

દાનવીર ગેડ ડિયનશાલક લખાવત. દેવોધી (માગવાડ)

ૐ નમઃ ।

શ્રીમદ્વિજયધર્મસૂત્રયે નમઃ

શેઠ કિસનલાલજીની જીવની

જગતમાં તેજ માણસ જન્મે છે કે જેનું નામ નિરંતર લોકોની જિહ્વાએ રહે છે, જગતમાં તેજ મનુષ્ય છે કે જે નિઃસ્વાર્થી જાની પરલોકહિત પરાયણ બને છે, જગતમાં તેણે જ જીવી જાણ્યું છે કે જે નિર્મમત્વભાવે પોતાના ધનનો ત્યાગ કરી અન્યલોકોના હિત સાથે છે. ઇતિહાસના પાના ઉલટાવતાં જણાય છે કે કોઈ વીરતાથી, કોઈ ધૈર્યતાથી, કોઈ ત્યાગથી, તો કોઈ દાનથી આદર્શ જાણ્યું છે. જૈન ઇતિહાસમાં આવાં ઘણાં દાખલાઓ સુવર્ણકારે કોતરાયેલા છે અને આથી જ જગતની બધી જાતિમાં જૈનજાતિનું નામ મોખરે છે. વીર ભામાશાહે પોતાનો અખૂટ ખજાનો મહારાણા પ્રતાપને અર્પી જૈનજાતિની દાનવીરપણાની ખ્યાતિ વધારી હતી. કાળનાં મુખમાં હ્રાસ થતાં જગતના માનવીઓને બચાવવાનું બીડું ઝડપી વીર ખેમા હડાળીએ બાદશાહ નહીં પણ શાહ પ્રથમ શાહ છે એ બિરુદ મેળવી જૈનજાતિને આદર્શ તરીકે આલેખાવી હતી. વસ્તુપાળ-તેજપાળ અને આવાં બીજાં ઘણાં મંત્રીઓ-શેઠ-શાહુકારો થઈ ગયા છે કે જેમણે પોતાની સંપત્તિ ઉપર મમતા ન કરતાં નિઃસ્વાર્થપણે લોકહિતાર્થે સફળ થઈ છે. અને સાથેસાથે જગતમાં અવિચળ કીર્તિ વરી દેહથી મૃત-વિનશ્વરરૂપ હોવા છતાં કાર્યથી અમર આત્મા તરીકે તેઓના જીવંત આત્માઓ આજે પણ આપણી આંખ સમક્ષ તરવરી રહ્યા છે.

આ વીસમી શતાબ્દિના યુગમાં પણ પ્રત્યેક દેશમાં જૈન સમાજમાં કેટલાક એવાં દાનવીર નરરત્નો છૂપાએલા છે કે જેઓએ પોતાના જીવનનું ધ્યેય “પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ” બતાવી રાખ્યું હોય છે. એવાંજ દાનવીરોમાંથી અહિં એક શુભદાની નરરત્નની જીવનીનો વાચકગણને પરિચય કરાવવામાં આવે છે.

મારવાડમાં ભલે વરસાદની ઉણપ છે, વિધાનો અભાવ હોવાથી અજ્ઞાનતા અને ઊંઘે મરવાલીને બેઠાં છે છતાં એ લોખી પ્રજામાં પ્રત્યેક શહેર અને ગામમાં ધનાઢ્યોના ઘરો ઘણી સંખ્યામાં મળી આવે છે. આ કથાના નાયક પણ મારવાડના એક પ્રસિદ્ધ શહેરમાં

જન્મ્યા છે, સંસ્કાર પામ્યા છે, અને દાન-ત્યાગ એજ પોતાના જીવનનું ધ્યેય બનાવી ચૂક્યા છે. ખરેખર કવિની ઉક્તિને સાર્થક બનાવી રહ્યા છે કે—

उपार्जितानां वित्तानां, त्याग एव हि रक्षणम् ।

तडागोदरसंस्थानां, परिवाह इवाम्भसाम् ॥ ૧ ॥

આવા ઉપકારી આત્માને લોક સમક્ષ મૂકવા અને ખાસ કરીને ધનીપુરુષો આવા સંપત્તિશાળી પુરુષોના જીવનનો કોઇ અંશ અનુકરણ કરે એજ આ લેખનું ક્ષણ છે અને તે માટે જ લેખકનો પ્રયત્ન છે. આશા છે કે વાચકો લાભ ઉઠાવશે.

જેનું નામ શેઠ કિસનલાલ લૂણાવત છે.

જન્મસ્થાન ફલોધી. (મારવાડ) માતાનું નામ મગનબાઈ, પિતાનું નામ જયરાજજી, ગોત્ર લૂણાવત. જન્મતિથિ સંવત્ ૧૯૩૮, અશાઠ વદ ૧૪. શેઠ જયરાજજી એક મોટા નીતિકુશળ વ્યાપારી અને ધનાઢ્ય પુરુષ હતા. તેમની ઈજ્જત ફલોધીમાં અને આજુબાજુના નાના મોટા ગામોમાં સારી હતી, પુત્રના પ્રારબ્ધમાં પિતાનો વિયોગ લખેલો હતો એટલે સાત વર્ષની વયેજ પિતા દેવલોક પામ્યા. શિક્ષામાં મારવાડ પ્રત્યેક દેશ કરતાં પછાત છે અને તેજ હિસાબે આપણા અસ્તિત્વાયક શિક્ષા-ઉચ્ચશિક્ષા લઈ શક્યા નહોતાં છતાં ધાર્મિક સંસ્કાર ઉચ્ચ હોવાથી વ્યવહાર-કુશળતા સારી પ્રાપ્ત કરી. ધનવાન હોવાથી શરીર સ્થાવર તથા પાલનપોષણ સરસ રીતે કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રમાણે બાલ્ય-અવસ્થા વ્યતીત થતાં થોડા વખતમા શેઠ તનસુખદાસજી લૂણાવતને ત્યાં ભાઈ કિસનલાલ દત્તક તરીકે ગયા. અને દત્તક હોનાર વ્યક્તિએ ભાઈ કિસનલાલનું પાલનપોષણ સરસ રીતે કર્યું. સ્વાભાવિક રીતેજ પુત્ર ઉપર પિતાનો પ્રેમ હોય છે તેમ પિતાનો પ્રેમ કિસનલાલ ઉપર સંપૂર્ણ હતો, વળી કિસનલાલ કોઈપણ જાતના વ્યસનને આધીન બન્યા નહોતા અને તેથીજ તેમની પ્રકૃતિ સ્વાધીન હતી. હંમેશાં સીધા અને સરલ સ્વભાવથી રહેવું અને પ્રત્યેકની સાથે સફળવ્યવહાર કરવો એ એમનો જીવનમુખ્ય ગુણ.

સાથોસાથ મિલનસાર સ્વભાવથી પ્રત્યેકના આત્મામાં વિશ્વસનીય પુરૂષ તરીકે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી. ખરેખર કવિની ઉક્તિ સત્ય જ છે કે—

કીડા જરાસા ઔર પત્થરમે' ઘર કરે,
ઇન્સાન કયોં ન એસા, જો દિલ દિલમે' ઘર કરે.

ઉપરના જ સ્થાને ૧૦૦ થી ૪૫૦ થયા એજ એમના જીવનની ઉચ્ચતા સાબીત કરે છે. કુતરો તરીકે પ્રશંસા પામેલ કિસનલાલે ગામના અને આસપાસના શહેરોના ધની લોકોનું આકર્ષણ કર્યું. અને જેવાતાણી થતાં પાંક્તીમાં શેઠ જોરાવરમલજી લોલારામજી કોચરની દુકાને મુનિમ તરીકે નિમાયા. ત્યાં પણ ઘણા વર્ષો સુધી એજ રીતે જીવનયશ મેળવ્યો અને ફલસ્વરૂપ દેશાવરમાંથી તેમની માગણી થવા લાગી અને તેમને દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં જવું પડ્યું. પાંક્તીમાં તો તેમની એક ઈજ્જતદાર મુનિમ તરીકે કીર્તિ વ્યાપી ગઈ એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિ મુનિમજી તરીકે બોલાવવા લાગી અને આજે પણ શ્રીયુત કિસનલાલજી પાંક્તીમાં મુનિમ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે મારે લખવું પડે છે કે ખરેખર તેઓ લોક વ્યવહારથી તો મુનિમ છે પણ કુબેર બંડારીના મુનિમ છે કે જે અદળક ધન ઉત્તમ માર્ગે ખર્ચે જાય છે અને કોઈ પણ વ્યક્તિ તેમના આંગણે આવી નિરાશ જાની પાછી જતી નથી ખરેખર તેમણે તેમના જીવનમાં એ ઉપદેશ ધ્યાનમાં રાખ્યો લાગે છે કે—

अतिथिर्यस्य भग्नाशो, गृहात् प्रतिनिवर्तते ।
स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा, पुण्यमादाय गच्छति ॥ ૧ ॥

હૈદરાબાદમાં પણ આપના જીવનરૂપ પુષ્પની સુવાસ ચોમેર ફેલાઈ ગઈ. પણ આપને એક રાતના સ્વપ્નમાં ચંદ્રના દર્શન થતાં આત્મા સંશયમાં પડી ગયો અને તે સંજોગી ઘણે ઠેકાણે પૂછપરછ કરતાં કંઈપણ સંતોષકારક જવાબ ન મળ્યો. ત્યાર બાદ બેજ દિવસમાં ફોલોધીથી તારદ્વારા સમાચાર મળ્યા કે આપના ધર્મપત્નીના આત્મા દેહમંદિરને છોડી સ્વર્ગમંદિરનો વાસી બન્યો છે. આથી આપને અત્યંત દુઃખ થયું અને તરત જ હૈદરાબાદ છોડી પાછા પાંક્તી આવ્યા. મરનાર પત્નીથી એક પુત્ર અને એક પુત્રી જન્મી હતી. પુત્રનું નામ વિજયલાલ અને પુત્રીનું નામ નાથીબાઈ હતું. જે હાલ હયાત છે. પુત્ર વિજયલાલજી પણ ધર્મિષ્ઠ, નીતિક્રિયાળ અને સરલ સ્વભાવી હતા પણ આયુષ્ય બહુજ ઓછું હોવાથી ફક્ત ૩૫ વર્ષની યુવાન વયમાં એક પુત્રીને મૂકી (જેનું નામ કિરણ છે) આ લોક છોડી પરલોકવાસી બન્યા હતા આથી લાઈ કિસનલાલજીને મહાન્ આઘાત પહોંચ્યો. અને સાથોસાથ પુત્રવધૂ વિધવા બનવાથી તેનું જીવન કેમ સુખરૂપ વ્યતીત થાય તેની બહુજ ચિંતા હતી. અને મન બહુજ વ્યથ રહેતું હતું. સમય આવતાં સાધ્વી પ્રેમશ્રીની પાસે દીક્ષા અપાવી અને તેથી તેણીનું જીવન આદર્શમય જાની ગયું. અને બાળવૈધવ્યને બૂલી પોતાના આત્માની ઉત્તતિમાં દત્તચિત્ત જાની ગઈ. જેમનું નામ વસંતશ્રી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

વિદ્યુર અવસ્થામાં રહી ગૃહસ્થધર્મ પાળવો સુકર ન લાગવાથી સં. ૧૯૬૯ માં પાલી-
નિવાસી શેઠ નિહાલચંદ્રજી સરાફને ત્યાં ફરી લગ્ન કર્યાં. અને તે ધર્મપત્નીથી સં. ૧૯૭૧
માં એક પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. જેતું નામ સંપત્તલાલજી રાજવામાં આવ્યું. આ નૂતન
બાળકનું લાલન-પાલન સરસ રીતે કર્યું. સાચીસાચ શિક્ષા આપવામાં પણ દત્તચિત્ત બન્યા.
ઉચ્ચશિક્ષાના પ્રભાવથી પુત્ર પણ પિતાના માર્ગને અનુકરણકરવાવાળા નિવડ્યા, સંપત્તલા-
લજી ખરેખર ધર્મપ્રેમી અને માત-પિતૃ ભક્ત-છે, મિલનસાર સ્વભાવ અને ઉત્સાહી નવ-
યુવક જીવન જીવવાવાળા છે. શિક્ષાના આદર્શ સ્વરૂપ સુરસુન્દરી, મહાસતી મૃગાવતી,
ધર્મદંડ સતી સુલસા, ઘરકા ડૉક્ટર વિગેરે પુસ્તકો પણ લખ્યા છે. કેળવણી પ્રત્યે એટલી
બધી લાગણી છે કે પુસ્તક પ્રકાશન માટે તથા સામાન્ય જનતામાં જ્ઞાનના વિકાસ માટે
શ્રી સંલવનાથ જૈન પુસ્તકાલય નામની સંસ્થા પણ તેઓએ સ્થાપન કરી છે. ખરેખર આવા
નવયુવકનો જીવનપરથી ઇતર સંપત્તિશાળી ધનાઢય સુવકોએ પોતાના જીવનની પ્રત્યેક પણ
લોકહિતના કાર્યમાં વ્યતીત કરતાં શિખરું જોઈએ. આવા ધની પુરૂષ પોતાના ધન અને જીવ-
નનો આ રીતે ઉપયોગ કરે એ ધન કમાનારનું ધન નીતિનું જ હોયું જોઈએ અન્યથા
ધનીયોના આન્તરિક્ષ જીવન બહુજ ખરાબ હોય છે ધન્ય છે આવા ધનીઓને કે જેઓએ
જ્ઞાનમાં સુગંધ સમાન પોતાના જીવનને બનાવી પોતાના ધનના ત્યાગ સાથે ઉચ્ચશિક્ષા
લઈ કેળવણી પ્રત્યે પ્રેમ રાખી લોકોને લાલ પહોંચાડે છે.

અત્યારે આપની ઉમ્મર ફક્ત ત્રેવીશ વર્ષની છે. આ નાની ઉમ્મરમાં મારવાડની
અપેક્ષાએ ઘણાજ વિકાસ કર્યો કહેવાય આપના લગ્ન શેઠ જોરાવરમલજી લોલારામજી
કોચરને ત્યાં થયેલ છે જ્યાં આપના પિતાએ જીવનનો ઘણો ભાગ સુનિમી કરી વ્યતીત
કર્યો છે.

શેઠ કિસનલાલજીના ધર્મ કાર્યો.

આચાર્યશ્રી વિજયનમસ્તૂરીશ્વરજી મહારાજ વિહાર કરતાં અને ધર્મોપદેશ આપતાં
એક વખત પાલી આવ્યા. આચાર્યશ્રીના પધારવાથી સંઘમાં હર્ષનો વાયુ પ્રસરી ગયો.
અને સંઘની ઇચ્છા આતુર્ભાગ રોકવા થઈ પણ હાથી તો રાજ જ પાળી શકે મહાન્
આચાર્ય અને ઘણો સમુદાય સાથે હોય વળી મહાન્ આચાર્ય ગિરાજતાં હોય ત્યાં દેશ
દેશાવરના લોકો મંદિર ઉપાધ્યય પાઠશાળા ગોર્ડિંગ વિગેરેની ટીપો કરાવવા આવે. એટલે
સથે પોતાની શક્તિનો પણ વિચાર કરવો ઘટે. આથી પાલીના સમસ્ત સંઘની દૃષ્ટિ શ્રીયુત
કિસનલાલજી ઉપર પડી. ચલણ કિસનલાલજીની શક્તિ આ સમયે મર્યાદિત હતી છતાં
મહાન્ પુરૂષનો પ્રવાપ જ એવો હોય છે કે ભક્તિ કરનારને વિન નજ આવે. આથી આચા-
ર્યશ્રીને આતુર્ભાગની વિનંતિ થઈ અને આતુર્ભાગ કરાવ્યું. અને ઘણીજ ઉદારતાપૂર્વક ભક્તિ
કરી આતુર્ભાગ કરાવવાનો લાવો પોને એટલો જ લીધો આતુર્ભાગ પછી આચાર્યશ્રીની
ઈચ્છા કાપરડાજી જવાની થઈ કારણ કે ત્યાં દિસા પણ બહુ ઘતી હતી તો આવા મહાન્

આચાર્ય ત્યાં જાય તો ઘણીજ અસર થાય. આથી આચાર્યશ્રીની ઇચ્છા સંઘ લઈને જવાની હતી. પાલીમાં આ વખતે આ એકજ વ્યક્તિ હતી કે જે કંઈ ઉદારતા બતાવી શકે સંઘમાં અન્ય કોઈ સખી ગૃહસ્થ ન હતા એટલે લોકોમાં આ સંઘની કંઈપણ વિચાર થયો નહોતો. પણ ચરિત્ર નાયક તો સૌની પહેલા આચાર્યશ્રી પાસે પહોંચી ગયા, આચાર્યશ્રીને આદેશ આપવા માટે વિનંતિ કરી. આચાર્યશ્રીએ શેઠને ઘણી રીતે સમજાવ્યા. પણ શેઠજીએ તો આદેશ આપી દેવા માટે જ વિનંતિ કરી આખરે આચાર્યશ્રીએ કાપરડાજી તીર્થના સંઘના સંઘપતિ તરીકેનો યશ શેઠ કિસનલાલજીને આપ્યો. અને બીજી તરફથી સંઘની તૈયારી થવા લાગી. વાયુવેગે ગામ-ગ્રામાન્તર સમાચાર ફેલાયા. અને સાંભળનાર બધા આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. અને આચાર્યશ્રી પાસે આવી લોકો કહેવા લાગ્યા કે આપે એક માણસની વિનંતિ કેવી રીતે સ્વીકારી લીધી ? મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે ધર્મના પ્રતાપથી બધું સાફ થશે.

સંવત્ ૧૯૭૪ માં કાપરડાજી તીર્થના પાલીથી સંઘ ગયો. જેમાં કાપરડાજી જતાં જતાં પંદર હજાર માણસોનો સમુદાય એકઠો થઈ ગયો શેઠે ખુબ પ્રેમથી અને ઉત્સાહથી બધાની સેવા કરી અને પાલીથી કાપરડાજી સુધીના બધા ખર્ચ શેઠે જ કર્યો. સંઘમાં હાથી, ઘોડા, ગાડી વિગેરેની પણ ઘણીજ સરસ વ્યવસ્થા હતી કાપરડાજીમાં અંજનશલાકા કરાવી અને એક ભાઈને દીક્ષા પણ આપી જેઓ હાલ મુનિરાજશ્રી કમળવિજયજી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. કાપરડાજીના ભંડારમાં ૨૫૦૦) રૂપીઆ આપે લેટ કર્યા

અપૂર્વ હિમ્મત અને ઉજ્જવળ ધર્મભાવના જોઈ આચાર્યશ્રીનું હૃદય ધર્મપ્રશંસિત બન્યું. અને ઉદ્ધાસિત હૃદયે ધર્મ પ્રેમરૂપી ધર્મલાલ આપ્યો જેના પ્રતાપથી આજ સુધી તેમના ઘરમાં ખૂબ આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો છે.

આ સિવાય બીજા પણ બે સંઘો આપે કાઢ્યા છે: એક જેસલમેરથી લોદવાજી આચાર્ય કૃપાચંદ્રસૂરિજી સાથે અને બીજો આચાર્ય કૃપાચંદ્રસૂરિજી સાથે ફલોધીથી ખીચનનો: આપના ધર્મપત્ની સુંદરબાઈ પણ ખૂબ ધર્મિષ્ઠ છે. સુંદરબાઈના પિતાએ પોતાની સર્વસ્વ સંપત્તિનો હક પોતાની આ પુત્રીને કરી આપ્યો હતો અને તેની યાદગિરિમાં શ્રીયુત કિસનલાલજીએ ફલોધીમાં નિહાલ ધર્મશાળા તથા એક મંદિર પણ બનાવ્યું છે અને તેની યાદદાસ્તીમાં આચાર્યશ્રી નીતિસૂરિના વરદ હાથે ઉપધાન તપની ક્રિયા પણ વહન કરાવી હતી. પાલીમાં પણ ધર્મશાળા બનાવી છે. આવી રીતે બહાર પણ ઘણે ઠેકાણે ધર્મશાળાઓ વિગેરે બનાવી જીર્ણોદ્ધાર વિગેરેના સારો ફાળો આપી દાનધર્મનો લાલ લીધો છે. પ્રત્યેક વર્ષ શત્રુંજય તીર્થની યાત્રાએ જઈ બે-ત્રણ મહીના રહી તીર્થયાત્રાનો, સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ તીર્થનો પણ ખૂબ લાલ લે છે. પોતાની તમામ સંપત્તિને વ્યવસ્થિત રીતે બહેંચી શ્રી-હકને પણ માન આપ્યું છે. પુત્રવધૂ, પૌત્રી અને ધર્મપત્નીના પણ ભાગ પાડી આપવામાં આવ્યા છે. આજસુધીમાં તેઓ અદીલાબ રૂપીઆ લગભગ દાનમાં આપી ચકયા છે અને

હજી પણ ફોલોધી યા પાલીમા આપને ત્યાં કોઈપણ બંધિત આવે તે ખાલી હાથે પાછી ગઈ નથી એટલું જ નહીં પણ આ ગાંને શહેરોમા દાતા તરીકે લોકો એમને ત્યાંજ અર્થીને મોકલે છે શ્રીયુત દિસનલાલજીની દાન દેવાની પ્રજ્ઞાલિકા એવી છે કે પોતે, પોતાની ધર્મ-પત્ની, પુત્ર, પુત્રવધૂ અને કિરણ એમ પાંચે જણના હાથે અલગ અલગ દાન અપાવશે-દાન આપવા પ્રેરણા કરશે જેવી આપની દાનમા પ્રીતિ છે તેવીજ ક્રિયાકાંડ અને તપસ્યામા શ્રદ્ધા અને પ્રીતિ છે અને પતિના આવા કાર્યમા હંમેશા સંપૂર્ણપણે ભાગ લેતા આપના ધર્મપત્ની પણ ખરેખર પ્રશસાને પાત્ર છે એ તો કોઈ કુદરતનો જ સંકેત હોયો જોઈએ કે હિન્દુસ્તાનના કુટુંબ કલેશોમાથી આવુ કોઈ જ કુટુંબ બચુ હોય કે જેના ઘરમા પુત્ર સંપત્તલાલ ખરેખર સંપત્તિ સમાન, પત્ની સુદરણાઈ નિરતર સુદરતામા જ રાજી રહે. નાની વયમા માતા-પિતાનો વિયોગ થવા છતાં બેન કિરણ સૂર્યના કિરણની જેમ પોતાના બાળજીવનના કિરણો પ્રસરાવતી પોતાના વડીલોને ખુશી રાખે

કુદરતની આવી અથાગ મહેરબાની હોવા છતાં અભિમાન જરા પણ નથી, ઉદ્દતાઈ કે મોટાઈને સ્થાન નથી મોટાની સાથે મોટા, શેઠની સાથે શેઠ, સાદાની સાથે સાદાઈ એ એમના જીવનનું ખાસ ધ્યેય છે ખરેખર નરરતનોથી જ આ ભારત સુવર્ણભૂમિ અને નરરતના વસુંધરા, બહુરતના વસુંધરા કહેવાય છે. આવા મનુષ્યોથી જ જૈન સમાજ અને ભારત ગૌરવ શાળી ગણાય છે શાસનદેવ આવા નરરતનો સમાજને અર્પો જેથી સમાજનું ભાવી નિરતર ઉજળું અને ઉચ્ચ રહે એજ અભ્યર્થના

શ્લોક્યઃ સ એકો મુતિ માનવાનાં, સ ઉત્તમઃ સત્પુરુષઃ સ ધન્યઃ ।

યસ્યાર્થિનો વા શરણાગતા વા, તાડ્ડશામિભંગાદિમુખાઃ પ્રયાન્તિ ॥

સોમવાર,
જેઠ વદી ૭, ૧૮૯૪ }
ફોલોધી, મારવાડ

રચનાર—

૫. અમૃતલાલ મોહનલાલ સઘવી.
બ્યાકરજીતીર્થ-વૈયાકરજીબૂપણ

श्री मंगलनाथ पुस्तकालय (इलोधी) ना संव्यासक
श्रीयुत सप्तवावण लघुपुस्तक-इलोधी (भास्वाड)

श्री महोदय श्री. त्रेम-बावनगर

પ્રસ્તાવના.

આ સુપ્રસિદ્ધ શ્રી ચંદ્રરાજનો રાસ પંડિત શ્રી મોહનવિજયજી મહારાજે અમદાવાદમાં સંવત્ ૧૭૮૩ ની સાલમાં ચાર ઉલ્લાસમાં રચ્યો છે. પ્રથમ ઉલ્લાસમાં ૨૧ ઠાળ, બીજામાં ૨૩, ત્રીજામાં ૩૧ અને ચોથામાં ૩૩ ઠાળ, એમ ચારે ઉલ્લાસમાં મળી ૧૦૮ ઠાળ છે. અને કુલ ગાથા ૨૬૭૬ છે. અન્યમાં આવતી હકીકતો એવી ખુબીથી વર્ણવી છે કે, જે વિષય આદતો હોય તેને પૂર્ણ કર્યા વગર વાંચનાર કે શ્રોતાને ઉકવાનું મન ન થાય અન્યોક્તિ, યમક, પ્રાસ, ઉપમા, ઉત્પ્રેક્ષા, અર્થાન્તર ન્યાસ, રૂપક, ભુદા ભુદા દેશની કહેવતો, અને સિદ્ધ સિદ્ધ દેશમાં વપરાતા નવી નવી ઢબના શબ્દો સ્થળે સ્થળે નજરે પડતા હોવાથી અન્યકારનું વિશાળ જ્ઞાન, તેમનો ઉચ્ચ વિહાર, અને તે તે દેશનો અનુભવ કેટલો બહોળો હશે? એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. કેટલાક અન્યોમાં અન્યકારો પોતાની વિદ્વતા બતાવવા જતાં કાઠિન્ય થઈ જાય છે, લાંબી લાંબી ઉપમાઓ અને વર્ણનો આવતાં રસક્ષતિ થવાથી વાંચનારને કંટાળો ઉપજે છે, આ રાસ તેમાં અપવાદરૂપે છે. ગમે ત્યાંથી વાંચીએ કે તુરત રસવૃત્તિ પેદા કરે છે, કુતૂહલ જાગે છે, અને તેનું શું થયું? એવી ઉપજેલી આકાંક્ષા પૂર્ણ કરવાની તાલાવેલી લાગતાં વાંચનાર તેમાં એતપ્રોત બની જાય છે, એજ આ અનુભવી વિદ્વાન અન્યકારની ખુબી છે અન્યકાર મહાપુરૂષ જેવી રીતે લેખનકળામાં કુશલ હતા, તેવીજ રીતે વ્યાખ્યાનકળામાં પણ એટલાજ કાબેલ હતા. અને તેથીજ તેઓ લટકાળાના ઉપનામથી મથકુર થયા હતા. સાબળીએ છીએ કે, તેઓશ્રીની વ્યાખ્યાન શૈલી એવી અસરકારક હતી કે, ગમે તેવો નાસ્તિક પણ તેમના એકજ વખતના વ્યાખ્યાન શ્રવણથી પરમ શ્રદ્ધાળુ થઈ જતો.

ચંદ્રરાજનું ચારત્ર પૂર્વાચાર્ય કૃત સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત અન્યોમાં હજી સુધી દૃષ્ટિગોચર થયું નથી, તેથી કર્તાએ આ અન્યની રચના કયા પુસ્તકને આધારે કરી છે? તે જણાયું નથી. કતાએ સંવત્ ૧૭૬૦ ની સાલમાં માનતુંગ-માનવતીનો રાસ રચ્યો છે, અને તે પણ આ રાસ જેવોજ પ્રસિદ્ધ અને રસિક છે.

આ અન્યનો મુખ્ય વિષય શીયળ ગુણની પ્રધાનતા, પુણ્યનું પ્રાબલ્ય, અને કિસ્મતની કરામત સૂચવનારો છે; પરંતુ તે સાથે બીજા પુષ્કળ વિષયો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તીર્થોધિરાજ શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થનું લાવપૂર્વક સેવન કરવાથી લાવનાની વૃદ્ધિ, આત્મિક અભ્યુદય અને છેવટે પરમપદની પ્રાપ્તિ ધ્યાય એ નિઃસંદેહ છે. પરંતુ પતિતપાવન એ મહાતીર્થનું દ્રવ્યસેવન

પણ કેટલું બધું ઉપકારક થાય છે ? એ આ રાસ વાંચવાથી સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. આ રાસના મુખ્ય પાત્ર ચંદરાજને કુકડાનું રૂપ મટાડી મનુષ્યપણુ ધારણ કરવામાં કારણભૂત આ મહાતીર્થ ઉપર આવેલ પ્રભાવશાળી સૂર્યકુંડનું જલ છે. આની પુષ્ટિ માટે પ્રખર વિદ્વાન્ મહાકવિ પંડિત શ્રી નીરવિનયજી પોતે બનાવેલી નવાણું પ્રકારી પૂતમાં જણાવે છે કે—“ દ્રવ્ય સેવનથી સાબ તાબ, જેમ કુકડો, ચંદરાજ રે; એ વીરથ તારે.” ચંદરાજના શીયળની ઈન્દ્ર મહારાજ પોતે પ્રશંસા કરે છે, તેની કસોટી કરવા ભલભલા યોગિરાજના પણ ચિત્તને ચચળ કરી નાખે એવા સુદર રૂપવાળી વિદ્યાધરીનું રૂપ ધરી દેવ આવે છે વિદ્યાધરી નમ્રભાવે પ્રાર્થના કરે છે, છતાં ચંદરાજ પોતાની ટેકમાં અડગ રહે છે. આ આખો વિષય દરેક મનુષ્યે વાંચી આચરણમાં મૂકવા જેવો છે. ચંદરાજ કુકડો થયા, એવી કફોડી અવસ્થામાં પણ તેમણે આવેલા નદોને રત્ન જડિત કચેણુ આપી પોતાની દાનવૃત્તિ બતાવી આપી છે. ઉદારતા કે કંજુસાઇનો સંબંધ સારી કે નરસી સ્થિતિ સાથે નથી, પણ તેનો ખરો સંબંધ ઉદાત્ત કે સંકોચવાળી મનોવૃત્તિ સાથે છે; એ સિદ્ધાંત આ પ્રસંગે સિદ્ધ કરી બતાવેલ છે.

ચંદરાજની ગુણીયલ સ્ત્રી ગુણાવલીનું ચરિત્ર દરેક પહેનોએ મનનપૂર્વક વાંચવા-વિચારવા જેવું છે. તેણીની થોડી પણ પતિની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ થયેલી ભૂલ તેણીને કેટલું દુઃખ આપનારી થઈ ? એ ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવી બિના છે. ચંદરાજ કુકડો મટીને મનુષ્ય થયા પછી તેમના ઉપર ગુણાવલીએ લખેલો કાગળ, અને તેનો ચંદરાજએ આપેલો પરિઉત્તર, એ બંને કાગળ સ્ત્રીજાતિએ કંઠસ્થ કરવા જેવી છે આ બંને કાગળ પૃષ્ઠ ૩૫૧ થી ૩૫૭ સુધીમાં છાપ્યા છે.

ચંદરાજની બીજી સ્ત્રી પ્રેમલાલચ્છીનું આપ્ત ચરિત્ર કંઈક હૃદયના માનવીના પણ ચિત્તને હચમચાવી મૂકે તેવું છે. તેણીનું સંકટ સમયનું અનહદ ધૈર્ય, પોતાને માટે હલકો વિચાર બાંધી બેઠેલા પિતાજીને સમજાવી તેમની સાન ઠેકાણે લાવવામા વાપરેલું હકાપણ, અને અડગ ટેક ખાસ પ્રશંસનીય અને અનુકરણીય છે.

ચંદરાજની સાવકી માતા વીરમતીની બેહદ પ્રપંચભળ, રાજ્ય ખટપટ, ગુણાવલીને લોગબી ઉન્માર્ગે દોરવવી, ચંદરાજ પ્રત્યે દૂરતા, વિગેરે હકીકત ત્યાજ્ય હોવા સાથે સમજવા જેવી છે. વીરમતીએ સ્ત્રીચરિત્રનું આબેહુબ સ્વરૂપ બડું કરી બતાવી આપ્યું છે કે, સ્ત્રી એ અખળા નહિં, પણ વળત આવે સળંગા બની શકે છે અને ન્યારે પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં આવે છે ત્યારે મનમાન્યા પાસા ગોઠવી ધારેલું કાર્ય પાર પાડે છે. આ રાસ ઉપરથી વીરમતી એટલી પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે, અત્યારે પણ આવી કૂડ-કપટવાળી અને કરામનવાળી સ્ત્રીને લોકો વીરમતીના ઉપનામથી ઓળખાવે છે.

આ રાસ મૂલ-માત્ર સંવત ૧૯૨૬ ની સાલમા ઝીણા ટાઈપમા છપાયો હતો. ત્યાર પછી સંવત ૧૯૪૪ ની સાલમાં આવક લીમશી માણેક તરફથી આસ્ત્રી ટાઈપમા મુદ્રિત થયો હતો. કેટલેક સ્થળે ગૂઢાર્થ લોગામી, તથા બિન્ન-બિન્ન દેશમાં વપરાતા અપ્પો અને કહેવતોનો ભાવાર્થ દરેકને સમજવા માટે ઉપયોગી થાય, માટે અર્થ સહિત છપાવવાની જરૂર જણાતાં સંવત ૧૯૬૦ ની સાલમાં અમદાવાદવાળા બુકમેવર જે.આઈ.આર્. ગોતીકાલ ગાહ તરફથી મૂળ અને

અર્થ સાથે ગુજરાતી ટાઇપમાં છપાયો હતો, તથા સંવત્ ૧૯૬૧ ની સાલમાં શ્રાવક ભીમશી માણેક તરફથી મૂળ અને અર્થ સાથે સચિત્ર શાસ્ત્રી ટાઇપમાં છપાયો હતો. ત્યાર બાદ સંવત્ ૧૯૭૪ ની સાલમાં શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી મૂળ, ભાવાર્થ અને રહસ્ય સાથે છપાયો હતો.

હાલમાં આ આવૃત્તિઓ ન મળતી હોવાથી અને અન્ય રસિક હોવા સાથે ઉપકારક હોવાથી આહોકોની વિશેષ માગણી થતાં અમેાએ અગાઉની આવૃત્તિઓ કરતાં વાંચનાર અને સાંભળનારને અધિક સુગમ પડે તેવી રીતે સુધારો-વધારો કરી મૂળ, ભાવાર્થ અને રહસ્ય સાથે છપાવેલ છે. વાંચનાર કે સાંભળનારને રસક્ષતિ ન થાય, અને જરૂર જણાતાં અર્થ તુરત-માંજ મળી આવે, એ માટે જે પેજમાં જેટલું મૂળ આવે તેટલો જ તેનો ભાવાર્થ ગાથાના આંક સાથે ગોઠવ્યો છે, અને ત્રણ-ચાર ઢાળ પૂરી થતાં ચાલતો સંબંધ પૂરો થતો હોય ત્યારે તેટલી હકીકતનું બોધપ્રદ રહસ્ય આપવામાં આવ્યું છે. વળી કયા પેજમાં કયો વિષય ચાલે છે ? શું હકીકત છે ? એ જણાવવાને દરેક પૃષ્ઠના આંક સાથે હેડિંગો ગોઠવ્યા છે, અને તે સુજળ સંપૂર્ણ વિષયાનુક્રમ પણ આપવામાં આવ્યો છે. આ પ્રમાણે આ આવૃત્તિ અગાઉની આવૃત્તિઓ કરતાં વિશેષ ઉપયોગી થાય, એ માટે ધનતી કાળજી રખાઈ છે.

આ અન્યના સંશોધન કાર્ય માટે લીંગડી નિવાસી શ્રીયુત મજલાલ ભૂરાભાઈ દોશી પાસેથી મૂળની પ્રતિ મળી હતી. તથા જેસલમેરના દુર્ગના ભંડારની, શ્રીતપાગચ્છના ભંડારની, યતિ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજીના ભંડારની અને યતિ શ્રી વેલચંદ્રજીના ભંડારની, એમ હસ્તલિખિત મૂળની ચાર પ્રતો મળી હતી. વળી શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા અને શ્રાવક ભીમશી માણેક તરફથી પ્રકાશિત થયેલ આવૃત્તિઓ પણ ઉપયોગમાં લીધી હતી. ભાવાર્થ તથા રહસ્ય તૈયાર કરવામાં સુખ્ય મદદ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ આવૃત્તિ ઉપરથી લીધી છે. આવી રીતે સંશોધન કાર્યમાં અને ભાવાર્થ તથા રહસ્ય તૈયાર કરવામાં મદદગાર થયેલ તે તે મહાશયો, ભંડારોના ટ્રસ્ટીઓ અને શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાનો આભાર માનીએ છીએ.

આ મહાન અન્યનો ભાવાર્થ અને રહસ્ય તૈયાર કરી આપવાનું કાર્ય અને સંશોધન કાર્ય આપકરણ તીર્થ પંડિતજી અમૃતલાલ મોહનલાલ સધરીએ ખાસ કાળજીપૂર્વક કરી આપ્યું છે, તે બદલ તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

અંધને શુદ્ધ છપાવવા માટે ધનતી સાવચેતી રાખવા છતાં મતિભ્રમથી, દષ્ટિદોષથી કે પ્રેસ દોષથી કાંઈ અશુદ્ધિ રહી જવા પામી હોય; અને પરમ કૃપાળુ તીર્થકર પરમાત્માની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ લખાયું હોય, તો તે બદલ મિચ્છામિ દુલ્લક માગીએ છીએ. અને વાચક મહાશયોને નમ્ર વિનંતિ કરીએ છીએ કે, આ અન્યમાં જે કાંઈ અશુદ્ધિ જણાય તે તેઓ જણાવવા કૃપા કરે; જેથી હવે પછીની આવૃત્તિમાં તે સુજળ સુધારી લેવાય.

પાલીતાણા.

સંવત્ ૧૯૯૪ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧ ગુરુવાર
તારીખ ૩ માર્ચ ૧૯૩૮

નિવેદક—

મેસર્સ એ એમ, એન્ડ કંપની.

અનુક્રમણિકા

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રથમ ઉલ્લાસ, ઢાળ ૨૧.	પૃષ્ઠ ૧ થી ૮૪	૧૮ વીરસેન રાજાનો વૈરાગ્ય ...	૩૭
૧ મગલાચરણ ...	૧-૨	૧૯ ઢાળ નવમીનું રહસ્ય ..	૩૯-૪૨
૨ જાજ્ઞીપતિ વર્ણન ...	૩	૨૦ ચંદ્રમારને ગાદી, નિર્ભય અનેલી વીર- મતી અને ચંદને ઐક્યતામાં આશ્વાસન	૪૩
૩ આભાપુરી નગરી તથા વીરસેન રાજાનું વર્ણન ...	૪-૫	૨૧ ગભ્યંસુખ ભોગ્યતા ચંદરાજ ...	૪૫
૪ શિકાર ઠગવા નીકળેન ગભ વીરસેનનું વક્રગતિનાળા અશ્વ સાથે ભયકર અટવીમાં જવું ..	૭	૨૨ ચંદરાજની સભામાં વિદ્વાન તરવેતાઓ	૪૭
૫ ગભ વીરસેનનું વાવમાં પેમવું અને ચોગીનું ભેટવું ..	૯	૨૩ રાણી ગુણાવળી દાસીઓ સાથે આનાસ- ચૂડમાં ...	૪૯
૬ વીરસેન રાજા પ્રત્યે કન્યાનું કથન	૧૧	૨૪ માસુ વીરમતી વહુ ગુણાવળીને મીઠા વચનોથી પોરસ આપે છે ...	૫૧
૭ વીરસેન રાજા પ્રત્યે ચેરકાનું હિતકથન	૧૩	૨૫ વીરમતીએ ગુણાવળીને આપેલા કપડાં	૫૩
૮ ચંદ કુમારનો જન્મ, વીરમતીની ઇર્ષ્યા	૧૫	૨૬ ચંદ જેના ધણીને મેળવી ગુણાવળી પોતાના જીવનને કૃતકૃત્ય માને છે	૫૫
૯ ઢાળ પહેલીથી ઢાળ ચોથી સુધીનું રહસ્ય	૧૬-૧૮	૨૭ વીરમતીએ ગુણાવળીને દેશાન્તર જોના આવેલો પોગદ ...	૫૭
૧૦ વસંતઋતુ ઉજવવા માટે ચંદરાજનું વનમાં આગમન	૧૯	૨૮ ઢાળ દસમીથી ચૌદમી સુધીનું રહસ્ય	૫૯-૬૧
૧૧ રાણી વીરમતી પુત્ર નર્દિ હોવાથી અફસોસમાં, અને આશ્વાસન માટે સૂઝાનું આગમન ...	૨૧	૨૯ વીરમતી ગુણાવળી પાસે નારી શુ શુ કરી શકે છે? તે વર્ણવે છે ...	૬૧
૧૨ પક્ષીઓના પગક્રમનું વર્ણન	૨૩	૩૦ વીરમતીએ કૌતુક જોવાના સ્થાનનું જરૂર વર્ણન ...	૬૩
૧૩ રાણી વીરમતીને સૂઝાએ ખતાવેલો માર્ગ ...	૨૫	૩૧ વીરમતી ચંદને દિવસ છતાં ઘરે લાવવા દેવને આરાધે છે..	૬૫
૧૪ સૂઝાએ ખતાવેલ રસ્તે કાર્યગિદ્ધિ માટે વીરમતીનું પ્રયાણ ..	૨૭	૩૨ દેવનાં ગમેના કૃત્યો ચંદનું ધેગ આપવું અને કપટ નિદાએ સવું ...	૬૭
૧૫ નીતવત્ર પાછા મેળવવા અખમગજોની આજીજી અને વીરમતીની કાર્યગિદ્ધિ	૨૯	૩૩ ગુણાવળી ચંદને ઉધાડી વીરમતી પાસે આવે છે ...	૬૯
૧૬ ઢાળ પાચમીથી ઢાળ આઠમી સુધીનું રહસ્ય ..	૩૧-૩૪	૩૪ ચંદની ગમ્યામાં મૂતેના ખોરા પુરુષ- આકારને ગુણાવળી કાપથી ઉધાડી પાછી કરે છે ..	૭૧
૧૭ વિદ્યા પ્રાપ્તિથી વીરમતીનું મનોમતપાટ અને ચંદરાજનું ગુણાવળી માથે સગન	૩૫	૩૫ વીરમતી અને ગુણાવળીએ વિમળાપુરી જવા કરેલી તૈયારી ..	૭૩

૩૬ વીરમતીએ ગુણાવળીને વિમળાપુરી જતાં માર્ગમાં આવતા દેખાડેલાં તીર્થો	૭૫
૩૭ વીરમતી ગુણાવળીને વિમળાપુરી જતાં લવણસુમુદ્ર ખતાવે છે ...	૭૭
૩૮ વીરમતી, ગુણાવળી અને છુપી રીતે ચંદ્ર વિમળાપુરીમાં કરેલો પ્રવેશ...	૭૯
૩૯ ઢાળ પંદરમીથી એકવીસમી સુધીનું રહસ્ય ...	૮૦-૮૪

દ્વિતીય ઉલ્લાસ, ઢાળ ૨૩. પૃષ્ઠ ૮૫ થી ૧૬૮

૧ વિમળાપુરીમાં પેમતા પોતાની જાતને છૂપાવવા ઇચ્છતો ચંદ્ર ...	૮૫-૮૭
૨ માતા પાછળ જતો ચંદ્ર મેવકા પાસે પોતાની જાતને છૂપાવવા ચાહે છે	૮૯
૩ મિહલરાજના દરબારમાં ચંદ્ર ...	૯૧
૪ મિહલરાજ ચંદ્રરાજનું મન્મથન કરે છે	૯૩
૫ મિહલરાજ ચંદ્રને સાચા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થવા વિનવે છે ...	૯૫
૬ મંત્રી હિંમક વગેરેના હકથી ચંદ્ર પોતાનું અરધું સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે ...	૯૭
૭ મિહલ કુટુંબી કનકધ્વજના માટે ચંદ્રને પ્રેમલાલસાથી પરણી આપવા વિનવે છે	૯૯
૮ ચંદ્રે પ્રેમલાલસાથી પરણી આપવા ખતાવેલી નામરજી ...	૧૦૧
૯ હિંસક ચંદ્રરાજને શરૂઆતથી મિહલરાજ મંબધી પરિચય ખતાવે છે.	૧૦૩
૧૦ પુત્ર વિનાના અને પુનવાળા જીવનનો ભેદ દર્શાવતી રાણી કનકાવતી ...	૧૦૫
૧૧ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે મિહલની અહૂમ તપ-દારા કુળદેવીની આરાધના ...	૧૦૭
૧૨ કુટુંબી પુત્ર થવાનું વરદાન અને નિરાગી પુત્ર માટે મિહલની વિનંતિ ...	૧૦૯
૧૩ પુત્ર જન્મોત્સવ, કનકધ્વજ નામ, અને મુખ જેવા માટે પ્રજાનો ઉત્સાહ	૧૧૧
૧૪ કનકધ્વજની પ્રથમ કરતા મિહલપુરીના વ્યાપારીઓ મકરધ્વજના દરબારમાં	૧૧૩

૧૫ મકરધ્વજ શિકાર માટે વનમાં, અને સોદાગરો પાસેથી કૌતુક જણવાની...	૧૧૫
૧૬ કનકધ્વજ માટે મિહલપુરીના વ્યાપારીઓ સાથે મકરધ્વજની ચર્ચા ...	૧૧૭
૧૭ મકરધ્વજના મંત્રીઓ વ્યાપારીઓ સાથે કનકરથના દરબારમાં ...	૧૧૯
૧૮ કનકરથ પ્રધાનોને પ્રેમલા અને કનકધ્વજનો સંબંધ જોડવા ના કહે છે	૧૨૧
૧૯ કનકરથ અને હિંસકનો સગપણ સંબંધી મતભેદ ...	૧૨૩
૨૦ મગપણ માટે મંત્રીનો ઉપકાર, કુંવર જેવા માટે મંત્રીઓનો આગ્રહ ...	૧૨૫
૨૧ લાય મળવાથી મંત્રીઓનું શરમાવું, લગ્નનું મુદ્દત્ત અને જનની તૈયારી	૧૨૭
૨૨ કુળદેવીનું આગમન. કુંવર નિરાગી આવે તે માટે પ્રાર્થના, જનની તૈયારી	૧૨૯
૨૩ ચંદ્રને ઘાડે પરણી આપવા વિનંતિ, ચંદ્રે આપેલો કપડો, આખરે હા ...	૧૩૧
૨૪ ઢાળ પહેલીથી ઢાળ પંદરમી સુધીનું રહસ્ય ...	૧૩૨-૧૩૬
૨૫ કનકધ્વજના બદલે પરણવા જતા ચંદ્રરાજ ...	૧૩૭
૨૬ લોકોની મેદની વચ્ચેથી પમાર થતો ચંદ્રરાજનો વરધોડો ...	૧૩૯
૨૭ વરને માટે સાસુ-વહુનો મતભેદ, અને મકરધ્વજની પ્રમજતા ...	૧૪૧
૨૮ પરણ્યા બાદ ચંદ્રરાજ અને પ્રેમલાલસાથી મારીપાસા ખેંચે છે ...	૧૪૩
૨૯ પ્રેમમાં લીન ચંદ્રને મિહલની ચેતવણી અને વરઉધલો...	૧૪૫
૩૦ અન્યોક્તિદાગ ચંદ્રને ભાગી જવા હિંસકની પ્રેરણા અને કપટ જાણતી પ્રેમલા ...	૧૪૭
૩૧ કપટ જાણતી પ્રેમલાની ચંદ્રને દગો નહીં આપવા વિનવણી ...	૧૪૯

૩૨ દાળ સોળમીથી દાળ ઓગણીશમી સુધીનું	૨૬૨૫ ... ૧૫૧-૧૫૩
૩૩ આબાપુરી પાછા ફરતા વગ સબધે સામુ-વહનો મતભેદ	... ૧૫૫
૩૪ લોકો ઉપરથી નિદ્રા દૂર, ચઢને જગા-ડતી ગુણાવળી અને કપટનિદ્રા ત્યાગતો ચઢ	... ૧૫૭
૩૫ પરસ્પર કપટગળ ખેલતા દમ્પતી	૧૫૬-૧૬૫
૩૬ દાળ વીશમીથી દાળ ત્રેવીશમી સુધીનું	૨૬૨૫... ૧૬૭-૧૬૮

તૃતીય હિલ્લાસ, દાળ ૩૦. ૫૪ ૧૬૯ થી ૩૦૭

૧ પરસ્પર કપટગળ ખેલતા દમ્પતી	૧૬૯-૧૭૪
૨ વીરમતીને વિદ્યા માટે બોડી પાડતી ગુણાવળી, અને વીરમતીનું રાધે ભરાવું	૧૭૫
૩ ચઢ ઉપર ગુસ્સે ચઢેલી વીરમતી, અને શાત થવા ગુણાવળીની આજીજી	... ૧૭૭
૪ ફૂંકડો થયેલા પતિને મનુષ્ય બનાવવા ગુણાવળીની આજીજી	... ૧૭૯
૫ ફૂંકડો થયેલા ચઢ માટે ગુણાવળીનો અફસોસ	... ૧૮૧
૬ ગુણાવળીની આજીજી સાલળી વીર-મતીનો વધેલો ગુસ્સો	... ૧૮૩
૭ ગોશ્વરી માટે મુનિરાજનું પધારવું, અને ચઢ માટે દોલગીરી જાહેર કરવી	... ૧૮૫
૮ દાળ પહેલીથી દાળ પાચમી સુધીનું	૨૬૨૫ ... ૧૮૬-૧૮૯
૯ પાંજરાને લાઇને મહેલના ગોખમા ખેટેલી ગુણાવલી	... ૧૮૧
૧૦ બીકને કારણે વીરમતીની અજાને આધીન બનેલી ગુણાવળી	૧૮૨-૧૮૩
૧૧ દાળ ૭ઠ્ઠીનું	૨૬૨૫ ... ૧૮૪-૧૮૬
૧૨ પરશુનાર પતિથી વિરહ પામતી પ્રેમલા અને કપટ કેળવતો કિસક	... ૧૮૭
૧૩ પ્રેમલા પાસે આવતો કોદીયો કનકબજળ અને તેણીએ કરેલો તિરસ્કાર	... ૧૮૯

૧૪ દિસકની પ્રપંચગળમાં ફસાએલી બોળી ગજકન્યા પ્રેમલા	... ૨૦૦-૨૦૧
૧૫ પ્રેમલાને વધરવાને લઇ જતા ચંડાળને મહાજનનું અટકાવવું	... ૨૦૩
૧૬ વધરવાનું ઉપર પ્રેમલા અને ચંડાળનેા એ કાર્ય કરવા પ્રયત્ને તિરસ્કાર	૨૦૫-૨૦૬
૧૭ દાળ સાતમીથી દાળ નવમી સુધીનું	૨૬૨૫ ... ૨૦૭-૨૧૦
૧૮ વધમુશિથી પાછી આવેલી પ્રેમલાને પિતા સાથે વાર્તાલાપ	... ૨૧૦-૨૧૪
૧૯ પ્રેમલાના વેશવાળ માટે ગયેલા સચિ-વેને ખાત્રી માટે ગાનનું બોલાવવું	૨૧૫
૨૦ પ્રેમલાના વેશવાળ માટે સચિવોથી રાજને થયેલી ખાત્રી	... ૨૧૭
૨૧ ખુલ્લું થયેલું મિંદલનું કપડ અને મકુટ બ જમવાના પ્હાના નીચે પરહેજ	૨૧૯
૨૨ દાળ દસમી અને અગ્ર્યારમીનું	૨૬૨૫ ૨૨૦-૨૨૩
૨૩ ગુર મહારાજનું આગમન, નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી શાસનદેવતાની બદિધ્યવાણી	... ૨૨૫
૨૪ પિતાનો પ્રેમલાને દિલાસો અને તેણી અંદની આશામાં	... ૨૨૭
૨૫ દાળ બારમીનું	૨૬૨૫ ... ૨૨૭-૨૩૦
૨૬ એક માસથી રાજને ન જોવાથી પરદેશ જવા તૈયાર થયેલી પ્રગ	... ૨૩૧
૨૭ મંત્રીને ગળે પડતી વીરમતી	... ૨૩૩
૨૮ રાજ્યાધિપતિ તરીકે વીરમતીનો દંડેશ	૨૩૫
૨૯ પાખી જોઇ શકાતો મંત્રી, અને તેને છુપાવતી વીરમતી	... ૨૩૭
૩૦ હેમાલમના ગળએ આબાનગરી ઉપર કરેલી ચડાઇ	... ૨૩૮-૨૪૦
૩૧ દાળ તેરમીથી દાળ પંદરમી સુધીનું	૨૬૨૫ ... ૨૪૧-૨૪૩
૩૨ હેમરથ સાથે વીરમતીના મંત્રીની લડાઇ	... ૨૪૪-૨૪૭

૩૩ પોતાની બૂલ કબૂલ કરતો હેમરથ અને શિવકુંવર નટનું આવવું...	૨૪૮-૨૪૯
૩૪ નાટ્યકળામા કુશળ શિવબાળા અને તેનો બાપ શિવકુંવર ...	૨૫૦-૨૫૨
૩૫ ચંદનો યશ ગાતા નટો, કુકડાએ ચંદે આપેલું દાન ...	૨૫૩
૩૬ ચંદરાગ્નનો જ્ય બોલતા નટોથી ઇર્ષ્યાની આગમા બળતી વીરમતી...	૨૫૫
૩૭ બીજો દિવસે કુકડે આપેલું નટને દાન	૨૫૭
૩૮ પક્ષીની ભાષામા કુકડો પોતાની મા-ગણી કરી લેવા શિવબાળાને કહે છે	૨૫૯
૩૯ વીરમતી પાસે નટ ઇનામમા કુકડો માગે છે ...	૨૬૨
૪૦ ઢાળ સોળમીથી ઢાળ વીશમી સુધીનું ગહસ્થ...	૨૬૨-૨૬૭
૪૧ વીરમતી પાસે ઇનામમા કુકડાનું પાજરૂ માગવાથી ગુણ્યાનળીનો વિલાપ	૨૬૮-૨૬૯
૪૨ નટોએ ઇનામમા વીરમતીથી મેળવેનું કુકડાનું પાજરૂ ...	૨૭૧
૪૩ કુકડાને લઈ દેશાવર જતા નટો ...	૨૭૩
૪૪ કુકડા સાથે પરદેશમા ફરતા નટો...	૨૭૫
૪૫ ફરતા ફરતા નટોનું સિંહલપુર આવવું	૨૭૭
૪૬ સિંહલ સાથે નટ સૈનિકોની લડાઈ	૨૭૯
૪૭ બીખારી અને લીલાધરનો સવાદ...	૨૮૧
૪૮ મુદ્દર્ત જોવા આવેલા જોધીઓ ...	૨૮૩
૪૯ કુકડા સાથે નટોનું પોતાનપુર આવવું અને પ્રાતઃકાળે કુકડાનું બોલવું ..	૨૮૫
૫૦ કુકડાની શોધ માટે મત્રીના મેવકા નગરમા ..	૨૮૭
૫૧ ઢાળ એકવીશમીથી ઢાળ અત્યાવીશમી સુધીનું ગહસ્થ ...	૨૮૯-૨૯૪
૫૨ દુષ્ટીઓનો પરસ્પર વાર્તાવાપ અને આધાસન	૨૯૪-૨૯૬
૫૩ નટોનું વિમલાપુરીએ પહોંચવું ...	૨૯૭
૫૪ પ્રેમલાલચ્છીના ડામા ને નું ફરકવું	૨૯૯

૫૫ નટો સાથે જોલ કરતી શિવબાળા વિમળાપુરીમા ...	૩૦૧
૫૬ પાજરામા રહેલા કુકડાનો અને પ્રેમલા-લચ્છીનો દષ્ટિમેળાપ ...	૩૦૩
૫૭ ઢાળ અડચાવીશમીથી ઢાળ ત્રીશમી સુધીનું ગહસ્થ ...	૩૦૪-૩૦૭
અતુર્થ ઉદ્ધાસ. ઢાળ તેત્રીશ. પૃષ્ઠ ૩૦૮ થી ૪૪૬	
૧ મંગલાચરણ ...	૩૦૮-૩૦૯
૨ વિમળાપુરીના રાગ્નએ નટોથી જાણેલું ચંદરાગ્નનું વૃત્તાંત ...	૩૧૧
૩ પ્રેમલાની કુકડો મેળવવાની ઇચ્છા ...	૩૧૩
૪ કુકડા પ્રત્યે પ્રેમલાની આજીજી ...	૩૧૫
૫ નટ પાસેથી કુકડાને લેવા રાગ્નનું આવવું ...	૩૧૭
૬ ઢાળ પહેલીથી ઢાળ ત્રીજી સુધીનું ગહસ્થ ...	૩૧૮-૩૨૧
૭ કુકડા પાસે પોતાના દુષ્ટો પ્રગટ કરતી પ્રેમલા ...	૩૨૨-૩૨૩
૮ જૂદી જૂદી રીતે કુકડા પાસે વિલાપ કરતી પ્રેમલા ...	૩૨૫
૯ કુકડા સાથે પ્રેમલાનું મિદ્ધાચળજની યાત્રાએ જવું ...	૩૨૭
૧૦ સસારના જૂદી જૂદી જાતના પ્રપ્તિ ચોથી કઠાળી કુકડાએ સૂર્યકુકડમા ફરેલો ઝપાપાત ...	૩૨૯
૧૧ ઢાળ ચોવીથી ઢાળ છઠ્ઠી સુધીનું ગહસ્થ ...	૩૩૧-૩૩૪
૧૨ કુકડો મત્રી મનુષ્ય અનેલા ચંદરાગ્નએ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની કરેલી પૂજા...	૩૩૫
૧૩ મનરંધ્રજ ગમ્મનું શત્રુજય ઉપર ચંદરાગ્નને મળના આવવું ...	૩૩૭
૧૪ ચંદરાગ્નનો વિમળાપુરીમા પ્રવેશ ...	૩૩૯
૧૫ મપૂર્ણ ખાત્રી ચતા પૂર્વના અનુચિત કાર્યો માટે મનરંધ્રજનો પશ્ચાત્તાપ ..	૩૪૧
૧૬ મનરંધ્રજની મત્રીએ પૂર્વનું વૃત્તાંત જણાવતા ચંદરાગ્ન ...	૩૪૩

૧૭ ઢાળ સાતમીથી ઢાળ નવમી સુધીનું	
રહસ્ય ૩૪૪-૩૪૬	
૧૮ મકરધ્વજનો પશ્ચાત્તાપ ૩૪૭	
૧૯ સિંહલાદિ મુન્દરાશને છોડાવતા ચંદ ૩૪૮	
૨૦ ચંદરાગ્નએ ગુણાવળી ઉપર લખેલો	
પત્ર ૩૫૧-૩૫૪	
૨૧ ચંદરાગ્નના પત્રનો ગુણાવળીએ	
આપેલો જવાબ ૩૫૪-૩૫૭	
૨૨ ઢાળ દસમી તથા અગ્રાશ્રમીનું રહસ્ય ૩૫૭-૩૫૯	
૨૩ કુકડો મઠી મનુષ્ય થયાના સમાંચાર	
પૂછતી વીરમતી ૩૬૧	
૨૪ નિષ્કુળ ગયેલી વીરમતીની દેવ-	
આરાધના ૩૬૩	
૨૫ ચંદને આવતો જોઇ કોપાયમાન થયેલી	
વીરમતી ૩૬૫	
૨૬ ચંદ અને પ્રેમવાના સુખના દ્વિષે ૩૬૭	
૨૭ ઢાળ બારમી તથા તેરમીનું રહસ્ય ૩૬૮-૩૭૧	
૨૮ ગુણાવળીનો પશ્ચાત્તાપ ૩૭૩	
૨૯ પોતાના વતન જણી જવાની ચંદની તેયારી ૩૭૫	
૩૦ આજ્ઞાનગરી તરફ ચંદનું પ્રયાણ ... ૩૭૭	
૩૧ ચંદ સાથે જતી પ્રેમલાને માત-પિતાની	
શિખામણ ૩૭૯	
૩૨ ચંદનું જન્મભૂમિ તરફ પ્રયાણ કરતા	
પોતાનપુર આવવું ૩૮૧	
૩૩ ઢાળ ચૌદમીથી ઢાળ સોળમી સુધીનું	
રહસ્ય ૩૮૨-૩૮૪	
૩૪ ઇંદ્રની સલામાં ચંદરાગ્નના ચારિત્રની	
પ્રશંસા ૩૮૫	
૩૫ ચંદરાગ્નના ચારિત્રની પરીક્ષા માટે	
વિદ્યાધરીરૂપે દેવનું આગમન ૩૮૫-૩૮૭	

૩૬ ચંદના ચારિત્રની કસોટી કરી દેવનો	
રૂપમાં પ્રગટ થયેલી વિદ્યાધરી ... ૩૮૯	
૩૭ ચંદરાગ્નનો નગરમાં પ્રવેશ ... ૩૯૧	
૩૮ ચંદરાગ્ન અને ગુણાવળીનો વાર્તાલાપ... ૩૯૩	
૩૯ વિકાસ ભોગવતા ચંદરાગ્ન ... ૩૯૫	
૪૦ ગુણાવળીથી ગુણશેખરનો અને પ્રેમલા-	
લક્ષ્મીથી મણિશેખરનો જન્મ ... ૩૯૭	
૪૧ ઢાળ સત્તરમીથી ઢાળ એકવીશમી	
સુધીનું રહસ્ય... .. ૩૯૮-૪૦૦	
૪૨ મુનિસુત્રત સ્વામીના આગમનની વધામણી ૪૦૧	
૪૩ મુનિસુત્રત સ્વામીએ આપેલી ધર્મદેશના ૪૦૩	
૪૪ મુનિસુત્રત સ્વામીને ચંદરાગ્નએ કર્મની	
વિવિધતા માટે પૂછેલા પ્રશ્નો ... ૪૦૫	
૪૫ મુનિસુત્રત સ્વામીની વૈરાગ્યમય દેશના ૪૦૬	
૪૬ નિરંધર ચંદરાગ્ન, વીરમતી, ગુણાવળી,	
પ્રેમજાલમ્બી વિગેરેના સંભળાવેલા	
પૂર્વકાવ ૪૦૬-૪૨૬	
૪૭ ઢાળ બાવીશમીથી ઢાળ ઝોગણત્રીશમી	
સુધીનું રહસ્ય. ૪૨૭-૪૩૦	
૪૮ ચંદરાગ્નનો વૈરાગ્ય ... ૪૩૦-૪૩૧	
૪૯ ચંદરાગ્ન તથા મત્રી વિગેરેની દીક્ષા ૪૩૩	
૫૦ અભ્યાસ કરતા ચંદરાગ્નર્ષિ ... ૪૩૫	
૫૧ ચારિત્ર પાળતા ચંદરાગ્નર્ષિ ... ૪૩૭	
૫૨ ચંદરાગ્નર્ષિનું સિદ્ધાન્ત ઉપર આવવું ૪૩૯	
૫૩ કવિની લઘુતા અને પ્રચરિત ... ૪૪૧-૪૪૨	
૫૪ ઢાળ એકત્રીશ, બત્રીશ અને તેત્રીશ-	
મીનું રહસ્ય ૪૪૩-૪૪૫	
૫૫ ઉપસહાર ૪૪૬	
૫૬ ચંદરાગ્નના ગસમાં આવતા મુખ્ય	
મુખ્ય પાત્રોની ઝોળખાણ ... ૪૪૭-૪૪૮	

ॐ अर्हं नमः । ऐं नमः ॥

पंडित श्री मोहनविजयजी विरचित-

श्री चंद्राजानो रास

(लावार्थ सहित)

प्रथम उद्‌दास.

(भगलाचरण)

(दाहुग-छंद)

प्रथम धराधव तिभ प्रथम, तीर्थं कर आदेय;
प्रथम जिष्णुं हृदि सभ, नमो नमो नाभेय. १

अभितकान्ति अद्भुत शिष्या, शिरभूषित सोऽच्छाह;
प्रकट्यो पद्मद्रुह थक्री, सिंधु सलिल प्रवाह. २

क्षुधा सही કેવળ લહી, દીધું પ્રથમજ માત;
જનનીવત્સલ એમ જે, તે જગ જાત સુખાત. ૩

અધકાર પડિત શ્રી મોહનવિજયજી મહારાજ ભગલાચરણ કરવા માટે પ્રથમ તીર્થં કર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની પ્રાર્થના કરતા કહે છે કે, શ્રી નાલિકુલકરના નંદન, પહેલા રાજા, માનનીય પ્રથમ તીર્થં કર તથા સૂર્યની ઉપમાવાળા પ્રથમ જિનેન્દ્ર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને વારવાર નમસ્કાર હો ૧

જાણે પદ્મદ્રુમાથી નિકળેવો સિંધુ નદીના પાણીનો પ્રવાહજ ન હોય ? એવી અતુલ કાતિવાળી અદ્ભુત શિષ્યા જેમના મસ્તકને સુદર રીતે શોભાવી રહી છે, એવા શ્રી આદીશ્વર ભગવાને ક્ષુધા સહન કરી (તપ કરી) કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પહેલુ માતાને ભેટ કર્યું. આવી રીતે માતા ઉપર ભક્તિ રાખવાવાળા જે હોય તે દુનિયામાં જન્મ્યા પ્રમાણુ ગણાય (તેમનું જન્મવું સફળ છે) ૨-૩

જનસ વંશ અવતંસ સમ, પ્રભુતા યુક્ત મુલુક્તિ;
વિલસી મુકુરનિવાસમે, વરી વધુ જે મુક્તિ. ૪

લઘુવય ઇચ્છા ઇક્ષુની, પારણ દિન પણ તેહ;
મિષ્ટ ઇષ્ટ પ્રભુને સદા, મીઠા મંગળ એહ. ૫

ગણધર દાદશ અંગિકા, ધારક સૂત્ર કહેવ;
જંગમ નાણ તણા જલધિ, પુંડરીક પ્રણમેવ. ૬

તું વરદા તું શારદા, સચરાચર આભાસ;
કહેતાં શીળ સંબંધનો, વસ મુજ મુખ આવાસ. ૭

ગુરૂ દરિયો ભરિયો ગુણે, તરિયો કિણુ વિધ જાય;
જનસ અકથ ઉપકાર ભર, પ્રણમું તેહના પાય. ૮

ચંદ નરિંદ તણા રચું, શીલગુણે મુચરિત;
શ્રોતા શ્રુતિભૂપણ નિપુણ, પરમ ધર્મ મુપવિત્ર. ૯

જેમનો વંશ (સર્વ વંશોમાં) સુગટ સમાન છે, જેમાંથી (આઠ પાટ સુધીના રાજાઓ) પ્રભુતાયુક્ત સારા ભોગો ભોજવીને અરીસાભવનમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુક્તિરૂપી વધુને નર્થા-ભોક્ષે ગયા. ૪.

ભગવાને લઘુવયમાં શેરડીની ઇચ્છા કરી હતી. વાર્ષિક તપના પારણામાં પણ શેરડીનો રસ મદ્યો હતો. આ મીઠી બીજ પ્રભુને હંમેશાં ઇષ્ટ હતી તેથી તે મીઠું મંગળ કહેવાય છે. ૫.

ગાર અંગના ધારક, ગાર અંગની સૂત્રથી રચના કરનાર અને જ્ઞાનના જંગમ (આલતા) સમુદ્ર સમાન શ્રી પુંડરીક ગણધરને નમસ્કાર હો. ૬.

(હે સરસ્વતી દેવી !) તું વરદાન દેનારી અને સ્વર્ગ તથા મૃત્યુલોકના આભાસ-જ્ઞાનવાળી શારદાદેવી પણ તું જ છો. શીલના સંબંધવાળો રાસ કહેતાં તું મારો મુખરૂપી આવાસ-ગૃહમાં વાસ કર. ૭.

(મારા) ગુરૂ એ તો શુભ્રાથી ભરેલો દરિયો છે, તે કેવી રીતે તારો શકાય ? જેમના ઉપકારોના સમૂહને કહેતાં પાર આવે તેમ નથી, એવા ગુરૂના ચરણોને નમન કરું છું. ૮.

બુદ્ધિશાળી શ્રોતા-અંબળનારાઓના કાનોના આભૂષણ સમાન અને શ્રેષ્ઠધર્મથી અતિ પવિત્ર એવું શીળગુણ ઉપર શ્રી ચંદરાજનું સુંદર ચરિત્ર રચું છું. ૯.

એહ કથારસ આગળે, મુધા મુધા આયાસ;
તે સાંભળજે રસ રસિક, કવિજન વચન વિલાસ. ૧૦
મધુર કથા રચના મધુર, વક્તા મધુર તિમ હોય;
મધુર એ તો છે મધુરતા, જો હોય શ્રોતા કોય. ૧૧

હાળ પહેલી.

(દેશી ચોપાઈની)

જળુદ્રીપ જોયણ લખ જામ, જળુવૃક્ષ શોભિત ઉદામ;
ઉત્તરકુરૂ પૂર્વાર્દે તેહ, જળુનદમય અતિ સસનેહ. ૧
પડિમવેદી ચિહ્નદિશિ મનોહાર, મધ્યપીઠ વડ જોયણ વિસ્તાર;
હિંચો મણિમય જોયણ ચાર, તે ઉપર જળૂ તરૂ સાર. ૨
મૂળ વચર કદે આરીકું, ખંધ વૈદૂર્યમયી મુગરિકું;
તે તરૂ ખધે ગાઉ આઠ, ચોવિશ ગાઉ વિડ ઇંમ પાઠ. ૩

આ કથાના રસની મધુરતા આગળ મુધા-અમૃતની મધુરતા નકામી છે માટે રસના રસિયા શ્રોતાઓ તમો કવિની વાણીના વિલામવાળુ આ અરિત સાંભળજો કથા-કહેવાની હકીકત મધુર હોય, તેની ગ્યના મધુર હોય, તેમ વક્તા પણ મધુર હોય, પરંતુ જો શ્રોતા પણ મધુર હોય તો તેને એ ત્રણે ચીજો મધુરતા આપે છે ૧૦-૧૧

કોઈ પણ અથની શરૂઆત કરતા તે પૂર્ણ થતા મુખીમા વિશ્વો ન આવે તે માટે દેવ, શુર, સરસ્વતી વિગેરેની સ્તુતિ કરી પછી અથ શરૂ કરવામા આવે છે તે પ્રમાણે ઉપર ઇષ્ટદેવ, પુડરીક ગણધર, સરસ્વતી અને શુરની સ્તુતિદ્વારા મગલાચરણ કરી અથકર્તા શ્રીચંદ્રાભાનો રાસ શરૂ કરે છે

હાળ પહેલીનો ભાવાથ —

ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ ત્રણ લોકના મધ્યમા તિર્છલોક રહેલો છે તે લાભો પહોળો એક એક રાજ પ્રમાણ છે અને ઉર્ધ્વ અધો મગીને ૧૮૦૦ યોજન પ્રમાણ છે તેના મધ્યમા જળુ વૃક્ષથી શોભતો જળુ નામનો દ્રીપ એક લાખ યોજનના પ્રમાણવાળો થાળીને આકારે છે તેની ફરતા અસખ્યાતા દ્રીપ સમુદ્રો ગંધા વલયને આકારે છે તે જળુ-દ્રીપના પૂર્વ અર્ધભાગમા ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્ર છે, જે સઘળો જળુનદથી વ્યાપ્ત છે તેની ચારે દિશાએ મનોહર પદ્મવેદિજા છે તેના મધ્ય પીઠ ઉપર એક યોજન વિસ્તારવાળો વડ છે તે ઉપર ચાર યોજન હિંચુ એક મણિમય જળુ વૃક્ષ છે તેનું મૂળ વજ્ર મણિમય છે, તેનો કદ અરિષ્ટ મણિમય છે, તેના થડીયા વૈદૂર્ય મણિમય છે તે વૃક્ષનું શઠ આઠ ગાઉનું છે (ચોવીશ ગાઉ છે એવો પણ કોઈ ઠેકણે પાઠ છે) ૧-૩

શાખા ચાર પહોળી દો કોશ, આયત પત્તર કોશ ઉઝોસ;
સિદ્ધાયતન વિડમને અગ્ર, દેવ અણાદીઓ રક્ષક ઉગ્ર. ૪

કંચન શાખા પ્રશાખા રૂપ, રચણ વૈદ્ય પસાર અનૂપ;
તવણિજ્જમય યશ વૃત્ત વિવૃદ્ધ, જંબુનદ પશ્ચિમ સુપ્રસિદ્ધ. ૫

રાજત વિડમેં પુષ્પ ફળ પૂર, શાશ્વત જંબૂતર સસનૂર;
જંબુ બહુ બીજાં છે સમીપ, થઈ પ્રથા તેણે જંબુદ્વીપ. ૬

તિહાં પદ્મખંડથી ભારહવાસ, અષ્ટમી ચંદ્ર સમે સુમકાશ;
ક્ષેત્ર સકળથી ઉત્તમ એપ, જિહાં સિદ્ધાચળ તીર્થ વિશેષ. ૭

ગંગા સિંધુ જિહાં નિમ્નગા, ચઉદ ચઉદ સહસ્ર નદી મગા;
સાડાપચવિશ આરજ દેશ, બીજાં આર્ય નહી લવલેશ. ૮

મધ્યખંડ તે ભારહ તણો, પૂરવદેશ તિહાં સોહામણો;
રવિ પથ ઉદય લહે જિણુ દેશ, લહે જિનવર તિહાં જ્ઞાન વિશેષ. ૯

તેની ચાર શાખાઓ બે બે કોશ પહોળી છે, વળી તે લંગાઈ અને ઉંચાઈમાં પત્તર કોશ પ્રમાણ છે તેના અગ્ર ઉપર સિદ્ધાયતન છે, જેને રક્ષક અણાદીઓ નામે ઉગ્ર દેવતા છે. તેની શાખા અને પ્રશાખા સુવર્ણની છે. તેના અનુપમ પાંદડાં વૈદ્ય રત્નમય છે. વળી સુવર્ણમય તે વૃક્ષ યશ અને વૃત્તાંતથી વૃદ્ધિ પામેલો છે. તેના સુવર્ણમય પશ્ચિમ પ્રસિદ્ધ છે. તેના પુષ્પ અને ફળના મમૂક ઘણાં ચોલી રહ્યાં છે. આ પ્રમાણે તે જંબુવૃક્ષ શાશ્વત છે, અને તેજથી પ્રકાશી રહેલ છે. તેની નજીક બીજા અનેક જંબુવૃક્ષ છે. આવી રીતે તે વૃક્ષના નામપરથી જ દ્વીપનું નામ પણ જંબુ કહેવાયેલ છે. જંબુદ્વીપની અંદર સાત મોટા ક્ષેત્રો છે, મધ્યમાં મેરૂ પર્વત છે અને છ વર્ષધર પર્વતો છે. દક્ષિણ દિશાને છેડે અષ્ટમીના ચંદ્રની આદૃતિવાળું ભરત નામે ક્ષેત્ર છે તે સિદ્ધાચળ મહાતીર્થના સફળાવવાળું હોવાથી સર્વ ક્ષેત્રોમાં અગ્રપદને લોગવે છે. ભરત ક્ષેત્રના પૈતાલ્ય પર્વતથી અને ગંગા સિંધુ એ બે ચોટી નદીઓથી છ વિભાગ પડેલા છે. ગંગા સિંધુ એ બંને નદીઓને ચૌદ ચૌદ હજાર નદીઓ આવીને મળેલી છે. ભરત ક્ષેત્રની અંદર ૩૨૦૦૦ દેશો છે, તેમાં માત્ર આડીપચીસ દેગ આર્ય છે, બીજા અનાર્ય છે. ભરત ક્ષેત્રના છ ખંડ પૈકી દક્ષિણ ભાગના મધ્ય ખંડમાં પૂર્વ ભાગનો પ્રદેગ ઘણો રઝિયામણો છે. મૂર્ચ ત્યાંથી ઉદય પામે છે અને જ્યાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંન કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. ૪-૯.

નિશિપતિ તે દેશે સંચરે, સોળ કળા તે તવ અનુસરે;
ગંગા પણ તિણ દિશિ પરવરી, દેશ તણો ધ્રુમ અતિશય ચરી. ૧૦

તિહાં નગરી એક આભાપુરી, અખિલ વસ્તુ શોભાલંકરી;
લંકા પણ શંકા મન ધરે, અલકા સળકી ન શકે ખરે. ૧૧

ચૌરાશી ચૌટાં વિસ્તાર, જગતીસમ ઉત્તંગ પ્રાકાર;
ઉત્તમ જનગણ તેણે સંકીર્ણ, રાજમાર્ગ બહુ મણિય વિકીર્ણ. ૧૨

વર્ણ સુવર્ણે પૂજિત સર્વ, દાને રવિસુત હોય અગર્વ;
ધનપતિ કડિન મેરૂ અધિકાર, તે ગુણ જનમે નહિય લગાર. ૧૩

વ્યાપારી ભારી ધનપાત્ર, નારી નિરૂપમ નિર્મળ ગાત્ર;
દેહરા દેવ સેવે બહુ ભેવ, કહ્યું પુર વર્ણન કરી સંખેવ. ૧૪

રાજ્ય કેરે વીરસેન નરેશ, જસ પ્રભાવ અરિ લહે ઋપિ વેષ;
દેવળ દંડાકિક ઉપમાય, પુરમાં એહવો નૃપનો ન્યાય. ૧૫

વીરમતી પટરાણી તાસ, વિલસે વિષયિક ભોગવિલાસ;
જેહનો સુખ દેખી સુરવંશ—ભૂપણ અહનિશ કરે પ્રશંસ. ૧૬

અંદ્રમા તે પ્રદેશમાં સંચરે છે ત્યારેજ મોળ કળાવાળો થાય છે. ગંગા નામની મહાનદી પણ તે દેશમાં જ સંચરેલી છે આવી રીતે તે દેશ મહત્વવાળો ગણાય છે તે દેશના મધ્ય ભાગમાં આભાપુરી નામની એક નગરી છે, તે એવી સુશોભિત છે કે લંકા ને અલકા પણ તેનાથી લગ્ગ પામે છે આભાપુરી ચૌરાશી ચૌટાવાળી છે. જંબુદ્વીપની જગતી સમાન તેની કરતો ઉંચો ઢિલો છે. ઉત્તમ જનો તેમાં આવીને વસેલા છે, અને જ્યાં રાજ્યમાર્ગમાં ઘણા મણિઓનો વિસ્તાર છે. ત્યાં વસનારા સર્વ ઉત્તમવર્ણી સુવર્ણથી પૂજિત છે. તેઓના દાનથી દાતાર કર્ણ પણ ગર્વ રહિત થાય એમ છે. કુબેર અઢળક ધનનો સ્વામી અને મેરૂ સુવર્ણમય હોવા છતાં તે ગન્ને કઠણ-કંબુલ છે, જ્યારે આ નગરીમાં વસનારા લોકોમાં જરા પણ કંબુસાઈ નથી—ઉદાર દિલના છે ૧૦-૧૩.

વ્યાપારીઓ ધનવાન છે, સ્ત્રીઓ નિરૂપમ અને રૂપવતી છે અને લોકો અનેક પ્રકારે દેવ, જિનમંદિરની સેવા કરે છે આવી રીતે તે નગરીનું સંસ્કૃતી વર્ણન છે તે નગરીમાં વીરસેન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તે રાજાની શક્તિ એવી હતી કે તેના શત્રુઓ તેના પ્રભાવથી ઋષિ-મુનિનો વેષ લઈ ભાગી જતા હતા દેવાલયના દંડની ઉપમા જેવો નગરમા રાજાનો ન્યાય હતો તેને વીરમતી નામે પટરાણી છે તેની સાથે રાજા વિષયભોગના વિલાસમાં આનંદ કરતો હતો જેનું સુખ દેખીને દેવતાઓના વંશમાં આભૂષણરૂપ એવો ઇંદ્ર પણ નિરંતર તેની પ્રશંસા કરતો હતો ૧૪-૧૬.

ચરિત્રપીઠિકા પહેલી ઢાળ, મોહનવિજયે કહી રસાળ;
શ્રોતા સુણજે તજ વ્યાધાત, આગળ અતિ મીઠી છે વાત. ૧૭

હહા

એહવે આઠ્યા નગરીએ, સોદાગર શિરદાર;
ખહુમૂલા ઘોડા તણા, કરવાને વ્યાપાર. ૧
કુકડકંઘા લહુકના, ઉલટ કટોરા ચક્ષ;
ગતિ અધિકી મન પવનથી, જંગમ તક્ષ વિપક્ષ. ૨
વીજ ઝંખુકા જિમ અલખ, દ્રઢ વપુ નલિય પ્રચંડ;
ખુરાધાત પડતાળથી, કરે ગિરિ ખડોખંડ. ૩
તેજ સુરકી હંસલા, કંખોજ એરાક;
પાણીપંથા કાળલી, જાતિ અનેક ઉછાક. ૪
ભૂપે એહવા હયવરા, આઠ્યા જાણ્યા જામ;
સોદાગરને ધન દેઇ, લીધા સધળા તામ. ૫
એક તુરંગમ તેહમાં, અતિ ઉત્તમ આકાર;
રંજ્યો ભૂપ લહો નહીં, તેહનો વક્ષાકાર. ૬

આ ચરિત્રની પીઠિકારૂપ અને રસિક એવી પહેલી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહેલી છે તે શ્રોતાઓ! હવે વિશ્લેષનો ત્યાગ કરી સાંભળજો આગળ ઘણી મીઠી વાત આવે છે ૧૭

હુઆનો અથ.

એક વખત તે નગરીમાં ઘોડાના સોદાગરો આઠ્યા તે અનેક જાતિના ઉત્તમ ઉત્તમ ઘોડાઓ વેચવા માટે લાવ્યા હતા. તે ઘોડાઓના કાષ્ટ કુદડાઓના જેવા હતા તેઓની આંખો વિશાળ અને તીક્ષ્ણ હતી તેઓની ગતિ મન જાને પવનથી પણ અધિક હતી અને તેઓ જાણે પાંખો વિનાના આલતા ગરૂડ હોય તેવા લાગતા હતા વીજળીના ઝમકારાની જેમ ક્ષણમાં અલક્ષ્ય ઘટ્ટ જાય તેવા હતા, તેમના શરીર દ્રઢ હતાં અને નાળો પ્રચંડ હતી, તેઓ પોતાની ખરીઓના આઘાતથી પર્વતના ખડેખંડ કરે તેવા હતા વળી તેઓમાં તેજ, તુરકી, હંસલા, કંખોજ, એરાક, પાણીપંથા, કાળલી એવી અનેક જાતિઓ હતી આવા ઉત્તમ ઘોડાઓ આઠ્યા છે એવી જાન ગજના જાણવામા આવતા તેજ સોદાગરને દ્રવ્ય આપી તેના તમામ ઘોડાઓ ખરીદ કરી લીધા તે ઘોડાઓની અદ્ભુત સુદર આકારનો અર્થ હતો. જેની ઉપર રાજાનો ખહુ રાજ થયો પણ તે વક્ર ગતિવાળો હતો તેજ જાણુપણુ રાજાને યશુ નહીં ૧-૬.

સાજ કરી તે ઉપરે, નૃપતિ થયો અસવાર;
મૃગયાહિત સેના મહિત, ગયો ગહન કાંતાર. ૭

ઢાળ ખીચ.

(૩૧ અતુલ્ય નાવિયા, ગધા ૮૦ ૩ પિચાગ—એ રેશી)

ભૂમીસર અલવેમર, કાનન ફેરે તુખાર; વન શ્વાપદ કર્યા આકુલા,
તરતર થયા અસવાર; મૃગ મંખર મસકાદિક, ઘાલે ઘેરે ધંધ; પરમા-
ધામી વશ પડ્યા, જેમ નારકી મબધ. ૧ એક મૃગ યૂથ વિછૂટો, દીઠો
તવ ભૂમીશ; તુગ્ગ કર્યો તે કંડે, હિસારવ સુજગીશ; હરિણ ધણો
ફાળે ચઢ્યો, તે પકડ્યો નવિ જાય; જસ જીવિત અતિ તેહને, કોયથી
કાંઈ ન થાય. ૨ સેના કોઈ કિહાં ગહી, એકાકી ગજન; વફ શિક્ષિત
તે અશ્વની, ગતિ ન લહિ તિલ્લમાન; મૃગ પુદી જિમ ફૂદી, બુદી પકડી
વાટ; તુરંગ પયોધિ તરંગ જ્યુ, રંગ કરે બહુ ધાટ. ૩ વાગ વશે નવી આવે,
વ્યાકુળ થયો મહીપાળ; પોડે યોડામાંહિ, ઉલ્લઘી ભૂમી વિશાળ; ખેંચી
રાખ્યો નવિ રહે, વહે જિમ પવન પ્રચાર; નાસા વાળે વૃહાસની, પગ ન
છપે ભૂમિ સાર. ૪ તુરંગની દપટ અને વળી, ઝપટ અનિલની ગૂઢ; વનગિરિ

જેથી તે ઘોડા ઉપર આમાન ગોઠવી રાજા તેનાપર ચાર થઇને શિકાર ખેલવા
માટે કેટલીક સેના સહિત એક ગાઢ જનમા ગયો ૭

ઢાળ ખીચનો ભાવાર્થ

હવે રાજાએ વનમા ઘોડાને ફેવતા ફેવતા વનના શિકાર કરવા લાયક ઘણા જીવોને
આકુળ વ્યાકુળ કરી મૂડ્યા ઝાડે ઝાડે ઘોડેનારો ફરો વડ્યા જેમ પરમાધામીઓ પોતાને વશ
પડેલા નારકીઓને ઘેરી લે, તેમ મૃગ, સાળગ અને સસલા વિજેઝે પ્રાણીઓને તેમણે ઘેરી લીધા
એવામા મૃગના ટોળાથી છુટું પડેલું એક હરણ રાજાની નજરે ચડ્યું શિકાર કરવાના ચરસથી
રાજા તેની પાછળ થયો હરણ પણ ફાળ લારતુ દોડ્યું રાજાએ ઘણો પ્રયાસ કર્યો પણ
તે હાથમા આવ્યું નહિ જરેખર જ્યા સુધી આવ્યું હોય ત્યા સુધી કોઈથી કાંઈ પણ થતું
નથી રાજા ધાક્યો એટલે અશ્વને ઉભો રાખવા લગામ ખેંચવા માડી, તેમ તેમ તો તે
વધારે દોડવા લાગ્યો તે ઘોડાને અવગી રીતે શિક્ષા આપેલી હોવાથી ખેંચી રાખવાનો પ્રકાર
તેને દોડાવનાર ધધ પડ્યો લશ્કર બહુ છેટે રહી ગયું તે એકલો છૂટો પડી ગયો, પેલો હરણ
તો કુદીને બુદે માર્ગે આવ્યો ગયો હવે આ ઘોડો સમુદ્રના મોલની જેમ બહુ પ્રકારના રંગ
કરતો ઉજળતો ઘણી જમીન ઉલ્લઘન કરી ગયો ૧-૪ એવામા રાજાએ એક મનોહર પુષ્કરણી

તરવર નિરખી, નરવર થયો દિગ્મુઠ; પુષ્કરણી હિતકરણી, ધરણીધ્રુવ તિહાં
 દીઠ; વડ તરવર એક ગઢહર, ઉપકઠે ઉચ્છિદ્ર. ૫ નૃપ શોચે હય મોચું,
 પોહોચું જે તરડાળ; ખેંચ્યો પુહ્યો તવ ધણો, ઇમ આલોચે ભૂપાળ; મન
 ભાવ્યો તર આવ્યો, સવળો ફાવ્યો દાવ; ધાઈને વડવાઈ, તુરત સંભાઈ
 રાવ. ૬ કુવળી વાગ પડી જવ, તવ રેવંત અદંભ; થંભ પરે થઈ ઉભો,
 મહીપતિ પામ્યો અચંભ; વક્રશિક્ષિત તે બહુયો, નાણ્યો રોષ પ્રકાશ; તાણ્યો
 અતિ અપિહાણ્યો, કોકટ કીધ પ્રયાસ. ૭ સકૃપ તવ નૃપ ઉતર્યો, બાંધ્યો
 હય વટ છાંહિ; પાણી પીવા કારણે, પેઠો પુષ્કરણીમાંહિ; જલપૂરી સસનૂરી,
 ભૂ તાટક સમાન; ઘટિત જટિત બહુ ફટિકના, નિવડ નિવડ સોપાન. ૮
 વિમળ કમળ જળ ઉપરે, પરિમલ બહુલ પ્રકાર; ગુણ લીણા સ્વર ઝીણા, મીણા
 ફિરેફ ઝકાર; નફરી સમ રફરી તિહા, અવિફરિ કરિય અનેક; ૫ થ શ્રમ મંથર
 પથિકને, પુચ્છથી કરે જળ સેક. ૯ મદ સમીરને છદે, ઉદિત સાનંદ તરંગ; પ્રકટે
 જસ પ્રસંગથી, અંગ સુરંગ અનંગ; શીતળ છાયા માયા, માય સરીખી તેહ;
 નિરખી નયણે હરખી, નરવર પામ્યો નેહ. ૧૦ વિધિપૂર્વક જળ પીધું, કીધું
 મજ્જન તેમ; જળકીડા તજી વ્રીડા, કીધી પૂરણ પ્રેમ; અતિ આનંદે નરીંદે, પીધો

—વાવ ફરથી નીઠી, અને તેની પામે એક મોટું વડતુ ઝાઠદીહું રાજાએ ધાર્યું કે જો એ
 ઝાઠ નીચે અશ્વ આવે તો હું ઝાઠની ડાળીને વળગી પડું અને અશ્વને છોડી દઉં.
 ભાગ્યયોગે તેમજ બન્યું રાજા વડવાઈને વળગ્યો એટલે લગામ મોજી પડવાથી અશ્વ પણ
 ઉભો રહ્યો રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો તે વખતે અશ્વ વક્રશિક્ષિત હોવાનો રાજાને ખબર પડી ૫-૭

પછી રાજાએ ઘોડાને ઝાઠ સાથે બાંધ્યો અને પોતે પાણી પીવા માટે પુષ્કરણીમાં ઉતર્યો
 તેના મગધીઆ મુટિકના બાંધેલા હતા, જળ શીતળ અને નિર્મળ હતું, તેના નિર્મળ જળનો
 ઉપર બહુ પ્રકારનો સુગંધ પગરી રહ્યો હતો, જેમા ગધણુમા લીન એના મધુકરો ઝીણા
 સ્વરે ઝકાર કરી રહ્યા હતા, વળી તે ઉપર મોટી માછલીઓ અનેક રીતે મુરજીયમાન થતી
 હતી અને માર્ગના ઇમથી મદ થએલા યુગાફરોના શ્રમને પોતાના પુછડાથી જળ સિંચન
 કરતી હતી, મદમદ વાતા ખવનના યોગથી તે વાવના તરજો આનંદ સહિત ઉદિત થતા
 હતા. જેઓના પ્રમગધી અંગ ઉપર રંગ કરતો અનંગ (કામદેવ) પ્રગટ થતો હતો.
 આવી માતા જેવી તેની શીતળ છાયાની માયાને નયનથી નીરખીને ગમ્મત અત્યંત પ્રમત્ત
 થયો રાજાએ વિધિપૂર્વક જળપાન કરી તેમા આનંદ ધર્યું થોડી વાર લાગ્યું છોડી પૂર્ણપ્રેમથી
 જળકીડા કરી પછી અતિ આનંદ પામી નરપતિએ કમળનો મકરંદ (રસ) પીધો અને

પદ્મ મકરંદ; તરણ ચરણ કમણાદિક, ખેડે નવ નવ છંદ. ૧૧ પુષ્કરણી બહુવરણી, શોભાવી ધરણીશ; જળ ગહિર્યા ઉતર્યા, પહિર્યા વસ્ત જગીશ; વાવિ જોવે નૃપ હોવે, રાજ ચિત્ત અનંત; જળી એક વિશાળ, તામ નિહાળી એકંત. ૧૨ ઝાંખી જોવે જળીકા, માળિકા વિવિધ સોપાન; નૃપ તિહાં થઇને ઉતર્યા, કર કરવાળ પ્રધાન; આગળ જતાં પાતાળમાં, દીકો વન વિસ્તાર; નિરભય નૃપ વીરાગ્રણી, સત્ત્વ સખા સહચાર. ૧૩ કન્યા કોઇક ધન્યા, તેહનો સ્વર સુણી કાન; વિસ્મય અતિ પામ્યો તિહાં, મન માંહે રાજન; એ અસરાળ પાતાળમાં, આ રથો વન વિવાહ; કિમ ઇહાં રહે કોઇ બાલિકા, કરિ કર કરણ સાદ. ૧૪ નગન ખડગ કરી ચડવડી, આણી મન ઉપકાર; તત્કાલ તિહાં જઈ ઉભો, શબ્દ તણે અનુસાર; વચન તણી રચનાએ, પલણી ધીજી હાળ; મોહનવિજય કંઠે સુણો, આગળ વાત રસાળ. ૧૫

ફહા

દગ મુદ્રિત યોગીશર, એક તિહાં નિરખે ભૂપ;
કર જપમાળા બહુ કુમુમ, ઘૂપ ધૂર અતિ રૂપ.

૧

તરવાની અને ચરણકમણ વિગેરે કોડાઓથી નવ નવ રંગે ખેલવા લાગ્યો ૮-૧૧. તે બહુવર્ણી વાવને રાજાએ શોભાવી પછી ન્હાવાના કપડાં ઉતારીને ધીજી વસ્ત્રો પહેર્યા રાજા ચિત્તમાં અતિશય રાજ થઈ ગયો. પછી તે ચારે બાજુ ફરી ફરીને જોવા લાગ્યો એવામાં તેણે એક મોટી જળી દીડી અદર નજર કરી તો પગથીઆની શ્રેણી દીડી, એટલે તે જળી ઉઘાડીને અંદર પેઠો હાથમા ખડગ રાખી નિર્ભયપણે આગળ ચાલ્યો કેટલાંક પગથીઆ ઉતર્યા એટલે અદર પાતાળમા મોટું વિસ્તારવાળું વન રાજાના જોવામાં આવ્યું રાજાની સાથે ધૈર્ય, ધર્મ, પુણ્ય ને પુરુષાર્થ એ ચાર મિત્રો હોવાથી રાજા નિઃશંકપણે આગળ વધ્યો તેવામા કોઈ કન્યાને સ્વર તેને કાને પડ્યો તે સાંભળીને રાજા વિસ્મય પામી વિચારવા લાગ્યો કે “આવા અસરાળ પાતાળમા આ વન શું ? અહીં કન્યા કયાથી ? અને તેના સ્વરમા કંઈના પ્રતિભાસ થાય છે તેનું શું કારણ ?” આ પ્રમાણે વિચારીને તે તરતજ શબ્દને અનુસારે ચાલ્યો ખડગ પણ મ્યાનમાથી બહાર કાઢ્યું. થોડેક ચાલતા ન્યાથી સ્વર આવતો હતો ત્યાં આવીને રાજા ઉભો રહ્યો આ પ્રમાણે વચનની રચનાથી શ્રી મોહન-વિજયજીએ ધીજી હાળ કહી છે હવે આગળ રસિક વાત આવશે તે શ્રવણ કરો ૧૨-૧૫

ફહાનો ભાવાર્થ—

રાજા જુએ છે તો ત્યાં એક યોગી બેઠો છે, તેની આખો મીચિલી છે, હાથમા જપ-

પડી અછે મુખ આગળે, અસિ ઉઘાડી એક;	
અગ્નિકુંડ તિમ પરજળે, નૃપ જાણ્યો અવિવેક,	૨
નિગિડ અંધ બાંધી થકી, દીઠી કન્યા તામ;	
રૂદન કરે મુખ ઉચ્ચરે, એમ વચન અભિરામ.	૩
કરે વહાર આભા નૃપતિ, વનિતાની ઇણ વાર;	
વિટલ જટિલ બળિ આપશે, નહિ તો અગ્નિ મઝાર.	૪
નારિ વચન એહવું પ્રકટ, નિસુણી નિજ અભિધાન;	
મુખ આગળ આવી નૃપતિ, હલુવેશું કરી સાન.	૫
ગ્રહિ ખડગ તે જટિલને, બોલાવ્યો નરરાય;	
મુજ આવ્યે અબળા તણો, બલિ ઇમ કિમ દેવાય. ?	૬
રે નિર્ઘણ નિર્ભજ નિહુર, રે પાપી મતિહીન;	
ચૂકય મનોહર માનુની, રે પરિગ્રહ કોપીન.	૭
યા સાહમો છોડીશ નહીં, ચોગી નિસુણી એમ;	
નોઠો ધ્યાન તણ ઇસે, વાંછી નિજ તનુ ખેમ.	૮

માળા છે, આગળ કુસુમ ધૂપાદિ પૂજની સામગ્રી પડી છે સમીપમા અગ્નિનો કુંડ છે, તેમા અગ્નિ જાળવવામાન બળે છે, કુંડની નજીકમા એક ઉઘાડી તરવાર પડી છે ૧-૨.

ત્રીજી બાજુ મજબુત બાધને બાધેલી એક કન્યા બેઠી છે, તે રૂદન કર્યા કરે છે અને શુભધી એમ કહે છે કે-“હે આભાપુરીના નૃપતિ ! આ કન્યાની વહાર શિદ્ધ કરે, નહિ તો આ ચોગી અગ્નિકુંડમા માડ જલિદાન આપશે ” આ પ્રમાણે પોતાના નામ સહિત બાલિકાના શબ્દો સાંભળી રાજાએ તેને તાન કરી, અને ચોગી ન બાળે તેમ પેલું ખડ્ગ લઘુલાઘવી કળાએ ઉપાડી લીધું પછી ચોગીને બોલાવ્યો “અરે નિર્દય ! નિર્દોષ ! પાપી ! દુષ્ટતમા ! ઉઠ, ઉભો થઈ જા આ નિર્દોષ બાલિકાને છોડી દે ને મારી સામે યા માગ આવ્યા પછી આ કન્યાનું જલિદાન તો ચેતુજ દેવાય પણ હું તને હવે જીવતો છોડવાનો નથી ” રાજાના આવા શબ્દો સાંભળીને ભયભ્રાન થયેલા ચોગી એકદમ ઉભો થયો અને માત્ર કોપીનબર ત્યાથી સુઠી વાળીને લાગી ગયો યતીન્ત્રી કુશળતા આદરીને તેણે ધ્યાનનો આડંબર તણ દીધો ૭-૮.

દાળ ત્રીજી.

(પ્રાણી ! કર્મ મમો નહીં કોઈ—એ દેશી)

ગયો યોગી નાકો વનમાંહે, નૃપે પણ કેદ ન કીધી; વિદ્યાસાધન કેરી તેહની, સામગ્રી સવિ લીધી રે, સૂરિજન સત્ત્વ સમો નહીં કોઈ; દેવ દાનવ વિદ્યાધર મૃગપતિ, સત્ત્વે સવિ વશ હોઈ રે; સૂરિજન સત્ત્વસમો ૧ (આંકણી) બંધન છોડી તે બાળાનાં, બહુ આદરે બોલાવી; રે નૃપપુત્રી નિરૂપમ રૂપા, એહને વશ કિમ આવી રે. સૂ. સ. ૨ આભાનગરીનો જે રાજા, તે કિમ પ્રીતમ તાહરો ? કહેની તું પુત્રી કહે મુજ આગળ, ભય મત આણીશ માહરો રે. સૂ. સ. ૩ બાળા સુકુમાળા મુવિશાળા, વચન રસાળા પલણે; કરી ધુંધટ નિજ પ્રીતમ પ્રીછી, યોગી ભય મન ન ગણે રે. સૂ. સ. ૪ આભાપુરથી પચ-વિશ યોજન, પદ્મપુરી અતિ વાડ, તિહાં નૃપ પદ્મશેખર અલવેસર, શૂરવીર શિરદાડ રે. સૂ. સ. ૫. રતિરૂપા તેહની પટરાણી, શારદારૂપ સમાણી; ચંદ્રાવતી હું તેહની પુત્રી, જૈનધર્મી જગ જાણી રે. સૂ. સ. ૬ બાળકતા ગઈ મુજ તનુ પ્રકટી, યૌવન વય ઠકુગઈ; તાતે મુજ નિરખી મનમાંહે, વરચિંતા નિરમાઈ રે. સૂ. સ. ૭ એહવે એક નિમિત્તિએ આવી, નિમિત્ત પ્રકાશ્યું એહ; આભા-

દાળ ત્રીજીનો ભાવાર્થ—

રાજાએ તેની પુઠં ન પકડતા યોગી જાણીને જવા દીધો તેની પૂજન સામગ્રી બધી લઈ લીધી હે સૂરિજન ! જગતમા સત્ત્વ સમાન કોઈ નથી દેવ, દાનવ, વિદ્યાધર અને કેસરીસિંહ તેઓ પણ સત્ત્વથી વશ થાય છે ૧

પત્રી કન્યાના બંધન છોડી તેને આદર પૂર્વક પૂછ્યું કે “ હે નિરૂપમ રૂપવાળી રાજપુત્રી ! તું કયા રાજાની પુત્રી છો ? આ યોગીના કબજામા તું શી રીતે આવી પડી ? અને આભાપુરીનો રાજા તારો પ્રીતિપાત્ર શી રીતે થયેલો છે ? આ હકીકત મારો ભય રાખ્યા સિવાય નિ શકપણે કહે ” ૨-૩.

વીરસેન રાજાના પ્રશ્નોનો ઉત્તર દીધા અગાઉજ વિચક્ષણ બાલિકા તરતજ તે આભાપુરીના રાજા છે એમ સમજી ગઈ, એટલે કામ્રંક લજ્જા ધારણ કરી નીચું મુખ રાખીને મર્યાદાપૂર્વક બોલી કે—“ હે સ્વામી ! આભાપુરીથી પચવીસ યોજન દૂર પદ્મપુરી નામે નગરી છે ત્યાં શૂરવીર, પુરૂષોના મસ્તકમા શિરોમણી પદ્મશેખર નામે રાજા છે તેને રતિરૂપા નામે પટરાણી છે તેની ચંદ્રાવતી નામે હું પુત્રી છું જૈન ધર્મ મને પ્રિય છે, અને હું તેનું આરાધન કરું છું ” હું બાળવય અતિક્રમીને યૌવનવય પામી એટલે મારા પિતાને મારા વર સંબંધી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ ૪-૭ અન્યદા એક નિમિત્તિયો આવ્યો, તેને મારા

નગરીપતિ એ પુત્રી, કેરો કંત ગુણગ્રેહ રે. સૂ. સ. ૮ માત પિતા હુવા અતિ હર્ષિત, નૈમિત્તિક સન્માન્યો; હું પણ અતિરોમાંચિત હુધ, પ્રીતમ નામ પહિ. આન્યો રે. સૂ. સ. ૯ તટિની જળકીડાને કારણ, સહિત સખી હું આવી; ઇણે તિહાં કુટિલ જટિલે મુજને, ઇંદ્રજાળે ભરમાવી રે. સૂ. સ. ૧૦ દૃષ્ટિ બંધન સહુની કરીને, અપહરી મુજ સપરાણી; પુષ્કરણી જાળિયે ઉતારી, એ વન-માંહે આણી રે. સૂ. સ. ૧૧ મુજ વખતે તમે ઇહાં પધાર્યા, સંકટથી છોડાવી; અંતરજામી તમે ગુણસાગર, શી કહું વાત બનાવી રે. સૂ. સ. ૧૨ પોતાની નારી ઉગારી, એહમાં શ્યો પાડ ચઢાણું; માગણ હોઈ તો કીર્તિ બોલું, જશ પડહો વજડાણું રે. સૂ. સ. ૧૩ ઓળખ્યા મેં એહવે આચરણે, તમે બહાલેસર મારા; નહિતર ઇણ વેળા કુણ આવે, પતિ વિણ કરવા વહાર રે. સૂ. સ. ૧૪ વસુધાપતિ વીરસેન પ્રશંસે, તેહને ઘણી સનમાની; કીધી મુખ આગળ મનહરણી, જે હુંતી નાર પોતાની રે. સૂ. સ. ૧૫ વન અતિક્રમી થઇને સોપાને, તેહ આલંધી જાળી; પુષ્કરણીથી બાહિર આવ્યા, જળથી દેહ પખાળી રે. સૂ. સ. ૧૬

પિતાએ મારા વિષે પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો કે “આબ્દાનગરીનો રાજા તમારી પુત્રીનો પતિ થશે.” આ વાત સાંભળી મારા માતાપિતા હર્ષિત થયા હું પણ પતિનું નામ કામ જાણવાથી ખુશી થઈ. મારા પિતાએ સારી રીતે સત્કાર કરીને નિમિત્તિયાને વિસર્જન કર્યો. ૮-૯.

એકઠા હું નદી કિનારે જળકીડા કળ્યા સખીઓ સાથે ગઈ હતી. તેવામાં આ કુટિલ જોગી ત્યાં આવ્યો. તેણે ઇંદ્રજાળ પડે અને મોહ પમાડી. સખી વર્ગની દૃષ્ટિ જાધી લઈ મને અપહરી અને આ વાવ પાસે લાવી જાળીદાગ અદર ઉતારી ત્યાર પછી તે જાપ કરવા બેઠો. હું તેની મતલબ સમજી ગઈ એટલે લય પામીને રૂઢન કરવા લાગી ખરે વખતે આપ આવી પહોંચ્યા અને મને ઉગારી. પણ હે ગુણસાગર ! તમે પોતાની સ્ત્રીને ઉગારી તેમાં કંઈ ઉપકાર કર્યો નથી. વળી હું કામ યાચક નથી, જો યાચક હોત તો તમારો યશવાદ બોલત કહિ તમે મને પૂછ્યો કે મેં આપને ઓળખ્યા કેમ ? તેનો જવાબ એટલોજ છે કે મેં આચરણથીજ આપને ઓળખી લીધા છે, કેમકે આવે કદને વખતે પતિ વિના બીજું કોણ આવી પહોંચે અને પ્રાણ મકટમાંથી બીજુ કોણ છોડાવે ? ” ૧૦-૧૪.

આ પ્રમાણેની તે કન્યાની હકીકત સાંભળીને વીરસેન રાજા જાદુ ખુશ થયા. તેમણે તેની પ્રશંસા કરી, અને તેને આગળ ઠરી વનભૂમિ ઉલ્લંઘી નોપાનપદ્ધિ ચડી જાળીદારે પુષ્કરણીમાં આવ્યા, અને ત્યાંથી તે બહાર નીકળ્યા. ૧૫-૧૬

સેના સવિ આવીને પહુંચી, પ્રણમ્યો પૃથિવીપાળ; મોહનવિજયે અતિહી
રસીલી, ત્રીજી પ્રકાશી ઢાળ રે. સૂ. સ. ૧૭

હુડા.

સકળ સુભટ સિતિમુકુટને, કર જોડી કહે તામ;	
નવિ નિકળીએ એકલા, ઇમ મૃગ માટે સ્વામ.	૧
રતન જતન કરી રાખવાં, તુમને નર શિરતાજ;	
સજ્જનથી દુર્જન ઘણા, મોહોટાને મહારાજ.	૨
ધાખળ પગથી ધુંસીએ, ઓઢાએ જરતાસ;	
જે જેહવા નર તેહને, તેહવા હોય પ્રયાસ.	૩
મોટું ભાગ્ય ભુલખળી, કુશળે મળીયા ભૂપ;	
પણ એ કન્યા કોણ છે, કહિયે તાસ સ્વરૂપ.	૪
હય પુષ્કરણી જાગિકા, યોગી કન્યા ખેદ;	
અવનીશે અનિમેષમાં, ભાખ્યો સઘળો ભેદ.	૫
સવિ સામંત થયા ખુશી, નૃપની કરે પ્રશંસ;	
ખ્યાગ ત્યાગ વાચા અચળ, ધન્ય ક્ષત્રી અવતંસ.	૬
લેઈ કન્યા સેના સહિત, નૃપતિ થયો અસવાર;	
આવ્યા નિજ નગરી તિહાં, વરત્યા જયજયકાર.	૭

તેવામા પાછળ પડેલુ લશ્કર પણ પગલે પગલે ત્યા આવી પહોંચ્યું સર્વ સેનાએ
રાજાને પ્રણામ કર્યા, આ પ્રમાણે શ્રી મોહનવિજયજીએ આ ત્રીજી ઢાળ પ્રકાશ કરી ૧૭

હુડાનો ભાવાથ —

પછી અગ્રણી સુભટોએ રાજા પ્રત્યે ઢહુ કે “ આપે આમ એકલા શિઠાર કરવા
આદ્યા આવણુ નહિ કારણ કે જગતમા રતન તો યત્નપૂર્વકે જાળવી રાખવા યોગ્ય
હોય છે વળી સજ્જન કરતા દુર્જન વધારે હોય છે, આપ તો ભાગ્યશાળી છો, તેથી
આપના તો કદ માત્ર દૂર જાય અને સચિત્ત અલુધાની પ્રાપ્ત થાય, કારણકે ધાખળીથી
પગ લુવાય અને જંગીયાન વસ્ત્ર ઓઢાય છે જેવો માણસ તેવો પ્રયાસ હોય છે પરતુ
અમે સેવકોના મનને ધૈર્ય રહી શકે નહિ હે સ્વામી ! આપને કુશળ ક્ષેમ જોવાથી
અમે સહુ નવુ જીવન પામ્યા છીએ પરતુ આપ એકલા પધાર્યા હતા, અને અત્યારે
સાથે આ કોઈ સ્ત્રીરતન જણાય છે, તો તે કોણ છે ? તે કૃપા કરીને કહો ” રાજાએ
તેના ઉત્તરમા પોતાની વીતક વાત બધી કહી સભાળાવી તે સભાળીને બધા સામતો બહુ
ખુશી થયા પછી તે રાજકન્યા સહિત વીરમેન રાજા પોતાની નગરીમા આવ્યા ૧-૭

ઢાળ થોથી.

(ખણ સરવરીવારી પાળ, આળા દોય ગવળા વલના—એ દેશી)

ખખર કરી તતખેવ, પદ્મશેખર ભણી લલના; છે આભાપુરી માંહે કે પુત્રી
તુમ તણી લલના, વહેલા મળવા કાજ કે રાજ પધારજો લલના; પ્રેક્ષ વચન
મન આણી કે લાજ વધારજો લલના. ૧ તાતથી મળવા કાજ જાણી સુતા
આતુરી લલના, પદ્મપુરી પતિ તુરત આવ્યો આભાપુરી લલના; આહર દે વીર-
સેન મળ્યા હેજે ધણે લલના, ચંદ્રાવતી સંબંધ સકળ માંડી ભણે લલના. ૨
અતિ ઉછરંગે ઉછરંગ ધરી નિજ ખાલિકા લલના, તાતે પ્રકાશી પ્રકટ કે હિત-
પરનાલિકા લલના; પદ્મશેખર કરજોડી કહે વીરસેનને લલના, એ મોહોટો ઉપકાર
કર્યો તમે અમને લલના. ૩ તુમ ગુણ અપરંપાર કે કેમ ભણીજીએ લલના, એ
કન્યા શિરતાજ કે રાજ પરણીજીએ લલના; ધુરથી નિમિત્તવચનથી એહ તુમ
ગેહની લલના, માની વચન મહારાજ રાખો રીત તેહની લલના. ૪ લગ્ન લેવાડી
શુદ્ધ તુરત પરણાવીયા લલના, શશિવદની મૃગનયનીએ સોહલા ગાવીયા લલના;
વીરમતી વિણ નગરવાસી સહુ હરખીયા લલના, વાહલા ઘર સસનેહ તણા મેહ
વરસીયા લલના. ૫ પદ્મશેખર પરણાવી ઈમ નિજ અંગળ લલના, નિજ નગરે
ગયો તામ તે નૃપની લેઈ રજા લલના; ચંદ્રાવતીથી વીર નૃપતિ સુખ ભોગવે
લલના, દિન દિન નવલે નેહશું દીહા ભોગવે લલના. ૬ વીરમતી ચિત્ત શોક્ય સંબંધ

ઢાળ થોથીનો ભાવાર્થ—

વીરસેન રાજાએ તરતજ સુદામ માણ્યો મોહકીને પદ્મશેખર રાજાને ખખર આખ્યા
કે “ તમારી પુત્રી ચંદ્રાવતી અહીં આભાપુરીમા છે, તે આપને મળવાને અત્યંત આતુર
છે, માટે શીઘ્ર તેને મળવા માટે અહીં પધારો ” આ ખખર પદ્મપુરી પહોંચતાજ પદ્મશેખર
રાજા તત્કાળ પોતાની પુત્રીને મળવા આભાપુરી આવ્યા. ચિતા—પુત્રી મળ્યા, તેની પાસેથી
બધી હુકીકત સાંભળી પછી પદ્મશેખર રાજાએ વીરસેન રાજાને કહ્યું કે “ તમે અમારા-
પર મોટો ઉપકાર કર્યો છે, તમારા ઉપકારનો જલ્દી અમાગધી બીજી રીતે વળી શકે
તેમ નથી, માટે આ મારી પુત્રીનું પાણિગદ્ગત કરી અમને નિશ્ચિત કરો. આ કન્યા પ્રથમ
નિમિત્તિયાના વચનથીજ અમે તમને આપી ચુકેલા છીએ ” વીરસેન રાજાએ તેનો ઘણાજ
આગ્રહ હોવાથી તે વાત સ્વીકારી પછી સારો લગ્ન દિવસ બેવરાવીને તેનું પાણિગદ્ગત
કર્યું, તે પ્રસંગે ચંદ્ર જેવા સુખવાળી મૃગનયની સુદરીઓએ મંગલગીત ગાયા. આખું
શહેર—માત્ર એક વીરમતી સિવાય—સાથ લયુ ઘેર ઘેર મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો પદ્મશેખર રાજા
પણ પુત્રીને પરણાવી વીરસેન રાજાની રજા લઈ પોતાને નગરે પાછો ગયો ૧-૬.

વહે સદા લલના, ચંદ્રાવતી મનમાંહે ન આણે તે કદા લલના; જે જેહને મન
પ્રેમ હુવે જે ઉપરે લલના, તેહને શોક ને લોક કહો કાંઈ કરે લલના. ૭ ચતુર
ચંદ્રાવતી ચિત્ત પીઉનું જાળવે લલના, પ્રીતમ ગુણ બહુ ભાંતિ મધુર સ્વરે
આળવે લલના; કોઈક પુણ્યવંત જીવ તે ગર્ભે ઉપનો લલના, ચંદ્ર સુપનથી
સૂચિત સુત હોશે ભૂપનો લલના. ૮ પ્રસવ્યો પુત્રરતન ચંદ્રાવતીએ તદા લલના,
હરખ્યો નૃપ જિમ દ્રમક પામીને સપદા લલના; દીધાં અરથીદાન કે સયણ
સતોધીયા લલના, સયણ લણી પકવાન થકી અતિ પોષીયા લલના. ૯ દીધું
બાળક નામ કે ચંદ્ર જયંકર લલના, દીપે સુત સસનૂર કે દુજે દિનકર લલના;
વૃદ્ધિ પામે સુત પાંચ ધાવે પાલીજતો લલના, અંગુઠે પીયૂષ સુર ગો પી જતો
લલના. ૧૦ સુત દેખી વીરસેન જનમ લેખે ગણે લલના; અતિ રણિયાયત હોય
તે કહેતાં નવિ બને લલના; ખેલે નવ નવ ખેલ તે બાળપણાતણા લલના,
ચંદ્રાવતી વીરસેન જતન રાખે ઘણા લલના. ૧૧ ચંદ્રકિરણ સમ ચંદ્રકુંવર

શોક્ય ઉપર ઇર્ષ્યા લાવવી એ તો સહજનીજ વાત છે નહિ ઇર્ષ્યા કરનાર કલાવતી જેવી સાધ્વી સ્ત્રીઓ તો કવચિત જ દષ્ટિએ પડે છે, ઇર્ષ્યાતુ ક્ષણ પ્રાપ્તે ઇર્ષ્યા કરનારતુ અનિષ્ઠ થવામા જ આવે છે, અહીં પણ તેમજ થાય છે વીરમતી જેમ જેમ ઇર્ષ્યા કરે છે તેમ તેમ રાજાનો સ્નેહ ચંદ્રાવતી પર વધતો જાય છે, અને તેને પગિણામે સ્ત્રી-પુરુષના સ્નેહરૂપ વૃક્ષતુ ક્ષણ એમે છે, અર્થાત્ ચંદ્રાવતી ગર્ભ ધારણ કરે છે અને પુત્રનેજ પ્રસવે છે હવે તો વીરમતીના ચારે હાથ ભોયે પડે છે, કારણ કે આજ સુધી તો પતિના સુખમા અને રાજસુખના ઉપભોગમા લાગ પડાવનાર જ આવી હતી, પણ હવે તો ભવિષ્યમા રાજ્યનો માલીક થનાર આવ્યો છે, એટલે તેના ઇર્ષ્યારૂપ અગ્નિકુડમા ઘૂતની આહુતિ અપાય છે ઇર્ષ્યાનળ વૃદ્ધિ પામે છે હવે તે અગ્નિ કેતુ દહન કરે છે તે આગળ આવે છે હમણા તો ચંદ્રના સ્વપ્નવડે સૂચિત રાજપુત્રતુ તદ્દતુસાર ચંદ્રકુમાર નામ પાડવામા આવે છે અને દ્વિતીયાના ચંદ્રની જેમ તે વૃદ્ધિ પામતો જાય છે એટલે સુધી વાત આવે છે

પાટવીકુમારના જન્મથી રાજા-રાણીને આનંદ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ એ આનંદમા લાગ લેવા માટે પ્રજાવર્ગને પણ રાજા આનંદિત કરે છે અનેક પ્રકારના કરો વિગેરે ઘડાડીને, ળદીવાનોને છોડી દઇને, સજ્જનોનો યથાયોગ્ય સત્કાર કરીને અને યાચકોને દાન વડે સતોપ પમાડીને મૌને એક સરખા હર્ષિત કરે છે ધરા સજ્જનોની એજ રીત છે

કહા.

ઝલતુ વસંત પ્રગટી તિસેં, સફળ થયા સહકાર;
કામકળા કોકિલ કહે, જનને વારંવાર. ૧
કેસુ અતિ કુસુમિત થયા, રંગ સુરંગા લાલ;
ખેલે કાગ વસત નૃપ, તેહનો લાલ ગુલાલ. ૨
સુમન થઇ વન વન પ્રજા, મધુ નૃપ આવ્યો જાણી;
ફળ ફુલ દલ દેઇ ભેટણો, સ્તવે વિહંગી વાણી. ૩

કહાનો બાવાર્થ

અણગણિતા ચંપક કુસુમ, મુકુલિત વૃક્ષ સમીપ;
જાણું નકતુરાજી ભણી, કીધા મંગળ દીપ. ૪
સપરિવાર આલા નૃપતિ, પ્રજા સહિત સોહંત;
આવ્યો વનમાં કામવશ, રમવા કાજ વસંત. ૫
છાંટે કેસર છાંટણાં, લાલ ગુલાલ સોહાત;
સોહા મધ્યાહ્ને ગગન, જાણે થયો પ્રભાત. ૬
ચંદ્રકુંવર સવયા સહિત, કુસુમ થકી કીડંત;
વીરમતી તે દેખીને, મન નિરસનેહ ધરંત. ૭
હાજ પાંચમી.

(વીરકલ વાલો રે ઉમિયાજીને, વાણ પાય એ વગ આલો રે—એ દેશી.)

રાજા રાણી રંગધી રે, ખેલે અનોપમ ખેલ રે; નવલી દીઠી નારીઓ, તિહાં
શશિવહની ગજગેલ. સુણો ભવિષ્યાણી રે, ચંદ્રનરિંદ સંખંધ અતિ રસ આણી રે.
૧ કાચિત સુત કેડે કરી રે, ઉભી ચંપક છાંય રે; આંખા ડાળે જૂલણાં ખાંધી,
ખાળ હિંડોળે માય. સુ. ૨ કેઈ કર ધરી નિજ ખાળને રે, લીડે હિયડા સાથ રે;

કરવા લાગ્યાં ૧-૩ વૃક્ષોની સમીપ કલી રૂપે રહેલાં ચંપકના પુષ્પો જાણે વસંતરૂપી ગાતાના
આગળ મંગલ દીપ કર્યા હોય તેવા લાગતા હતા. તેવે અવસરે આલાનૃપતિ પોતાની
ખન્ને રાણીઓ તથા સર્વ પરિવાર સહિત ઉદ્યાનમાં કીડાનિમિત્તે આવ્યા ત્યાં દેવેશ
પ્રમાણે સર્વ અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરવા લાગ્યા રાજા પણ ગુલાલ ઉડાડવો, કેસરના
છાંટણા છાંટવાં, વૃક્ષ સાથે હિંચકા બધાવી હિંચકાનું ધત્તાદિ કીડા કરવા લાગ્યો.
મધ્યાહ્ન હોવા છતાં પ્રભાત થયું હોય તેમ દેખાવા લાગ્યું. ચંદ્રકુંભાર પોતાની સરખી
વથના રાજપુત્રો સાથે પોતાને અનુકૂળ એવી અનેક પ્રકારની રમતો પુખ્તાદિના દડા વડે
રમવા લાગ્યો. કુલના દડાઓ ઉછાળવા લાગ્યો આ બધું જોઈને વીરમતી તેના દુદયમાં
દાઝવા લાગી. તેના અંગમાં સર્વત્ર શોક વ્યાપી ગયો, તેથી તે નેત્રાશ્રુને મિચે ધીમે
ધીમે બહાર આવવા લાગ્યો ૪-૭

હાજ પાંચમીનો ભાવાથ.

રાજા વીરસેન અને રાણી વીરમતી અનુપમ રંગધી ખેલે છે, ત્યાં ગીજી દાસીની
ગતિ જોવી નવનવી ચંદ્રવહની નારીઓ પણ જોવામાં આવે છે તે ભવિ પ્રાણી! મનમાં
અતિરસ લાવી આ ચંદ્રરાજનો રાસ સાંભળો. કોઈ માતા બાળકને દેડ ઉપર તેડે છે
વૃક્ષની છાયા નીચે ઉભી રહી હતી, કોઈ આંખાની ડાળ સાથે જુલણું ગાંધી ભાંગી
હિંડોળામા હિંચાળતી હતી ૧-૨ કોઈ આ પોતાના બાળકને દાઝવા લાઈ દુદય સાથે

કોઇ શિખાવે હિંડાવણું, નિજ સુતના ગ્રહી હાથ. સુ. ૩ રમકડાં બહુ ભાતનાં
 રે, સુખડલી વળી દેઇ રે; રોતા રાખે બાળને, ઇમ તર તર નારી કેઇ. સુ. ૪
 સ્તનપય પાને પોપતી રે, સુત સુરતરનો છોડ રે; યુવતિ ઇમ વનમાં બહુ,
 મનડાના પહોંચાડે કોડ. સુ. ૫ દેખી વીરમતી તદા રે, મુખ મેલે નિસાસ રે;
 વનકીડા ભૂલી ગઇ, થયું વ્યાકુળ ચિત્ત ઉદાસ. સુ. ૬ દૈવને દે ઓલંભોડો રે,
 કુંવર ન દીધો કેમ રે; સુત વિણ હું શા કામની, જિમ મન વિણ કારમો પ્રેમ.
 સુ. ૭ જિમ મંદિર દીપક વિના રે, જીવ વિના જિમ દેહ રે; જિમ કુસુમ વિણ
 વાસના, જિમ જળ વિણ ઉનહો મેહ. સુ. ૮ જ્ઞાન વિના જેહવી દયા રે, માન
 વિના જિમ દાન રે; અશન જિસ્યો દશનો વિના, વહી કંઠ વિણ જિમ ગાન.
 સુ. ૯ અંગજ લેઇ ઉત્સંગમાં રે, ન રમાજ્યો જિણે નાર રે; તે કાં સરજ
 સંસારમાં. ધિક્ક ધિક્ક તસ અવતાર. સુ. ૧૦ પુત્ર વિના શું કીજયે રે, જનપદ
 નગર ભંડાર રે; સંયમી પંખી પ્રાહુણા, કોઇ નાવે તસ આગાર. સુ. ૧૧ મેં
 કુંણ કુંણ પૂરવ ભવે રે, મોઢાં પાતક કીધે રે; કેસર વરણો નાનડો, એવો એકે દૈવ

દખાવતી હતી તો કોઈ પોતાના બાળ પુત્રને હાથ પગડી હાંકવાને શીખવતી હતી કોઈ
 નારી આંટે આંટ ફરી પોતાના બાળકને જાતજાતના રમકડાં અને વળી સુખડી આપી
 છાના રાખતી હતી કોઈ યુવતી પુત્રને કદપવૃક્ષના છોડ જેવો માની સ્તનના દુગ્ધપાનથી પોપતી
 હતી આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ વનમાં પોતપોતાના મનના કોડ પૂરા કરતી હતી ૩-૫

આ દેખાવ જોઈ રાણી વીરમતી મુખમાથી નિસાસા નાખવા લાગી, અને વનકીડા ભૂલી
 ગઈ તેણે ચિત્ત વ્યાકુળ અને ઉદાસ થઈ ગયું તે દૈવને કપકો આપવા લાગી દે હે દૈવ !
 મને પુત્ર કેમ ન આપ્યો ? જેમ મન વગરનો પ્રેમ હોય તેમ પુત્ર વિના હું શા કામની ? ૬-૭

જેમ દીપક વિના મંદિર, જીવ વિના દેહ, સુગંધ વિના મુખ, પાણી વગર વાદળાં,
 જ્ઞાન વિના દયા, માન વિના દાન, દાસ વિના ભોજન અને કંઠ વિના ગાયન નકામું છે,
 તેમ પુત્ર વિના હું શા કામની છું ? ૮-૯

વળી જે નારીએ પોતાના જોળામાં પુત્રને રમાડ્યા નથી તે નારી આ સસારમાં
 શા માટે ચરજ છે ? તેના અવતારને ધિક્કાર છે આ દેશ, નગર, રાજ્ય, ભંડાર, મહેલ
 અને ધીજી સર્વ ઋદ્ધિ મારે શા કામની છે ? વળી પુત્ર વિનાના ઘરે મુનિ, પ્રાહુણા
 તેમજ પક્ષીઓ પણ આવતા નથી માટે પુત્ર હોય તોજ જન્મારો સફળ છે, તે
 વિના તદ્દન નિષ્ફળ છે. ૧૦-૧૧

મેં પૂર્વ ભવે આ મોઢાં પાપ કર્યા હશે કે જેથી કેસર જેવા વર્ણવાળો નાનકટો

ન દીધ. સુ. ૧૨ ઇમ કહેતી ધરતી લખે રે, સજળ સલુણા નયણ રે; થયા અણુગમતા કાનને, નિજ બહાલી સખીનાં વયણ. સુ. ૧૩ પૂછે તિહાં સઘળી સખી રે, બાઈ તુમે કેમ એમ રે; દીસો છો આમણ દુમણાં, કોણે દુહવ્યાં કહો ધરી પ્રેમ. સુ. ૧૪ કંત એ કામ સહોદર રે, એ વન ખેલે વસંત રે; ચંદ સપત્ની પુત્ર એ, તુમે કિમ દીસો સચિંત. સુ. ૧૫ પણ ન જણાવે કોઈને રે, વીરમતી મન વાત રે; પૂરવ પુણ્યે આવિયો, શુક આંખા ડાળે સુન્દત. સુ. ૧૬ મોહનવિજયે મનોહર રે, પલણી પાંચમી ઢાળ રે; શ્રોતા નિસુણજે સુવટા, કહેશે હવે વચન રસાળ. સુણો ભવિ પ્રાણી રે. ૧૭.

હહા

હિત આણી જણી ધણું, રાણીને દિલગીર;
ખોદ્યો નર વાણી તિહાં, આંખા ડાળે કીર. ૧
રે સુદતી રૂદતી થકી, રંગ ભંગ કરે કેમ;
શી ચિંતા છે કહે મુખે, જાણું કાંઈક જેમ. ૨

એક પુત્ર પણ હૈવે દીધો નહિ આ પ્રમાણે કહેતી વીરમતી નીચું જોઈ ભૂમિ ઉપર લખવા લાગી—લો ખોતરવા લાગી, તેના સુદર નેત્રમા જળ આવી ગયા તે વખતે પોતાની બહાલી સખીના પણ વચન ઝાનને અણુગમતા થઈ પડ્યા ૧૨-૧૩

તે વખતે વીરમતીની સખીઓ તેને આમણ દુમણી જોઈને પૂછવા લાગી કે “ આવે હર્ષને વખતે તમે પ્રસન્ન ચિત્તવાળા કેમ જણાતા નથી? કામદેવ સરખા તમારા પતિ કીડા કરી ગયા છે, અને ચંદ્રકુમાર પણ તમારી પાસેજ રમે છે, છતા તમે કેમ આમ શોકનિમગ્ન દેખાઓ છો? તમને શું કોઈએ દુહવ્યા છે? ” વીરમતીએ તેના ઉત્તર કાંઈ પણ ન આપ્યો ૧૪-૧૫

તેવામા અકસ્માત પૂર્વ પુણ્યે નજીકના આબાના વૃક્ષ પર એક સૂડો આવીને બેઠો શ્રી મોહનવિજયજીએ આ પાંચમી ઢાળ કહી છે હવે તે શુક પક્ષી જે રસિક વચન કહેશે તે શ્રોતાઓ ધ્યાનથી સાલળજે ૧૬-૧૭

હહાનો બાવાથ.

હવે રાણીને બહુ દિલગીર થયેલો જોઈને તેને દયા આવી તેથી મનુષ્ય વાણીએ ખોત્યો કે—“ હે સુદર દત્તપ્રિયવાળી રાણી! તુ આમ રંગમા લગ કેમ કરે છે? તુ શા માટે રૂએ છે? તને શું દુઃખ છે? શી ચિંતા છે? તે કહે ” ૧-૨ આ પ્રમાણે તેના વચનો સાંભળીને

વીરમતી નિસુણી વચન, નિરખે ઉંચો જામ;
 શુક દીઠો સોહામણો, વચન રસિલો તામ. ૩
 નૃપ પ્રમદા અચરજ લહી, કહે વચન બહુ ભાત;
 શું તું પૂછે પંખીયા, મુજ મનડાની વાત. ૪
 ફળભક્ષી પક્ષી લધુ, અંબરચારી એક;
 વનવાસી તિર્યંચ તું, કહેવાયે અવિવેક. ૫
 દુઃખ ભાંગે જે તુજ થકી, તો કાંઈ કહીએ ગુહ્ય;
 જણ જણ આગળ તે કહે, જે કોઈ હોય અબુઝ. ૬
 તવ શુક તટકીને કહે, રાણી કિમ પોમાય;
 જે જે પંખીથી હુવે, તે નરથી નાવ થાય. ૭

ઢાળ ૬ છૂટી

(દેશી આદલીઆની)

કહે રાણી રે રે સૂડા, એમ બોલ મ બોલો સૂડા, નરથી પંખી કેમ
 રૂડા રે રંગીલા; તવ વિબુધ વચન શુક બોલે, રાણીના શ્રુતિપટ બોલે, કહો
 પંખીને કોણ તોલે રે. રંગીલા. ૧ હામોદરને જગમાં ભડવા, સમરથ નહીં કોઈ

વીરમતીએ ઉંચુ જોયુ તો આમ વૃક્ષ પર બેઠેલા સૂડાને દીઠો તેથી આશ્ચર્ય પામીને તે
 બોલી કે—“હે સૂડા! તું મને મારા હુ ખની વાત શું પૂછે છે? તું તો વનના ક્ષેત્રોનો
 ભક્ષણ કરનારો અને આકાશમાં ભમનારો પક્ષી છે, અથવા વનવાસી તિર્યંચ છે, તિર્યંચ
 પ્રાચે અવિવેકી જ હોય છે, તો તને મારા હુ ખની વાત કહેવાથી લાભ શું? જે તું મારૂં
 દુઃખ ભાગી શકે તેમ હોય તો તો મારા મનની શુભ વાત તને કહેવી યોગ્ય છે નહિતર
 તો જણ જણ પાસે પોતાના દુઃખની વાત કરનાર મૂર્ખ ગણાય છે” વીરમતીનાં
 આવા વચન સાંભળીને સૂડો જરા તટકીને બોલ્યો કે—“તું ચોટી સુગણ છે એમ મનમાં
 માનીને કુલાય છે શું? તું એમ માને છે કે એક પક્ષી શું કરી શકે? પણ જે કામ
 માણસ ન કરી શકે તે એક પક્ષી કરી શકે છે. ૩-૭

છઠ્ઠી ઢાળનો ભાવાર્થ.

વીરમતી કહે—“રે સૂડા! એમ ન બોલ, મનુષ્ય કરતા પક્ષી વધારે કરી શકે એવાં તારાં
 વચન મારા માનવામાં આવતા નથી તેથી હું કેમ કણુલ કરૂં?” ત્યારે સૂડો બોલ્યો
 કે—“તને પક્ષીઓની કાંઈ કિમતજ નથી પણ સાલળ, શ્રીકૃષ્ણ જેવા પુરુષોત્તમને પરા-
 ભવ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી, તેમને ચડવાને વાહન ગરૂડ છે તે એક પક્ષીજ છે વળી

તસ નડવા, બુઝો તેહને ગરૂં છે ચડવા રે રંગીલા; કાંવ મુખ મંડણ વરદાઈ, શ્રુતિ વેદ પુરાણે ગાઈ, થઈ સઘળે હંસ વડાઈ રે. રંગીલા. ૨ એક પંખી ઈંડાને કાજ, માળ્યા કેઈ વિહંગમ રાજ, રતનાકર આણ્યો વાજ રે રંગીલા; થઈ હુંતી કામાતુર નારી, તવ સૂવટે રાખી વારી, શુક બહોંતરી તેં શું ન ધારી રે. રંગીલા. ૩ વળી નળ સંબંધ અવધાર, થયો દમયંતી ભરતાર, તે તો હંસ તણો ઉપકાર રે રંગીલા; અમે એક અક્ષર બે વાંચું, તેણે જીવદયાએ રાચું, કહો એ ખોટું કે સાચું રે. રંગીલા. ૪ પંખી છે આગમ ભાખી, રહ્યો પાંચમું ગુણઠાણું રાખી, તસ શાસ્ત્ર અછે કેઈ સાખી રે રંગીલા; અમે વાતો સઘળી જાણું, ન્યાયે અમે આપ વખાણું, હઠ સાચું માનવથી તાણું રે. રંગીલા. ૫. ઇમ નિસુણી હરખી રાણી, કહે શુક તું તો છે પ્રમાણી, વડો ડાહ્યો ને મીઠો વાણી રે રંગીલા; મુજ પ્રાણ સમો તું ભાવ્યો, વખતે તુ ઇણ વન આવ્યો, એહવો કોણે તુજને ભણાવ્યો રે. રંગીલા. ૬ તવ શુકે ઇમ ઉત્તર ભાખ્યો, વિદ્યાધર મુજને ઝાંખ્યો, તેણે પ્રાણ સમો કરી રાખ્યો રે રંગીલા;

જે કવિઓના મુખના આભૂષણરૂપ અને વરદાન આપનારી, અને વેદ-પુરાણાદિમા જેની પ્રશંસા થઈ રહી છે એવી સરસ્વતી દેવીનું વાહન હંસ છે તે પણ પક્ષીજ છે ૧-૨

એક પંખીના ઇંડા સમુદ્ર લઈ ગયો હતો, તેને માટે અનેક પંખીઓને લેખા કરી છેવટ સમુદ્ર પાસેથી ઇંડા પાછા મેળવ્યા, તે કોનું પરાક્રમ ? પક્ષીતુજ એક શેઠની સ્ત્રી પતિના વિરહમા કામાતુર થઈ હતી, તેને અનેક વાતો કરીને અકાર્ય કરતા રોકી નાખી તે કોણે ? સૂઝાએજ વળી નળ ને દમયંતીના સંબંધ થયો, તેમા પણ ઉપકાર હંસનેજ અમે એક અક્ષર વાચીએ તો પણ જીવદયા છોડીએ નહીં, અને તમે મનુષ્ય થયના થથ વાથો પણ કાઈ ઠેકાણે નહીં વળી શુદ્ધ મનુષ્યની જેટલું અમાઠ પણ ગુણઠાણું પાંચમું શાસ્ત્રકારે કહેલું છે એટલે અમારી હદ કાઈ ઓછી નથી આ પ્રમાણેની બધી હકીકત ઉપરથી ન્યાયને અમે મારે આપ-વખાણ કરવા પડ્યા છે, હું કાઈ હંઠ તાણીને ખોટું કહેતો નથી ” ૩-૫

આ પ્રમાણે ચતુરાઈવાગી શુકની વાતો સાંભળીને વીરમતી ગહુ હર્ષિત થઈ તેણે સૂઝાને કહ્યું કે-“ તુ તો મોટો પ્રમાણિત દેખાય છે, ડાહ્યો છે, વળી તારી વાણીમા મીઠાશ પણ છે, તુ મને હવે તો પ્રાણ સમાન વહાવો લાગે કે તુ ખરે વખતેજ આ વનમા આવ્યો છે, પણ તને આટલું બધું બણાવ્યો કોણે ? તે કહે ” સૂઝા બોલ્યો કે- “એક વિદ્યાધર મને પોતાની પામે પ્રાણની જેવા વહાલથી રાખ્યો હતા તે મને સોનાના

સોવન પિંજરમાં રહેતો, તે ખેચર જે જે કહેતો, તે સવળું હું સદ્દતો રે.
 રંગીલા. ૭ એક દિન વિદ્યાધર તેહ, કર ધરીને માહરો ગેહ, ગયો મુનિવંદન
 સસનેહ રે રંગીલા; કપિ નિરખી પાતક નીઠો, ઉપદેશ કહ્યો તેણે મીઠો,
 મુજને પંજરમાં દીઠો રે. રંગીલા. ૮ તિર્યંચ બંધન અધિકાર, કહ્યો વિવરી
 આગમ અનુસાર, મુજ છોડાવી કર્યો ઉપકાર રે રંગીલા; ઇલાં આવ્યો હું
 રમતો રમતો, કેઇ વન ઉપવન અતિક્રમતો, ખેઠો તરે દીઠો મન ગમતો રે.
 રંગીલા. ૯ કહી તુજ આગળ પોતાની, જે વાત હુંતી કહેવાની, તિણે મુજથી
 કાંઈ ન છાની રે રંગીલા; રે રાણી વાણી મુણ માહરી, જૂઠી નહિ દેઉં ઉલારી, કહે
 ચિંતા ભાંજીશ હું તારી રે. રંગીલા. ૧૦ તવ રાણી હૃદય વિભાસી, જાણ્યો
 શુક શાસ્ત્ર વિલાસી, સુત ચિંતા તાસ પ્રકાશી રે રંગીલા; મંત્ર યંત્ર જડી જે
 તું જાણે, કુણ જાણુપણું તે પ્રમાણે, જે તું કામ નાવે ઇણુ ટાણે રે. રંગીલા.
 ૧૧ દશરાએ જે નવિ દોડે, કહો શું કરીએ તિણુ ઘોડે, ઘણો જાણુ તું શુક
 કહ્યો થોડે રે રંગીલા; તું પ્યારો પ્રાણથી કીર, મેં માન્યો કરીને વીર, તું મોટો

પાંજરામાં રાખતો હતો અને નવી નવી જે જે હકીકત કહેતો એ સઘળી ઉપર હું થકા
 રાખતો હતો આ બધું હું ત્યાં શીખ્યો છું એક દિવસ તે વિદ્યાધર મને સાથે લઇને એક
 મુનિરાજને વાંદવા ગયો હતો. ત્યાં મુનિવંદનથી મારાં પાપ નાશ પામ્યાં. તેમને ઉપદેશ
 મને બહુ મીઠો લાગ્યો મુનિએ મને પાંજરામાં દીઠો, એટલે વિદ્યાધરને તિર્યંચ બંધનથી
 લાગતા દોષો સળધી ઉપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી વિદ્યાધરે તરતજ મને છુટો કર્યો. આ
 પ્રમાણે તે મુનિરાજનો મારા ૫૦ ૫૦મ ઉપકાર થયો ત્યાંથી વને વને ભમતો હું અહીં
 આવી ચઢ્યો આ વૃક્ષ સુંદર દેખીને હું તેના પર બેઠો. ત્યાં તને શોકનિમગ્ન બોધ,
 તેથી મેં શોકતુ કારણ પૂછ્યું. મેં મારી તમામ હકીકત કહી બતાવી, હવે તું તારી
 ચિંતાનું કારણ કહે, હું ખોટો દિલાસો આપીશ નહીં મારાથી બનશે તો હું તારી
 ચિંતા મટાડીશ. ” ૬-૧૦

આ પ્રમાણે સૂડાની હકીકત સાંભળીને વીરમતીએ જાણ્યું કે-‘સૂડો પ્રવીણ જણાય
 છે, માટે તેની પામે દુઃખની વાત કહેવામાં અડચણ નથી ’ પછી તેણે પોતાને પુત્ર ન
 હોવા મંબધી ચિંતા તેની પામે પ્રગટ કરી અને કહ્યું કે-“હે પોપટબાઈ ! જે તું કોઈ
 પણ મંત્ર યંત્ર કે જડીબુટ્ટી જાણતો હોય તો તેને આ વખતે ઉપયોગ કર. ખરે વખતે
 જો તે કામ નહીં આવે તો પછી ક્યારે આવશે ? વિજયા દશમી-દશેરાને દિવસે જે ઘોડો
 ન દોડે તો પછી કહો તે ઘોડો શા કામનો ? તેમ વગી તુ શોકું કહેવાથી વધારે સમજી
 ગકે તેવો છે, તેથી તને વધારે કહેવાની જરૂર નથી તું મને પ્રાણથી પણ વહાલો છે. મેંતને
 આજથી મારો વીર કરીને માન્યો છે તું મોટો આહસિક જણાય છે ૧૧-૧૨ મારી ચિંતા

સાહસ ધીર રે. રંગીલા. ૧૨ તુજ આપું નવલખો હાર, વળિ કૂર કપૂર આહાર, હું મનીશ બહુ ઉપકાર રે રંગીલા; આણ હવે તું માણસ ઓળે, કહું તુજને ભાવે ભોળે, હવે હું છું તારે યોળે રે. રંગીલા. ૧૩ શુક ભાળે દેહ દિલાસા, રે રાણી મ કર વિખાસા, પ્રભુ પૂરશે તાહરી આશા રે રંગીલા; થાઈશ હું તુજ દિશિદાતા, તું છે માહરી ધર્મની માતા, ચિંતા તજ ધર તું શાતા રે. રંગીલા. ૧૪ કહી મોહનવિજયે ઢાળ, એ છઠી નિપટ રસાળ, તમે સુણને બાળગોપાલ રે રંગીલા; જે પરદુઃખભંજણ શૂરા, તે સઘળી વાતે પૂરા, તસ પ્રગટે પુણ્ય અંકૂરા રે. રંગીલા. ૧૫.

હહા.

હિતવાણી રાણી નિસુણ, શુક કહે તણ વિવાહ;
એ વનમાં ઉત્તર દિશે, ઋષભદેવ પ્રાસાદ. ૧

તિહાં ચૈત્રી પૂનમ નિશા, ઉત્સવ કરવા કાજ;
આવશે અનુપમ અપ્સરા, લઈ નાટકનો સાજ. ૨

જે તું મટાડશે તો હું તને મારો નવલખો હાર પહેરાવીશ, ઉત્તમ ઉત્તમ ભોજન ખવરાવીશ અને ઘણો ઉપકાર મનીશ. માટે હવે હું તારે યોળે છું. મેં ભોળે ભાવે મારી બધી વાત તને કહી દીધી છે, તો કાંઈ રીતે મને પુત્ર આપીને માણસની હારમાં લાવ. ” ૧૩

સૂઝાએ તેની બધી હકીકત સાંભળીને કહ્યું કે—“ હે રાણી ! તમે વિખવાદ ન કરો, હું તો શું કરી શકું પણ પ્રભુ તમારી આશા પૂર્ણ કરશે હું તો તમને દિશા બતાવનારો ચાંદ. તમને હું આજથી ધર્મની માતા માનું છું. તમારે માટે હું બનતો પ્રયાસ કરીશ, માટે તમે ચિંતા તણ દર્દને શાંતિને ધારણ કરો ” આ પ્રમાણે શ્રી મોહનવિજયજીએ રસિક એવી છઠી ઢાળ કહી. તે તમે બાળ ગોપાળ સાંભળને જે પુરૂષો પરદુઃખભંજનમાં શૂર હોય છે તેઓ સઘળી વાતે પૂરા હોય છે, અને તેમને પુણ્યના અંકૂરા પ્રગટે છે ૧૪-૧૫

હહાનો ભાવાય .

વીરમતીને તેના વચ્ચેનાથી કાંઈક નિવૃત્તિ થઈ પછી પાછું સૂઝાએ કહ્યું કે—“ હવે એક ઉપાય કહું છું તે સાંભળો—આ વનની ઉત્તર દિશાએ ઋષભદેવ સ્વામીનું મંદિર છે ત્યાં ચૈત્રી પૂનમની રાત્રિએ નાટકના સરભૂત સહિત ઘણી સુદર અપ્સરાઓ ઉત્સવ કરવા આવશે ૧-૨

મુખ્યા તેહમાં એક છે, નીલાંબર સામ્રાજ્ય;
 તાસ વસ્ત્ર જો કર ચઢે, તો તુજ સીજે કાજ. ૩
 પહેલાં ચૈત્રી પૂનમે, વિદ્યાધરને સંગ;
 આળ્યો હું એ દેહરે, તેણે સવિ લહું પ્રસંગ. ૪
 રે ! જનની તે રજનીએ, વિણ સજની ધરી હેત;
 તિહાં જાજે એકાકિની, ભૂલીશ મા સકેત. ૫
 ધમ કહી અંબર મારજે, શુક આદ્યો ગુણગેહ;
 વીરમતી તસ વિરહથી, નયણે દાખ્યો નેહ. ૬
 નૃપ આદિ નર નાગરિક, ખેલી ફાગ પ્રકાશ;
 પુરમાં સવિ સધ્યા સમય, આળ્યા નિજ આવાસ. ૭

હાળ ૭ મી

(હમીરીઆની દેઘી)

ચૈત્રી પૂનમ અનુક્રમે, આવી પરમ પવિત્ર સનેહી; આળ્યું વચન શુકરાજનું,
 વીરમતીનેચિત્ત સનેહી. ૧ સ્વારથ સહુને વાલહો, સ્વારથ જગમંડાણ; સ. ઉધમ
 જીવ કરે ઘણો, પ્રાપ્તિ કરમ પ્રમાણ. સ. સ્વા. ૨ થઈ સધ્યા શશી ઉગમ્યો,

તેમા જે મુખ્ય અપ્સરા છે તે લીલા વસ્ત્રો પહેરે છે અને નીલરતના આભૂષણો ધારણ
 કરે છે તે વસ્ત્ર જો તારે હાથ આવે તો ધારણ કાર્ય તેનાથી સિદ્ધ થશે તુ પૂછીશ કે આ
 વાતની તને શી ખબર ? તો સામગ્રી ગઈ ચૈત્રી પૂનમે હું વિદ્યાધરની સાથે એ મંદિર
 ઉત્સવ જોવા આળ્યો હતો, તેથી બધી વાત જાણુ છું મારે હે માતા ! આવતી ચૈત્રી
 પૂનમની રાત્રીએ તમારે એકલા તે મંદિર પાસે જવું અને મારી કહેલી વાત ધ્યાનમાં
 રાખવી, તેમા ગફલત કરવી નહીં ” આ પ્રમાણે કહી તે સૂઝો તન્ત ૪ આકાશમા ઉડી
 ગયો વીરમતીએ તેના વિરહથી આળમ્મા સ્નેહ જતાળ્યો પછી આજો દિવસ રાત્ર વિગેરે
 સર્વ નગરના લોકો ફાગ ખેલીને સધ્યા સમયે શહેરમા આળ્યા, તેની સાથે વીરમતી પણ
 પોતાના મહેલમા આવી ૩-૭

હાળ સાતમીનો ભાવાર્થ—

અનુક્રમે ચૈત્રી પૂનમ આવી વીરમતીને શુકનું વચન ચાલ્યું દિવસ વ્યતિક્રમ્યો
 રાત્રિ પડી આજગતમા સ્વાર્થ સૌને પગ વહાલ છે આ જગતનું મહાત્મ સ્વાર્થ ઉપર
 છે તેને મારે પ્રાણી અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરે છે પ્રાણી તો ઉદયભાવ પ્રમાણે યાય છે,
 પરતુ ઉધમ કરવામા જાકી રાખતા નથી ૧-૨ સોળ કળાએ પૂર્ણ ચંદ્રમા આકાશમા ઝગડી

સોળ કળાએ શુદ્ધ; સ. જાણિયે કામનરેશનો, ચક્ર ગગન પ્રતિષ્ઠુદ્ધ. સ. સ્વા. ૩ અંગ તણી રખવાળિકા, તેહને લખાવી ગેહ; સ. વેશ પરાવર્ત રાણીએ, કીધો અધિકે નેહ. સ. સ્વા. ૪ એકાકી પુર ખાહરે, આવી એકાકી તેહ; સ. જોયા ન હોય તો જોયજો, નારી ચરિત્ર તે એહ. સ. સ્વા. ૫ ઉજવળ ચંદ્રની ચંદ્રિકા, વન શોભા બહુ ભંત; સ. ચાલી વનમાં ચંડવડી, તે ચતુરા નિશ્ચંત. સ. સ્વા. ૬ દીકું જિનમંદિર તિહાં, સોવન કળશ સનૂર; સ. શ્રમ પરિહરવા કારણે, જાણિયે ખેડો સૂર. સ. સ્વા. ૭ પવને પતાકા ફરહરે, આકર્ષણ કરે સાન; સ. વીરમતી હરખી ઘણી, સઘ ચઢી સોપાન. સ. સ્વા. ૮ ભરતપિતા ભેટ્યા ભલે, લાજિ લાજિ પ્રણમ્યા પાય; સ. અવિનય ખામી પ્રચ્છન્નપણે, રહી કેડે હિત લાય. સ. સ્વા. ૯ અપ્સર ગણ આવ્યો ઇસે, પ્રણમ્યા ઋપભાજિણુંદ; સ. દ્રવ્યપૂજા પહેલી કરી, શૂચિતાએ આનંદ. સ. સ્વા. ૧૦ ભાવપૂજા ભવભયહર, મારંભે રસભુદ્ધ; સ. અરપ તરપ સંગીતથી, નાટક નાચે શુદ્ધ. સ. સ્વા. ૧૧ સારીગમ-પધની સ્વરે, ચંત્ર કરત ભેદ કોડિ; સ. તાધીધૌના ગતિ મૃદંગની, વાજે વિકટ પરમોડ. સ. સ્વા. ૧૨ એકતાલો ત્રગડો ચોતાલિઓ, સુરફાગ ને જોતમાન; સ. બ્રહ્મતાલાદિક તાલનાં, વિકટ બહુ અભિધાન. સ. સ્વા. ૧૩ નાટક નાચી અપ્સરા, શ્રમ પામી તિણવાર; સ. વજ્ર ઉતારી આપ આપણાં, ગઈ પુષ્કરણી

રહો હતો, જાણે કામદેવરૂપી રાજાનું આકાશમાં જાગતું ચક્ર હોય તેવો તે દેખાવા લાગ્યો. વીરમતીએ વેશ બદલ્યો અને વિશ્વાસુ દાસીને પોતાનો મહેલ લખાવીને એકલી મહેલની તેમ જ નગરની બહાર નીકળી. જુઓ સ્ત્રીનાં ચરિત્ર ને તેના પરાક્રમ! ચારે બાજુ ચાંદની વડે વનરાજી શોભી રહી હતી. વીરમતી રાજાની રાણી છતાં એકાકી નિર્ભયપણે વનમાં ચાલી. ઉતાવળે ચાલતાં તેણે દૂરથી જિનમંદિર દીકું. મસ્તકપર મુવર્ણનો કળશ અને પવનવડે ફરફરતી ધ્વજા દીકી. વીરમતી તે જોઈને બહુ ધુર્ધ પામી. જિનમંદિર પાસે પહોંચી. તેના પગથીઆ ચઢી શ્રી ઋપભ્રમણને ભેટી. પછી અવિનયની ક્ષમા માગીને તે પ્રચ્છન્નપણે સંતાઈ રહી. ૩-૬.

એટલામાં અપ્સરાઓનો સમુદાય આવ્યો. તેણે આદીશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પ્રથમ દ્રવ્યપૂજા કેશર ચંદનાદિક ઉત્તમ દ્રવ્યો વડે કરી. ત્યાર પછી ભાવપૂજાનો આરંભ કર્યો. સારી ગમ પધની એ સાત સ્વરો સાથે લીલાચંત્રમાં કોટી ભેદ થવા લાગ્યા. તાં તાં ધક્ક ધક્ક એ પ્રમાણે મૃદંગની ગતિ ચાલવા લાગી. એકતાલ, ત્રિતાલ, ચોતાલ, વસંતના સૂરનો તાલ અને બ્રહ્મતાલ વિગેરે વિવિધ નામવાળા તાલ પ્રવર્તવા લાગ્યા અને અનેક પ્રકારે નૃત્ય કરી પ્રાપ્ત થયેલી કળાને સફળ કરી. પછી જ્યારે તે બધી શ્રમિત થઈ ગઈ ત્યારે જિનમંદિરની બહાર નીકળી, પોતપોતાના વસ્ત્રો ઉતારી, નજીકની પુષ્કરણીમાં સ્નાન કરવા માટે ઉતરી. ૧૦-૧૪.

મજાર. સ. સ્વા. ૧૪ હંસે રમે કીડા કરે, સહુ કોઈ નિરખીક; સ.
રાણી અવસર અટકળી, આવી વસ્ર નજીક. સ. સ્વા. ૧૫ નીલ વસ્ર શુકે જે
કહ્યું, અપહર્યું પ્રચ્છન્ન વૃત્તિ; સ. દાર જડી પ્રભુ ચરણનું, શરણુ ગ્રહું દૃઢ
ચિત્ત સ. સ્વા. ૧૬ કારણ સિદ્ધ થયું હવે, ચિતે થઈ ઉજમાળ; સ. મોહનવિ-
જયે મનોહર, પલણી સાતમી દાળ. સ. સ્વા. ૧૭

દુહા.

જળ મજ્જન કરી બાહિરે, આવી સઘળી જામ;
નીલાંખરં મુખ્યા તણું, તિહાં નવિ દીઠું ઠામ. ૧
નિજ નિજ વસને અપ્સરા, ઓળખી પહેર્યાં સર્વ;
મુખ્યા વસ્ર વિના રહી, પૂછે થઈ અગર્વ. ૨
હાંસી મિય નીલું વસન, જે કિણે અપહર્યું હોય;
આપો બહેનો હું કહું, કર જોડીને દોય. ૩
સહુ સંમ બાધને કહે, હે મુખ્યા મહારાય;
હાસું તુમ અંખરતણું, તે અમથી કેમ થાય. ૪
આસંગો કિણુ વિધ હુવે, જસ ધરીજે આશ;
ખોટો મ ધરો સ્વામિની, અમ ઉપર વિશ્વાસ. ૫

તે સર્વ અપ્સરાઓ હાસ્ય કરતી નિર્ભય ધર્મ કીડા કરવા લાગી. તે અવસરે વીર-
મતી ધરાખર અવસર જોઈને બહાર નીકળી અને પડેલાં વસ્ત્રોમાંથી શુકના કદ્દા પ્રમાણે
મુખ્ય અપ્સરાના નીલ વસ્ત્રો ઉપાડ્યાં. પાછી જિનમંદિરમાં પેડી અને દાર અંદરથી જાંધ
કર્તા. ભગવંતનું શરણુ લઈ અંદર સંતાઈ રહી અને પોતાના મનમાં હવે કાર્ય સિદ્ધ
થયું એમ માનવા લાગી. ‘પ્રયત્ન પુરૂષાધીન છે, લાભ ભાગ્યાધીન છે.’ મનોહર આ
સાતમી દાળ મોહનવિજયે કહી. ૧૫-૧૭

દોહડાનો બાવાર્થ.

અપ્સરાઓ વાવડીમાં અનેક પ્રકારની કીડા કરવા સાથે રનાન કરી રહી, એટલે
બહાર નીકળી, અને પોતપોતાનાં વસ્ત્રો ઓળખીને પહેરી લીધાં. મુખ્યા પોતાનાં નીલ
વસ્ત્રો શોધવા લાગી, પણ તે હાથ ન લાગવાથી તેણે પોતાની સખીઓને હાથ જોડીને
કહ્યું કે “કોઈએ હાંસી કરીને મારાં નીલવસ્ત્ર લીધાં હોય તો તે આપો.” બીજી સર્વે
અપ્સરાઓ સોગન બાધને બોલી દે—“અમે કોઈએ આપનું વસ્ત્ર લીધું નથી. વળી
અમારાથી તમારી હાંસી દરાય જ કેમ? તમે અમારા સ્વામીની છો, તો તમારી સાથે
એવું હાંસુ કેમ કરીએ? માટે તમે અમારા ઉપર ખોટો વિશ્વાસ રાખશો નહીં. ૧-૫

દેવળ ઉઘાડું હતું, દીધાં દીસે દાર;
એ માંહે નિશ્ચે હશે, વસ્ત્ર ચોર નિરધાર. ૬
મુખ્યાદિક સઘળી મળી, આવી દેહરા ખાર;
કહે ઉઘાડો કોણુ છો, માનો અમ મનુહાર. ૭

લાળ ૮ મી.

(દુગ્ધાગિતિ શિખર સોહે—એ દેશી)

દેવવનિતા એમ પલણે, વસ્ત્ર સોંપ સનૂર રે; રાત થોડી પ્રાત થાશે, જાવું
અતિહિ દૂર રે. દે. ૧ વિબુધવસ્ત્ર એ કામ નાવે, નર તણે સહી માન રે; જાણશું
અમ નૃત્ય નિરખી, કર્યું તેં એ દાન રે. દે. ૨ અથવા કોઈ કાજ માટે, હર્યું
હોય જો એહ રે; આપ પાછો અમે તાહરો, કાજ કરશું તેહ રે. દે. ૩ નર હુઓ
નારી હુઓ, ઉઘાડો એ કપાટ રે; વચન છે અમતણુ ખોટી—કરો છો શા માટ રે.
દે. ૪ દાર તત્ક્ષણુ વીરમતીએ, ઉઘાડ્યાં અવિદ ભ રે; અપ્સરા તવ નારી નિરખી,
રહી પામી અચ ભ રે. દે. ૫ કહે રાણી મધુર વાણી, તો આપુ પટકુંળ રે; કાજ
મારું કરો જો કોઈ, થઈને અનુકૂળ રે. દે. ૬ કહે મુખ્યા અરે સજની, છે કિસ્થો
તુમ કાજ રે; વસ્ત્ર એ હુ પછે લેઈશ, કહો છોડી લાજ રે. દે. ૭ કહે રાણી
શોક માહરે, તેહને સુત ચ દ રે; માહરે સુત નહીં તેણે, કર્યાં એહવા ફ દ રે. દે. ૮

અમને એક શકા પડે છે કે—આપણે સ્નાન કરવા ગયા ત્યારે જિનમ હિરના દાર ઉઘાડો
હતા અને હમણા બધ છે તેથી આપના વસ્ત્ર લઈને કોઈ અદર પેહુ હશે ” આ વાત
સોના ધ્યાનમા ઉતરી એટલે તે બધી દેરાસરના દાર પાસે આવી અને મુખ્યા બોલી
કે—“ દાર ઉઘાડો, અદર કોણુ કે ? જે હોય તે બહાર આવો ” ૬-૭

લાળ આઠમીનો ભાવાર્થ

અપ્સરાઓએ કહ્યું કે—“ રાત થોડી છે ને અમારે બહુ દૂર જવાનું છે વળી
અમારા દેવતાના વસ્ત્રો મનુષ્યને કામ આવે તેમ નથી તમે અમારૂં નાટક જોયું જણાય
છે તો નાટક જોઈને જાણે તમે અમને વસ્ત્રનું દાન આપ્યું એમ માનશું વળી તમારે
કાંઈ કાર્ય કરવાનું હોય તો કહો, જે હશે તે જરી આપીશું અદર સ્ત્રી હો કે પુરૂષ
હો, જે હો તેને અમારૂં વચન આપીએ છીએ, માટે હવે ખોટી ન કરો ” ૧-૪ આવા
મુખ્ય અપ્સરાના વચનો માલગીને તત્કાલ વીરમતી દભ છોડી દાર ઉઘાડી બહાર નીકળી
તેને જોઈને તે એક સ્ત્રી હોવાથી અપ્સરાઓ આશ્ચર્ય પામી વીરમતી બોલી કે “ તમારા
વસ્ત્ર હુ પછી પાછા આપુ, પ્રથમ માત્ર કાર્ય સિદ્ધ કરી આપો ” મુખ્યા બોલી કે—“ વસ્ત્ર
ભલે પછી આપજે, તાઝ નર્ચ શું છે તે કહે ” વીરમતી બોલી કે—“ મારી શોભ્યને ચ દ
કુમાર નામે પુત્ર છે, મારે પુત્ર નથી માટે મેં આ ફ દ કરેલ છે તો મને પુત્ર આપો ૫-૮

વચન શુકને ઇહાં આવી, વસ્ર લીધું એહ રે; કહી મનની વાત ખોલી,
 ટાળી ચિંતા તેહ રે. દે. ૬ તામ મુખ્યા અવાધ પ્રયુજી, કહે મુણ તું નાર રે;
 ભાગ્યમાં સુત નથી તાહરે, નિસુણ એહ વિચાર રે. દે. ૧૦ ગગનચરણી રાત્રુ-
 હરણી, વિવિધકરણી રૂપ રે; નીરતરણી આદિ વિદ્યાં, દેઉં તુજી અનૂપ રે.
 દે. ૧૧ રાજ્ય તાહરે પ્રભ તાહરી, ચંદ પણ સુત તુજી રે; ખેદ મ ધરીશ અવર
 સુતનો, વચન માન તું મુજી રે. દે. ૧૨ પણ રખે તું ચંદ સુતને, કદી દેતી
 દુઃખ રે; રાખજે તું પુત્રની પરે, હોશે એહથી સુખ રે. દે. ૧૩ ભૂપકાંતા મુણી
 એહણું, અતિહિ હુધ નિરાશ રે; તોહિ પણ તે ગ્રહી વિદ્યા, અપ્સરાને પાસ રે.
 દે. ૧૪ વસ્ર પાછું તાસ આપ્યું, ખમીને અપરાધ રે; અપ્સરા ગઈ વસ્ર લેઈ,
 થાનકે નિરાપાધ રે. દે. ૧૫ વીરમતી હવે લેઈ વિદ્યા, ઋપલ પ્રણમી પાય રે;
 ફરી પાછી ધરે આવી, લહું નહી કાંઈ રાય રે. દે. ૧૬ થયું પ્રભાત દિણુંદ
 ઉગ્યો, નૃપવધુ મનરંગ રે; સાધવા વિદ્યા તેહ માંડી, કરી વિવિધ પ્રસંગ રે. દે.
 ૧૭ થઈ વિદ્યા સિદ્ધ સઘળી, ટળ્યો સકળ જંબળ રે; મોહનવિજયે લક્ષી ભાખી,
 આઠમી એ દાળ રે. દે. ૧૮.

હું શુકતા વચને અહીં આવી છુ અને આપનાં વસ્ર મેં લીધા છે. મારા હૃદયમાં જે
 વાત હતી તે મેં આપની પાસે પ્રકાશિત કરી દીધી છે હવે મારી ચિંતા દૂર કરો. ”
 ૮-૬ વીરમતીની આવી મજાણી સાલળીને મુખ્યા અવધિજ્ઞાનવડે જોઈને બોલો કે—
 “હે વીરમતી ! તારા ભાગ્યમાં પુત્ર નથી તેથી તને પુત્ર તો નહીં થાય, પણ હું તને આકા-
 શગામિની, શત્રુબળહરણી, વિવિધકાર્યકરણી, જળતરણી વિગેરે વિદ્યાઓ આપું, તે તું
 સિદ્ધ કરશે તેથી રાજ્ય પણ તારું થશે, પ્રભ તારી થશે અને ચંદ્રકુમાર પુત્ર પણ તારે
 આધીન થઈને રહેશે તું એમ માનીશ જ નહીં કે આ પુત્ર બીજાનો છે—તારો જ છે એમ
 માનજો. પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો કે તુ એ પુત્રને કિંચિત્ પણ દુઃખ ન આપીશ.
 તારો પુત્ર હોય એમ પાળજો, તો તેથી તને કાયમ સુખ પ્રાપ્ત થશે ” વીરમતી આ
 પ્રમાણેનાં વચનો સાલળીને ઘણી નિરાશ થઈ ગઈ અને તેણીએ અપ્સંગ પાસેથી વિદ્યાઓ
 મહણુ કરી પછી અપગાધ ખમાવી વસ્રો પાછા આપ્યાં એટલે અપ્સંગાઓ પણ પોતાનાં
 વસ્રો પહેરી પોતાને ધ્યાનકે ગઈ વીરમતી ઋપલપ્રભુને નમસ્કાર કરી વિદ્યાઓ મહણુ
 કરીને ઘરે આવી આ વાતની રાજને કે કોઈને ખબર પડી નહીં ૧૦-૧૬

પ્રભાતકાળે જ્યારે સૂર્ય ઉગ્યો ત્યારે મનમાં ખુશ થતી વીરમતી તે સર્વ વિદ્યાઓ
 કરી કરી સાધવા માંડી સર્વ વિદ્યાઓ સિદ્ધ થઈ એટલે તેના મનમાંથી દુઃખ માત્ર
 નાગ પામ્યું અને તે આનંદથી રટના લાગી. શ્રી મોહનવિજયજીએ આ આઠમી રસિક
 દાળ કહી ૧૭-૧૮

હવે આ વિદ્યાનો તે કેવો ઉપયોગ કરે છે તે આપણે આગલ જોવાનું છે. હાલ તો અહિંઆ સાર શું અહણ કરવાનો છે તે ટુંકમાં અવલોકન કરીએ. કારણ કે જો કોઈપણ કથાનો સાર અહણ કરવામાં ન આવે તો તે કથા સાંભળી વૃથા છે. જેટલી કથાઓ શાસ્ત્રમાં દાખલ કરેલી છે તે બધી સાર અહણ કરવા માટે જ છે

પ્રથમ ઉદ્ધાસની દાળ પાંચમીથી દાળ આઠમી સુધીનું રહસ્ય.

જ્યાં બે સ્ત્રીઓ અથવા તેથી વધારે સ્ત્રીઓ હોય છે ત્યાં પુત્રસ્તનની પ્રાપ્તિ થયે પણ નિશ્ચિત થઈને બેસી રહેવાનું નથી. એક ચિતા ઘટે છે પણ બીજી વધે છે. એવા પ્રસંગમાં તે પુત્રને કેવો જાળવવો પડે છે તેની બજાર તેના અનુભવીઓને જ પડે છે. શોક્યના પુત્રને અપર માતા શુ શું ન કરે તે કહી શકાતું નથી. તેને માટે અનેક પ્રકારના કામણ દુમણો થાય છે. તે પુત્ર વ્યાધિગ્રસ્ત થાય, ગાડો થઈ જાય અથવા શરીરે ખોડ ખાંપણવાળો થાય તેને માટે બની શકે તેટલાં પ્રયત્નો થાય છે. રાજકુળમાં બહુ થાય છે તો ગૃહસ્થોમાં ઓછા થાય છે; પણ થાય છે તો જરૂર. આવાં કારણથી જ અંદ્રકુમારને જાળવવા માટે તેની માતાને અને રાજાને બહુ સંભાળ રાખવી પડતી હતી. અહીં પુત્ર વિનાની અપર માતાઓએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે—જો પોતાને પુત્રસુખ મેળવવાંની અભિલાષા હોય તો તે શોક્યના પુત્રની ઈર્ષ્યા કરવાથી પૂર્ણ થવાની નથી. પણ જો તેના પર પ્રસન્ન રહેશે, તેનું પોતાના પુત્રવત્ પ્રતિપાલન કરશે, તો તે બાળકની નિર્દોષ મનની આશીષ તમને પણ પુત્ર પ્રાપ્ત કરાવશે. તે સિવાયનાં જેટલાં અપકૃત્યો કરશે તે તો આ જગમાં પુત્ર પ્રાપ્તિ નહીં થવા દે પણ આગામી ભવે પણ તમને વંધ્યાપણું જ પ્રાપ્ત કરાવશે આ વાત બરાબર યાદ રાખજો પડિન શ્રી વીરવિજયજી હિતશિક્ષા છત્રી-શીમાં કહે છે કે:—

ચંદ્રકુમારને નિશાળે મૂક્યો અને તે થોડા વખતમાં જ સર્વ કળામાં પારગામી થયો એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે આ લવનું શરીર તેનું આઠ વર્ષની વયનું છે અને આ વિદ્યાગુરૂ પામે તેને ગદ્ય થોડો વખત લાગ્યો છે, પરંતુ તેનો આત્મા કાંઈ આઠ વર્ષનો નથી, તે તો ઘણા કાળથી અભ્યાસ કરતો આવ્યો છે. તેથી પૂર્વે કરેલો ક્ષયોપશમ અહીં પણ તેને કામ લાગે છે લવના પરાવર્તનથી જે આવરણ આવેલું હોય છે તેના નિવારણ માટે જ માત્ર વિદ્યાગુરૂની જરૂર પડે છે ઉત્તમ છવો અદ્ય કાળમાં ઘણું જ્ઞાન મેળવી શકે છે, તેનું કારણ પૂર્વનો અભ્યાસ જ સમજવાનો છે.

વસતન્તુ કામીજનોને થેલા ઝનાવનારી છે, તેમાં પણ તેના પૂર્ણ સાધનવાળા ઉદ્યાનમાં ત્રિયાદિક સાથે જણું તે વિશેષ કામોદીપન કરનાર છે ભોગી મનુષ્યો આવાં સાધનો શોધ્યા જ કરે છે અને મેળવ્યા કરે છે લવલીડ પ્રાણીઓ એવા પ્રસંગમાં પણ વિશ્વ ભાવની જ વૃદ્ધિ કરે છે તે આવા કામાસક્ત છવોને જોઈને હૃદયમાં ખેદ પામે છે, તેને એ બધા ભોગસયોગની અનિત્યતા પ્રત્યક્ષપણે દર્શમાન થાય છે, તેથી તેઓ એવા ક્ષણવિનાશી સુખમાં આસક્ત ન થતા અવિનાશી સુખની જ ઇચ્છા કરે છે

એક વસ્તુ અમુક મનુષ્યોને પ્રીતિના કારણભૂત થાય છે, તે જ વસ્તુ અન્યને અપ્રીતિના કારણભૂત થાય છે. વસ્તુ મનોરમ છતાં વ્યક્તિ ભેદે ભેદ પડે છે તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે કોઈપણ વસ્તુ પ્રીતિ કે અપ્રીતિના પ્રબળ કારણભૂત નથી, પણ મન જ તેના કારણભૂત છે જુઓ ચંદ્રકુમાર જેવા સૌ કોઈને આનંદ ઉત્પન્ન કરે તેવા મનોહર અને ભાવ્ય-શાળી પુત્રને બાળકીડા કરતો જોઈને પણ વીરમતીને ઈર્ષ્યા આવી, ખેદ થયો, આંસુ આવ્યા, શોક નિમગ્ન થઈ ગઈ ત્યારે હવે વસ્તુનો શો દોષ ? પોતાની માનસિક વિચારણા અનુસાર જ કોઈપણ વસ્તુ સુખ કે દુઃખ આપનારી થાય છે વળી વસંત-ન્તુ પણ જ્યારે સર્વને આનંદ આપનાર થતો હતો ત્યારે તે વીરમતીના મન ઉપર આનંદની અદ્ય પણ અસર કરી શકતો નહોતો અનેક સ્ત્રીઓ પોતપોતાના પુત્રને અનેક પ્રકારે ખેલાવતી હતી તે પણ જાણે વીરમતીને ખેદ ઉપજાવવા માટે જ કરતી ન હોય તેમ તેને લાગતું હતું આ ગણું તેના હૃદયમાં રમી રહેલી ઈર્ષ્યાનું પરિણામ જ હતું. સમજો જ્યારે સુખી થાય છે ત્યારે ઈર્ષ્યાઓ તેને તેવા સુખથી રહીત જોવાને ઇચ્છે છે, અથવા તો તેના તે સુખનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

પુત્રની તીવ્ર લાલસાવાળી વીરમતી લાલ માત્ર પુત્રમાં જ દેખે છે અને તેથી પુત્ર વિનાની પોતાની છદ્મી નિઃસાર માને છે એવા વખતમાં અકસ્માત્ એક સૂઝો ત્યાં આવી ચડે છે અને તે તેના દુઃખનું કારણ પૂછે છે. વીરમતી વ્યવહારુદક્ષ હોવાથી તેને પોતાના દુઃખની વાત એકાએક કહેતી નથી નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ જોણે દુઃખ અનુભવ્યું હોય, જે આપણે દુઃખ આભણીને દુઃખી થાય તેમ હોય અને જે દુઃખ ટાળવા સમર્થ હોય તેને પોતાનું દુઃખ કહેવું; તે સિવાય બીજાને ન કહેવું કારણ કે જેણે દુઃખ અનુ-

ભયું નથી તે આપણા દુઃખની કિંમત આંકી શકતો નથી, જે આપણા દુઃખે દુઃખીઓ થવા જેટલી લાગણી પણ ન ધરાવતો હોય તેને દુઃખની વાત કહેવી તે વાંસની નળીમાં ફૂંક મારવા બરાબર થાય છે અને જે દુઃખ ટાળવાને સમર્થ ન હોય તેને દુઃખ કહ્યું કે ન કહ્યું તે સરખું જ છે.” અહીં તો સૂઠો કહે છે કે—“હું તારું દુઃખ ટાળી શકવા સમર્થ છું.” તે પક્ષીના પરાક્રમના કેટલાક દષ્ટાંત તેની પાસે કહી જતાવે છે. પક્ષીને પણ પોતાની જાતનું કેટલું અભિમાન હોય છે તે અહીં જોવાનું છે. આટલા ઉપરથી મિથ્યાઅભિમાન કરવા જેવું છે એમ ન સમજવું, પરંતુ જે અભિમાન ઉન્માર્ગથી દૂર રખાવે, પાપથી પાછા ઓસરાવે અને પરમાર્થને માટે પ્રાણ આપવા પણ ગ્રેરણ કરે તેવા જાતિના, કુળના અને ધર્મના અભિમાનને ધારણ કરવા જેવું છે એમ ધ્યાનમાં રાખવું.

આ પક્ષી પણ પોતાની પાંચમા શુણ્ઠાણીની યોગ્યતા સમજી તેને માટે પોરસાય ત્યારે મનુષ્યે તો પોતાની ઐહમ્યા શુણ્ઠાણી સુધીની યોગ્યતા સમજી કેટલું પોરસાવા યોગ્ય છે ? પણ માત્ર એમ પોરસાવાથી લાભ નથી; તે હૃદ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે. વગર મહેનતે કાંઈ શુણ્ઠાણું પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી.

સૂઠાની હકીકત સાંભળવાથી વીરમતીને તેના પર વિશ્વાસ બેસે છે એટલે તે તેને પોતાના શુદ્ધની વાત કરે છે. તે સાથે તેને મોટી મોટી આશાઓ આપે છે. સૂઠો તેની ચિંતા દૂર થવા ઉપાય સૂચવે છે અને પછી નિઃસ્પૃહવૃત્તિ બતાવી આકાશમાં ઉડી જાય છે. આવા નિઃસ્વાર્થ ઉપકારી પણ પક્ષીઓ પણ હોય છે તો પછી મનુષ્ય કેમ ન હોય ? એવી ઉચ્ચ પંક્તિમાં નામ મોંઘાવવાની કોને ઇચ્છા ન થાય ? પણ નિઃસ્વાર્થ ઉપકારીનું લીસ્ટ કરવામાં આવે તો તેમાં નામોની મંજૂર્યા બહુ અદ્ય આવી શકે તેમ છે. તેનું કારણ શું ? તે સુજોગ્યે સ્વયમેવ વિચારવું અને પોતાનું નામ તેમાં દાખલ થઈ શકે તેમ છે કે નહીં ? તેના વિચાર પોતાના અંતઃકરણ સાથે કરી લેવો.

આ હકીકતમાં સૂઠો મનુષ્ય લાપાચે બોલ્યો તે વાતને અશક્ય કે અસત્ય ન માનવી અથવા રૂપક ન માનવું. પૂર્વના ક્ષયોપશમને લઈને પક્ષીઓ મનુષ્યની લાપા બોલી શકે છે, જે કે એવું બહુ કવચિત્ જાને છે; પરંતુ નથી બનતું એમ નથી. ગરૂડ પક્ષી તો મનુષ્યની જેવી ભાવાનું જોલનાર જ કહેવાય છે.

સૂઠાની કહેલી વાત વીરમતીએ પોતાના હૃદયમાં કોરી રાખી. અનુક્રમે યૈત્રી પુનમ આવી અને તે રાત્રે વીરમતી વેશ બદલી ક્રોધ ન ઓળખે તેવી રીતે મહેલની બહાર નીકળી. તે એકલી રણવગડામાં અથવા વૃક્ષથી ભરપૂર વનમાં ચાલી. સ્ત્રી જે કે અજળા કહેવાય છે પણ તેમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી જળવાનું હોય છે કે તે સળગાના ઉપનામને યોગ્ય છે. વળી સ્ત્રીના અગ્નિ પણ ગ્રાહ્યમાં ન આવે તેવાં અકળ હોય છે. નીતિશાસ્ત્રકાર કહે છે કે:—

શ્રી ચરિત્ર એક લાખ, બેઠી બેલખ બેડે;
 દિહાડે બીહું દોરડીથી, રચણી વિપધર ફણ મોડે;
 ઉંદર દેખી ઉદકે, વદ જઈ વાઘ વિદારે;
 શર્યાએ ચડતાં લડથડે, ચડે હુંગર સરડે;
 સુકી નદીમાં છુડી મરે, આપ અરથે સાયર તરે;
 કવિ ગંગ કહે રે ઠાકરે, શ્રી ચરિત્ર એતા કરે.

વીરમતી સ્ત્રીનાં સર્વ ચરિત્રથી ભરેલી હતી. તે હિંમતભરેલ ગાલી. જિનમંદિરે પહોંચી અને પ્રવેશ રહેવા યોગ્ય સ્થાન શોધી સંતાર્ધ રહી અપ્સરાઓ આવી, પ્રભુની દ્રવ્યપૂજા કરી અને નૃત્ય કર્યું. તેમ જ ગાનતાનવડે ભાવપૂર્ણ પણે કરી. પછી શ્રમિત થવાથી સ્નાન કરવા ગઈ, વસ્ત્રો ઉતારીને વાવડીના કાંઠા ઉપર મૂક્યા, એટલે વીરમતીને લાગ મળ્યે. તેણે લીલા વસ્ત્રો ઉપાડી લીધાં ને પાછી દેરાસરમાં ખાસણા બંધ કરીને સંતાળી. અપ્સરાઓ સ્નાન કરીને નીકળી મુખ્ય અપ્સરાઓ પોતાના વસ્ત્ર ન લીકાં. દેરાનાં દ્વાર બંધ દેખવાથી શંકા પડી અને કામ કરી આપવાની આશા આપવાથી વીરમતી બહાર નીકળી અહીં તેતું પહોંચેલપણુ જુઓ! હજુ પણ તે કહે છે કે—‘મારું કાર્ય સિદ્ધ કરે! પછી વસ્ત્ર આપું.’ અપ્સરા અવસર ઓળખીને કહે છે કે—‘લલે બાપુ તેમ કર. કહે તારે શું કામ છે? વીરમતી પુત્ર આપવા કહે છે અપ્સરા અવધિજ્ઞાનવડે તેતું વંધ્યત્વ જાણે છે, તેથી તેને કહે છે કે તારે પુત્ર તો થાય તેમ નથી. પણ તને કેટલીક વિદ્યાઓ આપીએ જેથી સૌ તારે આધીન થશે.

અપ્સરાએ કહેલ વાક્યોમા છેલ્લું વાક્ય ધ્યાન આપવા લાયક છે. તે એ છે કે તે તારી શોક્યના પુત્રને કિંચિત્ પણે દુઃખ ન આપીશ, તેને તારા પુત્રવત્ પાળજે જો તેમ નહિં કરે તો તને મુખની અવિચ્છિન્ન પ્રાપ્તિ રહેશે નહિ વીરમતી ગરજની વળતે તો જો કે અધી વાતની હા ભણે છે પરંતુ પાછળથી તે વચન કેલું પાળે છે તે આપણે જોશું. તે સાથે ન પાળવાતુ પરિણામ કેલું અનિષ્ઠ આવે છે તે પણ જોશું. ગરજને વળતે મનુષ્યો જે વર્તણૂક ચલાવે છે તેવી જો કાયમ રાખતા હોય તો તે કદી પણ દુઃખી ન થાય, પરંતુ તેના ચિત્તની વૃત્તિ જ જે પ્રકારની હોય છે એક કવિ કહે છે કે—

પડી ગરજ મન યોર હૈ, સરિ ગરજ મન યોર;
 ઉદેરાજ મન મનુષ્ય કો, એક ચિત્ત દો ઠોર.

હવે અપ્સરાઓ સ્વસ્થાને જાય છે અને વીરમતી પણ સ્વસ્થાને આવે છે. પછી તે અપ્સરાઓ આપેલી વિદ્યાઓ સાધે છે, વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે હવે તેના ઉપયોગ તે કેવો કરે છે તે જોવાનું છે સમજન ને દુર્જનનું પટતર ત્યા જ પડે છે. એકના હાથમા આવેલ શસ્ત્ર સ્વપરના રક્ષણ માટે થાય છે, ત્યારે બીજાના હાથમા આવેલ શસ્ત્ર સ્વપરના વિનાશ માટે થાય છે એકના હાથમા આવેલ દ્રવ્ય પરાપકાર તેમ જ પુણ્યબંધ માટે થાય છે

ત્યારે જીનના હાથમાં આવેલ દ્રવ્ય પરપીડા ને પર ંધ માટે થાય છે એકને પ્રાપ્ત થયેલ આધકાર અનેક મનુષ્યોના હિતને માટે, રક્ષણ માટે, પોષણ માટે અને દુઃખના નિવારણ માટે થાય છે ત્યારે જીનને પ્રાપ્ત થયેલ અધિકાર મદને માટે, અનેક મનુષ્યોને દુઃખ દેવા માટે તેમ જ અનેક માણસોના લક્ષણ માટે (હિરાન કરવા માટે) થાય છે. આ પ્રમાણે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ પણ સજ્જનને ધર્મ હોય તો તે પારાવાર ઉપકારને માટે થાય છે. ત્યારે દુર્જનને થયેલી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ પારાવાર અપકારને માટે થાય છે. કેમકે તે તેના મદથી ઉદ્ધત બની જાય છે અને સજ્જનો એવી અપૂર્વ પ્રાપ્તિથી ઉલટા વિશેષ નમ્ર બને છે. આ બધી હકીકત આગળ દશ્યમાન થવાની હોવાથી અહીં વિશેષ પ્રસ્તાવના કરવાની જરૂર નથી.

હા. ૧.

વીરમતી વિદ્યા થકી, મદમાતી નિરખીહ;
જિમ અહિ પાંખાળો થયો, જિમ પાખરીઓ સિંહ. ૧
મંત્રાદિક યોગે કરી, કંતાદિક વશ કીધ;
અતિહિ વીરમતી થઈ, દેશ વિદેશ પ્રસિદ્ધ. ૨
ચંદ્રકુંવર મોટો થયો, તાતે પંડિત પાસ;
વિદ્યા શીખાવી સકળ, શાસ્ત્ર શસ્ત્ર સુવિલાસ. ૩
ભોગ યોગ લક્ષણ ગણિત, શબ્દ કાવ્ય રસ છંદ;
ધર્મ્યાદિક માંહે થયો, ઘણા નિપુણ સુત ચંદ. ૪
ગુણશેખર પુત્રી લણી, પરણાવી બહુ પ્રેમ;
નારી નામ ગુણાવળી, અભિનવ રંભા જેમ. ૫

હાહાનેા ભાવાર્થ.

વીરમતી અનેક વિદ્યાઓ પામવાથી મદોન્મત્ત ધર્મ, નિર્ભય ધર્મ અને સર્પ જેમ પાંખવાળો થાય અને સિંહ જેમ પાખરીલો થાય તેવી અન્યને ભયકારક ધર્મ પડી તેણે મંત્રાદિક પ્રયોગવદે પોતાના પતિ વિગેરેને વશ કરી લીધા અને દેશપ્રદેશમાં ચોતરફ પ્રસિદ્ધિને પામી. ૧-૨

અહીં ચંદ્રકુંભાર ઉભરમાં વૃદ્ધિ પામ્યો, એટલે તેના પિતાએ તેને પંડિત પાસે મોકલ્યો ત્યાં તે ભોગ સંબંધી, યોગ સંબંધી તેમ જ લક્ષણ, ગણિત, કાવ્ય, શબ્દ, રસ, છંદ ધર્મ્યાદિ સંબંધી અનેક કળાઓમાં નિપુણ થયો ૩-૪

વીરસેન રાજાએ ગુણશેખર રાજાની પુત્રી ગુણાવળી કે જે રંભા જેવી રૂપવંત હતી. વળી જે નામ પ્રમાણે ગુણાવળી જ હતી તેની સાથે તેને પરણાવ્યો. તે નિરંતર નવાં નવાં

નિતઃનિત નવલાં આભરણુ, નિત નિત નવલા વેષ;
 નિત નિત નવલિ રતિ કળા, કરે ચંદ્ર સુવિશેષ. ૬
 ચંદ્રાવતીથી ચંદ્રને, ચાહે ધણો વિભાત;
 શ્રોતા સાંભળજો હવે, નિપટ રસિદી વાત. ૭

હાથ ૬ મી.

(નયન હમારે લાગતા, જિન નિત લાગે ધાવ બહુગિયા—એ દેશી.)

વીર નૃપતિ અન્યહા સમે, જોવરાવે શિર કેશ; સનેહ. ચંદ્રાવતી પાસે
 તિહાં, રહી એકાંત પ્રદેશ. સ. ૧ ઓળે ચિકુર કરી કાંસકી, સીંચે તેલ પુલેલ;
 સ. સોહો રાણીની આંચુળી, કસવટી કંચન રેહ. સ. ૨ દીઠું પળી નૃપ
 મસ્તકે, ઉજ્જવળ જિમ શશિ રેખ; સ. રાણી વદન કેરવપરે, સંકોચાણું વિશેષ.
 સ. ૩ ચંદ્રાવતી કહે કંતને, પ્રીતમ પ્રકટયો હત; સ. તુમ ભય પણ ન ગણ્યો
 કિશો, મોટો ખોટો ધૂત. સ. ૪ તુમથી અરિ વાર્યા રહ્યા, પણ એક ન રહ્યો એહ;
 સ. ઇંમ નિસુણી રાજ કહે, ઇંહાં કુણુ હત છે તેહ. સ. ૫ તે કિમ આવે અતેઉરે,
 એલંધી આણાવાડ; સ. એહને અતિ દેઉં સજ, તે એકવાર દેખાડ. સ. ૬ જોય

આભરણો, નવાં નવાં વસ્ત્રો અને નવી નવી કામકળાઓવડે શુણાવળી સાથે આનંદ કરવા
 લાગ્યો અને તેની સગી માતા કરતા વીરમતીનો ગ્રેમ તેના પર વિશેષ દેખાવા લાગ્યો.
 હે શ્રોતાઓ આગળ રસિદી વાર્તા સાંભળો ૫-૭

હાથ નવમીને ભાવાર્થ.

એકદા વીરસેન રાજા એકાંતમાં પોતાની રાણી ચંદ્રાવતી પાસે પોતાના કેશ જોવરા-
 વવા બેઠા ચંદ્રાવતી પણ સુવર્ણમય કાચકીવડે કેશ ઓળવા લાગી અને સુગંધી તેલ
 નાખવા લાગી, તે વખતે રાણીની આગળીઓના ને કેશનો સબધ કસોટીને કંચન રેખા
 જેવો જણાવા લાગ્યો એવામાં રાજાના મસ્તકમાં એક પળી (પોળો વાળ) તેના જોવામાં
 આવ્યો તે જોતાં જ દિવસે જેમ કેરવિણી સંકોચાય તેમ તેણું મુખ સંકોચાયું—તેના
 મુખપર ગદાની આવી ગઈ ૧-૩

ચંદ્રાવતીએ રાજાને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! હૃત પ્રગટ થયો. ણીજ શત્રુઓ તમારાથી
 વાર્યા રહ્યા પણ આ એક શત્રુ તમારાથી ડર્યો નહીં, તમારા ભય અવગણીને તે ધૂર્ત
 પ્રગટ થયો ” રાજા ચંદ્રાવતીના આવા વચન સાંભળીને ચોતરફ જોવા લાગ્યો પણ કોઈ
 માણસ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું નહીં, ચોટલે તેણે રાણીને કહ્યું કે “ જોવો હૃત ઝાણું કે જે
 મારી આજ્ઞાતું હૃદયન કરીને અહીં અત પુગ્મ પ્રવેશ કરે તું મને બતાવ ચોટલે હું તેને

નૃપતિ અરહુ'પર, હૃત ન દીકો તામ; સ. તવ રાણી કહે રાયને, આકુળ કિમ હુવા આમ. સ. ૭ અંદર કિમ આવી શકે, હૃત ધરાવે દેહ; સ. આવ્યો હૃત જરા તણો, ધવળ પળિ શિર એહ. સ. ૮ નિસુણી રાયને ઉતર્યો, ક્રોધ ચઢ્યો તો જેહ; સ. આવી ખરી જાણી જરા, એહવે અનોપમ દેહ. સ. ૯ બાળ્યો કામ સદાશિવે, લોક કહે છે એમ; સ. તિમ બાળી નહીં કિમ જરા, શોચ ન હોતો જેમ. સ. ૧૦ રજકવધુ સમ એ જરા, શ્યામ તણ કરે સ્થેત; સ. રાજન કહે નિજ ચિત્તને, રે રે ચેતન ચેત. સ. ૧૧ બાહ્ય પ્રકાશ જરા કરે, લીતર ન કરે તું કેમ; સ. રાજ્ય નરકદાયક સદા, ત્યાં કિમ મુંઝયો એમ. સ. ૧૨ રે આતમ કરશેતુને, પરમાતમ ગુણ અંશ; સ. ગુણ એ જોય જરાતણા, કાગભણી કરે હંસ. સ. ૧૩ કારિકા નિત્ય તણી જરા, આણા એહની અખંડ; સ. હંત સખા રસના તણા, તસ દે પાતન દંડ. સ. ૧૪ પલિત એ ખડ્ગ જરાતણું, કામ સુભટ હણનાર; સ. તો ચતુરા તણને હવે, લેઉં સંયમ ભાર. સ. ૧૫ નૃપ ચંદ્રાવતીને કહે, થાશું અમે અણુગાર; સ. ભોગ ભોગવતાં આવીઓ, તૃપ્તિ તણો ઉદ્ધગાર.

સપ્ત સંજ કરે ” રાણી જોડી કે “ હે નૃપતિ ! આપ આકુળ વ્યાકુળ કેમ થાઓ છો ? ખીજે હૃત તો અહીં કેણુ પ્રવેગ કરી શકે ? આ તો તમારા મસ્તક પર ધોળો પગી આવ્યો છે તે જગનો હૃત છે હું તેના આવ્યાની વાત કહું છું ” રાણીના આ વચનથી રાજનો ક્રોધ એકદમ ગમી ગયો ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આવા અનુપમ દેહમાં પણ જરા આવી ! શિવે કામદેવને બાળ્યો કહેવાય છે પણ તેણે જરાને કેમ ન બાળી કે જેથી આવો શોચ કરવાનું કારણ રહેત નહીં ૪-૧૦

ધોખીની સ્ત્રીની જેમ આ જગ વાળને કાળાના ધોળા કરી નાખે છે હવે હે ચેતન ! તું ચેત ! તારે ચેતવાનો સમય છે કેમકે આ જગ બાહ્ય પ્રકાશ (ઉજ્જવળતા) કરે છે તો તું અંતરમાં પ્રકાશ (ઉજ્જવળતા) કેમ કરતો નથી. આ ગમ્ય તો અતે નરકને આપવા-વાળુ જ છે એમાં જગ પણ સદેહ નથી તો તું તેમાં કેમ મુગ્ધાય છે ? અરે આત્મા ! તું આ જરાને ઉપકાર માન કે તે તને પરમાત્માના ગુણનો અગ પ્રગટ કરવામાં મદાયક થઈ છે તે કાગડોનો પણ હસ બનાવે છે એની આજા અળક પ્રવર્તે છે ને એની આજાને વશ થતા નથી અને રમ્પને દ્રિયને વશ થઈ સમારમાં જ પડ્યા ગ્હે છે તેને એ સપ્ત શિક્ષા કરે છે એટલે કે ગ્વનાના મિત્ર દાનોને દડવડે પાડી નાખે છે આ પગી જરાદેવીનું અપ્રતિમ ખડ્ગ છે તે કામસુભટને ફણી નાખે છે માટે હવે આ મિથ્યાદિકને તણને ચારિત્ર અગીકાર કરવું તં જ મને યોગ્ય છે ” આ પ્રમાણે દઢ વિચાર કરી તેણે ચંદ્રાવતીને કહ્યું કે—“ હું હવે આ રાજ્યભાગ તણ દઇને સયમભાર અગીકાર કરીશ સામારિક ભોગ ભોગવતા તૃપ્તિ નહોતી થતી પણ અત્યારે તો મને તેની તૃપ્તિનો ઓડકાર

સ. ૧૬ વિપયને વચને રાણીએ, ભોળવ્યો ઘણોહિ ભૂપાળ; સ. નવિ ભોળવાણી
મોહન કહે, નવલી નવમી ઢાળ, સ. ૧૭

હા.

વીરમતી ચંદ્રાવતી, ઘણો સમજાવે કંત;
વચન ન માને નારીનાં, થયો સંયમી એકાંત. ૧
પિયુને કહે ચંદ્રાવતી, હું પણ લેઈશ દીખ;
વીરમતીને ચંદ્રસુત, સોંપ્યો દેઈ શીખ. ૨
રાજ્ય સમપ્યું ચંદ્રને, ખોળે દીધ વિભાત;
વીરસેન ચંદ્રાવતી, ગ્રહો સંયમ વિખ્યાત. ૩
મુનિસુવ્રત જિનરાજને, વારે કેવળ નાણુ;
રાજકપિ ચંદ્રાવતી, પામ્યા પદ નિરવાણુ. ૪
વીરનૃપતિ ચંદ્રાવતી, તાસ તણા અવદાત;
કહ્યા કરી સંક્ષેપથી, સુગુણ સુણી હરખાત. ૫
વીરમતી ને ચંદ્રનું, સુણો ચરિત્ર ચિત્ત લાય;
પણ નિમુણી કરતા રખે, અંધ આરસી ન્યાય. ૬

આવે છે હવે હું તેને ભોળાવવા ઇચ્છતો નથી.” ચંદ્રાવતીએ એકાએક આવા વચને સાંભળી
વિષયોત્પાદક વાણીવટે અનેક પ્રકારે રાજને ભોળાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે કોઈ રીતે
ભોળાવાણો નહીં. આવી ગીતે શ્રી મોહનવિજયજીએ આ નવલી નવમી ઢાળ કહી છે. ૧૧-૧૭.

હાનો ભાવાર્થ

રાણી વીરમતી અને ચંદ્રાવતી બન્નેએ મળીને ઘણી રીતે રાજને સમજાવ્યા પણ
તેણે તેનું કાંઈ પણ માન્યું નહીં છેવટે રાજનો હૃદ આશ્રહ જણાવશી હજુકર્મી ચંદ્રા-
વતીએ કહ્યું કે—“હે સ્વામી! જો આપ ચાલિત્ર ગ્રહણ કર્યો તો હું પણ આપની સાથે જ
ચારિત્ર લઈશ ” રાજાએ તેમ કરવાની તેને અનુરૂપ આપી પછી ચંદ્રકુમારને જ્યોરમાન
માતા વીરમતીને સોંપીને વીરસેન રાજ અને ચંદ્રાવતી રાણીએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.
રાજ્ય તરફથી મહાન્ ઉત્સવ કુવામાં આવ્યો. ચંદ્રકુમારને રાજાએ ચારિત્ર લેતી વખતે
ઘણી ઉત્તમ શિષ્યામણે આપી અને તેને રાજ્યપર ચેતાર્યો. વીરસેન રાજાએ ને ચંદ્રાવતી
સાથની નિગતિચાર ચારિત્ર પામી શ્રી મુનિવ્રત સ્વામિને વારે કેવળજ્ઞાન પામી સિદ્ધિસુખના
ભાજન થયા વીરસેનરાજા ને ચંદ્રાવતીનું ઉત્તમવળ વૃત્તાન્ત મજેપથી કહ્યું. જે સાંભળી
સદ્ગુણી પુરૂષ હર્ષ પામે છે. હવે વીરમતી અને ચંદ્રનું ચરિત્ર ધ્યાન પૂર્વક સાંભળો,
પણ તે સાંભળીને આંધળા પામે આરસી જેવું કરતાં નહિ. ૧-૬.

ચંદ નરિંદ ગુણાવળી, વીરમતી જે વિભાય;
એહની જેમ હુઈ કથા, તે તેમહિજ કહેવાય. ૭

રાજા ચંદ, રાણી ગુણાવળી અને અપર માતા વીરમતી તેઓની જે કથા બની તે યદ્યાર્થ કહેવામાં આવશે. ૭

પ્રથમ ઉલ્લાસની ઢાળ નવમીનું રહસ્ય.

વીરમતી વિદ્યાઓ મળવાથી ઉન્નત થયાનું આ ઢાળની પ્રારંભમાં જ કહેવામાં આવ્યું છે. બહુ સ્થાનકે પ્રાચે એમ જ બને છે. પાત્ર બરાબર ન હોય ત્યાં કદિ પણ વિદ્યા કે દ્રવ્યાદિકની પ્રાપ્તિથી અભિમાન આવ્યા સિવાય રહેતું જ નથી. સામાન્ય વિદ્યા શરૂ થઈ મુશ્કેલ પડે છે, તો જેથી અનેક પ્રકારના ચમત્કારો કરી શકાય-બતાવી શકાય એવી મહાન વિદ્યાઓ તુરંત હૃદયવાળી વીરમતીથી શરૂ થઈ શકાય એ અસંભવિત જ છે. આવી વિદ્યાઓથી તેણે પોતાના પતિને પણ વશ કરી લીધો. પ્રાચે સાચા પ્રેમવાળી સ્ત્રી કરતાં ખોટો ડોળ ધારણ કરનારી-ઉપર ઉપરથી પ્રેમ બતાવનારી, અંતઃકરણની મક્કીન સ્ત્રીઓ જ પતિના પ્યાર મેળવવામાં ક્ષમી બને છે. કુલટા સ્ત્રીઓના તેમ જ વેશ્યાદિકના ફંદમાં એ કારણથી જ માણસો ફસાય છે. કારણ કે લગ્નક્રિયાવડે પાણિઅહણ કરેલી કુળવધુઓ મિથ્યા ડોળ કરી પ્રેમ બતાવવા મથતી નથી, તેઓ તો ખરો પ્રેમ ધરાવનારી છે કે જે પતિના વિરોધે જીવંતી પર્યંત વિધવાવસ્થા ભોગવે છે અને કુલટાઓને તો માત્ર સ્વાર્થ પૂરતી જ પ્રીતિ હોય છે, તેઓ તો ધન હરવામાં જ તત્પર છે, એટલે એટલો બધો પ્યાર બતાવે છે કે વિગ્રહણ મનુષ્ય પણ જો એક વાર એ રસ્તે ચલ્યો અને લપટાયો તો પછી એની પ્રપંચજનનમાંથી નીકળવું તેને મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ચંદ્રાવતીના સાચા પ્રેમ પાસે પણ વીરમતીનો કૃત્રિમ પ્રેમ એ જ કારણથી ક્ષમી બને છે.

ચંદ્રકુમાર વિદ્યાભ્યાસને યોગ્ય વયનો થાય છે એટલે વીરસેન રાજા તેને વિદ્યાશુર પાસે મૂકી સર્વ કળાઓનો અભ્યાસ કરાવે છે. માળાપોની એ ફરજ છે. દ્રવ્ય ન આપી બંધ, વિવાહ ન કરી આપે તો તેની અડચણ નથી; તે કાંઈ ન છુટી શકે એવી માળાપની ફરજ નથી, પરંતુ વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાની તો માળાપની ન છુટી શકે તેવી ફરજ છે.

દેટલાક અજ્ઞાન માળાપો વિદ્યાભ્યાસ સારો કરાવતા નથી, તેમાં પૈસા ખર્ચતા નથી અને નાની વયમાં સારું કેદાણું જોઈ એક ઉપાધિ વળગાડી આપે છે. અર્થાત્ વેશવાળ કે લગ્ન પણ બાળવયમાં કરી આપે છે, એમાં પૈસા ખર્ચતાં પણ અચકાતા નથી. આ કાર્ય બૂલભરેલું છે. ખરી જરૂરિયાત બૂલી જઈ આવી બાળતમાં લક્ષ આપવું તે પોતાને આશ્રય પડેલા બાળકેાનું હિતને બદલે અહિત કરવા બરાબર છે. હજી પણ અજ્ઞાન માળાપોની આંખો ઉઘડતી નથી. બાળલગ્નને અનેક પ્રકારનો પાયમાલી કર્યા છતાં હજી તેનાથી પાછા એાસરતા નથી. ભૂઓ! અહીં વીરસેન રાજાએ ચંદ્રકુમાર સર્વ કળામાં

પૂરેપૂરે પ્રવીણ થયો ત્યાર પછી તેને ચંદ્રશેખર રાજાની પુત્રી શુભાવળી સાથે પરણાવ્યો. આનું નામ યોગ્ય કર્યું કહેવાય

ચંદ્રકુમાર શુભાવળી સાથે યૌવનાવસ્થાને અનુસરતી પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તે છે. આમાં સાધ્ય જાળવવાની એક જ છે કે શુભાવસ્થાનાં કે વૃદ્ધાવસ્થામાં આયુષ્યની અસ્થિરતાને ભૂલી નહીં જતાં અકસ્માત્ સવ પૂરો થઈ જાય તો પણ પસ્તાવું ન પડે તેટલા માટે ધર્મારાધન કર્યા કરવું. તેનો એક દિવસ પણ વિરહ ન રાખવો. જેઓ યૌવનાવસ્થામાં રચ્યાદિકમાં આસક્ત થઈ જઈ ધર્મને ભૂલી જ જાય છે તેઓ અકસ્માત્ આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જતાં પસ્તાય છે અને ધર્મારાધન કરેલું નહીં હોવાથી દુર્ગતિના ભાજન થવું પડે છે.

હવે આગળ વીરસેન રાજાની એકાંત સ્થિતિનું કવિ દર્શન કરાવે છે. વીરસેન રાજા ચંદ્રાવલી રાણી પાસે કેશનો ઉપસ્કાર કરાવે છે. રાણી કેશ ઓળતાં તેમાં એક ઘોળો વાળ દેખે છે, એટલે પ્રથમ તો તેજ ચમકે છે, તેનું મુખ ગ્લાનિ ધારણ કરે છે અને ને ખેદમાં નિમગ્ન થઈ જાય છે. પછી રાજાને તે વાત જાહેર કરવા માટે યુક્તિથી હત આભ્યાતું કહે છે. રાજા હતને દેખતો નથી એટલે સસંજમપણે 'હત ક્યાં છે?' એમ પૂછે છે. રાજાઓ આજ્ઞાભંગની બાબતમાં બહુ સખ્ત વિચારવાળા હોય છે. રાજા વિચારે છે કે 'હું અંત:પુરમાં એકલો છું, બહાર અનેક કોઠીદારો બેઠેલા છે, તે સર્વનું ઉલ્લંઘન કરીને તેમ જ મારી આજ્ઞાનો ભંગ કરીને કોઈપણ રાજાનો હત અહીં આવી શકે જ કેમ?' રાજાઓને આજ્ઞાભંગ એ અશસ્ત્ર વધ તુલ્ય હોય છે. ચંદ્રાવલી સમજાવે છે કે 'આ તમે અટકાવી શકો તેવા કોઈ રાજાનો હત નથી, પરંતુ આ તો જગતમાં જેનું નિવારણ કરવાને-જેને અટકાવવાને કોઈ સમર્થ થયું નથી, થતું નથી અને ધવાતું નથી એવા યમરાજાનો અથવા તો તેની માનીતી રાણી જરાદેવીનો હત છે. તેના પતિની જેમ એની આજ્ઞા પણ અખંડ મનાય છે, જે એની આજ્ઞાને આધિન થતા નથી તેના એ કાંત તોડી પાડે છે, હાડ નખાળાં કરે છે, આંખ તેજહિન કરી દે છે, કર્ણદેવને વિદાય કરે છે અને હાથમાં લાકડી લેવરાવી ત્રણ પગવાળો વિચિત્ર પશુ બનાવી દે છે.' રાજા મક્કા વિચક્ષણ તેમ જ હળુકર્મી હોવાથી રાણીના એક વચનમા જ સમજી જાય છે. તેને બહુ ખેદ તો એટલા માટે થાય છે કે તેની અગાઉના રાજાઓ, પુત્ર રાજ્યભારને યોગ્ય થતો કે તરત પળીતું દર્શન થયા અગાઉ રાજ્ય તણ ચારિત્ર અંગીકાર કરતા હતા અને પોતાને તો પળી દેખાવાનો વખત આવ્યો આટલા વખત સુધી હું ચેલો નહીં એમાં મારી ખરેખરી ભૂલ થઈ છે. મેં મારા વડીલોથી ચાલ્યો આવતો માર્ગ લોપ્યો છે. ખેર! હવે જે જાન્યું તે જાન્યું. ગયો કાળ પાછો આવતો નથી, તેને માટે શોક કે ખેદ કરવો ને નકામો છે, પણ હવે તો ચેતું. આતું નામ તે શૂરવીરપણું. એકવાર સંસારપરથી મન ઉઠ્યું તે ઉઠ્યું, કાયર માણસની જેમ 'હીક છે, હવે વિચાર કરશું, કાંઈક સાચેતી રાખશું, બધું કામકાજ પતાવી સંસાર છોડશું.' આવા વિચાર ઉત્તમ છવો કરતા જ નથી. તેના મનમાં 'સંસાર છોડવા યોગ્ય છે' એમ ભાસ્યું એટલે પછી તેનો વિલંબ તેઓ કરતા જ

નથી. કામકાજ પતાવવાનું તેના મનમાં આવતું જ નથી. હુનીઆમાં કામકાજ તો પત્યા જ કરે છે. કોઇ તમામ કામનો નીકાલ કરીને જતું નથી, થોડાં કામ પણ અધુરાં મૂક્યાં જ પડે છે. “ અખો કહે અંધારો કુવો, અઘડો ચુકવી કોઈ ન મુવો. ” આ અખાની વાણી ધ્યાન આપવા લાયક છે અકસ્માત મૃત્યુ આવે છે ત્યારે બધું કોણ પતાવે છે ? પોતે બધું પતાવ્યું હોય છતાં તેમાં તકરારો ક્યાં નથી ઉઠતી ? માટે જ્યારે સંસાર છોડવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે એવા આજખંપાળ કરવા યોગ્ય જ નથી તે વખત તો વીરસેન રાજની જેમ હઠ વિચારવાળા થવાની જરૂર છે

વીરસેન રાજ અંદ્રાવતી પામે પોતાનો વિચાર જાહેર કરે છે એટલે તે ગભરાય છે. તેના મનમાં તો પળી આવ્યાની વાત પણ સહજની હતી ત્યાં તો તેનું રૂપ જૂઠું જ થઈ પડે છે. એટલે તે વિચારમાં પડી જાય છે. અનેક પ્રકારે વીરસેન રાજને સંસાર ન છોડવા માટે તે સમજાવે છે, પોતાથી જની શકે તેટલા કામોત્પાદક પ્રયત્નો કરે છે, પરંતુ અડગ વૃત્તિવાળો રાજ જ્યારે તેમાં સપડાતો નથી, ત્યારે તે વીરમતીને વાત કરે છે પછી ખંને રાણીઓ ભેગી થઈને તેમને શેકવા પ્રયત્ન કરે છે આ વખતે સ્થિર રહેવું તે થોડું મુશ્કેલ નથી ખરેખર હઠ વિચારવાળા માણનો જ એવે પ્રસંગે ટકી શકે છે વીરસેન રાજ હળતા નથી એટલે અંદ્રાવતી પણ તેના વિચારને અનુસરે છે

અહીં અંદ્રાવતીને વિશેષ ધન્યવાદ આપવા જેવું છે. કેમકે પોતાના એકના એક પુત્રને જગમા કનિષ્ઠપણે જાહેર થયેલી વીરમતીને સોંપવો અને પોતે સંસાર છોડવો એ સહેલી વાત નથી તે છતાં તેણે પોતાનો પુત્ર તેના ખોળામાં સોંપ્યો અને પોતે સંસારથી વિરક્ત થઈ પતિ સાથે આશ્રિત લેવા તત્પર થઈ. જ્યારે સંસારની ખરેખરી અસારતા ભામે છે, તેનું અનિત્યપણ ચોક્કસ હમે છે, સંસારના સંબંધીઓ માત્ર સ્વાર્થી છે એવો નિર્ણય થાય છે, મૃત્યુ આવે ત્યારે કોઈ રાખવા સમર્થ નથી એ વાત જગતમાં સર્વત્ર બેતાં છતાં પોતાને માટે હુકમ આપી થતી નહોતી તેની જ્યારે ખાતરી થાય છે, સંસારના સબંધો અનેક વખતે થયેલા છે એ વાત સચોટ મત્ય લાગે છે, પુત્ર કોનો અને માતા કોની ? એ વાતનો વિચાર કરતાં માત્ર આ લવના શરીરમજાથી કહેવામાં આવતી તે એક સજ્જા જ છે એમ જણાય છે, પોતે એકલો આવ્યો છે ને એકલો જવાનો છે એ વાત શાસ્ત્રાધારે અને અનુભવાધારે સિદ્ધ જણાય છે, જગતના પદાર્થો માત્ર તેમ જ સંબંધીઓ માત્ર પોતાથી અન્ય છે, તે પોતાના નથી અને પોતે તેનો નથી એ વાતનો નિર્ણય થાય છે ત્યારે પછી સંસારમા મોહ ઉત્પન્ન કરે તેવું સાધન કાંઈ રહેતું જ નથી વળી શરીરનો ક્ષણવિનાશી સ્વભાવ પણ તેની નજર આગળ તરે છે. ઘડીમાં તે સુખ આપનાર મટી જઈને દુઃખ આપનાર થઈ પડે છે એમ ચોક્કસ ખાતરી થાય છે શરીર કાચી માટીના પિંડ હુકમ અને અશુભી પદાર્થોની ક્રોધળી રૂપ બાસે છે ત્યારે પછી તેના ઉપર પણ મોહ રહેતો નથી, એટલે તેને સુખ આપવા માટે અહુર્નિશ કરાતો પ્રયત્ન નિરર્થક ભામે છે. આમ

થવાથી સંસાર છોડવો સરલ થઈ પડે છે. ચાસકારે બાર ભાવના વારંવાર ભાવવાનું એટલા માટે જ કહેલું છે. તે ભાવનાઓ નિરંતર ભાવવાપડે દૃઢ્યમાં કસી જવાથી સંસાર ઉપર આસક્તિ ભાવ બીજાકુલ ઘટી જાય છે. કર્મ વિવર આપે છે અને જ્યારે સદ્ગુણની જોગવાઈ મળે છે ત્યારે તેને સંસાર છોડીને સાધુ થવું સહેલું થઈ પડે છે. એટલું જ નહીં પણ એક કેદીને કેદખાનામાંથી છુટતાં જેટલો આનંદ થાય તે કરતાં વધારે આનંદ ધાય છે. તેમાં જ તેને લહેર આવે છે. તે વખતે તે પ્રાણી અપૂર્વ આનંદને અનુભવે છે.

જાને રાણીઓનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જતાં ને ચંદ્રાવતી દીક્ષા લેવા માટે રાજે તૈયાર થતાં વીરસેન રાજા પછી વિલંબ કરતા નથી. ઉત્તમ છુવો ધર્મકાર્ય કરવામાં કદી પણ પ્રમાદી હોતા નથી. કારણ કે તેને જેવી જગતના પદાર્થોની અસ્થિરતા ભાસેલી હોય છે તેવી જ પ્રણામની પણ અસ્થિરતા હોવાનો ભાસ થયેલો હોય છે. વળી આત્મા કારણવાસી છે, નિમિત્ત કારણ ફરી જાય તો તેને ફરી જતાં વાર લાગતી નથી, એમ જાણતા હોવાથી જ્યારે કાર્યપણુ ઉત્તમ કાર્ય કરવા ઈચ્છા થાય ત્યારે તેમાં ક્ષણનો પણ વિલંબ કરવો તે તેને ભારે થઈ પડે છે. ભગવંત પણ જ્યારે જ્યારે કોઈ દીક્ષા લેવા ઉત્સાહ ધરાવે છે ત્યારે પ્રતિબંધ કરવાની સ્પષ્ટ ના કહે છે.

એક વાત ચોક્કસ થવાથી ગીજી ફરજ બાકી રહી હતી તે પણ રાજા પતાવી દે છે. પોતાનો પુત્ર ચંદ્રકુમાર જો કે વયમાં હજી કંઈક નાનો છે છતાં તેને રાજ્યને યોગ્ય જાણી રાજગાદીપર બેસાડે છે. તે વખતે તેને અનેક પ્રકારની શિખામણુ આપે છે. એટલું રાસની અંદર મોગમ જ કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ આવા અનુભવી રાજકર્તાની નવા બાળ રાજા પ્રત્યે કહેલી શિખામણુ અવશ્ય ધ્યાન આપવા લાયક હોય છે તેથી તે વિસ્તારે કહેવાની જરૂર હતી, પરંતુ કર્તા પોતાને યોગ્ય લાગે ત્યાં જ વિસ્તારે કરે છે. તેને માટે કર્તાપુરૂષ સ્વંત્ર છે.

રાજગાદીએ બેસારવાનો મહોત્સવ થયો કે તરત જ ચંદ્રકુમારે પોતાના માતાપિતાના નિષ્ક્રમણ મહોત્સવની તૈયારી કરી. રાજા રાણીએ દીનજનોને પુષ્કળ દાન દીધું અને મોટા મહોત્સવ સાથે નગર બહાર જઈ સુરેન્દ્રહારાજની સમીપે આશ્રિત અંગીકાર કર્યું. સુરેન્દ્રહારાજે આપેલી મહણા ને આસેવના જાને પ્રકારની શિક્ષાને શ્રદ્ધણુ કરી જાનેએ નિરતિચાર આશ્રિત પાળ્યું અને તે જ ભવમાં ઘાતિ અઘાતિ સર્વ કર્મોને ખપાવી મોક્ષે ગયા. અહીં થયકારે, જાહુ જ સંસેષ કરી નાખ્યો છે, જેથી આ પ્રસંગનું રહસ્ય વિસ્તારે. લખણુ સુરકેલ થઈ પડ્યું છે. આશ્રિત અંગીકાર કરવું જેટલું સુરકેલ છે તે કરતાં તેનું નિરતિચાર પ્રતિપાલન કરવું તે અતિ સુરકેલ છે. પરંતુ ઉત્તમ છુવો તો પ્રથમ શુરુકુળવાસ સેવી પોતાના વિચારોને એવા દૃઢ કરે છે કે યોગ્ય અવસરે શુરુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત થયે પૃથક્ક વિહાર કરે છે, ત્યારપછી ગમે તેવા સંયોગમાં પણ તેઓ કિંચિત્ પણ લેવાતા નથી, કિંતુ ઉચ્ચવળ વચ્ચેને ડાઘો ન લાગવા દેવાની સંભાળ જેટલી ગૃહસ્થો રાખે છે તેના કરતાં અનંતશુણી સંભાળ તે ઉચ્ચવળ આત્માને કર્મરૂપ ડાઘો ન લાગવા માટે રાખે છે. અશોભનિક

વિચારોથી, તેવા વાક્યોચારથી અને તેવા વર્તનથી આત્મા કેટલો મલિન થાય છે ? તેના પર અશુભ કર્મવર્ગણાઓનો કેટલો થર ભરે છે ? તેની ઉન્નતવળ દશા કેટલી ઢંકાઈ જાય છે ? તેની ખરી ખબર તો જેને આત્મસ્વરૂપનું ખરેખર જ્ઞાન થયેલું હોય તેને જ પડે છે. સંસારના વ્યવહારમાં કટીબદ્ધ થયેલા અને વિષય, કામ, નિદ્રા, વિકારરૂપ પ્રમાદમાં ચક્રવ્યૂર બનેલા જીવોનો આત્મા જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ એટલો બધો મલિન લાગે છે કે તેની ઉપર ઉન્નતવળતાનો આભાસ પણ જણાતો નથી. આત્મા અચિંત્ય શક્તિવાળો હોવાથી એવા પ્રસંગમાં પણ સર્વથા અવરાઈ જતો નથી. બાકી ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ જોતાં તો તેના પર આઠે કર્મના થર એવા સન્નિવૃત્તિ લાગેલા જણાય છે કે તેમાંથી છુટકારો ધવા માટે—તે થર ઉખેડી નાખી આત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે વર્ષોના વર્ષો સુધી નહીં પણ અનેક ભવો સુધી પ્રયત્ન કરવો પડે. ઉત્તમ જીવોને આવી સ્થિતિનું પરિજ્ઞાન હોવાથી તે વહેલા ચેતે છે અને ધર્મારાધનમાં પ્રમાદ કરતા નથી. તે સાથે આદરેલ ધર્મક્રિયામાં અતિચાર પણ લગાડતા નથી. એવાં સાવધ આત્માઓ વીરસેન રાજા ને ચંદ્રાવતી રાણીની જેમ સ્વદેવ કાળમાં સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી ભવના પારને પારે છે. આ દૃષ્ટાંત ખરેખર અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

આ ચરિત્રમાં મુખ્ય ચાર પાત્રો હતા. તેમાંથી જે તો અહીં ઘટી જાય છે, ત્યારે એક વધે છે, ચંદ્રકુમારની રાણી શુભાવળી અંદર દાખલ થાય છે. હવે આપણે ત્રણ પાત્રોની કૃતિ આગળની ઢાળોમાં જોવાની છે અને તેના પરથી જે સાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જણાય તે ગ્રહણ કરવાનો છે. તે સાથે જે કૃતિ હેય (છોડી દેવા યોગ્ય) જણાય તે છોડી દેવાનું પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. હવે વીરમતી તદ્દન સ્વતંત્ર બને છે. તેથી તેનો નતિસ્વભાવ અને વિદ્યાથી પ્રાપ્ત થયેલી ઉન્નત દશા હવે પછી ખીલી ઉઠનાર છે. આપણને તેનો પાસ ન લાગે તે લક્ષમાં રાખવાનું છે.

ઢાળ ૧૦ મી

(હવે રાણી પદ્માવતી—એ દેશી.)

વીરમતી કહે ચંદને, બેસીને એકત્ર; ચિંતા રખે ધરતો કિશી, હું છું તારે છત્ર. વી. ૧ કહે તો આસન ઈંદ્રનું, ઈંદ્રાં આણું મતિમંત; કહે તો

ઢાળ દશમીનો ભાગચર્ચ.

વીરસેન ને ચંદ્રાવતી દીક્ષા લઈ રાજ્ય તણ ગયા. ચંદ્રકુમાર રાજગાદીએ બેઠો, વીરમતી તદ્દન નીર્લિંક થઈ. એકઠા તેણે ચંદ્રકુમારને બોલાવોને એકાંતે કહ્યું કે—“ હે પુત્ર ! તું નાનો છે ને તારા માતા પિતા તને તણ ગયા છે તેની તું લવલેશ માત્ર ચિંતા કરીશ નહીં. હું તારે માથે છત્ર જેવી છું ત્યાંસુધી તારે ચિંતા કરવાનું કારણ જ નથી. મારી એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે જો તું કહે તો ઈંદ્રનું ઈંદ્રાસન તારે સ્વાધીન કરી આપું !

બાંધુ પાયગે, રવિરથ રેવંત. વી. ૨ કહે તો ઋદ્ધિ કુબેરની, ભરૂં લેઈ ભંડાર; કહે તો કંચનગિરિ લઈ, ધરૂં તાહરે આગાર. વી. ૩ કહે તો સુરની કન્યકા, પરણાવું તુજ; બૂઠ રખે તું માનતો, એહવિ શક્તિ છે મુજ. વી. ૪ વચન ન લોપીશ માહરૂં, યૌવનને હે જોર; છું રાચી રસવેલડી, વિરચી વિપની કોર. વી. ૫ મારા વચન વિના કોઈ, રખે કરતો કામ; છીડ ન જોઈશ માહરાં, જો વાંચે આરામ. વી. ૬ ચંદ્ર કહે કરજોડીને, નિસુણો તુમ વિમાત; કથન ન લોપીશ તુમતણું, છે જો માથે જાત. વી. ૭ તાત તમે માતા તમે, તમે ઇશ્વર રૂપ; અન્નદાતા ત્રાતા તમે, તમે માહરે ભૂપ. વી. ૮ હું અન્ન શેર તણો ધણી, એ છે તુમ તણો સર્વ; તુમ કરૂણા તે માહરે, ધન સંખ્યાએ ખર્વ. વી. ૯ વીરમતી હરખી ધણું, સુણી ચંદની વાણ; બુચકારી કહે બાલુડા, તું છે જીવન માણ. વી. ૧૦ રાજરમણી વિલસો મુખે, મુજથી મત બીહીશ; કોડ કલ્યાણ હુઓ તુને, ઇમ હઉં છું આશીશ. વી. ૧૧

કહે તો સૂર્યના રથને જોડેલા રેવત અન્ન લાવીને તારી પાયગામાં બાંધુ ! કહે તો કુબેર ભંડારીની તમામ ઋદ્ધિ લાવીને તારો ભંડાર ભરી દઉં ! કહે તો આખો કંચનગિરિ જ લઈ આવીને તારા ધરમાં સુકી દઉં ! કહે તો દેવકન્યા લાવીને તને પરણાવું ! જોમાં તું બીલકુલ ખોટું માનીશ નહીં, તુ જે કહે તે કરી આપવાને હું સમર્થ છું, પણ તારે યૌવનાવસ્થાના મદમાં આવી જઈને બૂલે ચૂકે મારી આજ્ઞા લોપવી નહિ. કેમકે હું રાચું તો રસવેલી જેવી છું અને જો વિરચું-દેખી ધાઉં તો વિપવેલી જેવી છું એ વાત તું ધ્યાનમાં રાખજે. મારા કહ્યા વિના કોઈ કામ કરીશ નહીં અને જો આરામ ઇચ્છે તો મારું છિદ્ર જોઈશ નહીં. ” ૧-૬

આ પ્રમાણેનાં અપરમાતાનાં વચનો સાંભળીને વિચક્ષણ ચંદ્રકુમાર હાથ જોડીને જોત્યો કે-“ હે વિમાતા ! જો મારે માથે જાન છે તો હું કોઈ દિવસ તમારું વચન લોપાશ નહીં. મારે તો પિતા પણ તમે છો, માતા પણ તમે છો, ઇશ્વરરૂપ તમે છો, અન્નદાતા તમે છો, મારા રક્ષક પણ તમે છો, મારા રાજા પણ તમે છો, હું તો શેર બાજરીનો ધણી છું. આ બધું તમારું છે, મારે તો તમારી કૃપા હોય તો ખર્વ સંખ્યા જેટલું દ્રવ્ય છે, હું બીજું કંઈ ઇચ્છતો જ નથી ” ચંદ્રકુમારનાં આવાં વચનો સાંભળીને વીરમતી બહુ ખુશી થઈ. તેણે મુખન લઈ કહ્યું કે-“ હે પુત્ર ! તું આનંદથી ગજરમણી ભોગવ, કલ્પેલા કપ, તારી શ્રીકર મારે માથે છે. તારું કોડ કોડ કલ્યાણ થાઓ ! જેવી હું આશીશ આપું છું. ” આ પ્રમાણે કહીને તેણે ચંદ્રકુમારને જાત આપી ૭-૧૧

ધમ કહી વીરમતી ગઈ, નિજ મંદિર તામ; રાજ્ય કરે ચંદનરેશરૂ,
અભિનવ મુત્રામ. વી. ૧૨ ગુણ મુરમરિતા ગુણાવળી, ચંદ આતુર હંસ;
કામકળા કુવલય લતા, વિલસે મુખશંસ. વી. ૧૩ દોગંદુક મુરની પડે, વિલસે
સુખ તેહ; પૂણ્ય કર્યો જોણે પૂરવે, તેહનાં ફળ એહ. વી. ૧૪ પાણી દૂધ તણી
પરે, દંપતિને પ્રેમ; જુગતિ જોડી ખિહુંતણી, જિમ મણિ ને હેમ. વી. ૧૫
અહનિંશ વીરમતી તણું, ચિત્ત જાળવે રાય; તેમહી જ રાણી ગુણાવળી,
નિત્ય પ્રણમે પાય. વી. ૧૬ ચંદનરિંદ તણો થયો, જગ મુયરા વિશાળ;
મોહનવિજયે મુદ્રાસમી, કહી દશમી ઢાળ. વી. ૧૭

દુહા.

લઘુવયથી રતિપતિસમો, રાજે ચંદ નરિંદ;
તખતે શોભે અતિ વખત, ઉદયાચળે દિણંદ. ૧
મદજળતનુ કાળીધટા, હંત દામિની રંગ;
પાઉસપરે દરખારમાં, ઉદ્ધત અતિ માતંગ. ૨

હવે વીરમતી પોતાના મંદિરમાં આવી ગઈ અને ચંદ્રકુમાર ઈન્દ્ર જેમ આનંદથી
રાજ્ય લોગવે છે શુભાવડે ગંગા નદી જેવી નિર્મળ શુભાવળી ગાણી મળવાથી ચતુર
હસ જેવો તે તેની સાથે સનારના સુખનો અનુભવ કરે છે કામકળારૂપ જમલલતા તે દંપતીને
દોગંદુક સુગ્ધા સુખનો અનુભવ કગવે છે પૂર્વે પુણ્ય કર્યાના આ જાધા ફળ છે તે દંપતીને
પાણી ને દૂધની જેવી પ્રીતિ જામી ગઈ છે મણિ ને મુવણીની જેવી જુગતિ જોડી મળી છે
રાજા અહ કુમેશા વીરમતીનું મન રાખનો હતો અને રાણી શુભાવળી કુમેશા વીરમતીના
ચરણમાં પડતી હતી સર્વત્ર અદરાજીનો યશ પણ વિસ્તાર પામ્યો છે, કારણ કે રાજ્યનું
પ્રતિપાલન કરતા પ્રજાને પ્રસન્ન કરવામાં એ પૂરો પ્રવિણ છે મોહનવિજયજીએ અમૃત
જેવી આ દશમી ઢાળ કહી ૧૨-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ

અહીં અગ્યારમી ઢાળના દુહામાં કવિએ અદરાજીના દરખારમાં સમકાળે છએ ઋતુ
વર્તી રહી છે તેની ઘટના જી છે તે આ પ્રમાણે—

લઘુવયથી જમદેવ જેવો રૂપવત અદરાજી ઉદયાચળપર સૂર્ય શોભે તેમ રાજ્ય
સિંહાસનપર જોડો સતો શોભે તેના દરખારમાં કાથીઓ હતા જે રયામ શરીરવાળા
હોવાથી મેઘની ઘટા જેવા, મદજળ નીકળતુ હોવાથી જળને વરસતા, ઉદ્ધતગ દાતો હોવાથી
વિજળી જેવા અને શઘ કરવા વડે મેઘની ગર્જનાનું ભાન કરાવતા હોવાથી ત્યા પ્રત્યક્ષ
પાઉસ (વર્ષા) ઋતુ જણાતી હતી ૧-૨

નાસા કેમર પિચરકી, ફીણ અખીર લસંત,
હીપ ધમાલ ગુલાલ ગતિ, ખેડે તુરગ વસત. ૩

નૃપમયક વાણી મુધા, પ્રભ કર્ણુ જિમ સીપ;
અવિતથ મોતી નીપજે, સદા શરદ ઉદ્દીપ ૪

નિત નિત નવલાં ભેટણાં, મુખ આગળ દીપંત;
કીધાં ધાન ખળાં મનુ, ઋતુ આવે હેમંત. ૫

ભય હિમથી આનન કમળ, દાધા વેપથુ શીત;
અનમી જે આવી નમ્યા, તિહાં શિશિર મુપવિત. ૬

નય પુર નય ધર નય વને, નહીં જક કોઇને આધ;
અન્ય દેશ ગળ ભણી, સદા દુરત નિદાધ. ૭

વિલસે મુખ નૃપપદતણા, નિત નિતચદ ભૂપાળ;
આતપત્ર ધારી થકા, થયા અગ રખવાળ. ૮

નાસિકામાથી નીકળતા જળવડે કેશરની પચરકીનું ભાન કરાવનારા અને મોઢામાંથી નીકળતા ઘીણવડે અખીલનું ભાન કરાવનારા તેમજ હેધારવવડે ધમાલનું ભાન કરાવનારા અશ્વો ત્યા આનદથી ખેલતા હતા તેથી પ્રત્યક્ષ વસત ઋતુ જણાતી હતી ૩

અદરાબ રૂપ મૃગાર્ક (ચંદ્ર)ના મુખમાથી વાણી રૂપી મુધા નીકળતી હતી તેનું પ્રભ કર્ણુરૂપ હીપવડે પાન કરતી હતી અને તેથી સાચા મુખાક્રોળે નીપજતા હતા તે શરદ ઋતુનું ભાન કરાવતા હતા ૪

નિરતર નવા નવા ભેટણા આવતા હતા, તે જાણે મોઢા આગળ ધાન્યના ખળા કરેલા ન હોય તેવા જણાતા હતા તેથી પ્રત્યક્ષ હેમંત ઋતુ જણાતી હતી ૫

અદરાબના ભયરૂપ હીમથી જેમના મુખકમળ સ કોઆર્ધ ગયા છે અને જેઓ ટાઢથી કપે તેમ તેના ભયથી કપે છે એવા અનેક રાજાઓ આવી આવોને ત્યા નમે છે, તે શિશિર ઋતુનું ભાન કરાવે છે ૬

અદરાબના શત્રુરાજાઓને નગરમા, ઘરમા કે વનમા કોઈ જગ્યાએ શાંતિ વળતી નથી તેથી તેઓને દુખથી પાર પમાય તેવી ઔષ્ઠ ઋતુનું ભાન કરાવે છે તેઓ અદરાબ પાસે આવી તેના પર છત્ર ધરી અગરદાક થઈને રહે છે ત્યારે જ તેમને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે ત્યા સમકાળે છએ ઋતુનો નિવાસ દિષ્ટિએ પડે છે ૭-૮

ઢાળ ૧૧ મી.

(કર્મ પરીક્ષા જરૂર ૩-૪ ચંચો-એ દેશી)

પંડિત પાંચશે પૂજિત પર્પદા રે, સવિ સુરગુરૂ પ્રતિરૂપ; અદ્ભુતવેત્તા પદ
 શાસ્ત્રના રે, ગુણથી રંજિત ભૂપ. પં. ૧ સૌગત સાંખ્ય જૈન નૈયાયિકા રે,
 વૈશેષિક આર્વાક; નિજ નિજ યુક્તિ કરે પડ્દર્શના રે, એક એકથી આર્વાક.
 પંડિત. ૨ શૂન્યપણું આર્વાકમતિ કહે રે, માને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ; વસ્તુ સંકળ છે
 ક્ષણિક અનુમાનથી રે, એ સૌગતમતિ નાણ. પંડિત. ૩ શબ્દપ્રમાણ પ્રમાણે
 વૈશેષિકા રે, સાંખ્ય શબ્દસાનુમાન; પ્રકટાનુમાન શબ્દ ઉપમાનને રે, એ નૈયાયિક
 સાન. પં. ૪ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણને રે, ભાષે જૈન અનૂપ; કોઈ કહે એ
 કર્તાએ કર્યો રે, સુંદર જગત સરૂપ. પં. ૫. જગત એ જ્ઞાનમયિ કોઈક કહે
 રે, સ્વભાવજનિત કહે કોય; કોઈ કહે જગ શશકગૃગોપમા રે, વંધ્યાસુત સમ હોય.
 પં. ૬ ઘટ પટ ઘટના ઇમ સહુકો ઘટે રે, અધ ગયંદને ન્યાય; વ્યુત્પત્તિ શબ્દ તણી
 કરે શાબ્દિકા રે, ઉદર ભરણુ ઉપાય. પં. ૭ વેદોચ્ચાર કરે બહુ વેદિયા રે, કરતા
 કર આસ્કાલ; સાહિત્યપાઠિ સાહિત્ય ઉચ્ચરે રે, પ્રશ્ન કરે ભૂપાલ. પં. ૮ કાવ્ય

ઢાળ અભ્યારમીના ભાવાર્થ.

ચંદ્રગણની સભામાં પાંચશે પડિનો કાયમના આવનારા છે, તેઓ બુદ્ધિ વડે
 સુરગુરૂ જેવા છે, છ શાસ્ત્રના નાણ છે અને રાજ તેમના ગુણોથી રંજિત થયા કરે છે તેઓ
 પરસ્પર એક બીજાની કુશળતા બતાવવા માટે વાદવિવાદ કર્યા કરે છે બીજા પણ બૌદ્ધ,
 સાંખ્ય, નૈયાયિક, જૈન, વૈશેષિક ને આર્વાક એ છ દર્શનના પડિતાં નલામાં આવીને બીરાજે
 છે. તેઓ યુક્તિપ્રયુક્તિવડે બીજાઓ કરતા પોતાના દર્શનને શ્રેષ્ઠ કરી બતાવવા પ્રયત્ન કરે
 છે તેમાં આર્વાક માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને જ માને છે, અને જગત ગણુ શૂન્ય કહે છે સૌગત
 (બૌદ્ધ) સર્વ વસ્તુને ક્ષણિક માને છે વૈશેષિક શબ્દ પ્રમાણને જ પ્રમાણુ કરે છે સાંખ્ય
 શબ્દ ને અનુમાન બે પ્રમાણુ માને છે નૈયાયિક પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, શબ્દ ને ઉપમાન
 એ ચાત્ર પ્રમાણુ માને છે જૈન પ્રત્યક્ષ ને અનુમાન (પચેક્ષ) બે પ્રમાણુ માને છે
 તેમાં કોઈ કહે છે કે આ જગત બધુ કર્તા (ઇશ્વર) નું કરેલું છે, કોઈ કહે છે કે એ બધુ
 જ્ઞાનમય છે કોઈ કહે છે કે એ બધું સ્વભાવથી થયેલું છે, કોઈ કહે છે કે આ જગત બધુ
 શશકગૃગ અથવા વંધ્યાપુત્ર વિગેરેની જેમ પોટુ છે-બ્રમરૂપ છે, આ પ્રમાણુ અધગંજના
 ન્યાયે જેમ કાવે તેમ મદ્યા કરે છે વ્યાકરણીઓ શબ્દની વ્યુત્પત્તિઓ અનેક પ્રકારની કરીને
 સભાને રંજિત કરે છે ૧-૭

કરે વેત્તા અલંકારના રે, પુરે સમશ્યા સંધ; વાંચે પુરાણ પૌરાણિક પરવડા રે,
રામાયણ સંબંધ. પં. ૯ જળ અન્ન પય તરૂં ફળ ફળ પુલના રે, ગુણ કહે જોઈ
શાસ્ત્ર; નિપુણ આદાન નિદાન ચિકિત્સા વિષે રે, વૈદ્ય ઇસા બુદ્ધિપાત્ર. પં. ૧૦
ધનમૂળ વર્ગમૂળાદિક ગણિતનો રે, અતિ પરિચય છે જાસ; જાણે સમ છેદાદિક
માનને રે, કરે પંચાંગ પ્રકાશ. પં. ૧૧ સાથે રબ્યાદિક ગ્રહ ગગને થકા રે, વરતે
ગ્રહણ શશિ સૂર; જાણે ખગોળ ભુગોળને રે, હૃદય સિદ્ધાંતે પૂર. પં. ૧૨ નૃપ
દરબારે એવા જ્યોતિષિ રે, જાણે નક્ષત્ર ગ્રહાચાર; રંજ્યો તેહને ચંદનરેશરૂ રે,
આપે ગરથ ભંડાર. પં. ૧૩ રૂપક ગીત છંદ તુક દહડા રે, કહે ઇમ વિવિધ
બનાય; પિંગળપાઠી પામે ચંદનો રે, પગ પગ લાખ પસાય. પં. ૧૪ એહવી ચંદ
નરિદ તણી સભા રે, ચકિત હોય શશિ સૂર; ભગિની જાણે ઇંદ્રસભા તણી રે,
દિન દિન પ્રબળ પડૂર. પં. ૧૫ જિમ ઉડુગણમાં દીપે નિશાકરૂ રે, સુરગણમાં
જિમ ઇંદ; તિમ સચિવાદિક સભાએ શોભતો રે, ચાવો ચંદનરિદ. પં. ૧૬ પંડિત
મોહનવિજયે ભલી કહી રે, એહ અગીઆરમી ઢાળ; શ્રોતા મુણજો સહુ મન
થીર કરી રે, આગળ વાત રસાળ. પં. ૧૭

વેદીઆઓ વેદોચાર કરે છે સહિત્યશાસ્ત્રીઓ સાહિત્યની અપૂર્વ રચનાઓ બતાવી
રાજાને પ્રમદ કરે છે અલંકારશાસ્ત્રીઓ નવા નવા કાવ્યો બતાવી અમલકાર ઉપજાવે છે
અને અનેક પ્રકારે સમશ્યાઓ પૂરે છે પૌરાણિકો રામાયણાદિકના પ્રણયો સંભળાવે છે
વૈદકશાસ્ત્રના નિપુણ પુરૂષો (વૈદ્યો) જળ, અન્ન, દૂધ, વૃક્ષ, ફળ, પત્ર, પુષ્પાદિકના શુભાતુ
વર્ણન કરે છે અને આદાન, નિદાન, ચિકિત્સા વિગેરેમાં પોતે નિપુણ છે એમ બતાવી આપે
છે પચાગપ્રવીણ જ્યોતિષીઓ ને ગણિત શાસ્ત્રીઓ ધનમૂળ, વર્ગમૂળાદિ ગણિતને પ્રકાશે
છે, તેમ જ રવિ વિગેરે અહોની વર્તના કહી આપે છે, ગ્રહણ વિગેરેના વર્તારા કહે છે
ખગોળ ભૂગોળના જાણનારા ખીજ અનેક બાબતો પ્રકાશિત કરે છે ગૃહના ને નક્ષત્રાદિના
ચારને જાણનારા વિદ્વાનો અનેક પ્રકારની ભવિષ્ય વાતને પ્રગટ કરે છે પિંગળપાઠી અનેક
પ્રકારના રૂપક, ગીત, છંદ, પદ, દહડા વિગેરે વહીને ચંદ્રાભને પ્રસન્ન કરે છે ચંદ્રાભ પણ
એ સર્વને સચોચિત દાન આપી નિરતર દાનેશ્વરી ગુણને પ્રદર્શિત કરે છે ૮-૧૪

આવી ચંદ્રાભની મજાને જોઈને ચંદ્ર સૂર્ય પણ ચકિત થયા થકા ઘડીબર સ્થિર
થઈ જાય છે ઇંદ્રસભાની જાણે બહેન હોય નેવી ચંદ્રાભની સભા શોભે છે અને તેની
અદર નક્ષત્રગણમાં ચંદ્ર શોભે, દેવતાના ગણમાં જેમ ઇંદ્ર શોભે, તેમ મત્રી વિગેરેની મહામાં
નુદર ચંદ્રાભ શોભતો હતો પંડિત મોહનવિજયજીએ આ ઉત્તમ અગ્યારમી ઢાળ કહી છે.
હુ શ્રોતાઓ! હવે ધ્યાન દઇને સાંભળો આગળ રસિક વાર્તા આવે છે ૧૫-૧૭

હહા.

એક દિન તેહ ગુણાવળી, ભોજન પિઉ સંતોષ;	
પોતે પણ તૃપ્તિ થઇ, આવી બેઠી ગોખ.	૧
કરે સખી કેઇ પવન, આપે કેઇ મુખવાસ;	
કેઇ જળ અમૃત ભરી, દાસી ઉભી પાસ.	૨
કેઇ વિલેપન ગ્રહી રહી, કુંકુંમ છાંટે કેઇ;	
કેઇક ઉભી આગળે, દરપણ કરમાં લેઇ.	૩
કેઇ હસાડે સાહસે, દીપે દંત ઉદાર;	
વાયુ થકી દાડિમ રૂળે, ભણે થઇ દરાર.	૪
કેઇ રાણી કંઠે ઠવે, પાંચ વર્ણ શુભ દામ;	
ભણું અતિ કુક્ષિત થયો, મદન તણો આરામ.	૫
ભણી અંદની પદ્મામની, કરે રવિ મુદિત આયાસ;	
પણ ઘુઘલે રાણી વદન, લહો અધિક વિકાસ.	૬
રવિ રથ ખેંચીને રહ્યો, મધ્યાન્હે આકાશ;	
જેવા નૃપ કાંતા તણો, રૂપરંગ સુવિલાસ.	૭

હહાનો ભાવાર્થ.

એકદા ગુણાવળી રાણી ભોજન વડે પતિને સંતોષ પમાડી (જમાડી) પોતે પણ ભોજન વડે તૃપ્ત થઇ પોતાના મહેલના ગોખમા આવીને બેઠી. તે વખતે તેની પાસે અનેક દાસીઓ આવીને ઉભી રહી. તેમા કેઇ દાસી પવન નાખે છે, કેઇ મુખવાસ આપે છે, કેઇ અમૃત જેવું જળ ભરી જળપાત્ર લઇને ઉભી છે, કેઇ વિલેપનનું પાત્ર લઇને ઉભી છે, કેઇ કુંકુંમ છાંટે છે, કેઇ આગળ દરપણ લઇને ઉભી છે, કેઇ હાસી કરીને હસાવે છે, તે વખતે તેના સુંદર દાત વાયુથી રૂળીને ફાટી ગયેલા દાઠમ જેવા લાગતા હતા. ૧-૪

કેઇ પાંચવર્ણની પુષ્પોની માળા બનાવીને તેના કંઠમા પહેરાવે છે. તે વખતે ભણે કામદેવનો ભગીચો ત્યાં પ્રકુક્ષિત થયેલો હોય તેમ જણાય છે પશ્ચિની હોય તે અંદની ભણી સૂર્યના કિરણો મેળવવા મહેનત કરે છે. પણ આ અંદની રાણીનું મુખકમળ આદળીમા પણ અધિક વિકાસ પામે છે મધ્યાહ્નકાળે સૂર્ય પણ આકાશમા રાણીના રૂપરંગ જેવા માટે ધડીભર સ્થિર થઇ ગયો ૫-૭

દાળ ૧૨ મી

(ધન ધન મંગલિત સાચો ગત—ગે દેશી)

એહવે વીરમતી તિહાં આવી, વેપ ગચી બહુ ભાંત રે; કરવા ગોષ્ઠિ
 ગુણાવળી સાથે, મધ્યાન્હે એકાંત રે. એહવે ૧ દીડી ગુણાવળીએ આવતી, નિજ
 મ દિરમાંહે સાસુ રે; બાઈ વિનય કરે કહે સજની, વહુ થાણું શું ફાનુ રે. એ ૨
 હાલ હુકમ તુમચો અમ ઉપર, પણ તુમ ઉપર એહનો રે; તુમ પ્રીતમ એહને
 કહે ચાલે, જે જેહનો તે તેહનો રે. એ ૩ એહવે સજની વચને હસતી, ઉઠી
 ભર્યે આભરણે રે; દોડી ગુણાવળી વિનયેથી લાગી, સાસુજીને ચરણે રે. એ ૪
 ભાખે કૃતારથ મુજને કીધી, જે તુમે ઇહાં પાંઉ ધાર્યા રે; ધન્ય ઘડી ધન્ય આજની
 વેળા, સઘળાં કાળ સુધાર્યા રે. એ ૫ બાઈજી આજ કરી તુમ મુજને, મેરૂ થકી
 પણ મોટી રે; કટપલતા મુજ આંગણે પ્રકટી, કહેતી નથી કાંઈ ખોટી રે. એ ૬
 હરખી વીરમતી વહુ વચને, આશીષ દે પુચકારી રે; તાહરો સોહાગ સદા હોજે
 અવિચળ, જિહાં લગે જગ દ્યુવતારી રે. એ ૭ સાસુડીને અધિક સનેહે, આસને
 લઈ બેસાડી રે; બેઠી ગુણાવળી બેહુ કર જોડી, મુખ આગળ મનુહારી રે. એ ૮

દાળ બારમીના બાવાર્થ.

આ પ્રમાણે મધ્યાહ્નકાળે વીરમતી ઘણું સુદર વેષ ધારણ કરી ગુણાવળી સાથે
 એકાન્ત ગોષ્ઠી કરવાને આવતી હતી ગુણાવળીએ પોતાના મદિરમા સાસુને આવતી જોઈ
 એટલે દાસીઓ ગુણાવળી પ્રત્યે બોલી કે—“ હે બાઈ ! ઉઠો, ઉભા થાઓ ને સાસુજી
 અહીં પધારે ” તેનો વિનય કરે, વહુ કાંઈ અમસ્તુ થવાતુ નથી તમારે હુકમ અમારી
 ઉપર છે પણ તમારી ઉપર જોનો હુકમ છે કેમકે તમારા પતિ તેના કહેવા પ્રમાણેજ
 ચાલે છે ” જે જેનો તે તેનો સમજવો આ પ્રમાણેના દાસીઓના વચનો સાલગી
 ગુણાવળી વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ એકદમ ઉઠી અને વીરમતીની સામે હસતી જઈ
 તેને પગે પડી અને બોલી કે—“ હે સાસુજી ! આજે તમે મને કૃતાર્થ કરી આજ ધન્ય
 ઘડી ધન્ય વેળા કે આપ અહીં પધાર્યા તમે આજે મને મેરૂ કરતા પણ મોટી બનાવી
 દીધી મારે તો આજે આગણામા કટપલલી પ્રગટી વધારે શું કહું ? ” ૧-૬

આ પ્રમાણેના ગુણાવળીના નિષ્કપટ વચનો સાલગીને વીરમતી બહુ હર્ષિત થઈ તેણે
 ગુણાવળીને યુગન કરી આશિષ રીધી કે “ જ્યાસુધી મૂવનો તારો અથગ ” ત્યાસુધી
 તારૂં સૌભાગ્ય અવિચળ રહેજે ” પછી ગુણાવળીએ અત્યંત રનેહથી પોતાની સાસુને
 આમન ઉપર બેસાર્યા અને પોતે હાથજોડીને માથે બેઠી ૭-૮ તેના વિનયથી પ્રસન્ન થઈને

વીરમતી અતિ વિનયે રંજી, વહુઅરને સનમાની રે; તું કુળવંતી બહુ ગુણવંતી, વિનયવતી નહી છાની રે. એં ૯ તુજ મુખ વિનય વચન જે પ્રકટે, તેહમાં શી અધિકાઈ રે; વરસે તેહમાંહે શું કહેવું, શશીહુંતિ જે મુધાઈ રે. એં ૧૦ કમળ થકી સૌરભ્ય જે પસરે, તિહાં અચરિજ શો ધરવો રે; ઇશ્વરસમાં જે મધુરતા હોવે, તિહાં સદેહ શો કરવો રે. એં ૧૧ તિમ તું રૂપ વિનય હે વહુઅર, જીવને ક્રોડ દીવાળી રે; થઈ તું મુજને પ્રાણથી બહાલી, મનમાની તું વાલી રે. એં ૧૨ જે જોઈએ તે કહેજે મુજને, ન ગણીશ એમાં અચંભો રે; ચંદ જે કદિયે દુહવશે તુજને, તો હું દેદશ ઓળખો રે. એં ૧૩ ચંદ વિચે તુજ વિચે નહીં અંતર, ખેહુ નયણાં સમ ખેહુ રે; સાસુ વહુ ઉપર હેત રાખે, તેમાં કહેવું કેહું રે. એં ૧૪ મેં પરખી તુજને વહુ ખેટી, તુજમાં નહી હુંસા તુંસો રે; કદિએ કથન ન લોપીશ માહરં, એહવો આવ્યો ભરોસો રે. એં ૧૫ જે મન માહરા પુંઠળ આલીશ, કહેણ કરીશ જે માહરં રે; તો એ વિદ્યા આદિ માહરં, તે સઘળું છે તાહરં રે. એં ૧૬ ઇમિ સાસુ વહુઅર પરચાવી, હીયડા આગળ રાખી રે; બારમી ઢાળ રસાળ વચનથી, મોહનવિજયે ભાખી રે. એં ૧૭

વીરમતી જોલી કે—“ હે વહુ ! તું ખરેખરી નામ પ્રમાણે ગુણવાળી છો, વળી કુળવંતી છો, વિનયવંતી છો, એમા કાંઈ ખોટું નથી. વળી તારા મુખમાંથી આવાં મિષ્ટ વચનો નીકળે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. ચંદ્રથી અમૃત વરસે, કમળમાંથી મુગંધ પ્રસરે, ઇશ્વર મધુર રસ નીકળે અને ચંદન શીતળતા આપે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? હે વહુ ! તું કોડ વરસ જીવને. તું મને પ્રાણ કરતાં પણ વહાલી લાગે છે તારે જે જોઈએ તે તું મારી પાસેથી માગી લેજે, કોઈ વાતમાં આંચકો ખાઈશ નહીં. વળી જે મારો પુત્ર તને દુહવે તો મને કહેજે, હું તેને ઓળખો આપીશ. મારે તુ ને ચંદ જને સરખા છો જે નેત્ર જેવા છો. સાસુ વહુ ઉપર હેત રાખે તેમાં શું કહેવાનું હોય ? ૯-૧૪

મેં તને પુત્રીસમાનજ ગણી છે મને ખાત્રી થઈ છે કે તારામાં કાંઈ હુંસા તુંસી નથી જેથી તું મારું વચન કોઈ દિવસ લોપીશ નહીં જે તું મારી પાછળ-મારી ચાલે આલીશ, મહારં કહેણ કરીશ તો આ બધી વિદ્યા વિગેરે જે મારી પાસે છે તે બધું તારું છે.” આ પ્રમાણે સાસુએ વહુ ગુણવળીને અનેક વાક્યરચના વડે પોરસ ચડાવ્યો, હૃદયથી ચાંપી આલિંગન કર્યું. આ બારમી ઢાળ શ્રીમોહનવિજયજીએ રસિક વચનથી કહેલી છે. ૧૫-૧૭

ફહા

- વીરમતી લટપટ કરે, ગુણાવળીથી તામ;
પણ ભોળી સમજે નહીં, સાસુ તણા વિરામ. ૧
- દાસી સવિ આપાપણું, જમને કામ કરંત;
સાસુ વહુઅરને કહે, અવસર લહી એકંત. ૨
- રે વત્સે તું નૃપસુતા, મુજ સુત તુજ ભરતાર;
તે મદથી ગણતી હુધરાં, સફળ કરીશ સંસાર. ૩
- તું મનમાં લેતી હુધરાં, હું રૂડી નિરધાર;
પણ હું લેખે નવિ ગણુ, રે વધુ તુજ અવતાર. ૪
- નિસુણી કહે ગુણાવળી, સાસુલ કહો કેમ;
વિણુ ગુનહે મુજને તમે, કવખોડો છો કેમ. ૫
- હય ગય રથ કંચન રચણુ, ઘણા તેમ પટકૂળ;
સકળ વસ્તુ છે માહરે, પરિકર પણ અનુકૂળ. ૬
- બાઈ મુજ સરખી મુખી, કુણુ નારી સ સાર;
તુમ સરખી સાસુ છો, લેખે મુજ અવતાર. ૭

ફહાનો લાવાર્થ.

ગુણાવળી તદ્દન ભોળી હોવાથી સાસુની આવી લટપટમાં કાંઈ સમજ શકી નહીં તે તો તેના વચનોને પૂરેપૂરા સત્યજ્ઞ માનવા લાગી દાસીઓ તો સાસુવહુને વાત કરતાં જોઈને પોતપોતાને કાંઈ વળગી એટલે એકાત મળવાથી વીરમતીએ ગુણાવળીને કહ્યું કે—
“હુ વહુ! તું રાજપુત્રી છો અને મારો પુત્ર તારો સ્વામી છે, તેથી તું તારા મનમાં તારો સસાન સફળ થયેલો ગણતી હુધરાં, અને મનમાં એમ માનતી હુધરાં કે હું રૂડી છું, પણ હું તો તારા અવતારને લેખેજ ગણતી નથી ” ૧-૪

સાસુલના આવા વચનો સાંભળીને ગુણાવળી બોલી કે—“ સાસુલ! આપ વગર શું છે મને શા માટે નિહો છો? ઘોડા, દાથી, રથ, કંચન, રત્ન અને પટકુળાદિ સર્વ વસ્તુ મનમાનતી મળેલી છે, પરિવાર પણ બધો અનુકૂળ છે, વળી મારી જેવી બીજી કંઈ શ્રી સસારમાં મુખી છે? વળી તમારી જેવા સાસુ મને મળ્યા છે, તો મારો અવતાર લેખેજ છે ” ૫-૭

ઢાળ ૧૩ મી.

(તમે પિતાંજર પહેર્યા છ, મુખને મરલડે—એ દેશી.)

સાસુ કહે કર સાહીજી, વચન કોઈ ભાંતનો; વહુ તેં ન લહો કાંઈજી,
મરોડ એ વાતનો. ૧ અધર તણે ધુરકારેજી, સમજે જે કોઈ; તે સંસારે સારેજી,
વિરજા કોઈ હોઈ. ૨ જાણપણે જગમાંહેજી, વહુઅર દોહિલો; મૂરખ તે પણ
ચાહેજી, ધન કરી સોહિલો. ૩ રૂપે કોઈ ન હરખેજી, ગુણે હરખે સહુ; આઉલ
કુસુમને સરખેજી, દીસે છે તું વહુ. ૪ પહેરી ઓઢી તું જાણેજી, વસ્ત્ર ક્ષીરોદકી;
પણ તુજમાં એક દાણોજી, સમજણ કયાં થકી. ૫ એકદિશ ચાર વેદજી, એક-
દિશ ચાતુરી; ભેદાલક લહે ભેદજી, સુણ કામાતુરી. ૬ જાણતી હુઈશ હું ડાહીજી,
પણ પશુ સરખી; અમે ચતુરાઈ તાહરીજી, બોલતાં પારખી. ૭ નિસુણી સાસુ
વાણીજી, બોલી ગુણાવળી; નિપટ એમ અજાણીજી, કિમ મુજ અટકળી. ૮
માહરા મનથી હું જાણુંજી, સહુથી છું ડાહી; આપ કિચું હું વખાણુંજી, પણ
તુમે નવી ચાહી. ૯ પ્રીતમ તુમ સુત જેહવાજી, માહરે મન મીઠો; ત્રિભુવનમાં
નર એહવાજી, ખીજે ન કોઈ દીઠો. ૧૦

ઢાળ તેરમીનો ભાવાર્થ.

વીરમતી તેનો હાથ પકડીને બોલી કે—“હે વહુ ! તું ખીલકુલ ભોળી જણાય છે, તું મેં કહી તે વાતનો મર્મ કાંઈ સમજી નહીં. ઢોઠના ફરકવાથી સમજી જાય એવા પ્રાણીઓ આ સંસારમાં વિરલ હોય છે. આ જગતમાં જાણપણુંજ દોહિલું છે. બાકી દ્રવ્ય તો મૂર્ખને પણ મળે છે. વળી આ જગતમાં રૂપથી કોઈ હરખાતું નથી, ગુણ જુએ છે તો તેનાથી હરખે છે આવળના ફૂલ પણ રંગમાં તો મળતા હોય છે પણ સુગંધ વિનાના હોવાથી કાંઈ હાથમાં પણ લેતું નથી તુ રેશમી ચીનાઈ વસ્ત્રો પહેરી ઓઢી જાણે છે, બાકી તારામાં સમજણ તો એક દાણા જેટલી પણ જાણતી નથી એક દિશાએ ચાર વેદ ને એક દિશાએ ચતુરાઈ એ જાનને સરખા છે, પણ તેનો ભેદ ભેદજી જાણી શકે છે. હે કામાતુર સ્ત્રી ! તે સાંભળ તું જાણતી હુઈશ કે હું ડાહી છું, પણ હું તો તને પશુ જેવી જાણું છું. મેં તો એક વચનથીજ તારી પરીક્ષા કરી લીધી છે ” ૧-૭

ગુણાવળી સાસુનાં આવાં વચનો સાંભળી બોલી કે—“આપે મને એવી તદ્દન અજ્ઞાન શી રીતે જાણી ? હું તો મારા મનમાં જાણું છું કે હું ડાહી છું. વધારે મારાં વખાણુ મારે મોઢે શું કઈ ? છતાં તમે મને ચાહી નહીં. મારે તમારા મુત્ર જેવો મનનો માન્યો ભર્તાર છે કે જેના સમાન ત્રણ ભુવનમાં ખીજે કોઈ પુરૂષ છેજ નહીં. ૮-૧૦

હું તો વખતાવારજી, બાઇજી તમે સુગો; માદરો એ અવતારજી, કિમ કરી અવગુણો. ૧૧ વીરમતી તવ બાપેજી, સાંભળ વહુઆર; તું જે એવડી રાખેજી, હુંશ તે શા સાર. ૧૨ એ ચંદ નૃપતિ કુણુ લેખેજી, એદને કુણુ જાણે; અવર જે તું નર દેખેજી, તો હઠ નવિ નાણે. ૧૩ સાયર લહેર શું જાણેજી, મંડુક દૂપનો; કુખજ તે શું પ્રમાણેજી, ગુણુ રતિરૂપનો. ૧૪ જિણે નાળિયર નવિ દીકાજી, થળિયા બાપડા; ડાઠે લાગે મીકાજી, તાસ કોઠિંબડા. ૧૫ નાગર જન દુર સાહીજી, શું જાંહે જંગલી; જાણે શું ખનાત વસાઇજી, ઓઢી જિણે કાંબળી. ૧૬ સર મુધી જઈ આવેજી, હય જિનહાસનો; રવિ હય ભેદ ન પાવેજી, ગમન વિલાસનો. ૧૭ જેણે પ્રવહણુ નવ દીકાંજી, પ્રિય તસ તુંબડાં; સાસ મુખ્યા નહીં મીકાંજી, તસ રૂએ હુંબડાં. ૧૮ જાણે શું હજ દપેટીજી, બજાદ જે ધાંચીનો; તું તો છે સુણુ બેટીજી, માંકડ માંચીનો. ૧૯ એકેક નર છે એહવાજી, રૂપે સુંદરા; અભિનવ રતિપતિ જેહવાજી, પ્રગટ પુરંદરા. ૨૦ મોહનવિજયે ભાખીજી, હાજ એ તેરમી; ચરિત્ર કરિને સાખીજી, સુગુણુ ભણી ગમી. ૨૧

એવા પતિની પ્રાપ્તિથી હું તો પૂરેપૂરી ભાગ્યશાળી છું, તે છતાં તમે મારા અવતારની અવગણના કેમ કરો છો ? ” વીરમતી કહે કે—“ સાંભળ ! તું એટલી બધી મનમાં રોની મલકાય છે. તારા પતિ ચંદ તે શા લેખામાં છે ? વળી એને કોણુ જાણ્યો છે ? જો તું બીજા પુરૂષોને દેજો તો તું આવી હઠ ન કર સમુદની લહેરને કુવાનો દેડકો શું જાણે ? રતિના રૂપની કુખજને શી ખબર પડે ? જેણે નાળિયેર દીકાંજ ન હોય તેને કોઠિંબડાં પણ મીકાં લાગે. નગરના લોકોની સાહેબીની જંગલી માણસને શી ખબર પડે ? જેણે કાંબળીજી ઓઢી હોય તેને શાક દુધાલાનો સ્વાદ કેમ સમજાય ? સૂર્યના ઘોડાની ગતિ સરોવર મુધી જનાર જિનહાસનો ઘોડો શું જાણે ? જેણે વહાણુ દીકાં ન હોય તેને તો તરવાતું તુંબડુંજી સારું લાગે જેણે મધુરાં સાસ મુખ્યાં ન હોય તેમને હુંબડાં (હણુલ) ઉપર રૂચિ થાય છે. ધાંચીના બજાદને ખેડવાની ખબર ન પડે. હે વહુ ! તું તો માંચીના માંકડ જેવી છું, એકેક પુરૂષો રૂપે કરીને એવા સુંદર હોય છે, કે જાણે નવીન કામદેવજી હોય અથવા પ્રગટ ઇંદ્રજી હોય નહીં.” ચરિત્ર વડે કરીને વાંચના મહાગુણી પુરૂષોને ગમે તેવી આ તેરમી હાજ શ્રી મોહનવિજયે કહી ૧૧-૨૧

દુહા.

- માતાજી ઇમ મત કહો, ચંદથી અધિક અનેક;
પણ તુમ કુળ ઉદ્યોતકર, ચંદ ચંદસમ એક. ૧
- સિંહ જણે એક સિંહણી, બહુ વનમાં શીયાળ;
કોઈકે મૃગ કસ્તૂરીઓ, અવર મૃગો નિર્ભાલ્ય. ૨
- ક્રીહાં ચંદ ક્રીહાં અવર નર, અંતર પ્રતિ વિચાળ;
ચંદ ચરણ નખ સારીખા, બીજ સવિ ભૂપાળ. ૩
- તોળાયે ગયવર જિહાં, ખર તે વળી પાસંગ;
ચોળ રંગ સમ ચંદ નૃપ, બીજ રંગ પતંગ. ૪
- જિહાં તર મુરતર સારીખા, સફળ મુશોલિત હોય;
મૂળાફળ વળી ઝાડમાં, લેખે નાવે કોય. ૫
- બાઈ તુમ સુત સારીખો, નહી કોઈ અવર સંસાર;
મુજ શિર તે પ્રીતમ છતે, લાખેણી અવતાર. ૬
- ભાગ્યે આળ્યો ભાગમે, તે માહરે ભગવાન;
ભાણે આળ્યું જેહને, તે તેહને પકવાન. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

સાક્ષુજનાં આવાં વચન સાંભળીને ગુણવળી બોલી કે—“ હે પૂજ્ય સાક્ષુજ ! તમે એવું ન બોલો, તમારા પુત્ર સમાન અનેક હોય નહીં, તમારા કુળદીપક ચંદ સમાન ચંદ તો એકજ હોય, તારા ઘણા હોય. સિંહજી તો એક પુત્રનેજ પ્રસવે, શીયાળ ઘણા હોય કસ્તૂરીઓ મૃગ તો કોઈકજ હોય, બાકી તો સામાન્ય હરણીઆની તો હાર હોય માટે કયાં તમારો પુત્ર ચંદ ને કયાં બીજા પુત્રો ? અનેક રાજાઓ પણ તમારા પુત્રના નખ સમાન છે. જ્યાં હાથી તોળાય ત્યાં ખર તો સંગમાં જાય. તેમ ચંદ રાજા ચોલના રંગ જેવા છે અને બીજા પતંગના રંગ જેવા છે. ૧-૪

જ્યાં ફળવાળા મુશોલિત કદપવૃક્ષ જેવા વૃક્ષ હોય ત્યાં મૂળાને કોઈ ઝાડમાં લેખે નહીં. હે બાઈજી ! તમારા પુત્ર જેવો કોઈ બીજો સંસારમાં નથી. મને તો તમારો પુત્ર ભર્તાર તરીકે મળવાથી મારો તો લાખેણી અવતાર છે મારા ભાગ્યમા આળ્યો તે મારે ભગવાન જેવો છે. ‘ જે ભાણામા આળ્યું તે પકવાન’ એમ જગતની પણ કહેવત છે.” ૫-૭

ઢાળ ૧૪ મી.

(ડેરી માહરી આવે હો રસિયા કડતલે—એ દેમી)

વીરમતી કહે નિસુણ ગુણાવળી, છે મુજ ચંદ મુજત સદૃણી; કહું
 છું છું તો એ તુજ આગળે, એઠે આવી તે વાત. સં વીં ૧ પણ બહુ-
 રત્ના એ વસુધરા, ચંદથી અધિક અનેક સં; દેશ વિદેશ જે તે નિરખ્યા
 હુવે, તો તું જાણે સુવિવેક. સં વીં ૨ તેં એક દીઠ એહ આભાપુરી, તુજને
 એટલી ગમ્ય સં; વાત શું જાણે અવગ પુરીતણી, શુ લહે રમ્ય અરમ્ય.
 સં વીં ૩ તિણે અવતાર અલેખે તુજ ગણું, સાંભળ ન ધરીશ રીસ સં;
 દીઠા નહી જે વિનોદ ઇણે ઝડતે, તો પછી ક્યારે જોઈશ. સં વીં ૪ હું તુજ
 વખતે સાસુ સાંપડી, તુ હજી આણે સકોચ સં; કૌતુક કોઈ ન દીઠો તેં વહુ,
 એ મુજ સખળ આલોચ. સં વીં ૫ વનના કુસુમતણા પરે તાહરો, એ
 જાણે અવતાર સં; તુ શુ સરાહિશ માનવ ભવ ભણી, નવિ જોઈશ દેશા-
 ચાર. સં વીં ૬ નવ નવ તીરથ નવ નવ ગિરિવરા, નવ નવ નગર વિશેષ
 સં; નવ નવ કુંડ નવી નવી નિમ્નગા, વન ઉપવન સુવિશેષ. સં વીં ૭. નવ
 નવ નરવર નવ નવ નૃપવધૂ, નવ નવ ભાંતિ વિનોદ સં; નવ નવ રંગ મુરંગા
 માનવી, નવ નવ ગીત સ્વરોહ. સં વીં ૮ વિવિધ પવિત્ર ચરિત્ર વિદેશનાં,

ઢાળ ચૌદમીના ભાવાર્થ.

વીરમતી બોલી કે—“હે વહુ! તું કહે છે તે ખરૂં છે મારો પુત્ર સુખત છે હું તો
 તારી આગળ જે વાત હોઈ આવી તે કહું છું, પણ ‘બહુરત્ના વસુધરા’ હોવાથી તેનાથી
 અધિક પણ અનેક જે તે દેશવિદેશ જોયા હોય તો તેની તને ખબર પડે તે તો
 માત્ર આભાપુરી જોઈ છે એટલે તને ખીલ નગરીઓની શી ખબર પડે તને રમ્ય
 અરમ્યની શી સમજ પડે એટલા માટેજ હું તારો અવતાર અલેખે ગણું છું, એમા રીસ
 કરવા જેવું કાંઈ નથી જે આવે વખતે મારા જેવી વિદ્યાવાળી માસુ મળ્યે છતે તુ દેશ-
 વિદેશ નહીં જુઓ તો પછી ક્યારે જોઈશ તુ હજી મારી પાસે સકોચ રાખે છે પણ તે
 ખીલકુલ કૌતુકો જોયા નથી મને તો જેજ વિચાર થયા કરે છે કે તારો અવતાર વગડાના
 ફૂલની જેમ નકામો જાય છે નવનવા દેશાચાર જોયા વિના તને મનુષ્ય અવતારના સફળ
 નિષ્ફળપણાની શી ખબર પડે ૧-૬

નવા નવા તીર્થો, નવા નવા પર્વતો, નવા નવા નગરો, નવા નવા કુટો, નવી નવી
 નદીઓ, નવા નવા ઉપવનો, નવા નવા રાજ્યો, નવી નવી નૃપવધૂઓ, નવા નવા વિનોદો,
 નવા નવા ગીતગાન, નવા નવા ચાલતો, નવા નવા માનવીઓ, નવા નવા ચરિત્રો જે

જે નિરખે તસ ધન્ય સં; તે તો વળી માતાએ પુત્રિયો, બધું હોશે કોઇ અન્ય.
સં વીં ૯ અશ્વમુખા હયકર્ણા માનવી, કર્ણોવગરણા એ તેમ સં; ઇગ-
ચરણા વળી ગૂઢ દશનધરા, શુદ્ધસદા વળી તેમ. સં વીં ૧૦ દીઠા વિણ શું
જાણે બાપડી, તું શું નારીને ઓળ સં; હવે તું અશન વસન મુખે કરી, બેઠી
ફાંદ પ'પોળ. સં વીં ૧૧ ન્યારો પેંડો છે ચતુરાઇનો, ચતુરની દૂર
ખલાય સં; આતુર મૂળ એ પંચ પ્રકારથી, શાસ્ત્રે એમ કહેવાય. સં વીં ૧૨
તુજથી એ રૂડાં પ'ખેરૂંઆં, કૌતુક નિરખે અનંત સં; તાહરે રંકતણા ગુલની
પરે, સકળ પદારથ કંત. સં વીં ૧૩ નેહ અને નિઃસ્નેહની વાતડી, તે કિમ
જાણી રે જાય સં; જે કોઇ નર પરદેશ કર્યા હુએ, ભુંડી નવિ તે ભોળાય. સં
વીં ૧૪ ઘરશૂરા ને વળી મઠપંડિયા, તે અણસમજુ રે દોય સં; પણ પરભૂમિ
ફરી આદર લહે, વિરલો તેહવો રે કોય. સં વીં ૧૫ પામ્યાનું ફળ એહ જે
દીજીયે, કોઇને લવલેશ સં; જીવિતનું ફળ એહ જે ભેદજી, કૌતક તીર્થ
વિદેશ. સં વીં ૧૬ સાસુએ ઇમ પરચાવી વહૂ ભણી, એ કહી ચૌદમી ઢાળ
સં; મોહનવિજય કહે ભવી સાંભળો, આગળ વાત રસાળ. સં વીં ૧૭

અહર્નિશ જીએ છે તેનેજ ધન્ય છે. તેવી પુત્રીઓ તો કોઇ બીજી માતાઓએજ જાણી
હશે. આ દુનિયામાં ઘોડાના જેવા મોઢાવાળાં, ઘોડાના જેવા કાનવાળા, કાનના ઉપકરણ-
વાળા, ઘણા પગવાળા, શ્વેત હોઠવાળાં અને ઉજ્જવળ દાંતવાળા એવા અનેક તરેહના મનુષ્યો
થાય છે, પણ તેને કીઠા વિના તને બાપડીને શી ખબર પડે ? તું કંઈ સ્ત્રીજાતિની હારમાં
નથી, તું તો બાપ પી હુગડાં ઘરેણાં પહેરી પેટ પંખાળતી બેસી રહે. વળી સ્ત્રીજાતિમાં
તો ચતુરાઇ હોય છે. એ ચતુરાઇનો પેંડો ન્યારોજ છે, ચતુરની વાત જુદીજ છે. શાસ્ત્રમાં
ચતુરાઇના મૂળ પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે, તેમાં દેશાટનને અસ્થાન આપેલું છે. ૭-૧૨

તારાથી તો પંખીઓ પણ ભાગ્યશાળી છે કે જે આકાશમાં ઉડી નવાં નવાં કૌતુકો
જોઈ શકે છે. તું તો રંકના હાથમાં ગોળ આવ્યો હોય તેને અમૃત માની લેય એમ એક
ચંદ મળ્યો છે, એટલે બીજું કંઈ સમજતી નથી. સ્નેહની અને નિઃસ્નેહની ઘરે બેઠાં તને
શી ખબર પડે ? રે ભુંડી ! જે પરદેશમાં ફરેલ હોય તેજ બધું સમજે, તે કોઇનાથી ભોળવાય
નહીં, બાકી ઘર શૂરા અને મઠપંડિતા (પોતાના ઘરમાં બેઠા બેઠા પંડિતાર્થ બતાવનારા) તે બન્ને
જાતના પુરુષો અણસમજુ છે, પણ જે પરભૂમિમાં આદર પામે તેજ ખરા શૂરવીર ને ખરા પંડિત
ગણાય છે. પામ્યાનું ફળ એ કે કોઇને દઈએ અને જીવિતનું ફળ એ કે વિદેશમાં ફરીને
કૌતુક જોઈએ. પણ તારાથી એ કંઈ બને તેમ લાગતું નથી, તું તો મનુષ્યલવ હારીજ જવાની
છે. ” આ પ્રમાણે સાસુએ પોતાની વહૂને કહ્યું. આ ચૌદમી ઢાળ કહી શ્રી મોહનવિજય
બાબુ પુરોને સંબોધી કહે છે કે આગળ રચીલી વાત આવશે. જે તમે સાંભળો. ૧૩-૧૭.

કહા.

સાસુ વચન ગુણાવળી, નિસુણી જ'પે એમ;
બાઈ દેશ વિદેશ તે, જોયા જાયે કેમ. ૧
ધમ્મચારી કૌતુકી, વળી નિરંકુશ જેહ;
મનની મોજે સંચરે, દેશ વિદેશે તેહ. ૨
હું નૃપેની પટરાણી, બાહિર પગ ન દેવાય;
બાઈજી કહો મુજ થકી, એ વાંતો કેમ થાય. ૩
તુમ વચનામૃતથી થયો, જોવાને મન જોર;
પણ કિમ કરીએ ચરણને, નાચી જોવે મોર. ૪
જે અણુશીખ્યું કીણ્યે, તે આવે કિમ વગ્ગ;
આડ તરે તે તો ભલે, પણ કિમ તરશે કગ્ગ. ૫
હું અબળા પ્રીતમથકી, અધ ક્ષણ ન રહું દૂર;
કિમ તેહથી કરિયે કપટ, સાખી છે શશી સૂર. ૬
કબહી કપટ હુવે પ્રગટ, જો જાણે પ્રાણેશ;
તિહાં આડા આવે નહીં, જોયા દેશ વિદેશ. ૭
પ્રીતમ વિણ પરદેશડે, નારીએ ન જવાય;
પંખી પુરૂષ અને પવન, જિહાં ભાવે તિહાં જાય. ૮

કહાનો બાવાર્થ

સાસુનું આવું અસરકારક ભાષણ સાંભળીને ગુણાવળી તેમાં લેવાણી, પણ તેને એ વાત બહુ મુશ્કેલ લાગવાથી તે બોલી કે—“સાસુજી ! આપ કહો છો તે બધું સાસુ છે, પણ આપણાથી પરદેશ જોવા શી રીતે જવાય ? એ તો જે નિરંકુશ હોય, સ્વેચ્છાચારી હોય, તે મનની મોજે કૌતુક જોવા માટે જ્યાં ત્યાં જઈ આવી શકે. હું તો રાજાની પટરાણી, મારાથી મહેલની બહાર પગ પણ ન દેવાય, તો એ વાત તો શી રીતે જ અને ? બાઈજી ! તમારા કહેવાથી મને જોવાની તો ઘણી ઇચ્છા થાય છે, પણ મોરને નાચીને પગ સાસુને જવાનું છે. ૧-૪.

શિખ્યા વગરનું કાંઈ કરીએ તો સમજમાં આવે નહીં. પાણી ઉપર તરી શકે છે. કાગળથી તરી શકાતું નથી. વળી હું અબળા, મારા પ્રીતમથી એક ક્ષણ દૂર નહીં રહેનારી તે તેની સાથે કપટ કેમ કરી શકું ? કદિ કોઈ ન જાણે તો ચંદ્ર અને સૂર્ય તો તેના સાક્ષી છે. એમ કરતાં કદિ સ્વામી જાણી જાય અને કપટ ઉઘાડું પડે તો તે વળતે દેશ પરદેશ આડાં ન આવે, માટે સ્ત્રીએ સ્વામી વિના પરદેશ ન જ જવાય એમ હું તો ધારું છું. પંખી, પુરૂષ અને પવન એ ત્રણે સ્વતંત્ર છે તેથી તે ગમે ત્યાં જાય.” ૫-૮.

શુભાવળીની આટલી હલીલ સાંભળીને હવે વીરમતી તેને તોડે છે. વીરમતી સમજ કે આ અરધી તો કળજે આવી છે, તેના મનમાં કૌતુક જોવાની ઇચ્છા તો જાગી છે. હવે સ્વામીનો ભય તેને આડો આવે છે. તે સમજાવીને કાઢી નાખું એટલે તે મારે વશ થઇ જશે. આવા વિચારથી તેણે જે કહ્યું અને જે રીતે તેને લોળવી તે આપણે આગળ ઉપર પાંચથું તેમજ તેનું પરિણામ ઢેલું માકું આપ્યું તે પણ જોશું.

પ્રથમ ઉદ્ઘાસના ઢાળ દશમીથી ઢાળ ચૌદમી સુધીનું રહસ્ય.

આ પાંચ ઢાળોમાં વાતો ઘણી છે પણ રહસ્ય ઘોડું છે. આ પાંચ ઢાળો માત્ર જે હકીકતથીજ ભરેલી છે. એક ચંદ્રરાજનો રાજ્યકારભાર ને તેની સ્થિતિ અને બીજી વીરમતીની શુભાવળી સાથેની વાતચીતમાં તેની સ્ત્રીચરીતભરેલી ચાલાકી. આ બે હકીકત પૈકી પહેલી હકીકતના પ્રારંભમાં વીરમતીએ પોતાની અફસુત શક્તિનું ચંદ્રરાજ પાસે વર્ણન કર્યું છે અને તેને પોતાથી કિંચિત્ પણ વિપરીત ન ચાલવા માટે પોતાના છિદ્ર ન જોવા માટે પૂરતો ભય આપ્યો છે. ચંદ્રકુમાર અવસરનો જાણુ છે, વળી પોતાની બાધ્યાવસ્થા છે, તેથી તે સમાના બહુ છે, અર્થાત્ જેમ વિમાતા રાજ ધાય તેવાજ જવાળ આપે છે.

ચંદ્ર અને શુભાવળીની નખ અને મામ જેવી, નત્સ્ય અને જળ જેવી તેમજ દુધ અને પાણી જેવી પ્રીતિ છે. કર્તા તેની પ્રીતિને દુધ જળની ઉપમા આપે છે. તે પ્રીતિ પણ અપૂર્વ છે. દુધ અને પાણી એકઠા થયા એટલે પરસ્પર પ્રીતિ ધવાથી જન્મે એકરૂપ થઇ ગયા. દુધ પોતાના તમામ શુભ પાણીને આપી દીધા. જન્મેના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એકરૂપ થઇ ગયા. પછી તેના માલિકે કાર્યભિષે તેને અગ્નિ ઉપર મૂક્યું એટલે પાણી દુધનો ઉપકાર સંભારીને પહેલું જળવા માંડ્યું. મિત્રના કષ્ટની આ સ્થિતિ દુધથી સહન થઇ નહીં, એટલે પાણી બળી જતાં તે ઉડીને અગ્નિમાં પડવા ઉછળ્યું. માલિકે જણ્યું કે આ તો બધું જશે, એટલે તેમાં પાણી છાંટ્યું, અર્થાત્ તેના મિત્રનો સંયોગ કરાવ્યો એટલે દુધ શાંત થયું. જે પ્રીતિ હોય તે આવી હોવી જોઇએ.

આગળ ચાલતાં કવિએ પોતાની કવિત્વશક્તિ બતાવી આપી છે રાજસભામાં સમકાળે છએ ઋતુનો દેખાવ થઈ રહ્યો છે તે ઘટાવેલ છે. ત્યાર પછી રાજસભાનું વિશેષ વર્ણન કરતાં તેમાં છએ દર્શનના પડિતો બેઠેલા છે, તેઓ જગતના સંબંધમા પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કહે છે તે હકીકત કહેતા પાંચ આધનાઓ હાથી જોવા માટે ગયેલાં તેનું દ્વંદ્વ આપે છે એકઠા પાંચ આધનાઓ હાથી જોવાની ઇચ્છાથી હાથીની શાળામાં ગયા. ત્યાં એક હાથીનો સ્વર સાંભળીને તે કેવો છે ? તે જાણવા માટે તેને સ્પર્શ કરવા જતાં એકના હાથમાં તેનો પગ આવ્યો, ત્યારે તે જોલ્યો કે ‘હાથી તો થાંભલા જેવો જણાય છે.’ બીજાના હાથમા પુછડું આવ્યું, ત્યારે તે કહે કે ‘હાથી તો વાંસ જેવો જણાય છે;’ ત્રીજાના હાથમાં તેની યુદ્ધ આવી ત્યારે તે કહે કે ‘હાથી તો કેળાના સ્થંભ જેવો

જણાય છે;’ ચોધાના હાથમાં તે હથે ચઢેલો હોવાથી હાથીનો કાન આંચો, ત્યારે તે કહે ‘ચરે! હાથી તો સુપડા જેવો જણાય છે;’ પાંચમાંના હાથમાં તેના હંતશૂળ આવ્યા, એટલે તે કહે કે ‘હાથી તો સાંખેલા જેવો જણાય છે’ આ પ્રમાણે એક એક અંશને પ્રહી અન્ય મતવાદીઓ જગતનું સ્વરૂપ જુદી જુદી રીતે કહે છે, પરંતુ જિતેશ્વર ભગવંત સર્વજ્ઞ હોવાથી દેખતો પુરૂષ જેમ હાથીનું સર્વાંગ સ્વરૂપ જાણીને કહે તેમ તેઓ આ જગતનું નિત્યાનિત્ય વિગેરે ભાવોવાળું સ્વરૂપ યથાર્થ કહે છે. આ વિષે હાંતશતકમાં ત્રીજું હાંત છે. ત્યાં છેવટે કહ્યું છે કે—

મત ખટ છે સંસારમાં, પથ તે અર્ધ સમાન;
એક એક વસ્તુ ગ્રહે, જિનમત સર્વ પ્રમાન.

અંદ રાજાની રાજસભાનું વર્ણન કવિએ સાડું આપ્યું છે.

આગળ આલેતાં શુભાવળીના સુખની સ્થિતિનું દર્શન કરાવ્યું છે. વીરમતી ત્યાં આવે છે, તે વળતે સખીઓ તેની સાથે કેમ વર્તેયું તેનું શુભાવળીને જ્ઞાન કરાવે છે શુભાવળી ચોગ્ય વિનય સાથે છે, એટલે વીરમતી પણ તે કૂદી જાય તેટલા તેના વળાણ કરે છે અને છેવટે મર્મમાં કહે છે કે “મને તો અહ અને તું જાને સરણા વહાલાં છો, બે આંખ જેવા છો, માટે તને બે કાંધ પણ તે કદ આપે તો તું તરત મને કહેજે, હું તેને સમજતી હઈશ.” અહીંથી શુભાવળીને પોતાને કમજો લેવા માટે તે જાળ પાથરવી શરૂ કરે છે તેને પુત્રીતુલ્ય કહીને વિદ્યાઓ વિગેરે આપવાની મોટી મોટી આશાઓ આપે છે હવે વીરમતી પોતાને જે કહેયું છે તેની શરૂઆત કરે છે. શુભાવળીને તે કહે છે કે— ‘તારા તો જન્મજ અલેખે છે’ શુભાવળી તેના મર્મને સમજતી નથી, એટલે તે કહે છે કે—‘મારે શું બોલ્યું છે?’ એટલે વીરમતી કહે છે—‘તું તો પણ સરણી છે તારામાં અતુરાર્થ જ કયા છે?’ શુભાવળી કહે છે કે ‘હું તો મને ઠાઠી સમજું છું’, પણ તમે કહો તે ખરું’ વીરમતી કહે છે કે ‘તારામાં અતુરાર્થ હોય તો એક અદને ભેળને આટલી ગંધી મલકાઈ જાય? જગતમાં તો તેનાથી શ્રેષ્ઠ પુરૂષો ઘણા વસે છે’ શુભાવળી હજી તેનો ભાવ સમજતી નથી તે કહે છે કે ‘ખીજ ઘણા ભલે હો પણ તે ગંધા નક્ષત્ર જેવા છે ને તમારો પુત્ર તે ખરેખર અદ્ર સમાન છે.’ વીરમતી કહે છે કે—‘તે ખરી વાત, પણ તને દુનીયા જોયા વિના દુનિયાની શી ખબર પડે? દુનિયા તો અનેક પ્રકારના કૌતુકોથી ભરેલી છે. દેશાટન કરવાથી જ ખરી અતુરાર્થ આવે છે.’ આ પ્રસંગે અતુરાર્થના મૂળ નીતિશાસ્ત્રકારે જે પાચ કલા ૧૧ તેના ઇસારા કરે છે ‘દેશાટન, પડિતની મિત્રતા, વારાંગનાનો પરિચય, રાજમલામાં પ્રવેશ અને અનેક શાસ્ત્રોનું અવલોકન’ આ પાંચ અતુરાર્થનાં મૂળ છે. એમાં પ્રથમ દેશાટન કહેયું છે

વીરમતીના કથનનો અર્થો તેમાં સમાયેલો છે, તેથી દેશાટનના લાભોનું તે વર્ણન કરે છે. તેની અસરકારક વાણીથી શુભાવળી કૌતક જોવા માટે લોભાય છે. કારણ કે

સ્ત્રીજાતિ સ્વભાવેજ કૌતુકપ્રિય હોય છે. ગુણાવળીને તે કાર્ય તદ્દન અશક્ય લાગે છે. તે કહે છે કે “સ્ત્રી જાતિથી સ્વતંત્રતાએ દેશાટન કરવાનું જાનેજ કેમ? પતિની ઇચ્છા હોય, તે સાથે હોય, તેનો સ્થાપો હોય, તોજ તે જાની શકે. પતિથી પ્રચ્છન્નપણે કયાંઈ પણ જવું આવવું તે સ્ત્રીજાતિને ઘટેજ નહીં, તેમ તેનાથી જાને પણ નહીં. કેમકે એમ કરતાં કપટ ઉઘાડું પડે ને પતિ નારાજ થાય તો સ્ત્રીનું સર્વસ્વ જાગે ” આ જાણ તેના સ્વચ્છ અંતઃકરણના ઉદ્ઘારો છે. હવે વીરમતી તેમાં મલીન બાવ દાખલ કરનાર છે. તે આપણે આગળ જોવાનું છે અહીંઆ વીરમતીની કપટયુક્ત વાકચરચના સ્ત્રીચરિત્રનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે અને ગુણાવળીની સરલ વાકચરચના સ્ત્રીજાતિની કરજ સમજાવે છે. ટુંકામાં અહીંથી પણ સાર લેવા લાયક ઘણું છે, પણ મૂળ હકીકતજ જાહું વિસ્તારે કહેવામાં આવેલી હોવાથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની આવશ્યકતા નથી

ઢાળ ૧૫ મી.

(કપૂર હોવે અતિ ઉજળો ૨—એ દેશી)

વહૂને વીરમતી કહે રે, વાતો વિવિધ જનાય; કારજ જે નારી કરે રે, તે નરથી નવી થાય; ભવિક જન ! નિરખો નારી ચરિત્ર. ૧ હરિ હર બ્રહ્મ પુર— દરા રે; વનિતાએ વશ કીધ; મુનિવર સરિખા ભોળાળ્યા રે, અંથે નામ પ્રસિદ્ધ. ભ૦ નિં ૨ ભોળી નારી ચરિત્રનો રે, કોઈ ન પામ્યો પાર; જે નવિ ભોળાળ્યા નારીએ રે, તે વિરલા સંસાર. ભ૦ નિં ૩ નારી વિષમ ગિરિવર ચઢે રે, વશ આણે અહિરાજ; અતિ ગંભીર નદી તરે રે, યુવતી કપટ જહાજ. ભ૦ નિં ૪ સિંહચક્રી નવી ઓસરે રે, ખેલે અખિલા ખેલ; રાચી જેહવી સુરલતા રે, વિરચી વિષની વેલ. ભ૦ નિં ૫ પીઠિથી જે ખીતી રહે રે, તાસ જનમ અક્યથ્થ; નારીને કુણુ શીખવે રે, ચરિત્ર ગૃહીને હથ્થ. ભ૦ નિં ૬ મોર ઈંડા કુણુ ચિતરે રે,

ઢાળ ૫૬મીનો ભાવાર્થ.

હવે વીરમતી ગુણાવળીને અરથી કળજે આવેલી જાણીને કહેવા લાગી કે—“અરે ભોળી ! સ્ત્રી જે કામ કરી શકે તે પુરૂષ પણ ન કરી શકે. હે ભવિક જન ! હવે નારીચરિત્રને નિરખો હરિ, હર, બ્રહ્મા ને ઇશ્વરને પણ સ્ત્રીએ ભોળાળ્યા અને પોતાને વશ કર્યા, મોટા મોટા મુનિવરને ચળાળ્યા, સ્ત્રીચરિત્રનો પાર કોઈ પામી શક્યુ નથી. આ જગતમાં જેને સ્ત્રીએ ભોળાળ્યા નથી એવા પુરૂષોજ કોઈ વિરલ હોય છે કપટની વહાણુરૂપ સ્ત્રી ધારે તો મોટા વિષમ પર્વતપર ચઢી જાય, સર્પને વશ કરે, મોટી નદીઓ તરી જાય અને ભયંકર સિંહથી પણ ન ડરે, કોઈથી ન ખેલાય એવા ખેલ સ્ત્રી ખેલે. સ્ત્રી જે પ્રસન્ન થાય તો કદપલતા જેવી છે ને જો શુસ્મે થાય તો વિષલતા જેવી છે જે સ્ત્રી પોતાના પતિથી ગીડે છે તેનો તો જન્મજ અદૃતાર્થ છે. સ્ત્રીને કોઈ ચરિત્ર શીખવતું નથી, એની મેળેજ તેનામાં એવી શક્તિ ઉદ્ભવે છે. ૧-૬

હંસભણી ગતિ સાર; કુણુ શીખવે મૃગરાજને રે, કરિવર કુંભ પ્રહાર. ભ૦ નિં ૭ જાતિસ્વભાવ શિખ્યા વિનારે, આવે ગુણુ નિરધાર; ભીતિ ચંદ નરિંદની રે, ન ધરીશ ચિત્ત મઝાર. ભ૦ નિં ૮ ગગનગામિની વિદ્યાથકી રે, જોશું વિનોદ વિખ્યાત; રાત રમી ધરે આવશું રે, હોશે જામ પ્રભાત. ભ૦ નિં ૯ જે રમત રમશું નિશારે, તે શું જાણશે રાય; ચંચા પુરૂષ તે શું વળીરે, પુરૂષમાંહે કહેવાય. ભ૦ નિં ૧૦ શું થયું ચંદ જે જાણશેરે, પણ કિમ ખેલ મૂકાય; જેમ મશક ઉતપાતથી રે, સદન શું મૂકી જવાય. ભ૦ નિં ૧૧ વચન સુણી સાસુતણાં રે, હરખી ગુણાવળી ચિત્ત; જોઈશ સાસુ સહાયથી રે, નવલી કીડા નિત્ય. ભ૦ નિં ૧૨ એ સાસુમાંહે અછે રે, બહુ વિદ્યા અભિરામ; તેણે લેઈ નવી શકે રે, નરપતિ મહાઈ નામ. ભ૦ નિં ૧૩ રાણી સાસુને કહે રે, હું છું તમતણી ગોઠ; દેખાડો મુજને સુખે રે, નવલાં દેશ વિનોદ. ભ૦ નિં ૧૪ પણ બાઈજી માહરી રે, તુમ હાથે છે લાજ; નહીં અળગી તુમ વચનથી રે, તુમે માહરે શિરતાજ. ભ૦ નિં ૧૫ અદ્ભુત જે કૌતુક હુવે રે, તે દેખાડો આજ; જે કોઈ પેઠી નાચવા રે, ધુંધટનો શો કાજ. ભ૦ નિં ૧૬ પણ કોઈ મંત્ર પ્રયોગથી રે, વશ કરજો ભૂપાળ; મોહનવિજયે હેજથી રે, કહી પંદરમી સુંદર ઢાળ. ભ૦ નિં ૧૭

મોરના ઇંડાને ચિતરવા કોણુ જાણ છે? હંસને ગતિ કોણુ શિખવે છે અને સિંહને હાથીના કુંભસ્થળ લેદતાં કોણુ શિખવે છે? એ તો એનો જાતિ સ્વભાવજ છે. માટે તું ચંદ્રકુમારનો ભય ખીલકુલ રાખીશ નહિ. આપણે ગગનગામિની વિદ્યાથી રાત્રિએ આકાશ-માર્ગે કૌતુક જોવા જશું ને રાત્રે આનંદ કરી પ્રભાત ધયા અગાઉ પાછા આવતાં રહેશું. જે આપણે રાત્રે રમત રમીશું તે રાજા શી રીતે જાણી શકે? જે પુરૂષ આકૃતિ આડીયો ક્યો હોય તે શું પુરૂષમાં ગણાય છે? કહિ ખગર પડશે તો તેથી કાંઈ કરી જવાનું નથી. જેમ મચ્છરના ઉપદ્રવથી કાંઈ ઘર છોડી જવાનું નથી, માટે તું બેસીકર રહેજે.” ૭-૧૧

આ પ્રમાણેનાં સાસુનાં વચનથી ગુણાવળી ચિત્તમાં હર્ષ પામી. તે વિચારવા લાગી કે ‘સાસુની સહાયથી આપણે નવા નવા કૌતુક જોશું. તેની પાસે વિદ્યાઓ ઘણી છે તેથી મારા પતિ માઈ નામ લઈ શક્યો નહીં.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે વીરમતીને કહ્યું કે-“હે સાસુજી! હું તો તમારે જોણે છું. તમે જે કહેશો તે મારે કબુલ છે. તમે મને નવા નવા કૌતુકો દેખાડવા પ્રયત્ન છો તો હું તે જોવાને તત્પર છું પણ મારી લાજ તમારે હાથ છે. હું તમારાથી અળગી નથી. તમે મારા માથાના મુગટ છો. ખુશીથી આજેજ કૌતુક દેખાડો, હું તૈયાર છું, કેમકે નાચવા જવું પછી ઘુમટો એ તાણવો? પણ તમે કોઈ મંત્રપ્રયોગથી મારા પતિને વશ કરજે કે જેથી મને કોઈ તરેહની અડચણ આવે નહીં, મારા પર તે શુરસે ધાથ નહીં.” આ પ્રમાણે મોહનવિજયજીએ પંદરમી ઢાળ વણવી. ૧૨-૧૭

કહા.

- વશ આવી જાણી વહુ, સાસુ કહે તે વાર;
છે વિદ્યા અવસ્વાપની, મુજ પાસે નિરધાર. ૧
- કહે તો નગરી જન જાણી, કરું દપદને તુલ્ય;
નૃપ કરવો આપણ વસુ, તેહમાં શું બહુ મૂલ્ય. ૨
- કૌતુક જોવા જો થયું, મન તુજ વિશ્વાવીશ;
તો સાંભળ તુજને કહું, અચરજ એક જગીશ. ૩
- નગરી કોસ અઢારશે, વિમળપુરી છે એક;
મહીપતિ મકરંદવજ તિહાં, નૃપ વશ કીધ અનેક. ૪
- તનુજ નામ પ્રેમલા-લચ્છી મુંદર દેહ;
વિધિના હાથે નિરમમી, નિપટ કરીને નેહ. ૫
- સિંહલપુર સિંહરથ નૃપતિ, સુત કનકંદવજ રાજ;
તેહને પરણશે પ્રેમલા, મુદ્દરત રજની આજ. ૬
- કૌતક જોવા સારીખુ, અછે આજ તો તેહ;
જો આવે તો તુજજાણી, હું દેખાડું તેહ. ૭

કહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે વહુને પોતાને વશ આવેલી જાણીને વીરમતી બોલી કે “ મારી પાસે અવસ્વાપિની વિદ્યા છે, તેથી તું કહે તો આખા નગરને પથ્થર જેવા કરી નાંખું તો પછી તારા પતિને વશ કરવો તેમા તો શી મોટી વાત છે ? હવે જો તારું મન કૌતુક જોવા તત્પર થયું છે તો સાંભળ-એક આશ્ચર્ય આજેજ જોવા જેવું છે. અહીંથી અઢારશે કોસ દૂર વિમળાપુરી નામે નગરી છે. ત્યાં મકરંદવજ નામે રાજા છે તેણે ઘણાં શત્રુને વશ કર્યા છે તે રાજાને પ્રેમલાલચ્છી નામે પુત્રી છે, તે એવી મુંદર શરીરવાળી છે કે જાણે વિધાતાએ પોતાને હાથેજ તેને ઘડી હોય એમ જણાય છે. તે રાજપુત્રીને સિંહલપુરના સિંહરથ નામના રાજાનો પુત્ર કનકંદવજ આજે રાત્રેજ પરણવાનો છે તે લગ્નમહોત્સવ અને વર કન્યા બહુજ જોવા જેવા છે જો તું મારી સાથે આવે તો આજે તને એ કૌતુક દેખાડું ” ૧-૭

ઢાળ ૧૬ ગી.

(સીતા ૩૫ે ફડી, જાણે આવા ડાળે સડી હો, સીતા કોણે દગી—એ દેવી.)

સાસુ વચને ગણી, ઘણો હીયોડે દેજ ભરાણી હો; સંગત કળ એહવા, તુમે સાસુ ગુણધામી, હુંતો પૂરણ વખતે પામી હો. સં ૧ કોસ અઢારશે ધહાંથી, એક રજનીએ પહોંચીએ કિહાંથી હો; સં ૨ કોઇ દેવી હુએ તે જાય, પણ મનુ-બ્યથકી કેમ થાય હો. સં ૩ મુણ વહ સાસુ જંપે, બહુ કોસ સુણી કિમ કંપે હો; સં ૪ એક ગગનગામિની મુજ પાસે, છે વિદ્યા પરમ વિલાસે હો. સં ૫ લાખ જોજન જઈ આવું, પણ એટલામાં શું જાણું હો; સં ૬ એ એક ડગલું માહરું, ચિત્ત કાયર મ કરીશ તાહડ હો. સં ૭ નિસુણી ગુણાવળી રંજ, જાણી વીર-મતીને અંગજ હો; સં ૮ એહ તો વિદ્યા બહુ સારી, તુમ બાઈજ બલિહારી હો. સં ૯ સુણો સાસુજ મુજ વાણી, કિમ તાકડો મેળશે તાણી હો; સં ૧૦ હમણાથી સભા જે પૂરાશે, તે જિહાં લગે સંધ્યા થાશે હો. સં ૧૧ એક પોહોર નિશા જખ જાવે, તખ પિઉડો મહેલે આવે હો; સં ૧૨ વળી હાસ વિલાસે સજની, ઇમ કરતાં હોવે મધ્યરજની હો. સં ૧૩ એક પહોર પોઢે નૃપ રાગે, વળી પાછલે પહોરે જાગે હો; સં ૧૪ સ્વણ અવકાશ ન પામું, તો હુ કિમ તુમ સંગે આવું હો. સં ૧૫ તવ સાસુ દેઈ દિલાસા, વહ જોય તું મુજ વિલાસા હો. સં ૧૬ એતો છે કાર્ય સોહિલો,

ઢાળ મોળગીના સાવાર્થ.

ગુણાવળી સાસુના આવા વચન માલગીને બહુજ હોશમા આવી યોલી કે—“તમે ગુણના ધામ છે, તમારી જેવા સાસુ હું પૂર્વના પુણ્યથી જ પામી છું, પણ તમે કહો છો તેમ અઢારશે કોશ ફર એક રાત્રિમા કેમ પહોચાય અને તે કોતુક શી રીતે જોવાય ? કોઈ દેવી હોય તો તે જઈ શકે, મનુષ્ય તો ત્યા જઈ શકે નહીં” વીરમતી યોલી કે—“બહુ ફર જાણીને તું કેમ કંપે છે ? મારી પાને ગગનગામિની વિદ્યા છે તેથી હું ધાડ તો એક રાત્રિમા લાખ જોજન જઈ આવું આ તો મારે એક ડગલા જેવું છે આથી તારૂ ચિત્ત કાયર બનાવીશ નહીં” ૧-૪

ગુણાવળી એ હકીકત માલગી ખુશ થઈ અને યોલી કે—“સાસુજ ! આ વિદ્યા બહુ મન્ત્રની છે પણ આપણને જવાનો વખત શી રીતે મળશે ? જુઓ, અત્યારે રાજસભા ભરાણી છે, તેમા રાજજી ગયા છે, તે સભામા સંધ્યાકાળ સુધી રહેશે, ત્યારપછી સંધ્યાકૃત્ય કરી માગ સ્વામી એક પહોર ગત્રે મારા મહેલમા આવશે પછી એક પહોર હારથ વિનોદમા વ્યતિત થશે ત્રીજા પહોરે રાજ સુશે, તે એક પહોર નિદ્રા લઈને પાછલે પહોરે જાગશે એ રીતે મને એક ક્ષણ પણ તમારી સાથે આવવાનો અવકાશ નથી એટલે હું શી રીતે આવી શકીશ ?” સાસુ યોલી કે—“એ વાતની તું શીકર ન કર તું મારી ઠળાને

આજ તુજ પતિ આવશે વહિલો હો. સં ૦ ૯ પિઉ પરચાવીને વિલાસે, પછી આવજે તું મુજ પાસે હો; સં ૦ ૧૦ મહને ધણે પરચાવી, નિજ મંદિરે સાસુ આવી હો. સં ૦ ૧૦ સાસુનાં વચન સંભારે, મન ગણી એમ વિચારે હો; સં ૦ મુજ સાસુ તો ગુણપાત્ર, એ તો ઘર સરખી નહીં યાત્ર હો. સં ૦ ૧૧ એ તો કહી ગઈ વાતો મોટી, પણ દીસે છે સાસુ ખોટી હો; સં ૦ આજ આવશે જો વહેલો પ્યારો, તવ એહનો આવે પતિઆરો હો. સં ૦ ૧૨ હવે વીરમતી કપટાઈ, તુમે સાંભળો સહુ ચિત્ત લાઈ હો; સં ૦ સંધ્યા પહેલી સવા, તિણે સાધવા માંડી વિધા હો. સં ૦ ૧૩ સુર પ્રગટ્યો વચને ખાંધ્યો, કિમ નારી મુજને આરાધ્યો હો; સં ૦ સા ભાખે આકર્ષ્યા અર્થે, કોઈ કોઈને તેડે નહિ બ્યર્થે હો. સં ૦ ૧૪ કોઈ એહવો રચો તમે ફંદ, મુજ પુત્ર અછે નૃપ ચંદ હો; સં ૦ કાંઈ તુમથી એહવું થાવે, સુત દિવસ છતાં ઘર આવે હો. સં ૦ ૧૫ સુર કહે એહમાં શું કરવું, અંજલી જળમાં શું તરવું હો; સં ૦ રાણી મન વાત તે જણી, દેવ ગ્યે સુણો પ્રાણી હો. સં ૦ ૧૬ વીરમતી સોળમી ઢાળે, કરે કપટ તે પુત્ર વિચાળે હો; સં ૦ કહે મોહન શિયળ અંટકો, તસ વાળ ન હોવે વકો હો. સં ૦ ૧૭

આજે તારા પતિ વહેલા તારે મહેલે આવશે પછી તુ યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી તેને વહેલા પોતાડીને મારી પાસે આવજે” આ પ્રમાણે ગુણવતીને ઋણ પોરહ ચડાવીને વીરમતી પોતાના મહેલે આવી ૫-૧૦

સાસુના ગયા પછી ગુણવતી વિચારવા લાગી કે—“ મારા સાસુજી તો મહોટા ગુણવાળા હીસે છે, મારે તો ઘેર બેઠા યાત્રા મળી છે તેઓ વાતો તો મોટી મોટી કરી ગયા છે પણ મને એનો વિશ્વાસ આવતો નથી પરંતુ તેના કહેવા પ્રમાણે જો મારા પતિ આજે વહેલા આવે તો મને વિશ્વાસ બેસે ” ૧૧-૧૨

હવે વીરમતીએ પોતાના મકાનમાં જઈને તરતજ એક વિધા સાધવા માંડી, એટલે તેના વચને જ ધાયેલો દેવતા પ્રગટ થયો તેણે કહ્યું કે—“ મને શા માટે આરાધ્યો છે ?” વીરમતી બોલી કે—“ કોઈ કોઈને બ્યર્થ બોલાવતુ નથી તમને બોલાવવાની મતલબ એ છે કે તમે કાંઈક એવો ફંદ રચો કે જેથી મારો પુત્ર રાજસભામાંથી દિવસ છતા ઘરે આવે ” દેવ કહે કે—“ એમાં તે શી મોટી વાત છે ? અંજળી જેટલા પાણીમાં તે તરવાની શી જરૂર છે ? હું હમણાજ તમારો પુત્ર ઘરે આવે એમ કહું છું ” આ સોળમી ઢાળમાં વીરમતી કપટ કરી પુત્રને ચલિત કરે છે મોહનવિનય કહે છે કે, શિયળમાં અંટક એવા ચંદરાજનો એક વાગ પણ વાકો નહિ થાય ૧૩-૧૭

ફહા.

- દુર્જન જન મન જેહવી, શ્યામ ઘટા ધનધોર;
 ઉત્તર વાળી ઉન્હીહી, મોર કરે ઝંઝોર. ૧
 દહ દિશી દમકે દામિની, જિમ મનમથ કરવાળ;
 ગુહિરો અતિ ગાજે ગયણુ, કોરણુ વહે વિચાળ. ૨
 જળધારા નિચ્છડ પડે, શીતળ પવન પ્રસાર;
 સક્કર કક્કરે સમ ઉંડ, ઝડ મંડે જળધાર. ૩
 એહવી ધનમાળા રચી, અતિ સુવિશાળા જામ;
 કહીને વીરમતી ભણી, સુર પોહોતો નિજ ઠામ. ૪
 પસર્યો ધન તિમ ચિહું દિશે, સભા વિસર્જી રાય;
 મંદિર આબ્યો દિન છતે, રાણી વિસ્મય થાય. ૫
 સાસુ વચનતણો થયો, રાણીને વિશ્વાસ;
 દો કરજોડી ગુણાવળી, ઉભી પ્રીતમ પાસ. ૬
 આજ ધણા વહેલા તુમે, આબ્યા મંદિર એમ;
 દીસો આમણુ દુમણા, કહો પ્રાણેશ્વર ! કેમ ? ૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

પછી દુર્જન મનુષ્યના હૃદય જેવી ઉત્તરમાંથી શ્યામ વાઢળાની ઘટા ચઢી આવી, તે જોઈને મોર ટહુકા કરવા લાગ્યા અને કામદેવની તરવાર જેવી વીજળી દશે દિશામાં ચમકવા લાગી, આકાશમાં ગર્જન થવા લાગ્યો, અને આદે તરફ ધમધોર થઈ ગયું જળધારા પડવા લાગી અને શીતળ પવન ફુકાવા લાગ્યો. સાકરની જેવા કરા ઉડવા લાગ્યા અને ઝડી સાથે જળધારા પડવા લાગી, આવી વિશાળ મેઘમાળા રચીને અને તે વીરમતીને જણાવીને તે દેવતા પોતાને સ્થાને ગયો ૧-૪

આ પ્રમાણે ચોતરફ વરસાદ પસરી જવાથી સર્વત્ર અધારા જેવું થઈ ગયું, એટલે રાજા સભા વિસર્જન કરીને ઘરે આબ્યો દિવસ છતાં રાત્રીને ઘરે આવેલા જોઈને ગુણાવળી વિસ્મય પામી અને તેને સાસુના વચન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ જોડે પતિને આવેલા જોઈ ગુણાવળી એ હાથ જોડી સામે ઉભી રહી અને જોતી કે—‘હૈ પ્રીતમ ! આજ તો આપ ધણા વહેલા પધાર્યા છો, પણ આમ આમણુ દુમણા કેમ દેખાઓ છો ? ૫-૭

ઢાળ ૧૭ ગી.

(આવી ઉરહી જા પરી હે, કે વેળુ મત તરમાવે જીવ કે, ગતન સોનારડી હે-એ દેશી)

ચંદ કહે રાણી ભણી હે કે સાજન, વિણુ ઋતુ વરસે મેહ કે નવલી ચંદની હે કે, લલનાકેરાં ભુઓ ચરિત્ર કે; શીતળ પવન ઝોકારથી હે કે સાં, કંપે કોમળ દેહ કે. નવલીં ૧ ગંગાતટ વેળુ જિસી હે કે સાં, સખર બિછાઈ સેજકે, પરનાં ઓસિસાં ધર્યાં હે કે સાં, રાણી મનમેં હેજ કે. નવલીં ૨ બેઠો પર્યં કે પિઉ હે કે સાં, ધરમાં બાંધી કાન કે; નારી આપે નેહશું હે કે સાં, મૃગમદ અંબર પાન કે. નવલીં ૩ આસવ નવ નવ ભાંતિના હે કે સાં, રાણી કરાવે પાન કે; નારાયણાદિક તેલના હે કે સાં, કરે અભ્યંગ વિધાન કે. નં ૪ અગર ચંદન અંગી-ઠિકા હે કે સાં, પસર્યો પરિમળ પૂર કે; તેણે નૃપ તનુથી થયો હે કે સાં, શીત પરાભવ દૂર કે. નં ૫ સુખભર સેજે પોઢીઓ હે કે સાં, ચંદ ચતુર તીણીવાર કે; ચતુરા ચરણ અંધી કરે હે કે સાં, આહર વિવિધ પ્રકાર કે. નં ૬ રાણી જગાડે રાયને હે કે સાં, ક્ષણ ક્ષણ સો સો વાર કે; ક્ષણવારે કરી ચઢી રીસડી હે કે સાં, વનિતાને વસુધાર કે. નં ૭ ઇંમ કરતાં સંધ્યા થઈ હે કે સાં, પાર્યો ચંદ વિશ્રામ કે; રાખે સુરત જગ્યા તણી હે કે સાં, વનિતા પગ પગ જામ કે. નં ૮

ઢાળ સત્તરમીના ભાવાર્થ

અદરાજ કહે કે—‘ આ વગર ઋતુએ વરસાદ વરસે છે અને ટાઢો પવન ફુટે છે તેથી હું વહેલો ઘરે આવ્યો છું ’ વળી આ શીતળ પવનના ઝપાટાથી મારી કોમળ કાયા કંપી ઉઠે છે તેથી તમને એમ જણાય છે ’ હે ભવ્ય પુરુષો ! હવે ચંદની નવલી નારીનું ચરિત્ર ભુઓ. પછી શુભાવળીએ ગગાના તટની વેળુ જેવી સુકોમળ શય્યા તૈયાર કરી અને સુકોમળ ઓસિકા મૂક્યા. એટલે અદરાજ વસ્ત્રવડે કાન બાધીને પલગપર બેઠો શુભાવળીએ પ્રેમથી કસ્તુરી અંબર વિગેરે તેલનાથી મિશ્ર તળોળ આપ્યું, અનેક પ્રકારના આસવો પીવા આપ્યા અને નારાયણાદિક તેલનું શરીર પર મર્દન કર્યું આ પ્રમાણે અનેક સુગંધી પદાર્થોના ઉપયોગ કરવાથી ચોતરફ સુગંધ ફેલાણી અને અદરાજના શરીરમાથી શીતનો પરાભવ નાશ પાર્યો પછી રાજ વસ્ત્ર ઓઢીને શય્યા પર સુતા, એટલે શુભાવળી પગ ચાપવા લાગી પછી રાણી વારવાર રાજને જગાડવા લાગી અને રીસ ચડાવા લાગી એમ કરતા કરતાં સંધ્યા થઈ એટલે અદરાજ વિશ્રાંત થઈ સૂઈ ગયો પછી રાણી પગલે પગલે જાગવાનું ધ્યાન રાખવા લાગી ૧-૮

ઉઠે ક્ષણ ખેસે વળી હે કે સાં, ચંચળ રાણી ચિત્ત કે; સંભારે તે ગુણ-
વળી હે કે સાં, સાસુનો સંકેત કે. નં ૯ નિરખે અંબર અંતરે હે કે સાં,
કપટનિદ્રાએ ભૂપ કે; રાણી નવી બાણી શકી હે કે સાં, વાંલિમ કેરું સ્વરૂપ કે.
નં ૧૦ વનિતા ચળચિત્તા ઘણી હે કે સાં, બાણીને રાજન કે; માંડી મનથી
વિચારણા હે કે સાં, એ તો કોઈક વિજ્ઞાન કે. નં ૧૧ કાં કરે એહ દુઃશીળતા
હે કે સાં, પ્રગટ મુશીલા એહ કે; બીગડી કોઈક કુસંગથી હે કે સાં, એહમાં
નહિ સદેહ કે. નં ૧૨ મુજ સરીખા પ્રીતમ છતે હે કે સાં, કેહથી બાંધી પ્રીતિ
કે; નીચ સંગતિ નારી હુએ હે કે સાં, એહવી દીસે રીત કે. નં ૧૩ સોહેલા
સોવનને ગમે હે કે સાં, કુત્સિત ટંકણખાર કે; જિમ મુર્ચ્છિત અંગારથી
હે કે સાં, થીર રહે એ ધનસાર કે. નં ૧૪ પ્રિય અંગાર ચકારને હે કે સાં,
બકુલને મહિરા હાય કે; જે વસ્તુ ભડી હુવે હે કે સાં, મધ્યમ તાસ સુહાય કે.
નં ૧૫ તિમ માહરી પટરાગણિ હે કે સાં, ઇમ મુજને ભરમાય કે; કિહાંઈક
ભવા મન કરે હે કે સાં, પણ મુજથી સંકોચાય કે. નં ૧૬ પણ કિમ કાઢ્યા
આગળે હે કે સાં, ચાલે કપટ ડમાલ કે; સત્તરમી ભાખી ભલી હે કે સાં,
મોહનવિજયે ઢાળ કે. નં ૧૭

પછી ગુણાવળી શબ્દા ઉપરથી ઉઠે એરે એમ કરવા લાગી અને ચપળ ચિત્તથી સાસુનો
સંકેત સંભારવા લાગી. કપટ નિદ્રાએ સુતેલો રાજ વચ્ચની અંદરથી ભેવા લાગ્યો. પતિનું
આ આચરણ રાણી બાણી શકી નહીં રાજ ચંદ્ર તેનું ચળ ચિત્ત ભેળને મનમાં વિચારવા
લાગ્યો કે ‘આજે જરૂર કાંઈક નવું જુનું થયેલું છે આ ખરેખરી મુશીલા સ્ત્રી દુઃશીલા
જેવું આચરણ દેખ કરે છે તે કાંઈ સમજાતું નથી. જરૂર આજે કોઈકના કુસંગથી આ
બગડી જણાય છે માગ જેવો પ્રીતમ છતાં એણે કોઈ બીજા સાથે પ્રીતિ બાધેલી લાગે
છે. નીચની મગતે સ્ત્રી એવીજ થાય છે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. જુઓ મુવર્ણ જેવી
ઉત્તમ વસ્તુને ટંકણખાર સાથે મેળ હોય છે, ધનગાર જેવી ઉત્તમ વસ્તુ કોયલાના સંગથી
સ્થિર રાખે છે, ચક્રોર પદ્મીને અગારા ખાવા ગમે છે અને બકુલ જેવા ઉત્તમ વૃક્ષને
મહીરાનું પાન પતદ આપે છે અને સારી વસ્તુને નઠારી વસ્તુની ચઢાય રાખે છે તેજ
પ્રમાણે આજે આ મારી પટરાણી મને છેતરીને જવા છડે છે, પણ મને જાગતાં બાણીને
મટોચાય છે, પરંતુ મારી પાને તેનું કપટ ચાલવાનું નથી.’ આ પ્રમાણે મોહનવિજયજીએ
સત્તરમી ઢાળ કહી છે. ૯-૧૭

ફહા.

- છળ તાકી સંધ્યા સમય, ગુણાવળી ગજગતિ;
ગૃહથી બાહિર પરવરી, નરપતિ લહી નિરત્તિ. ૧
- ખુણસ ધરી લેઈ ખડગ, કંતે કીધી કેડ;
મળી ગઈ કાળી નિશા, ન લહો નારી નિવેડ. ૨
- થઈ સંધ્યા સાસુ ભુએ, વધૂતણી તે વાટ;
એહવે ઉઘડાવ્યાં જઈ, ગુણાવળીએ કપાટ. ૩
- વીરમતી હરખી ધણું, વહુને આદર દીધ;
કીરતિ નિજ વિદ્યાતણી, લઘુતાથી તેણે કીધ. ૪
- વચનથી આવી ઇલાં, પ્રીતમથી પ્રચ્છન્ન;
નહિ મુકાણો તુમતાણો, બાઈજી દાઝિછન્ન. ૫
- જેહ હવે મુજને કહો, તે હું કરે પ્રમાણ;
વહેલી જિમ જાઉં વળી, જાગશે જીવનપ્રાણ. ૬
- ચંદ્ર નૃપતિ દ્વારાંતરે, અવલોકે અવદાત;
થઈ સંપે સાસુ વહુ, કરવા માંડી વાત. ૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે રાજા વિચારે છે તેટલામા શુભાવળી રાજાને ઉઘેલા નતણી છળ જોઈને મહેલની બહાર નીકળી રાજા પણ તરતજ રાખ્યામાથી ઉઠી ખડગ લઈને તેની પાછળ આવ્યો. રાત્રી શ્યામ હોવાથી રાણીને તેની ખબર પડી નહીં. અહીં સાસુ સંધ્યાકાળ થયો એટલે વહૂની વાટ જોતા હતા, તેવામા શુભાવળીએ જઈને દ્વાર ઉઘડાવ્યા વીરમતી ખુશી થઈ, વહૂનો સત્કાર કર્યો અને પોતાની વિધવાના પોતાને મોઢે વખાણુ કર્યા ૧-૪

શુભાવળી બોલી કે—‘ હે સાસુજી ! તમારા વચનથી મારા પ્રીતમને છેતરીને છાની રીતે આવી છુ, તમારો પ્રેમ મારાથી મૂકણો નહીં હવે જે કરવું હોય તે મને કહો અને હું પાછી વહેલી જઈ શકું તેમ કરો કેમકે મારા જીવન જાગશે તેનો મને ભય છે ’ આ વખતે ચંદ્રરાજા બહાર ઉભો ઉભો સાસુ વહૂ એક થઈ જે વાત કરે છે તે સામળે છે ૫-૭

ઠાળ ૧૮ મી.

નાથ અગ્રોવા યદ રજા—એ દેશી.

વીરમતી કહે રે વહુ, ઉપવન લગે જાવો; કંબા એક કણેરની, દોડી લઈ આવો. ૧ નારી કાંઈ જાણે નહી, મતિ તુમ્હ કહાવે; તે પણ રાત્રિ પડ્યે થકે, પાનહીથી જાવે. નાં ૨ મંત્રી આપીશ તુજને, તેહ કણુયર કંબા; જિહાં મીતમ પોઢ્યો હુવે, જાજે તિહાં અવિલંબા. નાં ૩ દેજે તું નિરભયથકી, તસ ઠબકા તીન; તેહથી ચંદ નરેસર, હોશે નિદ્રાધીન. નાં ૪ આવશું પ્રાત સમય થયે, આપણુ બિહુ જ્યારે; ચંદ મહીપતિ જાગશે, સેજરડીથી ત્યારે. નાં ૫ વચન સુણી સાસુ તણાં, વહુ તુરત ઉજાણી; રાતતણી રાજતણી, કાંઈ ભીતિ નાણી. નાં ૬ રાજ પણ કેડે થયો, જાણીને અગળા; પણ ભદ્રક સમજે નહિ, સાંકળ્યા એણે સગળા. નાં ૭ વાડીમાંહે રાણી ગઈ, નિશિ નિપટ અંધારી; તે સંધળું ખોટું દિવા, બીહે છે નારી. નાં ૮ કુમળી કંબા કણેરની, રાણીએ લીધી; તતુક્ષણ તે આવી ફરી, સાસુને લીધી. નાં ૯ ચંદ તો આવ્યો પાધરો, જિહાં છે નિજ સગળ; જાણે હમણા આવશે, કંબા લેઈ ભગળ. નાં ૧૦.

ઠાળ અદારમીનો ભાવાર્થ.

વીરમતી બાલી કે “હે વહુ ! તમે જરા આપણા ઉપવન સુધી જઈને એક કણેરની સોટી લઈને દોડાદોડ આવો,—નારી કાંઈ જાણતી નથી. શરેખર તેની મતિ—બુદ્ધિ તુમ્હ—હલકી હોય છે. કહેવાય છે કે ‘શ્રીની બુદ્ધિ પાનીએ’ તે સુજળ રાત્રે તો પાનીથી પણ નીચે જાય છે.—તે સોટી હું મંત્રી આપીશ, પછી તે લઈને તારો પતિ પોઢ્યો છે ત્યાં જઈ તથા ઠબકારા દઈ આવજે, એટલે તારો પતિ નિદ્રાને આધીન થઈ જશે, તે આપણે જાને પ્રાતઃકાળે આવોશું ત્યારે જાગશે.” સાસુની આવી આજ્ઞા થતાં શુભાવળી તરતજ રાત્રિનો ને રાજનો કાંઈનો પણ ભય ન ગણતાં ઉપવન તરફ ચાલી, રાજ પણ તેને અગળા જાણી કેડે પડ્યો, પણ ભદ્રિકપણે જાણ્યું નહીં કે તે અગળાએ કાંઈક સગળાને સાંકળી લીધા છે. અંધારી રાતે રાણી એકલી વાડીમાં ગઈ. સો દિવસે પણ ભય પામે છે, એમ કહેવાય છે તે સંધળું ખોટું છે. ઉપવનમાં જઈ એક કુમળી કણેરની કંબા કાપી લીધી, પછી તે લઈને તરતજ સાસુ પાસે આવી અને તેના હાથમાં આપી. ચંદરાજ તો પાધરો પોતાના મહેલમાં પોતાની શય્યા પાસે આવ્યો અને ‘હમણા કંબા લઈને શુભાવળી આવશે.’ ૧-૧૦

સેજ ઉપર એક વસ્તુનો, કરી પુરૂષ પોઢાડ્યો; ચંદ નૃપે તેહ ઉપરે, એક વસ્ત્ર ઓઢાડ્યો. નાં ૧૧ દીપક પુઠે છિપી રહ્યો, જિમ સ્ત્રી નવી દેખે; પુરૂષતણા છળ આગળે, નારી કુણ લેખે. નાં ૧૨ વીરમતીએ વહુ લણી, વાંસે કર થાપી; તે કણચરની કાંબડી, મંત્રીને આપી. નાં ૧૩ લય નાણીશ મન ભૂપનો, ધીરજ ચિત્ત ધરજે; જિણવિધ મેં લાખ્યું અછે, તે વિધિ તું કરજે. નાં ૧૪ રાણી તામ ઉતાવળી, કંબા લેઈ આવી; ભૂડી ચતુર થઈ આતુરી, નવી જોયેા જગાવી. નાં ૧૫ કપટ પુરૂષના ઉપરે, કંબા ઉઠાવી; ચંદ ચિંતે માતને, વહુ રૂડી શીખાવી. નાં ૧૬ રાણી કૃતકૃત્યા થઈ, ગઈ સાસુ પાસે; નૃપ પણ ચરિત્ર નિહાળવા, થયો નારીની વાંસે. નાં ૧૭ તિમ જઈ ઉભો દ્વારાંતરે, નવી ખીહે રાજ; કંઠણ હુદયે ખીહે કિશું, લખ વાજેજે વાજ. નાં ૧૮ મોહનવિજયે અઢારમી, કહી ઢાળ પવિત્ર, શ્રોતા આગળ સાંભળો, સાસુ વહૂનાં ચરિત્ર. નાં ૧૯

હહા

વહૂએ સવિ માંડી કહ્યો, કંબતણો અધિકાર;
દીધી શાખાશી ધણી સાસુએ તિણિવાર. ૧
ભાખે એમ ગુણાવળી, તુમે અવધારે માત;
નગરલોક ભાખે સહુ, રખે લહે કોઈ વાત. ૨

એમ ધારી એક વસ્ત્રનો પુરૂષ જેવો આકાર બનાવી શર્યા ઉપર મૂકી તેના ઉપર વસ્ત્ર ઓઢાડી દીધું અને પોતે દીપકના પાછળના ભાગમાં સત્તાઈ રહ્યો કે જેથી શુભાવળી આવે તો તેને દેખે નહીં પુરૂષના છળ આગળ સ્ત્રી શા લેખામાં છે ? અહીં વીરમતીએ શુભાવળીને શાખાસી આપી અને કછેરની કળા મંત્રી આપી કહ્યું કે ‘તું જરા પણ રાજનો લય રાખીશ નહીં, ચિત્તમાં ધૈર્ય ધારણ કરજે અને મેં કહ્યું તે પ્રમાણે કરજે’ શુભાવળી પણ તરતજ પોતાના મહેલ તરફ ચાલી અને પતિને જગાડવાની તજવીજ કર્યા વિના કે તપાસ્યા વિના શર્યા ઉપર કછેરની કળાના ત્રણ ઠંઠકારા દઈને તરતજ પાછી વળી. ચંદરાજએ જોયું કે-‘માતાએ બહુ સારી શીખવી જણાય છે’ શુભાવળી તો કૃતકૃત્ય થઈને ઉતાવળી સાસુ પાસે આવી રાજ પણ તેનું ચરિત્ર જોવા તેની પાછળ આવ્યો અને દ્વારની બહાર નિર્ભય થઈને ઉભો રહ્યો લાગેા વાજ વાગે તો પણ કંઠણ હુદયવાળો માણસ ખીતો નથી આ અઢારમી ઢાળ મોહનવિજયએ માસુ-વહૂના ચરિત્રની કહી તે સાંભળો ૧૧-૧૯

હહાનો ભાનાર્થ

વહૂએ તો કળા સાસુને આપીને પોતે કહ્યા પ્રમાણે કરી આવ્યાની વાત કરી સાસુએ શાખાશી આપી શુભાવળી જોલી કે-‘હે માતા ! મારા પતિ તો નિદ્રાવશ થયા પણ આ

જે કાંઈ નૃપને જઈ કહે, તો મુજ ગતિ શી થાય;
તેણે એ નગરી લોકનો, કાંઈક કરો ઉપાય.

૩

કહે સાસુ સુણો રે વહ, મુજને તું શું કહીશ;
માહરે તો ઇમહિજ ગયા, પાપક વણુતાં દીશ.

૪

મુજ ગૃહદ્વારાવધિ લગી, ન હોએ નિંદાપ્રવેશ;
પણ નગરી જન સવિ થશે, નિદ્રાવશ સુવિશેષ.

૫

ચંદ વિચારે હું ઇહાં, ઉભો એહને દાર;
એ વિધા મુજ ઉપરે, નહિ ચાલે નિરધાર.

૬

વહને બેસારી તિહાં, વીરમતી સ્વયમેવ;
ગર્ભગૃહમાંહે ગઈ, આનંદે તતખેવ.

૭

દાળ ૧૯ મી.

(જાણવીણવા હું ગઈ રે એ—દેશી.)

વીરમતીએ તો રચું રે, અનુપમ ગર્દભી રૂપ; સનેહા સાંભળો, દ્વારતણે
છિદ્રે રહી રે, નિરખે કૌતુક ભૂપ. સં ૧ ગર્દભી રૂપે તે કરેરે, કૂર સ્વરે ખરનાદ;
સં તિણે નગરીમાંહે થયોરે, નિદ્રાનો ઉન્માદ. સં ૨ નગરી લોક મૂર્છિત થયારે,
વીરમતીએ વિરદ; સં ચકિદળ જે નિસરે રે, તો પણ ન લાહે શુદ્ધ. સં ૩ એમ
વિધા અવસ્થાપિની રે, મૂકી મન ઉલ્લાસ; સં સાસુ રૂપે મૂળગેરે, આવી વહુઅર

નગરના લોક બધા જાગે છે, તેમાંથી કોઈ આપણી વાત જાણીને રાજાને કહે તો મારી
શી વલે થાય ? માટે તેનો કાંઈ ઉપાય કરો તો ઠીક. 'વીરમતી કહે કે—'તું' મને શું
શીખવવાની હતી ? મારા તો એમ પાપક વણુતાં દિવસોના દિવસો વ્યતીત થયા છે. હું
હમણાં એવો ઉપાય કરું છું કે જેથી મારા ઘરના દ્વારની બહાર બધા નિદ્રાવશ થઈ
જશે.' ચંદ્રસાગર વિચારવા લાગ્યો—'હું તો ઘરના દ્વારની અંદર છું તેથી મને શીકર
નથી.' વીરમતી રાણી ગુણાવળીને ત્યાં બેસારી પોતે તેજ સમયે અંદરના ઘરમાં ગઈ. ૧-૭.

દાળ યોગણીશમીના ભાવાર્થ.

પછી વીરમતીએ અંદર જઈને ગર્દભીતું રૂપ કર્યું. રાજા ચંદ દ્વારના છીદ્રમાંથી તે
કૌતુક જોતાં હતાં. પછી કૂર સ્વરે ખરનાદ કર્યો, કે જેથી તમામ નગરીમાં નિદ્રાનો ઉન્માદ
પસરી ગયો. નગરીના બધા લોકો એવા મૂર્છિત થઈ ગયા કે, ચક્રોતું સૈન્ય આવે તો પણ
જાગે નહીં. ૧-૩ આ પ્રમાણે નગરના લોકો ઉપર અવસ્થાપિની નિદ્રા મુકીને પોતાના મૂળરૂપે

પાસ. સં ૪ રે વહૂ મેં કેવું કયું રે, નગરી લોક વિકાય; સં ખાર મણે નાળે
ધુરે રે, તોહે પણ શું થાય. સં ૫ ચાલો ચંદની વાડીએ રે, તિહાં છે પ્રથમ
સહકાર; સં તિહાં ખેસીને જયશું રે, વિમલપુરીએ લગાર. સં ૬ નગરી કોસ
અઢારશે રે, છે અલગ અતિ તેહ; પણ તુજને અનિમેષમે રે, દેખાડીશ ધરી નેહ.
સં ૭ નિસુણી વચન વિમાતનાં રે, સહસા ચંદ ભૂપાળ; સં વાડીમાંહે ગયો
વહી રે, દીઠો વૃક્ષ રસાળ. સં ૮ તસ કોટરમાંહે રહ્યો રે, છાનો લેધ કરવાળ;
સં કૌતુક જોવા ચંદનું રે, ચિત્ત થયું ઊજમાળ. સં ૯ નૃપ ચિતે મુજ નારીમાં
રે, અવગુણ નહી એક ટાંક; સં ડુંગર ફેરવીઆફરે રે, એ સવિ માતનો વાંક. સં
૧૦ એ કોટરમાંહે રહી રે, જોઈં સકળ ચરિત્ર; સં નારી વિમળપુરી જઈ રે, શું
શું કરશે વિચિત્ર. સં ૧૧ એહવેખિહું સાસુ વહૂ રે, આવી તિણે આરામ; સં
નૃપ ચિતે લેતી રખે રે, ખીજે તરૂં વિશ્રામ. સં ૧૨ તો ઇલાં રહીશ હું જૂલતો
રે, કૌતુક જોઈશ કેમ; સં તિણે સહકારે એહવે રે, આવી ખિહું ધરી પ્રેમ.
સં ૧૩ નૃપને તેણે નિરખ્યો નહી રે, કોટરમાંહે તેણ; સં ખેડી સહકારે ચઢી
રે, સાસુ વહૂ હરખેણ. સં ૧૪ વીરમતીએ સહકારને રે, દીધો કંખપ્રહાર;
સં વિમલપુરી દેખાડ તું રે, અમને અહો સહકાર. સં ૧૫ વીરમતી વચને

તે વહૂની પાસે આવી અને વહૂને કહ્યું કે—‘ મેં આખી નગરીના લોકને એવા કરી દીધા
છે કે ખાર મણની નોખત વાગે તો પણ કોઈ જાગે નહીં હવે આપણે આપણી ચંદન-
વાડીમાં ચાલો, ત્યાં જઈ પહેલોજ સહકાર-આંગો છે તેના ઉપર ચઢી વિમળાપુરી જઈએ. ૪-૬

“ હે વહૂ તારા મનમાં એમ છે કે વિમળાપુરી ૧૮૦૦ ચોજન દૂર છે ત્યાં કેમ
પહોંચાશે. પણ હું તને આંખ મીંચીને ઉધાડે એટલા વખતમાં ત્યાં પહોંચાડી દર્શાશ. ”
અપર માતાના આવા વચન સંભળીને-ચંદરાજાએ વિચાર્યું કે ‘ આપણે પણ સાથે જવું
અને જોવું કે તે ખત્રે ત્યાં જઈને શું કરે છે ? ’ એટલા ઉપરથી તે ઉતાવળો પોતાની વાડી
તરફ ચાલ્યો અને ત્યાં પ્રથમજ સહકારનું વૃક્ષ હતું તેના કોટરમાં ખડગ સહીત પેઠો. પછી તે
વિચારવા લાગ્યો કે ‘ મારી રાણીમાં તો લેશ માત્ર અવગુણ જણાતો નથી પણ જેમ મોટા
ડુંગરા ફેરવ્યા ફરે છે તેમ મારી માતાએ તેને ફેરવી નાખી છે હવે જોઈએ છીએ કે તેઓની
ધારણા શી છે ? ’ આમ તે વિચારે છે તેવામાં તો વીરમતી ને શુભાવળી ત્યાં આગ્યા. ચંદરાજા
ચિંતામાં પડ્યા કે ‘ જો તે ખીજા ઝાડ ઉપર ચઢશે તો આપણે પડ્યા રહીશું. ’ ૭-૧૨

તેટલામાં તો તેઓ જન્ને હરખભર તેજ આળા પાસે આવીને તેનાપર ચઢી ગઈ.
ચંદરાજા કોટરમાં બરાબર સંતાયેલ હોવાથી તેની તેઓને ખબર પડી નહિ. પછી વીર-
મતીએ વૃક્ષ ઉપર કંખાનો પ્રહાર દઈને કહ્યું કે ‘ હે આમ્ર ! તું અમને વિમળાપુરી દેખાડ,

તદા રે, આદ્યો તર આકાશ; સં દેવવિમાનતણી પરે રે, અપ્રતિહત ગતિ તાસ.
સં ૧૬ એ ઓગણીશમી ઢાળમાં રે, પામ્યો નૃપતિ પ્રભોદ; સં મોહનવિજય
કહે સુણો રે, આગળ વિવિધ વિનોદ. સં ૧૭

હહા.

- નૃપ કોટર આવરણથી, રહ્યો અમકટ મુજળયુ;
કેવળ આવરણે જિસ્થો, જીવને કેવળનાણુ. ૧
- મનથી પહેલો સંચરે, ગગને તે સહકાર;
નિરખે દેશ વિદેશ નૃપ, વન ઉપવન વિસ્તાર. ૨
- આલે ચંદ્રાતપ વિચે, તે તર મંત્રપ્રભાવ;
જેહવી ક્ષીરસમુદ્રમાં, તરતી દીસે નાવ. ૩
- રે રે નિરખ ગુણાવળી, વીરમતી કહે એમ;
નગરીઓ જો કહેવી અછે, સુંદર અલકા જેમ. ૪
- નવરંગા ગંગા નિરખ, પુણ્ય પ્રસંગા જેહ;
કળિમળ કંદ નિકંદવા, અસિપુત્રી સમ એહ. ૫
- હંદીવરનયની નિરખ, કાલિંદી પકિલ;
એ ધરણી તરણીતણી; જાણુ સહિ ધમ્મિભલ. ૬

એટલે તરતજ આખો વિમાનની જેમ આકાશમાર્ગે આદ્યો આ ઓગણીસમી ઢાળમાં
રાત્ર અંક ઘણો ખુશી થઇ ગયો શ્રી મોહનવિજય કહે છે કે હજી આગળ વધારે
વિનોદ કળવનારી વાતો આવશે તે તમે ધ્યાનદઇ સાંભળો ૧૩-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

જેમ કેવળજ્ઞાનાવરણીએ જીવનું કેવળજ્ઞાન આવરેલું છે, તે રીતે કોટરના આવરણથી
ચંદ્રાનંદ અવરાયેલ છે તો પણ મતિશ્રુતાદિ જ્ઞાનાવરણીના ક્ષયોપશમથી જેમ જીવને ઓછો
વધતો બોધ થાય છે તેમ રાત્ર પણ તેમથી બહારનો ભાગ કેટલોક દેખી શકે છે આખો
મન કરતા ઉતાવળી ગતિએ આદ્યો જાય છે રાત્ર અનેક પ્રદેશ વન ઉપવન વગેરે જુએ
છે આકાશમાં ચંદ્રમાની જ્યોત વિસ્તરેલી હોવાથી જેમ ક્ષીરસમુદ્રમાં નાવ ચાલતી દેખાય
તેમ આદ્યનીના પ્રકાશ વેગે એ વૃક્ષ દોડતું દેખાય છે ૧-૩ વીરમતી ગુણાવળીને આગળીવડે
દેખાડતી જાય છે કે “હે વડૂ! જુઓ આ નવરંગી ગંગા નદી છે તે ગ્રાણીના પાપમળને
ધોઇ નાખનારી કહેવાય છે, આ કાળા બળવાળી કાલિંદી (ચમના) છે, તે ધરણી રૂપી સ્ત્રીના

કરસંજ્ઞાએ ગગનથી, નિરખાડે હિત આણુ;
દેશ નગર વન શૈલ હ્રદ, વાપી નદી નવાણુ.

૭

દાળ ૨૦ મી.

(અરજ અરજ મુખોને રૂડા રાજ્યા હોજ-એ દેશી)

એહ તું એહ તું જોય ગુણાવળી હોજ, અષ્ટાપદ ગિરિ એહ; ભરતે ભરતે
કરાવ્યો ચિહ્નું મુખો હોજ, કંચનમણિ જિનગેહ. નિરખ (૨) વિનોદ એ
નવનવા હોજ. (ટેક) ૧ સંભવાદિ (૨) ચાર દક્ષિણ દિશા હોજ, એહવા
પ્રગટ છે પાઠ; પશ્ચિમ (૨) દ્વાર જિનેશ્વરા હોજ, સુપાર્શ્વદિક આઠ. નિં ૨
ધર્મદિક (૨) દશ તીર્થ કરા હોજ, છે ઉત્તર દિશિ એહ; ઋષભ (૨)
અજીત દોય જિનવરા હોજ, પ્રાચી દિશિ સસનેહ. નિં ૩ ધંધાં જિન (૨)
નામ ઉપાર્જશે હોજ, દશમુખ લંકાભૂપાળ; તીરથ (૨) એહ જગમાં વડો
હોજ, સુરનદી વળય વિશાળ. નિં ૪ તિમજ (૨) દેખાડ્યો દૂરથી હોજ,
પર્વત શિખરસમેત; રે વહુ (૨) તમે કરો વદના હોજ, હિયડે આણીજ
હેત. નિં ૫ પહિલા (૨) ખારમા ખાવિશમા હોજ, ચોવીશમે જિન
ભાણુ; ચાર (૨) વિના વિંશતિ જિના હોજ, તાસ નિવૃત્તિ નિરવાણુ.
નિં ૬ સંપ્રતિ (૨) સત્તર તીર્થ કરા હોજ, પામ્યા ધણુ ગિરિમુક્તિ; ધંધાં
વળિ (૨) ત્રણ ત્રિભુવનધણી હોજ, લહેશે અવિચળ મુક્તિ. નિં ૭

ધર્મિલ ચોટલા જેવી દેખાય છે ” એ પ્રમાણે અનેક ગ્રામ, નગર, દેશ, પર્વત, નદીઓ,
વન, દ્રહ, વાવો, ઉપવનો વિગેરે દેખાડતી જાય છે ૪-૭

દાળ વીસમીનો ભાવાર્થ.

આગળ ચાલતા અષ્ટાપદ પર્વત દેખાડીને વીરમતી બોલી કે-“ જો આ અષ્ટાપદ
પર્વત ઉપર ભરતે કરાવેલ કંચન ને મણિમય જિનચૈત્ય છે તેમા પૂર્વદિશા તરફ ઋષભ
દેવ ને અજિતનાથની મૂર્તિ છે, દક્ષિણ દિશાએ અલવનાથ વિગેરે ચાર પ્રભુની મૂર્તિ છે,
પશ્ચિમ દિશાએ સુપાર્શ્વનાથ વિગેરે આઠ પ્રભુની મૂર્તિઓ છે અને ઉત્તર દિશાએ ધર્મનાથ
વિગેરે દશ પ્રભુની મૂર્તિઓ છે અહીં આવીને નવજી તીર્થ કર નામકર્મ ઉપાર્જન કરશે
આ પર્વત ફરતી ગગનદી વલયતા આકારે રહેલી છે ” આગળ ચાલતા છેટેથી સમેત-
શિખરગિરિ બતાવીને કહ્યું કે-“ હે વહુ ! તમે આ તીર્થને વદના કરો આ તીર્થ પહેલા,
ખારમા, ખાવીશમા ને ચોવીશમા સિવાયના વીશ પ્રભુ મોક્ષે જવાના છે તેમા હાલ સુધી ૧૭ પ્રભુ
મોક્ષે ગયા છે અને વીશમા, એકવીશમા અને ત્રેવીશમા એ ત્રણ પ્રભુ મોક્ષે જવાના છે ૧-૭

તિમ વૈભાર (૨) જુઓ વહૂ હોજી, વળી અર્ધુદાચળ ઇરથ; એહવે (૨) આંવો પંથમાં હોજી, શ્રીસિદ્ધાચળ તિથ્ય. નિં ૮ સુણ વહૂ (૨) તીર્થ એ મોટકો હોજી, નામે દૂરિત પળાય; તો જિણે (૨) નયણે નિહાળીઓ હોજી, તસ તિહુઅણ જસ ગાય. નિં ૯ પૂરવ (૨) નવાણુ સમેસર્થા હોજી, જગગુર આદિ જિણુંદ; સિદ્ધ (૨) અનંતા ઇહાં હુવા હોજી, કેઇ થયા જ્ઞાન દિણુંદ. નિં ૧૦ પ્રથમ (૨) ઉદાર શ્રી ભરતનો હોજી, બીજો તેમ દંડવીર્ય; ત્રીજો (૨) ઉદાર ઇશાનેંદ્રનો હોજી, ચોથો મહેંદ્રપતિ ધીર. નિં ૧૧ બ્રહ્મેંદ્રે (૨) કર્યો પાંચમો હોજી, છઠો ભવનપતિ ક્રીધ; સગર સગરનો સાતમો આઠમો હોજી, વ્યંતરપતિ સુપ્રસિદ્ધ. નિં ૧૨ નવમો (૨) ઉદાર અંદ્રયશા તણો હોજી, ચક્રધર દશમો ઉદાર; આગે (૨) ઉદાર વળી હોશે હોજી, રામાદિકના ઉદાર. નિં ૧૩ ઇણુ ગિરિ (૨) આવ્યાથી હુવે હોજી, સકળ માનવ અવતાર; ત્રિવિધે (૨) કરો તુમે વંદના હોજી, એ ભવ તારણહાર. નિં ૧૪ આગે (૨) વળી નીરખો વહુ હોજી, તીરથ શ્રી ગીરનાર; મુગતિ (૨) વધુ ઇહાં પરણશે હોજી, રાજુલનો ભરતાર. નિં ૧૫ પુંડરિક (૨) ગિરિવર સારીઓ હોજી, મહિમા ઉદધિથી ઉંડ; ખૂતો (૨) પદ ગજમહનો હોજી, તિણે ઇહાં ગજપદ કુંડ. નિં ૧૬ તીરથ (૨) એમ નવનવા હોજી, અવલોકાવે રસાળ; પહણી (૨) વિંશતિમી લડી હોજી, મોહનવિજયે ઢાળ. નિં ૧૭

જુઓ, આ વૈભારગિરિ, આ અર્ધુદાચળ અને આ સિદ્ધાચળ આ સિદ્ધાચળ તીર્થ સર્વથી મોટું છે, તેને નજરે જોવાથી પણ પાપ માન નાશ પામી જાય છે અહીં ભગવંત ઋષભદેવ પૂર્વ નવાણુ વખત સમવસર્થા છે અહીં અનંતા મુનિઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા છે અને અનંતા ડેવળજ્ઞાન પામ્યા છે આ તીર્થ પહેલો ઉદાર ભરતચક્રીએ કર્યો, બીજો દંડવીર્ય રાજાએ કર્યો, ત્રીજો ઇશાનેંદ્રે કર્યો, ચોથો મહેંદ્રે કર્યો, પાંચમો બ્રહ્મેંદ્રે કર્યો, છઠો ભુવનપતિના ઇંદ્રે કર્યો, સાતમો મગર ચક્રીએ કર્યો, આઠમો વ્યંતરેંદ્રે કર્યો, નવમો ચંદ્રયશાએ કર્યો, દશમો ચક્રધરે કર્યો આ પ્રમાણે દશ મોટા ઉદાર થયા છે અને આગળ રામચંદ્રાદિ ઉદાર કરવાના છે આ ગિરિએ આવવાથી મનુષ્યનો અવતાર મહાન થાય છે તેથી આ મહાન તીર્થને તુ ત્રિવિધે ત્રિવિધે વંદના કર કારણ કે આ તીર્થ ભવસમુદગ્રા પ્રવહણુ સમાન છે આગળ ચાલતા ગીરનાર તીર્થ જતાવેને કહ્યું કે “હે વડું! તુ જો, આ ગીરનાર પવંત છે અહીં રાજુલના ભર્તાર શ્રી મેઘિનાથ સ્વામી મુક્તિવપ્તને પરણ્યો આ તીર્થ પજુ સિદ્ધાચળની સરખાનું છે તેની પાચમી દુકાન કહેવાય છે તેનો મહિમા અમુદથી નબીર છે અહીં હાથીનો પગ ખુચી ગયાને ઠેકાણે ગજપદ કુંડ છે ” આ પ્રમાણે વીંશમી પોતની વડુ શુદ્ધાવગીને નવા નવા તીર્થો બનાવતી હતી આ રમવાગી વીસમો ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી છે ૮-૧૭

હુહા.

- નદીનાથ અળગાં થકી, રે વહૂ તું અવલોક;
મધ્ય દીપ વીંટી રહો, વિવિધ રત્નના થોક. ૧
- પહોળો જોયણ લાખ દો, લાંબો વલયાકાર;
વારિ વૃદ્ધિ તિમ ઊંડપણ, તટથી તાસ વિચાર. ૨
- પટ જોયણ દશ સહસ તિહાં, ઊંડો જોયણ હબર;
સોળ સહસ જોયણ તિહાં, ઊંચી શિખા વિચાર. ૩
- તે ઉપર દોય કોસની, વેલ વૃદ્ધિ સદીવ;
ચિહ્ન દિશે કળશાકાર ચઉ, ભાખે ભુવણપદવ. ૪
- તસ મુખ જોયણ સહસ દશ, દળ ઇંગ જોયણ સહસ્સ;
પહોલા ઊંડો એક લખ, માન સદા ઇમ તસ્સ. ૫
- તિહાં જળરક્ષક સુર ધણા, સદા શાશ્વતા ભાવ;
એહવો લવણ સમુદ્ર એ, એહનો પ્રબળ પ્રભાવ. ૬
- ઇમ વાતો કરતે થકે, તે સહકાર સુરંગ;
આવ્યો વિમળપુર ભણી, સીમાએ અનુપંગ ૭

હુહાનો ભાવ્યાર્થ

આગળ ચાલતાં વીરમતીએ કહ્યું કે “હે વહૂ ! જુઓ, આ જંબુદ્વીપની ફરતો વલયા-કારે લવણ સમુદ્ર છે. તે બે લાખ યોજન પહોળો છે. તેના કિનારેથી તે ઊંડો વધતો વધતો છે. તેમ પાણી પણ ઉંચું ઉંચું છે. છેવટે મધ્યના દશ હબર યોજનમાં તે એક હબર યોજન ઊંડો છે. અને તે ઠેકાણે જળની શિખા ઉંચી સોળ હબર યોજન છે. તેના ઉપર બે કોસ વેળ વધે છે. એ લવણ સમુદ્રનાં મધ્ય ભાગમાં ચાર દિશાએ ચાર પાતાળકળશ છે. તેનું મુખ દશ હબર યોજન પહોળું છે, તેની ઠીંકરી એક હબર યોજન જાડી છે અને તે કળશા ઊંડો એક લાખ યોજન છે. તેમાંથી ધનવાત ને તનુવાત ઉછળે છે, તેને લીધે પાણીની શિખા ઉંચી ચઢે છે. તેનું નિવારણ કરવા માટે સંખ્યાબંધ દેવતાઓ હાથમાં ચાટવા લઈને કાયમ ઉભાજ રહે છે. આ બધા શાશ્વત ભાવ છે.” આ પ્રમાણે વાતો કરે છે તેવામાં તેઓ વિમળાપુરીની નજીકમાં આવી પહોંચ્યા. ૧-૭

દાન ર૧ મી

(૬૫ને કાન બોલાવે હો નવરંગ ચૂડાવાળો-એ દેશી)

રાણી નવપક્ષવ નવકુસુમા, નિરખે તિહાં વનરાજી; તે શોભાએ સુરપતિ-
નું વન, ઉર્ધ્વલોક ગયું લાજી. રૂડો ચંદ્ર નિહાળે હો નવરંગ નારી ચેષા. એ
આંકણી. ૧ આંખ કદળ નિળ તરૂ જળુ, મુનિદ્રુમ તાલ તમાલા; નાગ
પુત્રાગ પ્રિય ગુ સુર ગા, મધુપન્યગ્રોધ વિશાળા. રૂડો ૨ ઉપવન તેમ મનોહર નિ-
રખે, જાઈ જુઈ નવમલ્લિ; ચંપક કેતકી કુંદ સેવત્રી, ઉન્નવળ પુલા વલ્લી. રૂડો ૩
ઉન્નવળ કુસુમ તે દહરિશિ કટ્યાં, પરિમલ પવન સુહાયો; જ્યોતિષચક્ર ગગ-
નથી માનુ, અવની ઉપર આર્યો. રૂડો ૪ જળ ઉન્નવળ જળાશય કેરો, ચંદ્રનીએ
કરી દીપે; નૌતમ ધરણી ચંદ્ર એ પ્રગટ્યો, ગગનચંદ્રને જીપે. રૂં ૫ આયત પ્રથુ
ચક્ર અવસાને, જળભૂત વાપી જળીસા; માનુ વિમળપુરીની નિજ છુતિ,
જેવાના આરિસા. રૂં ૬ આગળ નગરી નિરખી રાણી, વિસ્મય કરી મન હિસે;
જે કૈલાસ કહાવે તે એ, વા રોહણાચળ દીસે. રૂં ૭ પ્રતિ મંદિર દીપકથી નગરી,
નેત્રપ્રભાએ હરખે; માનુ વનમા આંખો જાણી, ચંદ્ર નરીંદને નિરખે. રૂં ૮

દાન એકવીસમીનો ભાવાર્થ.

રાણી શુભાવતી ત્યાં નવા નવા પાદડા અને કૂલોવાળી સુરોલિત વનની એણી જોઈ એમ
કંપના કરવા લાગી કે ધંદ્રુ નંદનવન શરૂઆતને ઉર્ધ્વ લોકમાં આવ્યું ગયું હશે ? ચંદ્રશંકર
પણ પોતાની સ્ત્રીની નવીન ચેષા રૂડીરીતે જોનો હતો તે વનમાં આળા, કદળ, લીંબડા, જાળુ
સમપર્ણ, તાક, તમાલ, નાગરવેલ, નાગકેશવ, પ્રિયશ્વતા, સુરગલતા, મહુડા અને મોટા વડ
વગેરેથી યુક્ત સુદર વન જોતા હતા વળી તેમાં જાઈ, જુઈ, નવમલ્લિકા, ચંપો, કેતકી, ડાહર
અને સેવત્રીના વૃક્ષો ઉન્નવળપણે ફુલા હતા આ વખતે હશે દિશામાં ઉન્નવળ પુષ્પો ખીલી
રહ્યા હતા અને તેની મુગધને પવન ચાતરફ ફેલાવી રહ્યો હતો તેથી આકાશથી જ્યોતિ-
ષચક્ર ઉતરી આંખુ હોય તેવો દેખાવ ત્યાં ધર્ષ ગયો હતો ૧-૪

ચંદ્રના તેજથી સરોવરના પાણી ઉન્નવળપણે દીપતા હતા જેથી આકાશમાં રહેલા
ચંદ્રની સ્પર્ધા કરવાવાળો બીજો જ ચંદ્રમાં જાણે પૃથ્વીપટ ઉપર પ્રગટ થયો હોય તેમ દેખાતું
હતું સરોવરના છેડા ઉપર મોટી અને ગોળ વાવો પાણીથી ભરપૂર હતી, તે જાણે વિમળ
પુરીને પોતાનું અરૂપ જોવાના આગ્રીસા હોય તેમ લાગતી હતી જેમ જેમ તે નગરી
આગળ જોવામાં આવતી તે જોઈને રાણી વિચારમાં પડી અરે ! આતે કેવામ પર્વત કહે
છે તે હશે ? કે રોહણાચળ કહે છે તે હશે ? પ્રત્યેક મંદિરો-ધરોમાં રહેલા દીવાઓ એજ
જાણે એ નગરીના નેત્રો હોયની એમ આ વનમાં આવેલા ચંદ્રશંકરને હર્ષથી એ નગરી

પૂછે રાણી કહો તુમે બાઈ, એ નગરી તે કેહી, વીરમતી કહે નિસુણે। વહૂજી, વિમળપુરી તે એહી। ૩૦ ૯ ઇમ કહી તે સહકાર ગગનથી, તતક્ષણ આવ્યો હેઠો; મૂકયો ઉપવનમાંહે તેણે, નૃપતિ જીએ છે ખેઠો। ૩૦ ૧૦ સાસુ વહૂ બેહુ ઉતર્યા તરૂથી, નગરી સાહમી ચાલી; માંહેમાંહે તાળી દેતી, કરતી અતિહિ ખુશાલી। ૩૦ ૧૧ નરપતિ પણ તે બેહુ ન બાણે, તિમ પૂઠળ પરવરિયો; વિદ્યા એમ વિમાતની નિરખી, તોહી પણ નવિ ડરિયો। ૩૦ ૧૨ તે જિમ બેહુ ચડવડતી ચાલી, તિમહિજ નૃપતિ વિરાળે; અનુક્રમે એમ કરંતા આવ્યા, નગરીને દરવાળે। ૩૦ ૧૩ વહૂનો હાથ ગ્રહીને સાસુ, નગરી કીધ પ્રવેશ; પાવનપોળમાંહે મન હરખે, આવ્યો ચદ નરેશ। ૩૦ ૧૪ સાસુડી વહૂને તેડી, નગરીને અવલોકાવી; પાણિગ્રહણ તણે જિહાં મડપ, તે બેહુ તિહાં આવી। ૩૦ ૧૫ ગીત નૃત્ય વાજિત્ર વિવિધ ગતિ, ધવળ મગળ બહુ હોવે; ગુણાવળી તિમ વીરમતી બેહુ, અતિ મનર ગે બેવે। ૩૦ ૧૬ નગરીમાંહે આવ્યા ગળ, મનવહિત સવિ સીધી; સેવક નિજ સ્વામી આદેશે, નૃપને પ્રણિપત્ય કીધા। ૩૦ ૧૭ શ્રોતા નિસુણે આલાસ્વામી, વિવિધ વિનોદ તે કરશે; વિમળપુરીએ પ્રેમલાલચ્છી, ચંદ્ર નરોદ તે વરશે। ૩૦ ૧૮ એકવીસ ઢાળે ચદ ચરિત્રનો, એહ પ્રથમ ઉદ્ધાસ; પંડિત રૂપવિજય મુપસાયે, મોહન વચન વિલાસ। ૩૦ ૧૯

નીરખી રહી હોય તેમ દેખાતુ હતુ ૫-૮ આ બેઠને ગુણાવળીએ પૂછ્યુ કે—“ સાસુજી ! આ કઈ નગરી છે ? ” સાસુ બોલ્યા —“ વહૂ ! એજ વિમળાપુરી છે ” એવામા સહકાર આકાશમાથી નીચે ઉતર્યો અને નગરીના બહારના એક ઉપવનમા સ્થિર થયો। એટલે સાસુ વહૂ બન્ને તેના પરથી નીચે ઉતર્યા અને નગરી તરફ ચાલ્યા હવે સાસુ વહૂ તેા આનંદથી તાળી દેતા આગળ ચાલ્યા રાજ પછુ તેના ડોટરમાથી નીકળીને તેઓ ન બાણે તેમ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો। વિમાતાની આવી અપૂર્વ વિદ્યા જોઈ પછુ તે કાઈ ડર્યો નહિ। શૂરવીર પુરૂષા નિડરજ હોય છે એમ કરતા કરતા નગરીના દરવાજા પામે તેઓ આવ્યા। નગરીમા પ્રવેશ કર્યો ચદરાજ પછુ ત્યાંસુધી તેા તેની પાછળ પાછળ આવ્યો। વીરમતીએ વહૂનો હાથ ઝાલીને તેને આખા ચદેરમા ફેરવીને બધુ દેખાડ્યુ પછી ફરતી ફરતી લગ્નમડપમા જ્યા ગાનતાન થઈ રહ્યા હતા ત્યા તે બન્ને અરી અને આનંદથી બધુ જોવા લાગી પછી વરનો વરઘોડો હમણાજ આવશે એમ ધારી ત્યા યોગ્ય સ્થળે તે બેઠી ૯-૧૬

ચદ રાજ નગરમા આવ્યો તેજે પોતાની મનોવાચ્છા પૂરણ કરી સેવકે પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી રાજને પ્રણામ કર્યો હે શ્રોતાઓ ! હવે તમે આલાનગરીના સ્વામી રાજ ચદ અહીં ભાતભાતના વિનોદ શરૂ અને વિમળાપુરીની પ્રેમલાલચ્છી ચદરાજને વરશે તે તમે સાંભળો આ પ્રમાણે એકવીસ ઢાળેમા ચદરાજના ચરિત્રનો પહેલો ઉદ્ધાસ પૂરો થયો। પંડિત રૂપવિજયજીના પસાયથી શ્રીમોહનવિજયજીના વચનને વિલાસ છે ૧૭-૧૯

ઢાળ પંદરમીથી ઢાળ એકવીસમી સુધીનું રહસ્ય.

એક વખત બીજું માણસ પોતાના વાગ્બળમાં સપડાયું એટલે પછી વશ કરનાર માણસ તેને પોતાની મરજીમાં આવે તેમ નચાવે છે; પરંતુ તેમ નચવવા માટે તેને ઉધી સમજણ આપવાની જરૂર પડે છે. વીરમતી શુભાવળીને વશ આવેલી જણીને એવી દુષ્ટ સમજણ આપે છે કે જે સ્ત્રીજાતિને તદ્દન વર્જ્ય છે. કુલટા અથવા સ્વચ્છંદે ચાલનારી સ્ત્રીની કૃતિ તેને કર્તવ્ય તરીકે સમજાવે છે તે છેવટે કહે છે કે ‘ જે સ્ત્રી પોતાના પતિથી બીડે તેનો જન્મજ અકૃતાર્થ છે. ’ બહીષુ એ જુદી વાત છે ને આજ્ઞાને આધીન રહેવું એ જુદી વાત છે. વીરમતી જે વાતને એક કરી દઇ આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું—આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્તન ન કરવું અથવા પતિની આજ્ઞા વિના કંઈ પણ કાર્ય ન કરવું એવા કુળવધૂના ધર્મને તે તદ્દન જુદા રૂપમાં જ મૂકે છે અને તેનું નામ પતિથી બહીષુ એમ કરાવી તે પ્રમાણે ન વર્તવાનો ઉપદેશ આપે છે અંદરાજ કહિ જાણે તેા પણ તેથી ન કરવાનું પહેલાંથી જ શીખવી રાગે છે. શુભાવળી જે કે કૌતુક જોવાની અભિલાષાને આધીન થવાથી તેની શીખા-મણી સાંભળે છે; પરંતુ તે પતિપરાયણ વૃત્તિવાળી હોવાથી પોતાના પતિ પોતાની ઉપર કોઈ પણ રીતે ગુસ્સે ન થાય એવો મંત્રપ્રયોગ કરવા સામુદાયને વિનવે છે આ બધા-કુસંગતિના ફળ છે. આવા કામજુટમણને લાગતા મંત્રપ્રયોગથી ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની અને પોતાની જાંઘગી ધુળધાણી કરી નાખી છે, તેમ કરવાથી પતિ તરફનું જે સુખ હોય છે તે ખુવે છે અને પછી ‘ ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલીને રૂવે ’ તેની જેમ પોતાના હાથના કરેલાં હૈએ વાળેલાં હોવાથી ખુબ્બો બેઠી બેઠી રાયા કરે છે આવી સ્થિતિ થયાનું ઘણી જગ્યાએ સાંભળીએ છીએ જોળી શુભાવળીની પણ એજ સ્થિતિ થવાની છે, તે આપણે આગળ જોશું. પરંતુ આ હકીકતથી ટુંકેા સાર એ લેવાનો છે કે જૂલેચુકે બનતા સુધી પોતાની પુત્રીને કે સ્ત્રીને અને પુત્રવધુને કુસંગતિ ન થાય તેની સાવચેતી પૂરેપૂરી રાખવી જે સ્ત્રી સ્વેચ્છાચારી હોય, કુલટા હોય, કુળની લાજમર્યાદા તણ દીધેલી હોય અથવા કુટુંબથી તળાયેલી હોય, પારકી વાતો કરવાના રસવાળી હોય અને સાઈ સાઈ ખાવાના ચરસવાળી હોય, મેળાખેળામાં કે કૌતુક જોવામાં આજેવાન થનારી હોય અને રાત્રિ-જાગરણના મિયે રાત્રિએ જ્યાં ત્યાં ભટકનારી હોય, ઘરમાં વડેરાઓની મર્યાદા ન જાળવતી હોય અને પોતાના પતિ સાથે પણ ઉત્તમ કુળમાં ન છાજે તેવી છુટ જોગવતી હોય કે જોગવવા ઇચ્છતી હોય, અન્ય પુરૂષનો વારવાર પરિચય કરતી હોય અને પરપુરૂષ સાથે હદ સુધીને હસનારી હોય—આવી સ્ત્રીઓની સંગત પોતાનું શુભ ઇચ્છનારી સ્ત્રીઓએ કરવી નહીં તેમજ સુસા પુરૂષોએ પોતાની પુત્રી, બહેન, પુત્રવધૂ અને સ્ત્રીને તેવી સ્ત્રીની સંગત કરવા દેવી નહીં.

હવે વીરમતી તરતમાં જ્યાં કૌતુક બનવાનું છે તે કહી સંભળાવે છે કૌતુકમાં લગ્ન મહોત્સવ હોવાનો છે એમ નથી પણ પ્રેમલાલચથી વિધાતાએ નવરા દિવસે ઘડી હોય

એવી અત્યંત સ્વરૂપવતી ગણાય છે અને તેની સાથે પરણવા આવનાર કનકદંત્ર કુમાર પણ એવો રૂપવાન ગણાય છે કે જેને બીજાની નજર ન લાગવા માટે આજ સુધી લોચ-રામાંજ રાખવામાં આવેલ છે તેને જોવાનાં છે. આ હકીકતની સ્પષ્ટતા આપણે આગળ જોઈએ; પરંતુ આવા કૌતુક જોવા અને ગમે તેવો સ્વરૂપવાન હોય પણ જો તે પરપુરૂષ હોય તો તેને જોવો એ કુળવધનું કામજ નથી. શુભાવળીનું ચિત્ત વ્યુદ્ધાહિત થઈ ગયેલું હોવાથી એ વિચાર તેને આવતોજ નથી. તેને તો એટલે દૂર એક રાત્રિમાં કેમ જવાય ને એ કૌતુક કેમ જોવાય તેનીજ મુશ્કેલી લાગે છે. વીરમતી પોતાની વિદ્યાશક્તિની સમજ આપીને તે શંકા દૂર કરે છે, એટલે તે પોતાને પતિ પાસેથી છુટવાનો અવકાશ ન મળવાનું કારણ આગળ ધરે છે. પરંતુ તેમાં એટલું વિષ ભેળવાયેલું છે કે જો અવકાશ મળે તો તે આવવા તૈયાર છે. વીરમતી આજે ચંદ્રકુમાર વહેલા ધરે આવશે એમ કહે છે. શુભાવળીના માનવામાં તે વાત આવતી નથી, પણ જો વહેલા આવે તો તેના ઉપર વિશ્વાસ આવવાનું મનમાં કબુલ કરે છે.

વીરમતી દેવ આરાધનવટે અકાળ વૃદ્ધિ કરાવે છે અને તેથી ચંદ્રકુમાર વહેલા મહેલમાં આવે છે. એટલે શુભાવળીનો સાસુ ઉપરનો વિશ્વાસ દૃઢ થાય છે. શુભાવળી યથાયોગ્ય પતિલક્ષિત કરે છે, પરંતુ આજની પતિલક્ષિતમાં ને રાજની પતિલક્ષિતમાં ફેર છે. રાજની પતિલક્ષિતમાં એ વિચાર રહેતો હતો કે પતિ જેમ અને તેમ પોતાની સાથે વધારે આનંદ કરે ને વધારે વખત જાળે તો ઠીક; આજે એવો વિચાર વર્તે છે કે જટ સુધ્ધ જાય ને નિદ્રાવશ થઈ જાય તો ઠીક. ક્રિયા તો એકજ છે પણ અધ્યવસાયમાં મોટો ફેર છે.

વિચક્ષણ રાજા શુભાવળીનું ચળચિત્ત સમજી જાય છે. વિચક્ષણ પુરૂષની પાસે સ્ત્રી ગમે તેટલી પોતાની લાગણીઓ છુપાવે પણ તે છુપી રહી શકતી નથી તેની પ્રવૃત્તિમાં કાંઈ ને કાંઈ ફેર પડેજ છે. ચંદ્રરાજના સમજવામાં એની ચપલતા આવવાથી તે પણ કપટ નિદ્રાએ સુવે છે. એકનો પ્રપંચ બીજાની ઉપર પણ અસર કરે છે. તેને શુભાવળીમાં કુલટાપણાની શંકા આવે છે, તેથી તે અનેક પ્રકારના ચંકટ્પ વિકટ્પ કરે છે, તેટલામાં તો શુભાવળી પતિને નિદ્રાવશ થયા નાણી મહેલ ગહાર નીકળે છે. એટલે રાજાની શંકા મજબુત થાય છે અને તે ખડ્ગ લઈને તેની પાછળ ચાલે છે. ક્ષત્રીઓ શસ્ત્ર વિના ગહાર નિકળતાજ નથી, કારણ કે તેને અણુધાર્યો શસ્ત્રનો ખપ પડે છે. ચંદ્રરાજ વીરમતી ને શુભાવળી વચ્ચે થતી વાત સાંભળે છે. છેવટે શુભાવળીને કબ્જેરની સોટી લેવા વીરમતી ઉપવનમાં મોકલે છે. રાત્રિએ ઘર ગહાર પગલું દેતાં પણ ભય પામનારી શુભાવળી એકલી ઉપવનમાં ચાલી જાય છે ને સોટી કાપી લાવે છે આ સ્ત્રીચરિત્રની પ્રગટ નિશાની છે તે પોતાને ભય લાગવાનું જો જતાવે તે માત્ર પતિને છેતરવા માટેજ છે. અહીં કવિ કહે છે કે ' સ્ત્રીની મતિ પાનીએ તો કહેવાય છે પણ રાત્રિએ તો તે પાનીથી પણ નીચી જાય છે. '

ઢાળ પંદરમીથી ઢાળ એકવીસમી સુધીનું રહસ્ય.

એક વળત ખીણું માણસ પોતાના વાગ્બળમાં સપડાયું એટલે પછી વશ કરનાર માણસ તેને પોતાની મરજીમાં આવે તેમ નચાવે છે, પરંતુ તેમ નચવવા માટે તેને ઉધી સમજણ આપવાની જરૂર પડે છે વીરમતી ગુણવળીને વશ આવેલી જાણીને એવી દુષ્ટ સમજણ આપે છે કે જે સ્ત્રીજાતિને તદ્દન વર્જ્ય છે. કુલટા અથવા સ્વચ્છંદે આલનારી સ્ત્રીની કૃતિ તેને કર્તવ્ય તરીકે સમજાવે છે. તે છેવટે કહે છે કે 'જે સ્ત્રી પોતાના પતિથી બીડે તેનો જન્મજ અકૃતાર્થ છે.' ખીણું એ જુદી વાત છે ને આજ્ઞાને આધીન રહેવું એ જુદી વાત. વીરમતી જે વાતને એક કરી દઈ આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું—આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્તન ન કરવું અથવા પતિની આજ્ઞા વિના કંઈ પણ કાર્ય ન કરવું એવા કુળવધૂના ધર્મને તે તદ્દન જુદા રૂપમાં જ મૂકે છે અને તેનું નામ પતિથી ખીણું એમ ઠરાવી તે પ્રમાણે ન વર્તવાનો ઉપદેશ આપે છે ચંદ્રરાજ કદિ જાણે તો પણ તેથી ન ડરવાનું પહેલાંથી જ શીખવી રાખે છે ગુણવળી જે કે કૌતુક જોવાની અભિલાષાને આધીન થવાથી તેની શીખા-મણે સાંભળે છે; પરંતુ તે પતિપરાયણ વૃત્તિવાળી હોવાથી પોતાના પતિ પોતાની ઉપર કોઈ પણ રીતે ગુસ્સે ન થાય એવો મંત્રપ્રયોગ કરવા સામુજીને વિનવે છે. આ ગદા-કુસંગિતિનાં ફળ છે. આવા કામજુદમણને લાગતા મંત્રપ્રયોગથી ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની અને પોતાની છંદગી ધુળધાણી કરી નાખી છે, તેમ કરવાથી પતિ તરફનું જે સુખ હોય તે પ્રુવે છે અને પછી 'ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલીને રૂવે' તેની જેમ પોતાના હાથના કરેલાં હાથે વાગેલાં હોવાથી પ્રુવે ભેડી ભેડી રાયા કરે છે આવી સ્થિતિ થવાનું ઘણી જગ્યાએ સાંભળીએ છીએ જોળી ગુણવળીની પણ એજ સ્થિતિ થવાની છે, તે આપણે આગળ જોશું. પરંતુ આ હકીકતથી દુઃકો સાર એ લેવાનો છે કે ભૂલેસુકે જનતા સુધી પોતાની પુત્રીને કે સ્ત્રીને અને પુત્રવધુને કુસંગિતિ ન થાય તેની સાવચેતી પૂરેપૂરી રાખવી જે સ્વેચ્છાચારી હોય, કુલટા હોય, કુળની લાજમર્યાદા તજી દીધેલી હોય અથવા કુટુંબથી તળયેલી હોય, પારકી વાતો કરવાના રસવાળી હોય અને સાડું માડું ખાવાના ચરસવાળી હોય, મેળામેળામાં કે કૌતુક જોવામાં આજેવાન થનારી હોય અને રાત્રિ-જાગરણના મિત્રે રાત્રિએ જ્યાં ત્યાં ભટકનારી હોય, ઘરમાં વડેરાઓની મર્યાદા ન જાળવતી હોય અને પોતાના પતિ સાથે પણ ઉત્તમ કુળમાં ન છાજે તેવી છુટ જોગવતી હોય કે જોગવવા ઇચ્છતી હોય, અન્ય પુરૂષનો વારંવાર પરિચય કરતી હોય અને પરપુરૂષ સાથે હદ સુધીને હસનારી હોય—આવી સ્ત્રીઓની સંગત પોતાનું શુભ ઇચ્છનારી સ્ત્રીઓએ કરવી નહીં તેમજ સુત્ર પુરૂષોએ પોતાની પુત્રી, બહેન, પુત્રવધૂ અને સ્ત્રીને તેવી સ્ત્રીની સંગત કરવા દેવી નહીં.

હવે વીરમતી તરનમાં જ્યાં કૌતુક જનવાનું છે તે કદી સંભળાવે છે. કૌતુકમાં લગ્ન મહોત્સવ જોવાનો એમ નથી પણ ગ્રેમલાલસથી વિધાનાએ નવરા દિવસે ઘડી હોય

એવી અત્યંત સ્વરૂપવતી ગણાય છે અને તેની સાથે પરણવા આવનાર કનકધ્વજ કુમાર પણ એવો રૂપવાન ગણાય છે કે જેને બીજાની નજર ન લાગવા માટે આજ સુધી લોચ-રામાંજ રાખવામા આવેલ છે તેને જોવાનાં છે આ હકીકતની સ્પષ્ટતા આપણે આગળ જોશું, પરંતુ આવા કૌતુક જોવા અને ગમે તેવો સ્વરૂપવાન હોય પણ જો તે પરપુરુષ હોય તો તેને જોવો એ કુળવધૂનું કામજ નથી. શુણ્વાણીનું ચિત્ત વ્યુદ્ધશાહિત ધર્મ ગયેલું હોવાથી એ વિચાર તેને આવતોજ નથી તેને તો એટલે દૂર એક રાત્રિમાં કેમ જવાય ને એ કૌતુક કેમ જોવાય તેનીજ મુશ્કેલી લાગે છે વીરમતી પોતાની વિદ્યાશક્તિની સમજ આપીને તે શંકા દૂર કરે છે, એટલે તે પોતાને પતિ પાસેથી છુટવાનો અવકાશ ન મળવાનું કારણ આગળ ધરે છે પરંતુ તેમાં એટલું વિષ લેળવાયેલું છે કે જો અવકાશ મળે તો તે આવવા તૈયાર છે વીરમતી આજે ચંદ્રકુમાર વહેલા ઘરે આવશે એમ કહે છે શુણ્વાણીના માનવામા તે વાત આવતી નથી, પણ જો વહેલા આવે તો તેના ઉપર વિશ્વાસ આવવાનું મનમાં કબુલ કરે છે.

વીરમતી દેવ આરાધનવડે અકાળ વૃદ્ધિ કરાવે છે અને તેથી ચંદ્રકુમાર વહેલા મહેલમાં આવે છે એટલે શુણ્વાણીનો સાસુ ઉપરનો વિશ્વાસ દઢ થાય છે. શુણ્વાણી યથાયોગ્ય પતિભક્તિ કરે છે, પરંતુ આજની પતિભક્તિમા ને રોજની પતિભક્તિમાં ફેર છે. રોજની પતિભક્તિમાં એ વિચાર રહેતો હતો કે પતિ જેમ જાને તેમ પોતાની સાથે વધારે આનંદ કરે ને વધારે વખત જાગે તો ઠીક, આજે એવો વિચાર વર્તે છે કે અંત સુધં જાય ને નિદ્રાવશ થઈ જાય તો ઠીક. ક્રિયા તો એકજ છે પણ અધ્યવસાયમા મોટો ફેર છે.

વિચક્ષણ રાજા શુણ્વાણીનું ચળચિત્ત સમજી જાય છે વિચક્ષણ પુરૂષની પાસે સ્ત્રી ગમે તેટલી પોતાની લાગણીઓ છુપાવે પણ તે છુપી રહી શકતી નથી તેની પ્રવૃત્તિમાં કાંઈ ને કાંઈ ફેર પડેજ છે. ચંદ્રરાજના સમજવામા એની ચપળતા આવવાથી તે પણ કપટ નિદ્રાએ સુવે છે. એકનો પ્રપચ બીજાની ઉપર પણ અસર કરે છે. તેને શુણ્વાણીમાં કુલટાપણાની શંકા આવે છે, તેથી તે અનેક પ્રકારના સકલ્પ વિકલ્પ કરે છે, તેટલામા તો શુણ્વાણી પતિને નિદ્રાવશ થયા જાણી મહેલ બહાર નીકળે છે. એટલે રાજાની શંકા મજબુત થાય છે અને તે ખડ્ગ લઈને તેની પાછળ ચાલે છે ક્ષત્રીઓ શસ્ત્ર વિના બહાર નિકળતાજ નથી, કારણ કે તેને અણધાર્યો શસ્ત્રનો ખપ પડે છે ચંદ્રરાજ વીરમતી ને શુણ્વાણી વચ્ચે થતી વાત સાંભળે છે છેવટે શુણ્વાણીને કણેરની સોટી લેવા વીરમતી ઉપવનમાં મોકલે છે રાત્રિએ ઘર બહાર પગલું દેતા પણ ભય પામનારી શુણ્વાણી એકલી ઉપવનમાં ચાલી જાય છે ને સોટી કાપી લાવે છે આ સ્ત્રીચરિત્રની પ્રગટ નિશાની છે તે પોતાને ભય લાગવાનું જે જતાવે છે તે માત્ર પતિને છેતરવા માટેજ છે અહીં કવિ કહે છે કે 'સ્ત્રીની મતિ પાનીએ તો કહેવાય છે પણ રાત્રિએ તો તે પાનીથી પણ નીચી જાય છે.'

ચંદ્રાન ત્યાં ન રોકાતાં ગુણાવળીને છેતરવાની યુક્તિ રચે છે ને ગુણાવળી તેથી છેતરાય પણ છે. રસસંવૃત્તિએ કરવામાં આવતા કામમાં તેવી ભૂલ થવાનો સંભવજ છે. પતિને નિદ્રાધીન કરી આવ્યા પછી ગુણાવળી બીજી ચંકા ઉઠાવે છે અને તેના જવાબમાં વીરમતી કહે છે કે 'મારા તો એમ પાપડ વણતાં દિવસોના દિવસો અતિત થઈ ગયા છે.' આ એવા બાવવાણું વાક્ય છે કે 'હું કાંઈ શીખાઉ નથી, એ બધી વાત હું શીખેલીજ છું.' પછી વીરમતી નગરના સર્વ લોકને નિદ્રાધીન કરવા રાસલો વિધાનો પ્રયોગ કરે છે. વિધાની શક્તિ પારાવાર હોય છે. નગરના લોકો પણ નિદ્રાને વશ થાય છે, પરંતુ અહીં પોતાના સ્વાર્થમાં તત્પર થયેલ હુષ્ટ સ્ત્રીજાતિ કેટલો અનર્થ કરે છે તે વિચારવાનું છે. શહેર બધાને આવી સ્થિતિમાં મૂકવાથી દુર્ભાગ્ય યોગે અગ્નિનો અથવા બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો લય ઉત્પન્ન થાય તો તેનું પરિણામ શું આવે તેનો વિચાર કિંચિત્ પણ રાખવામાં આવેલો નથી. આ સ્ત્રી જાતિની દૂરતાનું પ્રગટ ચિન્હ છે.

અહિંયા સ્ત્રી ચરિત્રનું પ્રદર્શન છે, સ્ત્રી જાતિ ભોળી-ભદ્રિક-સરલ પરિણામવાળી હોય તે છતાં પણ કુસંગતિથી તે કેવા કેવા નાટક લગવે છે તે જોવાનું છે. ગુણાવળી જેવી ભક્તી અને ભોળી તેમજ પતિવ્રતા અને પતિપરાયણા સ્ત્રી માત્ર કૈાતુક જોવાની ઇચ્છાથી વીરમતી જેવી સ્વેચ્છાચારી સ્ત્રીને આધીન થઈ જાય છે અને તેથી પોતાના પતિને ઉઘતા વેચવા જેવું અકાર્ય આચરે છે. આમાંથી સ્ત્રીજાતિએ શિક્ષણ એ લેવાનું છે કે એકવાર જો આવી સ્વેચ્છાથી સ્ત્રીને આધીન તે થઈ તો પછી તેમાંથી છુટી રાકવાનું નથી; ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે નીચાજ ઉતરતા જવાનું થાય છે. માટે એવી સંગત મૂળમાંથી તણ દેવી. પુરૂષ એ શિક્ષણ લેવાનું છે કે પોતાને લાગતી વળગતી સ્ત્રીઓને એવી સંગત થવા ન દેવી, કેમકે સંગત થયા પછી, તેનો પાસ લાગ્યા પછી, તેમાં મીઠાસ આવ્યા પછી, તેને તજવાનું કહેવું કે તેવો પ્રયત્ન કરવો તે લગભગ નિષ્ફળ નીવડે છે. માટે પહેલાંથીજ સાવચેતી રાખવી.

વીરમતી ને ગુણાવળી આંખા ઉપર ચડવા માટે આવ્યા તે વખતે તેના કોટરમાં રહેલા ચંદ્રાન તેને બીલકુલ ઢેળાયા નહીં. તેનું ખરું કારણ તેના હર્ષને આવેશ છે. આવેશમાં આવેલા માણસમાં નેત્ર જુદું કામ કરે છે. ક્રોધનો, માનનો, વૃણાનો, કામનો, હર્ષનો ઇત્યાદિ આવેશ એવા છે કે તેના આવેશ વખતે ઇંદ્રોએ ગરાબર કામ કરી શકતી નથી. ગુણાવળીએ પહેલાં કલ્પેરની કાંબના કળકારા દેવા ગઈ ત્યારે 'શય્યામાં ચંદ્રાન છે કે નહીં' તે જાણવાની કૈાતુક જોવાના આવેશમાં તજવીજ ન કરવાની પહેલી ભૂલ કરી હતી, અહીં બીજી ભૂલ થાય છે. પરંતુ આવેશવાળા માણસો ભૂલો કરે તેમાં બીલકુલ નવાઈ નથી. સુર મનુષ્યે કોઈ પણ જાતના આવેશમાં આવવું નહીં. કામ ક્રોધાદિ લાગણીઓ તો જોઈ વધતે અંશે પ્રાણી માત્રમાં હોય છે, પરંતુ તેની જ્યારે તીવ્રતા થાય છે ત્યારે તે આવેશ ગણાય છે. આવેશમાં આવેલ માણસો આવી ગફલત કરે છે એટલુંજ નહીં પણ

કેટલાંક અકાર્યો પણ કરે છે. ઉપર જણાવેલ દરેક જાતના આવેશ એવા દુષ્ટ છે કે તેના પરિણામ અવશ્ય કટુજ આવે છે.

કોટરમાં રહેલા ચંદરાજીને કેવળજ્ઞાનાવરણે આવરિત અને કટકુટીની અંદરથી પ્રકાશ આવે તેમ મતિજ્ઞાનવરણીયાદિકના ક્ષયોપશમથી બાહ્યવસ્તુના બોધવાળા પ્રાણીનો ઉપમા આપી છે. આ હકીકત કર્મચંદાદિકથી સમજવા યોગ્ય છે. આ પ્રાણીના જ્ઞાનને સર્વથા તો કેવળજ્ઞાનવરણીએ રોકેલું છે. પરંતુ જ્ઞાનાવરણી કર્મની બીજી ચાર પ્રકૃતિઓ છે, તેના જેટલે જેટલે અંશે ક્ષયોપશમ થાય તેટલે તેટલે અંશે, ગાઢ વાદળાના સમૂહથી આવરિત સૂર્યનો પ્રકાશ પણ યત્કિચિત જણાય છે અને તે પણ કટકુટીની અંદરથી પાછો પાતળો લાસમાન થાય છે તેમ વસ્તુસ્વરૂપનો અદ્વય અનદ્વય બોધ થાય છે બાકી સર્વથા બોધ તો જ્યારે કેવળજ્ઞાનાવરણીનો ક્ષય થાય ત્યારેજ થાય છે જે બોધ પ્રાપ્ત થયા પછી અનતંકાળ પર્યંત અવિચ્છિન્નજ રહે છે.

વૃક્ષ પર બેસીને આગળ ચાલતાં વીરમતીએ ગુણાવળીને અષ્ટાપદાદિ પાંચે તીર્થો આકાશમાંથી બતાવ્યા છે અને તેનું કેટલુંક વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તેણે એ તીર્થોની યાત્રા કરેલી છે અને તે તીર્થોના સંગંધની શાસ્ત્રોક્ત હકીકત પણ જાણેલી છે ઉપરાંત તેને કેટલોક બોધ હોય એમ પણ જણાય છે પરંતુ તેનામાં સ્વચ્છંદે વર્તવાનો બુદ્ધિ એટલી બધી તીવ્ર હતી કે તેના ગુણે પણ અવગુણરૂપ થઇ ગયા હતા. અહીં બીજે એ બોધ થાય છે કે ચંદરાજ શ્રી મુનિસુન્દરસ્વામીના શાસનમાં તેમના નિર્વાણ પામ્યા અગાઉ થયેલા છે. જેથી સમેતશીખર ઉપર ૧૭ પ્રભુ સિદ્ધિ વર્યાનું, સિદ્ધાચળ ઉપર ૧૦ ઉદ્ધાર થયાનું અને અષ્ટાપદ ઉપર રાવણ તીર્થંકર પદ હવે પછી બાંધશે એમ કહ્યું છે.

વિમળાપુરી ક્યાં આવી તે આટલા ઉપરથી ચોક્કસ થઇ શકતું નથી. કેટલાંક સિદ્ધાચળની તળેટીમાં વિમળાપુરી કહે છે અને હાલમાં જ્યાં વળા ગામ છે ત્યાં તેનું સ્થાન જણાવે છે પણ અહીં સિદ્ધાચળ બતાવ્યા પછી ગિરનાર પણ બતાવ્યો છે અને દ્વરથી લવણ સમુદ્ર બતાવીને તેનું પણ કેટલુંક વર્ણન કર્યું છે તેથી વિમળાપુરીનું સ્થાન મુકરર કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે વળી એ વળતને લાગેા વર્ગ થઇ ગયા હોવાથી તે સ્થાન મુકરર થવું પણ મુશ્કેલ છે.

વિમળાપુરી નજીક આવતા તે નગરી વીરમતીએ (અહીં રાસમાં કર્તાએ) બહુ ઉપમાઓ આપીને વર્ણન કર્યું છે, પરંતુ તે બહુ ઉપયોગી નહીં હોવાથી અહીં ટુંકામાં આપ્યું છે.

આંખા ઉપરથી નીચે ઉતરીને સાસુ વહુ શહેર તરફ જાય છે તે વખતે પણ ચંદરાજીની તેમને ખબર પડતી નથી. ચંદરાજ તે જાનેની પાછળ દષ્ટિ ન પડે તેટલે દૂર ચાલે છે. નગરીના દરવાજા સુધી તો તે ત્રણે સાથેજ આવે છે પણ ત્યાંથી બે વિભાગ પડે છે.

સામુજી વહૂને શહેર દેખાડવા જાયે ફરવે છે અને પછી વરકન્યાને જોવા માટે લગ્નમંડપની સમીપમાં જોડે છે.

વીરમતી ને ગુણાવળી વરની અહીં રાહ જુઓ છે અને વરનું તો હજી ઠેકાણું પણ નથી. હવે વરને શહેરમાં પ્રવેશ કરતાં સિંહલરાજના સુભટા શોધી કાઢશે અને સિંહલરાજ પાસે લઈ જશે ત્યાં સવાલ જવાબ અનેક પ્રકારના થશે તે જાણું આગળ ઉપર વાંચશું. હાલ તો ઉપર જે રહસ્ય બતાવવામાં આનું છે તેને હૃદયમાં ધારણ કરવાની ભલામણ કરીને વિરમવામાં આવે છે.

શ્રી ચંદરાજાના રાસનો પ્રથમ ઉલ્લાસ સમાપ્ત.

इति श्री प्राकृतप्रबंधे चंदचरित्रे चंदजन्म वीरसेनविक्षा वीरमतीविद्याप्राप्ति
वधूविप्रतारणवचनरचना विमलपूर्यागमनरूपाभिरामिश्चतसृभिः
कलाभिः समर्थितोऽयं प्रथमोल्लासः ॥

પ્રથમ खंड समाप्त.

દ્વિતીય ઉદ્ધાસ.

૬૬૧.

શાંતિ સુધારસ સકળ વિષુ, પરમ સૌખ્ય દાતાર;
સોલસમો જિનવર નમું, જગગુરુ જગદાધાર. ૧

ચંદ નરિંદ ચરિત્રનો, બીજો રચીશ ઉદ્ધાસ;
શીખકળા કળના થકી, પ્રકટ જાસ સુપ્રકાશ. ૨

રચના પ્રથમ ચરિત્રની, કરી ઘણે કવિરત્ન;
તોપણ સુગુણે આણવો, લેખે મુજ પ્રયત્ન. ૩

જગમાં વચનાદિક અધિક, યદ્યપિ કળા અરોપ;
ધેનુ સકળ પયદાયિની, પણ સુરધેનુ વિશેષ. ૪

ઉદ્ધાનો ભાવાર્થ.

અમૃતરસથી ભરેલા, ત્રણ લોકના સ્વામી, પરમ સુખ-મોક્ષને આપનારા જગતના-
ત્રણલોકના ગુરુ, ત્રણલોકના આધાર શ્રી સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથ પરમાત્માને હું
નમસ્કાર કરું છું. પ્રથમ ઉદ્ધાસ પૂરો કરી અહિં ચંદ રાજના ગસનો બીજો ઉદ્ધાસ રચું
છું જેમાં શીખળ સંગથી ઉત્તમ પ્રકાશ પ્રગટ કરવામાં આવશે. ૧-૨

યદ્યપિ આ ચરિત્રની રચના પ્રથમ ઘણું કવિરત્નોએ કરી છે છતાં ઉત્તમના ગુણોનું
વર્ણન કરવામાં મારો પ્રયત્ન નિષ્ફળ નહીં જાય-લેખે લાગશે જગતમાં ઘણી કળાઓ
વિદ્યમાન છે તેમાં વચનાદિકની કળા ઉત્તમ ગણાય છે હ્રદ્ય આપનારી ગાયો ઘણી હોય
છતાં કામધેનુ ગાય ઉત્તમ ગણાય છે. ૩-૪

તામ્રતણું કંચન કરે, પારદ જેમ અનૂપ;
 તેમ વિરસોને રસ કરે, વચન રસાયન રૂપ. ૫
 મીઠે વચને રસ દીયે, મીઠા ચંદ્ર સંબંધ;
 તિમ નિસુણો મીઠી સભા, એ સોનું ને સુગંધ. ૬
 આંચો છે નગરીતણી, પહેલી પોળે રાય;
 નિસુણો આગળ તેહનો, જે સંબંધ કહેવાય. ૭
 પ્રથમ પોળ રક્ષકજના, કરે વખાણ અખડ;
 જય જય ચંદ્ર નરિંદ તુ, ગુણગણ રચણકરંડ. ૮
 ભલે તુમે કરૂણા કરી, આજ મિટ્યો ઉચ્ચાટ;
 ખીજ નિશાકર જિમ અમે, જોતાં હુતા વાટ. ૯
 પાઉ ધારો આગળ તુમે, ચંદ્રચરિત્ર વિચિત્ર;
 સિંહલપુર સ્વમીતણી, કીજે સભા પવિત્ર. ૧૦
 વચન સુણી સેવક તણા, ચિતે ચિત્ત નરીંદ;
 અપરિચિતે પરિચિતપરે, કિમ કરી જાણ્યો ચંદ્ર. ૧૧

જેમ પારો તાળાને સ્પર્શ થતા મુવર્ણ બનાવી શકે છે તેમ રસાયણ રૂપ વચનો રસવગરનાને રસવાળા બનાવી શકે છે મીઠા વચનો રસ આપે છે, ચંદ્ર રાજાનો સંબંધ પણ મીઠા છે, અને તેવીજ રીતે સાબળનાર-સભા પણ મીઠી છે જેમ સોનું અને સુગંધ મળ્યા બરાબર છે ૫-૬

હવે ચંદ્રરાજાએ જેવો શહેરમા પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ કોઈ સેવકોએ તેને પ્રણામ કર્યા પહેલીજ પોળ પાસે આવતા ત્યાં ઉભા રહેલા તે સેવકો બોલ્યા કે—“હે ચંદ્રનરેન્દ્ર ! તમારો જય થાઓ તમે ગુણસમૂહના કર ડીયા જેવા છો તમે આજે અમારા ઉપર ખરેખરી કરૂણા કરી છે અને અમારો ઉચ્ચાટ મટાડ્યો છે અમે બીજના ચંદ્રની જેમ આપની રાહ જોતા હતા વિચિત્ર ચરિત્રવાળા હો ! ચંદ્ર રાજા તમે આગળ પગલા કરો અને સિંહલ પુરના સ્વામીની સભાને પવિત્ર કરો ” ૭-૧૦

સેવક પુરોના આવા શબ્દો સાંભળીને ચંદ્ર રાજા વિચારમા પડ્યા કે—‘આ શું ? જેમ પારકું ચિત્ત જાણે તેમ આ લોકોએ મને ચંદ્ર તરીકે શી રીતે જાણ્યો ? પણ કદિ એક સરખા નામથી કાઈ બૂલ થતી હશે એઓ કોઈ બીજા ચંદ્રની રાહ જોતા હશે ’ ૧૧

ઢાળ ૧ લી.

(૬૩૦ આળા આંખલી રે, ઇંડર દાડિમ દ્રાખ-એ દેશી.)

કહે નગરી આભા ધણી રે, નિસુણો અહો પ્રતિહાર; કુણુ છે ચંદ નરેશરૂ રે,
અધઓ તુજ આકાર. ચતુર નર, બોલ વિચારી બોલ. (એ આંકણી.) ૧
ચંદ તો ગગને ઉગીયો રે, બીજો તે કુણુ ચંદ; જાવા દે હઠ કિમ કરે રે, ફેાકટ એ
શા ફંદ. ચં ૨ પય પ્રણમી કહે પોળિયો રે, કાંઈ છિપો મામૂર; ઢાંક્યો કિમ રહે
છાખડે રે, ઝળહળ ઉગ્યો સૂર. ચં ૩ છાની કિમ કરીને રહે રે, મૃગમદ કેરી
વાસ; સાચા તુમને ઓળખ્યો રે, થાઓ ચંદ પ્રકાશ. ચં ૪ હઠ કરીને કર મહી
રંહ્યો રે, માંડી ખેંચા તાણુ; નૃપ કહે વળગે છે કિશુ રે, અળગો રહે અજણુ. ચં
૫ તું ભૂલો કુણુ રાતનો રે, શઠ હઠ માંડે કેમ; દીસે સૂતો અગાસડે રે, અજણુ
કહે એમ. ચં ૬ ભાળે ચંદને મુખ થકી રે, ભૂલીશમાં અવિવેક; ચંદ સરીખા
તો હશે રે, પુહવી ઉપર અનેક. ચં ૭ કુણુ ઓળવે નિજ નામને રે, એહવો
કુણુ છે દુઃખ; કિમ લેવા દેવા વિના રે, ઇમ કાંઈ જ પે જૂઠ. ચં ૮ પોળે પેસતાં
તાહરી રે, જો હોય લાગત કોય; તો આપું ભાગીશ નહી રે, દીધે દુર્ખાળ કુણુ

ઢાળ પહેલીના ભાવાર્થ.

આમ ચોતરફ ચંદ ચંદ એવા શબ્દો બોલાતાં સાંભળીને અને મનમાં વિચારીને
આભાપતિ બોલ્યા કે—“ અરે પ્રતિહાર ! ચંદરાજ કોણુ છે ? તું આકૃતિ જોઈ ભૂલ્યો.
હે ચતુર નર ! વિચારીને બોલ ચંદ્ર તો આકાશમાં ઉગેલો છે તે છે, વળી બીજો ચંદ
ક્યાં છે ? માટે મને જવા દે, હઠ કરીને રોકી નહીં રાખ ” આવા ફોગટ ફંદ શા કરે
છે. ૧-૨ પોળીઓ હાથ જોડીને બોલ્યો કે—“ અહો ચંદ રાજેન્દ્ર ! તમે ક્યાં પોતાને
છુપાવો છો ? એમ કાંઈ રત્ન ઢાંક્યું રહેવાનું છે ? ઝળહળતો સૂર્ય ઉગે તે છાખડે ઢાંક્યો
રહે ? કસ્તૂરીની ગંધ છાની શી રીતે રહી શકે ? અમે તમને સાચે સાચા ચંદરાજ
તરીકે ઓળખ્યા છે. અમારી ભૂલ થતી નથી. ” આમ કહીને તેણે ચંદરાજનો હાથ
ગ્રાહ્યો. ચંદરાજ કહે કે—“ અરે ! પણ તું વળગે છે કોને ? છેટે રહીને વાત કર. તુ કઈ
રાતનો ભૂલો પડ્યો છું ? મને તો તું અગામે સૂતો જણાય છે કે જેથી તને જામ થયો
છે માટે અરે શઠ ! આવો બોટો હઠ શા માટે કરે છે ? એક મરણુ મુખ જોઈને તું
ભૂલો પડ્યો જણાય છે. પણ ચંદ જેવા મુખવાળા તો પૃથ્વી ઉપર અનેક માણસો હશે
વળી તું જાણતો નથી કે પોતાના નામને કોણુ ઓળખે ? અને લેવા દેવા વિના જૂઠું કોણુ
બોલે ? ૩-૮ બાકી જો આ દરવાજો તારી કાઈ લાગત હોય તો કહી દે એટલે આપી દઉં,

હોય. ચં ૯ રોકે કિમ આડો ફરી રે, ટોકે છે શા માટ; વેળા વનમાં બહુ થઈ રે,
માત જોતી હશે વાટ. ચં ૧૦ કહે સેવક પ્રભુ તુમ તણું રે, ગૃહ તો અઢારશે
કેશ; જાવા ઘો ભોળામણી રે, મુજશું મ કરો રોપ. ચં ૧૧ તુમ સરીખા
મોહોટા મૃપારે, લાખે ઇમ જો અછેહ; તો કિમ ભાર ધરે ધરા રે, કિમ જગ વરસે
મેહ. ચં ૧૨ તુમ જેવા સેવું અમે રે, તિણે સવિ લહિયે નિરત્તિ; જિહાં જેહવા
નર સેવિયે રે, તિહાં તેહવી ફળપત્તિ. ચં ૧૩ મુજ સ્વામીને તુમથકી રે, કારજ
છે મહારાજ; માનો માહરી વિનતિ રે, ચંદ ગરીબનિવાજ. ચં ૧૪ ભૂપ વિચારે
માતજી રે, જો સાંભળશે નામ; લેહણાનુ દેવુ થશે રે, ઝગડાનું નહિ કામ.
ચં ૧૫ સેવક વચને નરવડ રે, આઠ્યો આગળ સાર; પગ પગ પ્રણમે ચંદને રે,
બહુજો જન પરિવાર. ચં ૧૬ મોહનવિજયે પહેલી કહી રે, બીજા ઉલ્લાસની
ઢાળ; આગળ અતિ મીઠી કથા રે, મુણજો થઇ ઉજમાળ. ચં ૧૭

એમ દેવાથી કોણુ દુખણુ થઇ જાય છે ? હું કાઈ તારો લાગો હોય તો ભાગવા ઇચ્છતો
નથી માટે મને આડો ફરીને શા માટે રોકે છે ? તારૂં લેવાનું હોય તે લઇ લે ને મને
જવા દે મારી માતા મારી વાટ જોતી હશે કારણ કે મને વનમાં બહુ વાર લાગી
છે ” ૬-૧૦

પ્રતિહાર બોલ્યો કે—“ સ્વામી તમારૂં ગામ તો અહીંથી અઢારસો કેસ દૂર છે
અહીં તમારી કઈ માતા વાટ જોવાની છે ? માટે એમ લોળવામણી ફરવી સુકી ઘો અને
મારી ઉપર કોપાયમાન ન થાઓ વળી તમારી જેવા મોટા જો જૂહુ બોલશે તો આ પૃથ્વી
બાર કેમ ઉપાડી શકશે ? અને જગતમાં વરસાદ પણ કેમ વરસશે ? અમે તમારી જેવા
રાજાઓનીજ સેવા કરનારા છીએ, તેથી અમે બધી તમારી ગત જાણીએ છીએ જ્યાં જેવા
નરને સેવીએ ત્યાં તેવા ફળની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત છે ૧૧-૧૩ હે મહારાજ ! અમારા સ્વામીને
તમારી સાથે અતિ અગત્યનું કામ છે તેથી હે ગરીબનિવાજ ચંદરાજ ! અમારી વિનતિ
માનો ને અમારી સાથે ચાલો ” ચંદ્રાનંદજીએ વિચાર્યું કે ‘ માતાજી આગળ ચાલ્યા જાય
છે, તે જો મારૂં નામ સાંભળશે તો લેણાનું દેવુ થશે, માટે અહીં ઝગડો કરવાનું કામ
નથી મુજો મોટે આજ્યા જગુજ સારૂ છે ’ આમ વિચારીને ચંદરાજ તેની સાથે આદ્યા
આગળ ચાલતા પગલે પગલે સેવક પુરૂષો ને બીજા લોકો તેમને પ્રણામ કરવા લાગ્યા આ
બીજા ઉલ્લાસની પહેલી ઢાળ પડિત મોહનવિજયજીએ વર્ણવી જેમ આગળ ઘણી રસવાળી
કથા આવશે, માટે સર્વ ઉત્સાહ ધરીને સાંભળો ૧૪-૧૭

કહા

કીધો સપ્રતિહાર નૃપ, બીજી પોળ પ્રવેશ;
તિહાં પણ રક્ષક કહે નમી, આવો ચંદ્ર નરેશ. ૧
અમ સ્વામી તુમ વાટડી, જોવે ધણું સદીવ;
ચાહે ક્ષાયિક લાવને, જિમ સંસારી જીવ. ૨
તુમ આવ્યે અમ ભૂપની, હોશે કારજ સિદ્ધિ;
જેમ ચક્ર પ્રગટ્યે થકે, ચક્રીધર નવનિદ્ધિ. ૩
ભૂપ કહે રે ચંદ્રને, ભ્રમ ભૂલો છો કેમ;
ભણે કનકતરુ જિમ કોઇ, દોડે લેવા હેમ. ૪
ભણ્યા જણાઓ ભાઈઓ!, સહુએ એક નિશાળ;
જે આગળ સેવક તમે, ભલો તેહ ભૂપાળ. ૫
તુમ નૃપહંતી માહરે, કુણ હિનનો પહિયાન;
શું કારિજ છે મુજથકી, એ તો ત્રીજો તાન. ૬
દીસો છો ધૂતો તમે, કિહાં શીખ્યા અવિવેક;
ચંદ્ર ચંદ્ર એહણું કહી, ધૂત્યા હશે અનેક. ૭

કહાનો ભાવાર્થ.

અનુક્રમે પ્રતિહારની સાથે ચંદ્રરાજાએ બીજી પોળમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે ત્યાંના રક્ષક પુરૂષો પણ નમસ્કાર કરીને બોલ્યા કે —“ હે ચંદ્રરાજા! પધારો, અમારા સ્વામી તમારી રાહજા ભેઠ રહ્યા છે સસારી જીવ જેમ ક્ષાયિક લાવને ચાહે તેમ તેઓ તમને ચાહે છે જેમ ચક્રરત્ન પ્રગટ થયે ચક્રવર્તીની ધારણા સફળ થાય છે ને નવનિધિ પ્રગટે છે તેમ તમારા આવવાથી અમારા સ્વામીની કાર્યસિદ્ધિ થશે ” ચંદ્રરાજાએ તે સેવકોને કહ્યું કે—
“ અરે ! મને ભેઠને તમે ચંદ્રના ભ્રમથી કેમ ભૂલો છો ધતુરો ખાનાર માણસ જેમ બધે સોતું સોતુ દેખે અને તે લેવા દોડે તેમ તમે કરો છો ૧-૪ તમે બધા એક નિશાળે ભણ્યા જણાવો છો અને જેની પામે તમારી જેવા સેવકો છે તે રાજા પણ ભલો જણાય છે તમારા રાજાની સાથે મારે શી પીછાન છે કે મારા આવવાથી તેનું કાર્ય સિદ્ધ થશે ? આ તો વળી ત્રીજો તાન જણાય છે તમે બધા ધૂર્ત જણાઓ છો આવો અવિવેક તમે ક્યાથી શીખ્યા છો ? મને તો એમ લાગે છે કે તમે આમ ચંદ્ર ચંદ્ર કહીને ઘણાને ધૂત્યા હશે ! ” ૫-૭

ઢાળ ૨ જી.

(વાલા અગા ગ્હો-એ દેશી)

રક્ષક કહે અમે સિંહલનૃપના, સેવક છું મન ભાવ્યા જી; અમને એક સકેત કહીને, પોળે પોળે પકાવ્યા, સાચું બોલો જી, ચંદ નરિંદ મહારાજ, સાચું બોલો-જી. (એ આંકણી.) ૧ તે સકેતે તો તુમે સ્વામી, નગરી માંહે આવ્યા જી; ચંદ નરિંદ કહીને તેથી, અમે તુમને બોલાવ્યા. સાં ૨ નૃપ કહે તે સકેત કહો મુજ, કહે અતુચર કર જોડી જી; સિંહલભૂપે અમને તેડી, ભાખ્યું અંતર છોડી. સાં ૩ પૂરવ પોળે જઇને બેસો, પહોર રાત જળ જાવે જી; પોળ માંહે દો નારી કેડે, એક પુરૂષ જે આવે. સાં ૪ તેહને ચંદ નરિંદ કહીને, નમજો આદર દેધ જી; મુજ પાસે તુમે આવજો વહિલા, તેહને સગે તેડી. સાં ૫ સ્વામી વચને અમે પ્રતિપોળે, બેઠા થઇને ધીકા જી; એહવે દો નારીને પુકળ, પોળે તમને દીકા. સાં ૬ એહથી આભાનગરી સ્વામી, ચંદ નરિંદ પ્રમાણુ જી; સિંહલભૂપ વચનથી જાણ્યા, બીજું કિમ કરી જાણું. સાં ૭ સ્વામી વચન તે કિમ લોપાયે, મનમાં તુમે અવધારો જી; તે માટે તમે સિંહલનૃપના, મહિર સુધી પધારો. સાં ૮ લાખ વચન જે કહિયે તોપણ, મોટા કેમ વશ આવે જી; કાને ઝાલ્યો કેમ કરીને, કોઇથી ગળ ધર આવે. સાં ૯

ઢાળ બીજીના ભાવાર્થ.

પોળરક્ષક બોલ્યો કે-“ અમે સિંહલરાજના મનગમતા સેવકો છીએ અમને એક સકેત સમજાવીને પોળે પોળે બેસાડેલા છે તે મકેતથી અમે જાણીએ છીએ કે તમે ચંદરાજ છો તેથી અમે તમને ચંદરાજ કહીને બોલાવીએ છીએ માટે તમે પણ સાચું બોલો ” ચંદરાજ કહે કે, “ તમને શું સકેત જતાવવામા આવ્યો છે તે કહો ” અતુચર હાથ જોડીને બોલ્યો કે-“ અમને સિંહલરાજએ બોલાવી અંતર છોડીને કહ્યું છે કે- તમે પૂર્વના કરવાને જઇને બેસો, ત્યાં પહોર રાત ગયા પછી જે સ્ત્રીની પાછળ જે એક પુરૂષ આવે તેને તમે ચંદરાજ કહીને નમસ્કાર કરજો અને આદરસત્કાર પૂર્વક મારી પાસે તુરત લઇ આવજો આ પ્રમાણેના સકેતથી અમે પોળે પોળે બેઠા છીએ તેમના દહેવા પ્રમાણેજ પહોર રાત પછી જે સ્ત્રીની પાછળ તમને આવતા જોયા ૧-૬ તે સકેતથી મેં જાણ્યું કે તમે આભાનગરીના સ્વામી ચંદરાજજી છો આ બધું અમારા સ્વામીના વચનથી જાણ્યું છે, નહીં તો ચીરીતે જાણું ? આપ મનમા વિચારો કે સ્વામીનું વચન અમે સેવકોથી કેમ લોપાયું ? માટે હવે તમે અમારા રાજ પાને ચાલો ત્યાં આવ્યા સિવાય તમારો છુટકો નથી તમારે શું કામ છે તે તેજો તમને કહેશે અમે લાખ વચન કહીએ પણ મોટા માણસ વશમા ન આવે હાથી કાઈ કાને ઝાલ્યા આવે નહીં ” ૭-૯

સુલલિત વચન સુણી સેવકનાં, મનમાં ચંદ વિચારે જ; જો માહરા ઇહાં કિંકર હોવે, તો તે એહને વારે. સાં ૧૦ માતતણો ભય સિંહલનૃપનો, વળી એહવો પળયેડો જ; હું એકાકી નગર પરાયો, કરવો કેમ નિવેડો. સાં ૧૧ સમજાવ્યા પણ એ નહા સમજે, કરવી શી ક્યપચ્ય એહથી જ; જેહનું જેહથી કારજ થાયે, બાંધ હોડ તે તેહથી. સાં ૧૨ ચંદ કહે તમે ચાલો ભાઈ, જિહાં કહો તિહાં હું આવું જ; મોઢામોઢ તમારા નૃપને, આવીને સમજાવું. સાં ૧૩ આગળ ચંદ ને સેવક પુઠે, આવે જૂઆ જૂઆ જ; સાથે પોળ તણા જે રક્ષક, આવી ભેળા હૂઆ. સાં ૧૪ ખમા ખમા ચંદરાયને કરતા, પગ પગ તિમ મનુહારે જ; તે ઇમ કરતા આવ્યા તેડી, સિંહલનૃપ દરબાર. સાં ૧૫ રાજને આગળથી જણાવું, ચંદ મહીપતિ આવ્યા જ; સિંહલરાયે નિસાણ સુરંગા, જીતતણા વજડાવ્યા. સાં ૧૬ આદર દેઈ તેજ્યાં મંદિર, ચતુર ચંદ મહીપાળ જ; બીજા ઉદ્ધાસતણી કહી બીજી, મોહનવિજયે ઢાળ. સાં ૧૭

આ પ્રમાણેનાં તેમનાં મીઠાં વચનો સાંભળીને ચંદરાજ વિચારવા લાગ્યા કે—“જો અહીં મારી સાથે મારા નોકરો હોય તો તે આનું નિવારણ કરે પણ તે વિના આને કોણ રોકે? એક તો મારે માતાનો ભય છે તેમ જાણી આ સિંહલરાજનો આગ્રહ વધ્યો. હું એકલો છું અને આ શહેર પારકું છે વળી આ માણસો કાંઈ સમજાવ્યા સમજે તેમ નથી. તો હવે વધારે ક્યપચ્ય કરવામાં માલ પણ નથી. હવે તો જેની સાથે કામ છે તેની પાસેજ જઈને વહેલો નિકાલ કરી લેવો સારો છે અહીં વધારે કાળક્ષેપ કરવા જેવું નથી. કેમકે અહીં કાંઈ નીવેડો થવાનો નથી આ પ્રમાણે વિચારીને ચંદરાજ બોલ્યા કે— “બહુ સારું, ભાઈ ચાલો, તમારી સાથે આવું અને તમારા રાજને મોઢામોઢ મળીને સમજાવું.” ૧૦-૧૩

પછી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા માર્ગે નવા નવા રક્ષક પુરૂષો ભેળા થતા ગયા અને ‘ચંદરાજને ખમા ચંદરાજને ખમા’ એમ બોલના સાથે ચાલવા લાગ્યા, આમ કરતાં કરતાં તેઓ સિંહલરાજના દરબારમાં આવી પહોંચ્યા એવકોએ ચંદરાજ આવ્યાના ખગર પ્રથમથી કહેવાવ્યા એટલે ત્યાં તો આનંદ આનંદ ધર્મ ગ્હો તેણે જીતના વાજને વગડાવ્યા અને ચંદરાજને આદરપૂર્વક અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. શ્રી મોહનવિજયે આ પ્રમાણે બીજા ઉદ્ધાસની બીજી ઢાળ વર્ણવી. ૧૪-૧૭

દુહા.

સિંહલભૂપે ચંદને, ગૃહ આવતો દીઠ; ૧
 ધાધને જાઈ મલ્યો, લોચન અમીય પધઠ. ૧
 ભલે પધાર્યા ચંદ નૃપ, વીરસેન કુળ ચંદ; ૨
 આજ કૃતારથ હું થયો, આજ ઘણો આનંદ. ૨
 ઉત્કંઠા મલવા તણી, હુંતી ઘણી મહારાજ; ૩
 પૂર્વે લેખ લખ્યા થકી, સફળ થઈ તે આજ. ૩
 દૂર થકાં પણ તમે હતા, મન હુંતી આસન; ૪
 દૂર સૂર જિમ ધરણીથી, વિકસે પંકજ વન. ૪
 કિહાં ચક્રોર હિમકર કિહાં, કિહાં મોર કિહાં મેહ; ૫
 અળગા તોપણ ફૂંકડા, સાચો જિહાં સનેહ. ૫
 સંખંધે જે સાંભરે, શી અધિકાઈ તેહ; ૬
 વિષુ સંખંધે સાંભરે, સાચું વડપણ એહ. ૬
 સિંધુ વ્યસન ઉઢયે શશી, સંખંધે તિમ હોય; ૭
 વિષુ સંખંધે શીત ગુણે, પ્રીતિ કુમુદિની બેય. ૭
 કપટ વચન રચના ઇસી, સિંહલરાયે કીધ; ૮
 નિજ સિંહાસન બેસવા, ચંદનૃપતિને દીધ. ૮

દુહાનો ભાવાર્થ.

સિંહલરાજાએ ફરથી ચંદ્રાનને પોતાને ઘેર આવતા દીઠા એટલે આંખમાં હર્ષના આંસુ લાવીને સામે આવી બાથ બીડીને મળ્યો અને બોલ્યો કે “હે ચંદ્રાન ! હે વીરસેન નૃપના કુળના ચંદ્ર ! તમે ભલે પધાર્યા. આજે મને ઘણો આનંદ થયો. આજે હું કૃતાર્થ થયો. તમને મળવાની બહુ દિવસથી ઉત્કંઠા હતી પણ તે પૂર્વ પુણ્યના યોગથી આજે પૂરી થઈ. તમે જો કે શરીરથી દૂર હતા પણ મનથી મારા અંતઃકરણમાં જ સેલા હતા. સૂર્ય દૂર છતાં પણ જેમ તે કમળને વિકસવર કરે છે તેમ અમે તમારા નામ ને શુણુ સાંભળવાથી રાજી થતા હતા. આજે તમને જાતે મળવાથી અમને પારાવાર હર્ષ થયો છે, અને અમારી આશા ફળીભૂત થઈ છે.” ૧-૪ ક્યાં ચક્રોર પક્ષી અને ચંદ્રમા ! ક્યાં મોર અને મેહ ! તેઓ ઘણા અલગ છે તથાપિ જ્યાં સાચો સ્નેહ છે ત્યાં તો નંજી છે. જે સંખંધથી સાંભરે તેમાં શી નવાઈ ? પણ જે સંખંધ વગર સાંભરે તે સજ્જનની વડાઈ છે. ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રને શ્લોક થાય, તે સંખંધને લીધે છે અને સંખંધ વગર ચંદ્રની શીતલતાથી પોયણીને પ્રીતિ બેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનાં કપટ વચનો કહીને સિંહલરાજાએ તેમને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા અને પોતે બીજા આસન ઉપર તેની સામે બેઠા. ૫-૮

ઢાળ ૩ છ.

(નાવતા રે તમે ચાલ્યા મઢ ઇડરે રે, ધણુને લેને માથે રે લાલ—એ દેશી)

સાહિબા રે સિંહલનૃપ આદેશથી રે, બેઠો ગુણાવળી કંત રે લાલ; દેશ વિદેશ જિહાં તિહાં રે, પોસાયે ભાગ્યવંત રે લાલ. ભાગ્યપ્રબળ નૃપ ચંદ્રનું રે. (એ આંકણી.) ૧ સાહિબા રે ચોજન ચોજન રસકુંપીકા રે, પગ પગ પ્રગટે નિધાન રે લાલ; અણુવાહલા વાહલા હોવે રે, મોહોટો ભાગ્ય પ્રધાન રે લાલ. ભાં ૨ સાં સિંહલનૃપ કહે ચંદ્રને રે, છો કુશળા મહારાજ રે લાલ; અન્ત-ર્યામી છો તમે રે, રાયન્તદા શિરતાજ રે લાલ. ભાં ૩ સાં આહે ચાતક જિમ મેહુને રે, વચ્છલણી જિમ ગાય રે લાલ; તિમ અમે તમને ચાહતા રે, દિન એતા મહારાય રે લાલ. ભાં ૪ સાં તે તમે આજ પધારિયા રે, લેખે થયો અવતાર રે લાલ; પુરૂષોનો મેળો મળે રે, જો તૂપે કિરતાર રે લાલ. ભાં ૫ સાં શી કીજે પરદેશમાં રે, તમતણી ભક્તિ નરિંદ રે લાલ; તુમ મુખશશિ દીઠે થયું રે, વિકસિત મન અરવિંદ રે લાલ. ભાં ૬ સાં ઇહાં તો અમતણી માનજે રે, આદર તે મનુહાર રે લાલ; જિમ દુર્બળ માતતણે રે, ભામણુડે વ્યવહાર રે લાલ. ભાં ૭ સાં ગજ બગસ છો થેં સહી રે, તુમતણી મોણું વીંઝ રે લાલ; તો અમે તમને શું આપીયે રે, જોણે તમે પામો રીઝ રે લાલ. ભાં ૮

ત્રીજી ઢાળનો ભાવાર્થ.

હવે સિંહલરાજ્યની આજ્ઞાથી ગુણાવળી રાણીના કંત ચંદ્રરાજ આસન ઉપર બેઠા. ભાગ્યશાળી જ્યાં જાય ત્યાં પગલે પગલે નિધાન પ્રગટ થાય છે અને અણુવાહલા હોય તે વહાલા થઈ જાય છે. ભાગ્યની રચના એવું છે તેનાથી કદાચ માત્ર વિચારણા થાય છે અને આપત્તિ સપત્તિરૂપ પરિણમે છે. ભાગ્યશાળીને દેશમાં કે પ્રદેશમાં ઉપાધિ પ્રાપ્ત થતીજ નથી હવે સિંહલરાજ ચંદ્રરાજ પ્રત્યે કહે છે કે “તમે કુશળક્ષેમ તો છો ? હો સ્વામી ! તમે અમારા અતર્યામી છો. અમારા માથાના મુગટ છો. ચાતક પક્ષી જેમ વરસાદની ચાહના કરે અને વચ્છ જેમ ગાયને ચાહે તેમ આટલા દિવસથી અમે તમારી ચાહના કરતા હતા ૧-૪ આજે તમે પધાર્યા તેથી અમારો અવતાર સફળ થયો છે. ઉત્તમ પુરૂષનો મેળો તો જો પ્રભુ પ્રસન્ન થાય તોજ થાય છે. અમે અહીં પરદેશમાં આપનો આદર સત્કાર કે ભક્તિ પણ શું કરીએ ? આપના મુગટરૂપ ચંદ્રના દર્શનથી મારું મનરૂપ કમળ વિકાસ પામ્યું છે

અમારાથી જે જને તે આદર માની લેતો ગરીબ જાળકની માતા પુત્ર ઉપર બહુ ગળ થાય તો ભામણા લે છે હાથી, ઘોડા, સ્થ આદિ વાહનોથી આપ આનંદ કરો છો તો અમે આપને શું આપી શકીએ જેથી આપ રીઝાઈ જાઓ. ૫-૮

સાંતમે પાઉં ધાર્યા હોત જો રે, અમતણે દેશ કદેય રે લાલ; તો નજરે કરતાં અમે
 રે, ગામ નગર પુર કેય રે લાલ. ભાં ૯ સાં અમે અવસર ચૂકું નહીં રે, રખે
 અમ જાણતા મૂઠ રે લાલ; ઇહાં તમે અમે ખેહુ સારીખા રે, કહીયે છે તમને
 અગૂઠ રે લાલ. ભાં ૧૦ સાં એવાં સિંહલરાયનાં રે, નિસુણી વચન વિલાસ રે
 લાલ; ચંદે વદનથકી કર્યો રે, દંતમયૂપ પ્રકાશ રે લાલ. ભાં ૧૧ સાં ચંદ
 ભરોસે મુજને રે, એવડું શું સનમાન રે લાલ; હું પરદેશી પ્રાહુણો રે, તમે મોટા
 રાજાન રે લાલ. ભાં ૧૨ સાં ચતુર થઈ ચૂકો કિશું રે, ખોટે ભરમે સુજાણ રે
 લાલ; શી મનુહાર એ કારમી રે, કુણ દિનની ઓળખાણ રે લાલ. ભાં ૧૩ સાં
 ચંદ પૂરવ દિશીનો ધણી રે, હું તો ક્ષત્રીપુત્ર રે લાલ; દેખી પેખી વિણ સ્વારથે
 રે, કિમ કહિયે ઉત્સૂત્ર રે લાલ. ભાં ૧૪ સાં દિહો તમે ચંદ સારીખા રે,
 મુજ માંહે અનુહાર રે લાલ; તે ભૂલે ભૂલો રખે રે, સારીખા કેઇ સંસાર રે લાલ.
 ભાં ૧૫ સાં રાચે ગુણ જાણ્યા વિના રે, સરિખા સરિખે કુણ રે લાલ; ખેહુ
 ઉજવળ પણ સાંભળો રે, કપૂર કિહાં કિહાં લૂણ રે લાલ. ભાં ૧૬ સાં મૂકી
 ઘો ભોળામણી રે, કહે સિંહજ મહિપાળ રે લાલ; મોહનવિજયે ત્રીજી કહી રે,
 ખીજા ઉલ્લાસની ઢાળ રે લાલ. ભાં ૧૭

આપ મોટા ઠાનેશ્વરી કહેવાઓ છો તેની પાસે અમે શી ગણતરીમાં છીએ? છતાં પણ
 આપ અમારા દેશમાં પધાર્યા હોત તો અવશ્ય અમે ગામ, નગર, પુર આદિ બક્ષીસ આપીને
 આપની ભક્તિ કરેત. અહીં પરદેશમાં તો અમે ને તમે જન્મે સરખા છીએ. છતાં અવસર મળ્યે
 અમે ચૂકીશું નહિ એ આપ જરૂર માનજો. આપ અમને મૂઠ-મૂર્ખ ન માનતા. ૯-૧૦

આવા સિંહલરાજાના વચનો સાંભળીને ચંદરાજા બોલ્યા કે—“ ચંદને ભરોસે તમે
 માફ આટલું પધું સન્માન શા માટે કરો છો? હું એક પરદેશી પ્રાહુણો છું, ને તમે તો
 મોટા રાજા છો; તમે મોટા બ્રમથી ચતુર થઈને કેમ ચૂકો છો? મારે ને તમારે ક્યારની
 ઓળખાણ? ચંદ તો પૂર્વ દિશાનો સ્વામી છે ને હું તો એક ક્ષત્રીપુત્ર છું. તો દેખી-
 પેખીને વગર સ્વાર્થે આવી મોટી વાત શા માટે કરો છો? તમે મને ચંદ જેવો દીઠો
 તેથી ભૂલાવામાં પડ્યા લાગો છો; પણ સરખે સરખા તો આ સંસારમાં ધણું માણસો
 નજરે પડે છે, પણ તેમાં શુણ જાણ્યા વિના રાચવું નકામું છે. ઉજવળ તો કપૂરે હોય
 છે ને લુણ પણ હોય છે; પરંતુ તે બેના ગુણમાં પારાપાર અંતર છે; માટે તમે આવો
 ભૂલાવો ખાઓ નહીં ને મને રજા આપો કે જેથી હું મારે કામે જઈ ” સિંહલનૃપ બો-
 લ્યા કે “ એવી રીતે અમને ઓળખવાનું પડ્યું મૂકો અને ખરી વાત કરો. મોહનવિજયે
 આ ખીજા ઉલ્લાસની ત્રીજી ઢાળ કહી. ૧૧-૧૭

કુહા.

- સુપુરૂપ છાનો કિમ રહે, આચારે અવસૂંખ;
લખ જો જળમેં છિપાડિયે, જિમ તરી આવે તુંખ. ૧
- મૃગમદપરે છાના રહો, પણ ગુણ અંખર ચૂર;
પ્રકટ કરે તે તુમ ભણી, રહો જો અવધિ દૂર. ૨
- અવાધ ગણતે સાહિબા, હવે મળ્યા છો આજ;
નામ કહો થાઓ પ્રગટ, હઠ ન કરો મહારાજ. ૩
- ઇમ વહતાં તે આવિયો, સિંહલમંત્રી તામ;
કપટી કુટિલ કદાચહી, દુર્ભતિ હિંસક નામ. ૪
- જળ કહે ત્યાં થળ પણ નહીં, ચલવે ડાકડમાળ;
રવિ ઉદયાસ્ત લગે સદા, ખોટી હાલ ને ચાલ; ૫
- પ્રણમી ચંદ્ર નરિંદ્રને, ખેઠો તે આસન;
તિથિ આરંભી કુટિલતા, કરી વચન સુપ્રસન્ન. ૬

કુહાનો ભાવાર્થ.

તમે ચંદ્રરાજ પોતેજ છો, એમાં અમને ખીલકુલ શંકા નથી. સત્પુરૂષ તો છાના રહેતાજ નથી, તે તો તેના આચારવર્તેજ જાળખાઈ જાય છે. ગમે એટલા જળમાં ડૂળાડીએ પણ તુંખડું ઉપર આવ્યા સિવાય રહેતુંજ નથી. કસ્તૂરી કદી પોતાને છુપાવે પણ અંખર તેને પ્રગટ કરી દે છે. અમે બહુ દિવસથી આપના આવવાના દિવસની રાહ જોતા હતા તે પ્રમાણેજ આપ આવ્યા છો, તો હવે પોતાનું નામ પ્રગટ કરો અને અમારું કાર્ય કરી આપો. ” ૧-૩ આ પ્રમાણે સિંહલરાજ ને ચંદ્રરાજ વાતો કરે છે તેવામાં સિંહલ-રાજાનો મંત્રી ત્યાં આવ્યો કે જે મહા કપટી, કુટિલ, કદાચહી અને દુર્ભતિવાળો છે. હિંસક તેનું નામ છે અને એવો અસત્યભાષી છે કે જ્યાં જળ કહે ત્યાં થળ પણ ન હોય. સૂર્યના ઉદયથી અસ્તપર્યંત ખોટું બોલવું તેજ તેનો ધર્મ છે; તેણે ત્યાં આવી ચંદ્રરાજને પ્રણામ કરી આસન ઉપર બેસીને પોતાની કુટિલતા ચલાવવાની શરૂઆત કરી. ૪-૬

ઢાળ ૪ થી.

(નંદ મયુષ્મા નંદના ૩ લો, ને મુને નાળી ફંદમાં રે લો—એ દેશી)

સાંભળો ચંદ નરેશરૂ રે લો, રાયજલદા અલવેશરૂ લો; આજ અમને આવી
 મળ્યા રે લો, સકળ મનોરથ હવે ફળ્યા રે લો. ૧ સિંહલનૃપની વિનતિ રે લો,
 તમે નથી માનતા શાવતી રે લો; ન કરો ઇમ બહુ કાનિયે રે લો, રઠીઆળા
 રસ માનીયે રે લો. ૨ જૂઠો કિમ કુળ ઓળવો રે લો, શુ' તમે બાળક ભોળવો
 રે લો; અછતું અમે નથી ભાખતા રે લો, વાદ તજો થાઓ છતા રે લો. ૩
 માનતા નથી શે વાંકડે રે લો, જાશો કિહાં આવ્યા સાંકડે રે લો; અહો
 આભાનગરી ધણી રે લો, આશા તુમથી અછે ધણી રે લો. ૪ દેવી વચને અમે
 ઓળખ્યા રે લો, નામ ઠામ કુળ પારખ્યા રે લો; કાંગે અંધારૂં કુટીયે રે
 લો, તે વાતે કિમ છુટીયે રે લો. ૫ રાત થોડી વેપ તો ધણા રે લો, થે' છો
 સાચકોડામણા રે લો; તમને શુ' કહિયે વળી રે લો, પાણી ન ખમે
 પાતળી રે લો. ૬ હરણી પણ ઉંચી વહી રે લો, થોડી ધણી રજની રહી રે
 લો; અતિ તાણ્યું ખમતું નથી રે લો, બીજા ન થાઓ એકથી રે લો. ૭

ઢાળ ચોથીના ભાવાર્થ.

“ હે ચંદનરેશરૂ ! તમે આજે અમને આવી મળ્યા તેથી અમારા સર્વે મનોરથ સકળ
 થયા છે હવે તમે અમારા રાજની વિનતિ શા માટે માનતા નથી ? બહુ રહ શા માટે
 કરો છો ? આમ ખોટી રીતે કુળ વિગેરે ઓળવવાથી કાંઈ ચાલવાનું નથી અહીં શુ' બા-
 બકોને ભોળવવાના છે ? અમે બીલકુલ ખોટું બોલતા નથી, માટે વાદ કરવો પડ્યો મૂકીને
 તમે છતા થાઓ અને અમારી વિનતિ સ્વીકારો. હવે સાંકડે આવ્યા પછી તમારાથી કાંઈ
 ખસી શકવાનું નથી હે આભાધણી ! અમારે તમારાથી ખોટી આશા છે અમે કાંઈ
 અંધારે કુટાતા નથી. અમે દેવીના વચનથી તમને ઓળખ્યા છે વળી તમારા નામ, ઠામ
 અને કુળ પણ પારખી લીધા છે જો કાંગથી અધારાને કૃતવા માંડીએ તો તે વાતથી કેમ
 કૃતાય ? માટે હવે વધારે તાણાતાણ ન કરો, કેમકે રાત થોડી છે અને વેશ ઘણા છે
 આકાશમાં હરણી પણ ઉંચે ચડી છે. વળી અમે તમને વધારે કઠણ શબ્દો પણ કહી શકીએ
 તેમ નથી, કારણ કે તમારાથી અમારે કામ લેવાનું છે, માટે વધારે તાણ્યું ત્રુટી જાય એમ
 સમજીને એકથી બીજા થતા નથી. તેવો આગ્રહ પડ્યો મૂકી ખરા નામે પ્રગટ થાઓ એટલે
 અમે અમારી વિનતિ કહી સંભળાવીએ ” ૧-૭

લાગ્યો સચિવ હઠ સુંદર રે લો, બોલ્યો ચંદ નરેશ રે લો; શું કારિજ છે ચંદથી રે લો, અવર ભલા શું કોઈ નથી રે લો. ૮ આભા નગરીએ હું રહું રે લો, હવે તમને સાચું કહું રે લો; ચંદ કરે તે હું કરું રે લો, માનજો તે સઘળું ખરું રે લો. ૯ સિંહલ નૃપ હરખ્યો ધણું રે લો, લાગ્યું વચન સો-હામણું રે લો; થયું તનુ ફનસતણી પરે રે લો, હિંસક વળી ઈમ ઉચ્ચરે રે લો. ૧૦ અહો પ્રભુ એ આભાધણી રે લો, ચિંતા ટાળશે આપણી રે લો; છાતું શું છે ચંદરાજથી રે લો, કારજ વિણસે લાજથી રે લો. ૧૧ ચંદ ચતુર ચિત્ત ચિંતવે રે લો, એ હિંસક એમ શું લવે રે લો; કારિજ શું એહણું હશે રે લો, તે કિમ કરી મુજથી થશે રે લો. ૧૨ આવ્યો વશ હું શું કરું રે લો, એ ધૂરત ટોણું ખરું રે લોલ; એહની ગતિ મેં પારખી રે લો, યાત્ર નહીં ધર સારખી રે લો. ૧૩ સિંહલ કહે શીઘ્રાચ્યમે રે લો, ચંદ પડ્યા શું આજોચ્યમે રે લો; ઠગ કરી રખે તમે જાણતા રે લો, રખે કંટકમેં તાણતા રે લો. ૧૪ સંશય ધરો છો શા થકી રે લો, કહિયે છે ઈમ આતુર થકી રે લો; પર ઉપકારને કારણે રે લો, સુત કોઈક માતા જણે રે લો. ૧૫

ચંદરાજને આ સચિવનો હઠ ખરેખરો સજ્જડ લાગ્યો એટલે તે બોલ્યા કે, “ તમારે ચંદથી શું કામ છે ? આ દુનિયામાં શું બીજા માણ્યો નથી કે તમે ચંદની આટલી બધી ઓશીઆળ કરો છો ? હું હવે તમને સાચું કહું છું કે હું આભાનગરીએ રહું છું તે ખરી વાત છે અને ચંદરાજ ને કરે તે હું કરી શકું તેમ છું કહો હવે તમારે કામ શું છે ? ” ચંદરાજના આવા વચન સાંભળીને સિંહલ રાજા ખાત્રી થવાથી હર્ષ પામ્યો તેનું શરીર વિકસર થયું પછી હિંસક મત્રી સિંહલ રાજા પ્રત્યે બોલ્યો કે-“ હે પ્રભુ ! આભાધણી આપની ચિંતા માત્ર ફર કરશે ચંદરાજથી છાતું શું છે માટે હવે લાજ તણ દહને ને કહેવાનું હોય તે તેને કહી દો કાણ કે લાજ રાખ્યે કાર્યસિદ્ધિ થવાની નથી ” ચંદરાજ વિચારવા લાગ્યા કે-“ આ શું બોલે છે ? હું તો કાંઈ તેમાં સમજતો નથી, એને મારી પાસે શું કામ કરાવવું હશે ? તે કામ મારાથી થશે કે નહીં ? ૮-૧૨ પણ હવે આપણે પરવશ પડ્યા છીએ અને આ ગધુ ધૂર્ત ટોણું લેણુ થયું જણાય છે. તેમની ગતિ મેં પારખી લીધી છે ઘર જેવી યાત્રા હોય નહીં તેથી ને કહે તે સાંભળ્યા મિવાય બીજો ઉપાય નથી ” સિંહલ રાજા બોલ્યો કે-“ તમે વિચાર્યા કેમ પડી ગયા ? અમે કાંઈ ઠગ નથી કે તમને ઠગી લેવા ઇચ્છતા હઈએ તમે એવો સશય શા માટે કરો છો ? પરઉપકારી પુરૂષને તો કોઈ વિરલ માતાજી જન્મ આપે છે ૧૩-૧૫

દિનકર અજવાણું કરે રે લો, કુણુ તસ પેસકસી ધરે રે લો; વૃક્ષ ફળે ફળપુલથી
રે લો, મણિ વેચાય બહુ મૂલથી રે લો. ૧૬ નિશદિન જે સરિતા વહે રે લો,
તસ કુણુ શિખામણુ કહે રે લો; સરસ નિરસ તૃણુ આદરી રે લો, આપે દૂધ
પયોધરી રે લો. ૧૭ ઉપકારી તુમ જેવડા રે લો, તેજગ થોડા દીઠડારે લો; તુમ
ઉપર આશા ખરી રે લો, કારણ કરો કરૂણા કરી રે લો. ૧૮ ઢાળ બ્રહ્મામુખ ભા-
સની રે લો, સુંદર બીજ ઉદ્દાસની રે લો; પુણ્ય ધણું એ ભૂપતુ રે લો, મોહન
કહે કવિ રૂપનો રે લો. ૧૯

ફહા.

સિંહલ નૃપ સિંહલ પ્રિયા, તિમ હિંસક મંત્રીશ;
કુષ્ઠી કનકધ્વજ તનુજ, કપિલા ધાવ જગીશ. ૧

છઠ્ઠો ચંદનરેશરૂ, મધ્ય પરિચ્છદ એહ;
જિમ પંચેન્દ્રિયે સહિત, મન સોહે સસનેહ. ૨

તવ આભાપતિ ઉચ્ચરે, અહો સિંહલ ભૂપાળ;
કહો કાજ પડદો તણ, જિમ હું લહું દયાળ. ૩

જીઓ ! સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરે છે તેને પેસકસી—કિરણ કોણુ આપે છે ? આ
વૃક્ષો ફળ ફૂલ આપે છે તેને કિંમત કોણુ આપે છે ? ચિંતામણિ વાંછિત પૂરે છે તેનો
બદલો કોણુ આપી શકે છે ? નહીં નિરતર વહે છે તેને કોણુ શિખામણુ આપે છે સરસ નિરસ
તરણુ ખાઈને પણ ગાય દૂધ આપે છે તેનો પૂરો ગુણુ કોણુ જાણે છે ? આ પ્રમાણે તમે
પણ મોટા પદોપકારી છો, તમારી જેવા પદોપકારી અમે થોડાજ દીઠા છે. તમારી ઉપર
અમે મોટી આશા રાખીને બેઠા છીએ તેથી તમે અમારી આશા પૂર્ણ કરીને અમારા ઉપર
ઉપકાર કરો. ” આ બીજ ઉદ્દાસની સુંદર ચોથી ઢાળ કહી છે મોહનવિજય કહે છે કે
એ રાજા અને કવિના રૂપતુ ધણું પુણ્ય છે ૧૬-૧૯

ફહાનો ભાવાર્થ.

એ વખતે ત્યાં સિંહલ રાજા, તેની રાણી, તેમનો કનકધ્વજ નામનો કુષ્ઠ પુત્ર,
હિંસક મંત્રી અને કપિલા નામની ધાવ એ પાંચ અને છઠ્ઠો ચંદરાજ હતા તેઓ પાંચ
ઈન્દ્રિયો સહિત જેમ મન શોણે તેમ શોભતા હતા. એ પ્રમગે ચંદરાજ બોલ્યા કે,
“ હે સિંહલ ભૂપાળ ! તમે પડદો તણ દઈને તમારા મનમાં જે વાત હોય તે પ્રગટ
કરો, પડદો રાખવાથી હું કાંઈ સમજી શકતો નથી ૧-૩

પાંચે ચિંતાતુર તમે, દીસો છો કહો કેમ ?
 બહિર તો વિવાહનો, માંચો મહોત્સવ એમ. ૪
 નામ કામ કુળ ગોત્ર મુજ, કિમ જાણો સહુ કોય;
 તે સઘળું માંડી કહો, જે કાંઈ વ્યતિકર હોય. ૫
 જાણું છે આભાપુરી, થઈ જો જશે પ્રભાત;
 કહ્યા વિના કેમ જાણિયે, તુમ મનડાની વાત. ૬

ઢાળ ૫ મી.

(મન મોહના લાલ—એ દેશી.)

સિંહલ નૃપ આદેશથી રે, મન મોહના લાલ; હિંસક થયો વાચાળ હો,
 જગ સોહના લાલ. વીર નૃપતિ સુત સાહિબા રે, મં વિનાત કહું મહીપાળ
 હો. જ૦ ૧ ત્રાતા ધાતા કાર્યના રે, મનં દાયક શાતા સ્વામ હો; જગ
 શો પડદો તુમથી હવે રે, મં અહો આશા વિશ્રામ હો. જ૦ ૨ કિમ દોહણું
 સંતાડિયે રે, મં લેવા જાણું તક હો; જ૦ નાચે બાંધી ધુધરા રે, મં
 શો તિહાં ધુંધટ વક હો. જ૦ ૩ સેવક રહે સેવા વિષે રે, મં તિણે કેહી
 કરવી લાજ હો; જ૦ અવધારો થઈ એક મના રે, મં અમ આલગ
 મહારાજ હો. જ૦ ૪ એ સુત સિંહલ રાયનો રે, મં કનકધ્વજ સુકુમાર
 હો; જ૦ પ્રેમલાલચ્છી એહને રે, મં પરણી આપો કૃપાળ હો. જ૦ ૫

તમે પાંચે અદરથી ચિંતાતુર જણાઓ છો અને ઉપરથી વિવાહનો ઉત્સવ માડ્યો છે,
 માટે જે વાત હોય તે કહો એટલે મને ખબર પડે માટે પ્રભાત થયા અગાઉ પાછા
 આભાપુરી તરફ જવાનું છે તમે માફ નામ કામ કુળ જાતિ વિગેરે કેમ જાણ્યું અને મારી
 પાસેથી શું કામ કરાવવાની તમારી ઇચ્છા છે તે જણાવો કારણ કે તમારા મનની વાત હું
 જાણી શકતો નથી ” ૪-૬

ઢાળ પાંચમીના લાવાઈ

ચંદરાજએ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો એટલે સિંહલ નૃપના આદેશથી તેનો મંત્રી
 હિંસક બોલ્યો કે—“ હે મહારાજ ! તમે તો અમારા ત્રાતા છો, કાર્યના કરી આપનારા
 છો, તમારી અમને મોટી આશા છે, તમે અમારી આશાના વિશ્રામસ્થાન છો અને અમને
 શાતા પમાડનારા તેમજ ચિંતા મટાડનારા છો તેથી તમને અમારા અતરની વાત કહ્યા
 સિવાય છુટકોજ નથી. છાશ લેવા જવું અને દોણી સતાડવી તે કેમ ચાલે ? પગે ધુધરા
 બાંધી નાચવું અને ધુંધટો તાણવો તે કેમ નહીં ? સેવકપણું સ્વીકારી સેવા કરવી ત્યારે પછી
 લાજ શું કામ લાગે ? માટે અમે લાજ તજીને આપને અમારી વાત કરીએ છીએ હે
 સ્વામિન્ ! આ રાજપુત્ર કનકધ્વજને અહીંના રાજાની પુત્રી પ્રેમલાલચ્છી પરણી આપો. ૧-૫

પરઉપગારી શેહરા રે, મં એ છે તુમથી કામ હો; જં હોએ અમથી તેહવા રે, મં છે જેહવું તુમ નામ હો. જં ૬ પ્રાચિપતિ કહે સચિવને રે, મં ઇમ કિમ કહો ઉત્સુત્ર હો; જં મેતો સાંભળ્યું પ્રેમલા રે, મં પરણશે સિંહલપુત્ર હો. જં ૭ હું તો તે જોવા ભણી રે, મં આવ્યો છું નિશિ એણ હો; જં કનક-
ધ્વજ પરણે નહીં રે, મં કહો તે કારણ કેણ હો. જં ૮ કનકધ્વજ વધૂ પ્રેમલા રે, મં ઇમ સવિ ભણે સંસાર હો; જં તો કિમ કૂડે ખોલડે રે, મં મુજને ચઢાવો છો ભાર હો. જં ૯ ચંદલણી હિંસક કહે રે, મં સિંહલ નૃપનો જે ભત હો; જં કુટ્ટી પૂરવ કર્મથી રે, મં છે અકથાની વાત હો. જં ૧૦ લેખ લિખિતથી પ્રેમલા રે, મં કેરો હુવો વિવાહ હો; જં પણ સ્વામી એ વાતનો રે, મં તુમ હાથે નિરવાહ હો. જં ૧૧ પવન પ્રયોગે જઈ ચલ્યો રે, મં જિમ ભરદ્વરિયે નાવ હો; જં તુમ સરીખા ખેવટ થકી રે, મં કોઈકે કાવે દાવ હો. જં ૧૨ એ સિંહલ અવનીશની રે, મં હવે તુમ હાથે લાજ હો; જં આશા અંખર જેવડી રે, મં છે તુમથી મહારાજ હો. જં ૧૩ હિંસકને શશીનૃપ કહે રે, મં કિમ અજ્ઞાન એ કીધ હો; જં શો છે વૈર પ્રેમલાયકી રે, મં કનકધ્વજને જે દીધ હો. જં ૧૪ કિમ ખિગાડો સહુ મળી રે, મં ઇમ અખળા અવતાર હો; જં કિમ સાંસહે એ વાતથી રે, મં કળિમખહર કિરતાર હો. જં ૧૫

એટલું અમારે તમારાથી કામ લેવાનું છે કે કૃપાળુ ! તમે પરોપકારી છો તો એટલું અમારું કામ કરી આપો, અને જેવું તમારું નામ છે તેવો થાઓ " ૬

ચંદ્રરાજ બોલ્યા કે—“ તમે આવું મિથ્યા ભાવણું શું કરો છો ? મેં તો સાંભળ્યું છે કે પ્રેમલાલચ્છી સિંહલરાજના પુત્રને પરણવાની છે, તેનો મહોત્સવ જોવા માટે તો હું અહીં આવ્યો છું તો આ કનકધ્વજ કુમાર શા માટે તેને પરણતો નથી ? સર્વે લોકો જાણે છે કે પ્રેમલાલચ્છી કનકધ્વજ કુમારની સ્ત્રી થવાની છે તો તેને પરણવામા વાધો શું છે ? તમે ફ્રેગટ મારે માથે ભાર શું કામ મૂકો છો ? ” હિંસક મંત્રી બોલ્યા કે—“ હે સ્વામિનિ ! આ કનકધ્વજ કુમાર પૂર્વ કર્મના ઉદયથી કુષ્ટિ છે એ વાત કોઈને કહી શકાય તેવી નથી પૂર્વના લેખથી તેનો પ્રેમલા સાથે વિવાહ થયેલો છે હવે તેનો નિર્વાહ કરી આપવો તે તમારા હાથમા છે પવનને લીધે ભરદ્વરીએ વહાણ જઈ ચક્રયું છે હવે તેને કાઠે લાવવું તે તમારી જેવા પ્રવીણ કસાનનું કામ છે આ સિંહલરાજની લાજ અત્યારે તમારા હાથમા છે અને તમારાથી અમે આકાશ જેવડી આશા રાખી બેઠા છીએ ” ચંદ્રરાજ બોલ્યા કે—“ જો રાજપુત્ર કુષ્ટિ હોતો તો તમે એ વિવાહ કર્યો શા માટે ? તમારે પ્રેમલાની સાથે શું વૈર છે કે તેને આવા કુષ્ટિ સાથે પરણાવવા ઇચ્છો છો ? તમે સૌ મળીને એનો અવતાર શામાટે બગાડો છો ? આવું પાપ કળિયુગના પાપને કાપનાર કીરતાર પણ કેમ સહન કરશે ? ૭-૧૫

મકરંધજ નૃપની સુતા રે, મં મેં કિમ પરણી જાય હોય; જં તે પણ તમને
આપવી રે, મં તે મુજથી કિમ થાય હો. જં ૧૬ ચંદતણી ચતુરાધ્યે રે,
મં રીઝયો સિંહલ ભૂપ હો; જં પાંચમી ઢાળ મોહને કહી રે, મં ખીજે
ઉઘાસે અનૂપ હો. જં ૧૭

હહા.

ચંદનૃપતિ હિંસક લણી, કહે વચન એકાંત;
ધમિ કિમ મુજને ઉપદિશો, અણુઘટતા ઉદાંત. ૧

મુજ તુજ મેળો આજનો, જોરે કીધો ચંદ;
મુજ આગળ માંડ્યા તમે, ફોકટ કૂડાં કદ. ૨

નિપટ કપટ રચના વિકટ, શી મુજ આગળ મિત્ત;
જવા ઘો કાઢણ નથી, હે હિંસક સુવિદિત. ૩

પોઢી કન્યા પ્રેમલા, કોઢી એ વરરાજ ;
એ જોડી છોડી દિયો, ન કરો એહ અકાજ. ૪

દેશ કવણ તુમ ભૂપનો, કવણ નામ કિહાં વાસ;
કિમ અનુચિત સંજ ધ એ, મેળ્યો કરો પ્રકાશ. ૫

મકરંધજ રાજાની પુત્રી મારાધી પરણાય કેમ ? તેવી માગી ચોગ્યતા ક્યાથી ? તેમા પણ તેને પરણીને પાછી તમને સોપવી તે તો મારાધી જનેજ કેમ ? ” રાજા ચઢની ચતુરાધવાળી વાર્તા સાલળી સિંહલ રાજા રાજ થયો આ પ્રમાણે શ્રી મોહનવિજયજીએ ખીજ ઉઘાસની પાંચમી રાચક ઢાળ કહી છે ૧૫-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

પછી ચંદગજાએ હિંસક મત્રીને એકાંતે લઈ જઈને કહ્યું કે-“ આવી અણુઘટતી વાત તમે મને શું કહો છો ? મારો તમારો મેળો આજે પહેલો વહેલોજ થયો છે, તેમા તમે આવો દેદ શું માગ્યો છે ? આવી કપટવાળી વાક્યચંચના મારી પાને શામાટે કરો છો ? એમા કાંઈ તમે કાઢણ કાઢવાના નથી આવી મહા ત્રાદ ઉપવત કન્યા પ્રેમલા તેને આવા કુદિ સાથે ગામાટે પરણાવવાનું કરો છો ? એ વિવાહજ ઝોડી લો, એવું અકાર્ય કરો નહીં તમારો દેશ કયો ? તમારી નગની કર્મ ? તમે ક્યા નહો છો ? અને આવો અનુચિત સંજ શી રીતે થયો ? તે પ્રગટ કરો ૧-૫

સાચું સવિ સંક્ષેપથી, કહો મુજને પ્રચ્છન્ન;
તુમ કેરૂ નિસુણ્યા પછી, રાજ કરશું મન.
અથ હિંસક સંક્ષેપથી, ભાષે કથા સ્વકીય;
ગ્રાહક બુદ્ધે સાંભળે, ચંદરાય કમનીય.

૬

૭

હાળ ૬ છઠી.

(ગમચદ કે બાગમે ચપો મોરી રહ્યો રી—એ દેશી.)

મનોહર સિંધુ દેશ, પરિસર સિંધૂ નદીરી; ગંગાસમ દ્રહહુંતી, આવી સરિત વદીરી. ૧ ગિરિવર રાખર પંડૂર, દૂરથી ભૂરી ગમેરી; ગગને શંકાણે સૂર, નિરખે રથાંગ બ્રમેરી. ૨ જિહાં કરે સરિતા સંકેત, ઉગમી જળનિધિ જાવા; દૂતપણું કરે તેમ, વચમાં ફરતી નાવા. ૩ નહિ જનમાંહે ખાર, સહુકો સરલ સ્વભાવી; દેશ ગુણે માધુર્ય, મહોદધિમાં પણ આવી. ૪ જિહાં ગજ સરજ શરીર, મદગર ગુહિલા ગાળે; વન ધન નિત્ય સપંક, નિરખી ધનાધન લાળે. ૫ અહો આભાનગરીશ, છે ઇમ દેશ નવીનો; તિહાં અતિ મુખ્ય પ્રસિદ્ધ, સિંહલનગર નગીનો. ૬ મુગતા ચતુઃપથમાંહે, વિગલિત પારપરારી; જાણે કરી

વળી ગુપ્ત હોય તે પણ મારી પાસે દૂંકાણમાં સાથે સાચું કહો એટલે તમારી વાત સાંભળ્યા પછી હું કાઇક તમને રાજ કરવાનો વિચાર કરીશ ” ચંદરાજના આવાં આશાભરેલાં વચનો સાંભળીને હિંસક મંત્રીએ સક્ષેપમાં પોતાની સર્વ કથા કહેવા માંડી અને વાત સાંભળવા ઇચ્છતા ચંદરાજ ગ્રાહક બુદ્ધિથી સાંભળવા લાગ્યા ૬-૭

હાળ છઠ્ઠીનો ભાવાર્થ.

હિંસક મંત્રી બોલ્યો કે—“ સિંધુનદીના કિનારા ઉપર સિંધુ નામે દેશ છે જેમાં સિંધુનદી ગંગા નદી જેવા મોટા દ્રહવાળી આવી રહેલી છે. જેમા દૂરથી દેખાતા મોટા પર્વતના શિખરો ઘણાં ઉંચા છે. જે શિખરોને જોઇને આકાશમા બ્રમણ કરતો સૂર્ય પણ શંકામાં પડે છે અરે ! આતે રથચક્ર છે કે શું ? ત્યાં સમુદ્રને મળવા માટે ઉતાવળી દોડી જતી નદીઓ સંકેત કરતી હોય અને તેમાં ફરતી નાવાઓ ફૂલીપણું કરતી હોય એમ જણાય છે. ત્યાંના લોકો પ્રાચે સરલ, સ્વભાવી વિશેષ છે. ખાર (ઇર્ષ્યા) વિનાના છે. તે લોકોની અસર સમુદ્રને પણ થયેલી છે તેથી તે પણ ત્યાં ખાર વિનાનો-મીઠો છે. ૧-૪ તે દેશમાં દ્વાધીઓના શરીર રજ બરેલાં છે અને તે મદગરતા ગાળે છે. ઘાટા વનમાં કાદવવાળા તે દ્વાધીઓને જોઇ ગ્રેષ્ઠ પણ લગ્ન પામે છે હે આભાનગરીના રાજા જેવા તે સિંધુદેશમાં સિંહલપુરી નામે મુખ્ય નગરી છે, જેના ચોકમાં પરપરાએ ગળી પડેલાં મોતીઓ જાણે લોકના કારથી દગાધને

જનભાર, હંતુર હુઈ ધરાંરી. ૭ સુરપુર સહોદર બાણ, જિણે નિરખ્યો તે બાણે;
એ આગળ નર કોણ, લંકા દેખી વખાણે. ૮ ગઢ મઠ મંદિર પોળ, તિમ ચૌટાં
ચોરાશી; જે જન તિહાં ઉત્પન્ન, તે સહી પુણ્યવિલાસી. ૯ તિહાં કનકરથ ભૂપ,
રૂપે કામ જિર્યોરી; અસ્તિર નમનને કાજ, પવન પ્રચંડ તિર્યોરી. ૧૦ પટરાણી
મહાલાગ, એહ છે કનકવતીરી; પતિભગતી રતિરૂપ, સુકૃતકારી સતીરી. ૧૧
પ્રાકૃત પુરૂષ હું તાસ, સ્વામી હિંસક નામે; મુજને નૃપ બહુ માન, પહોચું
સંધળે કામે. ૧૨ બહાલો સહુને કામ, બહાલો આમ નહીરી; સાચી એ જગરીત,
અંદજીબણો સહીરી. ૧૩ ચોથી એ કપિલા ધાવ, બ્રહ્માપુત્રી જિશીરી; પીયૂષપયો-
ધર એહ, નહિ જગ નારી ઇશીરી. ૧૪ હય ગય રથ સુપદાતિ, ગણતાં સુરગુરૂ
ભૂલે; એહની ઋદ્ધિ નિહાળી, ધનદો પણ નવિ ફૂલે. ૧૫ એ નૃપને હરખાર,
શત્રુકાર સુરંગા; લજ્જતી હુઈ તેણ, પૂર્વાભિમુખી ગંગા. ૧૬ સકળ પ્રજા
ધનપાત્ર, સંધળ સૌધ ઉત્તંગા; ભૂપ રજની સર્વ, વિગર સજ્જતે સુરંગા. ૧૭
પંડિત મંડિત વાદ, નાદ સુકંથુ બિરાજે; તિમ જન વ્રજનો સાદ, દંધિ તેણે
ગાજતો લાજે. ૧૮ ચપળા અચપળ ભાવ, થઈ પુરમાંહે રહીરી; જાણે ન કે
દારિદ્ર, એહમાં ફૂડ નહીરી. ૧૯

પૃથ્વીએ હાંત બાહિર કાઢ્યાં હોય તેવાં દેખાય છે જેણે તે નગર ભેટું હોય તે તેને સ્વર્ગના
નગરનું સહોદર-ભાઈ બાણે છે. કોણ એવો મૂર્ખ હોય કે જે તે નગરને ભેટા બાદ
લંકાના વખાણ કરે ? ૫-૮ તે નગરને ગઢ, મઠ, મંદિર, હરવાબ અને ચોરાશી તો ચૌટા
છે. ત્યાં જન્મ લેનારા મનુષ્યો પુણ્યશાળી ગણાય છે. ત્યાં કનકરથ નામે રાજા છે. તે
રૂપે કામદેવ જેવો છે અને શત્રુરૂપી વૃક્ષોને નમાવવા માટે પ્રચંડ પવન જેવો છે. તેને
કનકવતી નામે મહા ભાગ્યશાળી પટરાણી છે. તે પતિની ભક્તિમાં લયલીન ચિત્તવાળી
છે અને રતિ જેવી રૂપવત હોવા સાથે ખરેખરી સતી છે. તે રાજાનો હું હિંસક નામે
મંત્રી છું. રાજાનું મને બહુ માન છે અને રાજ્યના તમામ કામનો હું કરનારો છું. ૬-૧૨
હો રાજા અંદ ! સર્વને કામ વહાલું હોય છે કોઈને આમ-આમડી-શરીર વહાલું હોતું
નથી અને એ દુનિયાની સાચી રીત છે. ચોથી આ કપિલા નામે ધાવ્ય છે તે પિયુષથી
ભરેલા પયોધરવાળી છે ને બ્રહ્માની પુત્રી જેવી છે. આ રાજાને સંખ્યાબંધ અતુરંગીણી
સેના છે અને પારાવાર ઋદ્ધિ છે કે જેને ભેંધને ધનદ લજ્જત પામે તેવું છે શત્રુને પરા-
ભવ પમાડનારી ખાઈ આ રાજાના દરબારમાં છે જેને ભેંધને ગંગાનદી શરમાઈને પૂર્વ
દિશામાં ચાલી ગઈ છે. ૧૩-૧૭ તેની આખી પ્રજા ધનપાત્ર છે ધનવાળા મહોદા મહેલો
છે તે સાથે ત્યાં પંડિતો પણ ઘણા વસે છે કે જે પરવાદીને જીતવાને મહા સમર્થ છે
વળી જન સમૂહનો નાદ સમુદ્રનો નાદને શરમાવે તેવો છે ત્યાં ચપળ સ્વભાવ રહિત
લક્ષ્મી પણ સ્થિર અને શાંત છે દારિદ્રને તો ત્યાં કોઈ બાણતું પણ નથી. ૧૮-૧૯

એ હવે આગળ વાત, તુમને યથાસ્થિત ભાષી; તુમથી કાંઈ તિલ માત્ર,
અંતરે કો નહી રાખી. ૨૦ એ બીજો ઉદ્દાસ, છઠ્ઠી ઢાળ સુરંગી, એહથી
આગળ વાત, મોહન કહે અતિ ચંગી. ૨૧

હુહા.

એ રાણી કનકાવતી, બેઠી નિજ આવાસ;
હિયડે સુત ચિંતા ધરે, મુખે મહેલે નિઃશ્વાસ. ૧

સજળ નયણ છાતી સકુચ, સખી વચન ન સુહાય;
જિમ તટ બાહિર માછલી, જળ વિદૂણી અકળાય. ૨

રાજા આગળ ધસમસી, દાસી કહે વિરતંત;
આવીને ભૂપતિ તુરત, બોલાવે એકાંત. ૩

હે વનિતે ! ચંદ્રાનને !, ઇમ કિમ તું દીલગીર;
આંસુથી ભીનો કર્યો, કિમ ઇમ દષણી ચીર. ૪

કેણે લોખ્યું હોય વચન, તો તસ ભાષો નામ;
જિમ તેહને દેઉં સજા, કરે ન એહવા કામ. ૫

ધણ કણ કંચણ મણિરચણ, દેશ નગર ભંડાર;
ખામી નહિ કોઈ વસ્તુની, તું મુજ પ્રાણધાર. ૬

હે ચંદ્રાન્ન ! આ પ્રમાણે જે વાત હતી તે મેં તમારી આગળ કહી છે. તમારી
પાસે જરાપણ અંતર રાખ્યું નથી. આ બીજા ઉદ્દાસમાં મનોહર છઠ્ઠી ઢાળ મોહન
વિનયભર્યો કહી અને એજ કવિ હજુ આગળ રસિક વાત કહેશે. ૨૦-૨૧

હુહાનો ભાવર્થ.

એકદા કનકાવતી રાણી પોતાના આવાસમાં બેઠી હતી તેવામાં પુત્રની ચિંતા ઉત્પન્ન
થઈ એટલે તેના નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી, તેવું હૃદય ભીંનઈ ગયું; મુખે નિસાસા
મેલવા લાગી અને જળવિના માછલી ટળવળે તેમ ટળવળવા લાગી. એવી સ્થિતિ પોતાની
સ્વામિનીની બેઠને તેની દાસી એકદમ ઉતાવળી રાજા પાસે ગંધ અને તે હરીકત નિવેદન
કરી. એટલે રાજા હોડતો રાણી પાસે આવ્યો. તેને અનેક પ્રકારે આશ્વાસન આપીને રાજાએ
કહ્યું કે—“ હે ચંદ્રાનને ! તું આમ દિલગીર કેમ થઈ છે ? આ દષણી ચીર બધું ભીંજી
નાખ્યું છે તેવું કારણ શું છે ? તારી આજ્ઞા કેણે લોપી છે ? તેવું નામ કહે એટલે
તેને સજા કરું કે ફરીને કોઈ તારી આજ્ઞા લોપે નહીં. તારે કોઈ વાતની ખામી નથી,
તું મારી પ્રાણધાર છે, તો તને શી ત્રયતા ઉત્પન્ન થઈ છે તે કહે. ” ૧-૬

કાળ ૭ મી.

(ચાપર વારી માકા માહીંગા, કાળલ મત ગળે-એ દેલી)

પ્રેમદા પ્રીતમને કહે, ભરી દીરઘ શ્વાસા; સ્વામી તુજ સુપ્રસાદથી,
સંપૂરણ આશા. ૧ વચન ઉલ્લંઘી કુણ શકે, તુજ સુનજરે સ્વામી; પ્રાણેશ્વર
તુમ સારીખો, હું ભાગ્યે પામી. ૨ પહેરૂં વેશ તે નવ નવા, જે શયિયે ન દીઠા;
ભોજન મુખને ભાવતા, કરૂં બહુવિધ મીઠા. ૩ ક્ષણ ક્ષણ ભૂપણ નવ નવા,
મણિ રચણે જડિયા; નિરખી સુર સંશય ધરે, જે એ કેણે ઘડિયા. ૪ મૃગમદ
સોધા અગરજ, સખી હાથ ન સૂકે; મધુકર તેણે પરિમળે, મુજ સંગ ન મૂકે.
૫. જાણું તો છે સુખ ઘણું, પણ તું સમ જાણું; અતુપમ એક અંગળ
વિના, જીવિત અપ્રમાણું. ૬ કાનન કુસુમ તણી પરે, મુજ અવતાર અલેખે;
સુત વિણ ધનવંતને સહુ, રવિ ઉદયે ઉવેખે. ૭ તન ધૂસરીત લટૂરીઆ, તોત-
લાતા હસતા; પડતા રડતા લોટતા, જમતા કસમસતા. ૮ રવિ સહામા ઉભા
રહી, આતપ પ્રારથતા; વારી કરતા વિવદતા, અસમંજસ કથતા. ૯ સેરડીએ
ફિરતા થકા, થઈ દંડાસવારા; એહવા સુત સુખ જેહને, ધન્ય તસ અવતારા. ૧૦

કાળ સાતમીનો ભાવાર્થ.

સિંહલરાજાનાં આવાં વચનો સાલળીને કનકવતી રાણી બોલી કે—“ હે સ્વામિન્ ! તમારી કૃપા હોવાથી મારી આશા માત્ર પૂર્ણ થયેલી છે તમારી મારા ઉપર સુનજરું છે તો પછી મારી આશા કેણે લોપી શકે તેમ છે ? હું તમારા જેવા પ્રાણેશ્વર પાત્રી છું તેથી રાજ નવા નવા વેશ પહેરું છું કે જેવા ઇંદ્રાણીએ પણ દીઠા નહીં હોય મનને ભાવતા ભોજન કરું છું. ક્ષણે ક્ષણે નવા નવા આભૂષણો પહેરું છું કે જે જોઈને દેવતાઓ પણ સશય કરે છે કે આ કેણે ઘડ્યા હશે ? ૧-૪ અનેક પ્રકારના સુગંધી દ્રવ્યોતુ વિલેપન કરું છું કે જેથી બ્રમરો તો મારો કેડોજ છોડતા નથી એમ બધા પ્રકારનું મને સુખ છે, પણ હે સ્વામિન્ ! એક પુત્ર વિના તે સુખ નકામું છે એ સુખ તૃણતુલ્ય છે મારું જીવિત પણ નિષ્ફળ છે રણવગડાના કૂલની જેમ મારો અવતાર અલેખે છે પુત્ર વિનાના ધનવંતનું સવારમા કોઈ સુખ પણ જોતું નથી. મૂળવાળા શરીરે જોળામા આવીને જોસતા જમીન ઉપર આળોટતા, રડતા, પડતા, તોતડું તોતડું જોલતાં, હસતા જમતા તથા સૂર્યની સામે ઉભા રહી તડકામા પણ છાયા સાથે સામા થાય છે, જે વિવાદ કરી જેમ તેમ જોલતા ફરે છે અને લાકડીનો ઘોડો કરીને શેરીમા રમતા એવા પુત્ર જેને છે તેનો અવતારજ સફળ છે ૫-૧૦

કીર્તિ વિસ્તારક સંપદા, સુત વંશ વિસ્તાર; જસ સુત તેહને વન વિષે,
વસવું પણ વારૂ. ૧૧ સુતથી સંપદ સંપન્ને, ગત ગ્રાસ લહીજે; વૃદ્ધપણે સુતથી
પિયુ, આનંદ રસ પીજે. ૧૨ સુતની ચિંતા સાહિળા, મુજ મનડે ખટકે; મન
મોહે તે દિન કહો, સુત મુખને મટકે. ૧૩ બેઠી છું તે આલોચમે, નહીં ચિંતા
બીજી; નિસુણી પલણ્યું નરવરે, મુખથી કહી જીજી. ૧૪ પ્રાણપ્રિયે ચિંતા
તજે, જીજો હરખિત હોધને; એ તો મોટી વાતડી, નહીં હાથે કોધને. ૧૫
મયત્ન મંત્રાદિક યોગના, કરશું સુવિદ્યાસે; તાહરે ભાગ્યે લિખ્યો હશે, તો
અંગળ થાશે. ૧૬ રાણીને રાજ દસી, દેધને દિલાસી; તેડાવ્યો મુજને તિહાં,
મૂકીને દાસી. ૧૭ મુજ આગળ વનિતા તણી, કહી વાત વિસ્તારી; મેં પણ
નૃપને વિનવ્યું, એક બુદ્ધિ વિચારી. ૧૮ અકુમ તપથી નરવર, કુળદેવી આ-
રાધો; તાસ વચન અનુયાયીથી, સુતવું સુખ સાધો. ૧૯ ભૂપતિ મન રંજ્યો
ધણું, એહ વાતે સ્વામી; આગળ ચંદ્રલ સાંભળો, સુકથા રસ પામી. ૨૦
બીજા ઉદ્ધાસની સાતમી, કહી ઢાળ રસાળ; એ આગળ મોહન કહે, ધણી
વાત વિશાળ. ૨૧

સપત્તિ કીર્તિને વધારનાર છે અને પુત્ર વંશને વિસ્તારનાર છે, તેથી જેને પુત્ર છે તેને
વનમાં વસવું પણ સારું છે પુત્રથી સપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ગયેલા ગ્રાસ પાછા મળે છે,
વૃદ્ધપણામાં સુખ આપે છે અને અનેક પ્રકારનો આનંદ આપવાનું તે સાધન છે તેવો પુત્ર
મારે ન હોવાથી હું તેનીજ ચિંતા કરું છું પુત્રના મુખને મટકેથી મારું મન મોહન પામે તે
દિવસ ક્યારે આવશે? હું તેના વિચારમાં બેઠી છું. મને બીજી કશી ચિંતા નથી.” આ
પ્રમાણે મોટેથી જી જી કહી ગળાએ રાણીની ગંધી વાત સાંભળી. ૧૧-૧૪.

રાણીની ગંધી વાત સાંભળીને કહ્યું કે —“ હે પ્રાણપ્રિયા ! તમે એ વાતની ચિંતા
તજી દો, મનમાં હર્ષ ધારણ કરો, આપણે મન્ત્રત્રાદિક અનેક મયત્ન કરશું કે જેથી તમને
પુત્ર પ્રાપ્ત થશે બાકી તો તમે પણ જાણો છો કે એ વાત કોઈના હાથમાં નથી.” આ
પ્રમાણે રાણીને દિલાસો આપીને પછી રાજાએ દાસીને મોકલી મને તેડાવ્યો અને મારી
પાસે રાણીની ગંધી વાત કહી મેં બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને કહ્યું કે—“ હે રાજા ! તમે
અકુમ કરીને કુળદેવીને આરાધો અને તેને મસત્ત કરીને પુત્રનું સુખ મેળવો.” રાજાએ
તે વાત કબુલ કરી. “હે આભાપતિ ચંદ્રસાગર હવે આગળ રસવાળી તે કથા સાંભળો
આ પ્રમાણે બીજા ઉત્કાસની રસયુક્ત સાતમી ઢાળ શ્રીમોહનવિજયજીએ કહી છે આગળ
ધણી વિશાળ વાત આવશે ૧૫-૨૧

હુહા.

- એ રાજાએ પ્રહસમે, કરી જ્યોતિ સુપ્રકાશ;
કુળદેવી આરાધવા, કર્યા ત્રણ ઉપવાસ. ૧
- ત્રીજે દિન તપ જપથકી, શુચિતા થકી અનૂપ;
પ્રગટ થઈ કુળદેવતા, મનોહર સુંહર રૂપ. ૨
- ચતુરંગુલ ક્ષિતિથી અધર, કુસુમ દામ અમ્લાન;
અનિમિષનયના શક્તિ અતિ, દિન દિન વધતે વાન. ૩
- કર આયુધ સુપ્રસન્નમુખી, લોચન કર્ણપાત્ર;
પદકટિ ભૂષણ વર મુખર, પાવન નિર્મળ ગાત્ર. ૪
- એહવી કુળદેવી તિહાં, થઈ પ્રસન્ન મનરંગ;
કહે કિમ આરાધી નૃપતિ, મુજને અધિક ઉમંગ. ૫
- હું તુઠી તુજ ઉપરે, જૂઠી નહીં લગાર;
માગ માગ આપીશ તુને, મન ચિંતિત નિરધાર. ૬
- પ્રકટ વચન દેવીતણાં, નિમ્નુણી તવ રાજન;
કર જોડી સુત વિનતિ, પલણે તાસ પ્રધાન. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

રાજાએ હર્ષ પામીને પોતાનું તેજ પ્રકાશ્યુ અને બીજેજ દિવસે રાજાએ અદ્ભુત કાર્યો અને કુળદેવીને આરાધવા એકાતે એકા. ત્રણ દિવસ પૂર્ણ થયા એટલે કુળદેવી પ્રગટ થઈ. તે જમીનથી ચાર અંગુળ અધર રહેલી હતી, તેના કકમાં અમ્લાન—નહિ કરમાયલા પુષ્પોની માળા હતી, તેના નેત્ર મટકું મારતા નહોતા, તેનામાં શક્તિ ઘણી હતી અને પ્રતિદિન તેનો વાન વધતો હતો. તેના હાથમા આયુધ હતા, તેનું મુખ પ્રસન્ન હતું, નેત્ર કર્ણપાત્ર હતા, કટિના આભૂષણથી અને પગના ઝાંઝરથી તે મધુર શબ્દ કરતી હતી તેનું શરીર પવિત્ર અને નિર્મળ હતું. તેણે પ્રગટ થઈને રાજાને કહ્યું કે—“હે નૃપતિ ! તેં મને કેમ આરાધી છે તે કહે હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું, તેથી તારે જે જોઈતું હોય તે માગ, હું તારૂં મન ઇચ્છત આપીશ” આ પ્રમાણેનાં દેવીનાં વચનો સાંભળીને રાજા હાથ જોડી પોતાની પુત્ર વિધેની મુખ્ય વિનતિ તેને કહેવા લાગ્યો. ૧-૭

હાળ ૮ મી

(વારી હુ ઉદ્યાપુર તણી—એ દેશી)

તું કુળદેવી સેવી સદા, કુળવૃદ્ધિ સમૃદ્ધિ કરનાર સખી રે; અહો જનની સુત કારણે, મેંતો કીધો એહ પ્રકાર. સં તું ૦ ૧ આસન સુતથી સાંકડું, તિમ હેડું જ્ઞાન સંકીર્ણ; સં ગૃહ સંકીર્ણ સાધુથી, એતો હોય જો સુકૃત જીર્ણ. સં તું ૦ ૨ તુમે પણ પૂજા કિણવિધે, અગજ વિણ પામશો એમ; સં પ્રારથના પૂર્વા વિના, કુળદેવી કહાશો કેમ. સં તું ૦ ૩ સાયરતટવાસી જના, તસ હોય જો દારિદ્ર સાજ; સં તેહની લાજ સાયર ભણી, તટવાસી ભણી નહીં લાજ. સં તું ૦ ૪ તિમ કુળમાં જો સુત નહીં, તે લાજ તુંને છે માત; સં આપો અગજ વર મુજને, રાત વાત તણી એક વાત. સં તું ૦ ૫ વનિતા વચન આગ્રહ થકી, ઇમ આરાધી મેં તુજ; સં તે માટે સુપ્રસન્ન થઇ, સુત આપ તું જનની મુજ. સં તું ૦ ૬ કુળદેવી નૃપને કહે, તુજ વચને હુધ સંતુષ્ટ; સં સુત થાશે એક તાહરે, પણ તેહની દેહ કુષ્ટ. સં તું ૦ ૭ ઇમ નિસુણી નૃપ ઉચ્ચરે, મુજ રોગ રહિત થો જાત; સં પાથે પડું કડું વિનતિ, અવધારો અરજ મુજ માત. સં તું ૦ ૮ તવ દેવી કહે ભૂપને, થઇ ડાહો મૂઠ કાં હોય; સં આંધ્યા કરમ જેણે ખરાં, તસ ટાળી ન શકે કોય. સં તું ૦ ૯

હાળ આઠમીના ભાવાર્થ

“ હે કુળદેવી માતા ! તુ સેવા કરી સતી કુળની વૃદ્ધિ કરનાર છુ, સમૃદ્ધિને આપ ના છુ અને દુઃખ દૂર કરનાર છુ મે તારી પુત્રનિમિત્તે આરાધના કરી છે જો પુત્રથી આસન સાંકડું થાય, જ્ઞાનથી હૃદય સાંકડું થાય અને સુનિ મહારાજના પધારવાથી ઘર સાંકડું થાય તો જાણુ છું કે તેણ સુકૃત ખપી ગયેલું છે હે માતા ! તમારે મારી પ્રાર્થના પૂર્ણ કરવીજ પડશે, કારણ કે પુત્ર વિના તમે પણ પૂજા દેનાથી પામશો અને કુળદેવી પણ શેના કહેવાશે ? મનુદ્રને તમે રહેવા છતાં જો દારિદ્ર રહે તો તેની લાજ સમુદ્રને છે, તેમ માગ કુળમાં જો પુત્ર ન થાય તો તેની લાજ આપનેજ છે, માટે પ્રસન્ન થઇને એક પુત્ર મને આપો, સો વાતની એક વાત તે છે મારી રાણીના આગ્રહથી મે તમારી આરાધના કરી છે અને મને ભરૂં નો છે કે તમે તુષ્ટમાન થયા છો તો મારી આશા પૂર્ણ કરશો ” ૧-૬

કુળદેવીજો ગનનને કહું કે—“ તારા વચનથી હું તુષ્ટમાન થઈ છું, તેથી તને એક પુત્ર પ્રાપ્ત થશે પણ તે કુદિ થશે ” આ પ્રમાણે કુળદેવીના વચનો સામગીને રાજ્ય કહે કે— “ હુ આપને પગે પડીને વિનતિ કરું છું કે હે માતા ! તમે મને વ્યાધિરહિત પુત્ર આપો ” ત્યારે દેવી બોલી કે—“ હે રાજન ! તું કહેા થઇને આમ મૂઠ કેમ થાય છે ? જેણે જેના કર્મ બાધ્યા તેને તેજ લોગવવાજ પટે છે તેને કાઈ ટાળી શકતું નથી ” ૭-૯

જિન ચક્રી હરિ હજધરા, તે ભોગવે ક્રીધાં કર્મ; સં જીવ દુઃખી તે નવિ હુવે,
 જિણે ક્રીધું પૂરણ ધર્મ. સં તું ૧૦ સુત કુટ્ટી દીધો તુને, વર ટાળી ન
 શકું તેહ; સં તુજ વખતે મુજ મુખથકી, ધર્મ નિકળ્યું વાયક એહ. સં
 તું ૧૧ નૃપ કહે તું તૂઠી થકી, કિમ સમર્થો કુષ્ઠિ જાત; સં તસ કારણ
 દેવી કહે, સુણ વચ્છ મારી વાત. સં તું ૧૨ મુજ વલ્લભ સુરસેહરો,
 દોય દેવી છું અમે તાસ; સં નિત નિત નવલા ભોગવું, પ્રિયહુંતી ભોગ-
 વિલાસ. સં તું ૧૩ મુજથી છાનો નાહલે, મુજ શોકચને દીધો હાર; સં
 તેહની નિરત મુજને થઈ, તિણે પ્રકટ્યો હિયડે ખાર. સં તું ૧૪ વળગી અમે
 બિહુ બહેનડી, કરી કંતે તેહની ભાર; સં મુજને કટ્ટક લાગ્યું થણું, તિણે હુઈ
 હું દીલગીર. સં તું ૧૫ ચિંતાતુર ખેડી હતી, એહવે આકર્ષી મુજજ; સં હું
 ઈહા આવી ધસમસી, એ તુજને મેં કહ્યું ગુજજ. સં તું ૧૬ આરાધી દુમની
 થકી, તેણે થાશે કુટ્ટી પુત્ર; સં અમે દેવી થઈ નવી જંપુ, મુખથી એહવું
 ઉત્સૂત્ર. સં તું ૧૭ અછતાથી તો છતો ભલો, ધર્મ હ્રદય વિભાસે ભૂપ;
 સં દેવી વર શિર પર ધર્યો, ગૃહ પોહોતી દેવી અનૂપ. સં તું ૧૮

જિનેશ્વર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ જેવાને પણ પોતાના કરેલાં કર્મ ભોગ-
 વવાંજ પડે છે જે જીવે પૂર્વે સંપૂર્ણ સંકૃત કર્યું હોય તે અવિચ્છિન્ન સુખ પામી શકે એ
 તને એક વાર જે વર આપ્યો કે તને કુષ્ઠિ પુત્ર થશે તે વર હવે હું ફેરવી શકુ નહીં ”
 રાજા કહે કે—“હે માતા ! તમે સંતુષ્ટ થઈને મને કુષ્ઠિ પુત્ર કેમ આપ્યો ? ” દેવી કહે
 કે—“હે વત્સ ! તેનું કારણ સાંભળ મારો ભર્તાર મહાદ્વિક દેવતા છે, તેને અમે બે
 દેવીઓ છીએ, અમે જન્મે તેની સાથે નવા નવા ભોગવિલાસ ભોગવતી સતી આનંદમાં
 રહીએ છીએ એક દિવસ મારા પતિએ મારાથી છાનો મારી શોકચને એક હાર આપ્યો,
 તે વાતની મને ખબર પડી એટલે મારી શોકચ ઉપર મને ખાર આપ્યો. અમે બે તે
 બાળતમાં વાત કરતાં વઢી પડી તેવામાં મારા પતિએ આવીને તેની તરફેણ કરી એટલે
 મને બહુ ખોટું લાગ્યું અને હું બહુ દિલગીર થઈ હું ચિંતાતુર ખેડી હતી, તે વખતે
 તે મને આકર્ષી એટલે હું ધસમસતી અહીં આવી આ શુદ્ધ વાત મેં તને જણાવી છે
 મેં તને ઉચ્ચા મને કુષ્ઠિ પુત્ર થવાનો વર આપ્યો. અમે દેવીઓ આપેલો વર ફેરવતા
 નથી અને જેવા તમાગ લાગ્ય હોય તેવું જ અમારા મોઢામાંથી નીકળે છે, માટે હવે એ
 બાળતમાં તારે વિભાસણ કરવા જેવું નથી ” ૧૦-૧૭

રાજાએ પણ વિચાર્યું કે—“પુત્ર નથી તે કરતાં તો કુષ્ઠિ પુત્ર થાય તે પણ ઠીક છે ”
 પછી દેવીનું વચન તેણે અંગીકાર કર્યું, એટલે દેવી અદશ્ય થઈને પોતાને સ્થાનકે ગઈ. ૧૮

ખીબ્બ ઉદ્દાસની આઠમી, કહી મોહનવિજયે ઢાળ; સં કહે હિંસક આભા-
ધણી, વળી નિસુણો વાત રસાળ. સં તું ૦ ૧૯

હુહા.

- નિજ થાનક પહોાતી સુરી, પૂરે તપ રાબન;
દેવી વર રાણી ભણી, ભાખ્યો વધતે વાન. ૧
- મુજને પણ તેડી કહો, સકળ સુરી વિરતંત;
મેં તસ દીધી ધારણા, કરશે ભલું ભગવંત. ૨
- રાજન દેવી વચનથી, જો એહવોઈ થાય;
તો તસ કુષ્ટ નિવારશું, કરશું વિવિધ ઉપાય. ૩
- રાણી મુજ વાણીથકી, રંછ ચિત્ત મઝાર;
કોઈક જીવ તિણહિજ નિશા, ઉદર ધર્યો અવતાર. ૪
- ભૂમિનિલયમેં ભાભિની, રાખી જતને ભૂપ;
જીમ લોભીની સંપદા, રહે સુરંગે કૂપ. ૫
- ગર્ભસ્થિતિ પૂરી થયે, પ્રસવ્યો સુત સુકુમાળ;
નિસુણી મુભગ વધામણી, આપે તવ ભૂપાળ. ૬

આ ખીબ્બ ઉદ્દાસની આઠમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી છે હિંસક મંત્રી કહે
છે હે આભાનગરીના રાજ અદ હવે આગળ રસિક વાત સાલગો. ૧૯

હુહાનો ભાવાર્થ.

કુળદેવી પોતાના સ્થાને ગઇ. રાજનો તપ પૂર્ણ થયો જોટલે આરાધના સમાપ્ત
કરીને તે અમારી પાસે આવ્યા રાણીને અને મને વરપ્રાપ્તિની વાત કહી સંભળાવી. મેં
તેને ધારણા આપી કે ‘પ્રભુ સૌ સારા વાનાં કરશે એક વાર દેવીનાં વચનથી પુત્ર થશે
તો પછી કુષ્ટના નિવારણ માટે અનેક પ્રયત્નો કરશું અને તે રોગ ટાળશું.’ રાણી મારા
વચનથી રાજ થઇ અનુક્રમે તેજ રાત્રિએ કોઈ જીવ રાણીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. રાણીને
ભૂમિગૃહમાં રાખીને ગર્ભનું પાલણુપોષણ કરવા માડ્યું; કારણકે લોભીયાની સંપત્તિ ભૂમિ-
ગૃહમાં જળવાય છે. ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે રાણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, તેની વધામણી આવતાં
રાજ બહુ રાજ થયો અને દામીને વસ્ત્રાલંકારાદિ આપીને રાજ કરી ૧-૬

ટાણ ૯ મી.

(યાગ શહેર લાલો જોધાજો ગળ ૭—એ દેશી.)

મુત ઓચ્છવ માંજો ભૂપરાજિંદા, ભેરી ભુંગળ વજડાવિયા છ; બાંધ્યા તોરણ સરસ દ્વાર રાજીંદા, ધવળમંગળ ગવરાવિયા છ. ૧ જાયે પુત્રરત્ન સનૂર, રાં નગરમાં વાત તે વિસ્તારી છ; ઘણું હરખ્યા નાગરિવૃંદ, રાં જિમ ધનથી કદંબસિરી છ. ૨ કર્યો ચંદ્રાદિક વિધિ સર્વ, રાં પુરજનથી પ્રછન્નપણે છ; મુત કેરું કેનકેશ્વજ નામ, રાં ઉક્ષાપ્યું આદર ઘણે છ. ૩ મુત જન્મવાસરથી તેહ, રાં પીડિત કુટ્ટી રોગથી છ; નવિ ઝોપધ ટેકી હોય, રાં પુરવ કર્મ પ્રયોગથી છ. ૪ મુત વાધે ભૂમિગૃહમાંહે, રાં ખાણમેં રચણ તણી પરે છ; પુરવાસી સ-ધળા લોક, રાં મનમાંહે અચરિજ ધરે છ. ૫ જન આવે નૃપ દરબાર, રાં કુંવર તણું મુખ નિરખવા છ; લેઈ દેશ વિદેશી લક્ષ્મી, રાં ભૂપણુ તિમહિજ નવનવા છ. ૬ હું તો ઉત્તર દેહિં તાસ, રાં રૂપે આધિક નૃપ જાતનો છ; સુરકુંવર ઇચ્છે નહીં સ્વર્ગ, રાં સંશય નહીં એ વાતનો છ. ૭ કોઈ દુષ્ટનયન સંતાપ, રાં હોવે હેત કુહેતથી છ; લધુ ખાલક ભૂંચરામાંહે, રાં રાખીએ તિણે સંકેતથી છ. ૮

ઢાળ નવમીના લાવાર્થ.

પછી રાત્રીએ પુત્રજન્મનો મહોત્સવ ગહુ સારી રીતે કર્યો હોય, ભુંગળ વજેરે વાજિંત્રો વગડાવ્યાં. રાજદ્વાર ઉપર અને શહેરમાં ઘરે ઘરે તોરણો જાંધાવ્યા ધવલમંગળ ગવરાવ્યા. નગરમાં બધે વાત પસરી ગઈ કે રાણીને પુત્ર આવ્યો. એટલે નગરલોક પણ મેઘને જોઈ મચુર રાજી થાય તેમ ગહુ રાજી થયા ચારે બાજુથી વધામણા આવવા માંડ્યા. નગરલોકોથી છાની રીતે ચંદ્રાદિક (જાત-કર્માદિક) સર્વ વિધિ કર્યો અને ઘણા આદરથી પુત્રનું કેનકેશ્વજ નામ પાડવામાં આવ્યું, પરંતુ જન્મ દિવસથીજ તે કુદના રોગથી પિડિત રહેવા લાગ્યો, તેને માટે અનેક પ્રયોગો કર્યા પણ કાંઈ ટાકી લાગી નહીં. ૧-૪

ખાણમાં જેમ રત્ન વૃદ્ધિ પામે તેમ રાજપુત પણ ભૂમિગૃહમાંજ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. કોઈ પણ પ્રસંગે તેને ગહાર નહીં કાઢવાથી લોકો ગહુ આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા લોકો દરબારમાં રાજપુતનું મુખ નિરખવા માટે અનેક પ્રકારના દેશી વિદેશી વસ્ત્રાભૂષણો લઈ લઈને આવવાં લાગ્યા તે સર્વને હું એમ કહેતો કે ' રાજપુત અત્યંત રૂપવત છે એવો સ્વર્ગમાં દેવકુમાર પણ નહીં હોય એ સંશય વગરની વાત છે તેથી તેને કોઈની નજર લાગી જાય તેવા બધથી લોચરામાંજ રાખવામાં આવે છે, ગહાર કાઢવામાં આવતો નથી. ' ૫-૮

સહુ માને સાચી વાત, રાં કોઈ ભેદ લહે નહીં જી; પુરવાસીને દીએ શીખ,
 રાં ઉત્તર એમ કહી કહી જી. ૯ સુપ્રસાંસા થઈ પુરમાંહે, રાં કુંવર કુલોદ્ધર
 રૂપની જી; કહે સહુકો મુખથી એમ, રાં પ્રકટી પુન્યાઈ ભૂપની જી. ૧૦ મુખ
 નિરખવું રવિને દુર્લભ, રાં ધન્ય કુંવર અવતારને જી; કહ્યા યતન કરવા
 અનંત, રાં શાસ્ત્રે પદારથ સારને જી. ૧૧ ઇમ લોકવચનથી વાત, રાં દેશ
 વિદેશે વિસ્તરી જી; બ્રહ્મા પણ ન લહે ભેદ, રાં પર ચિત્ત વૃત્તિ કપટ ચરી જી.
 ૧૨ એહવે લેઈ કિરિયાણા કોડી, રાં અમ પુરના વ્યવહારિયા જી; એણે વિમળ-
 પુરીએ તેહ, રાં વ્યાપારે પાઉં ધારીઆ જી. ૧૩ ઇહાં મકરંધજ ભૂપાળ, રાં
 મહકે સુજસ પડહો ઘણો જી; વ્યાપારિયે ભેટચો રાય, રાં પામ્યા માન ઘણો
 ઘણો જી. ૧૪ નૃપ વ્યાપારી કરે વાત, રાં આવી સુતા તવ પ્રેમલા જી; જઈ બેઠી
 તાત ઉચ્છંગ, રાં પિંડીભૂત ચોસઠ કળા જી. ૧૫ નવયૌવના શશિમુખ શુદ્ધ,
 રાં તસ સ્તુતિ કરતાં નવિ બણે જી; પરદેશી પામ્યા અચંભ, રાં દીઠી સુતા
 આદર ઘણો જી. ૧૬ ઢાળ નવમી બીજે ઉદ્ધાસ, રાં મોહનવિજયે કહી જી; મન
 હરખે અંદ નરિંદ, રાં હિંસક મુખ હારદ લહીજી. ૧૭

લોકો પણ ભારી વાત સાચી માનવા લાગ્યા, કોઈ તેનો ભેદ લેતું નહીં આ પ્રમાણે
 ઉત્તર આપી આપી નગરના લોકોને સમજાવી શીખ આપતા હતા. આથી નગરના લોકો
 અંદર અંદર વાતો કરવા લાગ્યા કે-‘રાજાની પુન્યાઈ વિસ્તાર પામી કે જેથી આવો દેવકુમાર
 જેવો પુત્ર પ્રાપ્ત થયો, જેનું મુખ જોવાનું સૂર્યને પણ દુર્લભ છે, તેનું મુખ આપણે શી
 રીતે જોઈ શકીએ શાસ્ત્રમા પણ સાર વસ્તુનું સારી રીતે જતન કરવાનું કહેલું’ ૬-૧૧

લોકોના મુખથી આ વાત અનુક્રમે દેશ પ્રદેશમા વિસ્તાર પામી પારકી ચિત્તવૃત્તિને
 બ્રહ્મા પણ જાણી શકતા નથી તો પછી બીજાની શી વાત કરવી અન્યથા અમારા નગરના
 વેપારી કરીયાણા લઈને ફરતા ફરતા આ વિમળપૂરીએ આવ્યા. અહીં મકરંધજ નામે
 રાજા છે, તેની પાસે તે વેપારીઓ મળવા ગયા, રાજાએ તેમને યથાથોગ્ય માન આપ્યું,
 રાજસભામા મકરંધજ રાજા અને તે વેપારીઓ બેઠા સતા વાતચિત કરતા હતા, તેવામાં
 રાજપુત્રી પ્રેમલા ત્યાં આવી અને તે રાજાના ખોળામાં બેઠી તે રાજકન્યા મહા રૂપવતી
 હતી, ચોસઠ કળાનું નિધાન હતી, નવુ યૌવન પામેલી હતી અને ચદ્રમા જેવી શાંત મુખ-
 વાળી હતી તેની સ્તુતિ કરીએ તો પાંચ આવે તેમ ન હતું. તેને જોઈને અમારા શહેરના
 વેપારીઓ આશ્ચર્ય પામ્યા આ પ્રમાણે બીજા ઉદ્ધાસની નવમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ
 કહી. હિંસક મંત્રીના મુખથી આવી હૃદય ઘટના લઈ અંદરાજ મનમા ખુશી થયા. ૧૨-૧૭

દહા.

- અમ પુર વ્યાપારી ભણી, પૂછે વિમળપુરીશ;
તુમે કુણુ પુરથી આવિયા, કુણુ તિંહા ભૂપ જગીશ. ૧
- અમ આગળ ભાખો તમે, તાસ સકળ અધિકાર;
તેણે પણ અમ ભૂપનો, માંડ્યો યશ વિસ્તાર. ૨
- સિંધુદેશ સિંહલપુરી, અલકાને અવતાર;
રાજ્ય કરે તિહાં કનકરથ, ગુણુ પૂરણુ વસુધાર. ૩
- કનકધ્વજ સુત તેહને, કામરૂપ સુવિચાર;
વિધિએ પણ તસ સારીખો, નવિ નિર્મ્યો સંસાર. ૪
- કોઇ કુનયન ભીતીથી, રાખે ભૂંચરામાંડ;
તસ હરિશણુ જોવા તણો, સહુને અધિક ઉચ્છાહ. ૫
- અમ હુંતી કેતી હુએ, કુંવર સુરૂપ પ્રશંસ;
એહમાં જૂઠું રખે ગણો, અહો અવનીઅવતંસ. ૬
- ઇમ નિસુણી હરખ્યો ઘણું, મકરધ્વજ ભૂપાળ;
કીધા અમદેશી ભણી, શુચિવેપી સુવિશાળ. ૭

દહાનો ભાવાર્થ.

તે વખતે વિમળપુરીના રાજાએ અમારા નગરના વેપારીઓને પૂછ્યું કે-‘તમે કયા દેશથી આવ્યા છો, ત્યાં કોણુ રાજા છે, અને તેની શી હકીકત જાણવા જેવી છે તે કહો.’ એટલે વેપારીઓએ પોતાના દેશની વાત વિસ્તારથી કહેવા માંડી. તેમાં કહ્યું કે-‘અમે સિંધુ દેશથી આવ્યા છીએ. ત્યાં સિંહલપુરી નામે નગરી અલકાપુરી જેવી છે. ત્યાં કનકરથ નામે રાજા છે, તેને કનકધ્વજ નામે પુત્ર છે, પણ તે કામદેવ જેવો અતિ રૂપવંત, સારા વિચારવાળો, તથા તેના જેવો સંસારમાં ખીજો નહિ હોવાથી, તેને લોચરામાંજ રાખવામાં આવે છે. તેને જોવાનો સૌના મનમાં અત્યંત ઉત્સાહ વર્ત્યા કરે છે, પરંતુ કોઇની નજર લાગી જવાના ભયથી તેને ખઠ્ઠાર કાઢવામાં આવતો નથી અને તેના રૂપની પ્રશંસા કેટલી કરીએ? તે પ્રત્યક્ષ કામદેવ જેવો રૂપવંત છે એમા કિંચિત્ પણ અસત્ય નથી’ ૧-૬.

અમારા વેપારીઓની આ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને મકરધ્વજ રાજા ખડું રાજ થયો, તેણે વેપારીઓ પ્રતિ અભિદષ્ટિ બતાવી ઉત્તમ પોશાક આપ્યો એટલે તેઓ ખડું રાજ થયા અને મકરધ્વજ રાજાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ૭

હાળ ૧૦ મી.

(સરિયાં મન લાગ્યો એ-દેશી.)

મકરંધજનું નૃપ સાંભળી, કનકંધજની ખ્યાત રે; આભાપતિ નિસુણો; વ્યાપારી કીધા વિદા, કહ્યું વળી આવજો પ્રભાત રે. આં ૧ વિમલપુરીમાંહે કરે, વ્યાપારી વ્યાપાર રે; આં મકરંધજો તેડાવિયો, મંત્રી બુદ્ધિ ભંડાર રે. આં ૨ કનકંધજના રૂપની, સંભળાવી સવિ વાત રે; આં મંત્રી કહે અમ આગળે, કિમ તસ કહો અવદાત રે. આં ૩ ભૂપ કહે પ્રેમલા મુજ સુતા, વર મામિ થઇ એહ રે; આં એ સરિખો વર જો મિળે, તો મુજ ઉપજો રનેહ રે. આં ૪ એ કનકંધજ સારિખો, નહીં કોઇ વર સંસાર રે; આં જો મન માને તુમ તણું, તો કશીએ નિરધાર રે. આં ૫ મંત્રી નિસુણી વિનવે, તમે નિસુણો મહારાય રે; આં પરદેશીની વાતડી, તે કેમ માની જાય રે. આં ૬ ભુંડા ભક્ષો પણ આપણો, પરદેશો પ્રશંસાય રે; આં પોતાની માતા ભણી, કિણે ડાકિની કહેવાય રે? આં ૭ કટક પ્રિય નિજ દેશના, કુસુમ વિદેશી ન કાંય રે; આં તિમ એ વચન વ્યાપારીના, અમ મન કિમ પતિઆય રે. આં ૮ કોઇ અવર જો કુંવરનો, રૂપ વખાણે આય રે; આં તો તે વાતે સાહિબા, અમ મન નિશ્ચય થાય રે. આં ૯

હાળ દશમીનો ભાવાર્થ.

હે ચંદ્ર રાજ ! તમે સાંભળો. “ કનકંધજની પ્રશંસા સાંભળીને મકરંધજો વ્યાપારીઓને વિદાય કર્યા અને પ્રભાતે આવવા કહ્યું એટલે અહીં આવેલા વેપારીઓ તો અહીં રહીને વ્યાપાર કરવા લાગ્યા. મકરંધજ રાજાએ પોતાના બુદ્ધિના ભંડાર જેવા મંત્રીને બોલાવ્યા અને તેને કનકંધજના રૂપ સંબંધી વાર્તા કહી સંભળાવી. ” મંત્રીએ પૂછ્યું કે-“ મને આ વાત કહેવાનો હેતુ શો છે ? ” રાજાએ કહ્યું કે-“ રાજપુત્રી પ્રેમલા માટે વરની શોધમાં આપણે છીએ, તેવામાં આ અચાનક સંયોગ મળી ગયો છે. તેને યોગ્ય આ વર જણાય છે. પુત્રીને યોગ્ય વર મળે તો મને આનંદ થાય. આના જેવો બીજો વર મળવો સુશકેલ જણાય છે. તેથી જો તમારું મન માને તો તેની સાથે પ્રેમલાનો વિવાહ કરીએ. ” મંત્રી બોલ્યો કે-“ મહારાજ ! પરદેશીની વાત ઉપર ભરૂંસો કેમ રખાય ? ભલો કે બુડો પણ પોતાનો હોય તે સૌને વહાલો લાગે છે અને પરદેશમાં પ્રશંસા પણ થાય છે. પોતાની માને કોઈ ડાકણ કહેતું નથી. વળી પોતાના દેશના કાંટા પણ પ્રિય લાગે છે અને પરદેશના ફૂલ પ્રિય લાગતા નથી. આમ હોવાથી તે વેપારીઓના વચન ઉપર તો પ્રતીતિ રખાય નહીં, કારણ કે તે ત્યાંનાજ રહીશ છે. તેથી જો કોઈ બીજા ત્રાહિત માણસો જે પરદેશી હોય તે તેની પ્રશંસા કરે તો મનમાં નિશ્ચય થઇ શકે. ” ૧-૯

ઇમ નિસુણી ભૂપ હરખ્યો, કુંવરી વિસર્જી ગેહ રે; આં તતક્ષણ રચવાડી ચઢ્યો, સેન સહિત સસનેહ રે. આં ૧૦ મૃગ મૃગયાને કારણે, પુહતો ભૂપ કંતાર રે; આં કેડેથી આવી મળ્યા, મંત્રી થઇ અસવાર રે. આં ૧૧ કેઇ શ્વાપદ સાપદ ક્યારી, સશ્રમ થયો ભૂપાળ રે; આં લીધો વિસામો જઇ, ઉંચી સરવર પાળ રે. આં ૧૨ એહવે કોઇક દેશના, સોદાગર ધનવંત રે; આં જળ પીવા આવ્યા વહી, તે સરપાળે મહંત રે. આં ૧૩ નિર્મળ જળ પીધું તિણે, પાછા નિવર્ત્યા જામ રે; આં બોલાવ્યા મકરધ્વજે, અતિ આદરથી તામ રે. આં ૧૪ તમે પરદેશી પંથીઆ, વિચરો દેશ વિદેશ રે; આં જો દીઠો હોય તો કહો, અચરિજ કોઇ વિશેષ રે. આં ૧૫ દીસો વિચક્ષણ ગુણધરા, પૂરો અમ મન કોડ રે; આં તવ નૃપ આગળ વિનવે, સોદાગર કરજોડ રે. આં ૧૬ બીજા ઉક્લાસની મોહને, ભાખી દશમી ઢાળ રે; આં ચંદ આગળ એ વાતડી, કહે હિંસક સુવિ-શાળ રે. આં ૧૭

રાજાએ મંત્રીની વાત કબુલ કરી. પછી પુત્રીને વિસર્જન કરી ઘેર મોકલી અને તેજ સમયે શિકાર ખેલવા માટે પ્રેમપૂર્વક મેનાને સાથે લઇને વનમાં ગયો. પાછળથી મંત્રીએ પણ સ્વારી કરીને ત્યાં આવ્યા. અટવીમાં જઇને રાજાએ ઘણા મૃગાદિ પશુઓને ઉપદ્રવ કર્યો, જંગલમાં સ્વતંત્રતાથી વિચરતા અને નિર્દોષ આહાર વિહારને કરતા જંગલી પશુઓની પાછળ શિકાર માટે દોડવાથી અત્યંત થાકી ગયેલો રાજા નજીકમાં એક સરોવર હતું તેની પાળ ઉપર જઇને વિસામો લેવા બેઠો. ૭-૧૨

તેવામાં કોઇ દેશના ધનવાન સોદાગરો પાણી પીવા માટે તે સરોવરે આવ્યા, સરોવર માંથી નિર્મળ જળ પીને તેઓ પાછા વળ્યા. એટલે મકરધ્વજ રાજાએ તેઓને આદરપૂર્વક બોલાવ્યા, અને પૂછ્યું કે—“તમે પરદેશી મુસાફરો છો વ્યાપાર માટે અનેક દેશવિદેશમાં ફરો છો. ત્યાં તમોએ કંઈ આશ્ચર્યકારક ઘટનાઓ જોઈ હશે તેમાંથી મારે જાણવા જેવું કોઈ કૌતુક હોય તો કહો. તમે આકૃતિએ પણ વિચક્ષણ જણાઓ છો તેથી કંઈક અમત્કારીક વાત કહી મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરો.” કૌતુક જાણવાની ઇચ્છાવાળા રાજાએ આ પ્રમાણે કહેવાથી સોદાગરો હાથ જોડી નમ્રતાપૂર્વક તેમની પાસે બેઠા અને પોતે જાણેલી અદ્ભુત વાર્તા કહેવા લાગ્યા. શ્રી મોહનવિજયજીએ બીજા ઉક્લાસની દશમી ઢાળ કહી છે આ વિશાળ વાર્તા હિંસક મંત્રી ચંદ રાજા પામે કહે છે. ૧૩-૧૭

હહા

- સ્વામી સોદાગર અમે, પોહોતા સિંધુ દેશ;
સિંહલ નગરી કનકરથ, દીઠો એક નરેશ. ૧
- કનકધ્વજ એક તાસસુત, રૂપ રંગ ભડાર;
દેશ વિદેશે તેહનો, થયો કીર્તિ વિસ્તાર ૨
- પણ તે ભૂંચગમાં રહે, બાહિર નાણે રાય;
તસ તનુ જો લાગે પવન, તો કુસુમ જિમ કુમલાય ૩
- રૂપ અલૌકિક તેહનું, પણ નવિ નિરખ્યો કેણુ;
એ અચરિત્ત નિસુણ્યો અમે, લોકતણે વચણેણુ. ૪
- નિસુણી સોદાગર વિદ્યા, કર્યાં તામ ભૂપાળ;
વર નિરધાર્યો મનથક્રી, ઘણો થઈ ઉજમાળ. ૫
- વ્યાપારી વચને થયો, ભૂપ ભણી વિશવાસ;
વન હુંતી સંધ્યા સમય, આઠ્યો નિજ આવાસ. ૬
- ભૂપે સોદાગર વચન, સંભળાઠ્યા મંત્રીશ;
તોહી પણ સંશય ઘણો, સુંદર વર સુજગીશ. ૭

હહાનો ભાવાર્થ

“હે રાજેન્દ્ર ! અમે ફરતા ફરતા સિંધુ દેશમાં ગયા હતા, ત્યાં સિંહલપુરી નામે નગરીમાં કનકરથ નામે રાજા છે તેને કનકધ્વજ નામે પુત્ર છે તે રૂપ રંગનો ભડાર છે દેશ વિદેશમાં તેની કીર્તિ વિસ્તરેલી છે પણ તે કુમાર લોચરામાં રહે છે તેને બહાર લાવવામાં આવતો નથી જો તેને શરીરે પવન લાગે તોપણ તે ફૂલની જેમ કુમળાઈ બીજ એવો તે સુકોમળ છે તેનું રૂપ અલૌકિક છે પણ તે કોઈએ જોયું નથી હે મહારાજ ! અમે એ અચરિત્ત સાંભળ્યું છે ” ૧-૪ રાજાએ તેમની વાત સાંભળીને તેમને વિદાય કર્યા મનમાં નિરધાર કર્યો કે પ્રેમલાનો વિવાહ એની સાથે કરવો વ્યાપારીઓના વચન ઉપર પણ હવે વિશ્વાસ બેઠો. પછી સંધ્યા સમય થયો એટલે રાજા ઘરે આવ્યા રાજાએ તે સોદાગરના વચન મંત્રીને સંભળાવ્યા અને કહ્યું કે, તેમણે પણ તે વરની સુંદરતા વિષે ઘણી પ્રશંસા કરી ૫-૭

ઢાળ ૧૧ મી

(મુને ન્હાલો લાગે વિંધુઓ—એ દેશી.)

હારે લાલ મકરધ્વજને વિનવે, તસ મંત્રી મીઠી વાચ રે લાલા; સ્વામી શ્રવણે ન પતીજીયે, જો નિરખીએ નયણે તે સાચ રે લાલા. મકરં ૧ હાંં કોઠક સેવક આપણો, તિહાં જઈ જીવે તસ રૂપ રે લાલા; તે પાછો આવી કહે ઇહાં, કરે વર્ણન તેમ અનૂપ રે લાલા. મં ૨ હાંં તો સાચે પરણાવવી, એ પ્રેમલાલચ્છી તાસ રે લાલા; એ ન્હાની નહી વાતડી, કરવો જોડ્યો છે તપાસ રે લાલા. મં ૩ હાંં મંત્રી વચને વ્યાપારીયા, તેડાવ્યા ભૂપે તામ રે લાલા; દેઈ આદર નરવર કહે, કીજે એક અમારૂં કામ રે લાલા. મં ૪ હાંં તુમે વહિલા સિંહલપુરે, જાઓ મુજ તેડી પ્રધાન રે લાલા; કુંવરનું રૂપ દેખાડજો, આણા લેઈ તુમ રાજન રે લાલા. મં ૫ હાંં મુજ કુંવરી સરીખું હુવે, તે કુંવરનું રૂપ સોચાહ રે લાલા; તો તુમે સહી નિરધારજો, શ્રીકૃણ દેઈ વિવાહ રે લાલા. મં ૬ હાંં પાડ તમારો માનશું, નહી ભૂલીએ એ ઉપકાર રે લાલા; તવ વ્યાપારી વિનવે, એ કામે કિશો ઇશો ભાર રે લાલા. મં ૭ હાંં ઇહાં તુમ પુત્રી પ્રેમલા, તિહાં કનકરથનો પુત્ર રે લાલા; એ ગ્રિહુમાં કહેણું કિશું, એ બહુ સરખું ઘર સૂત્ર રે લાલા. મં ૮ હાંં જોડ નહીં એ જોડીએ, છોડીજો સ્વામી વક્રીલ રે લાલા; એ વાતે મહારાજ જી, કોડીની ન કરો ઢીલ રે લાલા. મં ૯

ઢાળ અચ્ચારમીના ભાવાર્થ.

મંત્રીએ મધુરી વાણીથી કહ્યું કે—“મને હવે પણ શંકા રહે છે, વિશ્વાસ આવતો નથી. કારણ કે કાને સાંભળવાથી કોઈ વાતનો નિર્ણય થઈ શકે નહીં, નજરે જોવામાં આવે તોજ સાચું મનાય; માટે આપણા કોઈ સેવક ત્યાં જાય અને તેનું રૂપ નજરે જુએ પછી અહીં આવીને કહે તો તેની સાથે પ્રેમલાલચ્છીના વિવાહ જોડવો. આ કાંઈ નાની સુનો વાત નથી. પણ આખી જીંદગીના સંબંધ જોડવો છે તેથી તપાસ તો પૂરી કરવી.” ૧-૩

મંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળીને રાજાએ અમારા ગામના વેપારીઓને તેડાવ્યા અને આદર સત્કાર કરીને કહ્યું કે “તમે એક અમારૂં કામ કરો. તમે મારા પ્રધાનોને સાથે લઈને સિંહલપુરી જાઓ ત્યાં તેમને કુંવરનું રૂપ બતાવો અને જો તેનું રૂપ કુંવરી યોગ્ય હોય તો તમે ત્યાંજ શ્રીકૃણ આપીને વિવાહ નક્કી કરજો. આટલું કામ કરી આપવાથી હું તમારો આભાર માનીશ અને કોઈ દીવસ એ ઉપકાર ભૂલીશ નહીં” વેપારીઓ જોડ્યા કે “એમાં ચોટી વાત શું છે? આપના હુકમ પ્રમાણે અમે ખુશીથી કામ કરી આપશું. કારણ કે અહીં તમારી પુત્રી અને ત્યાં કનકરથ રાજાનો પુત્ર જન્મેની સરખે સરખી કોઈ પણ પ્રકારની જોડણીપણ વિનાની જોડી છે તો તે મેળવવામાં અમે જનતો પ્રયાસ કરશું. આપના પ્રધાનોને અમારી સાથે મોકલો, આ વાતમાં જરાપણ ઢીલ કરવી નકામી છે. ૪-૯

હાં અમથી જે થાશે ચાકરી, તેહમાં નહીં રાખીએ ઓછ રે લાલા; લાલ હોયેને વાતમાં, તે વાતે કુણુ કરે ઓછ રે લાલા. મં ૧૦ હાં તવ મકરંધવજ હરખીઓ, વ્યાપારી કીધ પસાય રે લાલા; ચાર મંત્રી બુદ્ધિ આગળા, તસ સંગે સોંધ્યા રાય રે લાલા. મં ૧૧ હાં તે વ્યાપારી ચાલિયા, સંગે કરી ચાર પ્રધાન રે લાલા; હરખ ભયાં વાટે વહે, નિરખંતા વન સાનુમાન રે લાલા. મં ૧૨ હાં સિંહલ નયરે આવીઆ, વ્યાપારી મંત્રી તેહ રે લાલા; પોહોતા સઉ આપાપણે, શુદ્ધ મંત્રી સહિત સસનેહ રે લાલા. મં ૧૩ હાં ભોજન બુગતે સંતોષીઆ, થઇ સંધ્યા પ્રકટ્યા દીપ રે લાલા; તે વ્યવહારી આવીઆ, કનકરથ રાય સમીપ રે લાલા. મં ૧૪ હાં ભેટયો નૃપ ધરી ભેટણું, કહી દેશવિદેશની વાત રે લાલા; વિધિશુ વિમળપુરીતણા, સલજાવ્યા સકળ અવદાત રે લાલા. મં ૧૫ હાં તિહાં કનકંધવજ રૂપના, સવિ લોકે કીધાં વખાણુ રે લાલા; મકરંધવજ તિહાં રાજ્યો, નિસુણી ધણુ હરખ્યો સુબાણુ રે લાલા. મં ૧૬ હાં તિણે નૃપે અમને તેડીઆ, પૂછ્યું વળી સકળ સ્વરૂપ રે લાલા; યથારથ અમે પણ કહ્યું, તિણુ વાતે ખુશી થયો ભૂપ રે લાલા. મં ૧૭ હાં પ્રેમલાલચ્છી તેહને, છે પુત્રી રૂપનિવાસ રે લાલા; તુમ સુતથી વિવાહનો, માંડ્યો છે રાય પ્રયાસ રે લાલા. મં ૧૮

વળી અમે તેની અમારાથી બનશે તેવી ચાકરી કરશુ તેમા જરાએ ઓછાશ નહીં રાખીએ જે વાતમાં લાલ હોય તે વાતમા કોણુ ન્યૂનતા ગમે? ” તે સાલળી રાજા મકરંધવજ હર્ષ પામ્યો અને તે વ્યાપારીઓને પ્રસન્ન કર્યા પછી રાજાએ તરતજ ચાર બુદ્ધિમાન પ્રધાનોને તૈયાર કર્યા, અને અમારા ગામના વેપારીઓની સાથે સિંહલપુરી તરફ વિદાય કર્યા તેઓ અનુક્રમે સિંહલપુરી આવ્યા વ્યાપારીઓને ત્યા ઉતર્યા. વ્યાપારીઓએ તેમને સારી રીતે ભોજનાદિક વડે સતુલ કર્યા સંધ્યાકાળ થયો એટલે વેપારીઓ પેલા પ્રધાન પુરોને લઇને કનકરથ રાજા પામે આવ્યા ૧૦-૧૪

પ્રથમ પ્રધાનોને બહાર ભેસારીને તેઓ રાજાને મળ્યા રાજાને ભેટી ભેટ આગળ ધરી પછી દેશ વિદેશની વાતો કરી અને વિમલપુરીનો સઘળો વૃષાત ઠહો અને જણાવ્યુ કે અમે ગદાએ કનકંધવજના વખાણુ કર્યા. જેથી ત્યાના સુર રાજા મકરંધવજ ઘણો હર્ષ પામ્યા. રાજાએ અમને ભોલાની કુમારનુ મર્ગ સ્વરૂપ પૂછ્યુ અમેએ જે યથાર્થ કહ્યું તે કહ્યું, તે વાતથી રાજા ખુશી થયા તે રાજાને પ્રેમલાલચ્છી નામે અત્યંત સ્વરૂપવતી પુત્રી છે તેનો વિવાહ તમારા પુત્ર સાથે કરવાને રાજાએ પ્રયાસ કરવા માંડ્યો છે ૧૫-૧૮

હાં પલણી ઢાળ અગ્યારમી, એ મોહને ણીજ ઉઘાસ રે લાલા; આગળ ચંદ્ર સાંભળો, કહું તમને વાત પ્રકાશ રે. મં ૧૯

દહા.

- તે માટે મકરંધવજ્રે, અમ સાથે રાજનન;
મૂક્યા છે મંત્રીશ્વરા, ચારે યુદ્ધિનિધાન. ૧
- આવી અમે તુમ ભેટીઆ, આસંગે મુજગીશ;
પણ ઉભા દ્વારાંતરે, તે ચારે મંત્રીશ. ૨
- તવ વ્યવહારી વચનથી, અતિ હરખ્યો રાજનન;
દાસ પાસે તેડાવિયા, પ્રાહુણડા પરધાન. ૩
- પ્રણિપતિ કરી ભેટ્યા નૃપતિ, આણી અધિક ઉમેદ;
જિહાં મુખ સ્તુતિ તિમ નવ નવી, જિમ બ્રહ્મા મુખ વેદ. ૪
- ચિર નંદ સાનદ નૃપ, ઇમ કહી ઉભા તેહ;
હરિંત થઇ સિંહલ ધણી, સન્માન્યા સસનેહ. ૫
- એસાજ્યા મંત્રીશ્વરા, પૂછી કુશળ પ્રવૃત્ત;
કિહાંથી આવ્યા કિહાં લગે, કેણે પઠાવ્યા ભિત્ત. ૬
- ચાર માંહે છે એક ચતુર, અવસર વચન પ્રવિણ;
માંડી વાત નરેશથી, જિમ કરી કહે કુલીણ. ૭

શ્રીમાન્ મોહનવિજયશ્યએ આ અગ્યારમી ઢાળ ઉલાસથી કહી છે હિ સક મંત્રી કહે છે હે અદરબાજ ! તમને જે આગળ હું કહું તે ધ્યાનથી સાંભળો ૧૯

દહાનો ભાવાર્થ

“ મકરંધવજ્ર રાજના પ્રધાનો આપણા રાજકુમાર સાથે રાજપુત્રી પ્રેમલાલચી જે અત્યંત રૂપવતી છે અને જેને અમે નજરે લેયેલી છે તેના વિવાહ કરવા અમારી માથે આવ્યા છે અને તેઓ ગહાર ઉભા છે ” વ્યાપારીઓના વચનથી હર્ષ પામીને રાજાએ તરતજ તેમને અદરબાજના લાવવાની આજ્ઞા કરી પ્રધાનોએ તે સાંભળતા અદર આવી રાજાને પ્રણામ કર્યા અને જેમ બ્રહ્મા ચાર મુખથી વેદ ઉચ્ચારે તેમ ચારે મુખે કેટલીક પ્રશ્ન પૂછ્યા કરી રાજાએ હરિંત થઇને તેઓને આગળ ઉપર એસાજ્યા, કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી કહ્યું કે “ તમે કયાથી આવ્યા છો ? કયા સુધી જવું છે ? કેણે મોકલ્યા છે ? અને શું કાર્ય છે ? ” રાજા તરફથી આમ પ્રશ્ન થતા તે ચાર પ્રધાનોમાંથી એક અવસર ઉચિત બોલનાર ચતુર પ્રધાન હતો તે બોલ્યો ૧-૭

હાળ ૧૨ મી.

(આજ હું ગઈતી ગમત ગમરા—એ દેશી, ગમ ગમગિરી)

મંત્રી કહે એક રાજ સભામાં, સોરઠથી અમે આંખા રે; મકરંદવજ
રાજ અમ કૈરો, તેણે તુમ પાસે પડાવ્યા રે. મંત્રી ૦ ૧ અહો સિંહલ નૃપ તુમ
નગરીના, આંખા આ વ્યાપારી રે; ઇહોણે આવી રાજ આગળ, વાત સયળ
ઉચારી રે. મં ૦ ૨ રૂડી તુમ તણી કીર્તિ વિસ્તારી, વ્યાપારી એક મ્હોડે રે;
પરદેશે જે હોયે આપણનો, તે રૂડું દેખાડે રે. મ ૦ ૩ તુમ સુત રૂપ પ્રશંસા કીધી,
તે ન બને કાંઈ કહેતાં રે; અહો સ્વામી પ્રસ્તાવે કહીએ, દશ લહેતાં દશ વહેતાં
રે. મ ૦ ૪ તિમજ વળી વણઝારે ભાળી, તુમ સુત રૂપ પ્રશંસા રે; નૃપસુત
રૂડો તિહાં શો અચરિજ, હ સ કુળે હોય હંસા રે. મ ૦ ૫ પુત્રી એક અમારા
નૃપને, નામે પ્રેમલાલચ્છી રે; તુમ સુતથી વિવાહ તણી ગતિ, અતરગતિથી
ધમ્છી રે. મં ૦ ૬ જે એહવો વર વરવા આવે, (તો) અંગણ રૂડુ દીસે રે; એ
કન્યા એ વર નિરધાર્યો, જોડી મેળી જગદીશે રે. મ ૦ ૭ એ વ્યાપારી અમે ચિહ્ન
મંત્રી, લીધા સગ લગાઈ રે; મૂક્યા સ્વામી તમારે ચરણે, સુતથી કરણ સગાઈ
રે. મ ૦ ૮ એ કારણ સ્વામી આંખા છી, કરીએ ઘણી શું સુધાઈ રે; અમ
ભૂપે કહ્યું તે અમે ભાખ્યું, હવે તુમ હાથે વડાઈ રે. મ ૦ ૯ તમે જિમ સિંહલ દેશ
તણા પતિ, તિમ તે પતિ સોરઠનો રે; છે સરખુ નાકાર મ કહેશો, કામ નહીં
ધહાં હઠનો રે. મં ૦ ૧૦

હાળ ખારમીના ભાનાર્થ.

“હે રાજન્ ! અમે સોરઠ દેશથી આંખા છીએ અને અમારા મકરંદવજ રાજાએ અમને
તમારી પાસેજ મોકલ્યા છે આ તમારા ગામના વ્યાપારીઓએ અમારા રાજાની પાસે તમારી
ઘણી પ્રશંસા કરી અને તમારા પુત્ર કનકદંડના રૂપના પણ ઘણા વખાણ કર્યા થીજ
મોદાગરો આંખા હતા તેમણે પણ તમારા પુત્રના રૂપની પ્રશંસા કરી તમારો પુત્ર એવો
રૂપવત હોય તેમા નવાઈ પણ નથી, કેમકે હસના કુળમા હસજ હોય અમારા રાજાને
એક પ્રેમલાલચ્છી નામે કન્યા છે તે પણ ઘણી રૂપવતી છે તેની સાથે તમારા પુત્રનો વિવાહ
મેળવવા અમને અહીં મોકલ્યા છે ૧-૬ તમારા પુત્ર જેવો વર વરવા આવે તો આગળ
પણ માફ લાગે એ કન્યાનો એજ વર નક્કી કર્યો છે પ્રભુએ આ યોગ્ય જોડી મેળવી છે
આ તમારા વ્યાપારીઓ અમને ચારેને માથે લઈને આવ્યા છે અને તમારા કુમારની સાથે
સગાઈ કરવાને અમને મોકલ્યા છે હે રાજન્ ! તે સગાઈ માટે અમે સરખતા કરતા
આંખા છીએ અમારા રાજાએ જે પ્રમાણે કહેલ છે તે અમે આપને કહેલ છે હવે
મોટાઈ કરવી તે આપનું કામ છે આ વાતમા તમારે પણ કાંઈ આનાકાની કરવા જેવું
નથી કારણ કે તે સોરઠ દેશનો રાજા છે અને તમે સિંહલદેશના રાજા છો ૭-૧૦

કિહાં સોઠ કિહાં સિંહલ જનપદ, આબ્યા ભૂમિ ઓળંધી રે; મેળ્યા વિવાહવિના નવિ જાઉં, અમ ચારે એક સંગી રે. મં ૦ ૧૧ ઉપદિશો ઉત્તર એહનો વિચારી, કહે સિંહલ સરદારો રે; રે ભાઈઓ તમે પાણી પહેલાં, મોજાં કાંઈ ઉતારો રે. મં ૦ ૧૨ ઉતાવળ ક્રીધે રસ નવિ હોવે, ધીરપણામાં સવાદો રે; પાલિયડા ઉતાવળ કેરા, ધીરા કેરા પ્રસાદો રે. મં ૦ ૧૩ તુમ નૃપને મૂક્યે તુમે આબ્યા, ઘણુંજ ઘણું ભલી ક્રીધી રે; જે તમે વાત કહી તે અમે પણ, માથે ચઢાવી લીધી રે. મં ૦ ૧૪ થાઓ સ્વસ્થ વિચારી તમને, એહનો ઉત્તર દેશું રે; દૂર દેશાંતરથી તમે આબ્યા, કિમ દિલગીર કરેશું રે. મં ૦ ૧૫ રે સચિવા મારો બાહુડો, હજિય લગે છે છોટો રે; વિવાહની વાતો તવ કરશું, જવ થાશે સુત મોટો રે. મં ૦ ૧૬ હજિય લગણુ આંગણુ નવિ દીઠું, ભૂંચરામાંહે રહે છે રે; આજ લગણુ ખોળે ન રમાજો, વિવાહતું શું કહે છે રે. મં ૦ ૧૭ દીકા વિણુ તુમ નૃપની પુત્રી, કેમ સગાઈ ક્રીજે રે; જે ઉતાવળ તમને હોવે, જોવા વર કોઈ બીજે રે. મં ૦ ૧૮ ચૂકયા ઇંમ કહી સચિવ ઉતારે, પ્રતિદિન ઉત્તર વાળે રે; કહી મોહને બીજે ઉઘાસે, રસ ઘણો ખારમી ઢાળે રે. મં ૦ ૧૯

કયા સોઠ દેશ ? અને કયા સિંહલ દેશ ? અમે પણ ઘણી ભૂમી ઉલ્લસીને એ કાર્ય માટેજ અહીં આબ્યા છીએ અને વિવાહ મેળબ્યા વિના પાછા જવાના નથી માટે વિચાર કરીને જવાળ આપો " પછી સિંહલ રાજાએ કહ્યું કે " ભાઈઓ તમે પાણી વિના મોજા કેમ ઉતારો છો ઉતાવળા કામ કરવામા સ્વાદ આવતો નથી ધીરજના કૃણ મીઠા કહેવાય છે ઉતાવળથી પાણો થાય અને ધીરજથી મહેલ બધાય વગી તમારા રાજાએ અહીં સુધી તમને મોકલ્યા તે બહુ સાડ કયું, અમે તમારૂં કહેણ માથે ચઢાવી લીધું હવે તમે જરા સ્વસ્થ થાઓ અમે વિચાર કરીને આનો ઉત્તર આપશું તમે દૂર દેશાંતરથી આબ્યા છો તો તમને દીલગીર નહીં કરીએ પણ હજી મારો પુત્ર નાનો છે અત્યારથી વિવાહની વાત શી ? જ્યારે મોટો થશે ત્યારે વિવાહ કરશું વગી તેણે હજી સુધી ઘરનું આગણું પણ જોયું નથી હજી તો લોચગમાજ રહે છે અમે જોળામા લઇને તેને રમાજો પણ નથી વળી તમારા રાજાની પુત્રીને અમે જોઈ નથી, તો ઠન્યા જોયા વગર વિવાહ પણ કેમ થાય ? તે છતા તમારા રાજાને બહુ ઉતાવળ હોય તો યુરીથી બીજે વર શોધી લ્યો, એમા અમને કાઈ વાધો નથી " આ પ્રમાણે જવાળ આપી ચારે મત્રીઓને ઉતારે મોકલ્યા અને હમેશા તેવી ગીતે જવાળ વાળ્યા શ્રી મોહનવિજયે બીજા ઉદ્ઘાસની ખારમી ઢાળ વર્ણવી ૧૧-૧૯

દુહા.

- સિંહલનૃપે મુજને કહ્યું, કરવો કિશો ઉપાય;
ધમ દિનદિન દેશાઉરી, ભોળવીઆ કિમ જાય. ૧
- ધન્યા કન્યા સુત સગદ, કિમ રહેશે પ્રચ્છન્ન;
વાત બડી વેધે પડી, પરદેશીને વચ્ચન્ન. ૨
- હિંસક કૂડ ન ક્રીજીએ, કૂડ કુકર્મ કુઠાર;
સહુથી ભૂંડો કૂડ છે, કૂડ કળી અવતાર. ૩
- આશાભર મંત્રીશ્વરા, જે આન્યા છે એહ;
સાચ કહી સંપ્રેડીએ, ભલો ભલપણુ તેહ. ૪
- સુરકન્યા સમ પ્રેમલા, એ તો કોઢી જાત;
દેખત જેખત કુણુ કરે, અણધટતી એ વાત. ૫
- કૂડ ઘણાં ક્રીપાં હશે, પૂર્વ ભવે નિઃશંક;
તો સુત કનકધ્વજ ભણી, થયો સકુષ્ટ કલંક. ૬
- મુજ મન તો ચાલે નહીં, કરતાં એ અન્યાય;
હિંસક જે તુજને રૂએ, તે તું કર હિત લાય. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ

રાજાએ પછી મને ભોલાવીને કહ્યું કે—“હે હિંસક! કહે, હવે શું કરવું છે? આમ રાજ રાજ દેશાવરી માણુમને ક્યા કુપી ભોળવ્યા કરશું? આવી મહા રૂપવતી કન્યા અને આપણા કુદિપુત્ર તેના વિવાહ શી રીતે જોડાય? અને એ વાત છાની પણ કેમ રહે? ખરેખર આ વાત પરદેશીના વચ્ચનથી મોટા વેધમા પડી અને તો આવું કુડકપટ કરવું કોઈ રીતે ગમતું નથી કારણ કે કુડ ત્યાં ધ્રુવ છે, કુડ કળીનું સ્વરૂપ છે, સાથી ભુકું કુડ છે સત્કર્મને તો તે કુહાડા જેવું છે માટે આ પ્રધાનો જે આશાભર્યા આવ્યા છે તેને ખરી વાત કહી દેવી અને પાછા મોકલવા ૧-૪ ટેળીપેળીને દેવકન્યા જેવી રાજપુત્રી સાથે આપણા કોઢી પુત્રનો વિવાહ ન કરવો પૂર્વે ઘણા કુડ કપટ કર્યા હશે તેથી પુત્ર કુદિ ધયો છે વળી આ ભવમા કુડકપટ કરીએ તો તેના ક્ષણ કેવા અનિષ્ટ ભોગવવાં પડે? તેથી મારું મન તો એવો અન્યાય કરવામા વધતું નથી હે હિંસક! તને જેમ રૂએ તે તું હિત લાવીને ક” ૫-૭

ઢાળ ૧૩ મી.

(મીઠા બોલા માધના, તને કળી ન શકે કાચ—એ દેશી)

હાંલ હાંલ સિંહલરાયને મેં કહ્યું, તુમ સુત કર્મવસેણ; કુષ્ટી છે પણ
તે હલ, નવિ જણ્યો છે કેણ. ૧ મીઠો જૂઠો સંસારમાં, જૂઠ છે સંપત્તિ
મૂળ; જૂઠે કોટ પાલટીયે, જૂઠે વશ પ્રતિકૂળ. મીઠો ૨ હાંં એતા દીહ જે
ભૂંચરે, ગાખ્યા સુત શે કાજ; જૂઠ તો મૂળથી એહવા, કરવો નહોતો
મહારાજ. મીં ૩ હાંં બીહો છે જૂઠ થકી હવે, એ શો બાળક ખેલ;
દીકા જીહાં લગે પાધરા, તિહાં લગે રૂપારેલ. મીં ૪ હાંં આબ્યા જે પર-
દેશથી, મોટી રાખી આહ; રાજન્ કેમ ન કીજ્યે, મનગમતો વિવાહ.
મીં ૫ હાંં કુળદેવી આરાધશુ, કરશુ પુત્ર નિરોગ; હિયડાથી રખે હારતા,
મેળશું સર્વ સયોગ. મીં ૬ હાંં ચોગીએ જે નર પેસશે, રાખશે તેની સાર;
કોડી એકની સોચના, રાખશે મા વસુધાર. મીં ૭ હાંં સિંહલરાય નિમુણી
ધંચું, મુજને ઢાળી શેપ; ભોગવ તુ તાર્ કયું, હું ન લહું લવલેશ.
મીં ૮ હાંં ઇમ કહેતાં તિહાં આવિઆ, તે ચારે મંત્રીશ; સિંહલ નૃપને

ઢાળ તેરમીના સાનાર્થ

રાજના આ પ્રમાણેના વચનો માલગીને એ કહ્યું કે—“હે રાજન્! હજીસુધી રાજપુત્ર
કર્મવશાત્ કુષ્ટિ છે એમ કોઈએ જણ્યું નથી આ સસાગમા જૂઠી વાત મીઠી લાગે છે સંપત્તિતુ
મૂળ જૂઠમાં છે જૂઠથી કોટ પલટાઈ જાય છે અને પ્રતિકૂળ જૂઠાથી આધીન થાય છે જે
આમજ કરતુ હતુ તો ખજી તેને કોયગમા શામાટે રાખવો હતો? મૂળથીજ જૂઠુ કરતુ
નહોતુ જ્યારે એકવાર કયું છે તો હવે જહીવુ નહી, ચલાબ્યા જવુ એ શુ જાણકનો
ખેલ છે? જ્યાસુધી દિવસ પાધરા છે ત્યાસુધી બધુ ઠીક થઈ રહેશે ૧-૪ આ પ્રધાનો
દૂર દેશથી આબ્યા છે તો તેને નિરાશ ન કરવા મનગમતો વિવાહ મળ્યો છે તો કરી લેવો
આપણે કુળદેવીને આરાધીશુ અને કોઈ પણુ રીતે પુત્રને નિરોગી કરશુ માટે હવે જે આદ્યું
છે તે પુરૂ કરવુ, હારી જવુ નહીં ચોરી કરનારની સાન્વાર કરનાર પણ મગી આવે છે,
તો આપણે કાઈ કરી નહીં શકીએ? બધુ કરશુ અને પાર ઉતરશુ માટે તમે લગાર
પણુ ચિંતા કરશો નહી ” ૫-૭

મારી આ પ્રમાણેની વાત સાલગીને રાજાએ અને કહ્યું કે—“તાર્ કયું તુ ભોગવ
તારે ગમે તે કર હું એમા વચ્ચે આવવાનો નથી ” મારી અને રાજની આ પ્રમાણેની
વાતચિત ચાલે છે તેવામા મકરધ્વજ રાજના પ્રધાનો ત્યા આબ્યા અને બોલ્યા ૮-૯

વિનંધુ, સુણ અવનીતા ઇશ. મીં ૯ હાં વાતડીએ વિરમાવીઆ, અમને
એતા દીહ; જોરે પ્રીત બને નહીં, રે ક્ષત્રીવટ સિંહ. મીં ૧૦ હાં બીજી કોઈક
કન્યકા, પરણશે તુમચો પુત્ર; તો અમે ચોરી શી કરી, શ્યો ઓળવ્યો ધરસૂત્ર.
મીં ૧૧ હાં નૃપસુતને નૃપની સુતા, પરણે એહ પ્રતીત; તે તો તુમે કરતા
નથી, નવલી જગમાં રીત. મીં ૧૨ હાં તુમ સુતની અમ કન્યકા, સ્ત્રી કહે-
વાણી આજ; તે બીજને આપશું, શી રહેશે તુમ લાજ. મીં ૧૩ હાં લચ્છી
આલી આવી ધરે, કુણ ઉવેખે તેહ; કિમ ડાહ્યા થઈ સાહિબા, અવસર ચૂકો
એહ. મીં ૧૪ હાં મેં તવ રાયને વિનંધુ, અવધારો અરદાસ; આશવિલુદ્ધા
આવિયા, તે કિમ કીજે નિરાશ. મીં ૧૫ હાં પાય ઉપાડી જે આવિઆ, ફેકટ
ફરશે કેમ; એ કનકંબજ પ્રેમલા, પરણ્યે વધશે પ્રેમ. મીં ૧૬ હાં નૃપની
ઉપરવટ થઈ, મેં મેળ્યો વિવાહ; ભૂપ ભણી ગમીયું નહીં, દેખી નિપટ કુરાહ.
મીં ૧૭ હાં શ્રીકૃષ્ણ તામ અંગીકર્યું, વહેંચ્યા ફેફળ પાન; હિયડે રંગ રળી
થયા, તે ચારે સુપ્રધાન. મીં ૧૮ હાં તેરમી બીજ ઉદ્ઘાસની, મોહને ભાખી
ઢાળ; આગળ ચંદ્ર સાંભળો, ફડ કથા સુવિશાળ. મીં ૧૯.

“હે રાજા! તમે આટલા દિવસ વાતમા અને વિચારમા કાઢી નાખ્યા હવે આપની ઇચ્છા
નજ હોય તો કાંઈ પરાણે પ્રીતિ થતી નથી પણ અમારૂં કહેવું એમ છે કે જો તમારો
પુત્ર બીજી પણ રાજકન્યા પળણશે તો અમે શી ચોરી કરી છે અમે કેવું ધરસૂત્ર બગાડ્યું
છે કે અમારી રાજપુત્રી ન પરણે? વળી રાજપુત્ર રાજપુત્રીને પરણે એ તો જગતની રીત
છે, પણ તમે તો કાંઈ નવી રીત કરવા ધારી જણાય છે. વળી અમારી રાજપુત્રી એક વાર
તમારા પુત્રની સ્ત્રી કહેવાણી તેને હવે બીજને આપશું તમા તમારી લાજ પણ શી
રહેશે? લક્ષ્મી આલીને ઘેર આવે ત્યારે તેને પાછી કોણ વાળે? માટે તમે ડાહ્યા થઈને
ભૂલો છો હજી પણ અમારૂં કહેવું એમ છે કે આવેલો અવસર ચૂકવો નથી ” ૧૦-૧૪

પ્રધાનોની આ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને હે ચંદ્ર નરેશ! મેં અમારા રાજાને કહ્યું
કે—“ આની વિનંતિનો સ્વીકાર કરો એને નિરાશ કરીને પાછા વાળવા કીક નથી હર
દેશથી એઓ અહીં સુધી આવ્યા, એને ફેગટ પાછા દેરવા એમા આપણી પણ આગરૂં નથી
વળી કનકંબજ કુમારને પ્રેમલાલચ્છી પરણશે તેથી આપણે અને વિમળાપુરીના રાજાને સ્નેહ
પણ વૃદ્ધિ પામશે ” આ પ્રમાણે કહીને મેં અમાગ રાજાની ઉપરવટ તે વિનાહનો સ્વીકાર કર્યો
અમારા રાજાને તે વાત ખમદ પડી નહીં તો પણ શ્રીકૃષ્ણ લીધું તેમજ પાન સોપારી બહેચ્યા
એટલે તે પ્રધાનો પણ રાજ થયા શ્રી મોહનવિજયે બીજા ઉદ્ઘાસમા નેરમી ઢાળ વળી
હે ચંદ્રસાગર! હવે આગળ ઉપર જે જે કપટ રચાયા છે તે ધ્યાન દઇને સાંભળો ૧૫-૧૯

હુહા.

- સયણ સયલ ભેગા મળ્યા, થઈ વધાઈ જોર;
ગુણિયલ ઘણા ગહક્રિયા, જિમ પાવસ ઋતુ મોર. ૧
- તે ચિહું જણ હરખી કહે, કીધો અમ ઉપકાર;
પણ અમને તે કુંવરનો, દેખાડો દેદાર. ૨
- જિમ અમ સ્વામી આગળે, કહિયે જઈ વિરતંત;
કનકંદવજ જેવા ભણી, ધણી અમને મન ખંત. ૩
- થાશે કૃતારથ પ્રેમલા, પરણીને મહારાજ;
નયણે દેખાડી અમ ભણી, કરે કૃતારથ આજ. ૪
- મેં તવ બુદ્ધિ રચી કહ્યું, કુંવર રહે મોશાળ,
ધહાંધી જોયણ દોઢસો, અળગો ભણે નિશાળ. ૫
- પણ ભૂમિગૃહમાં રહે, એક ધાવ તસ સંગ;
અધ્યાપક બાહિર રહી, કળા શિખાવે અંગ. ૬
- તે હરિશણ અતિ દોહિલો, તુમ ચિહુંએ શી આશ;
રવિ પણ ફરસી નવિ શક્યો, તો તુમ શી ગુંજશ. ૭
- પ્રાહ્ણણે હઠ માંડિયો, કુંવર નિરખણુ જમ;
તે ચિહું તેડી આવિયો, માહારે મંદિર તામ. ૮

હુહાનો ભાવાર્થ.

સગપણનો એકઠા મળ્યા અને વર્ષો ઋતુના મોરની જેમ ઘણા ગુણી પુરુષો આનંદ પામ્યા. પછી પેલા ચાર પ્રધાનોએ હર્ષિત થઈને મને કહ્યું કે—“તમે વિવાહ કરાવીને અમારી ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે, પણ હવે અમને કુંવર દેખાડો કે જેથી અમે અમારા સ્વામી પાસે જઈને તેનું વૃત્તાંત કહી શકીએ. અમને પણ તેને જોવાની ઘણી હોંશ છે, હે મહારાજ ! રાજકુમારી પ્રેમલા તેને પરણીને કૃતાર્થ થશે, તેથી અમને નયણે દેખાડી કૃતાર્થ કરો.” ૧-૪

હે અંદરાજ ! એ પ્રધાનોનો આવો આગ્રહ જોઈને મેં કપટ કેળવી ઉત્તર આપ્યો કે—“કુંવર તો તેને મોસાળ રહે છે, તે અહીંથી દોઢસો યોજન દૂર છે. વળી તેની પાસે તો માત્ર એક ધાવજ રહે છે. કુંવર ત્યાં પણ હોંચરામાં રહે છે અને તેને ભણાવનાર બહાર રહીને ભણાવે છે. તેને પણ કુંવરનું દર્શન થતું નથી, તો તમારી તેને જોવાની આશા પૂરી થવાની નથી. સૂર્યના કિરણ પણ તેને સ્પર્શ કરી શક્યા નથી તો તમારી શી ગુંજશ છે કે તમે જોઈ શકો ? ” આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ તેઓએ તો તેને જોવાનો હઠજ દીધો. એટલે પછી હું તે ચારેને મારે ઘેર તેડી આવ્યો. ૫-૮

ઢાળ ૧૪ મી.

(કાનુકે એમ શુ કાધુ રે, માહરે મનહુ હરી લીધુ રે—એ દેશી)

મંદિર તેજ્યા મંત્રીરે, જે હુતા સોરઠ મંત્રીરે; તૈલાદિક યોગે નવાડ્યા રે,
કેસર ધનસાર અડાડ્યા રે. ૧ આસણુ વાસણુ મંડાવ્યા રે, ભોજન ભુગતે શુ
જમાવ્યા રે; તિમ દીધાં પાનસોપારી રે, કર્યા શીત સમીર બેસારી રે. ૨ આહ
ચૂરણુ પાવ્યા ખાંડી રે, ઇમ તેહથી લટપટ માંડી રે; આભૂષણુ મણિનાં ભરિયાં રે,
આગળ લેઇ તે ધરિયા રે. ૩ સનમાન્યા ભૂષણુ આપી રે, જગ લોભસમે નહીં
પાપી રે; પરદેશી કહે વળી આડો રે, અમને નૃપપુત્ર દેખાડો રે. ૪ મેં ભાખ્યો
કુંવર રૂપાળો રે, ફિરિફિરિ ઉત્તર વાળો રે; જે વાત તુમ નૃપ ખીજે રે, તે વાત
અમે કિમ કીજે રે. ૫ સાત ગળણે ગળી જળ ખીજે રે, કીજે કપટ કોઇ થળ
ખીજે રે; એ કુંવર નથી કાંઇ છાનો રે, તુમ ભાઇઓ સહી કરી માનો રે. ૬ અમે
કીધું છે કામ વિમાસી રે, નહીં હોય તુમારી હાંસી રે; અમ યોગ્ય નહીં એ
ઠેકાણું રે, તુમ વચન અમે ન લોપાણું રે. ૭ કોઇ શુકન ભલે તુમે આવ્યા રે,
કર્યા કારજ સવિ મન ભાવ્યા રે; પ્રેમતા સરખી નહીં ખીજે રે, મન સાથે ગૌરી

ઢાળ ચૌદમીનો ભાવાર્થ

સોરઠ દેશમા જવાવાળા એ મંત્રીઓને ઘરે લાવી, તેઓને તૈલાદિકનું મર્દન કરાવી,
નવરાવી, કેમર, ધનસાર આદિથી નિલેપન કરાવી ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવી, ભતભતના આસન
અને વાસણો ગોઠવાવી અનેક પ્રકારની રનોઈ જમાડીને સતુષ્ટ કર્યા પછી પાન-સોપારી
આપી બેસારીને ઠંડા પવન નખાવ્યા પછી આહતાથી ખડાવેલા ચૂરણુ આપ્યા આ
પ્રમાણે તેમની લટપટ કરવા માડી પછી મણિ રત્નાદિકના આભૂષણો, પોશાક વગેરે
આપી શણ કર્યા આ જગતમા લોભના જેવો કોઈ પાપી નથી આટલા આટલા વાના
કર્યા તે પછુ તેઓએ પાછો હઠ કરવા માલો દે—“અમને રાજપુત દેખાડવો તે
પડશે ” પછી મેં કહ્યું કે—“તમે જોડો આગ્રહ શા માટે કરો છો ? કુંવર અત્યંત
રૂપાળો છે વળી જે વાતથી તમાગ નજ તમને ખીજે એવુ અમેજ શામાટે કરીએ
અમે પણ સાત ગળણે ગળીને પાણી પીનારા છીએ કપટ કરવાના ઠેકાણા ખીજા ઘણા
છે, અહી કપટ કરીએજ નહીં વળી કુંવર કાઈ છાનો નથી, તે જાણે છે કે મહા
રૂપવત છે ૧-૬ અમે જે કામ કર્યું છે તે વિચારીનેજ કર્યું છે એમા તમાને હામી ધાય
એવુ નથી જો કે આ ઠેકાણું અમને યોગ્ય નથી, પણ અમારાથી તમારૂ વચન લોપાણું
નહી તેથીજ આ મગાઈ કરી છે તમે પણ કોઈ માગ શુકન ભેળંને આવેલા તેથી
મનગમતું કાર્ય કરીને જાઓ દા, અને પ્રેમલાલચથી પમ્ પૂરી ભાગ્યશાળી, તેણે સાચે મને
ગૌરીની પૂજા કરેલી તેથીજ તે આવો વર પામી છે ૭-૮

પૂજા રે. ૮ હઠ એમ કરો શા માટે રે, અમે વેચ્યો અરહટ રોટી સાટે રે; તુમે ન કરો નિપટ ઠગાઈ રે, લેખ લિખિત થઈ સગાઈ રે. ૯ ફેસલાવ્યા વશ નવિ આવ્યા રે, કોડિ કોડિ ટકે લલચાવ્યા રે; તવ પાછો ઉત્તર નવિ કીધો રે, જાણે ડાંલ નિલાડે દીધો રે. ૧૦ હુ તા જે લીલા પીળા રે, પણ દેખી ટકા થયા શીળા રે; ફેરવ્યા વચનો તેણે ચારે રે, અમે કહું છું લગ્ન દિન ક્યારે રે. ૧૧ નૃપ પાસે સહુ ફિરિ આવ્યા રે, પડિત જોશી તેડાવ્યા રે; ખટ માસે લગ્ન નિરધાર્યું રે, ફિરિ પાછું કિણે ન પ્રચાર્યું રે. ૧૨ સનમાન્યા સિંહલ ભૂપે રે, શિખ માગી ચિહ્ન જણે ચૂપે રે; આટ્યા પરદેશી હરખી રે, વાટડલી સોરઠની નીરખી રે. ૧૩ આગળથી દામ ચલાવ્યા રે, ધમ કરતાં વિમળપુરી આવ્યા રે; ભૂપતિને પ્રણામી સુણાઈ રે, ચોક્કસ કીધી જે સગાઈ રે. ૧૪ મકરંધવજ ચિહ્ન ને પ્રસિદ્ધા રે, ચાર લાખ પસાય તે દીધા રે; કાંઈ કૂડું હૈયે નવિ આણ્યું રે, ઘોળું સવિ દૂધ તે જાણ્યું રે. ૧૫ પુઠળથી અમે સુપ્રસિદ્ધિ રે, સામગ્રી જનની કીધી રે; શિણુગાર્યા ગજ રથ પોડા રે, જનૈયા સખળ સજોડા રે. ૧૬

હવે તમે વધારે હઠ શામાટે કરો ઠા ? અમે એક રોટલીના બદલામાં આખો અરહટ વેચી નાખ્યો છે હવે તમે ઠગાઈ કરો નહીં પૂર્વના લેખ લખેલા તેથીજ આ સગાઈ થઈ છે, માટે હવે એમા કાંઈ બોલવા જેવું નથી ” આ પ્રમાણે ઘણી રીતે કહેતા પણ જ્યારે તે ફેસલાણા નહીં ત્યારે પછી ચારેને કોડ કોડ ટકા આપીને લલચાવ્યા એટલે પછી તો બોલાવજ નહીં જાણે કપાગમા ડાલ દીધો હોય તેમ ટાઢા થઈ ગયા જે રાતા પીળા થઈ જતા હતા તે શીળા થઈ ગયા અને દામના દાસ થઈ જઈને એટલા કે—“ કહો, હવે લગ્નનો દિવસ કયો નક્કી કરે છે ? ” ૬-૧૧

પછી અમે સૌ સિંહલગળ પાસે આવ્યા અને ત્યા પડિત જોષીએને બોલાવ્યા, તેમના કહેવા પ્રમાણે છ મહીના પછીનું લગ્ન નક્કી કર્યું તે પાછું કોઈએ ફેરવ્યું નહીં રાત્રીએ તે પ્રધાનોનું સન્માન કર્યું એટલે ચારે જણે એકદમ જવા માટે શીખ માગી પછી શીખ આપવાથી મુગે મોઢે ત્યાથી પોતાના દેશ ભણી જવા ચાલી નીકળ્યા અમે આપેલા પૈસા તેમણે અગાઉથીજ પોતાને દેશ મોકલી દીધા ત્યા જઈને તેમણે પોતાના રાત્ર પાસે સગાઈ કરી આવ્યાની વાત કની અને કુવરના ઉપના પૂજા વળાણ કર્યા એટલે મકરંધવજ રાત્ર પણ જહુ જુશી થયો અને તે ચારેને લાખ લાખ દ્રવ્યનો પસાય કર્યો તેણે આમા કાંઈ પણ કપટ છે તે જાણ્યું નહીં ઉજળું એટલું દૂધ જાણ્યું ૧૨-૧૫

અહીં અમે પાછળથી પુછી રીતે જનની તૈયારી કરવા માડી હાથી, ઘોડા, રથ વગેરે શણગાર્યા તથા સરખી વચના અને મરખા બળવાળા જનૈયાઓ પણ તૈયાર કર્યા. ૧૬

પુરલોક મિત્રી સહુ પૂછે રે, એહ હળકળ કારણ શું છે રે; ભાખે સહુ એહવું
જણાઈ રે, નૃપ નંદન પરણવા જાઈ રે. ૧૭ રૂપે જે જે આફરીઆ રે, પુરવાસી
જેવા ટરવરીયા રે; અમે ક્રીધી સયળ સજાઈ રે, મોટા નિસાણ બજાઈ રે. ૧૮
દાળ ચૌદમી બીજે ઉદ્ધાસે રે, કહી મોહન વચન વિલાસે રે; ઇમ જે જે હિંસક
કહે છે રે, હારદ નૃપચંદ લહેછે રે. ૧૯

કહા.

ભાળો સિંહલ ભૂપતિ, ભાખે મુજ શિરતાજ;	
રે ભુંડ કન્યા તણો, કાંઈ બિગાડે કાજ.	૧
ચોરીમાં ચાલું થશે, કનકધ્વજનુ રૂપ;	
કેમ પરણશે પ્રેમલા, ઇમ મુજ ભાખે ભૂપ.	૨
તવ મેં નૃપને વિનવ્યું, આરાધો કુળદેવ;	
ટળશે ચિંતા તેહથી, મળશે મુખ અહમેવ.	૩
આરાધી કુળ દેવતા, થઈ પ્રકટ સુમત્રીણ;	
ક્ષણ ક્ષણ કિમ તું મુજને, આકર્ષે થઈ દીણ.	૪

આવી બધી ધામધૂમ જોઈને લોકો પૂછવા લાગ્યા કે ‘આટલી બધી ધામધૂમ
શોની છે ?’ એટલે રાજમેલકો કહેવા લાગ્યા કે ‘રાજપુત્ર પરણવા જનાર છે તેની
જાનની આ બધી તૈયારી છે’ એટલે લોકો પણ આનંદ પામ્યા અને હવે આપણે
રાજપુત્રને જોશું એમ ધારી તેને જોવાને તત્પરી રહ્યા આ પ્રમાણેની બધી તૈયારી
કરીને મોટા નિશાન વગડાવ્યા બીજા ઉદ્ધાસની આ ચૌદમી દાળ પડિત મોહનવિજયે
વચનના વિલાસથી રચી અહીં હિંસક મત્રી જે જે કહે છે તેને ચંદ્રાન્ન હૃદયમાં
ધારણ કરી દે છે ૧૭-૧૯

કહાનો ભાવાર્થ

મારા મુગુટના શિરતાજ સિંહલરાજાએ મને જ્યેષ્ઠતમા બોલાવીને કહ્યું કે—“અરે
ભુડા ! આ બધી તૈયારી કરીને કન્યાનો ભવ શામાટે બગાડે છે ? કનકધ્વજનુ રૂપ
ચોરીમાં પ્રગટ થશે, પછી પ્રેમલા તેને કેમ પરણશે ? એ વળતે આપણો કુળેતો થશે અને
આપણે પણ શું મોટું બતાવશું ?” ત્યારે એ કહ્યું કે—“તમે ચિંતા ન કરો અને
કુળદેવીને આરાધો તેનાથી આપણી ચિંતા ટળશે અને જરૂર મુખ મળશે” રાજાએ
તરતજ તે વાત કબુલ કરી અને કુળદેવીને આરાધી તે પ્રગટ થઈને બોલી કે—‘વારે
વારે મને શામાટે બોલાવો છો ?’ ૧-૪

ભૂપ ભણે માતા સુણો, કરે અયુક્ત પ્રધાન;	
પણ તુમ હાથે જીતવું, મૂળ એહ છે તાન.	૫
રોગ રહિત એ સુત કરો, તું કુળમાતા સંત;	
આવે છીંક યદા તદા, સહુ દિનકર નિરખંત.	૬
તવ દેવીએ ઉપદિશ્યું, કર્મ રોગ નહીં જાય;	
પણ વારીશ ચિંતા સકળ, કોઇક કરી ઉપાય.	૭
લગન સમય આભાનૃપતિ, નારી વિમાત સમેત;	
આવી પરણશે પ્રેમલા, એ તુમ અમ સંકેત.	૮
ધત્યાદિ કહી દેવી ગઇ, થઇ ધીરજ મનમાંહ;	
સિંહલનૃપ હુઓ ખુશી, જન સજી ઉછાંહ.	૯

કાળ ૧૫ મી.

(કસીયાને તથુ કઠિર મારા ખડા કીયા હો મારા સાહિબા—એ દેશી)

કસીયાને તંબુ સિંહલરાયે ખડા કીયા હો મારા સાહિબા, નિજ કુળદેવી તણે રે વચન; રસિયાને કેસરીયા કમધજ કીધા જનનીયા હો મારા સાહિબા, જણે કે વિકસિત પંકજવન. કસીં ૧ કાળો ને મતવાલો વરસાળાનો સહોદર હો, માં મદર શિણુગાર્યા માતંગ; માંડી એક અંખાડી પડદાવાળી જરકસી હો, માં વિણુતડતુ ભાડવડાનો હો રંગ. કસીં ૨

રાજાએ કહ્યું કે—“હે માતા ! મારી ના છતા પ્રધાને અયુક્ત કાર્ય કર્યું છે, હવે જીતવાનું તમારે હાથે છે, માટે કેઇ પણ રીતે કુવરને નિરોગી કરો તે સિવાય બીજી ઉપાય નથી. તમે કુળમાતા છો તો અમારું હુખ ટાળવું તે તમારું કામ છે ” છીંક આવે ત્યારે સૌ સૂર્ય સામે જુલે છે દેવી બોલી કે—“હે રાજા ! કુવરને પૂર્વકર્મજન્ય રોગ છે તે તો કેઇ રીતે દૂર થવાનો નથી, પરંતુ હું તમારી ચિંતા ટાળીશ જનની રાત્રીએ આશાનગરીનો રાજા ચંદ પોતાની વિમાતા અને સ્ત્રીની પાછળ વિમળાપુરીએ આવશે અને તે પ્રેમલાને પરણશે આટલું હું કરી આપીશ માટે તમે ધીરજ રાખજો ” આ પ્રમાણે કહીને દેવી અદૃશ્ય થઇ સિંહલરાજા હર્ષ પામ્યો અને જનની તૈયારી ઉતાવળે કરવા માડી ૧-૮

કાળ ૫ દરમીના ભાવાર્થ.

સિંહલરાજાએ તથુ, કેસરીયા જનનીયાવગેરે તૈયાર કર્યા તે જણે વિકસેલ કમળવન હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું મેઘનો ભાઈ હોય તેવા એક હાથી ઉપર પ્રયાણને દિવસે પડદાવાળી અંખાડીમા

કનકધ્વજ તેમાંહે આદેશુ' બેસાડીઓ હો, માં નિકટ કપટ યતન કરી બહુ ભંત; કેણેહી નવિ જાણ્યો જે અમે આણ્યો જનમે' હો, માં પોઢી આડી માંડી ખોડી અનત. કસીં ૩ પુરહુંતી પધરાવ્યા આવ્યા એ આડખરે હો, માં ક્રમતા અનુક્રમે તે સુંદર પથ; આવીને અમે મળીયા વિમળપુરીના રાયને હો, માં એહમાં જૂઠ નથી કાંઈ અર્થ. કં ૪ દીધો છે ઉતારો અવધારો જી અમ ભણી હો, માં ભોજન યોજન યુગતિ અતુલ; પાણિ-ગ્રહણની રજની રાજન એ છે આજની હો, માં વરશે અમ સુત પ્રેમલાલચ્છી. કં ૫ કુળદેવી સંકેતે તુમચે હેતે સેવકા હો, માં કહી તસ નામ અને રે નિશાન; એ પુરની ઝકઝોળે સાતે પોળે ચૂકિયા હો, માં અવસર દિવસતણો અવસાન. કં ૬ નારી બિહુની બેડે કંડે તુમને નિરખીઆ હો, માં પ્રણમ્યા તિહુએ કહી નૃપચંદ; પધરાવ્યા મનભાવ્યા હેજે તુમને અમ લગી હો, માં અમે પણ દેખી પામ્યા આનંદ. કં ૭ ભાખી એ જે વાતો હુંતી સાતો ધાતની હો, માં તુમથી સાચવટાનો અશ; એહમાં જે હોય કૂડું તો અમ નૃપના પય છણું હો, માં અહો અહો આભાપુરઅવતસ, કં ૮ અવધારો વિનતડી સારો કારજ માહર હો, માં પરણી આપો એ પ્રેમલા નાર; ભાડે જે નહીં પરણો તો અમે ધરણો ઘાલશુ હો, માં હવે તુમ રારણો ઇશુ સસાર. કં ૯

કનકધ્વજને બેસાડ્યો અમારી કપટરચના ડોઢને જણાવા ન દીધી ત્યાથી પ્રયાણ કરી આડખર માથે આલતા અનુક્રમે અમે અહીં વિમળાપુરી આવ્યા અને મકરધ્વજ રાજને મળ્યા ૧-૪ અમને તેણે ધણેજ સરસ ઉતારો આપ્યો અને અમારી સુદર ભોજનાદિવડે ભક્તિ કરવા માડી હે રાજ ચંદ ! આજ પાણિગ્રહણ કરવાની રાત્રિ છે અમારા કુવં પ્રેમલાલકમીને આજ વરશે તે પ્રસંગે કુળદેવીના વચનથી અમે આ નગરની સાતે પોળે માણસો બેમાથ્યા છે જગતનો અવસર દિવસના અસ્ત સમયે છે તે વળતે કુળદેવીના કહેવા પ્રમાણે જે સ્ત્રીઓની પાછળ તમે આવ્યા છો અને તેથીજ અમે તમને આલાનરેશ-ચંદ્રરાજ તરીકે ઓળખ્યા છે અને મનપમદ એવા તમને અહીં અમારા સુધી પધરાવ્યા જણાય છે આપના આવવાથી અમે આનંદ પામ્યા છીએ હે આલાનગરીના ભૂપતિ ! જે પડેખરી વાત હતી, તે તમારી આગળ નિવેદન કરી છે તમારી સાથે માચવટનો અશ છે તો આમા કાંઈ ખોટું હોય તો મારા રાજના પગે હાથ મૂકુ છું હવે અમારી વિનંતિનો તમે સ્વીકાર કરો અને પ્રેમલાલચ્છી પરણી આપો હવે જે તમે હા નહીં પાડો તો અમે પાંચે લાધીશું અમને જવાહવા કે મારવા એ તમારા હાથમા છે અમારી લાજ પણ તમારા હાથમા છે હવે અમારા દુશ્મનોને હમાવવા હોય તો તમારી મરજી અહીં કદી

એ પાંચે જીવાડો છાંડો આડો ચંદજી હો, માં હવે રખે હસાડો દુર્જન જન; જાશે
જો કરી તોડો આડો પાડો જાગશે હો, માં નરપતિ કેરું છે સદન આસન. કં ૧૦
પહિલા પણ નર ભાડે લાડે પરણ્યા છે ઘણા હો, માં તો ઇહાં તુમને નહીં કોઈ
દોષ; રચણી તો વિહાણી રહેશે કહાણી જુગો જુગો હો, માં કિમ તુમે થઈ
રહ્યા મહિનો પોષ. કં ૧૧ તુમ માંહે અમ સુતમાં અંતર કોડીનો નહીં જ
હો, માં અમ કુળદેવી વચનથી ચંદ; આનદે ઇમ ચંદે છંદે સાંભળ્યું હો, માં
અંશક હિંસકવાળા જ કંદ. કં ૧૨ સિંહલનૃપને ચંદે પરમાનંદે વિનવ્યું હો,
માં એ તુમ કરવી ન ઘટે અનીત; હિંસકને ઓલંભો દીજે કેહી વાતનો હો,
માં દીસે છે તુમથી ખોટી જ રીત. કં ૧૩ પરણીને કિમ આપું પાછી આછી
ગેહિની હો, માં કિણ વિધ લાજવીએ ક્ષત્રીવટ; રાજ્યે મંત્રીએ ચંદનું ચિત્તડું
રીઝવ્યું હો, માં જિમ તિમ કરી કરી કડ કપટ. કં ૧૪ ઊંડી મત આ લોચી
ચંદે હાકારો ભણ્યો હો, માં હરખિત હુઓ સિંહલમહીપાળ; ભાખી મોહન-
વિજયે બીજા ઉદ્ધાસની હો, માં પાવન પત્તરમી ઢાળ. કં ૧૫

વધારે રકઝક કરશે તો રાજમંદિર પાસે છે, એટલે ગંધી વાત ઉઘાડી પડશે વગી અગાઉ
પણ ઘણા પુરૂષો ભાડે પરણ્યા છે, તમારે કાંઈ પહેલ કન્વાની નથી તમને એમા કાંઈ
દોષ લાગવાનો નથી વગી રકઝકમા વધારે વખત જવાથી રાત વિતશે અને વાત વહી
જશે, માટે જલદી હા પાડો ૫-૧૧ અમે રાજપુત્રમા અને તમારામા દેવીના વચનથી
બીલકુલ અતર ગણતાજ નથી ” આ પ્રમાણેની હિંસકમંત્રીની કહેલી તમામ હકીકત
સાભળીને ચંદરાજ્યે સિંહલ નૃપને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—“ આ વાત તમારે કરવી ઘટતી
નથી આમા હવે હિંમકને પણ કેટલો ઓળખો દંધએ આ ગીત તદન ખોટી છે, કરવા
થોડ્ય નથી વગી હું એવી સુદર રાજકન્યાને પરણીને તમને કેમ સોપું ? એવી રીતે
કરવાથી ક્ષત્રીવટ લાજે તે પણ માનથી કેમ અને ? ” આ પ્રમાણે ચંદરાજ્યે ઘણી
યુક્તિપ્રયુક્તિ કરી પણ એવટે રાજ્યે અને મંત્રીએ અનેક પ્રકારના કુડકપટથી ચંદરાજના
ચિત્તને રીઝવ્યું એટલે ઊંડો વિચાર કરીને ચંદરાજ્યે પરણી આપવાની હા પાડી તેવી
સિંહલરાજ ઘણા હર્ષિત થયો અને એકદમ વરને શણગારવાની અને વરઘોડાની તૈયારી
કરવા માંડી ચારે બાજુ આનંદના વાજાને વાગવા માંડ્યા પડિત મોહનવિજયજીએ આ
બીજા ઉદ્ધાસની પવિત્ર અને રસિક પદરમી ઢાળ કહી ૧૨-૧૫

હવે કનકવજને બદલે ચંદરાજ વરઘોડે ચડશે અને ગ્રેમલાલચ્છીને પંજુગે પછી
તેને તણ દંધને વિમાનાની સાથે આલાપુરી ચાયા જશે તે બધું આપણે આગળ વાચશું.

ખીજ ઉદ્ઘાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ પંદરમી સુધીનું રહસ્ય.

આમાં ચંદરાજાને વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કરતાં સિંહલરાજાના સેવકોનો મેળાપ થાય છે ત્યાંથી માંડીને ચંદરાજાએ પ્રેમલાલનછીનું મકરધ્વજ કુમારની વતી પાણિઅહણ કરવું કબુલ કર્યું. ત્યાંસુધીનું વૃત્તાંત છે. તેની અંદર સિંહલરાજાનું તેના મંત્રીએ કહેલું તમામ પૂર્વ વૃત્તાંત આવી જાય છે. તેને લઈનેજ આ રહસ્ય વિસ્તર્યું થયેલું છે આ રહસ્યમાં આવેલા નવા પાત્રો સિંહલરાજા અને તેના હિંસક મંત્રી આપણને ઘણું નવું શીખવે છે, તેમજ ચંદરાજા પંજુ પોતાની કળા બતાવે છે. તે સર્વનું આપણે નિરીક્ષણ કરીએ અને તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવા લાયક લાગે તે ગ્રહણ કરીએ અને અસારને યોગ્યીને તજી દઈએ.

ચંદરાજા પહેલીજ પોળમાં રાહ જોઈને બેસી રહેલા સિંહલરાજાના સેવકોથી સપડાય છે. સિંહલરાજાએ આ સેવકોને શા માટે બેસાડેલા છે ? અને તે સેવકોને ચંદરાજાના આવવાની ખબર શી રીતે પડેલી છે તે સમજવામાં આવ્યું છે. વળી ચંદરાજાના અને સેવકોના સંવાદથી એટલું સમજાયું છે કે આજ રાત્રે પહોર રાત ગયા પછી બે સ્ત્રીની પાછળ જે આવશે તે ચંદરાજા છે એ વાત કોઈ પણ પ્રકારે સિંહલરાજાના જાણવામાં આવી છે એટલે તેનાથી પોતાની કાર્યસિદ્ધિ કરી લેવા માટે તેણે યોદ્ધાઓ બેસાડી તેમને સજ્જત હુકમ કરેલો છે કે બે સ્ત્રીની પાછળ આવનાર પુરૂષને તમારે માન સાથે તરતજ મારી પાડે લઈ આવવો એટલા ઉપરથી ચંદરાજાની અનેક પ્રકારની આનાકાની છતાં તેઓ તેને સિંહલરાજા પાસે લઈ જાય છે ત્યારેજ પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ માને છે.

સિંહલરાજાના સેવકોની સાથેના વાદવિવાદમાં ચંદરાજા પ્રથમ તો અજાણ્યાજ થાય છે, પોતાનું નામ છુપાવે છે, તેની સાથે જવાની આનાકાની કરે છે, બીજી પણ અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ વાપરે છે પણ સેવકોને ચોક્કસ સમજાવી રાખેલા હોવાથી તેનું ચાલી શકતું નથી. તેની સાથેની વાતચિતથી કેટલુંક તો સમજવામાં આવે છે, પરંતુ તેની મતલબ શી છે તે સમજવામાં આવતું નથી. અહીં કર્તાએ ચંદરાજાની રાહ કેવી જોવાય છે ? ત્યાં સંસારી જીવ જેમ ક્ષાયિકભાવની રાહ જુએ છે તેમ આ સેવકો અને સિંહલરાજા ચંદરાજાની રાહ જોઈ રહ્યા છે એમ કહ્યું છે. જે જીવોને સમ્યક્ બોધ થયેલો હોય છે તેઓ ક્ષયોપશમ ભાવના કોઈ પણ શુભોથી રાચતા નથી. તેઓ તો નિરંતર ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાનાદિ શુભ મેળવવાના ઇચ્છક હોય છે કે જે શુભ પ્રાપ્ત થયા પછી જતાજ નથી. આ વાત કર્મચંથાદિક અનેક શાસ્ત્રોથી સમજવા યોગ્ય છે. અહીં અપ્રસ્તુત હોવાથી તેનો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો નથી.

છેવટે ચંદરાજા સિંહલરાજા પાસે જાય છે. તે વખતે જાણે પારાવાર સ્નેહ ઉભરાઈ જતો હોય તેવો પ્રેમ સિંહલરાજા બતાવે છે. પૂરેપૂરી કપટકળા કેળવવાની શરૂઆત કરે છે. ચંદરાજા કુશળ હોવાથી તે બધું સમજી જાય છે પણ વખત અને સ્થળ જુદી તરેહના હોવાથી તે સાંભળ્યાજ કરે છે મતલબી સિંહલરાજા તેને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડે છે અને પોતે સામે બેસે છે. પ્રપંચી મનુષ્યો અનેક પ્રકારની વાગૂળણ પાથરે છે અને તેમાં

લોળા માણસોને સપડાવે છે. જો કે તે પ્રપંચનું માહું પરિણામ તો તેને પોતાનેજ સહન કરવું પડે છે, પરંતુ એકવાર તો બીજા માણસને કષ્ટમાં નાખે છે. ચંદરાજ બરાબર સપડાય છે. તેનું મન પોતાની માતા પાસે છે અને શરીર અહીં છે. સાસુ વહુ પાછા ચાલ્યા જાય અને પોતે અહીં રહી જાય તેના તેને મોટો ભય છે. પરંતુ પરસ્વાધીન માણસ શું કરી શકે ?

સિંહલરાજા મતલબી હોવાથી ચંદરાજની ચાટુ ઉક્તિવડે ઘણી પ્રશંસા કરે છે. ચંદરાજા કોઈ પણ રીતે તેમાંથી છુટી જવા માટે અસત્યમિશ્રિત વાક્યરચનાવડે પોતાને છુપાવવા પ્રયત્ન કરે છે, તેવામાં હિંસક મંત્રી ત્યાં આવે છે અને તે સામ દામવડે ચંદરાજાને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે. ચંદરાજા હવે આમાંથી છુટાવું સુરકેલ છે એમ માની ટુંકામાં પતાવવા માટે ‘ચંદરાજા જે કરે તે હું કરી શકું.’ એમ કહી અર્ધ સ્વીકાર કરે છે અને ‘માફ કામ શું છે ?’ એમ પૂછે છે. હિંસક મંત્રીના સંદિગ્ધ વચનો સાંભળી તે વિચારમાં પડે છે. સિંહલરાજા તેને ‘વિચારમાં શામાટે પડી જાઓ છો ? તમારે તો અમારી ઉપર ઉપકાર કર્યા વિના છુટકો નથી’ ઇત્યાદિ કહે છે પણ ચંદરાજા પોતાને આભાપુરી જવાની ઉતાવળ જણાવી જે કામ હોય તે તરત કહી દેવાનું કહે છે. તેના ઉત્તરમાં વળી હિંસક મંત્રી વાક્યાતુરીજ કરે છે, અને પોતાની મતલબ છે તે જણાવે છે ચંદરાજા ‘કનકધ્વજ કુમાર શામાટે પરણ્યો નથી ?’ એમ પૂછે છે ત્યારે હિંસક મંત્રી તેના કુદ્ધિપણાનું કારણ પ્રગટ કરે છે. ચંદરાજા એ સંબંધમાં ઘણા ઠગકો આપે છે અને ઘટતાં વચનો કહે છે પછી હિંસકને એકાંતે લઈ જઈ સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ તે ન સમજવાથી છેવટે તેનું પૂર્વ વૃત્તાત પૂછે છે અને ખરેખર જાણ્યા પછી કાંઈક રાજી કરવાની આશા આપે છે એટલે પછી હિંસક મંત્રી સિંહલરાજાનું પૂર્વ વૃત્તાત કહેવાનું શરૂ કરે છે. પરંતુ એની અંદર જોવાનું એ છે કે ગરજવાળા માણસ પોતાનું કાર્ય સાધવા કેવી કેવી યુક્તિઓ કરે છે અને પરાંપકાર પરાયણ માણસ ખરી સપડામણને વખતે ન કરવા યોગ્ય કાર્યમાં પણ દાક્ષણ્યતાને અંગે કેવી કળુલાત આપે છે અહીં સિંહલરાજાના પરિવારને જેવી પોતાની કાર્યસિદ્ધિની ચિંતા છે તેવી બલકે તેથી વધારે ચંદરાજાને આભાપુરી પાછા જવાની અને વિમાતા વીરમતીના કોપનો ભોગ થઈ પડવાની ચિંતા છે. અહીં સુધીની હકીકતમાં હિંસક મંત્રી અતિ કપટી, કુટિલ, કદાચહી અને દુર્મતિ હોવાથી તેની વચન રચનાના સંબંધમાં કવિ કહે છે કે :—

જળ કહે ત્યાં થળ પણ નહીં. ચલવે ડાક ડમાળ;
રવિ ઉદયારત લગે સદા, ખોટી હાલજ ચાલ.

“ કુટિલ માણસો જળ કહે ત્યાં થળ પણ હોતું નથી, ખોટો ડાકડમાળજ ચલાવે છે અને સૂર્ય ઉદય થાય ત્યાંથી તે અસ્ત પામે ત્યાંસુધી તેની હાલચાલ તમામ ખોટીજ હોય છે. ” આવા માણસો જગતને ભારરૂપ હોય છે. છતાં મતલબને અંગે સજ્જનો પણ તેને એકાએક તણ શક્તા નથી સિંહલરાજા ખરેખરો સજ્જન છે, તેને પ્રારંભથીજ આ પ્રપંચ નાપસંદ છે, પરંતુ એકવાર દુર્જનો સજ્જનને પણ એવા કાર્યમાં જોડી દે છે કે પછી

તેને તેમાથી છુટવુ મુશ્કેલ થઇ પડે છે અહીં સિંહલરાજને પણ આટલી સ્થિતિએ વાત પહોંચ્યા પછી 'સાચે છછુદર ગળ્યા જેવું' થયું છે હવે આ વાતને છોડી દેવાની સ્થિતિમાં તે રહ્યા નથી જો કે એટલી ખરી હિંમત ન બતાવવાનું પરિણામ તો તેને આ કરતા વધારે ખેદ ઉત્પન્ન કરનારી સ્થિતિમાં મૂકનાડ આવી છે તે તો આપણે હવે પછી જોશું. અહીં પ્રસ્તુત પ્રસંગમાં તો તેનું મન અત્યારે હિંમત મંત્રીને વશ થઇ ગયાનું જ દ્રષ્ટિએ પડે છે

સિંહલરાજના ગુદ વચનોથી જ્યારે ચંદરાજને શંકા પડે છે ત્યારે તે કહે છે કે—“અમે ઠગ નથી કે તમને ઠગીએ, પણ કદી તેમ થાય તોપણ જેણે પરોપકાર કરવા માટે જન્મ ધારણ કર્યો છે તેને વિભાસવાનું શું છે ? સૂર્ય અજવાળું કરે છે અને આકાશમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરવાનું કદ સહે છે તેને પેસકશી કોણ આપે છે ? વૃક્ષ ફળે ફૂલે છે અને માણસો તેના ફળ ફૂલ ચુટી તેને કદ આપે છે છતાં તે તેના ગદલો શું માગે છે ? નદી રાત્રિ દિવસ વહે છે અને મણિ રત્નાદિ કિંમતે વેચાઈને ઘરે ઘરે ભમે છે તેમાં પરોપકાર સિવાય બીજું શું છે ? સરસ નિરસ તૃણમાત્ર ખાઈને ગાય દુધ આપે છે તેમાં પણ પરોપકારવૃત્તિ વિના બીજું શું છે ? માટે આપ સરળા પરોપકારીએ તો કાંઈ વિચારમાં પડવાનું છે નહિ” આ હકીકતનો સાબિતી છે કે જરા પરોપકારીએ તો કાંઈ પણ લય ધરાવવાનો નથી અને બદલો કાંઈ ઇછવાનો નથી જેણે પરોપકાર માટે શરીર સુદ્ધા અર્પણ કર્યું છે તેને પછી બીજા પદાર્થના વિનાશનો તો વિચારજ કરવાનો રહેતો નથી

ચંદરાજના આગ્રહથી સિંહલરાજનું પૂર્વ વૃત્તાત હિંસક મંત્રી કહેવા માટે છે, ત્યાર-અગાઉ કનકેશ્વર કુમારની વતી પ્રેમલાલચ્છીને પરણી આપવાનું કહે છે ત્યારે ચંદરાજના ચિત્તમાં અમરકાર ઉત્પન્ન થાય છે કે ‘આનું કારણ શું છે ?’ પરંતુ તે જ્યારે જાણે છે કે વર તો કુદ્રિ છે ત્યાં પછી એવા અકાર્યની ઉત્પત્તિ શા માટે કરવામાં આવી તે સમજી શકે આપે છે પરંતુ તેની અસર મતલબી રાજા કે મંત્રી ઉપર થતી નથી તેઓ જ્યારે પોતાનો આગ્રહ છોડતા જ નથી ત્યારે ચંદરાજ કાંઈક આશા આપી તેની હકીકત જાણવા માગે છે અને તેમાં પોતાને ઓળખવાનું શાધી જાન્યું ? તે પણ જાણવા ઇચ્છે છે કારણ કે એમાંથી વળતે કાંઈ બહાતુ મળી જાય તો છુટી જવાય

હિંસકમંત્રી સિંહલરાજનું વૃત્તાત કહેવા માટે છે તેના પ્રારબ્ધ પોતાની ઓળખાણ આપતા કહે છે કે —

વહાલો સહુને કામ, વહાલો ચામ નહી રી,
સાચી એ જગરીત ચંદ્ર જાણો સહી રી

“જગતમાં સહુને કામ વહાલું છે ચામ-શરીર કાંઈ વહાલું નથી” એટલે કામ કરીએ તો વહાલા લાગીએ એમ છે, કાંઈ રૂપવાળું શરીર હોવાથી વહાલા લાગીએ એવું નથી હે ચંદરાજ ! આ રીત જગતમાં માથે સાચી છે એમ જાણીએ અર્થાત્ તમે પણ અમારું કામ કરી આપશો તો વહાલા લાગશો, એટલા રૂપથી વહાલા લાગ્યા તેમ નથી એ પણ વ્યગ્રમાં સૂચવી દીધું છે

આગળ જતાં પુત્ર ન હોવાથી સિંહલરાજાની રાણી ચિંતામાં પડે છે. તેના નિવારણ માટે કુળદેવીને આરાધવાનું મંત્રી સૂચવે છે. રાજા કુળદેવીને આરાધે છે. તે પ્રગટ થઈ બોલાવવાનું કારણ પૂછે છે. તે વખતે સિંહલરાજા પુત્રપ્રાપ્તિ માટે તેને બહુ લાગતાં વચનો કહે છે. દેવી ઉત્તરમાં કહે છે કે—‘ એક પુત્ર ધશે પણ કુદિ ધશે.’ રાજા તેમ ન થવા બહુ આચ્છ કરે છે એટલે દેવી ‘કરેલા કર્મનું ફળ યોગે ભોગવવુંજ પડે છે’ ઇત્યાદિ વચનોવડે કર્મની પુદ્ધિ કરે છે. પછી રાજા આવું વરદાન આપવાનું વિશિષ્ટ કારણ પૂછે છે એટલે દેવી પોતાના ગૃહકલેશની વાત કરે છે. આ ઉપરથી એટલું વધારે જાણવાનું મળે છે કે દેવોમાં પણ આવા ગૃહકલેશ થાય છે અને તેમાં પણ જેને જે દેવાંગનાઓ હોય છે ત્યાં તેનો વધારે સંભવ છે. પતિ સાથેના રોપનું ફળ વળતપર જીભને પણ ભોગવવું પડે છે અહીં પણ કાંઈક તેમજ થયું છે. જો કે તેમાં દેવીનાં વચનો તો માત્ર જનવાની હકીકતને પ્રથમથી પ્રગટ કરનારાંજ છે, બાકી તો જે ભાવી જનવાનું હોય છે તેજ જાને છે.

હવે પુત્રજન્મ થતાંજ તે કુદિ હોવાથી તેને શુભ રાજવામા આવે છે અને તે અતિ રૂપવંત છે એમ જણાવવાથી જે હુર્ભાગ્યના યોગથી જાનેલ છે તેનેજ લોકો અંધારામાં રહેવાથી સફળાગ્યનું ફળ માને છે. આ વાત વિસ્તાર પામતી વ્યાપારીઓદ્વારા વિમળાપુરી પહોંચે છે. તેઓએ કરેલા રાજપુત્રના રૂપના વળાણથી મકરધ્વજરાજા પોતાની પુત્રી પ્રેમલાલક્ષ્મીનો વિવાહ તેની સાથે કરવા લલચાય છે. મંત્રી વધારે ખાત્રી કરવાની સલાહ આપે છે. એવામાં ગજા શિકારે નીકળે છે. થાક લાગવાથી રાજા સરૈવરની પાળે બેઠો છે ત્યાં મોઢાગરો પાણી પીવા આવે છે તેમની દ્વારા કૌતુક જાણવાની ઇચ્છાવાળા રાજાને પ્રેમલાલક્ષ્મીના વેસવાળ માટે સાક્ષીરૂપે જીભ સોઢાગરો સાક્ષી તરીકે મળી આવે છે. રાજા તેથી પૂર્વ હકીકતને પુદ્ધિ મળ્યાનું માને છે, પરંતુ તે સાક્ષી પણ નજરે જોયા વિનાની હોવાથી વધારે વજનવાળી નથી એમ તેના ધ્યાનમાં આવતું નથી. હજી મંત્રી વધારે ખાત્રી કરવા કહે છે, એટલે ત્યાંના વેપારીઓની સાથે પોતાના ચાર પ્રધાનોને રાજા સિંહલપુરી મોકલે છે. તેઓ સિંહલરાજાને મળે છે અને પોતાનો વિવાહ કરવાનો આચ્છ જણાવે છે. રાજા વિલંબ કરવા કહે છે. પછી પોતાના મંત્રી હિંસકને બોલાવી રાજા જે વચનો કહે છે તેમાં તેનું સજ્જનપણું અને તેનો ઉત્તર હિંસક મંત્રી આપે છે તેમાં તેનું હુર્જનપણું પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવે છે. છેવટે વિવાહ નક્કી થાય છે—શ્રીફળ અપાય છે. પછી પેલા ચાર પ્રધાનો ‘પાણી પીધા પછી ઘર પૂછનારની જેવું’ ડહાપણ બતાવે છે. એટલે કે રાજપુત્રને જોવાનો આચ્છ કરે છે. મંત્રી તેને સમજાવવા માટે અનેક યુક્તિઓ કરે છે પણ જ્યારે તેઓ સમજતાજ નથી ત્યારે પછી દ્રવ્યવડે તેનાં મોઢાં બંધ કરે છે. અહો ! અધમ લોભ ક્યાં સુધી કામ કરે છે ? પોતાના રાજાની પુત્રીને પોતાને વિશ્વાસે ખાડામાં નાખતા પણ લોભવશ પ્રધાનો આંચકો ખાતા નથી. ખાસ જે કામ માટે મોકલેલા તે કામમાજ આવું વિપરીત આચરણ કરે છે. ‘લોભ સર્વ પાપનું મૂળ છે’ એમ શાસ્ત્રકાર કહે છે તે ખરેખરું છે બાકી ઉગ્ર પાપનું ફળ આ

ભવમાજ મળે છે તેમ આ લોકને આધીન થયેલા પ્રધાનોને પણ આ પાપનું ફળ આ ભવમાજ આગળ ઉપર મળવાનું છે

હવે લગ્ન દિવસ મુકરર થાય છે, જન્મે જાણુ તેની તૈયારીઓ ચાલે છે, એટલે વળી સરલ દિલનો સિંહલરાજ અકળાય છે તે હિંસક મંત્રીને કહે છે કે ‘ હવે આપણું પાપ ક્યાંસુધી ઠાંકયું રહેવાનું છે ? ’ હિંસક ફરીને પણ કુળદેવીને આરાધવાનો ઉપાય સૂચવે છે રાજા તેમ કરે છે. કુળદેવી પ્રગટ થાય છે. રાજા પુત્રનો કુદ નિવારવા વિનંતિ કરે છે, પણ દેવી કહે છે કે-“ તે તો જાને તેવું નથી. પૂર્વ કર્મજન્ય વ્યાધિને નિવારવા કોઈ સમર્થ નથી. તેથી તમારી અગવડ દૂર કરવા હું લગ્નની રાત્રિએ ચંદરાજાને અહીં લાવીશ અને તે પ્રેમલાને પરણશે ” રાજા એટલાથી સતોષ માની જાત લઈને વિમળાપુરી આવે છે. એ વખતે પણ રાજકુમારને તો શુભજ રાખે છે. સ્વસુર પક્ષવાળા જાત આવી ત્યારે પણ વરને જોવાનો આશ્રહ કરતા નથી. અનુક્રમે લગ્નની રાત્રિ આવે છે અને ચંદરાજાનો સિંહલરાજા વિગેરેની સાથે સંયોગ થાય છે.

અહીં સુધી પૂર્વવૃત્તાંત ગાલે છે. હવે હિંસકમંત્રી વિગેરે પોતાની વિનંતિ સ્વીકારવા ચંદરાજાને અત્યંત આશ્રહ કરે છે, અને જો સ્વીકાર નહિ કરે તો અમે પાંચે મરણું ત્યાંસુધીનો ભય બતાવે છે. વાત પણ ખરેખરી છે, ચંદરાજા જો સ્વીકાર ન કરે તો તેઓને મરવાનોજ વખત આવે તેવું છે. કેમકે કુદિ વરને લઈને પરણવા જવાય તેવું નથી. તેમ એવા પ્રપંચને પારણામે અહીંથી છુવતા જવાય તે પણ સંશયવાળું છે. મતલબને લઈને ‘ અગાઉ પણ ઘણા ભાડે પરણ્યા છે ’ એવા દાખલા હિંસકમંત્રી આપે છે, પરંતુ તેનું પરિણામ શું આવ્યું હતું તે જણાવતો નથી. કારણ કે જ્યાં જ્યાં એમ ભાડે પરણવાનું જન્યું છે ત્યાં ત્યાં પરિણામે પરણેલી કન્યા ભાડે પરણનારનીજ ધર્ષ છે. જેનાવતી પરણે છે તેને તેનો લાભ મળેલો નથી અને અનેક પ્રકારની હાનિઓ ખમવી પડી છે. પરંતુ ‘ હુધનો લાલચુ ગિલાડો હુધને દેખે છે, ડાંગને દેખતો નથી ’ તેમ અહીં પણ હજાંતનો એક ભાગજ થઈણુ કરવામાં આવે છે કે આમ અગાઉ પણ જન્યું છે. આવીજ હકીકત અંગણકળાશ વિગેરેની કથામાં આવે છે. તેનું પરિણામ પણ આમાં આવે છે તેવુંજ આવેલું છે. બહુવા ઇચ્છનારે તે કથા વાંચી લેવી

હજી ચંદરાજા તે વાત કબુલ કરતા નથી તેને ક્ષત્રીવટ આડી આવે છે પરંતુ મતલબ-વાળાઓને તો ક્ષત્રીવટ જાણો કે જીભું જણું જાણો પણ પોતાની મતલબ સિદ્ધ થવાનીજ જરૂર હોય છે, એટલે તેઓ પોતાનો આશ્રહ છોડતા નથી. તેને પરિણામે વાતચિતમાં રાત વીતી જવાના ભયથી ચંદરાજાને તે વાત કબુલ કરવી પડે છે. એટલે સિંહલરાજા વિગેરે હર્ષિત થાય છે અને વરઘોડાની તૈયારી એકદમ કરવા માંડે છે

હવે ચંદરાજાનો વરઘોડો નીકળશે અને વરનું રૂપ જોવા આવેલી વીરમતી અને શુભા-વળી પોતાના પુત્રને અને પતિને જોશે આ વર્ણનમાં પુત્ર માટેની તીવ્રેષ્ટા, જે સ્ત્રીઓનો

દેવળતિમાં પણ કલહ, પ્રપંચનું મડાણ અને તેનું છેવટ સુધી પ્રયાણ, મકરેશ્વર રાજાનું લોળાપણ અને તેના ચાર પ્રધાનોની કંગાઈ, દ્રવ્યની પારાવાર શક્તિ અને લોભથી થતું અધપણું, મતલબીનો આગ્રહ અને સભ્યનોને થવું પડતું તેના વશવર્તીપણુ ઇત્યાદિ અનેક ગાળતોનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આમાં મોટો ભાગ હિંસકમંત્રી ભજવે છે કે જે પ્રપંચકળામાં પૂરો પ્રવીણ છે એક વાર જરાપણુ અસત્યનો ઉપયોગ કર્યા પછી તેને ખરું રાખવા માટે ખીજાં કેટલાં અસત્ય કારણો જોડવાં પડે છે તે આ વર્ણનમાં દેખાઈ આવે છે સાચા અને સભ્યનું માણસથી પણ એકવાર તેમાં પડ્યા પછી છુટાતું નથી, છુટવું મુશ્કેલ પડે છે સિંહલ રાજા મૂળથી આ વાતમાં રાજી નહોતો પણ એકવાર તેમાં ભળ્યો એટલે પછી ગદ્યા પાપમાં ભળવું પડ્યું, છુટકો થયો નહિ તેથી ઉત્તમ મનુષ્યોએ ટેાંપપણુ અકાર્યમાં પ્રથમથીજ પગલું ભરવું નહિ—અસત્યના અંશથી પણ ડરતા રહેવું. નહિ તો આ સિંહલરાજાની જેમ તેના લોભ થવું પડશે અને તેના કૃપા પરભવમાં તો અવશ્ય લોભવવાજ પડશે, પરંતુ આ ભવમાં પણ પરિણામે આગરના કાંકરા થશે અને જગત્માં મો દેખાડી શકાશે નહિ આ હકીકત આગળ ઉપર વધારે સ્ફુટ થશે એટલે અહીં આટલુંજ કહીને રહસ્ય ટુંકામાંજ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને લગ્નમહોત્સવ જોવાને હળીમળી રહેલા સંખ્યાબધ લોકોનો ઉત્સાહ પૂર્ણ કરવા માટે તે હકીકતનેજ આગળ પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

દુહા.

ચંચળ ચંદ ચકોર જિમ, નાવ ચૂક્યો અવસાણ;	
કરપીડણુ ભાવિવશે, કીધો તામ પ્રમાણ.	૧
સિંહલરાયે ચંદતનુ, કીધું પરમ પવિત્ર;	
પહેરાવ્યો બહુ મૂલનો, વરનો વેશ વિચિત્ર.	૨
રથ સજવાળા સજકિયા, જોડ્યા વૃષભ તુરંગ;	
રણણુ ઝણણુ બહુ રણઝણે, રંગા ચંગ સુરંગ.	૩
લુંબ ઝુંબ ઝાખા લુલિત, શિણુગારી સુખપાલ;	
જાણીએ હરખ સમુદ્રમાં, નાવા તરેય વિશાળ.	૪

દુહાનો ભાવાર્થ.

ચકોર પક્ષીની જેમ ચંદરાજી અવસાન ચૂક્યો નહિ અને ભાવિયોગે પાણિચહણુ કરવાનું કબૂલ કર્યું સિંહલરાજાએ ચંદગળના શરીરને સુગંધી પાણીથી પરમ પવિત્ર કર્યું અને વરને બહુ મૂલ્યવાળા ચોગ્ય વસ્ત્રો પહેરાવ્યા ૧-૨ રથની સાથે બળદ અને ઘોડા તૈયાર કરી જોડ્યા. ચંદરપણે આનંદથી રણરણ શબ્દ કરવા લાગ્યા લુંબઝુંબ કરતાં શણુગારેલા સુખપાલ જાણે હર્ષના સમુદ્રમાં વિશાળ નાવ તરતા હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા ૩-૪

ગણુણે ગુડીએ ગયણુ લગે, પંચરંગ બહુ ભંત;
 બાણીએ સુરકંઠ્યા મિલી, વરરાજ નિરખંત. ૫
 ફરહરિયા નેજ પવન, ખિંબણીઓ ઝણુણંત;
 ખખર કરે મનુ સુરભણી, ચંદ જેહ પરણંત, ૬
 છંદ ટકેરા ગડગડે, વાળે ગુહિર નિસાણુ;
 નાદે પૂરાણો ગયણુ, શંકાણો સુરરાણુ. ૭
 સાંખેલા શિણુગારિયા, મહમહ ગંધ મહિલ્લ;
 વરઘોડે જોડે ચઢે, ચઢીઆ લગન પહિલ્લ. ૮

હાળ ૧૬ મી.

(આવ દૂરી લટકતો—એ દેશી ગગ મદહાર)

જેવે વિમળપુરીના વાસી, ગોખે ગોખે મૃગાક્ષી રે; એ આવે સિંહલનો
 છાવો, પરણુવા પ્રેમલાલચ્છી રે. આવે વર લટકતો, કનકંધ્વજ નરરાજ ગલીએ
 અટકતો. ૧ સહસ ગમે દીવા ઝગમગતે, નાઓ રવિ નિશી માની રે; પણ
 પરણાવવા ચંદને માનું, કીધા કિંગણે જાની રે. આં ર ચંદ ચઢ્યો દિનકરને
 વાહને, એ પણ અચરિજ જાણો રે; ચંદ તણે કામે કનકંધ્વજ, સોહલા માંહે

પંચરંગી બહુભાતની ગૌરીઓ આકાશ સુધી ઉચે રહી જોતી હતી તે જાણે દેવ
 કન્યાઓ મળી વરરાજને જોતી હોય તેવી લાગતી હતી ધ્વજ-પતાકા પવનમા ફરકવા લાગી
 ધ્વજમા લાગેલી ઘુઘરીઓનો ઘમકાર જાણે ચંદગજની લગનની ઉઘોડપણા કરી દેવલોકમા
 રહેલા દેવતાઓને ખખર આપની હોય તેવી દેખાતી હતી ૫-૬

છંદના ટકેરા વાગતા હતા ગણીર નિશાન વાગી રહ્યા હતા આકાશ નાદથી ભરાઈ
 ગયું તેથી દેવરાજ ઈંદ્ર શકા પામવા લાગ્યો સામેલા શણુગારવામા આવ્યા જેઓ સુગંધી
 બહેકી રહ્યા હતા અને લગનના સમય ઉપર વરઘોડાની માથે ચઢ્યા હતા. ૭-૮

હાળ મોજમીના ભાવાર્થ.

વિમળપુરીના લોકો ટોળે મળી જોવા આવ્યા મહેલના ગોખે ગોખે અને ઝૂંપે ઝૂંપે
 ત્રીજોના ટોળા જોવા લાગ્યા હતા અને પરસ્પર કહેતા હતા કે ' જુઓ ! સિંહલરાજનો પુત્ર
 કનકંધ્વજ વરરાજ અપ્રતિમ રૂપશાળી આત્યા આવે છે ' એ વખતે હજારો દીપકો ચારે
 બાજુ પ્રકટાવેલા ૥ તે જોવા સૂર્ય તો રાત્રિ દેખાઈ આવી ચક્ર્યો નથી, પરંતુ પોતાના
 ફિરજોને જાનૈયા તરીકે મોકળ્યા હોય એમ જણાય છે એ વખતે મૂર્ધને વાહને ચંદ્રમા
 ચાડ્યો એ આશ્ચર્યની વાત છે તેમ ચંદરાજ વરઘોડે ચઢ્યા છે છતાં કનકંધ્વજ ગીતમા ગવાય છે

ગવાણો રે. આં ૩ પંખા પવન કરંતા જનને, ફિરફિર કહે મત ખીજે રે; નહીં નહીં એ કનકંવજ, એ તો વર કોઇ ખીજે રે. આં ૪ કાને જેહવો વર સાંભળતા, તેહવોજ નયણે દીઠો રે; આપણડા નૃપ તનુજી કેરો, પૂરવ પાતક નીઠો રે. આં ૫ અહો ધાતા ધન્ય એહની માતા, જયો સુત દેદાર રે; એહની આગળ સુર કુણ લેખે, રૂપ જન્યો છે વાર રે. આં ૬ ઇમ પુરમાંહે સુંદર વર વર, ધર-ધર નિપટ સુહાવ્યો રે; ઢોલ મૃદંગ નિશાન વાજંતે, વરવા તોરણ આવ્યો રે. આં ૭ સોરઠ મારૂ રાગ ખંભાતી, રંગેરંગ બનાયા રે; ઝીલતી રાત તણા સ્વર ઝીણે, સોહવે સોહવા ગાયા રે. આં ૮ સિંહલરાજ ભૂઠો મંત્રી, પગ પગ વર પડખાવે રે; વરની લાગત લેતા લેતા, તોરણ સુધી આવે રે. આં ૯ જે વિધિ તોરણ કરવો હૂતો, સાસુએ તે વિધિ લીધા રે; સુરગુરૂ તે પણ ભાખી ન શકે, ઉચ્છવ જે જે કીધા રે. આં ૧૦ માહિરા માંહે આણ્યો વરરાજ, અયુગત વયણે ગાઇ રે; ધન્યા કન્યા પ્રેમલાલચ્છી, તે પણ તેહવી બનાઇ રે. આં ૧૧ અહો અહો લોક કહે કનકંવજ, પ્રેમલાલચ્છી તેહવી રે; મનમથરાય ને એ રતિરાણી, જુગતિ જોડી જેહવી રે. આં ૧૨ રહેજે અખંડ એ વર વહૂ જોડી, રખે પ્રભુ લાગતિ ખામી રે; એહને ઉનો વાયુ ન હોજે, વારી હું અંતરજમી રે. આં ૧૩

એ પણ આશ્ચર્યની વાત છે. લોકોને પવન કરતા પંખાઓ જાણે કહેતા હોય કે તમે ખીજશો નહીં, આ કનકંવજ વર નથી પણ કોઇ ખીજે છે કેટલાક કહે છે કે ‘આ તો કનકંવજ નહીં-કોઇ ખીજે જણાય છે’ વળી કેટલાક કહે છે કે-‘આપણે કનકંવજને ક્યાં જોયો હતો, માત્ર સાંભળ્યો હતો, અને જેવો સાંભળ્યો હતો તેવો તો અત્યારે દેખાય છે. આવો અપૂર્વ રૂપવંત વર મળવાથી આપણા નૃપની પુત્રી બહુ લાગ્યશાળી જણાય છે. આની માતાને પણ ધન્ય છે કે જેણે આવા પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. આના રૂપની પાસે દેવતું રૂપ પણ કાંઈ હીસાબમાં નથી’ ૧-૬ વર સુંદર છે એ પ્રમાણે ઘેર ઘેર યશગાથા ગવાવા લાગી અને વરઘોડા ધીમેધીમે ચાલતો અને લોકોની વરને જોવાની મનોવૃત્તિને સંતુષ્ટ કરતો, ઢોલ, મૃદંગ, શરણાઇ વગેરે વાજતોની માથે તોળણ પામે આવ્યો. સ્ત્રીઓ પણ વેવાઈતું ઘર પાસે આવવાથી બમણા જોસથી ચોરઠ, મારૂ, ખભાતી વિગેરે રાગ રાગણીવાળા ગીત ગાવા લાગી સિંહલ રાજ અને જૂઠો મંત્રી વરને પગલે પગલે પડખાવતા હતા અને વરની લાગત લેતા લેતા તે તોરણ સુધી આવ્યા અને જે વિધિએ વરને તોરણ કરાય તે વિધિ સાસુએ કર્યો જેતું વર્ષાન સુરગુરૂ પણ કરી શકે તેમ નથી. પછી અયોગ્ય ગીતો ગાઇ વરને માતૃગૃહ (માયરા)માં લાવ્યા એટલે પ્રેમલાલચ્છી (કન્યા) ને લાવીને તેની સામે બેસાડવામાં આવી. તે જાનનેની જુગતી જોડી જોઈને સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા કે-‘આતો ઘરાબર કામદેવ અને રતિ જેવી જોડી મળી છે પ્રભુ આ જોડીને અખંડ રાખજો, એને ઉનો વા પણ વાથો નહીં.’ આ પ્રમાણે સર્વ માણસો આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા. ૭-૧૩

વીરમતી વળી તેમ ગુણાવળી, નયરી નિરખી આવી રે; કૌતુક જોવા મંડપ ઉભી, રસભરી રંગ લગાવી રે. આં ૧૪ એહવે લગન તણી થઇ વેળા, વર કન્યા પધરાવ્યા રે; ચોરીએ ચારે મગળ વરતી, વેદવિધે પરણાવ્યા રે. આં ૧૫ તેહવે ગુણાવળી કહે સાસુને, એ વર તો ઓળખીતો રે; બાઇ તુમતણો એ નાનડીઓ, વીશે વિશ્વા વદીતો રે. આં ૧૬ સાસુએ વહૂતું કહ્યું નવિ માન્યું, જોવે મન થીર રાખી રે; બાળ ઉદ્ધાસની મોહનવિજયે, સોળમી ઢાળ એ ભાખી રે. આં ૧૭

હાહા.

બાઇ વર બીજે નહીં, એ મુજ પ્રીતમ કોક;

થઇ ખરી એ પ્રેમલા, સાચી સુદર શોક. ૧

આવ્યા જિમ આપણ બિહુ, તિમ તિમ આવ્યા એહ;

બાઇજી મુજ ઉપન્યો, સાચો એ સદેહ. ૨

કહે સાસુ કથપથ મ કર, મુધા મ ધગ સદેહ;

ચંદ રહ્યો આભાપુરી, વર કનકધ્વજ એહ. ૩

હવે વીરમતી અને ગુણાવળી પણ નગરમા ફરી ફરીને ત્યા વરને જોવા માટે આવ્યા અને એકીટસે તેને જોવા લાગ્યા તે વળતે વરકન્યાને ચોરીમા લાવવામા આવ્યા અને ચારે મગળ વત્યા વિધિપૂર્વક લગ્નક્રિયા પૂરી થઇ તે વળતે ગુણાવળી સાસુને કહેવા લાગી કે-“ હે બાઇજી! આ વર તો આપણો ઓળખીતો છે એ તમારા પુત્ર છે હું વીશે વિશ્વા કહું છું કે એમા ફેર નથી ” વીરમતીએ તેણે કહેલું તદ્દન માન્યું નહીં અને તે તરફ ધ્યાન પણ આપ્યું નહીં શ્રી મોહનવિજયજીએ આ બીજા ઉદ્ધાસની સોળમી ઢાળ કહી છે ૧૪-૧૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

વરને ખરાખર નિહાળી જોઇને ફરી ગુણાવળી બોલી કે-“ અરે બાઇજી હું કહું છું તે ખરેખર છે આ મારા પ્રીતમજ છે અને અહીં પરણવાથી આ પ્રેમલાલચથી સાચેસાચી મારી શોકય થઇ છે આપણે જે જેમ આવ્યા તેમ જો પણ કોઇરીતે આવ્યા જણાય છે મને એ વાતમા પૂરેપૂરો સદેહ પડ્યો છે ” સાસુ બોલ્યા કે-“ અરે વહૂ! એવી કથપથ શામાટે કરે છે અને ખોટા મદેહ શા માટે લાવે છે? ચંદ તો આભાપુરીમા સુતો અને આ તો કનકધ્વજ કુમાર છે ૧-૩

હું જે કહેતી ચંદ્રી, છે રૂડા નૃપ નંદ;
પ્રકટ નિરખ તું પારખું, શુંજંખે છે ચંદ.

૪

તુજ પીયુ મંત્ર્યો મંત્રથી, ગારૂડીએ જિમ નાગ;
તિહાં જશું તવ છૂટશે, માન વચન મહાભાગ.

૫

ચંદ તણે ભોળે વહ, ભૂલિશ મા ધરી હુંશ;
સરખે સરખા જગતમાં, છે મુઝે લખ પુંસ.

૬

માને નહી ગુણાવળી, સાસુ વચન લગાર;
સભા સહુ હવે સાંભળો, વરકન્યા અધિકાર.

૭

ઢાળ ૧૭ મી.

(દિવ લગામે ગાદુ નરણી—એ દેશી)

શ્રી મકરધ્વજ રાજ હરખ્યો, નિરખી રૂપ જમાતા; મનહરણી પ્રેમલા
પરણી, હૃદ્ય કનકધ્વજ ધરણી; નરનુ રૂપ અનૂપમ એહલુ, કિમ ઘડી શક્યો
વિધાતા. મનં ૧ બેટી જેહવી ગુણની પેટી, વગ પણ તેહવો પામી; ભોગ
સંયોગે અવિચળ બેડી, રહેબે ન હોબે ખામી. મનં ૨ હાથ મેળાવા મોચન
વેળા, દીધા ગજ રથ ઘોડા; મણિ મુક્તાકળ સોનુ રૂપુ, અશન વસન સબેડા.
મનં ૩ દૂધણુ રહિત ભૂપણુ બહુ ભાજન, મુંદર સેજ તલાઈ; જે મુખ માગ્યું

હું તને કહેતી હતી કે ચંદ જગતા પણ સુદ મનુષ્યો હોય છે તેનું આ પ્રત્યક્ષ પારખું
છે તું ચંદ ચંદ શું જખ્યા કરે છે ? તારો પતિ તો ગારૂડી જેમ નાગને બાધી રાખે
તેમ મંત્રથી બાધાબંધે ઉઘમા પડેલો છે તે આપણે જખને ડોડનું ત્યારે છૂટશે તું માફ
વચન માન અને આ ભોળી થઈને જેને તેને ચંદ કહેવાતું ઠોડી કે આ જગતમા સરખે
સરખા પણ લાખો મનુષ્યો હોય છે ” સાસુના આ પ્રમાણેના વચનો સાલળી ગુણાવળી
માન રહી પણ તેના માનવામા તેની વાત આવી નહી હવે સર્વ સભાજન વર કન્યાનો
અધિકાર સાલળો ૫-૭

ઢાળ સત્તમીનો લાચાર્થ.

હવે અહીં મકરધ્વજ રાજ વરને બેઠને બહુજ રાજ થયો, અને પોતાને આપો
જમાઈ મળ્યો તેને માટે પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યો તે વિચારે છે કે ‘ આવા
અનુપમ રૂપવાળો વર તે વિધાતા કેમ ઘડી ગઠી હશે ? મારી બેટી જેવી ગુણની પેટી છે
તેવોજ તેને વર પણ મળ્યો છે હવે એ બેડી અવિચળ રહો અને તમા ખામી ન આવે ’
આ પ્રમાણે મનમા અત્યંત હર્ષિત થઈને કરમોચન વેળાએ તેણે હાથી, ઘોડા, રથ, મણિ,
મુક્તાકળ, સોનુ, રૂપુ, અશન, વસન, ભૂષણુ, ભાજન, શય્યા વિગેરે જે માગ્યું તે આપ્યું,

તે તે આધ્યુ, પણ નવિ જાણી ખજાઈ. મનં ૪ વરકન્યા કંમાર આરોગ્યાં,
પરિમિત કવળે સર્ગીએ; ઘુઘટના પટમાંહે પ્રેમલા, વાલમનું મુખ નિરખે.
મનં ૫ હુ બલિહારી ધાતા તાદાગી, મુજ વર સુરચવતાગી; હુ પરવારી જગ
નિરધારી, નારી અવર બિચારા. મનં ૬ એહવે દાહિણુ નયન પુગ્ગી, હરખી
તેહવી વિલખી; ડાહ્યાપણે ન જણાવ્યુ કોઈને, ગહી સમજી મન સરખી.
મનં ૭ લાડે કોડે લોડો લાડી, પરણ્યા હઈ વધાઈ; દાને માને અર્ધી સતોધ્યા,
જીત નિસાણુ બજાઈ. મનં ૮ એહવે કંચન ચોખી માંડી, દાવ માંચો અતિ
હાસે; દ પતી આમા સહામા બેઠા, રમવા સારી પાસે. મનં ૯ કોમળ કરકમળે
લઈ પાસા, ચદ કરે ચાલવણી; જિમ સિહલાદિક કોઈ ન જાણે, કહી સમસ્યા
આલવણી. મનં ૧૦ અંદ નૃપતિ ઇમ ગાથા કહીને, રણજણ પાસા નાખે;

પણ તેઓની કુશ્યાઈ કોઈપણ રીતે જાણી નહિ ૧-૪ પછી વરકન્યાએ કસાર આરોગ્યો
સામસામા મરખે મળ્યા ડોળોયા દીધા અને લાંબા પ્રેમવા ઘુઘટના પટમાંથી પોતાના
પતિનું મુખ જોઈ જોઈને મનગા નજી ધવા લાગી અને વિધાતાનો આભાર માનવા લાગી
મારા પતિ તો દેવતુ ય છે, જગતની બીજી નારીઓની અપેક્ષાએ હુ તો પરવારી બેઠી
આમ વિચાર કરે છે તેવામા તેનું જમણુ નેત્ર દરકથુ એટલે જેવી હરખી હતી તેવીજ
વિલખી-શોકમા પડી ગઈ, પણ હજાપણને વીધે તેણે તે વાત કોઈને જણાવી નહીં પણ
મનમાજ રાખી ૫-૭ પછી વરકન્યા પરણી ઉતર્યા અને બધે વધાઈ પહોચી એટલે સિંહલ
રાજાએ અનેક પ્રકારના દાન દેવાવડે અર્ધીજનોને સતોધ્યા અને ઉત્તમ વાજાત્રે વાગવા
માડયા તે વળતે કચનની ચોપાટ માકીને અત્યત હર્ષપૂર્વક વરકન્યા સામસામા સારીપાસા
રમવા બેઠા ચદરાજાએ પોતાના કોમળ કરકમળમા પાસા લીધા અને ચાલાકીપૂર્વક
મિહલરાજા વિગેરે ન જાણે તેમ પાસા નાખતા આ પ્રમાણેનાં સમસ્યા કહી ૮-૧૦

(સમસ્યા.)

આમાપુરમ્મિ નિવસદ, વિમલપુરે સસિહરો સમુગ્ગમિઓ ।

અપત્થિજસ્સ પિમ્મસ્સ, વિહિહચ્ચે હવ્હ નિન્નાહો ॥

ઉપર પ્રમાણે ગાથા બોલતા બોલતા ચદરાજાએ પાસા નાખ્યા ચદરાજાના મુખમાંથી
નીકળતા સમસ્યાના શબ્દો સાંભળીને પ્રેમલા વિચારવા લાગી કે-‘ પતિ આવુ અણુમળતુ
શા માટે બોલે છે ? ’ તેનો જોદ ન પામનાથી અને આલાપુગીને આકાશ માની પ્રેમલા

૧ આલાપુરીમા વસારો ચદ્ર વિમળપુરીમા ઉગ્યો (આવ્યો) પગલુ આ અપ્રાર્થિત પ્રેમનો
નિર્વાહ નિમિત્તે હાય છે એટલે આ પ્રેમ કાઈ માગો મળ્યો ૧૫-અણુમાગ્યો થયો છે તેનો નિર્વાહ
તો વિધાતા અનુકુળ થાય તોજ યદ શકે

ચિતે ચતુરા પ્રેમલાલચ્છી, પ્રીતમ એ શુ ભાખે. મનં ૧૧ બીજે ભેદ કરો નવ લીધો, નારીએ લીધા પાસા; દાખવા પિયુને નિજ ચતુગધ, ગાથા કીધ પ્રકાશા. મનં ૧૨ પ્રેમલા એમ કહીને પાસા, નાખે હેજ ભરાણી; હરખ્યે ચંદ વિચારે ચિત્તમે, નિપુણાએ વાત ન જાણી. મનં ૧૩ નાખે પાસા ઇમ રસવાદ્યા, પુનરપિ કથતા ગાથા; પ્રકટપણે સમજાવે પીઉડો, નિજ વનિતાને સનાથા. મનં ૧૪ પૂરવદિશી એક આભાનગરી, ચદ નૃપતિ તિહાં રાજ; છે તસ મંદિર રમવા જેવા, સારીપાસા તાજ. મનં ૧૫ નવિ છે એહવી ક્યાંઈ સજાઈ, તે હોય તો ઇહાં રમીએ; ફાકટ ઇણુ રમતે ગુણવંતી, રાતસડી કિમ ગમીએ. મનં ૧૬ ઇત્યાદિક કહી પાસા પરક્યા, ક તે રમતાં દાવે; સત્તરમી ઢાળ એ બીજે ઉદ્ધાસે, કહી મોહન મનલાવે. મનં ૧૭

હાથમા પાસા લઇને પોતાની ચતુરાઇથી નીચે પ્રમાણે બોલવા લાગી કે—

(અમશ્યાનો પ્રત્યુત્તર.)

વંસિઓ સસિ આગાસે, વિમલપુરે ઝગમીઓ જહાસુલં ।

જેનામિભૂઓ જોગો, મ કરિસ્મદ તસ્સ નિવાહો ॥

આ પ્રમાણે પ્રેમલાલચ્છીની ઢહેલી જાવા માલગીને ચ દરાજએ જાણ્યું કે—‘ આ લોળી નિપુણ છતા મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજી શકી નહીં તો હવે સ્પષ્ટ સમજાવું ’ એમ વિચારી પાસા હાથમા લઈ રસમા ને રસમા બોલ્યા કે “ પૂર્વ દિશામા એક આભાનગરી છે, ત્યાનો રાજા ચદ છે, તેના મંદિર-મહેલમા મોજકા અને પાસા તાજ-નવા છે, તે રમવા જેવા છે, એવી નવી સજાવટ અર્ધિ ક્યાઈ નથી જો તેવી સજાવટ હોય તો આપણે રમીએ હે ગુણવાળી નારી ! આમ ફાગટ ગમીને જાત શુમાવવાથી શુ ? ”

અર્થાત્ જેમા કઈક સાર હોય, આનંદ આવે તેમ હોય તેવી રમત રમીએ તો આનંદ પણ આવે

આ પ્રમાણે કહીને ચ દરાજએ પાસા નાખ્યા બીજા ઉદ્ધાસની સત્તરમી ઢાળ મોહન વિજયે મનમા ભાવ ધરીને કહી ૧૧-૧૭

૧ આકાશમા વસનારો ચદ્ર યથાસુમે (આનંદ) વિમળાપુરીમા અત્યાગે ઉગે છે નો જેનાવડે તેનો અને આમશ્યો યોગ થયો છે તેજ તેનો નિર્વાહ પણ મગશે—અર્થાત્ નિધાતાજ તેનો નિર્વાહ કરશે

હુહા.

વચન મુણી વાલિમ તણા, અમકી નારી તિવાર;	
અસંમજસ એ શું કહ્યું, કાંઈક ખરો વિચાર.	૧
સિંહલદેશ સિંહલપુરી, તિહાંથી આવ્યા એહ;	
મુજને પરણી અતિ હઠે, મુખ કિમ નાણ્યું તેહ.	૨
કિહાં પૂરવ આભાપુરી, કિહાં ચંદ કિહાં સારિ;	
એ તો હિંડી વાતડી, અવસર કરીશ પ્રચાર.	૩
સિંહલસુત મિપથી રજે, એ મુજ પરણે ચંદ;	
લલો ભેદ મેં વચનથી, દીસે કંઈ અમંદ.	૪
ધમ કરતાં પૂરો થયો, સારીપાસા ખેલ;	
લલના લીન થઈ રહી, મૂરતિ મોહનવેલ.	૫
તદનંતર તે કંપતિ, મોહક પ્રાશન હેત;	
ખેડા તવ પય માગીયું, ચંદે આણી હેત.	૬
સ્વચ્છ મુવાસિત શીતળ, પાયું તવ કહે ચંદ;	
જે સુરસરિતા જળ હુવે, તો આવે આનંદ.	૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે પોતાના પતિના વચનો સાંભળીને વિચક્ષણા પ્રેમલા વિચારવા લાગી કે—“આણું અસમજસ શું બોલે છે ? સિંહલદેશની સિંહલપુરીથી મને પરણવા માટે આવ્યા છે અને અતિ હઠથી મને પગલ્યા, છતાં એ વાત મુખમાં કેમ લાવતા નથી ? અને સિંહલપુરીના વખાણ ક્રવાને બદલે આભાપુરીના સારીપાસના વખાણ કરે છે એ શું ? ક્યાં પૂર્વમાં આભાપુરી અને ત્યાં રહેલા ચંદરાજ—એને અને આને સંગ થ શું ? તેથી રજે સિંહલસુતને બદલે ચંદરાજ તો મને પરણતા નથી ? આ વાતમાં જરૂર કાંઈક ભેદ જણાય છે.” આ પ્રમાણે તે વિચારે છે એટલામાં તો સારીપાસાનો ખેલ પુરો થયો, પણ ચતુર લલના પૂર્વની વાતમાં લીન થઈ મલી તેનોજ વિચાર કરવા લાગી

પછી ચંદરાજ ભોજન કરવા બેઠા તે વખતે તેમણે પાણી માગ્યું એટલે સ્વચ્છ મુગધી શીતળ જળ લાવીને પ્રેમલાએ આપ્યું. તે વખતે ચંદરાજ બોલ્યા કે—“જે સુરસરિતા (ગંગાનદી) તું માળી હોય તો આનંદ આવે” ૧-૭

સા ચિતે પીયુ સિંધુ તટ, વસે તદ્દપિ મોશાળ;
હોશે સુરતટીનીતટે, ઝંખે જળ મહિપાળ.

૮

લાગી લગન ચિત્ત ચટપટી, જાગી પૂરવ પ્રીત;
રાગી ત્રિકરણી થઈ, નવલ સનેહી રીત.

૯

વાલમ વચન ન વિસરે, વનિતાનો ક્ષણ એક;
ઉચ્છ્રક ચિત્તો ઓળખ્યો, જુઓ નારી સુવિવેક.

૧૦

ઢાળ ૧૮ ચી.

(હારનો હીરા મારા નણ્હીનો વીરા મારો સાહીબો-એ દેશી.)

સિંહલ નૃપ કહે ચંદને, રાજિંદ મોરા સુત લાડકડા ઉઠ હો; રાત થોડી રમત ઘણી, રાજિંદ મારા જુઓ વિચારી પૂઠ હો. સકળ ગુણે પૂરો સાચનો શૂરો નૃપ ચંદજી, રાજિંદ મોરા ભાગ્ય તણી બલિહારી હો. ૧ (એ આંકણી) દુર્લભ મેળો એ મુકતાં, રાં વહિતું નથી તુમ મન હો; કોડી મેળા એવા મેળશું, રાં અમ તુમ જોઈએ જતન હો. સં ૨ વાતડલી વધાળીએ, રાં ઉઠ્યા ચંદ તસ જોય હો; તેજી ન સહે તાજણો, રાં કહ્યું અકહ્યું કિમ હોય હો. સં ૩

પ્રેમલાએ વિચાર્યું કે-“ એ તો સમુદ્રના તટ ઉપર સિંહલદેશમાં રહે છે અને ગંગા તો પૂર્વમાં છે. પરંતુ કદી એ બાજુ મોસાળ હશે તેથી તેનું પાણી અંખતા હશે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી મનનું સમાધાન કર્યું; અને પૂર્વની પ્રીત જાગત. થઈ અને તે બાજા નવલ સનેહ રીતે મન વચ કાયામાં પૂર્ણ લીન થઈ. તે પ્રેમી વનિતાને પોતાના બહાલાનાં વચન ક્ષણવાર પણ વિસ્મરણ થતાં નથી અને તેણીએ તેનું ચિત્ત કાંઈક ઉચ્ચક ઓળખી લીધું. જુઓ નારીનો વિવેક કેવો છે. ૧-૧૦

ઢાળ અદારમીનો સાવાઈ

તે વખતે સિંહલરાજાએ ચંદરાજને દૂર બોલાવી કહ્યું કે-“ હવે રાત થોડી અને રમત ઘણી છે, પાછળનો વિચાર કરો, કારણ કે તમે તો સર્વશુભ સંપન્ન છો અને સત્યમાં શૂરવીર છો. ખરેખર ભાગ્યની બલિહારી છે. તમને આવો દુર્લભ મેળો મૂકવાનું મન થતું નથી, તો આપણે વળી હબર વાર મળશું, પણ હવે તમે જટ નીકળી જાઓ. ” આ પ્રમાણેનાં તેના મર્મ વચન સાંભળીને ચંદરાજાએ તરતજ નીકળવાની તૈયારી કરી. કારણ કે તેજી ઘોડા દુકારો સહન કરી શકતો નથી. બોલ્યું ન બોલ્યું કેમ થઈ શકે ? ૧-૩

રણુશૂરા શૂરા ભણે, રાં વચન શૂરા તે શૂર હો; એક વચનને કારણે, ગાં પરિહરી પરણી દૂર હો. સં ૪ રથ અસવાની સનારીથી, રાં ક્રીધાં દીધાં દાન હો; સિંહલ નૃપ ગૃહ ઉતર્યા, ગાં હગ્ગ્યા ધિહું ગળન હો. સં ૫ ચંદ્ર નૃપતિ વળી પ્રેમલા, રાં બેઠા પુણ્ય એકંત હો; પણ ચતુરા નિજનાહતું, રાં ચંચળ ચિત્ત નિરખત હો. સં ૬ રંગહતો જે પરણતાં, રાં તે રંગ નહિ ખેલત હો; એ રંગમે તે રંગમે, રાં અંતર અનંતાનંત હો. સં ૭ કરપણવીએ હિંસકે, રાં એહવે સમશ્યા ક્રીધ હો; ચંદ્રે સ્વારથીઆ તણી, રાં નાણી વિદા જે દીધ હો. સં ૮ પણ આ મેળો આ રાતડી, ગાં સાંભરશે અવતાર હો; એ ઘડી વીસરશે નહીં, રાં સાખી સરજણહાર હો. સં ૯ વિછડતાં બહાલાથકી, રાં ખરી દોહિલી વાત હો; એહવે ચંદ્રચક્રોગને, રાં ચિત્ત ચઢી તે વિમાત હો. સં ૧૦ નતી રમે તરૂં લેધને, રાં સાચી વિભાસણ એહ હો; જે ભાડે પરણી પ્રિયા, રાં જૂઠાં તેહથી શો નેહ હો. સં ૧૧ જિમ આહિ છડે કચુકી, રાં ઉકચો નારી ઉવખ હો; રે પીઉ પૂછે પ્રેમલા, રાં ઉઠો છો કિણુ નિમેષ હો. સં ૧૨ કહે પિઉ દેહચિતા ભણી, રાં ભઠશ ગૃહ અનુપગ હો; નારી પણ ઝારી ભરી, રાં નાણી કપટ થઈ સગ હો. સં ૧૩ પીઉ વારી પણ નવિ રહી, રાં નવલી ગતિ

જગત્ રણુશૂરાને ભણે શૂરવીર કહે પણ ખરા શૂરા તે। વચનશૂરા(વચન પાળનારા) હોય તેજ છે જીવો। એક વચનને માટે પરણેલી સ્ત્રીને તણ દેના ચંદ્રાન્ન તૈયાર થયા, લગાર પણ આનાકાની કરી નહીં પછી રથ તૈયાર કરવામા આવ્યો હતો તેમા ચંદ્રાન્ન પ્રેમલા નહીત બેઠા એટલે કન્યાને લઈ સિંહલરાજા વાજતે ગાજતે પોતાને ઉતારે આવ્યા માર્ગમા ચાચકોને પુબ્બ દાન આપી સતોધ્યા, ઉતારે આવ્યા પછી ચંદ્રાન્ન પ્રેમલાની સાથે એકાતમા બેઠા, પણ પ્રેમલા તેનું ચિત્ત અપા યથેલુ નાણી ગઈ તે વિચારવા લાગી કે ‘જેવો રંગ પરણતા હતો તેવો સારીપાસા રમતા નહોતો, અને સારીપાસા રમતા હતો તેવો અત્યારે નથી એ રંગમા અને આ રંગમા અત્યંત અતર છે’ તે આમ વિચારે છે તેવામા કરપણવીવડે હિંસક મત્રીએ ચંદ્રાન્નને સમશ્યા કરી ચંદ્રાન્ન સમજી ગયા કે ‘આ મને નીકળી જવાની તાકીદ કરે છે પણ આ રાત અને આ પ્રેમલાનો નેહ જીવતા સુધી સાલશે આ પ્રેમ જૂવી જવાય તેવો નથી આવા પ્રેમથી વિખૂટા પડવું તે સહેલું નથી પરંતુ ભાડે પરણેલી સ્ત્રી ઉપર સ્નેહ કરવો શા કામનો છે? વળી માતા પણ જો વૃક્ષ લઈને ચાલ્યા જશે તો મોટો ઉત્પાત થશે અને હું જઈ પણ શકીશ નહીં’ ૪-૧૧ આમ વિચારીને સર્પ કાચગી છાંડે તેમ પ્રેમલાની ઉપેક્ષા કરીને તે ઉઠ્યા એટલે પ્રેમલા બોલી કે ‘સ્વામી કયા પધારો છો?’ ચંદ્ર કહે—‘દેહચિતા માટે ભલે છું અને ઘરની પાસે જઈને આવું છું’ એટલે પ્રેમલા પણ કપટ લાગવાથી પાણીની ઝારી ભરીને માથે ચાલી ચંદ્રાન્નએ સાચે આવવા ના પાડી પણ તે વારી રહી નહીં નેહની ગતિ નવલી છે અદનો દાવ ફાળ્યો નહીં

કોઈ નેહ હો; ચંદનો દાવ ફાંચો નહિ, રાં આંચો કરી શુચિદેહ રે. સં ૧૪
અન્યોક્તે હિંસક કહે, રાં વહિલો થા નિશીભૂપ હો; દિનકર જે તુજ દેખશે,
રાં પડશે પ્રગટ સવિ રૂપ હો. સં ૧૫ નિસુણી ચંદનરેશરૂ, રાં ક્ષણ ક્ષણ
આવે દુવાર હો; કુસુમ પૃથ્વિ જિમ વાસના, ગાં તિમ હુધ સંગે નાર હો. સં
૧૬ છયલ શક્યો નહીં છેતરી, રાં નેહ ગહિલી નાર હો; જોરે કર ગ્રહી કંતનો,
રાં આણ્યો ગેહમઝાર હો. સં ૧૭ સેજે ખેસાર્યો હેજથી, રાં માંડી વણી
મનુહાર હો; ક્ષણ ક્ષણમેં ધમ કિમ કરો, રાં કહો મુજ પ્રાણાધાર હો. સં
૧૮ મોહને બીજા ઉદ્ધાસની, રાં લાખી અદારમી ઢાળ હો; સત્યવાદી જનની
જણે, રાં ચંદ જિસા મહિપાળ હો. સં ૧૯

હહા.

ક્ષણ બાહિર ક્ષણ ભીતરે, ધમ કિમ કરો અધીર;
એ તો કારણ મુજ ભણી, કહો નણદીના વીર. ૧
માંજ્યો પ્રથમ સમાગમે, કપટ નિહેજ કંત;
કિમ રહેશે ઇણ લક્ષણે, પ્રીત રીત મતિમત. ૨
પ્રથમજ કવલે મક્ષિકા, શો તેમાંહે સ્વાહ;
સ્વામી અબળા ઉપરે, એવડો શો ઉન્માહ ૩

એટલે દેહ પવિત્ર કરી પાછા આંચા તે વળતે હિંસક અન્યોક્તિ બોલ્યો કે—‘નિશીભૂપ !
વહેલો થા, જે તને દિનકર દેખશે તો તારૂ રૂપ પ્રગટ થઈ જશે ’ ચંદરાજ આ અન્યોક્તિ
સમજ્યો અને તેથી વારવાર દારપાસે આવતા લાગ્યો પરંતુ પુખ્તની પાછળ સુગંધ
આવે તેમ પ્રેમલા દરેક વળતે પછવાડે આવી એટલે ચંદરાજ તેને છેતરી શક્યો નહીં પછી
સ્નેહથી ઘેટી થયેલી પ્રેમલાએ તેને હાથવડે ખેંચી લાવી શય્યા ઉપર બેસાડ્યા અને અનેક
પ્રકારે સ્નેહ બતાવી કહેવા લાગી કે—‘આમ ક્ષણ ક્ષણમા શું કર્યા કરો છો ? તે કહો ’ શ્રી મોહન-
વિજયે બીજા ઉદ્ધાસની અદારમી ઢાળ રચી સત્યવાદી તરીકે ચંદ જેવા પુત્રને કોણકજ માતા
જન્મ આપશે અથવા સત્ય બોલનારી માતાજી ચંદ જેવા પુત્રને જન્મ આપે ૧૨-૧૬

હહાનો ભાવર્થ

ક્ષણમા બહાર જાયો છો અને ક્ષણમા અંદર આવો છો આમ અધીરાઈ કેમ કરો
છો ? હે નણદીના વીરા ! મને એનું કારણ કહો પડવા સમાગમમાજ આવું કપટ કેમ
કરવા માડ્યું છે ? આમ કર્યો તો આપણા સ્નેહનો નિર્વાહ કેમ થશે ? પહેલા કવગમાજ
મક્ષિકા આવશે તો પછી તે સોજનમા સ્વાહ શું રહેશે ? હે સ્વામીનાથ ! અબળા ઉપર
આવડો મોઝા ઉન્માહ આ માટે કરો ઠો ? ૧-૩

પહિલી રમતમાં પ્રભુ, કાઢી બેઠા વેપ;
આગળ કિમ નિરવાહશો, મુજથી નેહ વિશેષ. ૪

મૂડી ઘો ચળચિત્તા, કરો સુરંગો નેહ;
જિણે તુમથી ખળતા કરી, તસ મુખ પડને બેહ. ૫

વાલા તુમ મિળવાતણો, અળુબે હુતો અનંત;
પણ મનની મનમાં રહી, ઇણે આંચરણે કંત. ૬

જે ગાથા કહી છે તુમે, પામી છું તસ ભેદ;
જાવા નહીં દેઉં હવે, તે તુમે જાણો વેદ. ૭

દાળ ૧૮ મી

(હું તુજ આગળ થી કહું કેશરીઆલાલ—એ દેશી.)

અલવેશર અવધારીએ, કેશરીઆલાલ, અળખાની અરદાસ હો કેશરી-
આલાલ; પાડી આશના પાશમાં, કેશાં કિમ હવે કીજે નિરાશ હો. કેં ૧. રહો
રહો રહો રાજેશ્વરા, કહો તે કઈં હું કખુલ હો; કેં પણ ફેકટ શાને દહો, કેં કરી
કરી કૂડ કુશળ હો. કેં રહોં ૨ મહિલ કહિલકરી ઇશ્યા, કેં ટહિલની હું કરણાર
હો; કેં તો પણ મન માને નહીં, કેં અહો જોખન શિણુગાર હો. કેં રહોં ૩

તમે પહેલી રમતમાં આવો વેશ થું કાઢી બેઠા છો? આમ થયો તો પછી તમે પ્રીતિનો
પૂર્ણ નિર્વાહ કેમ કરશો? માટે અળચિત્તપણું છોડી દો અને સુરંગી નેહ કરો અને જેણે
તમારી સાથે ખળતા કરી હોય તેના મુખ ઉપર ધૂળ પડે. હે સ્વામિન! તમને મળવાની
અત્યંત આકાંક્ષા હતી તે સંયોગ તો થયો પરંતુ તેમાં તમારા અળચિત્તપણાથી ઇચ્છા
હતી તેવી મીઠાશ આવતી નથી. જાકી તમે જે ગાથા કહી છે તેથી હું તમારો ભેદ જાણી
ગઈ છું, એટલે હવે તમને કોઈ રીતે જવા તો દર્શન નહીં. ૪-૭

દાળ ઓગણીશમીનો ભાવાર્થ.

હે કેશરીઆલાલ! મને આશાકરેલીને નિરાશ ન કરો. આ અળખાની અરજ અવધારને.
હે રાજેશ્વર! અહિંજ રહો અને હું તમે જે કહો તે કરવા કખુલ છું. પણ મને આવા કુડ
કપટથી ફોગટ શા માટે જાણો છો? હે યૌવનના ગૂંગાર! આવી સર્વ સામગ્રી છે. હું વગન
પ્રમાણે વર્તનાર અને ટેલની કરનાર છું. તે છતાં તમારું મન માનનું નથી. ૧-૩

હું તુમ પગની પાનહી, કેં તુમે મુજ શિરના મોડ હો; કેં ગોઠ બિછાઉ પાયે પડું,
કેં કિમ રહ્યા મુહ મચકોડ હો. કેં રહોં ૪ જે મન રાખી નહી શકી, કેં તે
ખમજો અપરાધ હો; કેં બાળક બુદ્ધિ લહેતી નથી, કેં રખે કાંધ રાખતા બાધ હો.
કેં રહોં ૫ વિમળપુરી નગરી કિહાં, કેં કિહાં આભા અવદાત હો; કેં કિહાં
અમ તુમ મેળાવડો, કેં થઈ કાંઈ લિખિત એ વાત હો. કેં રહોં ૬ અણબણ્યું
જાતું નથી, કેં રખે કરી ગણતા ગમાર હો; કેં છયલ શકો નહી છેતરી, કેં
એ તુમે રાખજો કરાર હો. કેં રહોં ૭ જાણ્યો ગૃહ પીડે નહીં, કેં તેહમાં મીન ન
મેષ હો; કેં ઇમ કરતાં જો ઉવેખશો, કેં તો તુમ શોભા વિશેષ હો. કેં રહોં ૮
રઘિયાળા રઢ માનીએ, કેં નિપટ ન થાએ કઠોર હો; કેં મોટાઈ કિણ વાતની,
કેં થાશે જો આકરી ચોર હો. કેં રહોં ૯ તુમ સુસરે નવિ દૂહળ્યા, કેં લહેણે
દેણે લિગાર હો; કેં લાલચ હોય કાંઈ વાતની, કેં કહો સુખે ન કરો વિચાર હો.
કેં રહોં ૧૦ હોવે જમાઈ લાડકા, કેં જિમ રૂસે તિમ રગ હો; કેં પણ વિણ
સ્વારથ રૂસણું, કેં એતો બાળક ઢંગ હો. કેં રહોં ૧૧ એતો દશા મુનિ-
રાજની, કેં તમને ન ઘટે એહ હો; કેં આ વેળા રસની ખરી, કેં કિમ કરી
દીજો છેહ હો. કેં રહોં ૧૨ સારીપાસની વાતડી, કેં લિખી છે હિયડે જેહ
હો; કેં વાલિમ તે નવી વિસરે, કેં નહી તીલ માત્ર સદેહ હો. કેં રહોં ૧૩

હું તમારા પગની મોજડી મમાન છું અને તમે માગ માવાના મુગટ છે હું તમારે પગે
પડું છું તમાની પામે ઝોળો પાથરું છું તમે શા માટે મોહ મચકોડીને ખેંસી રહ્યા છો ?
પ્રસન્ન કેમ થતા નથી ? જો હું કાંઈ તમારૂં મન રાખી શકી ન હોઉં તો તે અપરાધ ક્ષમા
કરો, કેમકે હું તો બાળકબુદ્ધિ છું રખે મનમા કાંઈ ખેડ રાખતા વળી હું સ્વામી ! કયા
વિમળાપુરી અને કયા આભાપુરી ? મારો અને તમારો મેળાપ કયાથી ? એ તો ડોધ વિધાતાએ
લખેલી વાત પગની આવી છે તમે કહેલી વાત હું સમજી શકી નથી એમ જાણશો નહિ, હું
કાંઈ ગમાર નથી જે ન સમજી ૪-૭ જાણ્યો મુહ પીડતો નથી, એમા મીનમેષ ખોટું નથી
તે છતાં જો તમે ઉવેખશો તો તેમા તમાની શોભા ઘટશે હું રઘિયાળા ! રઢ માને તમારે
કઠોર થવું યુક્ત નથી આપ જો આકરીના ચોં ઘશે તો કઈ વાતની મોટાઈ ગણાય ? વગી
તમારા સાસરાએ લેવા દેવામા તમને દુહળ્યા નથી, છતાં ડોધ વાતની ઈચ્છા હોય તો કહો
કેમકે જમાઈ તો લાડકા હોય અને જેમ રિચાય તમ રગ આવે, પણ આમ વગરસ્વાર્થનું
રૂસણું લઇને ખેંસો તે કીડ નહી આ તો બાળકની જેવા ઢંગ દેખાય છે અથવા તો એ
દશા મુનિરાજને ઘટે છે, તમે તો સાસરી છો જેથી તમને એ ન ઘટે આ સમય તો
ખરેખર રસ-ગ્રેમનો છે તો પછી શી રીતે કગાઈ ધાય વગી આરીપાને ગમતા જે વાત
કરી છે તે હું ભૂલી જવાની નથી કારણ કે મેં તો હૃદયમા ડોતરી રાખી છે હું
પતિદેવ ! તે વિસરાય એમ નથી અને એમા તલમાત્ર મદેહ પણ રાખશો નહીં ૮-૧૩

જેરે ઉવેળી જો જાયશો, કેં પણ હું મળિશ વિહાણ હો; કેં પૂરવ દિશે આલાપુરી, કેં ભૂલીશ નહીં અહિકાણ હો. કેં રહોં ૧૪ ચંદ્ર કહે હઠ શું કરો, કેં દુર્જન કરશે અદેખ હો; કેં અણુ ન થો વાધે નહીં, કેં જે વિધિ લખિયા લેખ હો. કેં રહોં ૧૫ અકથ કથા છે અંગને, કેં ખાંધી-મુઠી લાખ હો; કેં ચતુર થઈ ચૂકે કિશ્યું, કેં મન હટકીને રાખ હો. કેં રહોં ૧૬ રહેતાં વચન રહે નહીં, કેં નેહ પણ નવિ ચૂકાય હો; કેં ગ્રહી અણુ જાણે છછુંદરી, કેં પત્તગજિમ પસ્તાય હો. કેં રહોં ૧૭ તોહિ પણ તે પ્રેમલા, કેં માને નહીં લવલેશ હો; કેં અહો ધન્ય જન જેણે જીતીયાં, કેં દુર્જય નેહ કલેશ હો. કેં રહોં ૧૮ બીજા ઉદ્ધાસની મોહને, કેં કહી ઓગણીશમી ઢાળ હો; કેં પ્રેમલાલક્ષ્મી ને ચંદની, કેં આગળ વાત રસાળ હો. કેં રહો. ૧૯

કહી તમે મને ઉવેળીને ચાલ્યા જશો તો હું તમારૂં ઠેકાણું પૂર્વ દિશાએ આલાપુરીમા છે તે જાણતી હોવાથી ત્યાં આવીને મળીશ ” આ પ્રમાણે પ્રેમવાના વચનો માલગીને ચંદ્રાનંદો જોડ્યા કે “ હે પ્રિયા ! તું હઠ શા માટે કરે છે ? દુર્જનો આપણી અદેગાર્થ કરશે વિધાતાએ લખેલા લેખમા અણુમાત્ર પણ ઓછું કે વધતું થવાનું નથી આ કથા કહેવાય તેવી નથી ગાંધી ગુઠી તાળની છે તું ચતુર થઈને કેમ ચૂકે છે ? તારા મનને વશ રાખ અહિં રહેતા મારૂં વચન રહેતું નથી અને જતા તારો સ્નેહ છોડાતો નથી, પરંતુ સાચે છછુંદર ગળ્યા જેવું થયું છે ત્યાં મારો ઉપાય નથી ” આ પ્રમાણે કહીને તેણે પ્રેમલાને ઘણું સમજાવી પણ તે કોઈ રીતે સમજી નહીં, અહો ! તેવા માણસને ધન્ય છે કે જેણે દુર્જય એવા મ્નેહના દુષ્ણને જીતી લીધા છે શ્રી મોહનવિજયે આ બીજા ઉત્ક્રામની ઓગણીશમી ઢાળ કહી છે પ્રેમલાલક્ષ્મી અને ચંદની આગળ રસિક વાર્તા આવશે. ૧૪-૧૯

હવે માર્ગમા માણવહૂં વાતો કરે છે અને આખો ચાલ્યો જાય છે તે આલાપુરી પહોંચશે એમા કાંઈ સંદેહ નથી, પરંતુ ત્યાં ગયા પછી શું થાય છે અને ચંદ્રાનંદને શા સંસ્કાર સહન કરવા પડે છે તે આપણે આગળ જોઈ અહીં ચંદ્રાનંદ અને પ્રેમલાલક્ષ્મીના વિવાહતું વર્ણન પૂરૂં થાય છે આમા રહસ્ય શું શું સમાયેલું છે તે આપણે વિચારીએ

બીજા ઉદ્દાસની દાળ સોળમીથી દાળ ઝોગણીસમી સુધીનું રહસ્ય.

આમાં ઘણી હકીકત તો પ્રેમલાલચી અને ચંદરાજના સંવાદની છે, પરંતુ તેની અંદર બીજાઓએ પોતાનો ભાગ ભજવ્યો છે. શુભાવળી, વીરમતી, સિંહલરાજ અને હિંસક-મંત્રી આ ચાર પ્રાસંગિક પાત્રો છે તથા ચંદરાજ અને પ્રેમલાલચી આ હિંસકમંત્રીના રચેલા કપટનાટકના નાયક તથા નાયિકારૂપ મુખ્ય પાત્ર છે એ કપટનાટક તેણે પૂરેપૂરું ભજવ્યું છે. ચંદરાજ અણ્ણુટકે તેના ભોગ ધર્મ પડ્યા છે અને પ્રેમલા તો તદ્દન અજાણપણે સપડાઈ ગઈ છે વીરમતી અને શુભાવળી પૈકી શુભાવળીને તો આ કૌતુક જોવા આવવાનું પહેલી રાત્રે જ લાગે પડી ગયું છે. કારણ કે તેને તો આ પોતાનો સ્વામી પરણે છે એવી નિઃસંદેહ ખાત્રી ધર્મ છે. માત્ર તે અહીં આવ્યા શી રીતે ? તેના ખુલાસો તેના મનમાં ધર્મ શક્યો નથી. વીરમતી તો એ વાતમાં નિઃસંદેહ છે કે ચંદ એ હોયજ નહીં અને તે અહીં આવી શકેજ નહીં. તેને પોતાની મંત્રશક્તિનો મજબૂત ભરૂંમો છે હિંસકમંત્રી તો આ કપટનાટકનો સૂત્રધાર છે અને સિંહલરાજ આદર્યું તેનો નિર્વાહ કર્યું છૂટકો એમ ધારી મને કમને પણ અંદર ભળેલ છે. બીજા પ્રેમલાલચીના પિતા અને નગર-લોક વિશેષે જુગતે જોડી મળેલી જાણીને—જોઈને ગણ થનાર છે. તેમણે આ નાટકમાં કાંઈ ભાગ લીધો નથી.

પ્રારંભમાં વરઘોડાની તૈયારી, વરનું જાનીવાસેથી નીકળવું, લગ્નમંડપે પહોંચવું અને ત્યાં લગ્નક્રિયા ધવી ઇત્યાદિ હકીકત છે; તેમાં માત્ર લોકોક્તિ વિચિત્રતા વિચારવા જેવી છે. કેટલીક વખતે આમાં કાંઈ પણ પ્રપંચ છે એમ જાણતા ન હોય છતાં પણ યોગી હકીકતમાં લોકોને સ્વભાવીક અંદેશો ઉત્પન્ન થાય છે કે—આમાં કાંઈ પ્રપંચ તો નહીં હોય ? તેમ આમાં પણ કેટલાક માણસોને એવી શંકા ધર્મ છે કે—આ કનકધ્વજ નથી, પણ પ્રથમ તેને કોઈએ જોયેલ ન હોવાથી એ વાત આગળ વધી નથી.

વીરમતી અને શુભાવળી વરને જોવા આવ્યા ત્યારે અતિ પરિચયવાળી શુભાવળીએ તરત વરને જોળખીને પોતાની સાસુને જોળપણથી તે વાત કહી, પણ વીરમતીએ તે વાત બીલકુલ માની નહીં. એટલે તેણે ઉલટી વહૂને ટકોર કરી કે ‘ જોને તેને ચંદ ચંદ કહે નહીં ’ કારણ કે જગતમાં એક સરળા મનુષ્યો પણ હોય છે. જો કે એ વાત તદ્દન અસંભવિત નથી, પરંતુ એવું સરખાપણ કવચિત્ત જ નરે પડે છે.

લગ્નક્રિયા પૂરી થતાં કન્યાના પિતા જમાઈને ઘણો દાયજો આપે છે પછી તે વખતની રીતિ પ્રમાણે વરકન્યા મોગઠાળાણ રમવા બેસે છે. તે પ્રસંગે ચંદરાજ પ્રેમલાને તદ્દન બૂલાવામાં ન રાખવા માટે એક સમસ્યા કહે છે, પ્રેમલા તેનો ઉત્તર આપે છે પણ તે ચંદરાજને આશય સમજી શકતો નથી. તેથી ચંદરાજ ફરી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે, એટલે પ્રેમલા સમજે છે ખરી, પણ તે હકીકત તદ્દન અસંભવિત જણાવાથી શકારૂપ હીચોળામાં હીંચક્યા કરે છે.

સારીપાસાનેા જોલ પૂરો થતાં વરને લોજન કરવા બેસાડે છે. તે વળતે પણ ચંદરાજને 'ગંગાનદીતું' પાણી હોય તો ઠીક પડે.' એમ જણાવીને ફરી પ્રેમલાને ચેતાવી છે. તે ચેતી તો ખરી પણ વરતું મોસાળ ત્યાં હશે, એમ કદવના કરી તેણે મનતું સમાધાન કર્યું.

હવે સિંહલરાજને ચંદરાજને તાકીદ કરી. કેમકે તેને પોતાને ઉતારે લઇ જાય તો પછી વિદાય કરી શકાય અને તેની જગ્યાએ કનકવજને દાખલ કરવો ઠીક પડે. તેણે ચંદરાજને કહ્યું કે તરતજ બીજી વાત છોડી હવે ચંદરાજને રથમાં બેસવાની તૈયારી કરી વર કન્યા રથમાં બેઠા અને જાગીવાને આવ્યા. ત્યાં વરકન્યા એકાંતમાં બેઠા તેવામાં હિંસકે કરપણવી વડે ચંદરાજને નીકળી જવાનું સૂચવ્યું.

આ કરપણવી એવી રીતે થાય છે કે જેથી મુખે ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય પરસ્પર વાત કરી શકાય છે; અને તેમાં બીજું કંઈ જાણી શકતું નથી. એનો મુખ્ય પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.

અહિંકૃષ્ણ કમળ ચક્ર ટંકાર, તરુવર પવન યોવન શણગાર;
રામ કરે સીતાસેં વાત, અશુભ અક્ષર ચપટી માત.

આમાં પૂર્વાર્ધમાં બતાવેલા આકાર હાથવડે કરીને આ શબ્દે સ્વર અને ક, ચ, ટ, ત, પ, શબ્દે તે પાંચે વર્ગના અક્ષરો તથા ય શબ્દે અને શ શબ્દે તેની સાથેના ચાર ચાર અક્ષરો પછી તેમાંથી કેટલાંયો અક્ષર લેવો તે જણાવવા તેટલી આંગળીઓ બતાવવામાં આવે છે અને માત્ર માટે ચપટી, કાના માટે સીધી લીટી અને હ્રસ્વઘ, દીર્ઘઘ અને હ્રસ્વઘ, દીર્ઘઘ માટે હાથવડે તેવો આકાર બતાવવામાં આવે છે આ બાબત બરાબર ટેવ પડ્યા પછી એટલી બધી સહેલી થઈ જાય છે કે મુખે વાત કરતાં વાર લાગે તે કરતાં પણ એછા વખતમાં વાત થઈ શકે છે. તેની અદર તાર મુકનારાની સંજ્ઞા અને ઝડપનો દાખલો લેવા યોગ્ય છે તે પ્રમાણેજ આમાં પણ થાય છે આ કરવપણવીની કળા હાલમાં હુમપ્રાયઃ થઈ ગઈ છે, પરંતુ એ કળા જાણવા જેવી છે

હિંસકની કરપણવીને સમજ્યા છતાં પણ પ્રેમલાના આગ્રહથી ચંદરાજ બહાર નીકળી શક્યા નહીં, એટલે પછી તે અન્યોક્તિ બોલ્યો.

અન્યોક્તે હિંસક કહે, વહિલો થા નિરિભૂપ;
દિનકર જો તુજ દેખશે, પડશે પ્રગટ સવિ રૂપ.

સર્વ કળાપ્રવીણ ચંદરાજ અન્યોક્તિ પણ સમજી ગયા અને બહાર નીકળવા ઉતાવળા થયા, પણ પ્રેમલાએ નીકળવા દીધા નહીં દેહચિંતાતું મિષ કર્યું તો તે સાથે આવી; એટલે ચંદરાજને પાછું આવવું પડ્યું, પછી તો પ્રેમલાએ પોતાના હૃદયનો મધળો ઉભરો કાઢ્યો અને જોટલું કહેવાય તેટલું ચંદરાજને કહ્યું; એટલે પછી ચંદરાજને પણ ધાંધક ખુલાસો કરવો પડ્યો અને પોતાને ન રોકવા માટે તેને સમજવા લાગ્યા, પણ

પ્રેમલા શી રીતે સમજે ? આ તે કંઈ સહજ કામ માટે જવાનું હતું અને પાછા આવવાનું હતું કે પ્રેમલા છોડી દેય ? આ તો જીવંતીનો વિયોગ હતો એટલે તેમાં ચંદરાજની સમજાવટ ચાલી શકે નહીં એ ઉઘાડી વાત છે

અંતે કૂર માણસે કૂરપણું કર્યું. હિંસકે અંતઃપુરમાં પેસી જોરાવરીએ ચંદનો છેડો છોડાવ્યો. પ્રેમલા પણ પહેલોજ પ્રસંગ હોવાથી લજવાણી અને આંધી ખસી ગઈ. એટલે ચંદરાજ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા તેને પણ દેહમાંથી પ્રાણ નીકળતાં દુઃખ થાય તેટલું દુઃખ લાગ્યું. પણ વચને બંધાયેલ તેથી ઉપાય નહીં મોટા મોટા માણસો પ્રાણ જવો કળૂલ કરે છે પણ વચનભંગ કરતા નથી; જો વચનભંગ કરવું હોત તો અહિં ક્યાં વાર હતી. પોતાના સાસરાને ખરી વાત જણાવે એટલોજ વિલાંબ હતો; તેજ વખતે સિંહલરાજા અને હિંસક-મંત્રીનાં મ્હોં કાળા થાત અને લાગી જવું પડત. પણ ઉત્તમ મનુષ્ય તેમ કરેજ નહીં આ પ્રસંગમા કઠોર હૃદયની કઠોરતા કેવી હોય છે તે પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવે છે. હિંસકે કરેલું અકાર્ય બીજો દયાળુ પુરૂષ કરી શકે નહીં આવા અપ્રતિમ પ્રેમમાંથી પતિપત્નીનો કાયમનો વિયોગ બીજો કોણ કરાવી શકે ? લાવી પ્રળબ છે; પરંતુ કૂંડને ઘૂડ છે અને અંતે સાચું તરી નીકળે છે. સત્યનો જય થાય છે એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે આમાં પણ પરિણામ તો એજ આવવાનું છે; પણ અત્યારે તો ચંદરાજને બહાર કાઢીને હિંસકમંત્રી પોતાનું ધાર્યું પરિણામ આવ્યું જાણી રાજી રાજી થઈ ગયો. ચંદરાજએ છેવટે સિંહલરાજાને તે જો સમજે તો બહુ થોડા પણ લાગતા વચનો કહ્યા છે; પરંતુ સ્વાર્થી માણસના નેત્ર મિંચાઈ જતા હોવાથી તે તેને ખરા રૂપમાં સમજી શકતો નથી, અહીં પણ એમજ બને છે

હવે ચંદગાજ ત્યાંથી નીકળ્યા, વૃક્ષના કોટરમાં પેઠા, સાસુ વહૂ આવ્યા, આંખા ઉપર ચડ્યા અને આંખો ઉપરથી હવે ખરેખરો રંગમાં ભંગ તો ગુણવળીના ભોળપણથી પડવાનો છે જો કે અહીં પણ પ્રેમલાલક્ષ્મી સાથેના રંગમાં તો ભંગ પડ્યો છે, પરંતુ હવે જો ભંગ પડવાનો છે તે અસદ્ય છે. તે હકીકત તો આગળ વાચશું, પણ હમણા તો સાસુ વહૂ આંખા ઉપર બેઠા બેઠા શુ શુ વાતો કરે છે તે સાંભળીએ.

આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત થાય છે. એમા સાર સમજવા જેવો ઘણો છે; એમાં પ્રેમનો ચિતાર છે, દુષ્ટતાનો દેખાવ છે, મનજનની સન્નતતા છે, દુર્જનની દુષ્ટતા છે, લજાનું દુન છે અને વિચક્ષણતાની ગલિહારી છે સમજે તેને માટે આટલું પણ ઘણું છે તેથી વધારે વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી

દુહા.

પ્રમદા પાલવ નવિ તજે, ચંદ ધણું અકળાય;	
એહવે હિંસક ધસમસી, આળ્યો મૂકટી ચઢાય.	૧
કઠિન વચન કહીને તિણે, પાલવ પકડયો જેહ;	
મૂકાળ્યો માટીપણે, વિપમ કરમગતિ એહ.	૨
ગોરી ઓરડીમેં ગદ્ય, કરી સચિવની લાજ;	
પરણી ધરણી પરિહરી, ચાલ્યો ચંદ મહારાજ.	૩
સિંહલનૃપને જઈ કહ્યું, સીધ્યાં સવિ તુમ કાજ;	
પણુ રૂદતી સુંદરી તણી, તુમ હાથે છે લાજ.	૪
શીખ લઈ સિંહલ તણી, આલા ધણી તેવાર;	
મૂઠી કરવાળ ઉતાવળો, આળ્યો જિહાં સહકાર.	૫
ધરી ધીર પેઠો ધસી, કોટરમાંહે અબીહ;	
ગિરિકંદર માંહે જિર્યો, જઈ ગિરાજે સિંહ.	૬
અંખા કર કંખા મૂઠી, આવી વધુ સમક્ષ;	
ચઢી તિહાં વાહી છડી, ચાલ્યો ગગને વૃક્ષ.	૭
અર્ધ જામ રહી જામિની, તે અવસર સહકાર;	
પૂર્વ દિશિ આલાપુરી, તિહાં મંડી અલગાર.	૮

હાલના લાવાર્થ

પ્રેમલા ચંદનો છેડો પકડીને ઉભીજ રહી. ચંદરાજ ધણું અકળાયા લાગ્યા પણ તેણે છેડો મૂક્યો નહીં. એટલામાં હિંસકમંત્રી ધસમસતો અંદર આળ્યો અને કહ્યું વચન કહીને ભેરાવરીથી છેડો છોડાવી દીધો. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. પ્રેમલા મંત્રીની લાજ કાઢીને અંદર ચાલી ગઈ અને ચંદરાજ પરણી ત્રીને તણને જહાર નીકળ્યા. ૧-૩

ત્યાંથી સિંહલરાજ પાસે જઈ ચંદરાજએ કહ્યું કે—“તમારું કાર્ય સિદ્ધ થયું છે. પણ મેં રાત્રી સુંદરીને મૂકી છે તેની લાજ તમારા હાથમાં છે.” આ પ્રમાણે કહી તેની રજા લઈને ચંદરાજ ઉતાવળો હાથમાં ખાડુ લઈ જહાર ઉઘાનમાં આળ્યો અને સહકાર પાસે આવી શુદ્ધમાં જેમ સિંહ બીરાજે તેમ કોટરમાં સંતાઈ ગયો. એટલામાં હાથમાં કંખા લઈને વહુ સાથે વીરમતી પણ ત્યાં આવી અને અડધો પહોરજ રાત્રી રહેલી હોવાથી એકદમ ઉતાવળી આંખા ઉપર ચડી ગઈ. એટલે તેની દૃષ્ટિ તેના કોટર તરફ ગઈ નહીં. સાચુ વહુ જાને ઉપર ચડી ગયા એટલે આંખા આકાશ માર્ગે ચાલ્યો અને આલાપુરીનો રસ્તો લીધો. ૪-૮

ઢાળ ૨૦ ગી.

(હો કાઠ આન મિલાવે માળના-એ દેશી.)

હો વીરમતી કહે રે વહૂ, નિરખી તેં નગરી એહ હો; હો કનકધ્વજ કિહાં દેખતી, જો તું રહેતી એહ હો. વીં ૧ હો દિન પ્રત્યે કૌતુક એહવા, દેખાડીશ હું તુજજ હો; હો પૂરીશ હોંશ હું તાહરી, જો મન રાખીશ મુજજ હો. વીં ૨ હો મુજ વિણ કવણ અતિક્રમે, એ આકાશનો પંથ હો; હો નિસુણ્યા સિદ્ધાંતમે, વળિ આરણ નિર્ઘંથ હો. વીં ૩ હો પંખીની ગતિ કેટલી, ખાર યોજન લગી સીમ હો; પણ મુઘે મુજ મંત્રની, ગતિ તું જાણ અનીમ હો. વીં ૪ હો જિહાં કિહાં પવન ન સંચરે, તિહાં માહરો સંચાર હો; હો તે તે કારજ હું કરે, જે ન કરે કિરતાર હો. વીં ૫ હો કહે સાસુને ગુણાવળી, સઘળી સાચી વાત હો; હો પ્રત્યક્ષ દીકું મેં પારખું, રૂડી આજની રાત હો. વીં ૬ હો તુમે પણ બાઈજ પાંતર્યા, એક વાતે નિરધાર હો; હો આજ જે પરણ્યો પ્રેમલા, તે માહરો ભરતાર હો. વીં ૭ હો જો એહમાં ફડું પડે, તો મુજ દેજો ગાળ હો; હો સાસુ કહે રહો રહો વહૂ, દેતી મુજ સુત આળ હો. વીં ૮ હો જે નર નિરખીશ રૂચડા, તે શું કહીશ તું ચંદ હો; હો જાણ્યું મેં કહાપણ તાહરું, મુજ વશ છે મુજ નંદ હો. વીં ૯

ઢાળ વીસમીના ભાવાર્થ.

આભાપુરી પાછા ફરતાં આંખા ઉપર બેઠેલી વીરમતી વહૂને કહે છે કે—“ જો તું ઘરે રહી હોત તો આ નગરી અને કનકધ્વજ કુમારને તું ક્યારે દેખત ? હું આવાં નવાં નવા કૌતુક તને રોજ બતાવીશ અને તારી હોંશ પૂરી કરીશ; પણ તારે મારી સાથે મનમેળ રાખવો પડશે મારા વિના આટલો બધો આકાગમાર્ગ ખીજું કોણ અતિક્રમે ? દક્ષ સિદ્ધાંતમાં આરણ્ય મુનિની ગતિ અત્યંત કઠી છે, બાકી પખી તો બહુ જાય તો બાર યોજન જઈ શકે. મારી શક્તિ તો હદ વિનાની છે. જ્યાં પવન સચરી ન શકે ત્યાં પણ હું જઈ શકું અને કોઈ ન કરી શકે તે કાર્ય હું કરી શકું ૧-૫

સાસુના સ્વમુખે આવા વળાણ સાબળીને ગુણાવળી બોલી કે “ સામુચ ! આપ કહો છે તે બધું સાચું છે. આપની શક્તિની આજે મને બરાબર ખાતરી થઈ, પરંતુ એક વાતમા તમે ભૂલ ખાધી છે તે એ છે કે કનકધ્વજ કુમારની જગ્યાએ જરૂર તમારા પુત્રજ હતા અને તેજ પ્રેમલાને પરણ્યા છે, એમાં મને જરાપણ અદેશો નથી આમાં જો મારી ભૂલ કરે તો મને કળકો આપજો.” વીરમતીએ કહ્યું કે—“ હવે તું બહુ કાઠી થઈ ગઈ છે તે જાણ્યું ! મારા પુત્રને દોગટનો એવલો આપે છે તું તો જ્યાં જ્યાં રૂપવંત પુરૂષ દેખીશ ત્યાં ત્યાં ચંદ જઈશ ! પણ મને મારા પુત્રની ખાતરી છે, કે તે મારે વશ છે.” ૬-૯

હો ચંદ્ર મુણી ચિત્ત ચિંતવે, રખે મુજ દહેતી વિમાત હો; હો પરણ્યું પાધરું
આણુશે, જો એ જાણુશે વાત હો. વીં ૧૦ હો ઇમ પંથે લહેતાં થકાં, નિર-
ખતાં કૌતુક કોડ હો; હો પુર ગિરિવર ઉદ્ધંધતા, નમતાં તીર્થ કર જોડ હો.
વીં ૧૧ હો તેહવે દીઠા દ્વરથી, આભાપુરી અહિંસા હો; હો તેહવે કરાયુધ
ખોલિયા, દિનતણા આગેવાન હો. વીં ૧૨ હો પામી અચરિત દેખીને, પ્રાચી
દિશિ આનંદ હો; હો ઉદય થયા ઉછ ગમે, દિનકર તિમ વળી ચંદ્ર હો. વીં
૧૩ હો પ્રહ વિકસી સુવસી જિસે, નભચારી સહકાર હો; હો આવી ઉતર્યો આ-
રામમે, નિજ થાનક નિરધાર હો. વીં ૧૪ હો આપણી આ આભાપુરી, આ
આપણોડા ખાગ હો; હો વહૂ તરથી ઉતરો, કહે સાસુ મહાભાગ હો. વીં ૧૫
હો મહીરૂથી બિહુ ઉતરી, કોટર કેડે તેહ હો; હો ચંદ્ર ભણી જોવે નહીં, પુણ્ય-
તણું ફળ એહ હો. વીં ૧૬ હો શુચિ થાવા સાસુ વહૂ; ગઈ પુષ્કરણી જામ હો;
હો કોટરમાંથી નીકળ્યો, ચંદ્ર નરેશ્વર તામ હો. વીં ૧૭ હો આનંદે મંદિર
આવીયો, હિયેડે ધરતો હેજ હો; હો નૌતમવેપ રચી કરી, સુખભર સુતો સેજ
હો. વીં ૧૮ હો હસતાં ગમતાં આવિયાં, સાસુ વહૂ પણુ ગેહ હો; વીં ૧૯
મોહને કહી, બીજા ઉદ્ધાસની એહ હો. વીં ૧૯

આ વખતે વૃક્ષના કોટરમાં રહેલ ચંદ્રાન વિચારે છે કે—‘ રખે જો આ મારી વાત
જાણુશે તો જરૂર હેરાન કરશે, તેથી કોઈ રીતે મારી વાત જાણાય નહીં તો ઠીક ’
આ પ્રમાણે તે વિચારે છે, સાસુ વહૂ વાતો કરે છે અને વૃક્ષ અનેક નગરો અને પર્વતો
ઉદ્ધ ધતુ આપ્યું જાય છે એમ ચાલતા દ્રુથી આભાપુરી દેખાણી કુકડાઓ ખોલવા લાગ્યા
પૂર્વ દિશા આનંદ પામી એક બાજુથી અરુણોદય થવાની તૈયારી થઈ અને બીજી બાજુથી
ઉદયાચળ ઉપર સૂર્ય ચડે તેમ ચંદ્ર પણ આવી પહોંચ્યો પ્રભાત થતા આગે તેના વનમાં
મૂળ સ્થાનકે આવી જમીન ઉપર સ્થિત થયો એટલે માસુએ કહ્યું કે—‘ વહૂ ! આ આપણી
આબાનગરી તથા આ આપણો ખાગ આળ્યો, હવે વૃક્ષ ઉપરથી નીચે ઉતરો ’ ૧૦-૧૫

પછી જન્ને જણા નીચે ઉતર્યા, પરંતુ ભાગ્યયોગથી ચંદ્રાન તે વખતે પણ તેમની
નજરે પડ્યા નહીં ખરેખર એ પુણ્યની રચના છે પછી તે જન્ને પવિત્ર વવા માટે નચકની
પુષ્કરણીમાં ગઈ એટલે ચંદ્રાન કોટરમાંથી નીકળી ઉતાવળે પોતાના મહેલમાં આગ્યો,
અને વેશ જાહેરી નાખી નવો વેશ ધારણ કરી પોતાની શય્યામાં સુઈ ગયો સાસુ વહૂ પણ
હસતા રમતા પોતાના મકાનમાં આળ્યા શ્રી મોહનવિજયે આ વીંચમી ઢાળ કહી ૧૬-૧૯

દુહા.

વીરમતી કંઠા દધ, ગુણાવળીને તામ;	
પોહતી નવરંગ નેહશું, કુટિલા તવ નિજ ધામ.	૧
પ્રભિલા પુરની અપહરી, કોઇક મંત્ર પ્રયોગ;	
તત્ક્ષણ નરનારી સકળ, જાગ્રત થયા અશોગ.	૨
થયો પ્રાત સવિ સાચવે, જે જે નિજ પદ કર્મ;	
જપ અધ્યયનાદિક સકળ, પ્રારંભે નિજધર્મ.	૩
વાત થઇ જે રાતની, ન લહિ કિણિ નિરત્તિ;	
ગુણાવળી રાણી તણી, નિસુણો હવે પ્રવૃત્તિ.	૪
મંદિર પેઠી ધસમસી, નિરખ્યો સેજે નાહ;	
ક તે પણ નિરખી પ્રિયા, કરકંઠા સોચ્છાહ.	૫
મેં પાપિણીએ કંતને, ઇંમ નિદ્રાવશ કીધ;	
સુતો કંત જગાડવા, કંઠા ઠમકા દીધ.	૬
કપટે આળસ મોડીને, જાગ્યો ચંદ નરેશ;	
રાણી અણબાણી થકી, ભાખે વચન વિશેષ.	૭

દુહાનો ભાનાર્થ

પછી વીરમતીએ પેલી કળા ગુણાવળીને આપી અને તે કુટિલા સ્ત્રી નવ રંગ સ્નેહ ધરતી પોતાને થેગ આવી પહોંચી વીરમતીએ કોઈ મંત્ર પ્રયોગથી નગર ઉપર શુકેલી પ્રચલ્લા નિદ્રા અપહરી, એટલે નગરના મર્વે લોહા શોડ સહિતપણે જાગૃત થયા અને પોતાના પ્રાત કાળ સળધી પદ કર્મ કરવા લાગ્યા રાત્રીની હકીકત કોઈના જાણવામા ન આવી હવે ગુણાવળી રાણીનું વૃત્તાત સાલજો ૧-૪

ગુણાવળી ઉતાવળી પોતાના મહેલમા આવી ત્યા તણે પોતાના સ્વામીને નિદ્રામા પડેલા દીકા ચંદરાજાએ પણ હાથમા કળા સહિત તેને દીઠી ગુણાવળીને એક તરફથી શાંતિ થઇ પણ બીજી રીતે જોઈ થયો કે મેં પાપિણીએ સ્વામીને આવી ઘોગ નિદ્રામા નાખી દીધા તે ઠીક ન કર્યું પછી તેને જગાડવા કળાના ઠમકારા દીધા એટલે ચંદરાજા કપટથી આળસ મરડવા લાગ્યા તે વખતે ગુણાવળી અબાણી થઈને બોલી ૫-૭

દાળ ૨૧ મી.

(નિદ્રા પેરણ ક્ષુદ્ર ગદી—એ દેશી)

રચણી વિહાણી પ્રહ થયો, તમે ઉઠો હો નણુદીના વીર કે; રૂડાં પંખી
કુકડા, સહુ પહિલાં હો જાગે થઈ ધીર કે. ૧ નિદ્રાડી નાહ નિવારીએ. દિન
ઉઠ્યો હો સુવે નર કોય કે, જેહ મુતાં રવિ ઉગમે, તસ વીરજ હો ધીરજ નવિ
હોય કે. નિં ૨ જે નર હોય નિરૂપી, વળી ખૂરખ હો શંખર હોય જેહ કે;
વેળા કરણુનરેશની, ઉંઘડીએ હો ફેકટ ગમે તેહ કે. નિં ૩ રાત અલેખે
આજની, તમે ક્રીધાં હો નવિ આજ વિલાસ કે; મેં તુમ કાળે ઉભગરો, ભોગ-
વીને હો ક્રીધો આયાસ કે. નિં ૪ જગાવતાં નવિ ભગીયા, સોહણુડે હો કાંઈ
પામ્યા હો રાજ કે; કે પરણ્યા કોઈ ગેહિની, ઇમ સુખભર હો સુતા હો આજ
કે. નિં ૫ જાગો નિદ્રાણુ નાહલા, ઉઠ્યાચળ હો ઉઠ્યો દિનકાર કે; અંતર-
યામી પ્રાતનો, નિરખાવો હો મુજને દેદાર કે. નિં ૬ ઉભી હું ભરીને
ગંગાજળી, દંતધાવન હો કરી કરો મુખ શુદ્ધ કે; એ વેળા નરવર કરે, અખાડે
હો ઉભા મક્ષ યુદ્ધ કે. નિં ૭ અવસર રાજસભાતણો, થયો જાગો હો સાસુના
જાત કે; દેશે ઓલભો જો જાણુશે, આવીને હો ઇલાં તુમને વિમાત કે. નિં ૮

દાળ એકવીસમીના ભાવાર્થ.

“ હે નણુદીના વીર ! રાત્રી બ્યતિત થઈ, પ્રભાત ઝાળ થયો, માટે હવે ઉઠો આ
રૂડા પંખી કુકડા સર્વની પહેલા ધીર થઈને જાગે છે માટે હવે નિદ્રાને નિવારો, દિવસ
ઉગતા ફોણુ સૂઈ રહે ? જે નર દિવસ ઉગતા સુવે તેને વીર્ય અને ધીરજ હોતા નથી હે
રાજા ! જે પુરૂષ નિરૂપી હોય અથવા મૂર્ખના શેખર હોય તે નિદ્રાથી કરણુરાજની
વેળા ફોગટ શુભાવે છે હે નાથ ! આજની રાત્રી તો મારે વૃથા ગઈ છે, કારણ કે મે
આખી રાત ઉભગરો કર્યો પણ તમે તો જગાડનાએ જાગ્યા નહીં એવા નિરાતે ઉઘી
ગયા હતા કે જાણે સ્વપ્નામાં કોઈ રાજ પામ્યા હો અથવા કોઈ રાજકન્યા માથે પાણિ
અહણુ કર્યું હોય ! એમ જણાય છે ૧-૫ હે નાથ ! હવે તો જાગો ઉઠ્યાચળ ઉપર સૂર્ય
ઉગ્યો છે માટે આપના મુખનું મને દર્શન આપો હું ગંગાજળ દાતણુ લઈને ઉભી છું,
માટે દંતધાવન કરી દેશો આ વખત રાજપુત્રો તો અખાડામાં જઈને મન્દયુદ્ધ કરે રાજ
સભાનો વખત પણ થઈ ગયો છે માટે હે માસુના બાપ ! હવે ઉઠો જો એટલા બધા
મોડા ઉઠો છો એમ તમારી વિમાતા જાણશે તો આવીને ઠગકો આપશે ” ૬-૮

જાગ્યો કપટનિદ્રા તણ, સ્ત્રી વચ્ચે હો હલફલતો ચંદ કે; રે રે વેળા બહુ થઈ,
 નવિ જાણ્યો હો ઉદયો જે દિણંદ કે. નિં ૯ રજનીએ જે થયું માવડું,
 ઘેરાણું હો તેહથી મુજ દિલ કે; તેણે સેજડીથી ઉઠતાં, થઈ મુજને હો
 રાણીજી ઢીલ કે. નિં ૧૦ તમે પણ દીસો ઉબગરા, આચરણે હો જાણું છું
 એમ કે; આજ તો વાતજ ઘણી ભલી, દિન ઉદયથી હો તમે માંડ્યો છે પ્રેમ
 કે. નિં ૧૧ વાત રસિલી આજની, લાગે છે હો વાણિકનો રંગ કે; જાણીએ
 કિહાંક કીડા કરી; આજ એહવા હો દીસે છે ઢંગ કે. નિં ૧૨ કહોજી કહો
 મુજ આગળે, રાતડીએ હો રમત જે ક્રીધ કે; પછી અમને પ્રતિબોધજો, કહી
 કહીને હો વાતું અપ્રસિદ્ધ કે. નિં ૧૩ કહે રાણી રાજ ભણી, રમતડી હો
 નવિ જાણું કોય કે; હું કિહાં જઈ સાહિબા, એ મૂકી હો ચરણાંબુજ દોય કે.
 નિં ૧૪ ભોળી ભેદ લહે નહી, મુખે માંડી હો કરે પીઉથી વાત કે; તમે પીઉ
 કિહાંધંક આજુની, રમી આવ્યા હો દીસો છો રાત કે. નિં ૧૫ હું અખળા
 આજ્ઞા વિના, કિમ વિણ કહે હો બાહિર ધરૂં પાય કે; રે રઢિયાળા રાજ્યા,
 મછરાળા હો માનો મહારાય કે. નિં ૧૬ મોહને બીજા ઉદ્ધાસની, એકવીસમી
 હો કહી સુંદર ઢાળ કે; ભાવી કથા નૃપ ચંદની, એહ આગળ હો અતિહી
 છે રસાળ કે. નિં ૧૭

શુભાવળીનાં આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને ચંદરાજ કપટનિદ્રા તણ હાંફલાં શંકલા
 થઈને ઉઠ્યા અને બોલ્યા કે—“ બહુ વખત થઈ ગયો, સૂર્ય ઉગ્યાની પણ ખબર પડી
 નહીં, રાત્રીએ માવડું થયું તેની ઠંડકથી મારું દીલ વધારે ઘેરાઈ ગયું તેથી રાણીજી !
 મને ઉઠતા વાર લાગી. પણ આજે તો તમને પણ આખી રાતનો ઉબગરા લાગે છે. કેમકે
 આંખો તે વાત કહી આપે છે વળી આજ તો અત્યારથીજ પ્રીતિ વિશેષ ખતાવવા માંડી
 છે. વળી આજની વાત તો કાંઈક રસ્તીલી લાગે છે, કેમકે તમે પણ વાણીયાશાઈ રંગ
 ખતાવવા માંડ્યો છે એમ જણાય છે કે આજે રાત્રે તમે કાંઈક કીડા કરી આવ્યા છો
 આજના ઢંગજ બુદ્ધા જણાય છે તો હવે અમને વાત તો કરો કે રાત્રે કયા ગયા હતા ?
 પછી અમને જગાડવાની હેતાળી વાતો કંજો. ” શુભાવળી બોલી કે—“ હે સાહેબ ! હું
 આપના ચરણકમળ છોડીને કયા જાઉં ? હું તો કાંઈ રાતની વાત જાણતી નથી; પણ તમે
 કાંઈ રમી આવ્યા લાગો છો મારાથી આપની આજ્ઞા વિના મહેલની ગહાર પગ પણ કેમ
 દેવાય ? માટે તમે ખરેખરી વાત કહી દો ” હે રઢિયાળા અને મછરાળા રાજ ! આ
 મારી વાત જરૂર માનજો શ્રી મોહનવિજયે બીજા ઉદ્ધાસની એકવીસમી સુંદર ઢાળ કહી
 છે ચંદરાજની ભાવી કથા આગળ ઉપર અતિ રસિક આવે છે ૯-૧૭

હહા.

- વચન સુણી વનિતા તણાં, ચિંતે ચંદનરેશ;
વાંક નહી વનિતા તણે, વાંક વિભાત વિશેષ. ૧
- એકજ રજનીની સંગતે, નારી થઇ નિઃશંક;
જે કાંઇ ચરિત્ર ન બાણતી, વહતી વચન અવંક. ૨
- લાગ્યો સંગ વિભાતનો, તિણે પદ્મટાણી નારી;
જિમ વિપ હેાય બરાસથી, નાળિકેરનું વારી. ૩
- દુઃસંગતિથી સાધુજન, પામે વિકૃતિ વિકાર;
ચંત્રઘટી સંગતિથકી, ઝલ્લરી સહે પ્રહાર. ૪
- દુષ્ટ સંગ અંગાર સમ, રસ વિરસે એક રંગ;
શામ કરે શીતળ હુતો, ઉષ્ણ તપાવે અંગ. ૫
- નારી વારી તરવાર સમ, નેત્ર તુખાર નરેશ;
જે જિમ વાળે તિમ વળે, વાળણહાર વિશેષ. ૬
- પ્રાણનાથ કહે હે પ્રિયે ! મુકો નારી ચરિત્ર;
રાત રમ્યા કિહાં આજની, પેહેરી વેષ વિચિત્ર. ૭
- ભોળવવા પીઉ ભાભિની, કલ્પિત કહે અવઘાત;
અવધારોજી વિનવું, રાત તણી જે વાત. ૮

હહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણેનાં રાણીના વચનો આભળીને ચંદરાબ્જ વિચારવા લાગ્યા કે ‘આમા આને બિલકુલ વાક નથી. માત્ર એક ગત્રીના પ્રસંગમાં જે સરલ અને સ્વાચ્છ બોલી હતી તે વાંકી અને અસત્ય બોલનારી થઇ પડી આમાં વાક માત્ર વિભાતાનો છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણનું પાણી કપૂરના સગમથી વિષરૂપ થઇ ભય છે તેમ સાધુજનો પણ દુઃસંગતિથી વિકાર પામી ભય છે ચંત્રની ઘડીના સંગમથી ઝાલરને પ્રહાર સહન કરવા પડે છે દુષ્ટનો સંગ અંગારા નેવો છે. ઠંડો થયે હાથ કાળા દરે અને ઉનો રહ્યો શરીર તપાવે, તે બધી સ્થિતિમાં નુકસાનજ કરે છે વળી નાગે, વારી, તલવાર, નેત્ર, અશ્વ અને નરેશ જેમ વાળીએ તેમ વળે છે.’ તેમા વાળનારની વિશેષતા છે. આ પ્રમાણે વિચારીને બોલ્યા કે—“ હે પ્રિયે ! હવે બીજી ત્રીજી વાત પડી મૂકીને વિચિત્ર વેષ પહેરીને રાત્રી ક્યાં રમી આવ્યા તે સાચું છે. ” ગુણવળી પતિને બોળવવા માટે કલ્પિત વાતો કહેવા લાગી. ૧—૮

ઢાળ ૨૨ મી.

(સલુણી યોગણી રૂડી બે—એ દેશી.)

ગિરિ વૈતાલ્ય વિશાળાનગરી, મણિપ્રભ ખેચરાધીશ; ચંદ્રલેખા તસ
ગેહની, અતિ વિલસે મુખ નિશદિશ. સલુણા મુણ્ણે નારી ચરિત્ર, અરે હાં પણ
અવસાને પવિત્ર. સલુણા. (એ આંકણી.) ૧ ક્રીધાં એકમના સવિ આજ્ઞા,
ખેચર અવર અનેક; રીત એ સત્પુરુષો તણી, ભિન્ન ભિન્ન ભણી કરે એક. સં ૨
યાત્રાદિક ગુરૂ મુખથી નિસુણી, પ્રગટ્યો ભાવ અનંત; તામ વિમાન રચી નવું,
સકલત્ર ભેટ્યા ભગવંત. સં ૩ તે વિદ્યાધર આજની રજની, આવ્યો આભા રાતિ;
જે ધન ઇહાં વુઠ્યો હતો, તેણે પસર્યો પ્રલંબન ભાંતિ. સં ૪ અટક્યું વિમાન
ત આલે ગગને, ક્રીધાં કોડી પ્રકાર; પામી અચરિજ ખેચરી, તેણે વિનવ્યો નિજ
ભરથાર. સં ૫ વિણ ન્હતુ ઇહાં કિમ વુઠ્યો વરપા, કિમ થંભાણું વિમાન; કરિયે
પ્રસાદ એ મુજને, ખેચર તણા મુલતાન. સં ૬ ખેચર કહે એ વચન અગોચર,
રે નારી ન કહાય; કરીયે તથા જે પારકી, આપણને નફે શો થાય. સં ૭ બમણો
હઠ માંડ્યો ખેચરીએ, સ્ત્રીહઠ જગ દુવરિ; મણિપ્રભે નિજ કાંતા ભણી, કહ્યો પછી
સકળ પ્રકાર. સં ૮ આભાપુરપતિ ઉપરે મુર કોઈ, કુપિત છે વૈર વિકાર; નૃપને
અતિ પરિતાપવા, તિણે વિરચ્યો એ જળધાર. સં ૯ તે નૃપની પુણ્યાઈએ,

ઢાળ ખાવીશમીના ભાવાર્થ.

હે સ્વામી ! વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર વિશાળા નામે નગરી છે, ત્યાં મણિપ્રભ નામે વિદ્યાધર
રાજ છે. તેને ચંદ્રલેખા નામે સ્ત્રી છે. જે રાત્રિદિવસ મુખ વિલાસ કરે છે હે સન્નજનો !
નારીનું ચરિત્ર સાંભળો કે જે છેવટે પવિત્ર ગણાયે, તે વિદ્યાધરે તમામ વિદ્યાધરોને પોતાની
આજ્ઞાને આધીન બનાવી દીધા છે. ખરેખર ! સન્નજન પુરુષોની એ રીત હોય છે કે દરેકે
દરેકની સાથે મળી જવું. અન્યદા ગુરૂ મહારાજ પાસેથી યાત્રાદિકનો અધિકાર સાંભળી અનંત
ભાવ પ્રગળ્યો. તત્કાળ એક નવું વિમાન રચી તે સ્ત્રીસહિત ભગવંતને ભેટવા આવ્યો.
ભગવંતને ભેટીને યાત્રા કરીને આજ રાત્રીએ આભાનગરી ઉપર આવ્યા, તે વખતે વરસાદ
થવાથી ગહુ પવન નીકળ્યો ૧-૪ તેથી તેનું વિમાન ઘણા ઉપાય કરવા છતાં પણ થંભાણું—
ચાલી શક્યું નહી. એટલે આશ્ચર્ય પામેલી વિદ્યાધરીએ પૂછ્યું કે “ હે સ્વામી ! આજે અહીં
અકાળે વૃષ્ટિ કેમ થઈ અને આપણું વિમાન કેમ થંભાણું ? ” વિદ્યાધર કહે “ એ વાત કહેવા જેવી
નથી. આપણે પારકી વાત કરવામાં નફે શો ? ” એટલે તો વિદ્યાધરીએ હઠ દીધો કે “ જરૂર
કહો ને કહો. ” એટલે વિદ્યાધરે તેનાથી થાકીને કહ્યું કે— “ આ આભાપુરી ઉપર કોઈ દેવતા
રૂપમાન થયો છે, તેણે રાજને પરિતાપ ઉપજાવવા આ વૃષ્ટિ કરી છે ૫-૯ અને રાજના પુણ્ય

યંભુ આપણું એહ વિમાન; એ કારણ છે હે પ્રિયે, કહે નારી વચન પરધાન. સં
 ૧૦ છે કાંઈ કારણ સામર્થ્ય તુમમે, જિમ એ ઉગરે ભૂપ; તો ઉપકાર કરો પ્રભુ,
 ઉપકાર છે ધર્મ સરૂપ. સં ૧૧ વિદ્યાધર કહે મુજથી શું હોવે, પંથુ એક જાણું
 ઉપાય; તે જો નૃપમાતા કરે, તો વિધન વિલય સવિનય. સં ૧૨ આવી વિદ્યાધરી
 નિજ પતિ લઈ, વીરમતીની પાસ; તુજ સુતના કલ્યાણનો, રે ખાઈ મુણ અવ-
 કાશ. સં ૧૩ ખિંબ મનોહર સોળમા જિનનો, થાપો થાન પવિત્ર; પંચ મંગળ
 દીવો કરી, ભરો ફૂલનો પગરવિચિત્ર. સં ૧૪ માહરી વિદ્યાધરી નૃપ પત્ની, તિમ
 તું નૃપની વિમાત; જિનગુણ ગાઈ રાતિજગો, કરો જિહાં લગે થાય પ્રભાત.
 સં ૧૫ પછી એક આપું કણુર કંબા, ફરસો ભૂપ શરીર; તો સુત વીર નરેશનો,
 સજ્જ હોશે ફિરિ વડવીર. સં ૧૬ ખાઈએ તુરંત તેડાવી મુજને, સયળ સુણાવી
 વાત; વિદ્યાધર વચને અમે, પ્રભુ ભક્તિથી નિગમો રાંત. સં ૧૭ શ્રી જિનરા-
 જનો રાસ રમ્યાં અમે, તુમ માટે પ્રાણેશ !; કંબાથી તુમને જગાવિયા, ગયો
 વિદ્યાધર નિજ દેશ. સં ૧૮ એ આજની રજનીતી રમત, પીઉછ મેં ક્રાધી
 પ્રકાશ; મોહને ઢાળ ખાવીશમી, કહી મનોહર ખીજે ઉલ્લાસ. સં ૧૯

પ્રતાપથી આપણું વિમાન થંભાણું છે. ” ત્યારે એથી બોલી. “ હે પ્રિયતમ ! એવો
 કાંઈ ઉપાય છે કે જેથી એ રાજાને અડચણ ન આવે કારણ કે એવું સામર્થ્ય હોય તો પરા-
 પકાર કરવા યોગ્ય છે. ” વિદ્યાધર કહે કે “ મારાથી તો શું થઈ શકે પણ એક ઉપાય
 જાણું છું તે જો તેની વિમાતા કરે તો રાજા ઉગરે અને વિદ્યાધર વિસરાણ થઈ જાય. ” પછી
 વિદ્યાધરી પોતાના પતિને લઈને તમારી માતા પાસે આવી અને કહ્યું કે “ હે માતા !
 તમારા પુત્રહિતને ઉપાય મારા પતિ કહે તે સાંભળો. ” વિદ્યાધરે કહ્યું કે—“ પવિત્ર
 સ્થાનકે શ્રી શાંતિનાથજીના મહામંગળમય જિંજનું સ્થાપન કરીને તેની પાસે પંચ દિપક
 કરી તમે, રાજાની રાણી અને મારી પત્ની આખી રાત્રી પ્રભુના શુભગાનવડે રાત્રિજાગરણ
 કરો અને પ્રભાત થાય ત્યારે આ કંબા તમારા પુત્રને અડાડજો કે જેથી તે સજ્જ થઈ
 જશે અને વિદ્યા માત્ર નાશ પામશે. ” વિદ્યાધરે આ પ્રમાણે કહેવાથી આપની વિમાતાએ મને
 બોલાવી અને અમે આખી રાત્રી વિદ્યાધરે કહ્યા પ્રમાણે જિન ગુણ ગાનમાં વ્યતિત કરી.
 પછી કંબાવડે મેં આપને જગાડ્યા અને તે વિદ્યાધર સ્વસ્થાનકે ગયો. આ પ્રમાણેની
 અમારી રાત્રી સંખંધી હકીકત છે. શ્રી મોહનવિજયે આ ખીજ ઉલ્લાસના ખાવીશમી
 મનોહર ઢાળ કહી છે. ૧૦-૧૯.

દુહા.

- ચંદ કહે ચતુરા નિસુણ, એ કહો સાચો મર્મ;
જે હોય નારી પતિવ્રતા, તેહનો એહિજ ધર્મ. ૧
- અકૃત કરે પિઉ કારણે, સુકૃત કરે વિશેષ;
પ્રકૃતિ એ સતીચો તણી, હોય પુરાકૃત દેષ. ૨
- સુતનું માતા હિત કરે, પતિભક્તિ હોય નાર;
શી અધિકાધ તેહમે, છે જગસ્થિતિ વ્યવહાર. ૩
- મુજ કારણ ઉભગરો, કર્યો તુમે બહુ રીત;
ભલી થઇ કરૂણા કરી, અમ તુમ સાચી પ્રીત. ૪
- જૂઠું કેમ કહો તમે, માન્યા વચન વિરામ;
જો જૂઠું ભાખો તુમે, તો વાયસ હોય શ્યામ. ૫
- જો પ્રભુ રાસ રમ્યો નહી, મુજ માટે તુમે નાર;
તો સાચર ખારો હુવે, દિનકર વમે તુષાર. ૬
- તુમ વિણ કુણ પતિના જતન, કરે અવર સંસાર;
આવ્યો માલવ દેશનો, ચાંપલ દેને ભાર. ૭

દુહાનો સાવાર્થ.

ચતુર ચંદરાબજે તે બધી વાત સાબળી લઈને કહ્યું કે—“તમે સાચેસાચી વાત કરી પતિવ્રતા સ્ત્રીના એ જ ધર્મ છે કે—પતિના હિતમા તત્પર રહેવું. પતિને માટે સ્ત્રી અકૃત્ય પણ કરે, સુકૃત્ય તો વિશેષે કરે એ સતીઓની સંસ્કાર પામેલી પ્રકૃતિ હોય છે. સ્ત્રી નિરંતર પતિની ભક્તિવાળીજ હોય અને માતા તો પુત્રનું હિત કરે તેમાં નવાઈજ શી ? તમે મારા માટે આખી રાત્રીનો ઉભગરો કર્યો તે માટે મોટી મહેરગાની કરી મારી અને તમારી સાચી પ્રીતિમાં એ ઘટેજ છે; પણ તમે જૂઠું કેમ કહો છો જાકી જો તમે જૂઠું કહો તો કાગડા કાળા થઇ જવા જોઈએ. હે સ્ત્રી ! જો તમે મારે માટે જિન પ્રભુનો રાસ ન રમ્યાં હોત તો સમુદ્ર ખારો ધર્મ જવો જોઈએ અને સૂર્યમાંથી ઝાકળ વરસતી હોત વળી તમે મારા માટે આખી રાત ઉભગરો ન કરો તો બીજું કોણ કરે ? કારણ કે આખા માળવા દેશનો ભાર ચાંપલદે ઉપર આવ્યો જણાય છે. ૧-૭

દાળ ૨૩ મી.

(મખીરી આ પો વમત બટાગડો—એ દેશ)

સખીરી ચદ્ર કહે ચદ્રાનને, ચં તુમ વચન છે પ્રતીત; મુગુણ જન સાંભળો, પણ મુજ વિનતિચિત્ત ધ્રેરા, ચિં કહે કહિવાય એ ગીત. મું ૧ મખીરી રાસમંડળ જિનરાજનો, જિં ઉદય કિહાંથી થાય; મું મં એહલું ભાગ્ય કિહાં થકી, કિં ને જિનગુણ ગવરાય. મું ૨ મં જિનની ભક્તિ ને કીલએ, નેં તો લહીએ ભવપાગ; મું મં જિનગુણ ગાતાં બહુ થયા, બં જ્યોતિવધુ ભરતાગ. મું ૩ સં જિમ તુમે પ્રભુગુણ આસવી, આં મુજને કીધ કટયાણ; મું સં તિમ અમે પણ મુપનું લઈ, મું મંચ નિશાને પ્રમાણ. મું ૪ સં તુમે એહ આભા-નગથી, નં કોશ અઢાગશેં સીમ; મું મં જાણું વિમળપુરી તુમે ગયા, તું સાસુ પણ છે સમીપ. મું ૫ સં તિહાં કોઈક નગ પરણતો, પં દેખો છો બિહુ તેહ; મું સં જાગ્યો એહવે હું ઇલાં, હું કૌતુક સુપન રચો એહ. મું ૬ સં તુમ કથનને મુજ સુપનમાં, મું અંતર જગની દીમ; મું સં એ બિહું માંહે કીહું ખરું, કીં એ જાણે જગદિશ મું ૭ સં મે જાણ્યુ અનુમાનથી, અં સુપનની શી પરતીત; મું સં મુપન દ્રષ્ટાંતે સ સાગની, સં ખોટી કહી છે ગીત. મું ૮ સં તુમે અનુભવિયુ તે ખરું, તેં ખોટું નિદ્રા જાળ; મું સં સાચી સંઘે હોવે સતી, હોં કહે ઇમ અદ ભૂપાળ. મું ૯ સં ચિહિ વચને વિસ્મિત થઈ,

દાળ ત્રેનીશમીનો ભાવાર્થ.

હે ચદ્રાનને ! હું તમારી વાત સાચીજ માનું છું અને તમારી પ્રતીતિ છે આખી રાત્રી જિનગુણ ગવાય એવા ભાગ્ય કયાથી ? જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી પ્રાણી ભવનો પણ પાર પામી જાય છે તમે જેમ આખી રાત્રી જિનગુણગાનમાં વ્યતીત કરી તેમ મને પણ મધ્યરાત્રીએ એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે—“ જાણે તમે સાસુજીની સાથે અહીંથી અઢારસો કોસ દૂર વિમળાપૂરીએ ગયા અને ત્યાં એક મહા રૂપનત પુરૂષને પરણતો જોયો અને પાછા અહીં આવ્યા ’ મારા સ્વપ્નમાં અને તમારી વાતમાં ઘણુંજ અંતર છે પણ સ્વપ્નના સાચા થેના હોય ? તમે અનુભવ્યુ તે સાચું ! એમાં ખોટાની શકા પણ કેમ કરી શકાય ? કારણુ એમાં સાચું શું તે તો પરમાત્મા જાણે પણ આ સસારની જેમ સ્વપ્ન ખોટું હોય છે અને પતિવ્રતા કહે તે સાચું હોય છે ” ૧-૯

આવા પતિના વચન સાંભળી વિસ્મિત થઈને શુભાવળી પતિને ખોટા પાડવા માટે ‘સ્વપ્નના તો જુઠાજ હોય છે’ એમ જણાવવા બોલી કે—“ હે સ્વામિન ! એક શિવના

વિં નિસુણ નિશા સંબંધ; સું સં પણ પીઉ ખોટો પાડવા, પાં કહ્યો
એક પ્રબંધ. સું ૧૦ સં કહે રાણી સ્વામી સુણો, સ્વાં શિવસેવક હું તો
એક. સું સં સુપનમેં દીકું દેહરં, દેં સુખડી ભર્યું સુવિવેક. સું ૧૧ સં
ઉઠી ઉંધાગળે નૂતર્યા, નૂં નિજ ન્યાતિલા સર્વ; સું સં પાછો આવીને
જુએ, ને ખાલી શિવ ઉપવર્ગ. સું ૧૨ સં અપહરી ઇશે સુખાસિકા, સું
જાણે હો સેવક મૂઠ; સું સં દેઈ પ્રાસાદ પૂજ્યા વિના, પૂં પોઢ્યો જ્ઞાતિથી
ગૂઢ. સું ૧૩ સં પહેર દિવસ રહ્યો પાછલો, પાં જ્ઞાતિ જગાડે હો જોય;
સું સં કહ્યું રે મૂર્ખ ભોજન તણી, ભોં ઢીલ કરે ઇમ કોય. સું ૧૪ સં
ભોજ્ય સામગ્રી દીસે નહીં, દીં સહિ તો તેં હાંસુ કીધ; સું સં જ્ઞાતિ ભણી
ઉત્તર ઇસ્યો, ઉં શંકરપૂજકે દીધ. સું ૧૫ સં કાણુ એક પડખો જો તુમે, જોં
ભરં સુખડીએ પ્રાસાદ; સું સં કહે સુપનમેં દેખું પૂરવપરે, પૂં તો જિમાડું
સવાદ. સું ૧૬ સં સહુ કહે સુપનની સુખડી, સું તિણે કિમ ભાંજે ભૂખ;
સું સં પસ્તાવો પૂજરી કરે, પૂં ખોટો એ સુપન સલૂખ. સું ૧૭ સં તિમ
સુપનમાંહે પ્રભુ, માં વિમળપુરી મુજ દીક; સું સં હું તો ઉભી તુમ આગળે,
તું જૂઠું શું ખોલો અનીક. સું ૧૮ સં જાતે વળતે છત્રીશરોં, છં કોસ હોવે
મહારાજ; સું સં વાત તે માનવાની નહીં, નીં આવે એ વાતે લાજ. સું ૧૯

પૂજરીએ સ્વપ્નામાં આપું શિવમંદિર સુખડીએ ભરેલું દીકું એટલે જાગીને તરતજ પોતાની
જ્ઞાતિ ગંધીને જમવાનું નોતરું આપી આવ્યો. પછી આવીને જોવા માંડ્યું તો મીઠાઈ
ખીલકુલ દીકી નહીં. એટલે વિચારું કે-શિવે ગંધી સુખડી અપહરી જણાય છે, એમ વિચારી
ખાશણા બંધ કરીને સુતો. પાછલો પહેર દિવસ રહ્યો એટલે જ્ઞાતિવર્ગ ગંધો ત્યાં ભેગો થયો.
તેણે ત્યાં ભોજન સામગ્રી ખીલકુલ દીકી નહીં, તેમ પૂજરીને પણ દીઠો નહીં. શિવમંદિરના
દ્વાર પણ બંધ દીકા. પછી તેને જગાડ્યો એટલે તે જોય્યો કે-‘જરા રાહ જુઓ, હમણા
કાલ રાત્રીની જેવું સ્વપ્ન આવે અને સુખડી દેખું તો તેનાવડે તમને જમાડું. ઉતાવળા
ન થાઓ.’ ૧૦-૧૬ એટલે ગંધો જોય્યા કે-‘તું શું અમને સ્વપ્નાની સુખડી જમાડવાનો
હતો ? તે સુખડીથી શું માણસની ભૂખ ભાંગતી હશે ? માટે ઘેલો થઈ ગયો લાગે છે.’
એમ કહી સૌ પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા અને પૂજરી પણ મનમાં પસ્તાયો કે મેં ભૂલ કરી.
માટે હે નાય ! સ્વપ્ના તો એવાં ખોટાંજ હોય છે તમે અને સ્વપ્નામાં વિમળાપૂરીમાં
જોઈ અને હું તો અહીં તમારી પાસેજ હતી. વળી જતાં આવતાં છત્રીશમેં કોસ ધાય
એટલું તે કેવી ગતે જવાય અવાય ? માટે એ વાત કાંઈ માનવા જેવી નથી. એવી વાત
કરતાં પણ શરમ આવે. ૧૭-૧૯

સં હે રાણી રાજા કહે, રાં હુંતો કરું છું હાસ; સું સં મુજને તારા
વચનનો, વં પૂરણ છે વિશ્વાસ. સું રં સં રંગરણી રાજા અછે, રાં
સહુકો અછે નિજ ગેહ; સું સં આગળ સંબંધ મીઠો, મીં તિમ વળી
નવલો નેહ. સું રં રં સં ત્રેવિશે ઢાળે કહો, ઢાં મોહને બીજો ઉલ્લાસ;
સું સં શ્રી જૈનધર્મથી લહે, થં ચંદ નરીંદ પ્રકાશ. સું રં

ચંદરાજાએ કહ્યું કે—“ હું તો તમારી હાંસી કરું છું. મને તમારા વચનનો પૂરે-
પૂરો વિશ્વાસ છે. રાજા પોતાના રંગે ખુશી રહ્યો. બીજા પોતપોતાને ઘેર રહ્યા છે. હવે
આ વાતનો સંબંધ આગળ મીઠો આવે છે. તેમાં વળી નવીન સ્નેહ ભરેલો છે આ
બીજા ઉલ્લાસની ત્રેવીસમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયે કહી છે. રાજા ચંદ જૈનધર્મ ઉપરની
આસ્તાથી પોતાનું તેજ પ્રાપ્ત કરે છે. રં-રં

હજી ગુણાવળી ચંદરાજાની હકીકતને ખોટી પાડવા પ્રયાસ કરશે. પરંતુ એ બધું
કુસંગના દોષનું પરિણામ છે ગુણાવળી હજી સુધી લોખંડી થઈને ચંદરાજાને સ્વાનું આવેલજ
માને છે, તેમા પોતે નજરે જોયેલું પણ ભૂલી જાય છે. ચંદરાજાએ બધું જાતે અનુ-
ભવેલું છે એટલે એને શંકા પડવા જોવા પણ નથી. અહીં રાસના કર્તાએ બીજો ખંડ
પૂરો કર્યો છે. રસિક કથાકારોની રીતિજ હોય છે. આપણે પણ અહીં પૂરા થતાં આપણા
આ વર્ણનમાંથી રહસ્ય શું લેવાનું છે તે વિચારીએ. થોડો વખત પણ કુસંગતિ કર્યાનું
પરિણામ બહુ અનિષ્ટ આવે છે તે આપણે ત્રીજા ખંડમાં જોશું. હાલ તો અહીં સુધીની
હકીકતમાંથી લેવા યોગ્ય સાર ગ્રહણ કરી આપણે પણ બીજા ખંડને સમાપ્ત કરીએ.

ઢાળ વીશમીથી ઢાળ ત્રેવીશમી સુધીનું રહસ્ય.

અહિંયા કુસંગથી થતી માહી અસર અને સ્ત્રીચરિત્રનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ ગુણાવળીએ
જાતાવી આપ્યું છે, અને વ્યંગમાં કેમ બોલાય છે તે ચંદરાજાએ શિખંબુ છે.

પ્રારંભમાં તો વીરમતી આપવખાણ કરે છે, અને ગુણાવળી સાંભળે છે. તે વખતે
ગુણાવળી પ્રેમલાને પરણનાર તો પોતાના પતિ ચંદરાજાજ હતા એમ કહે છે, પણ વીરમતી
માની શકતી નથી. તેના માનવામાં એ વાત આવે પણ કેમ ? કારણ કે આટલે દૂર
ચંદરાજા શી રીતે આવે ? તેને ક્યાં ખગર છે કે તે તો સાથેજ વિમળાપૂરી આવ્યા હતા
અને પાછા પણ સાથેજ આવે છે. ચંદરાજા પણ આ સાસુ વહૂની વાત સાંભળી રંગે ઉઘાડા
પડી ન જવાય તેની ચિંતામાં પડે છે, કારણ કે પોતાની અપરમાતા કેવી દૂર છે તે
તેઓ બહુ સારી રીતે જાણતા હતા એકવાર તો વળી જાગ્યદશા આડી આવે છે અને
ઝાડ ઉપરથી ઉતરતા પણ બેમાંથી એકે જણ તેને દેખતા નથી. ચંદરાજા પોતાના મહેલમાં
પહોંચી જાય છે અને હતા તેવા સૂઈ જાય છે; પરંતુ મીઠાળ કંઠવાદિ કેટલાંક લગ્નનાં

ચિન્હ રહી નય છે અને ઉતાવળને લીધે તે તેના ધ્યાનમાં રહેતું નથી. એટલામાં તો શુભાવળી કંળા લઈને આવે છે અને ચંદરાબને જગાડે છે. હવે પછી કપટનાટક શરૂ થાય છે. બન્ને જણા ઘણી કપટકળા કેળવે છે. પરંતુ એકની વૃત્તિ શુદ્ધ છે અને બીજાની અશુદ્ધ છે. ચંદરાબ સાચા અને શુભાવળી ખોટી છે તેને અપરમાતાના અદ્ય પ્રસંગમાં પણ કુસંગની માઠી અસર હાડોહાડ બ્યાપી ગઈ છે અને તેથી તે ઉપરાઉપર જૂઠું અને છેવટે હડહડતું જૂઠું બોલે છે, રીસ ચડાવે છે અને સ્ત્રીચરિત્ર કેળવે છે. આ બધું મૂળ હકીકતમાં વિસ્તારથી જણાવેલું છે. અહીં તો માત્ર તેનું રહસ્યજ વિચારવાનું છે.

શુભાવળી જેવી શુદ્ધ સતી સ્ત્રી જ્યારે પતિની વંચના આટલી બધી કરે અને પોતે સમજે કે પતિ બોલે છે તે વાત સાચી છે ત્યારે પણ ખરી વાત કહી ન શકે ત્યારે તે સ્ત્રીજાતિનાજ દોષ કે તેમા ખીલું કાંઈ કહી શકાય ? સ્ત્રીજાતિ અને તેમાં લાગ્યો કુસંગ એટલે વિષ વધાર્યા જેવું થાય છે

શુભાવળી પતિને જગાડે છે. પ્રસંગમાં કત્તા કહે છે કે—

જે નર હોય નિરૂધમી, વળી મૂરખ હો શખર હોય જેહ;
વેળા કરણ નરેશની. ઉધડીએ હો ફાગટ ગમે તેહ.

અર્થાત્ સૂર્યોદય અગાઉ તો અવશ્ય જાગવું જોઈએ તે વખત જે ઉધમાં વ્યતીત કરે છે તે કાં તો નિરૂધમી હોય અથવા મૂર્ખશિરોમણિ હોય એમ સમજવું. શુભાવળી પતિને કહે છે કે—‘તમે આખી રાત ઉંઘી ગયા-જાગ્યાજ નહિ તેથી મારે તો આ રાત બધી અલેખે ગઈ છે.’ જુઓ સ્ત્રીની કળા આગળ ચાલતા વળી અપરમાતાનો ભય બતાવે છે કે—‘જો મોડા ઉઠ્યાની વાત તે જાણશે તો કબકો આપશે’ હવે ચંદરાબ સામી કપટખાલ માટે છે તે પણ કહે છે કે—‘તમે કાંઈક ઉભાગરો કરી આવ્યા લાગો છો, માટે તેની વાત કરો’ શુભાવળી તો તદ્દન અબાણીજ બની નય છે કે—‘હું અખળા-તમારી આજ્ઞા વિના મહેલના ઉંબરાની બહાર પગ પણ કેમ મૂકું? માટે હું તો ક્યાંઈ ગઈજ નથી.’ છે કાંઈ અસત્યની ખામી ? ચંદરાબ હજુ સુધી પણ તેને કુસંગનો દોષ લાગ્યાનુજ જાણી તદ્દન નિર્દોષ સમજે છે તે પ્રસંગમાં કવિ કહે છે કે:—

દુઃસંગતિથી સાધુજન, પામે વિકૃતિ વિકાસ;
ચંદ્રધરીસંગતથકી, અઠરી સહે પ્રહાર.

આ સંબંધમાં ગાયને થયેલી ગધેડાની યોગ્યતાને અગે પણ કહેવામાં આવે છે કે—
‘પ્રકરાવિપ્રસંગેણ, કાષ્ઠઘટાચિહ્નવના તેમજ ‘પાણી પીએ ઘડી, ને માર ખાય આહર.’ એવી અનેક કહેવતો અને દર્શાવો છે; પરંતુ તે બધાં અવગરે સ્મરણમાં આવવાની જરૂર છે. દુષ્ટની સંગતિને કાયલાની પણ ઉપમા આપી છે કે—તે ટાઢો હોય તો

કાળુ કરે અને ઉજ્જુ થાય તો ગંગીને તપાવે, અર્થાત્ કોઇ પણ સ્થિતિમા દુષ્ટનો સગતિ હાનિકારકજ છે, સર્વથા વળ્ય છે

જ્યારે ચંદરાજ કહે છે કે-‘ હવે સ્ત્રીચરિત્ર છોડીને સાચી વાત કહો ’ ત્યારે શુભાવળી વિદ્યાધર સખધી આખી વાત નવી જોડી કાઢે છે જુઓ થોડા પ્રસંગમા પણ અસત્ય બોલવામા તે કેવી પાવરધી થઈ જાય છે વિદ્યાધરનો કથામા પણ સ્ત્રીના આશ્રહની છત થાય છે એ ધ્યાનમા લેવા યોગ્ય છે આ જોડી કાઢેલી કથા સાભળ્યા પછી વળી ચંદરાજ ચડાવે છે કે-‘ સતીઓનો એ ધર્મજ છે, અને તમારા જેવી પતિવ્રતા સ્ત્રી અને મારી હેતભરેલી માતા મારા માટે આખી રાત્રી જિનશુભગાન ન કરે તો બીજુ કોણ કરે? જો તમે જૂઠું બોલો તો કાગડા કાળા થઈ જાય, ’ ઇત્યાદિ દેખાતો કહી તેના કહેવાને તદ્દન અસત્ય કગવે છે, અને પછી પોતાને સ્વપ્ન આઘ્યાની વાત કરે છે તે સાભળી ચતુરા શુભાવળી ચમકે છે તો પણ ચંદરાજ ‘ સ્વપ્ના કાઇ સાચા હોતા નથી ’ એમ કહે છે, એટલે વળી પગમા જોડ આવવાથી જોટા સ્વપ્ન ઉપર એક વાત કહી બતાવે છે એટલે ચંદરાજ ઉત્તર વાળે છે કે-‘ તમે કહો છો તે વાત ખરી છે, હું તો માત્ર હાસી કરું છું ’ આમ બન્નેને આનંદમા રાખી કર્તા બીજો ખડ પૂરો કરે છે

શ્રી ચંદરાજના રાસનો દ્વિતીય ઉલ્લાસ સમાપ્ત.

इति श्री प्राकृतप्रबंधे चंद्रचरित्रे चंद्रसिंहलमिलनस्वरूपा, कनकध्वजकथाश्रवणरूपा, भाटक-
पाणिग्रहणात्मिका, पुनराभापुरीनगरीगमनिका=आभिषेकसुमिः कलाभिः
समर्थितोऽयं द्वितीयोल्लासः

द्वितीयः खंडः समाप्तः ।

તૃતીય ઉદાસ.

હા.

- અવિનાશી કાશી ધણી, શિવવાસી હરિતંગ;
સર્ગનિવાસી દાસ જસ, નમો પાસજિન રંગ. ૧
- ચિદાકાર ચિદજ્ઞાનચન, ચિદાનંદ ચિદ્રૂપ;
ચિદાભાસ કરૂણાથકી, હોવે ત્રિલોકીભૂપ. ૨
- જે દર્શન દર્શન વિના, દર્શન તે પ્રતિપક્ષ;
દર્શન દર્શન હોય જિહાં, તે દર્શન પ્રત્યક્ષ. ૩
- ભંગભળ નર બાળભતિ, રચે વિવિધ આયાસ;
તિહાં દર્શન દર્શન તણો, નહી નિદર્શનાભાસ. ૪

હાનો ભાવાર્થ

વિનાશ નહી પામનારા, કાશી નગરીના ધણી, મોક્ષમા રહેલા અને શરીરે નીલરંગ-વાળા તથા દેવતાઓથી પૂજિત શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને નમસ્કાર થાઓ ૧

જે ચૈતન્ય આકૃતિવાળા, ચૈતન્ય જ્ઞાન સમૂહ રૂપવાળા, આનંદ સ્વરૂપ, ચૈતન્ય રૂપવાળા, એવા ચૈતન્ય સ્વરૂપી પરમાત્માની કરૂણાથી આત્મા ત્રણ લોકનો નાથ થાય છે ૨

જે દર્શન આત્મસ્વરૂપના અનુભવ વિનાનું છે, તે દર્શન (મત) વિરોધી મતવાળું છે અને જે દર્શનમાં આત્મસ્વરૂપના અનુભવરૂપ સત્યજ્ઞ દર્શન થાય છે તેજ દર્શન પ્રત્યક્ષ દર્શન છે ૩ અજ્ઞાનને આધીન બનેલો પુરૂષ અનેક પ્રકારના પ્રયાસથી વચનોના ભંગ-ભળની રચના કરે છે તેવા કપટવાળા મત-દર્શનથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થતું નથી અને જે થાય છે તે દર્શન નથી પણ દર્ગનાભાસ છે ૪.

લલિત ત્રિભંગી ભંગભર, નૈગમાદિ નય ભૂરિ; શુદ્ધાશુદ્ધતરોક્તથી, ભાષે જગગુરુ સૂરિ.	૫
માન્યો કર્તા તો કિશું, અણુમાન્યે શો વિશેષ; મનમાન્યો માન્યા વિના, ન ગઈ મમતા રેષ.	૬
મત મત જનક મમત્વતા, મિદ્ધ જનક અમમત્વ; ધન્ય ગણે સમ ભાવથી, મત અનેક એકત્વ.	૭
જે સમહર્ષી સરલ ગતિ, આત્મશક્તિ સંપ્રાપ્ત; તે નર ચંદનરિંદ પરિ, ત્રિભુવન હોવે વ્યાપ્ત.	૮
ચંદ તૃતીય ઉત્તરસ અથ, નિસુણો મુભગ અખંડ; જસ મધુરતાથી થઈ, ખંડ તે ખંડોખંડ.	૯
કવિ શ્રોતા કારણ કરે, ચંદરચન આયાસ; સમજે કુણુ શ્રોતા વિના, કવિજન વચન વિલાસ.	૧૦

સુદર ત્રિભંગીના ભગથી ભરપૂર, નૈગમાદિ સમ નયયુક્ત અને શુદ્ધ અશુદ્ધનો નિર્ણય કરી અતિ શુદ્ધ વચનો જગતના ગુરુ સૂરિ બોલે છે ૫

ઈશ્વર જગતના કર્તા છે એમ માનીએ તો પણ શુ ? અને કર્તા નથી એમ માનીએ તો પણ શુ ? ખરી રીતે મન લ્યાસુધી કાણુમા ન આવે ત્યાસુધી મમતા જરા પણ દૂર નથી થવાની એમ સમજવુ ૬

મમતા જૂદા જૂદા મતોને ઉત્પન્ન કરનારી છે લ્યારે નિર્મમતા-નિર્મોહ-મોહરહિત પણ મિદ્ધિને ઉત્પન્ન કરનાર છે જે વિવિધ મતો-દર્શનોમા સમભાવથી એકત્વ ગણે તે નર ધન્યવાદને પાત્ર છે ૭ જે માણસ દરેક પ્રત્યે સમદ્રષ્ટિવાળો, સરળગતિ રાખનારો અને આત્મશક્તિને સારી રીતે વિકસાવનારો હોય છે તે પુરુષ ચંદરાજની માફક પોતાના યશ-કીર્તિને ત્રણ જગતમા વ્યાપ્ત કરી શકે છે ૮

હે ભાગ્યશાળી જનો ! હવે ચંદરાજના રાસનો ત્રીજો ઉત્તરસ અખંડિતપણે સાંભળો જેની મધુરતાની આગળ ખાડ શરમાઈને ટૂંકડે ટૂંકડા થઈ ગઈ ૯ કવિ શ્રોતાઓને માટેજ અથ રચવાનો પ્રયાસ કરે છે કારણ કે ઉત્તમ શ્રોતા વિના કવિલોકના વચનનો વિલાસ કોણુ સમજે ? ૧૦

યથાશક્તિ વક્તા વદે, ક્ષયોપશમ અનુસાર;

પણ શ્રોતા ભેદાલકા, તે વિરલા સંસાર.

૧૧

એક ચિત્ત હુંતી સભા, નિમુણો હવે આધકાર;

ગુણાવળી હવે અંદથી, કેવા કરે પ્રકાર.

૧૨

ઢાળ ૧ લી.

(હો મતવાલે માનના, રજની આજની રહીને રે—એ દેશી)

પૂરવપતિને ગુણાવળી, વિનવે બેહુ કરજેડી રે; સુપન તણી આંટી તુમે, વાલમજી ઘો છોડી રે. ૧ વાત વિભાસી કીજીએ. (એ આંકણી.) જે વાતે રસ વાધે રે; જે નર અણુઘટતી કહે, તે શો સ્વારથ સાધે રે? વાં ૨ કીધો રજની ઉભગરો, તે તુમે નાણ્યો લેખે રે; તો વાલેસર શું થયું, પરમેશ્વર તો દેખે રે. વાં ૩ ઘોડો દોડે વેગથી, પણ અસ્વાર ન જાણે રે; તે ઉખાણો તમે કર્યો, એવી રીઝને ટાણે રે. વાં ૪ હાંસીમાં કાઢો તુમે, પ્રીતમ તમને પરખ્યા રે; ભુંડું મ માનશો સાહિબા, વણિકકળા ક્યાં શિખ્યા રે. વાં ૫ જગત સકળ જૂઠો ગણે, જે નર હોવે જૂઠોરે; નિજ અવગુણ જાણે નહીં, વાંક દેખાડે અપૂઠો રે. વાં ૬ ઉલટો ચોર ચોરી કરી, જેમ તલારને દંડે રે; દેખાડો છો દખામણી, તિમ તુમે કરીને વિતંડે રે. ૭

ક્ષયોપશમાનુસાર યથાશક્તિએ વક્તા હમેશાં બોલે છે, પણ તેના લેકને જાણનારા શ્રોતાઓ આ સંસારમાં વિરલા હોય છે. ૧૧ માટે હવે બધા એક ચિત્ત થઈ આ ચાલતી વાતને સાંભળો. હવે ગુણાવળી રાણી અંદરાજ પાસે કેવી કેવી સુક્તિઓ કરે છે તે ધ્યાન-પૂર્વક સમજો. ૧૨

ઢાળ પહેલીના અર્થ.

અંદરાજના છેવટના વચનોથી ગુણાવળીના પગમાં કાંઈક જોર આવ્યું તેથી તે બોલી કે—“ હે સ્વામી ! આપ સ્વપ્ન સંગથી આટી બીલકુલ તણ ઘો અને જે વાતે રસ વાધે તેવી વાત કરો. અણુઘટતી વાત કરવાથી શો લાભ ? અમે આખી રાત તમારા માટે ઉભગરો કર્યો તે તો તમારા હિસાબમાં પણ ન આવ્યો. ભલે તમે ધ્યાનમાં ન હ્યો પણ પરમેશ્વર તો જાણે છે. એ તો જગતમાં ઉખાણો છે કે ઘોડો વેગથી દોડે પણ અસ્વારને તેની ખબર ન પડે. તમે પણ તેમજ કરો છો. તમે અમારી વાત બધી હાંસીમાં કાઢી નાખો છો તેથી તમે કાંઈકથી વણિકકળા શીખી આવ્યા લાગે છે. ૧-૫ જૂઠો આખા જગતને જૂઠું સમજે છે જૂઠો માણસ પોતાના અવગુણ જોતો નથી અને બીજાનો વાંક કાઢે છે. ચોર ચોરી કરી કાંટવાળને દંડે તેમ તમે વાત કરીને ઉલટી દખામણી બતાવો છો પણ હું

હું ભોળી સમજી નહીં, તમને સાચી મેં ભાખી રે; સમજણમાંહિ તુમારડી,
તમે પણ ઓછ ન રાખી રે. વાં ૮ વરલું છું હાંસી મત કરો, હાંસીએ
હોવે વિખાસી રે; કિહાં હું કિહાં વિમળાપુરી, તમને એ મતિ શી ભાસી
રે. વાં ૯ નર પરધરભંજ ઘણા, નારી નહીં કોઈ ખોટી રે; નર પરણાવે
અદેખતાં, વાત કરી કરી મોટી રે. વાં ૧૦ ઓલંઘી ધરનો ઉંખરો, ન ગઈ
કિહાં થઈ ધીડી રે; તો તમે કોરા અઢારશે, ઉપર કિહાં મુજ દીડી રે. વાં ૧૧
અંદ કહે રાણી તમે, રીસ મુધા મ અઢાવો રે; જિમ તુમ મન રાજી રહે, તે વિધ
ગાવો બળવો રે. વાં ૧૨ સુપનતણી વાતે તમે, નાકે સળ કાં આણો રે; હસ-
વાની મુજ દેવ છે, રહો છો ભેળાં શું ન જાણો રે. વાં ૧૩ પણ મુજ સુપન
ભૂંડું નહીં, મુજ નિરધાર છે એહલું રે; સાસુવહુ મોજે કરો, ભેડું મિચું
ભેડ્યે તેહલું રે. વાં ૧૪ પણ મુજને કરીને કૃપા, દેખાડજે કોઈ કીડા રે;
માહારી રખે કાંઈ આણતા, મનડામાંહે વ્રીડા રે. વાં ૧૫ તુમ કારજમાંહે
માહરં, ભેળું કાજ મુડીજે રે; જિમ ખીચડીની ખાકી, વિચમાં ઢોકળું સીજે
રે. વાં ૧૬ ગોઢડીમાંહે ગોરખ તુમે, પ્રાણપ્રિયે તુજ દીડી રે; ત્રીજે ઉલ્લાસે
પહેલી કહી, ઢાળ એ મોહને મીડી રે. વાં ૧૭

ભોળી તે કાંઈ સમજી નહીં અને બધી વાત રાત્રે બની હતી તે તમને કહી દીધી. તમારી
સમજણની શી વાત કરવી ? તમે પણ કાંઈ ઓછપ રાખી નહીં ખાદી આવી હાંસી કરવી
આપને ઘટતી નથી. કેમકે હસવામાંથી ખસવું થઈ જાય છે. ક્યાં હું અને ક્યાં વિમળાપુરી ?
તમને આ શી છુદ્ધિ સુઝી ? ઘણા પુરુષો તો પારકા ઘરને ભાંગનારા હોય છે. કોઈ નારી
ખોટી હોતી નથી પુરુષો તો દેખ્યા વગર મોટી મોટી વાતો કરી પરણાવી દે છે. હું આ ધરનો
ઉંખરો તણને ઉદ્ધત થઈ બહાર જતી નથી તે એટલે દૂર આપની આજ્ઞા વિના શી રીતે
જઈ ? તમે મને ત્યાં ક્યાંથી દીડી ? માટે એવી નકામી વાત કરવી પડતી મુકો ” ૬-૧૧

ચંદ્રસાગર કહે કે—“ રાણીજી ! એમાં રીસ શામાટે ચડાવે છે ? જેમ તમારા
મનમાં આવે તેમ ગાઓ બળવો તેમાં મારી ક્યાં ના છે ? મેં મારા સુપનની વાત કરી
તેમાં તમે નાક શું ચડાવે છે ? મારી હસવાની તો દેવ છે તે શું તમે આટલા વખતના
પરિચય છતાં બણતા નથી ? પણ માડું સ્વપ્નું ખોટું નથી એવો મને તો નિરધાર છે.
સાસુ વહૂનું સરખેસરખું ભેડું મળ્યું છે તો ખુશીથી મોજ કરો. પણ કૃપા કરીને મને
પણ કોઈકવાર એવી મોજ બતાવજો, એમાં મારી શંકા ન રાખરો. ખીચડીની ખાકી
ઢોકળું સીજી જાય તેમ તમારા કામ ભેળું માડું પણ કામ થશે. ખાદી મેં આજેજ તમને
‘ ગોઢડીમાંથી ગોરખ જાગે ’ તેમ જોળખ્યા, આજ સુધી જરાજર જોળખ્યા નહોતા ”
ત્રીજા ઉલ્લાસની પહેલી મીઠી ઢાળ મોહનવિજયે કહી. ૧૨-૧૭

હહા

- ઠહાલા વગરગુન્હે ઇશા, મોસા ખોલો કેમ;
એણે વચને પાતળો, કીધો દિસે પ્રેમ. ૧
- થઈ નિહેજ નિઃશંક શું, હસતાં ભાંજે હાડ;
જાણું છું કેઈ તુમ તણે, કાને લાગ્યો આડ. ૨
- નાણું વાંકી વાડ તણે, આણું ખાંડાધાર;
પ્રાણનાથ દીજે નહીં, વહેતા વૃષભને આર. ૩
- સુતો વેચે કંતને, તે કેઈ બીજ નાગ;
ગંગ વિરંગા મદ છક્યા, ખોલો કિમ અવિચાર. ૪
- અંગ વિલોક્યું નારીએ, પેખ્યો પગણિત કંત;
થઈ વિલખી જાણ્યા ખગ, વિમળાપુરી ઉદંત. ૫
- તો પણ પ્રીતમ આગળે, માની નહીં લગાર;
જમાડી પ્રાણેશને, ગુણાવળી તિણિ વાર. ૬
- ગઈ વહ સાસુ કને, નાહ ન જાણે તેમ;
વાત કહી સઘળી તિહાં, ચંદે ભાખી જેમ. ૭

હહાના ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણેના પતિના વચનો માબળીને શુભાવળી બોલી કે—“ હે વાલમ ! આપ વગરગુન્હે શામાટે જીકું બોલો છો ? આ વચનોથી તો આપનો પ્રેમ મારા પ્રત્યે પાતળો પડ્યો હોય એમ જણાય છે તમે બોલી બોલીને હમતા હાડ ભાગો છો મને લાગે છે કે કેઈ આડીચો તમને મળી ગયો છે કે જેણે મારી બોલી આડી ખાધી છે પણ હે સ્વામી ! હું વાકી વાડ નીચે ન આવું અને ખાડાની ધારપર આલે તેમ આણું છતા તમે વહેતા બળદને આગ મારવા જેવું કંચે છો ક્યને સુતો મેંવે તેવી સ્ત્રીઓ હોય છે, પણ તેવી હું નથી આપ તે ખાતીથી માનજો, માટે આપ આવા પ્રીતિને નાશ કરનારા વચનો ન બોલો તો દીક, પછી આપની મનજી ” ૧-૪

આના જવાબમા ચંદરાબા મૌનજી ગદ્દા એટલે શુભાવળીએ પણ પોતાનું ભાષણ આગળ ચલાવ્યું નહીં, પરંતુ ચંદરાબાના શરીર ઉપર વિવાહને લગતા કેટલાક ચિન્હો તેણે દીઠા એટલે જાણ્યું કે જરૂર ડોહપણ પ્રકારે સ્વામી વિમળાપૂરી અમારી પાછળ આવ્યા જણાય છે અને પ્રેમલાને તેઓજ પરચ્યા લાગે છે આમ ચોખ ખાત્રી થવા છતા પણ પતિ પામે ખરી વાત માની નહીં, અને પતિને જમાડીને લાગ જોઈ ઉતાવળી ઉતાવળી પતિ જાણે નહીં તેમ ત્રાસ પાસે ફોડી ગઈ અને તેમને ચંદરાબા સાથે ધમેકી વાત કહેવા લાગી ૫-૭

હાજી ૨ છ.

(ઘોડી આજ યાગ દેશમે મારજી—એ દેશ)

આવી દેવા ઓલંભડો સાસુજી, મુજથી રીસાણો નાહ હો; રઢિયાળો રસ નવિ મેળવે, સાસુજીં જાણી રાતની વાતડી, સાં કહી સવિ કરીને કુચાહહો; હહલીનો નવલ મતિ કેળવે. સાં ૧ તુમ વિદ્યા તૃણ સારીખી, સાં મ કરે ખુલ અનંત હો; રઢિયાળો દીઠો મેં તુમથી ઘણું, સાં મુજ પિઉ વિદ્યાવંત હો. હહલીનો ૨. તુમ અમ વિમળપુરી તણે, સાં કેગટ પડીઓ પ્રયાસ હો; રઢિં પિયુ તિહાં પરણ્યો પ્રેમલા, સાં એની વિદ્યા સાળાશ હો. હહં ૩ મેં તિહાં તુમને કહ્યું હતું, સાં એ મુજ પરણે છે કંત હો; રઢિં તે તમે કથન વેધ્યું નહીં, સાં પણ અંતે થયું તથ્ય હો. હહં ૪ યથાપિ કામિની ડાહીઓ, સાં છે જગતી તલે કાડ હો; રઢિં તો પણ પુરૂષ ડાહ્યા ઘણું, સાં નરની કિમ હોવે હોડ હો. હહં ૫. આપણુ બિહું જાણીએ મિત્રી, સાં જાણ્યું છેતરીએ છે એહ હો; રઢિં પણ એણે બિહુ ને છેતર્યા, માં એકલડે મતિગેહ હો. હહં ૬. પહિલાં મે તુમ વિનય્યું, સાં મુજ પિઉ સમ નહીં કાચ હો; રઢિં પણ તે તમે નવિ માનતા, સાં જોવો તે માચું એ હોય હો. હહં ૭. પણ દુર્બળને કહે થકે, સાં કોઈ ન ગંધે ખીર હો; રઢિં કીમ ભોળવાયે નારીથી, સાં જે રણ અંગણુ ધીર હો. હહં ૮. ન કરું સંગતિ કાઢની, સાં કીધો તુમચો સંગ હો; રઢિં આલી હું વચને તુમતણે, સાં તો એહવો થયો ગંગ હો. હહં ૯.

હાજી બીજીનો ભાવાર્થ.

શુભાવળી પોતાની સાસુને કહે છે કે—“ હું તમને ઓળખો દેવા આવી છું. આપની માથે એક રાત્રી આવવામા મારા નાથ ગીમયા છે તેવું કારણ બીજું કાર્મ નથી, પણ આપણી તમામ વાતો તેના જાણવામા આવી છે તમે બહુ કુલ માનતા હતા પણ તમારા કરતાં મારા પતિની વિદ્યા વિશેષ જાણાય છે હું તમને ત્યા કહેતી કે આ માગ પતિ પન્ને, પણ તમે માનતા નહોતા, હવે સાચુ ક્યું છે કે મારા પતિ-પ્રેમવાલમ્બીને પન્ની આવ્યા છે. આ પૃથ્વીનજ ઉપર જે કે કેટલીક સ્ત્રીઓ ડાહી-વિચારણુ ટોચ છે, પરંતુ પુરૂષો પામે તેવું ડાહ્યાપણુ લેખાના નથી, અર્થાત્ ગમે એટલું સ્ત્રીમનિમા કડાપણુ ટોચ પરંતુ નેટકુ નજ હોય આપણે જાનેએ નજીને તેને છેનવા ધાર્યા. પરંતુ તે ન છેનવાળા અને તેણે એકલાએ આપણને જાનેને છેન્યા ૧-૮ હું કહેતી હતી કે માન પતિ છેનવા ગુરકેલ છે, પણ ગરીબત ક્યુ કોણુ માને ? જરા વિચાર નો મને કે જે રજમ મામના ધેરપતા જાવાનારા છે તે સ્ત્રીથી કેમ છેનવાય ? હું તમારો કહેવા પ્રમાણે આવી તો મારે તો નમા અંગ પડ્યો

ઉદય આન્યું જે જોહને, સાં તે તેહથીહિજ થાય હો; રહિં કરવા જાય જે કોઈ નવું, સાં તો પાછું પસ્તાય હો. હં ૧૦. બાઈજી કહ્યું તુમતણું, સાં હવે મુજથી નવિ હોય હો; રહિં વાલેસરને દુહવ્યે, સાં મુખ પામી છે કોય હો. હં ૧૧ તુમ કને રહો કળા ધોરણી, સાં રહો વિદ્યા તુમ પાસ હો; રહિં કોઈનો અરથ ન બગાડીએ, સાં કરી કરી એહવી લક્ષસ હો. હં ૧૨. પિઉ ઉપરાંઠો જે થયો, સાં કિમ વશ આવશે તેહ હો; રહિં હવે કૌતુક એ તુમ-તણા, સાં રહેવા ઘો તુમ ગેહ હો. હં ૧૩ દેશ વિદેશ જોતાં થકાં, સાં દુહવ્યા છયલ મુલતાન હો; રહિં આવી નાક વિંધાવવા, સાં ગઈ તે વિંધાવી કાન હો. હં ૧૪ પિઉ આગળ માન્યું નથી, સાં મેં હજીએ તિલ માત્ર હો; રહિં પણ ઇમ કીધે શું હોવે, સાં પિયુ ધર સમ નહીં યાત્ર હો. હં ૧૫. નયણે અરિત્ર જે દીકડાં, સાં માને તે કિમ નાકાર હો; રહિં જૂઠું પડવું તે સાહમું, સાં કરવો શો એહનો પ્રકાર હો. હં ૧૬. કહે સાસુ વહૂ મત ધરો, સાં ચિંતા શોક લગાર હો; રહિં બીજી ઢાળ મોહને કહી, સાં ત્રીજી ઉદ્ધાસની સાર હો. હં ૧૭

હહા.

વીરમતી વહૂને વચન, થઈ કોધવશ જોર;
ઉઠી કર કરવાળી ગ્રહી, કરીને હ્રદય કઠોર.

૧

જે જેને અનુકળ હોય તે તેનાથી બની શકે છે. બાકી બીજું કાર્ય કરવા જાય તો મારી જેવા હાલ થાય છે. હે સાસુજી ! તમારી કળા અને તમારી વિદ્યા હવે તમારી પાસેજ રહેવા ઘો, મારે તેનો લાભ લેવો નથી તમે પણ પોતાની ગડાઈ હાકીને મારા જેવીનો સ્વાર્થ બગાડશો નહીં. દેશ વિદેશ જોવા ગયા તો ધણીને દુહાવવાનું થયું. આ તો 'નાક વિંધાવવા આવી અને કાન વિંધાવી ગઈ' એના જેવું થયું. મેં હજી કોઈ વાત માની નથી, પણ જેણે નજરે જોયું છે તેની પાસે જોડું કેટલીવાર ચાલે ? અને એવા ખોટા પાડવામાં સાર પણ શો ? માટે હવે કહો કે આનો પ્રતિકાર શુ કરવો ? શુભાવળીનાં આવાં વચનો સાંભળીને વીરમતી બોલી કે—“ તું એ વાતની ચિંતા ન કર, હું એનો ઉપાય કરું છું, ” આ ત્રીજી ઉદ્ધાસની બીજી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી છે. ૭-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

વહૂના વચનથી વીરમતી અત્યંત કોધાયમાન થઈ હાથમા તરવાર લઈ એકદમ તે અંદરાજ પાસે આવી અને તેને અકસ્માત જમીનપર પાડી છાતીપર ચડી બેઠી. પછી કહ્યું કે

આવી ચંદ્ર કને તુરત, ભાષે વચન વિમાત;	
અરે ! દુષ્ટ પાપિષ્ઠ નર, શી કહી વહૂને વાત.	૨
નહાને સુખ મોટાં વચન, કહેતા દીસો ચંદ્ર;	
ખીઆનીં' વાદે ચિણા, ચાવે કાં મતિમંદ.	૩
જેવા માંડ્યા આજથી, છિદ્ર અમારાં એમ;	
વૃદ્ધપણે તું અમતણી, ભક્તિ કરિશ રે કેમ.	૪
સુર સંકાયે મુજ થકી, તો શો તુજ બળ મૂઠ;	
આ જુઓ કીડી બાપડી, સોનેએ આરૂઠ.	૫
દેશ નગર ભંડાર ભડ, મેં જો સોંધ્યાં પ્રાજ્ય;	
તેં તો જાણ્યું આવિયું, કાકિડાને રાજ્ય.	૬
હું તુજને મૂકીશ નહી, જામીશ કિંહા તું હેવ;	
ધણ વેળા સંભાર તું, ઇષ્ટ હોવે જો દેવ.	૭
છાતીપર બેઠી ચઢી, થયો સભય નૃપચંદ્ર;	
કહે સામુને ગુણાવળી, કરી કરી સ્વર મંદ.	૮

ઢાળ ૩ છ.

(કંકડારા વાગ્ન હો નણુદલ વાજ્યા, કંકડારા ધુરીઆ નિસાળ; મોરી ભોળી નણુદી
દુરિજન હસશે હો, ગુનહો બગસિયે-એ દેશી)

તુમચા સુતને હો ઉપર એવડો, ન કરો બાઈજી રોપ; હાંરે મોરી ભોળી
માજી દુરિજન હસશે હો ગુનહો બગસિયે. એવડું તુમને હો કરવું નવિ ઘટે,

—“ અરે દુષ્ટ ! પાપિષ્ઠ ! તેં વહૂને શું કહ્યું ? બોલ ! તું નાને સુખે મોટાં વચન કહેવા શીખ્યે
લાગે છે. અરે ! મતિમંદ ખીણને દાંતે ચણા કેમ ચાવે છે ? આજથી તેં મારા છીદ્ર જેવા
માંડ્યાં છે તો તું મારી વૃદ્ધાવસ્થા શું પાળીશ ? મારાથી દેવતા પણ ડરે તો તારો શો
ભાર ? આ તો કીડી મોનેયા ઉપર ચડી જોટલે અભિમાનમાં આવી ગઈ ! તું જાણતો હમીશ
કે હું રાજા છું, મને રાજ્ય મળ્યું છે, પણ તે મળ્યું માફ આવેલું છે. હું રાજ્ય કરવાને
શક્તિવાન છું. તારી મારે જરૂર નથી, માટે તું તારા ઇષ્ટ દેવને સંભાર, હું હવે તને જીવતો
છોડવાની નથી. ” અપરમાતનાં આવા વચનો આભળી ચંદ્રાવળ ભયભ્રાંત થઈ ગયો. ગુણા-
વળી બોલો પાથરીને કરગરવા લાગી ૧૪

ઢાળ ત્રીજીનો ભાવાર્થ.

“ હે બાઈજી ! તમારા પુત્ર ઉપર આટલો બધો રોપ ન કરો, એનો એક ગુનહો
માફ કરો આમાં તો ઉલટા લોકો હમણે આપને આમ કરવું ઘટતું નથી હે માતાજી !

૧ ‘ મીષ તણે દાંતે ચણા ’ એવો પણ પાઠ છે.

નહિ મુજ મિત્રમ દોષ. મોં ૧ અવિચળ રાખો હો માહારો જે તુમે, જીવિત સુધી સોહાગ; મોં તો તુમે મૂકો હો બાઈજી એહને, કહું છું પાઉલે લાગ. મોં ૬૦ ૨. ગોદ બિછાઈ હો બાઈજી સાંભળો, એ મુજ કીજીયે માફ; મોં માતાજી તુમચી હો હું ન સહી શકું, કોધાનળ નણી બાફ. મોં ૬૦ ૩ કાં ઇણે જોયા હો તાહરાં છિદ્રને, મેં પણ કાંઈ કહ્યાં તુજજ; મોં ડાહી હું હુતી હો તો પિણ પાંતરી, સખળી વિમાસણ મુજજ. મોં ૬૦ ૪. છોડ કહોડ હોતાં સાંભળ્યાં, પણ નવિ માત કુમાત; મોં એહની વય સાહમે હો કાંઈક તો જુઓ, સમજે શું ભાતવિભાત. મોં ૬૦ ૫ માહરે પિઉ વિણ હો જગ શા કામનો, શું કરે મંદિર સેજ; મોં સાસુના જાયાને હો જીવિત દીજીયે, મુજથી જે રાખો છો હેજ. મોં ૬૦ ૬. માણસ જે એ હોશે હો તો ઘણુંએ થયું, હવે ઉતારો જ રોપ; મોં કટકી ન કીજે હો કીડી ઉપરે, તુણ ઉપર શોજી શોપ. મોં ૬૦ ૭. લાડકવાયો હો કાંઈ લહિતો નથી, તુમવડે એહ નિશ્ચિંત; મોં કહેવું હોય તે હો કહો મુજ એ વતી, પણ મૂકો મુજ કંત. મોં ૬૦ ૮. અળગી રહે કહે સાસુ હો તું સમજે નહી, એ સુતવિણ હું સારીશ; મોં મૂકીશ નહી હું એહને હો સમ છો તાહરા, જે તું લાખ વારીશ. મોં ૬૦ ૯ તેણે શું રૂંડે હો સોને કીજીયે, તુટે

માફ સૌભાગ્ય હુ જીવું ત્યાંસુધી અવિચળ રહેવા દો હું તમને પગે લાગું છું, જોજો પાથરું છું, મારા ઉપર કૃપા કરો. હુ તમાગ કોધાનળની બાફ સહન કરી શકતી નથી શા ભોગ લાગ્યા કે એમણે તમારાં છીદ્ર જોયા અને મેં મૂળીએ તમારી પાસે આવીને વાત કરી. હું પણ ડાહી છતાં છેતરાણી હવે મને ઘણો પન્તાવો થાય છે. ૧-૪ હે માતાજી ! ' છોડ કહોડ થાય પણ માવતર કમાવતર ન થાય ' એમની ઉમર શી ? એ જગતની રીતભાતમા શું સમજે ? વળી તમે કાંઈ અનર્થ કરશો તો પછી મારે આ મહેલ અને માળીયા શા કામના છે ? મારું જીવતર બધું ધૂળમા રગદોળાઈ જશે, માટે કોઈ રીતે તેમને છોડા. મારા ઉપર કાંઈ પણ કૃપા હોય તો એમને જીવિતદાન આપો એ સમજશે તો આટલું પણ ઘણું થયું છે. આપને કીડી ઉપર કટક કરવું ઘટતું નથી એ તો તમારા લાડકવાયા પુત્ર છે. તમે છો એટલે તે નિશ્ચિત છે આપને કાંઈ કહેવું હોય તો તેની વતી મને કહો, પણ મારા પતિને છોડી દો ” ૫-૮

વીરમતી બોલી કે—“ હે વહુ ! તું છેટી રહે, એ વાતમાં તું કાંઈ સમજ નહીં. હું આવા પુત્ર વિના ચલાવી લઈશ તારા સોગન બાઈને કહું છું કે કોઈ રીતે હું એને છોડવાની નથી તું લાખવાર વારીશ તો તે હું સાંભળવાની નથી. એવું સોનું શા કામનું

જેહથી કાન; મોં કોઈ બીજી ન મળી હો એહને જાણ્યા, માંડ્યો મુજથી જે તાન. મોં દું ૧૦ લાગ્યો એ માથે હો છાણાં થાપવા, એહનો એ પ્રતિકાર; મોં એમ કહીને જવ આણીહો કંઠે ચંદને, તે કરવાળની ધાર. મોં દું ૧૧ જઈને હાથે વળગી હો સામુને, વહ વળતી આંસુધાર; મોં માહારી ઉપર આણી હો બાઈજી દયા, આપો એ પ્રાણધાર. મોં દું ૧૨. કીધું ઇણે અવિચાર્યું હો હવે એમ નહી કરે, જો હોશે એહને લાજ; મોં આલોચો તુમે ઉંડુ હો કુણ કરશે પછે, આપણી નગરીનું રાજ. મોં દું ૧૩. જોરો નવિ આલે હો કાંઈએ ચંદનો, હોવે જે હોવણહાર; મોં વહનું કહ્યું માન્યું હો સામુએ તદા, પરહિ કરી તરવાર. મોં દું ૧૪. ડસીલી નવિ ચૂકે હો ડંસ નરેશથી, કીધો એક પ્રકાર; મોં દવરક એક કીધો હો મંત્રો મંત્રથી, વીરમતીએ તિણિવાર. મોં દું ૧૫ દોરો લઈ બાંધ્યો હો કંઠે ચંદને, માએ અતિ અવિચાર; મોં તેહથી તૃપ હુવો હો મુંદર કૂકડો, અઈ અઈ સરજણહાર. મોં દું ૧૬. ત્રીજી એ ભાખી હો ત્રીજા ઉદ્ધાસની, મોહનવિજયે ઢાળ; મોં આગળ થઈ મુણજે હો શ્રોતા એકમના, ચંદ સબંધ રસાળ મોં દું ૧૭.

કે જે કાન તોડે એને કોઈ જગ્યા ન મળી કે એ ગારાજ છીંદ જોવા લાગ્યો એ મારે માથે છાણા થાપવા લાગ્યો, તેથી એનો જાહેલો એને મળવોજ નોંધએ ”

આ પ્રમાણે કહીને તે ચંદરાબ્દના ગળા ઉપર તરવાર ચલાવવા જાય છે તેવામા શુભાવળી આડી પડી, તેની આજમાથી આસુની ધારા આલી અને તે સામુને ગળે વળગી પડીને બોલી કે “ હે સામુજી ! કોઈ રીતે મને પતિભિક્ષા આપો એણે એક વાર અવિચારી કર્યું પણ હવે લાજ હશે તો આખી જીદગી મુધી નહીં કરે વળી વિચાર કરો કે એ નહીં હોય તો આ રાજ્ય કોણ કરશે ? ” ૬-૧૩

શુભાવળીના આ પ્રમાણેનાં જાહુ અસરકારક વચનોથી વીરમતીએ ચંદરાબ્દને જીવતો રાખવાનું કષ્ટ કર્યું, પણ ચંદરાબ્દનું કંઈ પણ જોઈ ગાંધ્ય નહીં, અરેખર ! બાવી અન્યથા થતું નથી ડસીલીએ તેનું જીવતું નકાસું કરી નાખવા જેવું એક કામ કર્યું તે એ કે તરતજ એક દોરો મંત્રીને તેને ગળે બાધી દીધો, એટલે તરતજ મનુષ્ય શીટીને તે કુકડો થઈ ગયો અહા ! સ્પષ્ટાની દીવા કેવી છે ? શ્રી મોહનવિજયે આ ત્રીજા ઉદ્ધાસની ત્રીજી ઢાળ કહી છે હે શ્રોતાઓ ! આગળ તેનો રમિક સબંધ આવશે તે એક મને સાબળો ૧૪-૧૭

વાહલો છે તુજને હજી, રાખે ચંદ સમાન;	
વળી નહી તુજને વહ્ન, હજી લગણ કાંઈ સાન.	૩
એહને તો પહિલા પ્રથમ, કીધા છે તિર્યંચ;	
પણ એહને જોતો ખરી, આગળ કરૂં જે સંચ.	૪
જો તું મુખડું એહતું, એ ભોગવશે રાજ !;	
ધમ કીધા વિણ એહને, ભોળી ન વળે લાજ.	૫
ઉઠ તું લઈ એહને, રાખજે પિંજરમાંહિ;	
આણિશ માં તું મુજ કને, જ્યાં લગે ન કહું ત્યાંહિ.	૬
લેઈ પ્રીતમ પંખીઓ, ગઈ શુભ્રાવળી ગેહ;	
સોવનપિંજરમાં ઠંચો, સયળ સળઈ લેહ.	૭

ઢાળ પાંચમી

(દેશી. મોતીઝાની)

સોવન પિંજર જડીઓ રતને, રાખ્યો વિહંગમ તેમાંહિ જતને; નિશ્ચયે હોયે ભાવી, કહું છું સર્વને સમજતવી; જળ કંચનને કચોલડે પાવે, ખાયે મીઠાઈ મેવા જે ભાવે. નિં ૧ કણ કણ કુંકુમથી પગ ધોવે, તિરછે કટાક્ષે પિંડુમખ જોવે; નિં બોળે હું રાખીશ કરીને જી જી, વિપદે તજે તે નારી ખીજી. નિં ૨

સાન નથી. હજી તો મેં એને તિર્યંચજ કર્યો છે પણ હવે પછી તેના શા હાલ કરૂં છું તે તું જોજે. એણે મારાં છિદ્ર જ્યાં છે, તેણું પૂરેપૂરું ફળ ખતાવવાની છું. આ મોહું તો જો ! એને રાજ કરવું છે ! એના ભાગ્યમાં રાજ્ય છેજ નહીં માટે તું એને લઈને અહીંથી ઉભી થા. એને પાંજરામાં રાખજે અને જલેચુકે પણ મારી પાસે લાવીશ નહીં.” શુભ્રાવળી તરતજ કુકડાને લઈને ત્યાંથી ઉઠી અને સોનાના પાંજરામાં રાખી તેની સર્વ પ્રકારે આસનાવાસના કરવા લાગી. ૧-૭

ઢાળ પાંચમીના સ્વાવાર્થ.

સોનાનું પાંજરું રતનથી જડેલું હતું તેમાં યતનાપૂર્વક પક્ષીને રાખ્યું. સૌને સમજતવીને કહું છું કે ભાવી હોય તે અવશ્ય થાય છે. તે પક્ષીને કંચનના કચોળામાં પાણી પાવા લાગી, મીઠાઈ મેવા ખવરાવવા લાગી, કુંકુમના જળથી તેના પગ ધોવા લાગી, વારંવાર પાંજરામાંથી કાઢી બોળામાં લેવા લાગી અને કહેવા લાગી કે—“ હે સ્વામી ! હે પ્રાણજીવન ! હે પ્રભુ ! હું તમને અર્ધકણ પણ અજગા મૂકીશ નહિ, બોળામાં ને બોળામાં રાખીશ. વિપત્તિમાં પતિને

તું મુજ પ્રાણુજીવન પ્રભુ પ્યારે, મૂકીશ નહિ અધક્ષણ તુજ ન્યારે; નિં
 પંખી થયાની ન ધરશે શંકા, સરજિત જો છે તો દેશું કંકા. નિં ૩ મોટા
 માથે આવી પડે છે, વિપદ સંપદમાં આવી નડે છે; નિં રવિ શશિ ગ્રહણ જાણે
 જગ સારા, પણ નાણ્યા કિણે ગણતીમાં તારા. નિં ૪ નણદીવીર હિયે મત
 હારે, કરશું લીલા પ્રભુને સંભારે; નિં એમ ગુણાવળી કરત વિખાસા,
 કુર્કટરાજને દેય દિલાસા. નિં ૫. દુઃખની દાંધી નહિ મન દુજે, પિંજર દહેરા-
 સરખે પૂજે; નિં જિમ જિમ તે પાંખો ફરકાવે, તિમ તિમ રાણી દોડી આવે.
 નિં ૬. સારસંભાળ કરે ક્ષણક્ષણમાં, એછ ન રાખે કહાપણમાં; નિં
 પ્રીતમ તનના ગુણ સંભારે, તિમ વળી પાછું મનને વાળે. નિં ૮ એક
 દિન મુનિજન આંગણે આવ્યા, રાણીએ મોદક બહોરાવ્યા; નિં કુર્કટ
 પિંજરમાંહી દોડો, કહે ઉપદેશ તપોધન મીઠો. નિં ૯. શું એ પંખી
 અન્યાયે આલ્યો, જો ઇમ લઈ પિંજરમાં ધાલ્યો; નિં તુમે તો કંચન પિંજર
 પરખો, એહને મન કારાગ્રહ સરખો. નિં ૧૦. છોડી દો અધનથી પક્ષી, કુણ
 એ રાખે કીટકલક્ષી; નિં માતાસમે હિંસક મુખ જોવું, તે તો સાહમું સુકૃત
 ખોવું. નિં ૧૦ કહે રાણી મુનિ વાત ઘણી છે, નહિ પક્ષી એ ધરનો ધણી છે;

છોડી દેનારી સ્ત્રીઓ જેવી હું હલકી નથી. તમે પક્ષી થયા તેનું હવે કેમ થશે? એમ શંકા
 કરશે નહીં. જો સરજીત સાફ છે તો વળી આપણો કંકો વાગશે. મોટાને માથે વિપત્તિ
 પણ મોટીજ આવી પડે છે ગ્રહણ ચંદ્ર અને સૂર્યતુંજ થાય છે, તારાઓનું થતું નથી માટે
 હે નણદીના વીરા! તમે પ્રભુને સંભારો, મનમાં ખેદ ન કરો” આ પ્રમાણે જોલતી ગુણ-
 વળી કુર્કટરાજને દિલાસો આપે છે. અને પોતાના મનને સમજાવે છે. કુર્કટરાજના પાંજરાને
 દેરાસરની જેમ પૂજે છે, જરા પોતે દૂર ગઈ હોય, અને કુર્કટો પાખો ફરકાવે તો તુરત દોડી
 આવે છે અને તેની સંભાળ લે છે. પાખો પખાળે છે, અને તેના ગુણ સભારી સંભારી
 મન વાળે છે.” ૧-૭

અન્યથા ત્યા એક મુનિમહારાજ ગોચરી નિમિત્તે પધાર્યા. ગુણાવળીએ ઘણા સત્કારથી
 ઉત્તમ મોદક બહોરાવ્યા, તે વળતે પાંજરામાં કુર્કટો જોઇને મુનિ બોલ્યા—“આ શું?
 આ પંખીએ તમારો શું અન્યાય કર્યો છે કે જેથી તમે તેને પાંજરામાં નાખ્યો છે? તમારા
 મનમાં તો એ સોનાનું પાંજર હશે, પણ એના મનમાં તો એ કેદખાનું છે, માટે એને છોડી
 દો એ હિંસક પ્રાણીને પાળવું તે યોગ્ય નથી. એનું સવારના પહોરમાં મોડું જોવાથી
 પણ પાપ લાગે; માટે એમ શા માટે કરવું?” મુનિરાજનાં આવાં વચન સાંભળી ગુણાવળી
 બોલી કે—“હે મહારાજ! આ સામાન્ય કુર્કટ નથી આ તો ઘનૌ ધણી છે,

નિં તામ્રશેખર મુજ સામુએ ક્રીધો, પામી હું પૂર્વે જેહવો દીધો. નિં ૧૧. રાખું છું પિંજરમાં તેથી, અવર અર્થ શો સરવો એથી; નિં કહી હિતની વાત તમે પંખી સંપેખ્યો, પણ મુજથી કિમ જાય ઉવેખ્યો. નિં ૧૨. મુનિ કહે બાઈ અમે નવિ જાણ્યો, ફેકટ પંખી સંશય આણ્યો; નિં કરવું એ વીરમતીને ન ધટે, ઇમિ નિજ અંગજને જે વિધટે. નિં ૧૩. ચંદને ચંદ સમાન કહીજે, એહને એવી અવસ્થા ન દીજે; નિં તાહરા શિળ પ્રભાવે બાઈ, રૂદન મ કર હવે થાશે ભલાઈ. નિં ૧૪. પંખી થયો નૃપપદ પત્તટાણું, અઈ અઈ કરમ ન ચૂક્યો ટાણું; નિં રવિ રાશિ હરિ હર ઇંદ પ્રસિદ્ધા, કર્મે સહુને સીધા ક્રીધા. નિં ૧૫ કર્મ કરે તે ન કરે કોઈ, ભાવિ ન જાયે કોઈથી ધોઈ; નિં એ અમ શિક્ષા હિયટે ધરજે, એહનો અર્થ સરે તિમ કરજે. નિં ૧૬. ઇમ કહી સંયમ-ધારી વળીયા, રાણીના દુઃખ દોહગ ટળીયા; નિં ત્રીજા ઉદ્ધાસની પાંચમી ઢાળ, મોહનવિજયતા વચન રસાળ. નિં ૧૭.

આભાનો રાજ છે, અને મારા સ્વામી છે. મારી સામુએ તેમને કુકડા કર્યા છે. એની વાત તો ઘણી છે પણ કેટલી કહું? જે પૂર્વે બવે પાપ કર્યું હશે તેવું ફળ હું પાગેલ છું. આ કાળથી એમને પાલંગમાં જાળવી રાખું છું. હે સ્વામી! આપે તેને સાધારણ કુકડો જાણી મને શિખામણ દીધી તે બરાબર છે પણ આ પંખી તો માગ પ્રાણ સમાન છે.” ૮-૧૨

મુનિ બોલ્યા કે-“ હે બાઈ! આ વાત મારા જાણવામાં નહોતી. મેં સામાન્ય પંખી જાણી તમને કહ્યું હતું વીરમતીને આમ કરવું ઘટતું નહોતું. ચંદ તો ચંદ સમાન હતો. તેની અત્યંત અવસ્થા થવી ન જોઈએ; પણ હે બાઈ! હવે તું વધારે ખેદ કે રૂદન કરીશ નહીં તારા શિયળના પ્રભાવથી સૌ સારાં વાના થશે. રાજપદ બદલાઈ ગયું અને પંખી ધઈ ગયા, અહાહા! કર્મ અવસર ચૂક્યો નહીં સૂર્ય, ચંદ્ર, હરિ, હર, ઇંદ વગેરે પ્રસિદ્ધ છે તેઓને પણ કર્મને આધીન થવું પડ્યું છે. કર્મ સૌને મીઠાં કરી નાખે છે, કર્મ કરે તે કોઈ કરી શકતું નથી, માટે હવે તમે વધારે ખેદ ન કરતાં ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ થવા માટે વિશેષ ધર્મારાધન કરજો અને એટલી મારી હિતશિક્ષા હૃદયમાં ધારણ કરજો.” આ પ્રમાણે કહી શુભાવળીને સારી આશા આપી મુનિ ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે ગયા. અને રાણીનું દુઃખ શાંત પામ્યું. અહીં ત્રીજા ઉદ્ધાસની પાંચમી ઢાળ પૂરી થઈ જેમાં શ્રી મોહનવિજયજીએ રમવાળા વચનો કહ્યાં છે. ૧૩-૧૭

હવે શુભાવળી મુનિગજના વચનોને સંભારી ધર્મારાધન કરે છે, કુકડાને સંભાળે છે અને પોતાની ભૂલ સાંભરે છે એટલે વળી ખેદને વશ થાય છે આ વાત અહીં સમાપ્ત થાય છે હજી આગળ ઘણી જાતના વીતક વીતવાના છે. તિર્થપણમાં પણ વીરમતી તેને શાંતિથી રહેવા દેવાની નથી. તે સળધી વર્ણન આગળની ઢાળમાં વાંચશું હમણાં તો આ વર્ણનમાંથી સાર શું અહણ કરવાનો છે તેનો વિચાર કરીએ.

ત્રીજા ઉલ્લાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ પાંચમી મુધીનું રહસ્ય.

ત્રીજા ખંડના પ્રારંભમાં કવિ પોતાની બુદ્ધિને જરા ચમત્કાર ગતાવે છે. ગ્રમ્યશૃત્વના સ્વરૂપને થોડા શબ્દોમાં પણ પ્રગટ કરી ગતાવે છે અહીં સ્વમત પરમતનું સ્વરૂપ પણ ઠીક ગતાવ્યું છે

પ્રથમના પાંચ દુહાઓ દેવા ગંભીરાર્થથી ભરેલા છે તે વિચારવા યોગ્ય છે; છેવટના દુહામાં અન્ય મતો બધા એકાંતવાદી છે તે ગતાવી આપ્યું છે. અર્થ પણ એ દુહાનો ઘણા વિસ્તારથી પૂરવામાં આવ્યો છે.

ચંદ્રરાજ વ્યંગમાં બહુ બહુ રીતે કહે છે; પણ તે ચતુરા છતાં વ્યંગને પૂરેા સમજતી નથી અને વિચક્ષણ પુરૂષની પામે સ્ત્રીચરિત્ર ચલાવવા જાય છે. ચંદ્રરાજ વાતમાં વિસામેા લઇ લઇને ખરી વાત કહેતા જાય છે ; પરંતુ શુણ્ણીયલ છતાં સ્ત્રીજાતિના દોષથી નહીં તન્નયેલી શુણ્ણાવળી ખરી વાત કહી શકતી નથી. સ્વપ્નાં ખોટાં હોય છે તેમ સાચાં પણ હોય છે શુણ્ણાવળી જાણે છે કે સ્વપ્ન સાચું હોય કે ખોટું પણ ચંદ્રરાજ કહે છે તે વાત તો સાચી છે, પરંતુ એકવાર ના પાડ્યા પછી સાચી વાત કહી શકતી નથી, એટલે એક અસત્ય છુપાવવા માટે ઉપરાઉપર અસત્ય બોલવું પડે છે. એક અપેક્ષાએ જે વાત સાચી હોય તેજ વાત ખીજી અપેક્ષાએ હુદય ખોટું હોવાથી ખોટી થાય છે શુણ્ણાવળી કહે છે કે—“ જે જ્યોડો હોય તે જોને જ્યોડા ગણે, પોતાનો અવશુ જાણે નહીં અને ખીજાનો વાંક કાઢે, વળી ઉલટો ચોખ ચોરી કરે અને કોટવાળને કહે આ પ્રમાણે તમે કરો છો ” જે શબ્દો અક્ષરે અક્ષર પોતાને મળતા આવે છે, તે સૂર્ણપણાથી ખીજાને લાગુ કરવા જાય છે, પણ જાણતી નથી કે પ્રવીણ પુરૂષ પાસે તે વાત ચાલી શકતી નથી.

ચંદ્રરાજ કહે છે કે—“ ભલે તમે ગમે તેમ વર્તો પણ અમને થોડાક ભાગ આપજો ” આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે તો પણ હજી શુણ્ણાવળી તો ચોખીજ થયા કરે છે તે કહે છે કે—“ ધણીને સુતા વેચે એવી સ્ત્રીઓ હોય છે ખરી, પણ તે ખીજી, હું તેવી નહીં.” આમ કહેતી વખત વિચારતી નથી કે ‘ હું શું કહું છું ? ખરેખરા તો મેંજ સુતા વેચ્યા છે ’

ચંદ્રરાજ હવે વાતનો ઉપસહાર કરે છે—આગળ ચલાવતા નથી, અને દંતધાવન સ્નાનાદિ કરી લોજન કરે છે અને પછી રાજસભામાં જાય છે, પરંતુ સ્નાનાદિ કરતી વખતે તેમના શરીરપર રહી ગયેલા પીઠી, કંકુ, કાજળ તિલક અને મિઠોળ કકણાદિ લગ્નચિન્હ શુણ્ણાવળીના જોવામાં આવી જાય છે એટલે પોતે શંકા કરવામાં ખરી હતી એમ કહેવા ઉતાવળી ગયેલી તે ચંદ્રરાજ મહેલમાંથી નીકળ્યા કે તરતજ ‘ પોતાને આમાં લાભ થશે કે હાનિ ? પતિનું હિત થશે કે અહિત ? ’ તેના કાર્યપણ વિચાર કર્યા સિવાય સાસુ પાસે દોડે છે સ્ત્રીજાતિ સ્વભાવેજ દીર્ઘદષ્ટિવાળી હોતી નથી. શુણ્ણાવળી ગમે તેટલી ડાહી હતી પણ આખરે સ્ત્રી તો ખરીજ આગળ પાછળનો વિચાર કર્યા સિવાય જેમ મનમાં આવ્યું તેમ સાસુને કહે છે, અને પ્રથમ અગ્નિ પ્રકટ કરી તેમાં પાછું ઘૂલ સીંચે છે વીરમતી

જેવી ફૂર અને ઓરમાન સાસુ આને પરિણામે સહન કરીને બેગી રહે એ તો સંભવિતજ નહોતું, કારણ કે તેની પાસે અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓ હતી. એટલે તેના વડે અભિમાનમાં આવેલી વીરમતી કૃત્યાકૃત્યનો વિચાર કરે એ કોઈરીતે પણ બની શકેજ નહીં. શુણાવળીનાં વચનો સાંભળી તે કહે છે કે-‘ તું ચિંતા મ કર, હું તેનો ઉપાય કરું છું.’ શુણાવળી લોળપણને લીધે એમ સમજે છે કે-‘ તે મારા પતિને સમજાવી મારી સાથે રીસાય નહીં એમ સમાધાન કરી આપશે ’ પણ તેની ધારણા મનની મનમાંજ રહે છે અને કાંઈનું કાંઈ બની જાય છે.

વીરમતી એકદમ ક્રોધના પૂર આવેશમાં આવી જઈ પોતાના અભિમાનનું મર્દન કરનાર પુત્રની પણ હત્યા કરવા તત્પર થાય છે, હાથમાં તરવાર લઈ તેની પાસે દોડે છે અને ચંદરાજાને અકસ્માત જમીન ઉપર પાડી દઈ તેની છાતી ઉપર ચડી બેસે છે. અહીં ભાવીની પ્રબળતા સમજવાની છે. ચંદરાજા ક્ષત્રી છે, યુવાન છે, વીરમતીથી ગાંજ્યો જાય તેવો નથી, પરંતુ ભાગ્યદશા વિપરીત હોવાથી તે જ્ઞાન બુદ્ધી જાય છે, ગભરાઈ જાય છે, તેની શક્તિ અવસાઈ જાય છે અને વીરમતી જે કહે છે તે સાંભળ્યા કરે છે, અને જે કરે છે તે કરવા દે છે વીરમતીએ ચંદરાજા પ્રત્યે કહેલાં વચનો વીરમતીનું ઉત્કટપણ, અતિ અભિમાનીપણ, અપરમાતાપણ, તેમજ નિઃસ્નેહીપણ સ્પષ્ટ મૂલ્યે છે. તે સાથે તેમા નિર્દયપણાની તો હદજ આવી ગઈ છે. ચંદરાજા તેનો કથો ઉત્તર આપતા નથી. તે જો ધારે તો વીરમતીને ઉદ-ભાવીને ફેંકી દે એવા શક્તિમાન છે, પરંતુ અહીં વીરમતી એકલી દબાવનાર નથી; તેના પૂર્વકૃત અશુભ કર્મ ઉદયમા આવેલા હોવાથી તે પણ દબાવનારા છે.

વીરમતીના વચનોથી જાયજાંત થયેલી શુણાવળી પોતાની ઉછાંછળી વૃત્તિનું માકું પરિણામ એકાએક જોઈ શકે છે, એટલે તે વીરમતીને શાંત કરવા અનેક પ્રકારની વચન રચના વાપરે છે; પરંતુ ફૂર વીરમતી પાને તે સર્વ વ્યર્થ જાય છે એ તો ચંદરાજાના પ્રાણ લેવાજ તત્પર થાય છે, એટલે પછી શુણાવળી તેના હાથ પકડી લઈ આડી પડે છે. તેની બીજી વખતની આજીજીથી વીરમતીનું હૃદય કાંઈક નરમ થાય છે, પણ તે પોતાના ક્રોધનું પરિણામ તો અત્યંત માકું લાગ્યા સિવાય ગઈ શકતી નથી. તે તરતજ એક દોરો મંત્રી ચંદરાજાને પળે બાધી તેને કુકડો બનાવી દે છે. આ વખતે શુણાવળી વીરમતીએ હાથમાથી નીચે મૂકેલી તરવાર મ્યાન કરીને છેરી મૂકવામા રોકાય છે અને ચંદરાજા તો વીરમતી શું કરે છે તે અત્યંત મુંઝાઈ ગયેલ હોવાથી જોઈ કે જાણી શકતાજ નથી એટલે તે શું કરવાથી કુકડો થયા તેના કારણથી બન્ને અજ્ઞાત રહે છે કર્મ જ્યારે અંધ બનાવી મૂકે છે ત્યારે પ્રાણી છતી આંખે પણ કાઈ જોઈ શકતા નથી

પોતાના પતિને કુકડા થયેલા જોઈ શુણાવળીને કેટલો ખેદ થયો હશે, તેનો વિચાર સુઝ વાંચકોએજ કરી લેવો પોતે વાત કરવા જવા માટે કરેલી ઉતાવળનું અને માસુને ચડાવેલી ચાનકનુંજ આ પરિણામ છે એ હકીકત તેના મનને કેટલો આઘાત કરતી હશે તે વચનદ્વારા કહી શકાય તેમ નથી. શુણાવળી આ ચમત્કાર જોઈ સ્તબ્ધ તો થઈ જાય છે પણ તરતજ સાવધ થઈ પાછી બાઈજી પાસે કરજરવા લાગે છે અને કોઈ પ્રકારે તે પાછું ચંદરાજાને અસલ

રૂપ આપે તો ઠીક એમ આશા રાખે છે. પરંતુ વીરમતી તેની આશારૂપ વેલડીનું પોતાના વચનરૂપ કુઠારવડે એકદમ નીકંદન કરી નાખે છે, અને 'જે તારે કુકડો થવું હોય તોજ હવે વધારે બોલજે' એમ ચોક્કસ કહી દે છે. સાસુણીની ફરતાનો પ્રગટ અનુભવ થયેલો હોવાથી શુણાવળી વધારે બોલવાની હિંમત કરી શકતી નથી, અને વીરમતી ત્યાંથી ચાલી જાય છે. તેના ગયા પછી કુકડાને જોળામાં લઈ શુણાવળી અનેક પ્રકારની પૂર્વાવસ્થા સંભારી, હમ-ણાની સ્થિતિ સાથે તેનો સુકાળલો કરી કંદપાંત કરે છે આ હકીકત દરેક વાંચનારાના હૃદયને લેદ કરી નાખે તેવી છે પોતાના પ્રાણથી વહાલા પતિનું એકાએક તિર્થંચ થઈ જવું કઈ પતિવ્રતા સ્ત્રીના હૃદયમાં દાહ ઉત્પન્ન ન કરે ? જે પતિ એક ધુરંધર રાજા હતા, તે ક્ષણવારમાં વાચાવગરના અને પાળો ફક્કડાવતા પક્ષી થઈ ગયા, તેને દૃષ્ટિએ જોતાં કયું એવું પાષાણ હૃદય હોય કે જે ન દ્રવે ? શુણાવળી વિલાપ કરતી કરતી મૂર્છાવશ થાય છે. દાસીઓ સાવધ કરે છે અને તેને દીલાસો આપે છે દાસીઓ અને સખીઓ પ્રવીણ હોવાથી જુદી જુદી રીતે સમજાવે છે, પરંતુ જ્યાં સ સારમુખની આશામાત્ર એક ક્ષણમાં ધૂળધાણી થઈ ગયેલી સ્પષ્ટ દેખાતી હોય ત્યાં તે સમજાવવાની અમર કેટલી થાય ? માણસ ખીન્ને કામ ઉપાય દેખતું નથી ત્યારે દેવની ઉપગ દોષ મૂકે છે અને તે રીતે મન વાળવા-વળાવવા પ્રયત્ન કરે છે એ વાત પણ ખરી છે કે દુષ્કર્મનો ઉદય થવાનો હોય છે ત્યારે મનુષ્યની બુદ્ધિ ઝીલી થાય છે, આજીવજીવના સંયોગો પણ એવા મળે છે અને પ્રયત્ન પણ તેને અનુસરતોજ કરી શકાય છે અહીં તો માથે સાસુની ધાક જળારી છે, એટલે ખીન્ન બોલવું કે કરવું કાઈ પણ કામ આવે તેવું નથી.

શુણાવળી કાંઈક મન શાંત કરી કુકડાની ખાવા પીવાની સંભાળ લઈ તેને હાથમાં લઈને વીરમતી પાસે જાય છે કે હજી પણ તેને ક્યા આવે તો ઠીક. પરંતુ તેને તો કુકડાને જોતાંજ દ્રેષ જાગે છે અને તેને દુષ્ટ પાપીષ્ઠના ઉપનામો આપી પોતાની દૃષ્ટિથી દૂર રાખવાનું ફરમાવે છે. તે સાથે 'આટલું કરવાથી બસ થયું નથી, હજી વધારે કરવાનું બાકીમાં છે' એમ પણ કહી દે છે. કુકડા પ્રત્યે તે પૂરતો તીરસ્કાર જતાવે છે. શુણાવળી સમય જોળખી જાય છે અને કુકડાને લઈને તરતજ પોતાના મહેલમાં ચાલી જાય છે. ત્યાં ગયા પછી કુકડાને ઉદેશીને વધારે ખેદ ન કરવા માટે કેટલાંક વચનો કહે છે. આ ઉપદેશ ખાસ શ્રદ્ધા કરવા લાયક છે.

હવે શુણાવળીને ત્યાં મુનિ વહોરવા આવે છે અને તે પંખીને પાજરે પૂરવાના અને અસતિ પોપણના જે મહાન્ પાપ-કર્માદાન થતા જોઈ શુણાવળીને તે સંબંધી ઉપદેશ આપે છે. મુનિ એક સાધારણ કુકડો જાણીને બધું કહે છે, એટલે શુણાવળી તેના ખુલાસો કરે છે. પછી મુનિ પણ તેને દીલાસો આપે છે, અને ધર્મ પચાવે સૌ સારાં વાનાં થઈ રહેશે, એવી સાચી આગાહી આપે છે જગત્માં ધર્મજ એક જયવંતો છે તેવું સતત એક દિલથી આરાધન કરનારા દેહી પણ દુઃખના ભાજન થતાજ નથી. સદા કે અસદા જે દુઃખ આવી પડે છે તે ધર્મવિરૂદ્ધ વર્તનનુંજ પરિણામ છે. ચંદ્રાનંદો પૂર્વભવ આગળ ઉપર કહેવામાં

આવશે તે ઉપરથી એ વાત સિદ્ધ થઇ શકે તેમ છે. જગતમાં ધર્મના પ્રભાવને કોઈ રોકી શકે તેમ નથી. જગત્ ધર્મને આધારેજ છે. સુખના સાધન માત્ર ધર્મના પસાયથીજ પ્રાપ્ત થાય છે અને દુઃખના સાધનો તેમજ દુઃખ અધર્મના પસાયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. એવું કોઈ સુખ નથી કે જે ધર્મથી ન મળે અને એવું કોઈ દુઃખ નથી કે જે અધર્મથી ન મળે. મુનિમહારાજ ધર્મારાધન કરવાની ભલામણ કરી ઉપાશ્રયે પધારે છે અને ગુણાવળી એકલી પડે છે એટલે પાછી તે શોકવશ થાય છે. એટલું આ ઢાળોનું રહસ્ય છે.

આ ઢાળોમાં સ્ત્રીની ચપળ, સાહસિક અને રસસવૃત્તિથી કેટલું તેને પોતાને અને બીજાને શોષવું પડે છે, તેનો પ્રત્યક્ષ ચીતાર આપેલો છે. જે ગુણાવળી ચંદરાબાને આપેલો કળકો ગળી જાય, સહન કરી જાય અને સાસુને કહેવા ન જાય તો આપું માહું પરિણામ આવેજ નહીં; પરંતુ જ્યાં ભાવી વિપરીત હોય, ત્યાં સમજી પણ ભૂલી જાય છે. ગુણાવળી જેવી પ્રવીણ સ્ત્રી પણ પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર સાસુ પાસે દોડી જાય છે. તેણે થોડો કાળક્ષેપ કરી વિચાર કર્યો હોત તો તરતજ સમજાત કે આવી અભિમાની, ફૂર હૃદયની અને પોતાના પતિ પર તદ્દન ખ્યાર વિનાની ઓરમાન માતા પોતાનાં છીદ્ર પ્રકટ થયાની હકીકત જાણશે તો સાફ શું કરશે? માહુંજ કરશે તેને એમ કરતાં લાજ આવવાની નથી. પણ આ વિચાર ચંદરાબાનાં તિર્યચપણાને પ્રાપ્ત કરાવનાર દુષ્કર્મે તેના મનમાં આવવાજ દીધો નહીં. વીરમતીએ નિર્દયપણું બતાવવામાં ક્યાંય રાખી નહીં. શાસ્ત્રકારે સ્ત્રીજાતિને નિર્દય કહી છે, તેનું આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે. કારણ પક્ષ્યા વિના જાતિશુલ્ક પ્રકટ થતો નથી. વીરમતીએ જાતાવેલો કોપ કાંઈ કૃત્રિમ નહોતો. જે ગુણાવળી આટલું ઠગરે નહીં અને આડી પડે નહીં તો તે ચંદરાબાને મારીજ નાખે, પણ હજી આગળ સારા દિવસ દેખવાના હોવાથી તેમ બન્યું નહીં અને તિર્યચ કરી દીધો. આ પણ ઓછા દેવની, કોધની કે ઈર્ષાની નિશાની નથી તિર્યચ થયો એટલે રહું શું? મનુષ્યપણું સુખ માત્ર નાશ પામ્યું જમીન પર રખડતો અને ઉકરડો કરી મૂક્યો. તે અવસ્થામાં તો કુકડાની ગતિને ઉચિત ક્રિયામાજ પ્રવૃત્તિ થવાનો સંભવ છે. રાજભુવનમાં હોવાથી તેવી ક્રિયામા તેની પ્રવૃત્તિ ન થાય, પણ જે છૂટો છોડી દેવામાં આવે તો બીલું શું થાય? આવી હુદ્દશા કોઈ જીવને પ્રાપ્ત ન થશે!

આ હુદ્દશાના દુઃખની સીમા નથી તેનું વર્ણન અને વિચાર પણ હૃદયવેધક છે, તો તેની પ્રાપ્તિના દુઃખમાં તો પૂછવુંજ શું? પરંતુ કર્મને શરમ નથી તેની પામે સૌ સરખા છે, તેને કોઈની દરકાર નથી. તેની પામે સૌ સરલ થઈ જાય છે જગતના પ્રાણી માત્ર તેને વશ છે. આ પાંચે ઢાળો હૃદયવેધક બનાવથી અને તેને લગતી હકીકતથી ભરપૂર છે તેમાંથી સાર માત્ર બેજ ગ્રહણ કરવાના છે કે-દીર્ઘદષ્ટિ પહોંચાડ્યા સિવાય-પરિણામનો વિચાર કર્યા સિવાય કોઈ પણ કાર્ય કરવું નહીં અને કર્મના વિષાક અત્યંત કડવાં જાણી કર્મ બાંધતાંજ વિચાર કરવો-અશુભ કર્મથી પાછા ઓસરવું આ બે રહસ્યને જે અંગીકાર કરશે તે આત્મકદયાણુ મેળવશે અને દુઃખના ભાવન નહીં થાય આટલું જણાવી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામા આવે છે અને હવે પછીની ઢાળોમા ચંદરાબાની કુકડાપણાની સ્થિતિનું વર્ણન કરવામાં આવશે, તો તરફ વાંચનાર બધુઓના હૃદયનુ આકર્ષણ કરવામાં આવે છે.

કહા.

- તે જવ ખોલે કૂકડો, ઉંચે સ્વર પ્રભાત;
તવ રાણી જાગી કહે, કરતી આંસુપાત. ૧
- અંતરયામી મુરગડા, ઘડી ઘડી મ પુકાર;
તાહરે મન કાંઈ નથી, પણ મુજે વજ્રપ્રહાર. ૨
- કાયર થઈ ફૂફૂ કદી, તેં ન કહ્યો એકવાર;
તો કાં હવે મુખ ઉચ્ચરે, જીવન પ્રાણાધાર. ૩
- ચણી રમતા રસ ભરી, પ્રાણેશ્વર પર્યંક;
તવ કુકડ કોઈ બોલતો, લાગતો તુમ વિષડંક. ૪
- દેવે તે તુમને કર્યાં, સરલા ભરતા સાદ;
રખે જગતમાં કોઈ કરો, લિખિત લેખથી વાદ. ૫
- એ સ્વર પ્રિય હોતો હશે, તુમ માતાને કાન;
પણ માહરે મન સાહિબા, સ્વર તે શરને માન. ૬
- ઇંમ નિશાદિન ગુણાવળી, જુરે વાહિ પ્રેમ;
સમજે ધણુએ કૂકડો, અવશ પડ્યો કરે કેમ. ૭

કહાનો ભાગ્યાર્થ.

હવે કુકડાપણું પામેલા ચંદ્રાનના પ્રભાતકાળે જ્યારે ‘કુકડુ કુ’ કરીને શબ્દ કરે છે ત્યારે ગુણાવળી તરતજ જાગી બંધ છે અને સ્વામીને કુકડા થયેલા અને કુકડુ કુ બોલતા જોઈ આખામાથી અશ્રુધારા વહેવારવે છે તે કહે છે કે—“હે સ્વામી ! તમારા મનમાં તો આ સ્વર કરતાં કંઈ થતું નહિ” હોય પણ મને તો જો શબ્દ વજ્રના પ્રહાર જેવો લાગે છે હે નાથ ! તમે કોઈવાર કાયર થઈને આમ કુકડ જેવા પોકાર કર્યા નથી, તો હે જીવન પ્રાણાધાર ! હવે આમ મુખથી કેમ પોકાર કરો છો ? હે પ્રાણેશ ! જ્યારે પ્રાતઃકાળે કુકડા બોલતા હતા ત્યારે સવાર થઈ ગયેલી જાણી પ્રેમ પરવશ આપને તે શબ્દો ઝેર જેવા લાગતા હતા, જ્યારે આજે તેવાજ શબ્દ કરનારા દેવે આપને બનાવી દીધા છે અરે હુદ દેવ ! તને ધિક્કાર છે ! વળી હે નાથ ! આપના જો શબ્દો સાંભળી આપની માતા તો કદી રાજી થતા હશે, પરંતુ મને તો તે શબ્દો બાણ જેવા હૃદયને ભેદનારા થઈ પડે છે. માટે હે સ્વામી ! આપ વારંવાર તેવા શબ્દો બોલો નહીં ” આ પ્રમાણે ગુણાવળી જે કહે છે તે કુકડો બરાબર સમજે છે, પરંતુ પોતે પશુપણું પામેલ હોવાથી તેનો ઉત્તર આપી શકતો નથી. ૧-૭

હાળ છઠ્ઠી.

(પહિરણ દબણી ચીર ઓઢણ પીળી પામરી મારા લાલ.—એ દેશી.)

એક દિન પિંજર લેઈ બેઠી સા ગોખડે, મારા લાલ, પ્રીતમ નગર-
સ્વરૂપ તે જિમ નજરે પડે, મારા લાલ. જે જિમ બોલે લોક તે ફૂકડ સાંભળે,
મારાં નિરખે રાણી સનમુખ તિમ આંસુ ઢળે. મારાં ૧ કહે ચૌટામાંહે લોક
વાતો ઇમ પરવડી, માં પહિલા આપણી નગરી દિસતી પુટડી; માં હવે તો
આભાની આભા દિસે છે વિવંસ્થુળા, માં રાહુથકી મૂકાણી જિમ શશિની
કળા. માં ૨ નજરે ન આંબો કોઈને નગરીનો ધણી, માં એ તો દીસે છે
વાત કોઈકે જાણ્યા તણી; માં કહે એક એકને વાત તે આવી દૂકડો, માં
કીધો છે ચંદને વીરમતીએ ફૂકડો. માં ૩ દેખીએ ચંદ દીદાર પ્રભ લાગ્ય કિહાં
થકી, માં નિસુણે કુક્કડચંદ ઇસા નગરી વકી; માં નૃપસ્તુતિ માતાની નિંદા
નર નારીએ કહી, માં લોકતણા મુખ આગળ તો ગળણું નહિ. માં ૪
ઉંચું જેવે લોક નૃપતિના ઘર લણી, માં દીકો ફૂક્કડરૂપ પિંજરમાંહે આણી;
માં કહી કહી ચંદનરેશ સહુ પ્રણિપત કરે, માં તિમ તિમ પંખીના નયણ
થકી આંસુ ઝરે. માં ૫ વીરમતીએ વાતડી સાંભળી એહવી, મારાં આવી દોડી

હાળ છઠ્ઠીના લાગાર્થ.

એક દિવસ કુર્કડને સોનાના પાંજરામાં લઈને ગુણાવળી પોતાના મહેલના ગોખમાં
બેઠી કે જેથી નગરલોક તેની નજરે પડે અને તે નગરલોકની નજરે પડે તે વખતે નગર-
લોકમાં થતી વાતચીત સાંભળી કુર્કડે રાણીની સાસુ જોયું અને બાળનેના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા
આવી લોકો વાતો કરે છે કે—“ અરે ભાઈ ! બહુ દિવસથી આપણા રાજા ચંદ કેમ દેખાતા
નથી ? તેમના વિના આ આખી નગરી ચક્રમાં વિનાના આકાશ જેવી વિરૂપ લાગે છે ”
ત્યારે બીજે કોઈ તેની પાસે જઈ તેના કાનમાં બોલ્યો કે—“ ભાઈ ! શું તમને ખબર નથી
કે ચંદરાજાને તો તેની માતા વીરમતીએ કુર્કડો કરી દીધો છે તેથી આપણા ભાગ્ય ક્યાંથી હોય
કે આપણે હવે ચંદરાજાને જોઈએ. ” આમ વીરમતીની નિંદા અને ચંદરાજાની સ્તુતિ લોકો
છટે ચોક કરવા લાગ્યા કારણ કે ગામને મોઢે કોઈ ગળણું બધાં નથી. લોકોની આ
પ્રમાણની વાત ચંદરાજાએ સાંભળી તેથી તે દીલગીર થયો તેવામાં રસ્તે ચાલતા લોકોએ
મહેલ તરફ ઉંચે જોયું એટલે ગુણાવળીના બોળામાં ચોનાનું પાંજરું અને તેમાં કુર્કડો
દેખી સૌ તેને ચંદરાજા કહીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા આ પ્રસંગ જોઈને કુર્કડાની આખમાં
આંસુ આવવા લાગ્યા ૧-૫ વીરમતીને આ વાતની ખબર પડી એટલે તે દોડતી ત્યાં આવી

તુરત ખેઠી હુંતી જોહવી; મારાં રેરે વહુ તું ઉઠ ખેઠી શું ગોખમે, મારાં કુર્કટને
એમ કેમ રાખે છે જોખમે. મારાં ૬ પંખીને જો તું રાખે કોઈ દિન જીવતો,
મારાં તો તું ન કરીશ કહું છું પુર માંહે છતો; મારાં છાની વાત પ્રકાશતાં
સો ફળ પાઈયે, મારાં ભોળી આપણો ગોળ તે ચોરી ખાઈએ. મારાં ૭ આજ
પછી વાતાયન પિંજર જો ધર્યું, મારાં તો તું જાણીશ ખાપડી તું તાહરું
કર્યું; મારાં ગુદરું છું એક વાર હવે ગુદરીશ નહિ, મારાં જો એહને કોઈ
આગળ વાતડીઉ કહી. મારાં ૮ મત જાતલાવે એહને ચ દ ધ શું કહી, મારાં
વાત પૂછીએ જિણવાટે જાણું નહીં; માગું એમ કીધે તુજ અરથ સરે નહિ
મોકળે, મારાં જિમ દવ નવિ એલવાય છાંટે મુખ કોગળે, માગું ૯ જો વહા-
લો હોય એહ તો ભૂધણ પહિરાવિયે, મારાં પણ લોકોને નયણે ધણું ન દેખાડીએ;
મારાં એમ કહીને વીરમતી નિજ મંદિર ગઈ, માગું ચંદતણી રાણીને ચિત્ત
ધીરજ થઈ. મારાં ૧૦ પહિરાવ્યા આલરણ પંખીને શેલતાં, મારાં વારણે
કીધી પીઉને ઉપર લોલતાં; માગું ઇમ નિશદિન કરે કાંતા પીઉ પ્રતિપાળના,
મારાં જેમ ગુલાબની મધુકર કરે નિત ચાલના. મારાં ૧૧ ચાલે જગત મંડા-
ણ સકળ આશાવડે, મારાં આઠે માસે ચાતુક મુખ જળ લવ પડે; મારાં

અને શુભાવળીને ઠપકો આપતી સતી કહેવા લાગી કે “ જો તારે કુકડાને જીવતો રાખવો
હોય તો હવે પછી ફરીને તેને લઈને ગોખમા બેસીશ નહીં તને ખખર નથી કે
આવી છાની વાત મગટ કરવાથી તેનું શું ફળ નીપજે? માટે આપણો ગોળ આપણે ચોરી
ખાઈએ, તેની બીજાને ખખર પાડવામા માલ નહીં વળી તારો આ એક શુંડો દરશુજર કરું
છું પણ ફરીને આને લઈને ગોખમા બેઠી છે તો તારો શુંડો હું દરશુજર કરીશ નહીં
પછી જાણજે કે મારા જેવી કોઈ ભુડી નથી વળી આમ કરવાથી કાંઈ તારો અર્થ સરે
એમ નથી જ્યા દાવાનળ લાગ્યો છે ત્યા કાંઈ પાણીના કોગળાથી તે એલાવાનો નથી
વળી જો એ તને વહાલો હોય તો એને ઘરેણાગાઠા પહેનવ, રમાડ, જમાડ, પણ ભૂલેચુકયે
ફરીને તેને ગોખમા લઈને બેસીશ નહિ, તેને ચ ૩ કહી બોલાવીશ નહિ અને લોકોને દેખાડીશ
નહિ ” આ પ્રમાણે કહી તે વીરમતી ચાલી ગઈ એટલે શુભાવળીને નિરાત વળી ૬-૧૦

પછી તે પાજરૂ લઈને ત્યાથી ઉઠી પોતાના મહેલમા ગઈ અને કુકડા માટે
નવા નવા આભૂષણો ડરાવી તેને સંહારવા લાગી, તેને સ્વચ્છ ગળવા લાગી અને
જેમ લમડો હમેશા શુભાબની માર-સલાજ ગમે છે તેમ અનેક પ્રકારે તેની પ્રતિ-
પાલના કરવા લાગી આ જગતમા આશા ચોટી વાળ છે આવા ઉપરજ જગતનું
મડાણ છે આશા ઉપર જીવતા ચાતક પક્ષીને આઠ મહીને પણ પાણીનું ટીપું મળે છે,

અનળનાં ઇંડાં જેહ તે આશાએ વધે, મારાં આશાભળ વિશાળ બંધાણી છે બધે. મારાં ૧૨ લોપે નહીં સાસુનું વચન ગુણાવળી, મારાં બીહે રખે મન-માંહિ કાંઈ કરતી વળી; મારાં તિમજ અદે સહકાર તિમજ નલ અતિક્રમે, મારાં સાસુ વહ્ન ખગરાજ ત્રિહુ સ્વેચ્છા રમે. મારાં ૧૩ જોવે કૌતુક કોડ તે દેશ વિદેશના, મારાં નિરખે સયળ સ્વરૂપ તે નવ નવ વેશમાં; મારાં રાણી સાસુની બીકે ન ચૂકે તાકડો, મારાં જોગી વશ જિમ પડિયો નાચે માંકડો. મારાં ૧૪ શું કરે ચંદની નાર સાસુને વશ પડી, મારાં પિંજર પથુ નવિ ચૂકે અળગો એક ઘડી; મારાં એમ ગુણાવળી ચંદ નૃપતિ દિન નિર્ગમે, મારાં માંજ્યો તપ સુપવિત્રજિણે દુઃખ ઉપશમે. મારાં ૧૫ હવે ભવિ નિસુણો પ્રેમલાલચ્છીની કથા, મારાં કોઈ વિચે વ્યાધાત ન કરશે સર્વથા; મારાં છઠી ત્રીજા ઉદ્ધાસની ઢાળ ભલી કહી, મારાં મોહનવિજયે જેહવી શાસ્ત્રથકી લહી. મારાં ૧૬

અને અનલા નામના પક્ષીના ઇંડા આશાથીજ વધે છે. આશાવડેજ દુઃખી માણસો જીવે છે. બદલે આ આખું જગત આશાભળથી બંધાયેલું છે. અહીં ગુણાવળી પણ આશાવડેજ દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે. તે ધારે છે કે—એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે પાછા મારા પતિ મરુબ્ધ થશે આમ આશામા દિવસો કાઢતી અને સાસુથી જહીતી તે વખતે ગાળે છે. સાસુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે. તેનું વચન જરા પણ લોપતી નથી. અને મનમાં ક્યાં કરે છે કે રખે કંઈ કરી લે વળી તે જ્યારે કહે છે ત્યારે તેની સાથે આંખા ઉપર ઘેસી દેશ વિદેશના કૌતુક જોવા પણ જાય છે અને આકાશમા ભમે છે કુર્કટના પાંજરાને પણ સાથે રાખે છે. જણે જણા નવા નવા આશ્ચર્ય નિહાળે છે. જોગીના વશ પડેલા માંકડો જેમ નાચ્યા કરે છે તેમ રાણી સાસુની બીકથી સમય ચૂકતી નથી અને ગુણાવળી એક પણ પથુ પાંજરું રેહું મુકતી નથી. આ પ્રમાણે તે દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે અને પતિના તેમજ પોતાના પર આવેલું કષ્ટ દૂર થવા માટે અનેક પ્રકારના તપ જપ પણ કરે છે હે ભવ્ય પુરુષો! હવે પ્રેમલાલચ્છીની વાત સાંભળો. વચમાં કંઈ વિવન કરશે નહિં. ત્રીજા ઉદ્ધાસની છઠી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ શાસ્ત્રથી જે પ્રમાણે જાણી તે પ્રમાણે વર્ણવી ૧૧-૧૬

હવે ચંદરાબા નીકળ્યા પછી પાછળ પ્રેમલાલચ્છીનું શુ ચયું તે જાણવાની જરૂર છે. આપણે તેને અધવચ સ્થિતિમા પડી મૂકી છે. જેથી આ વાત અહિંજ સમાપ્ત કરી, તેનું યથાશક્તિ રહસ્ય જતાવી પ્રેમલાલચ્છીની રમમય કથાનું વર્ણન આગલી ઢાળથી કરું છું.

ત્રીજા ઉલ્લાસની હાળ છઠ્ઠીનું રહસ્ય.

અહિં એકજ હાળ છે પણ તેમાં રહસ્ય ઘણું છે. એક રાજવંશી રાજાએ પશુપણમાં જીવન ગાળવું અને એક રાજાની રાણીએ કુકડાને પતિ સ્વરૂપ માની તેની અવિચ્છિન્ન ભક્તિ કરવી એ અસાધારણ હૃદયિકત છે. જીવ જો જાતિમાં જન્મ ધારણ કરે છે તે જાતિ પ્રમાણે સર્વ આચરણ કરે છે. તે જાતિમાં જવાથીજ તે આચરણો તેને આવડી જાય છે, શીખવવા પડતા નથી. અહીં ચંદરાજ પણ કુકડા થયા એટલે તેને તે જાતિના સર્વ આચરણ આવડે છે. તે કુકડાની પ્રમાણેજ ‘કુકડુ કુ’ ગોલે છે. પ્રભાતે વહેલા જાગે છે અને ખોલવા માંડે છે ગુણાવળી પૌતાની શય્યામાં પામેજ પાંજરું રાખે છે, એટલે તેનો સ્વર સાંભળતાંજ જાગી જાય છે. કાંઈક ખડખડાટ થાય તો તેની નિદ્રા ઉડી જાય છે, કારણ કે ખીલાડી વિગેરે કોઈ અન્ય પ્રાણી કુકડાને ઉપદ્રવ કરે તેનો ભય તેને રહ્યા કરે છે. પ્રાતઃકાળમાં કુકડાને ગોલતો સાંભળી પૌતે પતિના સમાગમમાં લોગવેલા મુખનું અને તેની સાથે હીધેલી મીઠી નિદ્રાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. તે યત્કિંચિત્ વચનદ્વારા કહી જતાવે છે; પરંતુ ખરી રીતે તે વાત વચનથી અગોચર છે. એક ચિત્તવાળા પતિપ્રમદાના મુખ વચનદ્વારા વર્ણવી શકાતાજ નથી.

ચંદરાજ કુકડો થયા છતાં પ્રથમ મનુષ્ય હતા તેથી ગુણાવળીની કહેલી મનુષ્યની ભાષા યથાર્થ સમજી શકે છે માત્ર તે મનુષ્યની ભાષા બોલી શકતા નથી. એટલે “મુંગેકુ સ્વપ્ના ભયા, સમજ સમજ પસ્તાય” એ કહેવત પ્રમાણે તે મનમાં અને મનમાં ખેદ પામ્યા કરે છે, પરંતુ તેનું નિવારણ તેના હાથમાં નથી. કેમકે દુઃકર્મના સંયોગથી પરવશ પડેલ છે.

અન્યહા તેને લઈને ગુણાવળી ગોખમાં બેસે છે. તે પ્રસંગમાં લોકોમાં થતી વાત ચંદરાજની પ્રભાવિયતા જતાવે છે તેની ઉપર પ્રભુની એવી અરુણલિત પ્રીતિ છે કે તેના દર્શનને વિરહ પ્રભુ ખમી શકતી નથી. ‘વા વાત લઈ જાય’ એ કહેવતને અનુસરીને રાજમહેલમાં ગ્રુમ રીતે બનેલી હકીકત પણ બહાર પડ્યા વિના રહેતી નથી તેથી લોકોમાં પણ ખબર પડી જાય છે કે ‘ચંદરાજને તેની અપરમાતા વીરમતીએ કુકડો બનાવી દીધો છે’ લોકોની તેના ઉપર અપ્રીતિ તો હતીજ, તેમાં આવા અકાર્યથી ઉમેરો થાય છે લોકો તેના ઉપર ઘણોજ અભાવ જતાવે છે, પરંતુ તેઓનું કાંઈ ચાલી શકતું નથી. કાળજી કે તે અનેક પ્રકારની વિધવાળી છે એમ જાણવાથી લોકો તેનાથી બહુ ડરે છે નહીં તો સસુદા-યનું બળ તો તેને પશુ હેરાન કર્યા વિના રહે નહીં અને પ્રભુને અભાવ રાજસત્તાને નષ્ટ કરે. પરંતુ વિધાના બળને લઈને તે બધા નિરાશ થાય છે.

લોકો વાતો ક્રન્તાં કરતાં ઉચું જુઓ છે એટલે તેમણે સાંભળેલી વાત કુકડાને પ્રત્યક્ષ જોવાથી પુરવાર થાય છે તે વિચારે છે કે જો ચંદરાજ કુકડો થયેલ ન હોય તો ગુણાવળી ખીજ કોઈ કુકડાને સોનાના પાંજરામાં નાખી તેનું પાંજરું જોખામાં લઈને બેસે એ

સંભવેજ નહીં, માટે જરૂર એ ચંદરાન્નજ છે. એવી ખાત્રી થયા પછી પ્રગ્તલોક તેને 'ચંદરાન્ન ચંદરાન્ન' કહીને પ્રણામ કરે છે. પક્ષીપણમાં પણ લોકોની પ્રીતિ ઢાંડી રહેતી નથી.

કોઈ સેવક કે ચરપુરુષદ્વારા વીરમતીના લલણવામાં આ વાત આવે છે એટલે તે એ હકીકત સહન કરી ન શકે એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. લોકોમાં પણ પ્રગટપણે વિરૂદ્ધતા થાય તે વીરમતી ઇચ્છતી નથી, તેથી પોતાનું કરેલ આ કાર્ય પણ જગત્તરે ન થાય એમ તો તે પણ ઇચ્છે છે, એટલે વીરમતી એકદમ શુભાવળી પાસે દોડી આવે છે અને કુકડાને લઇને લોકો દેખે તેમ ગોખમાં બેસવા બાળત ધમકાવે છે. સાથે ભય પણ બતાવે છે કે 'જો આમ ફરીને બેઠી તો કુકડા જીવતો રહેવો મુશ્કેલ છે.' તેના ક્રોધની તો હદજ નથી. માત્ર આયુધ્યના બળથોજ અને ફરીને પાછા મનુષ્ય થઇને સાંસારિક મુખલોગ લોગવવાનું ભાગ્યમાં લખેલ હોવાથીજ વીરમતી તેના પ્રાણનું વ્યવરોપણ કરી શકતી નથી. વીરમતી કહે છે કે 'એક પાણીના કોગળાથી કાંઈ દાવાનળ બોલાવાનો નથી.' પતિને પક્ષીની સ્થિતિમાં બેતાં શુભાવળીને જે હૃદયદાહ થાય છે તે કાંઈ તેને લઇને ગોખમાં બેસવાથી શાંત થાય તેમ નથી એ ખરેખરી વાત છે.

વીરમતી આક્રોશ કરી પાછી ભય છે એટલે શુભાવળીના જીવમાં જીવ આવે છે અર્થાત્ તે ક્રોધ પારીને શું કરી નાખશે તે કાંઈ ધારી શકાય તેમ ન હોવાથી શુભાવળી તેનાથી બહુ ભય પામે છે વીરમતીના ગયા પછી તે ગોખમાંથી ઉઠે છે, અને પોતાના મહેલમાં આવી કુકડાને ખંદેજેસ્તા થાય તેવાં નવી નવી ભતતના સુવર્ણના તેમજ રતનજડિત આભૂષણો કરાવે છે અને તેને પહેરાવે છે એ રીતે કાંઈક દિલાસો મેળવે છે અને હૃદયને ખીજી બાજુ વાળે છે.

આશા ! આશા ! તે જગત્ના જીવોને જીવાડ્યા છે અને તેજ તેને આશામાં નિરાશ કરી મારી પણ નાખ્યા છે ! તારી જેવી જગતને રમાડનારી, લલચાવનારી, જીવાડનારી અને મારી નાખનારી ખીજી કોઈ વસ્તુ નથી જગત્ના જીવોની આશા પ્રાયે ક્વચિત્જ દૂનીભૂત થાય છે, છતાં જગત્ બધું તેને આધીન વર્ત્યા કરે છે; અને કાળ વ્યતિત કરે છે. કેદમાં પડેલો કેદી 'કાલ મુદત પૂરી થશે અને છુટી જઈશ' એમ આશા રાખે છે. વ્યાધિગ્રસ્ત માણસ 'કાલ વ્યાધિ મટી જશે અને નિરોગી થઈશ' એમ ધારે છે. નિર્ધન માણસ 'કાલે દ્રવ્ય મળશે અને દારિદ્ર નાશ પામશે' એમ આશા છે એવી રીતે જગત્ના જીવો માત્ર જૂદા જૂદા પ્રકારની આશા રાખી જીવનદોરીને લંબાવે છે. વૃદ્ધ માળાપ અને વિધવા સ્ત્રી 'કાલે પુત્ર મોટો થશે અને રળી લાવશે' એવી આશામાં પુત્રને ઉછેરે છે. આશા ન હોત તો જગત્નું શું યાત ? તેની કદપના પણ થઈ શકતી નથી. અહીં શુભાવળી 'પતિ પાછા મનુષ્ય થશે અને મુખલોગ અને રાજવિલાસ લોગવશું.' એવી આશામાં દોહિલા દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે. જો એવી આશા ન હોય તો કુકડાની પ્રતિપાલના અને રાત્રિ દિવસ તેના જીવની જાળવણી કરી શકેજ નહીં

કેટલોક વખતે વેત્યા પછી અન્ય ઉપાય લક્ષમાં ન આવતાં પતિપરતું કદ અને પોતાની ઉપર આવી પડેલું દુઃખનું વાદળ દૂર થવા માટે શુભાવળી અનેક પ્રકારની તપસ્યાઓ કરે છે. પરમાત્માની કૃપાથી અશુભ સંચય ક્ષીણ થશે ત્યારે તપાદિકના પ્રભાવથી તેને મુખ-સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે. આપણે પણ તેની તેવી મુખી સ્થિતિ જોવાની આશા રાખતા આગળ પ્રયાણ કરીએ.

શુભાવળી અને વીરમતીની વાતમાં આપણે પ્રેમલાલચીને તો ખીલકુલ ભૂલી જ ગયા છીએ. તે ખીચારી એકદલી પડી છે, ચંદરાજ તેને તરછેડીને ચાલી નીકળ્યા છે, તેને પોકાર કરવા યોગ્ય સ્થાન પણ નથી. ફર દુઃખના હિંસક મંત્રીનું ત્યાં અખંડ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. તેવી સ્થિતિમાં પતિવિરહી પ્રેમદાનું શું થયું? તેણે શું કર્યું? ખરી હકીકત શી રીતે પ્રસિદ્ધિમાં આવી? આ બધું જાણવાની આપણને જરૂર છે. એકને સંભારી ખીનને વિસારી મૂકવું તે ઘટિત નથી. આપણે તો શુભાવળી અને પ્રેમલાલચી બંને સરખા છે. બંને ચંદરાજની રાણીઓ છે. એક સદોષ છે—ખીન તો તદ્દન નિર્દોષ છે. એકે તો સંસારના મુખભોગ દીઠલા છે, ખીન તો તેની ઉમેદવાર છે. ત્યારે હવે આપણે તે તરફ વળીએ અને ચંદરાજના નીકળ્યા પછી પાછળ શું થયું તે જોઈએ.

હવે આપણે ખીન જાણુ ગમન કરીએ છીએ. વાંચકો હવે પછી પ્રેમલાલચીની સ્થિતિ જાણશે અને તે ઉપરથી સાર ચકલુ કરી ત્યાં પણ કર્મસ્થિતિને જ જળવાનું માનશે.

હલ્લ.

ચંદે પરણી પ્રેમલા, વિમળપુરીએ જાય;

સિંહલ શિખે આવિયો, આભા આભારાય. ૧

હિંસકે વારી પ્રેમલા, લાલ આવી ગેહ;

મનમે' જાણે નાહલે, સહી તો દીધો છેહ. ૨

હુહાનો ભાવાર્થ.

વિમળાપુરીમાં પ્રેમલાને પરણીને પછી સિંહલરાજાએ શીખ આપવાથી અને હિંસકમંત્રીએ તાકીદે નીકળી જવાની પ્રેરણા કરવાથી તેમજ પોતાને પણ માતા વૃક્ષ ઉપર ભેરીને આદ્યા જશે તો રહી જવાનો બચ હોવાથી ચંદરાજાએ સિંહલના મહાનમાંથી નીકળી વૃક્ષના કોટરમાં પેસી માતા સાથે આભા નગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. પાછળ પ્રેમલાલચીનું શું થયું? તે જાણવાની વાંચકોને જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે અને તે જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવી એ અમારું કામ છે. હવે ચંદરાજ કાંઈક ગિપ કરી સિંહલના મહાનમાંથી બહાર નીકળ્યા. એટલે પ્રેમલા તેની પાછળજ નીકળતી હતી; પરંતુ તે વખતે હિંસક મંત્રીએ આડા ઉભા રહી તેને વારી એટલે પહેલેજ દિવસે સાસરે આવેલી પ્રેમલા વડીલ પુરૂષથી શરમાઈને પતિની પાછળ જતાં પાછી વળી. પણ તે મનમાં સમજી ગઈ કે જરૂર મારા પતિએ મને છેહ દીધો છે અને તે કાંઈક આદ્યા ગયા છે. ૧-૨.

જવ લાગી વેળા ઘણી, જોઈ ઘણીએ વાટ;
નાઓ કંત ગયો તણ, ઘણા ઉઘ્ઘંધી ઘાટ. ૩

હજીય ન આવ્યો વણ્ણહો, ગયો ગલંતી રાત;
બાણ બાણગર તણી, ખેલી કરી અખિયાત. ૪

ઉગ્યો હતો વિમળાપુરી, સોળે કળા સમેત;
ચંદ્ર ગયો ધર આપણે, ન લલ્હો કંઈ સકેત. ૫

ઈમ આલોએ પ્રેમલા, હિંસક મંત્રી તામ;
કનકંવજ કુંવર ભણી, મૂક્યો કુંવરીધામ. ૬

પ્રિયતમ નિરખ્યો પ્રેમલા-લગ્નિએ આવત;
તવ સનમુખ આવી વહી, જીવે તો તે નહીં કંત. ૭

તવ લગ્નિ તેહને કહે, જીલો મુજ આગાર;
પાછલી રાત પદોદીયે, કુણ એ આવણહાર. ૮

જેમ જેમ વખત જતો ગયો અને તેણીએ ઘણી વાટ જોઈ જતા પતિ ન આવ્યા તેમ તેમ તેના મનમા પડેલો સદેહ દૃઢ થતો ગયો. તેણે અણ્યુ કે—“આ કોઈ ઉત્તમ પુરુષ બાણગરની જેમ બાણ ખેડીને આ ગંગતી રાત્રીએ જતો ગયો અને તેણે અખ્યાત રાખી વિમળાપુરીમા સોળ કળાએ સંપૂર્ણ ચંદ્ર ઉગ્યો હતો તે અસ્ત પામ્યો છે અર્થાત્ ચંદ્ર વિમળાપુરીમા સંપૂર્ણ સંતોષ પામી ગમે તે કારણથી પોતાને ઘેર આવ્યો ગયો છે અને તેનો સંકેત હું કાંઈ સમજી શકતી નથી ” ૩-૫

પ્રેમલા આ પ્રમાણે સંડપ વિકાપ કરે છે તેવામા હિંસકે કનકંવજ કુમારને તેની પાસે જવા પ્રેરણા કરી, એટલે તે હોશે હોશે પ્રેમલા પાસે તેના એકાત વાસમા ગયો દ્વરથી કોઈ પુરુષને આવતો જોઈ પોતાના પતિ આવે છે એમ માની પ્રેમલા સામે ગઈ પણ પતિને ન જોવાથી આવનાર કનકંવજને તેણે કહ્યું કે—“તમે કોણ છો ? અહિં આવવામા તમે જૂલા પડ્યા જણાવ્યો છો, આ તમારૂં મકાન નથી માટે આદ્યા બંધો આ પાછલી રાતને પદોદીયે આમ એકલા આવનાર તમે ડોલ છો ? ૬-૮

ઢાળ ૭ મી.

(હળુથી જન ચરે પવના—એ દેશી.)

કુદિ કહે ધણ મંદિરે લલના, કાઢનો હો ધહાં નહિ પગ ફેર; જુઓ ગતિ
 કર્મની લાં ધહાં તો પવન ન સંચરે, લાં કીડીને હો પણ લાગે છે વેર. જુઓ
 ૧ એક ઘડીને અંતરે, લાં થયા દીસો હો તમે અણુઓળખીત; જુઓ તો આગળ
 શી રાખશે, લાં મુજહુંતી હો શી વધતી ખીત. જુઓ ૨ દીસે છે ફરરી પુટડી,
 લાં પણ દીસે હો સમજણ નહીં નાર; જુઓ આંગણ આયો ન ઓળખે, લાં જે
 પરણ્યો હો રચણી ભરતાર. જુઓ ૩ એમ કહી બેઠો ઢાલીએ, લાં તે કુટી હો
 ઘણું કપટભંડાર; જુઓ સા નાશી અળગી રહી, લાં જિમ સુરલી હો વૃક દેખી
 ઉદાર. જુઓ ૪ બેઉ ગતિ ઉન્નત કુસુમની, લાં ચઢે શિવને હો અથવા ભૂમિ-
 પાત; જુઓ તે ગતિ સતીના શરીરની, લાં પતિ ફરસે હો કે અગ્નિ સંઘાત. જુઓ
 ૫ કનકધ્વજ કહે પ્રેમલા, લાં કિમ ઉભી હો ધમ મુહ મચકોડ; જુઓ આવો
 હસો કીડા કરો, લાં બેઠો મળ્યો હો દૈવ સંધોડ. જુઓ ૬ એ યૌવન દિન ચારનો,
 લાં માહુણુડો હો જાતાં નવિ વાર; જુઓ પ્રથમ સમાગમે એવડો, લાં નવિ કિને
 હો પ્રિતમથી નાર. જુઓ ૭ સોરઠ નૃપની તું પુત્રીકા, લાં સિંહલનો હો હું તો
 છું અધીશ; જુઓ એ તો મેળો તો મળે, લાં જે તુઠે હો પૂરણ જગદીશ. જુઓ ૮

ઢાળ સાતમીના ભાવાર્થ.

પ્રેમલાના આવાં વચનો સાંભળી કનકધ્વજ બોલ્યો કે—“ અરે લલના ! આ મંદિર—ઘરમાં
 કાઢનો પગફેર થાય નહીં અહીં તો પવન પણ સંચરે નહીં અને કીડીને આવતા પણ વેર
 લાગે છે અહાં કર્મની ગતિ કેવી છે ? શું એક ઘડીમાંજ ભૂલી ગયા ? પરણેલા પતિને એક
 ઘડીના આંતરમાંજ ઓળખતા નથી ? આમ કરશે તો આગળ કેમ ચાલશે ? દેખાઓ છો તો
 રૂડા રૂપાળા પણ સમજણ તો કાંઈ જણાતી નથી, કેમકે ઘરે આવેલા પતિને પણ ઓળખતા
 નથી ” આમ કહીને કપટનો ભંડાર કનકધ્વજ પલંગ ઉપર બેઠો એટલે જોમ વાઘને દેખીને
 ગાય છેડી ભાગે તેમ પ્રેમલા દૂર જઈને ઉભી રહી ‘ ઉત્તમ કુસુમની જેન ગતિ હોય છે,
 કાં તો દેવને મસ્તકે ચઢે કે ભૂમીએ પડે ’ તેમ સતીના શરીરની પણ જે પ્રકારનીજ સ્થિતિ
 હોય છે કાં તો તેને પતિ સ્પર્શે અથવા તો તેને અગ્નિ સ્પર્શે. તેની ત્રીજી ગતિ હોતીજ નથી.
 પ્રેમલાને દૂર ઉભી રહેલી જોઈ કનકધ્વજ બોલ્યો કે—“ આમ છેડે શું ઉભા રહ્યા છો ?
 અહીં આવો, બેસો, હસો, રમો, આનંદ કરો આવું ઉત્તમ બેડું દૈવ મેળવ્યું છે તો
 તેનો હ્વાવો લ્યો આ યૌવન તો ચાર દિવસનું છે, તેને જતાં વાર લાગશે નહીં; તો
 પહેલેજ સમાગમે આવું અતડાપણું શું રાખો છો ? તમે મોરકના રાજની પુત્રી છો અને હું
 સિંહલરાજનો પુત્ર છું. આવો મેળો તો દૈવ તુષ્ટમાન થાય તોજ મળી મકે છે ” ૧-૮

એમ કહી જઈ જવ કર ગ્રહો, લં તવ તટકી હો કહે પ્રેમલા બોલ; જીં
અળગો રહેને પાપીયા, લં તુતો દીસે હો કોઈ પુટો ઢોલ. જીં ૯ રૂપે રૂટે શું
એહવે, લં તુજ રાખ્યો હો કિમ ભુંધરિ મઝાર; જીં તુજ જણતે આણી
નહી, લં જનનીએ હો કાંઈ લાજ લગાર. જીં ૧૦ તું કુટ્ટી કંત કેહનો, લં
ઉઠ ધહાંથી હો તુજ તાતના સુંસ; જીં રે મૂરખ તુજને થઈ, લં મોતીની હો
ધુધરીની હુસ. જીં ૧૧ ખેડા માટે સેજડી, લં થાવા વાંછે હો પીડિ એકલી
તાક; જીં સોવનકળશ ખેડા વતી, લં શું હોવે હો ગરડોપમ કાગ. જીં ૧૨
રાખે છે હુંશ મળ્યા તણી, લં જે તાહરો હો પહિલા આકાર; જીં મુજ
મિતમ જિણે ઓળખ્યો, લં તે ભમજે હો અનંત સંસાર. જીં ૧૩ ઇમ રગ-
ઝગ કરતાં થકાં, લં તિહાં આવી હો કપિલા ધાવ; જીં તે પણ કહે રે રે
વહૂ, લં કિમ ઉભી હો ઇમ વહન છિપાવ. જીં ૧૪ જિમ મિતમ કહે તિમ
કરો, લં રખે આણો હો માહરી કાંઈ લાજ; વર ખીજે ઇમ કિમ હુવે, લં તે
પરણ્યો હો તે એ વરરાજ. જીં ૧૫ પ્રેમલાલચ્છી ધાવને, લં કહે બાઈ હો
એ વાત મ કાઢ; જીં મ કહો મિથ્યા ગરદી થઈ, લં મુખડામાં હો નવિ દીસતી
દાઢ. જીં ૧૬ સુકુળની નાઈ જે સતી, લં ઇમ કીધે હો તે કિમ ભોળવાય;
જીં ત્રીજ ઉદ્ધાસની સાતમી, લં ઢાળ ભાખી હો મોહને રસ લાય. જીં ૧૭.

આ પ્રમાણે કહી ઉભો થઈને પોતે પ્રેમલાનો હાથ પકડવા ગયો એટલે તેને તરછોડી નાખી
પ્રેમલા બોલી કે-“ અરે પાપી ! દૂર ઉભો રહે તું તો ફૂટેલા ઢોલ જેવો દેખાય છે તને
આવો કુટ્ટી છતાં લોચરામા શા માટે રાખ્યો હશે ? તારા જેવા યુવને જણતાં તારી
માતા લાજ પણ નહીં ? મારો પતિ તું નથી. હવે તુ અહીંથી આલ્યો જ તને તારા બાપના
સમ છે. તને મૂર્ખને મોતીની માળા ધારણ કરવાની હોશ થઈ જણાય છે પણ એમાં તારું
કાંઈ વળે તેમ નથી આ પલંગ ઉપર બેસી જવાથી કાંઈ તુ મારો પતિ થઈ શકે તેમ
નથી. ઉંચા દેવમંદિરના સુવર્ણ કળશ ઉપર બેસવાથી કાંઈ કાગડો ગરૂડ થઈ શકતો નથી તું
મને મળવા ઇચ્છે છે પણ પહેલા તારો દેદાર તો જો શા ઉપર એની હોશ કરે છે ? જેણે
મારા પતિને ઓળખ્યો હોય તે અનંત મસારમાં ભમ્યા કરજો ” આ પ્રમાણે રગઝગ
ધાય છે તેવામાં કુમારની ધાવમાતા કપિલા ત્યાં આવી અને બોલી કે-“ વહૂ ! આમ શું
કરો છો ? આમ મોટું છુપાવીને છેટે કેમ ઉભા છો ? આ તમારો પતિ છે, તેની સાથે બેસો,
તેમાં મારી લાજ ગણવાનું કારણ નથી તે કહે તેમ કરો વળી તમે કહેો છો ‘ કે આ
મારો વર નથી ’ તો વળી વાં ખીજે કોઈ થતો હશે ? ” કપિલાનાં આવાં વચન સાંભળી
પ્રેમલા બોલી કે-“ તમે વૃદ્ધ થયા છો, મોહામા દાત તો એકે રહ્યો નથી, માટે વિચારીને
તો બોલો આખી જોટી વાત કયેં નાંઈ વળવાનું નથી અને સતી એમ ભોળવાતી પણ
નથી.” આ પ્રમાણે રસવાળી ત્રીજ ઉદ્ધાસની સાતમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી ૯-૧૭

હુહા.

- થયો પ્રભાત ઉઝ્યો તપન, તે કપિલા તેણી વાર;
ઘરથી બાહિર નીકળી, કરતી નિપટ પોકાર. ૧
- ધાઓ રે ધાઓ કોઈ, જે હોય વિદ્યાપુષ્પ;
થયો કનકધ્વજ કુંવરનો, તનુ સરોગ સકુષ્પ. ૨
- આવ્યો હિંસક ધસમસી, તિમ વળી સિંહલભૂપ;
કુટ્ટીની માતા તિમજ, સુતનો નિરખ્યો રૂપ. ૩
- કોઈ રડે કોઈ પડે, કોઈ ધૂણે શીશ;
કોઈ કરથી છાતી હણે, અહો કપટ જગદીશ. ૪
- માતા રૂઢન કરી કહે, ઉંચે સ્વર ઉત્સ્રત;
એ વિષકન્યા પાપણી, કાં તું પરણ્યો પુત્ર. ૫
- તાત કહે રે જાત તુજ, કિંહા ગયો તે રૂપ;
જે જેવાને આવતા, ઘણા વિદેશી ભૂપ. ૬
- એ કન્યા અણજણતે, મેં પરણાવી કેમ;
વેરણુ પૂરવજનમની, કનક વિટંબ્યો એમ. ૭
- ઉભી નિસુણે પ્રેમલા, પામે અચરિત ચિત્ત;
દીકું નહિ તિલ જેવડું, બોલ્યામાંહે વિત્ત. ૮

હુહાનો ભાવાર્થ.

એટલામા પ્રાત ઢાળ થયો અને સૂર્યોદય થયો એટલે કપિલા ઘરની બહાર નીકળી અને પોકાર કરતી બોલી કે—“ કોઈ દોડા, દોડા, કોઈ વિદ્યાવાળાને બોલાવો આ પુત્ર એકાએક કુદિ થઈ ગયો છે ” એટલે હિંસક, સિંહલ, કુવરની માતા સૌ દોડી આવ્યા અને પુત્રની આવી સ્થિતિ જોઈ કોઈ રડવા લાગ્યું, તો કોઈ પડવા લાગ્યું તો કોઈ માથું ધૂણાવા લાગ્યું તો કોઈ છાતી કુટવા લાગ્યું અહો પ્રભુ! કપટ કેલુ છે કુવરની માતા ઉંચે સ્વરે રોતી બોલું બોલવા લાગી કે “ અરે દીકરા! આ ગુ થઈ ગયું? આ કન્યા તો વિષકન્યા નીકળી ” પિતા કહે—“ અરે પુત્ર! નારૂં ૩૫ જેવાને દેશ વિદેશથી માણ્યો આવતા હતા એકાએક તે કયા જતું રહ્યું? આ કન્યા તો ખરેખર તારી પૂર્વભવની વેળા નીકળી મારા શા લોગ લાગ્યા કે મેં અજાણતા તને તેની માથે પરણાવ્યો! ” આ બધું માબજીને પ્રેમવા તો સુપજ થઈ ગઈ તેને જાણ્યું કે તેઓના બોલવામા તારવા દાણા બેટલુ પછુ વિત્ત નથી તોપણી અત્યારે બોલવામા કાઈ માલ નથી દાણુ કે આપણું ગાયુ બોલ્યું કોઈ સાંભળે કે માને તેમ નથી ૧-૮

લાળ ૮ મી.

(ચાહગ મોહોલા ઉપર મેહ ઝખૂકે વિજળી, હો લાલ ઝખૂકે વિજળી—એ દેશી)

પહોતી ખખર તુરત કન્યાના તાતને હો લાલ, કન્યાં આવી નિરખ્યો
સકુષ્ટ તિણે જ્ઞમાતને હો લાલ; તિં રેતાં રાખ્યાં સર્વ પૂછે અવદાતને હો
લાલ, પૂં પણ ભોળો ભૂપાળ ન પામ્યો વાતને હો લાલ નં ૧ કહે કન્યાનો
તાત કુંવરને શું થયું હો લાલ, કું એહવું સુંદર રૂપ ક્ષિણેકમાં કયાં ગયું હો
લાલ; ક્ષિં કહે હિંસક કરજેડી કદ્યાનું છે નહિ હો લાલ, કં દેશ પરાયે કોણ
સુણે અમ તણી કહી હો લાલ. સું ૨ રતિપતિ સરખો કુંવર તુમે દીઠો હતો
હો લાલ, તું :અમે ઇલાં કમંને ભોગ શાને કીધો છતો હો લાલ; શાં તુમ
પુત્રી કરસ્પર્શથી એ નીપતું હો લાલ, થં કન્યા એ મહારાજ છે મોતી
છીપતું હો લાલ. છેં ૩ તુમ મંદિર એ નિરંતર રહેજો ધારણી હો લાલ,
૨ં એ વિષકન્યા સત્ય નહિ હિતકારણી હો લાલ; નં વિણુઠો પુરુષરતન
કન્યાની સંગતે હો લાલ, કં કહિયે છે લેઈ જાઓ સહુની સન્મતે હો
લાલ. સં ૪ મકરધ્વજ સવિ વાત માની સાચી કરી હો લાલ, માં દુખખલ-
કન્ના હોય નરેશર તે ખરી હો લાલ; નં પ્રેમલા ઉપરે કોધ જનકને
ઉપનો હો લાલ, જં કુટ્ટીએ તેણિવાર ગ્રહો કર ભૂપનો હો લાલ. ગ્રં ૫

લાળ આઠમીનો સાવાર્થ.

ક્ષણવારમા આ વાત રાજમંદિરમા પહોચી ગઈ એટલે તરતજ પ્રેમલાના પિતા ત્યા
આવ્યા અને તેણે પોતાના જમાઇને કુટ્ટી થયેલો જોયો તેણે સૌને રોતા છાના રાખ્યા અને
શું થયું તે પૂછ્યું લોળો રાજ આ બધાના પ્રપચ્છને બીલકુલ કળી ચક્ર્યો નહિ સિંહલ
રાજનો મત્રી બોલ્યો કે—“ એમા કાઈ કહેવાની વાત નથી, અહીં પરદેશમા અમારી વાત
કોણ સાંભળે એમ છે તમે કુંવરને કામદેવ જેવો રૂપવત રાજેજ જોયો છે અમારા
શા દુર્ભાગ્ય કે અમે એને અહીં છતો કર્યો તે તમારી પુત્રીના કરસ્પર્શથી એકાએક
આવો કુટ્ટી થઈ ગયો આ તમારી પુત્રી તો છીપમાનુ મોતી જણાય છે! તો તેને તમારે
ઘેર જાળવી રાખો એ કન્યા વિષકન્યા છે, કોઈ રીતે અમને હિત કરનારી નથી તેની
સંગતિથી પુરુષરતન નાશ પામ્યું તો તમે તેને લઈ જાઓ અમે સૌની સાક્ષીએ આ વાત
કહીએ છીએ ” મકરધ્વજ રાજએ આ બધી વાત સાચી માની કારણ કે ‘ રાજ આવા
દુળગકન્ના હોય છે ’ એટલે તેને પુત્રી ઉપર અત્યંત કોધ થયો, તેથી તે તો તેને મારવા-
નેજ પડ્યો તે વખતે કુટ્ટી વરે ઉડી તેનો હાથ પકડી ગયો ૧-૫ અને કહ્યું કે—

નહિ તુમ પુત્રી દોષ નહિ તિમ માહરો હો લાલ, નં નહિ મુજ જનકનો દોષ નહિ તિમ તાહરો હો લાલ; નં સઘળો કર્મનો દોષ એ રોષ નિવારીએ હો લાલ, એં સીહત્યાનું પાતક હિયો વિચારિયે હો લાલ. હિં ૬ કનકંધવળ વચને સ્વમુર રીઝયો ઘણું હો લાલ, સ્વં કહ્યું તુમ વાર્યા ઉપર એહને નહી હણું હો લાલ; એં એમ કહી પ્રેમલા તાત સ્વમંદિર આવિયો હો લાલ, સ્વં પોતાનો સદ્ધુદિ પ્રધાન તેડાવિયો હો લાલ. પ્રં ૭ રે મંત્રી વિપકન્યા પ્રેમલા સાંભળી હો લાલ, પ્રેં ચીલડામાંહે વરાળ અચિંતી નીકળી હો લાલ; અં થયો કુટી જભાત કમાઈ આપણી હો લાલ, કં આવી આપણે પેટ કન્યા એ પાપણી હો લાલ. કં ૮ કહે મંત્રી કરજોડી નૃપતિ તુમ શું હવું હો લાલ, નૃં કુદ પુરાતન એહ નહીં એ તો નવું હો લાલ; નં એક પહોરમાં એમ દુર્ગંધ ન ઉછળે હો લાલ, દું સટિત ન હોયે ચર્મ અસૂગ પણ નવિ ગળે હો લાલ. અં ૯ અવગુણ પુત્રીમાંહે રખે તુમ જણુતા હો લાલ, રં છે સઘણું એ કપટ રખે હઠ તાણુતા હો લાલ; રં તોપણ નૃપનો ક્રોધ ન કાંઈ ઉપશમે હો લાલ, નં કહે મંત્રી મહારાજ કરો જિમ તુમ ગમે હો લાલ. કરોં ૧૦ કન્યા આવી માત સમીપે ધસમસી હો લાલ, સં માતાના મનમાંહે તે વિપકન્યા વસી હો લાલ; વિં દીધો નહિ સનમાન ન પૂછી વાતડી હો લાલ, નં ન મિટે લિખિત જે લેખ લિખ્યા છઠી રાતડી હો લાલ. લિં ૧૧

“એમાં એનો દોષ નથી, તમારો દોષ નથી, મારા માતા પિતાનો દોષ નથી, દોષ મારા કર્મોનાજ છે માટે રોષ તથા ઘો અને સીહત્યાનું પાતક કેટલું છે તે મનમાં વિચારો” આમ કહીને તેણે સસરાને ટાઢા પાડ્યા એટલે સસરા તો જમાઈ ઉપર બહુજ રીઝયા અને કહ્યું કે— “તમારા કહેવાથી કાંઈ કરતો નથી. નહીં તો હું તો એને હમણાંજ હણી નાખત” પછી પ્રેમલાના પિતા પોતાના મકાને આવ્યા અને પોતાના સુધુદિ પ્રધાનને તેડાવી ગંધી વાત કરી. છેવટે કહ્યું કે—“અરે મંત્રી! આ તો ચીલડામાંથી વરાળ ઉઠી! પુત્રી વિપકન્યા નીકળી! જમાઈ એક ક્ષણમા કુદિ થઈ ગયો! આવી પાપી પુત્રી આપણે ત્યાં કયાંથી જન્મી?” સુધુદિ મંત્રી આ ગંધી વાત સાંભળી લઇને બોલ્યો કે—“હે રાજા! આ તમને શું થયું છે? હું એ વરને જોઈ આવ્યો છું આ કુદ આજકાલનો નથી આ તો જન્મનો ઠોઢ હોય એમ જણાય છે. તેનું શરીર આટલું બધું દુર્ગંધ મારે છે તે કાંઈ એક રાત્રીમાં બની શકે નહીં, માટે આ ગંધો પ્રપચ જણાય છે, પુત્રી કિચિત પણ દ્રષિત નથી” આ પ્રમાણે કહેવાથી પણ રાજાનો ક્રોધ શમ્યો નહી, ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે—“તમને ગમે તે કરો, પણ પાછળથી પસ્તાશો” એટલામાં પ્રેમલા પોતાની માતા પાસે આવી; પણ તેના દુર્ભાગ્યના ઉદયથી માતાના મનમાં પણ તે વિપકન્યા છે એમ વસી ગયું એટલે તેણે તેને બોલાવી નહીં, સન્માન આપવું તો દૂર રહ્યું પણ વાત પણ પૂછી નહી. છઠીની રાત્રે જે લેખ લખ્યા હોય તે કેમ ગટે? ૬-૧૧

તાતે કોડખિક પુરૂષ તેડાવ્યા તત્કષણે હો લાલ, તેં કોધારણ કરી નેત્ર
નરેશ્વર ઇમ ભણે હો લાલ; નં સોંપો કુમરી એહ કે હાથ ચંડાળને હો લાલ,
હાં પૂજાને વધની ભૂમિ ધારા કરવાળને હો લાલ. ધાં ૧૨ લેઈ ચાલ્યા તેહ
સુતા સાથે ગ્રહી હો લાલ, સું પણ રાજાએ ચિત્ત દયા આણી નહિ હો લાલ,
દં કુંવરીની એક વાત કોઈએ નવિ સાંભળી હો લાલ, કોં મંત્રી કહે નૃપ
આગળ ઘણુંએ વળી વળી હો લાલ. ધં ૧૩ લઈ પ્રેમલાલન્ધ્રી આવ્યા ચૌટા
લગી હો લાલ, આં મહાજન પણ તતખેવ મળ્યા મન ઉમંગી હો લાલ; મં
આવ્યા તે દરબાર તેડીને પુત્રીકા હો લાલ, તેં વિનવે ભૂપતિ આગળ જે હું-
તી વૃત્તિકા હો લાલ. જેં ૧૪ અહો ઇશ્વર અવતાર સુતા એ ઉગરે હો લાલ,
સું કુટ્ટી થયો જામાત તેમાં એ શું કરે હો લાલ; તેં પચનું વચન પ્રમાણ
કરો અલવેશરૂ હો લાલ, કરોં ઇમ પુત્રીથી કોપ ન ક્રીજે હિતકરૂ હો લાલ. નં
૧૫ બગસો ગુનહ મહારાજ અકાજ ન ક્રીજીએ હો લાલ, અં નિજ સંતતિની
ઉપર ઇમ કિમ ખીજીએ હો લાલ; ઇં પુત્રીની એકવાર તો વાતડી સાંભળો
હો લાલ, વાં દુર્જન વાતે સ્વામી ન રાખો આમળો હો લાલ. ૧૬ આઠમી
ઢાળ રસાળ એ ત્રીજા ઉદ્ધાસની હો લાલ, ત્રીં મોહન કહે મનરગથી પુણ્ય
પ્રકાશની હો લાલ; પું શીખહુંતી ઉપસર્ગ સયળ રહે વેગળા હો લાલ, સં
શીખથકી સુખ ભોગ લહેશે પ્રેમલા હો લાલ. લં ૧૭.

રાજાએ તરતજ સેવક પુરૂષોને મોકલી ચડાળને બોલાવ્યો અને કોધાયમાન થઈ તેને પુત્રી
સોંપી દઈ ખડગની ધારાવડે વધભૂમિની પૂજા કરી તેનો વધ કરવા આજ્ઞા આપી તેઓ
રાજપુત્રીને લઈને આવ્યા તે વળતે રાજાના ચિત્તમાં જરા પણ દયા આવી નહી, અને
કુંવરીની પણ કોઈએ એકે વાત સાંભળી નહી એટલે મંત્રીએ રાજાને વારવાર સમજાવ્યા
પણ રાજા કોઈ રીતે સમજ્યા નહી ૧૨-૧૩

રાજપુત્રીને લઈને સ્મશાન જતા માર્ગે ચૌટામાં ચડાળો આવ્યા એટલે મહાજનને તે
વાતની ખબર પડી મહાજનને એટલા થઈ ચડાળને પાછા વાળ્યા અને રાજપુત્રીને લઈને મહાજન
રાજા પાસે આવ્યું મહાજનને રાજાને કહ્યું કે—“હે મહારાજ ! આમ અવિચાર્ય કામ કેમ
કરો છો ? જમાઈ કુટ્ટી થયો તેમા પુત્રી શું કરે ? માટે પચનું વચન કમળ રાખી પુત્રીને
જીવિતદાન આપો તેના ગુન્હો માફ કરો ગમે તેવું પણ તે આપનું ફરજદ છે તો તેના
ઉપર આટલો ગંધો કોપ ન કરવો જોઈએ પરદેશી અને દુર્જનોની વાત ઉપર એકદમ લરૂસો
રાખી શકાય નહી ” ત્રીજા ઉદ્ધાસની ગમવાળી આઠમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી, જે
મનમાં આનંદ કરાવનારી અને પુણ્ય ઉપજાવનારી છે સત્યજ છે કે શીયગવતીના પામેથી બધા
ઉપસર્ગો વેગળા રહે છે આખરે પ્રેમલાલન્ધ્રી શીયળવડે કરીને સુખભોગ પ્રાપ્ત કરશે ૧૪-૧૭

હહા.

માને નહી મહાજનતણું, એકે વચન લિગારે;
ક્રોધ કપાય ભુજંગ વિષ, ધાર્યો અતિ વસુધાર. ૧

સાજનજન તિહાં શું કરે, રાજન જિહાં કઠોર;
મહાજન પોહોતા સહુ ધરે, ન બને ક્રીધે જોર. ૨

સ્વપચોને ક્ષિતિપતિ કહે, કિમ કરો આણા ભંગ;
વિષકન્યાથી જઈ કરો, પ્રહરણ તણો પ્રસંગ. ૩

જો જીવિત ચાહો તુમે, તો નવિ કરો વિલંબ;
નૃપવચને કન્યા ભણી, તે કહે ચાલો અંબ. ૪

આગળ ક્રીધી પ્રેમલા, ચાલ્યા તે ચંડાળ;
હાહારવ નગરી થયો, અકૃત કરે ભૂપાળ. ૫

તે કન્યા વધયાનકે, તિણે આણી તત્કાળ;
બેસાડીને અંત્યજે, કર પકડી કરવાળ. ૬

કહે માતંગ રે નૃપસુતા, ભજ તું તાહરો ધટ;
હવે તો ઇહાં કરશું અમો, જો ભૂપે આદિપ. ૭

હહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે મહાજને જાહુ રીતે રાજને સમજાવ્યા પછી ક્રોધ ભુજંગમનું વિષ તેને એટલું
ખાધું થયું હતું કે ક્રોધ રીતે ઉતર્યું નહીં. જ્યાં રાજ કઠોર હૃદયનો હોય ત્યાં સાજન કે
મહાજન શું કરી શકે ? પછી સૌ નિરાશ થઈને પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. જોર કરવાથી
કાંઈ જાનતું નથી. રાજાએ માતંગોને તાકીદ કરી કે—“તમે મારી આજ્ઞામાં વિલંબ કેમ કરો
છો ? જલ્દી એને લઈ જાઓ અને વિષકન્યાનો અંત લાવો. જો તમે તમારું જીવન ચાહતા
હો તો જરાપણ વિલંબ કરશો નહીં. માતંગોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણ કરી અને પ્રેમલાને કહ્યું
હો માતા ! તમે ચાલો. પ્રેમલાલક્ષ્મીને આગળ કરી તે ચંડાળો ચાલ્યા. આ દેખાવ જોઈને
આખી નગરીમાં હાહાકાર થઈ ગયો અને લોકો કહેવા લાગ્યા કે રાજ જાહુ જોરબાજની
કરે છે. ચંડાળો પ્રેમલાને વધભૂમિએ લઈ ગયા. પછી વધસ્થાનકે તેને બેસાડીને તરવાર
કાઢી એક ચંડાળે કહ્યું કે “તારા ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કર; કારણ કે અમે હવે રાજાના
હુકમનો અમલ કરીશું.” ૧-૭

ઢાળ નવમી.

(રાજ ધોરણી—જે કરનેડી તામરે ભદ્રા વિનવે—એ દેશી.)

કહે વિનવે ચંડાળ રે, અહો નૃપપુત્રિકા, અમે કિંકર પેટારથીએ; તું ઉત્તમ અમે હીન રે, માહું વધખાળા, એ કરવું વટતું નથી એ. ૧ ઇલાં અમે થયા અકુલીન રે, પૂરવ કર્મથી, તોએ છૂટશું કિહાં વળીએ; તુજ સરીખું સ્ત્રીરતન રે, એમ વિણાસવું, ધગ અત્યજ કુળ મંડળીએ. ૨ આણા રાજ કેરી રે, ફેરી કોણ શકે? વાંક નહિ ઇલાં અમ તણેએ; અમે તો હુકમના બંદા રે, કરીએ નૃપ કહ્યું, ધર્મ સંભારે આપણેએ. ૩ કાઢ્યો કોશથી ખર્જ રે, ઇમ કહીને તેણે, તવ કન્યા ખડખડ હસીએ; નાણ્યો ભય તિલ માત્ર રે, સત્ત્વ ન અવગણ્યો, અસિ દેખીને ઉલ્લસીએ. ૪ નાણ્યો રોષ લિગાર રે, તાતની ઉપરે, વધકનો વાંક ગણ્યો નહિએ; કહે કન્યા હે વીર રે, મ કર વિચારણા, ભૂપ વચન કર તું વહીએ. ૫ પામ્યો વિસ્મય ચિત્ત રે, અત્યજ બાપડો, અળગો થઇ ઉભો રહ્યોએ; કેમ હસો તમે માત રે, નિરખી અસિધારા, મેં તો ભેદ ન કો લહ્યોએ. ૬ તવ કહે પ્રેમલા લગ્ન રે, તુજને શું કહું, વાત કહ્યા સરખી નથીએ; જો નરવર મુજ પૂછે રે, તવ તેહને કહું, લેખે નાવે ઇલાં કથીએ. ૭ તાતે મારી વાત રે, કાને ન સાંભળી, તે મુજ ખટકે છે ઘણુંએ; અણભણ્યું કરે ભૂપ રે, કોઇનો ભોળવ્યો, ધર ન

ઢાળ નવમીના ભાવાર્થ.

“હે રાજપુત્રી ! અમારા આ નીચ જાતિના જન્મને ધિક્કાર છે ! કે જેથી આવા સ્ત્રીરતનનો અમારે વિનાશ કરવો પડે છે, પણ એમાં અમારો કાંઈ ઉપાય નથી. અમે તો રાજાની આજ્ઞાના કરવાવાળા છીએ. પૂર્વના પાપથી અમે આવા નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા તેથી આણું પાપ કરવાનું અમારે ભાગે આણું. અહીં પાપ કરીને વળી કયાં દુર્ગતિમાં જશું તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી. પેટને અર્થે અમારે આણું મહાન પાપ કરવું પડે છે, માટે હે ખંડેન ! હવે તું તારો ધર્મ સંભાર. ” ચંડાળના આવા વચનો સાંભળીને તેમજ ઉઘાડી ફરેલી તલવારને જોઈને પ્રેમલા ખીલકુલ ભય પામી નહીં. તે તો સાત્રી ખડખડ હસી. તેણે પિતાનો કે ચંડાળનો વાંક કાંઈ ગણ્યોજ નહીં; પોતાના કર્મનોજ વાંક ગણ્યો. તેણે ચંડાળને કહ્યું કે—“તમે ખુશીથી રાજાના હુકમનો અમલ કરો, તેમાં વિલંબ કરવાની જરૂર નથી ” રાજપુત્રીની આવી ધીરજ જોઈને ચંડાળ વિસ્મય પામ્યો. તે છેટે જઈને ઉભો રહ્યો. તેણે પ્રેમલાને પૂછ્યું કે—“તલવારની ધાર દેખીને તમે હસો છો કેમ ? ” હું કાંઈ ભેદ સમજી શકતો નથી. પ્રેમલા બોલી કે—“તે વાત અહીં કહેવા જેવી નથી, રાજા પૂછે તો કહું, અહીં કહેલી વાત શા કામમાં આવે ? રાજાએ મને કાંઈ પૂછ્યું નહીં, મારી વાત સાંભળી નહીં અને કોઈના ભોળવવાથી ભોળવાઈ ગયા. આ વાતજ મને બહુ ખટકે છે. પણ તેનો ઉપાય શો ? મારી વાત સાંભળે તો તેને બધી ખરી હકીકત સમજાય. ” ૧-૮

વિચારે આપણુંએ. ૮ નિસુણી વચન ચંડાળ રે, મૂકી તહાં કન્યા, આવ્યો મંત્રીની કન્હેએ; અહો અહો મંત્રીરાજ રે, વાંછે પ્રેમલા, આવણું ભૂપતિ આસ-
નેએ. ૯ એ તો નહિ વિષ કન્યા રે, પરખી મેં ફેડો, તો કયાં અણબધુનું કરોએ; ભૂપતિને સમજાવો રે, તેડો પુત્રિકા, વાત કહે તે ચિત્ત ધરોએ. ૧૦ પરદેશીની વાતે રે, ધમ નવિ કીજિયે, પસ્તાવો કરશો પછીએ; અંત્યજ વચને મંત્રી રે, રાયને વિનવે, સ્વામી એક વિનતિ અછેએ. ૧૧ છે કન્યા નિરવિખ રે, મેં નિશ્ચે કર્યું, એકવાર તેડાવો ફિરિએ; કિમ હણીએ અવિચાર્યે રે, રોષ નિવારીએ, ભુંડી તોહે દીકરીએ. ૧૨ એહના મનની વાત રે, તેડી સાંભળો, કરજો પછે મનને ગમેએ; જો જાણો વિષકન્યા રે, તો પહડે રહી, વીનવશે જો અતિક્રમ્યુંએ. ૧૩ કહે નૃપ તેડો તેહ રે, અળગી રાખજો, મત આણો મુજ આગળેએ; કીધું વચન પ્રમાણ રે, મંત્રીએ કન્યકા, તેડાવી મહામંગળેએ. ૧૪ પરિચ્ચ અંતર રાખી રે, લચ્છી પ્રેમલા, મંત્રી નૃપને વીનવેએ; સ્વામી કર્યું પસાય રે, પામે બાળિકા, વિનતિ સફળ કરો હવેએ. ૧૫ નૃપ આદેશ પુત્રી રે, કહે હરપિત થઈ, તાત મુણે મુજ વિનતિએ; નહીં ભાણુ અસત્ય રે, ચરણે તુમ તણે, ઉત્તમ જન ભાષે છતીએ. ૧૬ નવમી ત્રીજા ઉદ્ધાસે રે, ઢાળ ભલી કહી, મોહનવિજયે રંગથીએ; મિલશે પ્રેમલાલચ્છી રે, ચંદનરેરાથી, ખૂવ પુણ્ય પ્રસંગથીએ. ૧૭

ચ ઢાળને ગળે આ વાત ઉતરી એટલે તે રાજપુત્રીને બીજાને સોંપી મંત્રી પાસે આવ્યો, અને કહ્યું કે-“ હે મંત્રીશ્વર ! રાજપુત્રી આપણા રાજાને મળીને કેટલીક વાત કહેવા ધન્ટે છે, તેની વાત તો સંભળાયો તમે કોઈ રીતે રાજાજીને સમજાવો અને પ્રેમલા બેઠેલ વિષકન્યા નથી એવી ખાત્રી આપો મેં એ વાતની ચોકસ ખાત્રી કરી છે માટે આમ વગરવિચાર્યું કામ તમે કરવા દો નહીં પરદેશી માણસોપર ભરૂં સો રાખવાથી પાછળ બહુ પસ્તાવું પડશે આ પ્રમાણે અત્યંતના વચનથી મંત્રી તરતજ રાજા પાસે ગયો અને રાજાને વિનતિ કરી કહ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! તમે કોપને શાત કરો અને પુત્રીનો ખુલાસો સાંભળો એકદમ વગર-વિચાર્યું ન કરો કારણ કે એ વિષકન્યા નથી, છતાં તમને વિષકન્યા લાગતી હોય તો પડે રાણીને તેની વાત તો સાંભળો, આમ ઉતાવળ ન કરો ગમે તેવી જુડી પણ તે આપની પુત્રી છે ” ૮-૧૩ મંત્રીના અત્યંત આશ્ચર્યથી રાજાએ રાજપુત્રીને તેડાવી અને આડો પડદો બધાવી તેને બેસાડી પછી મંત્રીએ તેમની આજ્ઞા લઈને પ્રેમલાને કહ્યું કે-“ તારે કહેવું હોય તે કહે અને બધી વાતનો ખુલાસો કર ” મંત્રીદ્વારા રાજાનો આ પ્રમાણેનો આદેશ મળતા પ્રેમલા બહુ હર્ષિત થઈ, તેણે કહ્યું કે-“ હે પિતાજી ! તમારી પામે હું એક શબ્દ પણ અસત્ય નહીં બોલુ ઉત્તમ મનુષ્ય સાચીજ વાત કરે ” ત્રીજા ઉત્થાસની નવમી ઢાળ રંગપૂર્વક મોહનવિજયજીએ વર્ણવી હવે પછી પુણ્યના યોગથી પ્રેમલાલચ્છી ચંદને મળશે. ૧૪-૧૭

હવે પ્રેમલા પોતાના હૃદયની સર્વ વાત રાજા અને મંત્રી પાસે પ્રગટ કરશે અને તે સાંભળવાથી હિંસક મંત્રી વગેરેના પ્રપંચની વાત પ્રકાશમાં આવશે, આપણે એ હકીકત હવે પછી વાંચશું, હાલ તો અણીને વખત સૂચ્યો છે, ચંડાળની તરવાર પ્રેમલાના કંઠપર પડતી અટકી છે, અહીં ‘અણીનું સૂચ્યું’ સો વરસ છૂવે ’ એ કહેવત યાદ કરવાની છે અને આગળ જે હકીકત આવે છે તે સાંભળવા તત્પર રહેવું છે, હાલ તો અંદિથી સાર શું થઈ શકે છે તે વિચારીએ અને હૃદયમાં ધારણ કરીએ.

ઢાળ સાતમીથી ઢાળ નવમી સુધીનું રહસ્ય.

ચંદ્રરાજ ગયા અને હિંસક મંત્રીએ પ્રેમલાને અટકાવી એટલે વિચક્ષણ પ્રેમલા તરતજ સમજી ગઈ કે આમાં કાંઈક પ્રપંચ છે; પરંતુ પારકું ઘર, સ્વમુર પક્ષનો સમુદાય, પોતે એકલી, એટલે કોને કહે અને કયાં જાય? વળી પ્રથમજ રાત્રી એટલે શરમ પણ રાખવી નોંધ્યો. ચંદ્રને કાઢી તરત કનકધ્વજને ત્યાં લાવવામાં આવ્યો અને પ્રેમલાના અંતઃપુરમાં તેને મોકલ્યો. પ્રથમ તો પતિ આવ્યા જાણી પ્રેમલા ખુશી થઈ, પણ પછીથી રતનને જાહેર કાચને આવતો જાણી તે તરતજ ખસી ગઈ. કનકધ્વજે આવતાંજ પ્રેમ જાતાવવા માંડ્યો પણ પ્રેમલા પ્રથમ તો કોઈ માણસ ભૂલથી અહીં આવ્યું છે એમ સમજી, પછી તેના વચનદ્વારા જ્યારે પ્રપંચ સમજાયો ત્યારે તેણે શુદ્ધ સતીપણું જાતાવી આપ્યું. અહીં કત્તા કહે છે કે- ‘સર્પના માથાને મણિ વખતસર કોઈ લઈ શકે અને કેશરીસિંહની કેશરા પણ તોડી શકે, પરંતુ સતી સ્ત્રીના શિયળનો ભંગ કરવો તો દૂર રહ્યો પણ તેને સ્પર્શ સુધાં કોઈ કરી શકે નહિ. પ્રેમલાએ તેને દૂર રહેવા કહ્યું એટલે તે થરથરો ખોટાનું કેટલું જોર? તે મોળો પડ્યો, એટલામાં તેને મદદ કરવા તેની ધાવમાતા આવી, પણ તેને પ્રેમલાએ પહેલે સપાટોજ સમજાવી દીધી, એટલે તેણે પોતાર કર્યો. અહીં પ્રપંચ નાટકનો પડદો ઉઘડે છે અને પ્રેમલાના હુલામણા પણ પડદો ઉઘડે છે. કનકધ્વજના માતા પિતા વિગેરે પ્રપંચની જાણ પાથરે છે. તે જાણ પાત્ર જાને છે અને હિંસક સૂત્રધાર થાય છે. વાત સાંભળીને મકરધ્વજ રાજા ત્યાં આવે છે એટલે હિંસક તેને પ્રપંચજાણમાં સપડાવી લે છે. ભોળો રાજા જરા પણ વિચાર કરતો નથી, અને એકદમ પુત્રીને મારી નાખવાનું સાહસ કરવા જાય છે. એટલે જમાઈરાજ જાનેલા કનકધ્વજ પોતાનું દયાળુપણું જાતાવે છે. રાજા તે વખત પણ છેતરાય છે.

મકાનપર આવીને રાજા મંત્રીને વાત કરે છે. મંત્રી વિચક્ષણ હોવાથી તરતજ હિંસક વિગેરેની પ્રપંચ જાણ ત્રાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે રાજાને જાહુ રીતે સમજાવે છે. પરંતુ વ્યુદ્ધાહિત ચિત્તવાળો રાજા કોઈ રીતે સમજતો નથી. મંત્રી કાયર થાય છે, પુત્રી પિતાના કોપની હકીકત સાંભળી માતા પાસે આવે છે. પુત્રીને ગમે તેવા દુઃખમાં પણ માતા આશ્વાસન આપે છે, પરંતુ અહીં પ્રેમલાના હુલામણા પ્રજાળ ઉદયથી માતા પણ ફરી જાણે છે. એટલે રાજા પોતાના કોપનું તાત્કાલિક દૂળ આપવા તૈયાર થાય છે.

અહીં કોઈ શું કરે છે? તે વિચારવા યોગ્ય છે. કોઈ જ્યારે ખરેખરે તેના રૂપમાં

આવે છે, ત્યારે તે કૃત્યાકૃત્યને ભૂલાવી દે છે, અકાર્ય કરાવે છે, લાન ભૂલાવે છે, આંખો મીંચાવી અંધ બનાવે છે, અવાચ્ય શબ્દો બોલાવે છે અને બહુ પિશાચે પ્રેરિત હોય તેવી સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે. આવેશ તો હરેક ખરાબ છે; પરંતુ ક્રોધનો, કામનો અને લોભનો આવેશ તો અત્યંત ખરાબ છે. તે કર્ત્તવ્ય અકર્ત્તવ્યનું લાન રહેવા દેતા નથી, માટે તેમાંના કોઈપણ આવેશને વશ તો કદી પણ થવું નહીં તેને આવતા રોકવા, વધવા દેવા નહીં, કદી વૃદ્ધિ પામે તોપણ તેનું ક્ષણ તો બેસવા દેવુંજ નહીં, લાંબો વખત તેને ટકવા દેવા નહીં. ક્રોધ ભે કે માનસિક વિકાર છે, પરંતુ તેનો આવેશ આવે ત્યારે આંખો ફરી જાય છે, મુખ લાલચોળ થઈ જાય છે, શરીર પણ તપે છે અને જ્વરવાળા જેવી સ્થિતિ થઈ જાય છે. આવા અધ્ય-વસાય વર્તતા હોય ત્યારે કર્મબંધ કેવો કલીષ્ઠ થાય તે વિચારવા યોગ્ય છે. તેના ક્ષણ અત્યંત કડવાં જ્યારે ભોગવવાં પડે છે ત્યારેજ તેની ખજાણ પડે છે અહીં જુઓ! મહર્ષિવજ્રરાજ ક્રોધાંધ થવાથી પોતાની પુત્રીની હકીકત પણ સાંભળતો નથી, તેને પૂછતો પણ નથી, અને તેના શુન્દાની શિક્ષા થોડી ઘણી નહિ પણ દેહાંત દંડનીજ આપી દેવા તૈયાર થાય છે. બુદ્ધિમાન મંત્રી ઘણો કથવાય પરંતુ તેનું આદી શકતું નથી. રાજ મેવકોને મોકલી ચંડાળને બોલાવે છે અને તેને પુત્રીને લઈ જઈ મારી નાખવા સોંપે છે. જુઓ ક્રોધનું પરિણામ ! વાંચકો ! તમે પણ કોઈ વખત ક્રોધના આવેશમાં આવું અવિચાર્યું કામ કર્યું હશે અને પાછળથી પરતાયા હશે તો યાદ લાવશો અને ફરીને તેવા આવેશમાં ન આવવાની પ્રતિજ્ઞા કરશો. અહીં તો પ્રેમલાનું આયુધ્યં ખળવાનું છે તેથી તેનો પ્રાણવિનાશ થવાનો નથી, પરંતુ રાજ પોતાના અધ્યવસાયથી તો તે ફરીજ ચૂક્યો છે. પોતાના દરજ્જાને વિનાશ કરવામાં પણ જે ક્રોધ પાણું વળીને ભેગા દેતો નથી તે અન્ય મનુષ્યનો કે મેવકાદિનો વિનાશ કરવામાં તો શું વિચાર કરે ? જુઓ ! મહા-વીર ભગવંત ત્રિપ્રહ વાસુદેવના ભવમાં પોતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી શસ્ત્રાપાળક ઉપર દોષાપમાન થયા અને તેના કાનમાં સીસાનો ઉનો રસ રેડાવી તેનો દેહાંત કરી નાખ્યો. તે વખત તો કોપના આવેશમાં તે પાપ લેખામાં ન ગણ્યું, પણ મહાવીર ભગવંતના ભવમાં તે કર્મ જ્યારે ઉદયમાં આવ્યું ત્યારે તેના વિપાક કેવા દુઃખદાયક ભોગવવા પડ્યા ! શસ્ત્રાપાળક ગોવાળ થયો અને તેણે ભગવંતના જન્મે કાનમાં ખીલા ઠોકી તેની અણીઓ મેળવી દીધી, તેમજ બહારથી છેડા કાપી કોઈ દેખે નહીં એમ કરી દીધું. ભગવંતનું સંઘયણ વજ્રઅપલ-નારાયણ હોવાથીજ તેણે ખચ્યા; ભે નળગું સંઘયણ હોય તો તેનો દેહાંતજ થઈ જાય. તે ખીલા જ્યારે ઠાકવામાં આવ્યાં ત્યારે એટલી બધી પીડા થઈ કે ભગવંત જેવા મહાનુ સદ્ગ-શીલ મહાત્માથી પણ ચીસ પડાઈ ગઈ. તીર્થંકર જેવા સર્વોત્કૃષ્ટ પુરુષને પણ ભે કર્મના કટુક ક્ષણ ભવાંતરમાં ભોગવવા પડે છે, તો પછી આપણી જેવા પામરનો તો શો આશરો ! કેમકે તેમણે તો નંદન ઋષિના ભવમાં એક લાખ વર્ષ પર્યંત સતત માસખમલુ ફરીને પૂર્વે સંમેલિત પુષ્કળ કર્મોના ક્ષય કરી નાખ્યો હતો. આપણી કર્મ ખપાવવાની નેવી શક્તિ નથી. માટે મુત્ત બધુજો ! કર્મ બાંધનાંજ વિચાર કરજો. આવેશમાં આવ્યોજ નહીં અને કદી આવેશ આવી જાય તો સત્વર તેથી પાછા જોતજોતે કે જેથી તમારાથી અકાર્ય થઈ જાય નહીં.

અહીં ચંડાળ પ્રેમલાને લઈ ચાટામાં થઈને જાય છે એટલે મહાજનમાં તે હકીકત બહાર થાય છે. મહાજન એકઠું મળે છે અને ચંડાળને પાછો વાળી રાજાને સમજાવવા જાય છે. માતા પિતા વિક્રમે ત્યારે મહાજનનું શરણ લેવાની ઘણી જગ્યાએ પ્રવૃત્તિ છે. અને મહાજનનું માન પ્રબલવર્ગી રાજા તેમાં શું નવાઈ પણ રાજાને પણ રાખવું પડે છે. મહાજન મળીને કોઈપણ પ્રકારની અરજ કરવા આવે તો રાજાને તેના ઉપર તાત્કાલિક ધ્યાન આપવું પડે છે. અત્યારે પણ ઘણાં દેશી રાજ્યોમાં તેવી પ્રવૃત્તિ છે. નામદાર સરકાર પણ રૂપાંતરથી મહાજનના એટલે પ્રબલસુદાયના કહેવા ઉપર ધ્યાન આપે છે. મકરંધજ રાજાને મહાજનને ઘણું સમજાવ્યા પણ હજી આવેશ શમેલો ન હોવાથી તેણે તેની ઉપર પણ ધ્યાન આપ્યું નહીં. બુઝો ! આવેશ કેવો કઠીન છે ! મહાજન ધારત તો તે વળતેજ રાજાની આજ્ઞાનો અમલ થવા ન હેત પણ તે વખત હજી પ્રેમલાની ભવિત્યતા વિપરીત હોવાથી તેમનાં મનમાં તેમ આજીવું નહીં એટલે તેઓ સૌ પૃથક્ પૃથક્ વિખરાઈ ગયા. રાજાએ ફરીને ચંડાળને તાકીદ આપી એટલે તે પ્રેમલાને લઈને વધભૂમિએ પહોંચી ગયો, પ્રેમલાને વધ સ્થાનકે ખેસાડીને ધ્યાનમાંથી તરવાર બહાર કાઢી. હવે માત્ર તેના પ્રહાર જેટલોજ વિલંબ હતો.

કહેવત છે કે ‘જેને રામ રાજા તેને કોણ આજે ?’ અર્થાત્ જેની દૈવ રક્ષા કરનાર છે તેનો વિનાશ કોઈ કરી શકતુંજ નથી. ચંડાળે રાજપુત્રીને ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવાની સૂચના કરી અને પોતાનું નિર્દોષપણું બહાર કહ્યું. આવા પ્રાણાંત કલ્પવાળા સમયે પ્રેમલા કિંચિત્ ભયભીત ન થતાં ઉભટી હસી પડી. એટલે ચંડાળને આશ્ચર્ય થયું કે ‘અત્યારે રોવાને બદલે આ હસે છે કેમ ?’ ચંડાળે તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે પ્રેમલાએ ઉત્તર આપ્યો કે-“ મને મરણનું દુઃખ નથી થતું, પણ મારા પિતા એક સામાન્ય માણસની પણ અરજ સાંભળે છે તે, મને મારા શુન્દાની શિક્ષા કરતાં કાંઈ પૂછતા પણ નથી. એથી આશ્ચર્ય થાય છે અને તે કારણથીજ તેમના લોખાપણા માટે મને હસવું આવે છે. હવે જે બન્યું તે ખરું. તું તારે રાજાની આજ્ઞાનો અમલ ખુશીથી કર. ” આ વળતે તેનું દુઃકર્મ પૂરું લોગવાઈ રહે છે એટલે ભવિત્યતા પાછી ફરે છે. ચંડાળના મનમાંજ એમ થાય છે કે ‘આપણે હજી એક વાર પ્રયત્ન કરીએ અને રાજપુત્રી જાયે તો બચાવીએ. ’ તે મંત્રી પાસે જાય છે અને બધી વાત કરે છે. તે તો રાજાના અપકૃત્યથી ખેદ પામેલોજ હતો અને ચિંતાચસ્ત બેઠો હતો. તેના મનમાં પણ ચંડાળની વાત વસી અને એક વાર રાજાને કહી જોવાની ઈચ્છા થઈ. તે રાજા પાસે ગયો અને રાજાને કહ્યું કે ‘એક વાર તમે પ્રેમલાની વાત તો સાંભળો. પછી તેનું ગમે તેમ કરો, તે કયાં ભાગી જવાની છે. ’ આ વળતે રાજાનો આવેશ શાંત થયેલો હોવાથી તેમજ પ્રેમલાના દુઃકર્મની સ્થિતિ પૂર્ણ થયેલી હોવાથી તે મંત્રીનું વચન માન્ય કરે છે. પણ હજી પ્રેમલા વિષકન્યા છે એમ માની તેનું મોઢું જોવાનો તો નિષેધ કરે છે. રાજાની આજ્ઞા થવાથી પ્રેમલાને વધભૂમિથી પાછી રાજમહેલમાં લાવવામાં આવે છે અને પહોંચે અંતરે તેને ખેસાડી તેની વાત સાંભળવાની શરૂઆત થાય છે. પ્રેમલા પહેલી પીડીકાજ એવી બાંધે છે કે- ‘હે પિતાજી ! હું તમારી પાસે એક શબ્દ પણ અસત્ય નહીં કહું. ’

હવે પ્રેમલા પોતાના તરફથી તમામ હકીકત પ્રકટ કરશે અને મંત્રી તરફથી સવાલ જવાબ થયા બાદ રાજને ગળે તે વાત ઉતરશે પછી રાજ શું કરશે ? તે આપણે હવે પછી વાચશું. અહીં તો આપણે પ્રપચીની પ્રપચનજ ળીછાવવાની ગહાદુરી અને લોળા માણસનું તેમાં સપટાઈ જવું, ક્રોધનો આવેશ અને તેથી કૃત્યાકૃત્યને ભૂલી જઈ અકાર્ય કરવા તત્પર થવું આ ગાંધુ જોયું. તે સાથે દુષ્કર્મના ઉદયમા અને તેની સ્થિતિ પૂરી થયા પછી તેનો કેવો અમલ થાય છે તે પણ જોયું આયુષ્ય ગળવાના હોય છે તો માથા ઉપર પડવાને તૈયાર થયેલી તરવાર પણ પાછી હઠે છે અને મૃત્યુના ગુણમા આવી પડેલ માણસ પણ ગચી નય છે તે પણ જોયું. આટલા ઉપરથી આપણે જે શિક્ષણ લેવાનું છે તે એ છે કે-કેઈના જીવિતનો પણ સદેહ થાય અથવા જીવિતનો વિનાશ થાય એવી પ્રપચનજ ન પાઠવવી, અત્યંત લોળા ન થવું, કોપના આવેશમા ન આવવું અને જેના માઠા વિપાક લોગવવા પડે તેમાં દુષ્કર્મ ન બાધવા આટલું શિક્ષણ જો ગરાગઢ લેવામાં આવશે તો લેખકનો પ્રયાસ સફળ થશે આ રહસ્ય સમાપ્ત કરી હવે પછી પ્રેમલાલચ્છીનું નિર્દોષપણ જણાવવાની અને પ્રપચી-એને પોતાના પ્રપચનો લોગ થઈ પડવાની હકીકત વાચવા તત્પર રહેવાનું સૂચવવામાં આવે છે

— ૦ —
હહા.

- વાત અસંભવ તાતજી, કહેતાં આવે લાજ;
પણ વિણ કહે બનતું નથી, લાજે વિણસે કાજ. ૧
- જેહને પરણાવી તુમે, તે નહીં પ્રીતમ એહ;
જાણું છું અનુમાનથી, એહમાં નહીં સદેહ. ૨
- પૂરવદિશી આલાપુરી, વીરસેનનો જાત;
ચંદનૂપતિ પાંત માહરો, તુમે અવધારો તાત. ૩

હહાનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલાલચ્છી તેના પિતાને કહે છે કે-“ હે પિતાજી ! પ્રથમ તો અમ બલિત વાર્તા છે અને વગી આપ સરખા વડીલની પાસે મારા જેની બાળાએ કહેવી તે લાજ આવે તેવી છે, પરંતુ અત્યારે લગ્નજી કાર્યનો વિનાશ થાય તેમ લેવાથી કહેવી પડે છે હે તાત ! આપે મને જે વર સાથે પરણાવી તે આ વર નથી, તો હું જરા અનુમાનથી જાણું છું એમા કાંઈ પણ સદેહ કરવા યોગ્ય નથી મારી માથે લગ્ન કરનાર મારો પતિ પૂર્વ દિશામા આવેલી આવડા નગરીનો ધણી ચંદ નામે રાજ્ય છે આ દુષ્ટ તો તેની પાસે તુલુ તુલ્ય છે મારા પતિ વીગમેન રાજના પુત્ર છે આ વાત આપ ચોકસ ધ્યાનમા લો ૧-૩

- જે એહમાં જૂઠું પડે, તો મુજને મહારાજ;
કરજો ગતિ જે ચોરની, કહું છું છોડી લાજ. ૪
- કહે મંત્રી તેં ચંદને, કિમ કરી જાણ્યો કંત;
તાતતણા મુખ આગળે, કહો સાચો વિરતંત. ૫
- નિસુણો પભાણે પ્રેમલા, પરણી મુજ ભરતાર;
રમવા બેઠો મનમઠો, મુજથી રામત સાર. ૬
- તિણે રમતાં મુખથી કહું, આભાપતિ નૃપચંદ;
સારી પાસા તસ ઘરે, છે સુંદર રસ કંદ. ૭
- તે જે ઇલાં આણ્યો હુએ, તો રામત રસ હોય;
પણ તે કોશ અદારશે, આણી નાપે કોય. ૮

ઢાળ ૧૦ મી.

(હારે હુ તો ભરના ગઇતી તટ ચમુનાને તીરને—એ દેવી)

હાંરે હું તો અચરજ પામી સ્વામીવચને તામજે, પૂરવદિશિ કિહાં તિહાં
આભા કિહાં જાણીએરેલો; હાંરે એતો આબ્યા પશ્ચિમ દિશિથી કિહાં
નૃપ ચંદને, જાણ્યુ મેં એહ આગળ કહી હોશે કિણેરેલો. ૧ હાંરે તિહાં
અથવા હોશે પ્રીતમનું મોસાળજે, તેહથી એ સંભારે પાસા સોગડાં રેલો;

જે આ હકીકત જોટી પડે તો હે મહારાજ ! ચોરના ન્યાય પ્રમાણે મારો ન્યાય કરજો
હું પ્રતિજ્ઞાથી બધાઉ છું ” સુખદિ મત્રીએ પૂછ્યું કે—“ હે રાજપુત્રી ! તે શી રીતે
જાણ્યું કે તારા પતિ આભા ધણી ચંદ નરેલ છે ? તે હકીકત સ્પષ્ટ રીતે તારા પિતા પાસે
પ્રકટ કર ” પ્રેમલા જોટી કે—“ હે પિતાજી ! પાણિજહણ ક્રિયા થઇ રહ્યા પછી અમે સોગ-
ડાખાજી રમવા બેઠા ત્યારે તેનું મન ઉચક હતું. રમત રમતા તે જોત્યા કે—‘ જાણી રમવાના
સુંદર પાસા તો આભાપુરીના પતિ ચંદરાજને ત્યા છે કે જે રસનો કંદ હોય તેના
સુંદર છે તે જે અહીં કોઇ લાવી આપે તો રમવામા આનંદ આવે ’ પરંતુ તે અહીંથી
અદારસો ગાઉ દૂર છે, તે કોણ લાવી આપે ? ૪-૮

ઢાળ દસમીના લાવાર્થ.

મારા પતિના આવા અસુખ ધ વચન જાણી મેં વિચાર્યું કે—‘ આ શું કહે છે ? આભા-
નગરી તો પૂર્વ દિશાએ છે અને આતો પશ્ચિમ દિશાથી આબ્યા છે, પણ કોણે ત્યાના પાયાની
વાત એમની પાસે કરી હશે અથવા એમનું મોસાળ ત્યા હશે તેથી એ પાયાને સંભારે છે

હાંરે હું તો ભોળે ભાવે જાણી ન શકી ચોજ જો, ધાર્યું મેં વળી પૂછીશ
રહેણું છે એકઠાં રેલો. ૨ હાંરે વળી મોદક ખાતાં વહાલે માગ્યું નીરજો,
પાયું મેં શુભવાસિત જળ પ્રેમાતુરી રેલો; હાંરે કહ્યું પિયુડે ગંગાજળ જો ઇહાં
કણે હોય જો, મોદકની તો લાગે મુજને માધુરી રેલો. ૩ હાંરે હું તો પામી
વિસ્મય નિસુણી સરિતા નામજો, તે તો છે પૂરવની દિશે મુરવાહિની રેલો;
હાંરે વળી ક્રીધાં આલાનગરીનાં વ્યાખ્યાન જો, વાણી તો કુણ મીઠી હતી
નાહની રેલો. ૪ હાંરે ઇમ કરતાં આવ્યો હિંસકમંત્રી તત્ર જો, ઉઠાડ્યો પિયુ
માહરો કોઇ સમશ્યા કરી રેલો; હાંરે મુજ વારી રાખી પાતકીએ કરી રીસ જો,
પાછો તે નવિ આવ્યો જો ગયો પરિહરી રેલો. ૫. હાંરે ગૃહમાંહે આવ્યો એ
કુટ્ટી માતંગ જો, મુજથી તો તેણે ખોટી પ્રીતલડી ધરી રેલો; હાંરે મેં તો એકે
એહનું વચન ન માન્યું કોય જો, મુજને એણે સવળે વિપકન્યા કરી રેલો. ૬ હાંરે

મારું હૃદય ભોળું હોવાથી તે વચનના મર્મને હું સમજી શકી નહીં વળી મેં એમ
પણ વિચાર્યું કે-‘હવે સાથેજ રહેવાનું છે એટલે એનો ખુલાસો પૂછી લઇશ, ઉતાવળ શું
છે? ત્યાર પછી તેમને જમવા બેગાડ્યા, તે વખતે મોદક ખાતા તેઓએ પાણી માગ્યું
તેથી પ્રેમમા આતુર એવી મેં સુગંધી જળ આપ્યું’ તે વખતે તેઓ મોટાયા કે-‘જો ગંગા
નદીનું પાણી હોય તો તે મને મધુર લાગે’ હું એ વચન સાંભળીને પણ વિસ્મય પામી કેમકે
ગંગાનદી તો પૂર્વ દિશા તરફ વહે છે અને આ તો પશ્ચિમ તરફથી આવ્યા છે છતાં તેને
કેમ સંભારે છે? પરંતુ ગંગાનદીના પાણીની જગપ્રસિદ્ધ નિર્મળતા સાંભળેલી હોવાથી
સભારતા હશે એમ ધારી મેં તે વિષે કાંઈ પૂછ્યું નહીં. ત્યાર પછી તેમણે કેટલાક આભા
નગમીના વખાણ કર્યા હે તાત! તેમની વાણીમાં એવી અપૂર્વ મીઠાશ હતી કે જેનું હું
વર્ણન કરી શકતી નથી. તે તો હંમ જેવા હતા અને આ કુટ્ટી તો કાક જેવો છે હે
પિતાશ! ત્યાર પછી અમે આનંદ કરતા બેઠા હતા તેવામા ત્યાં હિંસક મંત્રી આવ્યો.
તેણે મારા પતિને કાંઈક સમસ્યા કરી એટલે મારા પતિ ઉઠ્યા. હું પાછળ ચાલી,
એટલે દુષ્ટ હિંસકે મને રોકી રાખી હું પણ સચરાનું સ્થાન અને પ્રથમ રાત્રી એટલે
શરમાઇને પાછી વળી તે વખતે મારા પતિ ગયા તે ગયાજ. મેં બહુ વાર રાહ જોઈ
પણ પાછા આવ્યા નહીં, તેવામા આ કુટ્ટી મારો પતિ થતો આવ્યો અને મને પ્રીતિ
બતાવવા લાગ્યો. હું તેનાથી દૂર જઇને ઉભી રહી અને એનું વચન મેં માન્યું નહીં
કારણ કે હું તરતજ તેને આકૃતિ તેમજ ચાલ અને શબ્દાદિવડે ઓળખી ગઇ
હતી જ્યારે મેં તેનું માન્યું નહીં ત્યારે ત્યાં આવેલી તેની ધાવમાતાએ પોકાર
કર્યો અને તે બધાએ મળીને સકેત કરી રાખ્યા પ્રમાણે મને વિપકન્યા કરાવી. ૧-૬

એતો કુટ્ટી એહની સ્ત્રીનો હોરો કંત જો, મહારો તો પ્રાણેશર આલાનો ધણી રેલો;
હાં રે ઇણે સિંહલે તાતજી તુમને ભેળવ્યા ઠીકજો, વિણ વાંકે એણે મુજથી કીધી
છે ધણી રેલો. ૭ હાં રે મેં ભાખી તુમનેજે મુજ મનની વાત જો, સાચું જો કરી માનો
તો ધણુ એ ભણું રેલો; હાં રે જો તુમને એહના વચન તણી પરતીત જો, કીજો જો
મનમાને કહીએ કેટલું રેલો. ૮ હાં રે નિજ પુત્રી ઉપર કોપ કરે જો તાત જો, કોઈનો
નવિ આલે જોરો એહમાં રેલો; હાં રે પણ કાજ વિચારી કરીએ તો યશ હોય જો,
તુમને છે અધિકાધ તાતજી તેહમાં રેલો. ૯ હાં રે હોય ભાગ્ય સુતાનું તાત તણે
આયત્ત જો, તાતેજે જાણ્યું તે પુત્રીને ખરું રેલો; હાં રે જો જીવાડે ન જીવાડે તોપણ
તાતજો, પુત્ર અને પુત્રીમાં મોટું આંતર રેલો. ૧૦ હાં રે ઇમ પુત્રી વચન સુણીને તે
મંત્રીશ જો, વિનયેશું મકરંધજ નૃપને વિનવે રેલો; હાં રે પ્રભુ નહીં એ જૂઠું પુત્રી-
વચન લગાર જો, કુટ્ટી તો પતિ નૈવય વચને એહવે રેલો. ૧૧ હાં રે હવે આપણે આ-
લાનગરા કરશું શુદ્ધિ જો, હોરો જો તિહાં ચંદ તો સઘળું એ ખરું રેલો; હાં રે પ્રભુ
રાખો ત્યાં લગે કન્યા આપણે ગેહ જો, કરશે જો વિશ્વંભર પકશે પાધર રેલો. ૧૨ હાં રે
હવે તુમને ન થોડે હણવી કન્યા એહ જો, સાચા ને જૂઠાનું લાધે પારખું રેલો; હાં રે
તવ મંત્રી વચને ભૂપતિ ચિ તે ચિત્ત જો, પુત્રીની વાતે તો જોવા સારખું રેલો. ૧૩

હે તાત! આ બધું હું અક્ષયશ સત્ય કહું છું આ કુટ્ટી કેઈ બીજી સ્ત્રીનો પતિ હશે, મારા
પતિ તો આભાધણી છે સિંહલરાજાએ આપને લોળવ્યા છે અને વગર વાંકે મારી ઉપર જીવમ
ગુજર્યો છે હે પિતાજી! મારી કહેવી આ હકીકત જો આપને સત્ય લાગે તો સ્વીકારો, નહી
તો પછી આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો. પિતા જો પોતાની પુત્રી ઉપર ક્રોધ કરે તો તેવે વખતે
બીજાનું શું જોર આલે, પરંતુ આપ વિચારીને કામ કરશો તો યશ સપાદન કરશો અને
તેમાજ આપની વડાઈ છે ઢારણ કે પુત્રોનું ભાગ્ય તો પિતાને આધીન છે પિતાએ જ પુત્રીને
માટે ધાર્યું હોય તેજ પુત્રીને ખડ સમજવું કારણ કે જીવાડે કે મારે તોપણ પિતા એજ પિતા
છે પુત્ર અને પુત્રીમા જાહે ફેર છે પુત્રી તો ‘દીકરી અને ગાય દોરે ત્યાં જાય’ એ કહેવત
પ્રમાણે આપ જ પ્રમાણે ફરમાવો તે પ્રમાણે કરવાને બધાયેલી છે, પુત્ર તેવા પ્રતિબદ્ધમા
નથી, પ્રેમલાદરજી આ પ્રમાણે દહી રહી એટલે સુબુદ્ધિ મંત્રીએ રાજા પ્રત્યે કહ્યું કે- ‘હે
સ્વામી! રાજપુત્રીની હકીકત બધી મને તો માચી લાગે છે આ ડોલી તો તેનો વર નથી
એ નિશ્ચય છે. માટે હવે આપ પ્રેમલાને આપણે ત્યાં રાખો અને આલાનગરીએ શોધ કરવા
માણસ મોકલો ત્યાં અદરાજ છે? અને તે પગથી ગયેલ છે કે શી રીતે છે? આ વાતની
તજવીજ કરાવતા ખરી હકીકત જાહેરમા આવશે અને પ્રભુ કરશે તો બધા સારા વાતા
થશે હવે આ પુત્રીને હણવી તે તો ઘટિતજ નથી, કેમકે પછી સત્ય જાહેરમા આવે તો
પણ નકાસુ છે માટે હાલ એની શિક્ષા મુલતવી રખાવો ” ૭-૧૩

હાંરે કહે રાજા મંત્રી પુત્રી રાખ તું ગેહ જો, સાચું તે તરશે ને જુહું નહીં તરે રેલો;
 હાંરે જુઓ જગમાં ભવિજન જીવિત જો બળવંત જો, તે ઉપર નૃપ રૂશીને તે
 શું કરે રેલો. ૧૪ હાંરે નૃપ વચને સચિવે પ્રેમલા આણી ગેહ જો, બેસાડી જમાડી
 રાખી નેહથી રેલો; હાંરે કહે મંત્રી પુત્રી મ કરીશ શોચ લિગાર જો, મેળીશ હું
 તુજ તેહને પરણી નેહથી રેલો. ૧૫ હાંરે ઇમ વચને કુંવરી ચિત્તે ધીરજ દીધ જો,
 આણીશ મા તું હિયડે ચિંતા તાતની રેલો; હાંરે તુજ ઉપર કાલે તાત હોશે
 સુપ્રસન્ન જો, રાખીશ મા વિમાસણ કોઇ વાતની રેલો. ૧૬ હાંરે રહી પ્રેમલા મંત્રી
 મંદિર પરમાનંદ જો, હુઇ તે સંબંધી પ્રેમ પ્રકાશની રેલો; હાંરે ઇમ ઢાળ દશમી
 તે મોહનવિજયે રસાળ જો, ભાખી એ હિતકારી ત્રીજા ઉલ્લાસની રેલો. ૧૭

હહા.

થયો અંખર રાતે વરણ, પુલી સાંજ અશશ્વ;
 નાહો રવિ માનું ઉદધિ, કર્યું કપાયક વસ્ત્ર. ૧

મકરંધજ રાજા ભણી, મંત્રી કરી પ્રણામ;
 સભા સમક્ષે વિનવે, સ્વામી સુધારક કામ. ૨

ચાર સચિવ સિંહલ દિશા, મૂકયા હુંતા બેહ;
 કુંવર તિણે દીઠો હશે, માટે તેડાવો તેહ. ૩

એટલે રાજા બોલ્યો કે—“ પુત્રીની વાત સાલગતા કાઇક તર્કટ થયું હોય એમ ભાસ થાય છે, તો હમણાં એને તમારે ત્યાં રાખો આપણે પાકી તજવીજ કરશું એટલે સત્ય હશે તે તરી આવશે ” મંત્રીએ રાજાનું વચન કળુલ કર્યું અને રાજપુત્રીને પોતાને ત્યાં લઇ ગયો જેને દેવ રાખે તેનો વાંકો વાળ કરવાને કોઇ સમર્થ નથી. મંત્રીએ રાજપુત્રીને જમાડીને શાંત કરી. પછી કહ્યું કે—“ તુ લગારે ચિંતા કરીશ નહીં, હવે અશુભ પળ ગઇ છે; હું પ્રયાસ કરીને તારા પતિને મેળવી આપીશ. વળી તારા પિતા પણ કાલે તારા ઉપર પ્રસન્ન થશે તે તરફની ચિંતા પણ કરીશ નહીં ” આ પ્રમાણે ધીજા આપવાથી રાજપુત્રી મંત્રીને ત્યાં શાંત થઇને રહી આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉલ્લાસની અત્યંત હિતકારી અને પ્રેમને પ્રકાશ કરનારી દશમી ઢાળ કવિ મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૪-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

સધ્યા સમયે સૂર્ય અસ્ત થયો, સધ્યા ખીલી, તે અવસરે દરરોજના નિયમ પ્રમાણે રાજા રાજસભા ભરીને બેઠો. મંત્રી પણ હાજર થયો. પછી અવગર બેઠા ગભા સમક્ષ ઉભા થઇને તેણે મકરંધજ રાજાને અર્જ કરી કે—“ હે સ્વામી ! આપણે જે ચાર સચિવોને સિંહલપુરી મોકલ્યા હતા તેમણે સિંહલ રાજાના પુત્રને નેચેલ હશે માટે તેઓને તેડાવીને પૂછો. ૧-૩

તે વિનવશે આફળી, કનકધ્વજ તનુ સ્પર્શ;
જિમ હાથે કંકણ છતે, શું કારણ આદર્શ. ૪

નૃપ ભાળે સાચું કહું, એમ જણાશે ઠીક;
તેડાબ્યા તે ચારને, નૃપને તામ નજીક. ૫

સાચ કહો રે મેળતે, કુંઝર થકી વિવાહ;
નિરખ્યો હું તો એ તુમે; કે નવિ નિરખ્યો આહ. ૬

ભૂઠ ન કહેશો સર્વથા, કહો યથાસ્થિત રૂપ;
અંતે છાનું નહીં રહે, ફૂં મહા ભવદૂપ. ૭

તવ તે ચાર પરસ્પરે, સમજ સંજ્ઞા કીધ;
પ્રથમ તિહાં એકે જણે, નૃપને ઉત્તર દીધ. ૮

ઢાળ ૧૧ મી.

(ચારે કેસરીએ કસળી રે ઊગે મોહી રહી મારજી—એ દેશી.)

પહેલો કદિપત વાત રચી નૃપને કહે, સાહિબજી, તુમથી તો કોઈ વાત
અછાની નવિ રહે; સાં હું તો ખાસો હાસ પ્રકાશું માહરું, સાં ન કરું ખાધું
હરામ જે નિમક તાહરું. સાં ૧ કરવા માંડી વાત સગાઈ આશરી, સાં મુદ્રી

તેઓએ કનકધ્વજનાં શરીરનો સ્પર્શ કર્યો હશે તેઓ જે વાત ખરી હશે તે કહેશે. હાથમાં
રહેલા કંકણને જેવા માટે આદર્શની શી જરૂર છે ? ” ૧-૪. રાજાને એ યુક્તિ પસંદ આવી
એટલે કહ્યું કે—‘ ખરી વાત છે, તેઓને જલદી બોલાવી મંગાવો. તેનાથી આપણને સાચી
હકીકતની ખબર પડી શકશે ’ રાજાનો હુકમ થતાંજ મંત્રીએ તે ચારને બોલાવી મંગાવ્યા,
તેઓ પણ તરતજ હાજર થયા એટલે રાજાએ તેમને કહ્યું કે—“ અરે સચિવો ! તમે
સિંહલપુરી રાજપુત્રીના વિવાહ મેળવવા ગયા હતા, તો ત્યાં જઈને વરને જોયો હતો કે કેમ ?
જે વાત ખરી હોય તેજ કહેજો, કિંચિત્ પણ અસત્ય ન કહેશો. અંતે અસત્ય છાનું રહેશે નહીં,
કેમકે તે મહા પાપ છે ” રાજાનાં આવાં દબાણ ભરેલાં વચનો સાંભળી ચારે જણાએ
પરસ્પર સંજ્ઞા કરી એક વિચાર કરી લીધો પછી તેમાંથી એક જણે ઉત્તર આપ્યો. ૫-૮

ઢાળ અચ્ચારમીનો લાવાર્થ.

પહેલો મંત્રી બોલી વાતની રચના કરી રાજાને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે સ્વામી ! હું તો
મારો દોષ જે છે તે આપની પાસે પ્રગટ કરું છું. મેં તમારું નિમક ખાધું છે તે હરામ કર-
વાનો નથી અને સિંહલપુરીએ ગયા અને ત્યાંના રાજા પાસે જઈ સગાઈ સંબંધી વાત

માહરી તામ ઉતારે વીસરી; સાં ગયો હું લેવા કાજ તૃણાએ હેલવ્યો, સાં પૂઠળથી ઈણે ત્રિહુ જણે વિવાહ મેળવ્યો. સાં ૨ મે નવિ દીકો કુંઅર સ્વરૂપ હું શું લહું; સાં પ્રભુ તુમ આગળ જોહણું છે તેહણું તે કહું; માં થયો હું ચાકરી ચોર એતો ગુન્હો પડ્યો, સાં ભૂપે લાધો ભેદ જો વાતે લડથડ્યો. સાં ૩ તિમ ખીજે વળી અરજ કરે ઉભો થઈ, માં હું નવિ ખોલું અસત્ય કહીશ સત્યામધ; સાં વાંકો ચાલે ભુજંગમ ખિલ તો પાધરો, સાં તુમ આગળ કિમ ચાલે જૂઠો થઈ ખરો. સાં ૪ પહિલા દિનનુ અપકવ ભોજન મુજને થયો, સાં વિવાહ અવસર દેહચિંતાએ હુ ગયો; સાં પુંઠહ મેટયો વિવાહ આણું ફિરી જોટલે, સાં માહરી ન જોઈ વાટ હુ ગણતી કેટલે. સાં ૫ કાળો ગોરો કુંઅર મેં તો દીકો નહિ, સાં માહરા મનની હોશ તે મનમાંહે રહી; સાં નિસુણી વચન નરિંદ સશયમાંહિ પડ્યો, સાં જાણ્યુ એ પણુ ડિગ ડોલેછે અણુધડ્યો. સાં ૬ ત્રીજો ખોટયો પ્રધાન કપટથી ભાંભળો, સાં માહરી વિનતિ એક પ્રભુજી સાંભળો; સાં મેટયો જામ વિવાહ પાસે હું પણુ નહોતો, સાં પ્રીધો નથી અમ આગળ કુંઅરને છતો. સાં ૭ સિ હલનૃપનો ભાણેજ તે દુહવાણો હતો, સાં કહું

કરવા માઠી એટલામા મારી વીટી ઉતારે વિસરી ગયો હતો તે મને સાલરી એટલે હું તે લેવા ગયો પાછળ આ ત્રણ જણે વિવાહ નક્કી કર્યો મે ગાઈ કુવરને જોયો નથી અને હું વિવાહ મેળવવામા પણ નહોતો હું તો જોયુ કે તેણે આપને કરી દઈ છુ ગાફી હું ચાકરી-ચોર છુ, તે મારો અપરાધ થયો છે ” પહેલા સચિવે આ પ્રમાણે બનાવટી વાત કહી પણ રાજા તે ઉપરથી સમજી ગયો કે- ‘ આ સાક્ષી લઘજ્યો છે, પણ તેણે કુવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે ’ હવે જોઈએ ખીજે શુ કહે છે ખીજે સચિવ ઉભો થઈને બોલ્યો કે- “ હે સ્વામી ! હું આપની પાસે સાચે સાચુ કહીશ, અસત્ય જરા પણ નહીં કહું કેમકે સર્વ પણુ દરમા સીધોજ આવે છે, ત્યાં વાંકો ચાલી શકતો નથી એટલે હું આપની પાસે જુદું કહેવાનો નથી હે સ્વામી ! વિવાહ કરવાની વાત કરવા બેઠો તે વખતે મને આગલા સ્વિસના ભોજનનું અજીર્ણ થવાથી હું દેહચિંતા માટે ગયો હતો, ત્યાંથી પાછા આવતા સુધી મારી રાહ ન જોતા ગાફીના ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવ્યો છે, મને તો ગણત્રીમા પણ ગણ્યો નથી ગાફી આપણે તો કુવર કાળો છે કે ગોરો છે ? તે જોયાજ નથી મારી તો કુવરને જોવાની હોશ પણ મનની મનમાજ રહી ગઈ છે ”

રાજા ખીજા સચિવના વચનો સાભગીને વધારે મગયમા પડ્યો અને વિચાર્યું કે- ‘ આ પણ સાચુ બોલતો નથી, પરંતુ આણે કુવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે ’ ૧-૬ પછી ત્રીજાને પૂછ્યું એટલે તે બોલ્યો કે- “ હે સ્વામી ! મારી વાત સાભળો હું વિવાહ મેળવ્યો તે વખતે હાજર નહોતો એટલે મે કુવર કાળો છે, કુળડો છે કે કેવો છે તે જોયુ કે જાણ્યુ

મુજને તું રાખ જઈ એહને જતો; સાં મેં પણ જિમ તિમ તેહને ભૂપતિ ભોળવ્યો; સાં આવી જોઈ કુંઅર વિવાહ તો મેળવ્યો. સાં ૮ મેં નવિ નિરખ્યો કુંઅર કાંણો કે કુખડો, સાં ચૂક્યો અવસર એહ ગુન્હેગાર હુઓ વડો; સાં વિણ દીઠે તુમ આગળ કિમ દિઠો કહું, સાં હું તો સ્વામી તાહરી છત્રછાયામાં રહું. સાં ૯ શાકિની તે પણ એક તો મંદિર પરિહરે, સાં તિમ સ્વામીથી સેવક માયા કિમ કરે; સાં તેહને પણ નરરાયે ભૂઠો કરી ત્રેડયો, સાં પરખ્યો બોલ્યામાંહિ બોલે એ હડબડયો. સાં ૧૦ ચોથાને કહે ભૂપ વારો હવે તાહરો, સાં ભૂઠ કહીશ તો વાંક ન કાઢીશ માહરો; સાં હું રૂઠો નહીં કોઈનો પૂછતો કોઈને, સાં તે માટે મુજ આગળ બોલજે બોધને. સાં ૧૧ તે કહે સાચી વાત સમયને ચોળખી, સાં કહ્યા સરખી નહીં વાત ન ચાલે કહ્યા પખી; સાં અમે ગયા સિંહલરાય સમીપે ચિહું જણા, સાં વિવાહ માટે વચન કહ્યાં એહને ઘણાં. સાં ૧૨ મહેનત કરતે જિમતિમ હિંસકે હા લણી, સાં અમે કહ્યું કુંઅર દેખાડો નયણ શિરોમણિ; સાં કહ્યું તિણે છે મોશાળ નિશાળે વિધા લણે, સાં અમે

નથી. મને તો સિંહલરાજનો લાણેજ રીસાર્ધને જતો રહેતો હતો તેને મનાવવા મોકલ્યો હતો. હું તેને મનાવીને આવ્યો તેવામાં તો ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવેલો હતો. હું એ અવસર ચૂક્યો તે ખરી વાત છે અને એ મારો અપરાધ પણ થયો છે, પરંતુ હું કુંવરને દીકા સિવાય દીકાનું આપની પાસે ખોટું કહેતો નથી કેમકે હું આપની છત્રછાયામાં રહું છું તેથી મારાથી ખોટું તો બોલાવજ કેમ ? વળી એક ઘર તો કાકણ પણ મૂકે એવી કહેવત છે. એટલે હું જે ખરેખર છે તે કહું છું ” આ વાત સાંભળીને રાજાએ બાણ્યું કે ‘આ પણ ખોટો છે, પરંતુ એણે કુંવરને ભ્રમ્યો નથી એ વાત ચોક્કસ છે.’

પછી રાજાએ ચોથા સચિવને કહ્યું કે—“હવે તમે કહો, તમારો વારો આવ્યો છે, પણ જે કહે તે સાચું કહેજો. જો ભૂઠું કહેશે તો પછી તેનો બદલો જે ભોગવવો પડે તેમા મારો વાંક કાઢશે નહીં, કેમકે હું રૂઢમાન થઈશ તો પછી કોઈની શરમ રાખવાનો નથી મને યોગ્ય લાગશે તે શિક્ષા કરીશ. માટે જે બોલો તે સાચું જ બોલજો ” રાજાનાં આ પ્રમાણેનાં સખત વચનો સાંભળીને ચોથા સચિવે વિચાર્યું કે ‘હવે ખોટું ચાલવાનું નથી, માટે સાચે સાચું જ કહી દેવું.’ તેણે કહ્યું કે—“હે રાજા ! હું આપને ખરેખરી વાત કહું છું તે સાંભળો અમે સિંહલ રાજ પામે રાજપુત્રીનો વિવાહ મેળવવા ગયા ત્યારે ત્યાં જઈને સિંહલરાજને વિવાહ માટે ઘણું કહ્યું, ૭-૧૨ છેવટે હિંસક મંત્રીએ માંડ માંડ હા પાડી પછી અમે કહ્યું કે—કુંવરને દેખાડો. ત્યારે હિંસક કહે કે—તે તો તેને મોશાળ લણવા ગયેલ છે.’

હઠ માંડ્યો કુંઅર દીઠા વિણ નહીં બણે. સાં ૧૩ ચિંહુને એકેકી કોડી સોનૈયાએ
ભોળ્યા, સાં અમે તુમ હુતા દાસ પણ તિણે ઓળ્યા; સાં મેળ્યા અમે
વિવાહ થઈને લાલચી, સાં ઈમ અમથી ઘણી વાતે કપટાઈ રચી. સાં ૧૪ અમે
નવિ દીઠો કુંઅર કુરૂપ કે પુટરો, સાં હિંસક તો અમે દીઠો ચાલતો કૂટરો; સાં
એ અમે સ્વામી વાત હતી તે વિનવી, સાં છે એ સાચી સર્વ ન જાણી કોળવી.
સાં ૧૫ એહ પડી તકસીર કરી મત વાઉલી, સાં અમને કરો મહારાજ જે
ધન્ય રાઉલી; સાં મકરંદજને ચિત્ત એ વાત ખરી વસી, સાં તાહરી સાચી
વાત નૃપતિ ભાષે હસી. સાં ૧૬ સાચી જાણી પ્રેમલા અવગુણ વિસર્થો, સાં
જુઓ કેહવો પુણ્ય ગગનથી ઉતર્યો; સાં ત્રીજે ઉલ્લાસે અગ્યારમી ઢાળ એ
સંથુણી, સાં કહે મોહન તે રીઝશે જે હોશે ગુણી. સાં ૧૭

હુહા.

ચોથે સત્ય કહ્યા થકી, થયો ભૂપ સુપ્રસન્ન;
તે ચિહ્નું મૂક્યા જીવતા, એ ગુણગણ સંપન્ન. ૧
મકરંદજ સદ્બુદ્ધિને, કહે વચન નિર્દાંક;
ભાશ્યો મુજ સિંહલ કપટ, પણ નહીં કન્યા વંક. ૨
પરણ્યો નર કોઈ અવર, એહમાં નહીં સદેહ;
કુષ્ટીએ મુજ પુત્રીકા, મુધા વિડંબી એહ. ૩

અમે કુંવરને જોવા બહુ હઠ કર્યો, ત્યારે હિંસકે અમને ચારે જણને કોડ કોડ સોનૈયા આપીને
ભોળ્યા એટલે અમે તમારા સેવક છતાં લાલચમા લેવાઈ ગયા અને વિવાહ મેળવ્યો આ
પ્રમાણે અમે તમારાથી પ્રપન્ન થઈ અમે કુંવર કયો છે તે બીલકુલ જોયેલ નથી અમે તો કુડ-
કપટના ધર હિંસક મત્રીનેજ જોયેલ છે આ પ્રમાણે અમારી ખરેખરી હકીકત છે હવે આપને
જે યોગ્ય લાગે તે કરો. અમારી મોટી તકસીર આવી છે એ હું મારે મોઢે કબુલ કરૂ છું.” રાજાને
આની વાત સાચી લાગી એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે-“તે ખરેખરી વાત કહી છે, મને તારો
વિશ્વાસ આવે છે” પછી રાજાના મનમાંથી પ્રેમલા ઉપરનો દેવ તદન નારા પામ્યો ન્યારે
પુણ્યનો ઉદય થયો ત્યારે ણધા સયોગ અનુકૂળ મળી ગયા આવી રીતે ત્રીજા ઉલ્લાસની
અગ્યારમી ઢાળ મોહનવિનયજીએ રચી છે જે વાચીને શાંતી પુરૂષ રીઝે તેમ છે ૧૩-૧૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

રાજાએ ચારે જણનો ગુન્ડો માફ કરીને છોડી દીધા, અને સુબુદ્ધિ મત્રીને કહ્યું કે-“હવે
મને તમામ સિંહલરાજાનું કપટ ભાસે છે પ્રેમલાનો બીલકુલ વાંક નથી તેને પરણીને ગયો
તે પુરૂષ અન્ય છે એ ચોક્કસ થાય છે. આ કુષ્ટીએ દેશગટ માગે પુત્રીની વિડંબના કરી છે ૧-૩

- સોરઠપતિને કહે સચિવ, જ્યાં લગે ચંદ વિલંબ;
ત્યાં લગે કળજે રાખીએ, સિંહલને સકુટંબ. ૪
- એ ઉપાય નૃપને ગમ્યો, ક્રીધો બુદ્ધિમકાશ;
તેડ્યો સિંહલનૃપ ભણી, જિમવા નિજ આવાસ. ૫
- નૃપ રાણી કુદી સચિવ, કપિલા કરી પ્રપંચ;
વશ રાખ્યા મકરંદવજે, જિમ મુનિ ઇંદ્રિય પંચ. ૬
- અવર લોક ક્રીધાં વિદ્યા, તત્સિણ સિંહલદેશ;
ચંદ નિરતિ લેવા ભણી, રચના રચે નરેશ. ૭
- તેડી પુત્રી નૃપસદન, માંડ્યો શત્રુકાર;
નૃપ કહે પથિકને પૂછજો, આભાપતિ અધિકાર ૮
- દાન સમર્પે પ્રેમલા, અતિ ઉચ્છ્રક મન હોય;
પૂછે આભાની ખબર, પણ નવિ ભાષે કોય. ૯

હવે આપણે તેના ખન વ- (ચદરાજ) ની શોધ કરવાની જરૂર છે ” મત્રીએ કહ્યું કે-“ આપે કહ્યું તે ગગળજ છે, પરંતુ જ્યાંસુધી ચદરાજનો પત્તો ન લાગે ત્યાંસુધી સિંહલરાજાને મહ-કુટુંબ અહીં કળજે ગળવા યોગ્ય છે ” રાજાને તે વાત વ્યાજબી લાગી એટલે તેણે સિંહલગળને મહ કુટુંબ જમવા તેણે તે પણ જમવા માટે સૈના લઇને આવ્યો, એટલે રાજાએ સિંહલ રાજા, તેની ગણી, કુદી પુત્ર, હિમદ મત્રી અને કપિલા ધાવ્ય-એ પાથે જણને કળજે કરી બીજા બધાને તેના દેશ તરફ જવાની ગ્લ આપી તેઓ પણ બધા સ્વદેશ તરફ રવાને થઇ ગયા અને પાચ જણ વિમળાપુરીમા કેલીની સ્થિતિમા રહ્યા સતા પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યા

હવે ચદરાજની શોધને માટે રાજાએ તજવીજ કરવા માહી એક મોટી દાનશાળા મઠાવી અને ત્યાં બહારગામથી જે આવે તેને અન્ન વસ્ત્રાદિ આપવા માટે પ્રેમલાલચીને તેની અધિકારિણી બનાવી રાજાએ સૂચવ્યું કે-“ જે કોઇ પરદેશી નવો આવે તેને તારે આભાનગરીની ખબર પૂછવી અને જો કોઇ ખમ્ર આપે તો તારે મને ખબર કરવા ” ત્યારથી પ્રેમલાલચી પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે દાનશાળામા રહીને દાન આપે છે અને નવા નવા પથિક આવે તેને આભાનગરીનું વૃત્તાત પૂછે છે, પરંતુ કોઇના તરફથી તેનો પત્તો મળી શકતો નથી ૪-૯

હવે કેવી રીતે ચંદ્રનૃપતિના સમાચાર મળે છે અને ત્યાર પછી તેને મેળવવા માટે શું પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે ઇત્યાદિ હકીકત આપણે આગળ ઉપર વાંચશું. હમણા તો આમાં રહસ્ય શું છે ? તેનો વિચાર કરીએ અને તેમાં રહેલો સાર હૃદયમાં ધારણ કરીએ.

દાળ દસમી અને અગ્યારમીનું રહસ્ય.

આમાં મુખ્ય હકીકત ગ્રેમલાલજીને માથેથી કલક ઉતરે છે અને ખરી વાત પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે એટલી છે. પરંતુ તેની અંદર કર્મની સ્થિતિનું અને તેના ઉદયની વિચિત્રતાનું પ્રકટ દર્શન થાય છે. જુઓ, ગ્રેમલાને અશુભનો ઉદય તીવ્ર થયો ત્યારે તેના પ્રાણ વિનાશ કરવા સુધીની સ્થિતિ આવી પહોંચી અને તેવા અશુભનો ઉદય સંપૂર્ણ થયો-ગાફી ન રહ્યો એટલે તે સ્થિતિ બદલાવી ધીમે ધીમે પાછી રાત્રને પ્રિય હતી તેવીજ પ્રિય થઈ પડી અને સંપૂર્ણ નિરપરાધી છે એમ રાત્રના લક્ષમાં પણ ઉતર્યું. બીજી તરફથી સિંહલ રાત્રનો પરિવાર જેમાં હિંસક મંત્રી મુખ્ય સૂત્રધાર છે, તેણે પોતાની પ્રપંચગાથ એવી ખેલી કે છેવટ સુધી ખરી હકીકતની કોઈને ખબર પડવા ન દીધી ચંદ્રરાજને ઠાઠી મૂકી પોતાના કુટુંબ પુત્રને દાખલ કરતાં સુધી પણ કાવ્યા ગ્રેમલાને વિપકન્યા ઠરાવી અને પોતે જેવા હતા તેવા શોધ્યા રહ્યા. પરંતુ જ્યારે પાપનો ઘડો પૂરો બરાણો ત્યારે તે બધી વાત એકદમ વિસરાઈ થઈ ગઈ. ખરી હકીકત થોડા સમયે પ્રગટ કરી અને રાત્રને તેજો બધા પૂરેપૂરા અપરાધી છે એમ ખાતરી થઈ. જેને પશ્ચિમે તેમને કેદખાનું વેઠવાનો વખત આવ્યો. જુઓ પાપનું પરિણામ કેવું આવે છે. એકવાર કહી પાપી બચી નથી, ઉલટો માન સન્માન પામે, પરંતુ તેનું પરિણામ તેને વધારે મોટી સંખ્યામાં પડવાનુંજ આવે છે પહેલીવાર થોડી શિક્ષામાં જે બચી ગયો તે મોટી શિક્ષા ભોગવવા માટેજ. કેમકે જો પહેલી વખત તેને અડધ શિક્ષા ભોગવવાનો વખત આવ્યો હોત તો તે મોટું પાપ ન કરત અને મોટી શિક્ષા ન પામત અહીં સિંહલ રાત્રએ પણ વિવાહ મેળવતી વખત ના પાડી હોત અથવા પુત્રને પરણાવવાને લઈ આવ્યા તે વખત ના પાડી હોત તો આવી શિક્ષા ભોગવવી ન પડત, પરંતુ ભાગ્યમાં કેદ-ખાનું ભોગવવાનું લખેલું હોય તે કેમ ફરે ? નજર ફરે

હવે આપણે પ્રસ્તુત પ્રસંગ ઉપર આવીએ પ્રારંભમાં ગ્રેમલા પોતાના પિતાની પાસે બધી વાત પ્રકટ કરતાં કહે છે કે “ પુત્રીએ આવી પોતાના પતિ સાથેના એકાંત સમયની વાત પિતા કે વડીલ પાસે પ્રકાશિત કરવી તે યોગ્ય નથી, પરંતુ અત્યારે બીજા ઉપાય નથી ” કેમકે તે વિના આપના મનમાંથી કોઈ રીતે શક્ય નીકળે તેમ નથી. ” ગ્રેમલાએ કહેલી વાત આપણે પ્રથમ પણ વાંચી ગયા છીએ, તેથી હવે આંહી ફરીને લખવાની જરૂર નથી, પરંતુ તેમાંથી સાર શ્રદ્ધ કરવાનો એ છે કે-વિચક્ષણ માણસ કોઈને ભૂલાવામાં રાખવા ઇચ્છતા નથી. પછી જો તે અજ્ઞાનપણથી ખરી વાત ન સમજે અને એતે નહીં તો પોતે બીજી રીતે પ્રતિ-જ્ઞાના લંગમાં ન આવી પડવા માટે ખરી વાત સ્પષ્ટ પ્રકાશિત પણ કરતા નથી આ વિચક્ષણ

મનુષ્યોની એટલા ખામ ધ્યાન આપવા લાયક અને અનુકરણીય છે અંદરનાં સમસ્યામાં પ્રેમલાને સમજાવ્યું પણ તે ગરાળર સમજ નહીં, એટલે પોતે મિહલ ગળ સાથે ખંધાયેલ હોવાથી પ્રગટ ખુલાસો ન કર્યો. આગળ ચાલતાં પ્રેમલા કહે છે કે—‘મારા પતિ હિંસકની કરેલી સંજ્ઞાથી ચાલ્યા ત્યારે હું તેની પાછળ જતી હતી, પણ હિંસકે આડા પડીને જવા ન દીધી એટલે હું શરમાઈને પાછી વળી ’ કુળવતી સ્ત્રીનું ભૂખણ જ લગ્ન છે. જો કે કોઈ વખત તેથી કદ પણ ભોગવવું પડે છે, અગવડ વેઠવી પડે છે, ધારી અભિલાષા પૂર્ણ થતી નથી, પરંતુ તેવા કારણને લઈને મર્યાદા તણ દેવી એ કુળવધૂનો ધર્મ નથી. મર્યાદા છોડવાનું કારણ ઘણી વખત તો અણઘટતી સ્વતંત્રતા ભોગવવાની પ્રબળ ઇચ્છા જ હોય છે. આ જમાનો એ બાળતમાં ગહુ આગળ વધેલો છે અને તેથી મર્યાદા દિનપરદિન ગહુજ ઘટતી જાય છે. જો કે હજુ પણ કુળવાન સ્ત્રી પુરૂષ વધારે મર્યાદા જાળવે છે અને તેજ ખરી રીતે તેના ભૂખણરૂપ છે.

પ્રેમલા જ્યારે પોતાની હકીકત કહે છે ત્યારે રાજને ખાત્રી થવા માટે સુખુદ્ધિ પ્રધાન કેટલાક સવાલો પૂછી વાતને દૃઢ કરે છે પ્રાંતે રાજને એટલી તો ખાત્રી થાય છે કે ‘આમાં કંઈક પ્રપંચ થયેલો છે ’ રામના કર્તા અહીં કહે છે કે—‘ખરે વખતે સત્ય આકાશમાંથી ઉતરી આવે છે ’ રાજ હજુ પણ પુત્રીને પોતાને ત્યાં ન રાખતાં સુખુદ્ધિને ત્યાં રાખવા કહે છે. સુખુદ્ધિ તે દુશ્મનને માન આપી પોતાને ત્યાં તેને લઈ જાય છે અને સારી રીતે દીલામો આપી તેને શાત કરે છે પછી વિચાર કરતાં તેના મનમાં નવો તર્ક પેદા થાય છે, એટલે તે ગજસલામા જઈને રાજ પાસે પ્રકટ કરે છે.

દરરોજ સંધ્યાકાળે રાજએને કચેરી ભરવાનો રીવાજ પૂર્વે હતો તે વખતે તમામ અધિકારીઓ હાજરી આપતા હતા. દેશી પરદેશી નવા વેપારીઓ આવતા હતા. નવા નવા અનુભવની વાતો થતી હતી અન્ય અન્ય દેશના પડિતો પણ આવતા હતા, વિદ્યાવિનોદ પણ ચાલતો હતો. કેટલીક વખત ગાનતાન પણ થતા હતા અને કેટલીક દુર્ઘટના ઇનસાફ પણ તાત્કાલિક કરવામા આવતા હતા આ પ્રસંગ બુદ્ધિમાનોને આતુર્ય મેળવવામા અને રાજ પ્રજાને એકતા સાધવામાં ગહુજ ઉપયોગી હતો અને તેજ કારણથી ચતુરાઈના મૂળ જે પાચ કહેલા છે તેમા રાજસલા પ્રવેશ ગણાવેલો છે હાલમાં તે પ્રવૃત્તિ ઘણે ભાગે ખંધ પડી ગયા જેવી છે કદિ કાંઈ જગ્યાએ તેવી પ્રવૃત્તિ હશે તો તે પણ મુંગી સલા હોય તેવો દેખાવ આપે છે, તેથી તેમાથી અફકલ મળે તેવું દૃષ્ટિગોચર થતું નથી હાલ તો રાજસલા પ્રવેશનું સ્થાન ન્યાય મંદિરોએ અમુક અશે લીધેલું છે અને તેમાં પણ ખરી રીતે વરિષ્ઠ ન્યાય મંદિર તે પક્ષિતમા મૂકવા યોગ્ય છે.

મંત્રી વિવાહ મેળવવા ગયેલા ચારે સચિવોને બોલાવીને પૂછવાનું સૂચવે છે તે રાજને ઘટિતજ લાગે છે. એટલે તરતજ તેઓને તેડાવવામાં આવે છે અને તે હાજર થાય છે, પરંતુ રાજના પૂછેલા સવાલના જવાબમાં પોતે લીધેલી રૂપવત છુપાવવા માટે ત્રણ સચિવો

જુદાં જુદાં પહાનાં જતાવી પોતે વિવાહ મેળવતી વખત હાજર નહોતા એમ જૂઠું કહે છે, એક વાર ફરજ ચુકનાર—અસત્ય માર્ગે ચાલનાર—ને ત્યારપછી પોતાના જથાવ માટે કેટલી વખત અસત્ય જોલવું પડે છે તે અહીં સ્પષ્ટ થાય છે જેની નોકરી ખાય છે, જેનો વિશ્વાસ ધરાવે છે, જેનું નિમક ખાધું છે, તેની પ્રાણી વહાલી પુત્રીને પણ ખાડામાં નાખી દેતાં એવા લાલચુ માણસો ડરતા નથી. આધુનિક સમયમાં પણ કન્યાવિક્રયાદિ પ્રસંગમાં તેમજ તે વિનાના પ્રસંગમાં પણ વચ્ચે વિવાહ કરનારા લાલચને વશ થઈને કન્યાને દુઃખના ખાડામાં ડોમી દે છે અથવા વરને લાકડે માકડું વળગાડી ઈર્ષ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી જાય છે, અને તેની ઉપર રાજેલા વિશ્વાસનો ઘાત કરે છે તથા સચિવોએ કહેલી હકીકતજ તેઓ જૂઠું જોલે છે એમ જતાવે તેવી હતી, પરંતુ તેમાં રાજપુત્રને ન જોવાનો મુદ્દો ખરો હતો એટલું રાજા બ્રાહ્મ કરી લે છે. પછી થોડા સચિવને પૂછતી વખતે રાજા તેને પ્રથમથીજ વધારે સત્તાવે છે અને જૂઠું જોલશે તો પોતે ઘણી સખ્ત શિક્ષા કરશે એમ કહીને તેને ચેતાવે છે. તે રાજતેજ ખમી શકતો નથી અને શિક્ષાનો લય તેને સાચું કહેવા પ્રેરે છે, એટલે તે સાચેસાચી હકીકત રાજા પાસે પ્રકાશિત કરે છે રાજાને જે જાણવું હતું તે તેનાં જવાબ-માથી મળી જાય છે, એટલે પછી તેઓનો અપરાધ તો જો કે ઘણો ભારે હતો છતાં માત્ર માણી માગવાથીજ તેઓને છોડી દે છે.

હવે રાજા શું કરવું તેનો વિચાર કરે છે. તે વખતે મંત્રી સલાહ આપે છે કે—‘હવે આપણે ચંદરાજાનો પત્નો મેળવશું, પણ ત્યાંમુધી આ પ્રપચી મંડળીને છુટી થવા ન દેવી; એને કેદ કરી રાખવી ’ આવી સલાહ આપવામાં હાલ આકરા ગુન્દામાં જામીન ઉપર છોડવામાં આવતા નથી તેમાં જે મુદ્દો રહેલો છે તે આજ છે. એટલે એવા ગુન્દા-ગાર છુટા રહેવાથી ખોટા પુરાવા ઉભા કરે છે અથવા સાચો પુરાવા તોડી નાખે છે. આ પ્રપચી મંડળીમાં હિંસક મંત્રી એવો દુષ્ટ સ્વભાવવાળો છે કે વખતે તે લાગ આવે તો તેની સામેના મુખ્ય સાક્ષી ચંદરાજાનોજ વિનાશ કરી નાખે, આ કારણથી તે લોકોને કળજે રાખવાની મુશુદ્ધિ મંત્રી સલાહ આપે છે, અને રાજાને ગળે તે વાત તરતજ ઉતરે છે.

પછી રાજા સિંહલરાજાને સપરિવાર પોતાને ત્યાં જમવાનું નોતરું કહેવરાવે છે. એટલે તે પણ વેવાઈને ત્યાં જમવા જવાનો દહાવો લેવા અને કુદીવર સાસરાને ઘેર જમવા જવાનો દહાવો લેવા, સિંહલરાજાની રાણી વેવાણને મળવા અને હિંસક મંત્રી મોટા શીરપાવ મેળવવા હોશે હોશે આવે છે, પણ ત્યાં જમવાનું તો જમવાને ઠેકાણું રહે છે અને આખી પ્રપચી મંડળીને કેદ કરવામાં આવે છે. તે સાથે જણાવી દેવામાં આવે છે કે—‘તમારો પ્રપચ તમામ જાહેર મંદિર ગયો છે તેથી હવે ખરા વરનો પત્નો મળતાં મુધી તમને વધાને અહીં કેદ રાખવામાં આવનાર છે, માટે તમારે હવે નિરાતે અહીં રહેવું, કોઈ વીતે ઉચાટ કે ઉનાવળ કચ્વી નહીં ’ આ હકીકત સાંભળના સિંહલરાજાના અને હિંસક મંત્રીના હાથ જોયે પડે છે સિંહલ રાજા હિંસકની સામે જોઈને કહે છે. કે—‘અરે દુષ્ટ ! આ બધી

તારી કરેલી વિટંબનાનું કૃળ અમારે લોગવનું પડે છે. તેં અમને અવળે રસ્તે ચડાવ્યા તેનું આ પરિણામ આવ્યું છે. હું તો પ્રથમથીજ ધારતો હતો કે આ સંઘ દ્વારકા પહોંચવાનો નથી, અને પારકી પુત્રીને કંદમાં ફસાવવી યોગ્ય નથી; પરંતુ તારી બદસલાહ પાસે મારી ધારણા બર આવી નહીં અને હું પણ તારા વિચારમાં સામેલ થયો તેથીજ અત્યારે રાજા મટીને કેદી થવું પડ્યું છે.’

હિંસક કહે છે કે—‘એમાં મને કાંઈ કહેવાનું નથી દીકરો તમારો પરણવાનો હતો અને રાજપુત્રી તમારે ત્યાં આવવાની હતી; એમાં મને કાંઈ અપૂર્વ લાભ મળવાનો નહોતો.’ આવી આવી કેદમાં પડ્યા પડ્યા તેઓ વચ્ચે તો ઘણી વાતો થઈ હશે અને પરસ્પર ઘણા ઓલંભા દેવાણા હશે, પણ આપણે તે બધું જાણવાની કે સાંભળવાની જરૂર નથી. આપણે તો આ હકીકત પરથી એ સાર લેવાનો છે કે—‘પાપ કોઈ કાળે પ્રગટ થયા સિવાય રહેતું નથી. તમે ગમે તેટલું છુપુ પાપ કર્મ કરો પણ તે અચૂક મુદતે બહાર આવેજ છે અને તેની યોગ્ય શિક્ષા આ જીવમાં કે પર જીવમાં પ્રાણી માત્રને લોગવવીજ પડે છે. માટે કોઈ પણ જાતનો છળ, પ્રયત્ન, ઠગાઈ કે વિશ્વાસઘાત કરતાં પાછું ઓસરવું અને તેનાં કડવાં કૃળ નેત્રની સામે ખડાં કરી દેવાં, કે જે જોઈને મન તેવા પાપકર્મથી પાછું વળે. સિંહલરાજાનું કષ્ટાંત એવે વળતે યાદ લાવવું કે જેથી પાપનો બદલો તો મળેજ છે એમ લક્ષમાં આવે.’

અપરાધીને કળજે રાખ્યા પછી હવે ખરૂં કામ મૂળ પુરૂષને શોધી કાઢવાનું ઉપસ્થિત થાય છે તેના ઉપાય માટે રાજા મોટી દાનશાળા મંડાવે છે અને તેમા આવતા દૂર દૂર દેશના માણસોને પૂછવાથી આભાપુરીનો અને ચંદરાજાનો પત્તો મળશે એમ ધારવામાં આવે છે. તે વખતે તાર કે રેલવે જેવાં સાધનો હોય એમ જણાતું નથી કે જેની દ્વારા થોડા વખતમાં બધો પત્તો મેળવી શકાય

હવે પ્રેમલાલચ્છી દાનશાળામાં બેસી નવા નવા પશિકાને પૂછે છે અને કાળ વ્યતિક્રમાવે છે; પરંતુ જ્યારે વાંચ કારણો પૈકી કાળકારણ પરિપક્વ થશે ત્યારે કોઈ પણ નિમિત્ત પામીને ચંદરાજાનો પત્તો મળશે તે હકીકત આપણે હવે પછી વાંચશું. હમણા તો સત્ય તરે છે અને પાપનો બદલો વહેલો કે મોટો જરૂર મળે છે એટલું રહસ્ય હૃદયમાં કોરી રાખીને આ ઉદ્દેશને સફળ કરવાનું વાંચકોને સૂચવી આ જાળત સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને આગળ આવનારી સુખપ્રાપ્તિની હકીકત સાંભળવાને વાંચકોને ઉત્કંઠિત રહેવાની પ્રેરણા કરવામાં આવે છે

દાળ ૧૨ મી.

(મારજી સાથીડા રે સાથે ધણુ રે હાથે મઠ પીચો રે લો—એ દેશી)

ભવિયાં નૃપની બેટી ગુણની પેટી ગેહથી રે લો, બેઠી દાનની શાળા લો;
 ભ૦ માગે જે જિમ આપે તે તિમ નેહથી રે લો, બાળા પરમ કૃપાળા લો. ભ૦
 ૧ ઉત્તમ ગેહે જન્મીને હેજે સુતારે લો, પ્રાથે હોવે દાતા લો; ભ૦ પંથી દેખી
 કરે વિશેષી સ્વાગતા રે લો, પૂછે તેહને શાતા લો. ભ૦ ૨ નગરી આભા ખૂરણ
 લાભા મુંદરા રે લો, ખૂરણ ખૂરવ દેશે લો; ભ૦ ચંદ નરેશર અતિ અલવેશર
 સિંધુરા રે લો, રાજ મુરપતિ વેશે લો. ભ૦ ૩ પરદેશી છે જે તમે પ્રીછો તેહને
 રે લો, મુજને તુમે ભાખો લો; ભ૦ પંથી લહી ટાણું કહે નવિ ભણું એહને
 રે લો, નહીં અમ તાસ અલાખો લો. ભ૦ ૪ એહવી મુણી વાણી થઇ
 વિલખાણી પ્રેમલા રે લો, પ્રીતમ ગુણથી લીણી લો; ભ૦ કન્યાની કોઇ
 અન્યા નવિ ચાલે કળા રે લો, વિરહે થઇ અતિ ઝીણી લો. ભ૦ ૫ નિરાદિન
 ઝૂરે નદીઓ ખૂરે રોઇને રે લો, માહરો પીયુ પરદેશી લો; ભ૦ વારી મન
 રાખે નવિ સંભાળે કોઇને રે લો, નિપુણા નાહ નિવેશી લો. ભ૦ ૬ જંઘા-
 ચારણ જનમન તારણ આવિયા રે લો, વિમળાનયરી ઉધાને લો; ભ૦

દાળ ખારમીના ભાવાર્થ.

હે ભ૦ચંદ્રવો ! મકરધ્વજ રાજ્યએ સ્થાપેલી દાનશાળામા બેમીને પ્રેમલાલમ્બી અતિથિ
 અવ્યાગતને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપતી હતી કોઇને નિરાશ કમ્પતી નહોતી, કારણ
 કે તે ખરેખરી દાતાર હતી દાન આપ્યા પછી તે તેઓને પૂછતી હતી કે—“ હે બધુઓ !
 તમે દેશવિદેશમા કરો છો તો પૂર્વ દિશામા આભા નામે નગરી જોઇ છે ? ત્યા ચંદ નામે
 રાજા ઇંદ્ર જેવો રૂપવત છે તેને દીઠો છે ? ” આવા પ્રશ્નના ઉત્તરમા તેઓ કહેતા કે—
 “ હે ગણે ! અમે જો બાલ્યુ કોઈ દિવસ ગયાજ નથી. આભાનગરી અમે સાબગી પણ
 નથી તો પછી ત્યાના ચંદરાજને તો ક્યાથીજ જોયેલ હોય ” આવા ઉત્તરે સાબગી
 પોતાના સ્વામીના શુભમા લીન થયેલી પ્રેમલા નિરાશ થઇ જતી, ઉદાસીન બનતી,
 એકાતમા રાત દિવસ નેત્રમાધી આમુ મારતી, પરંતુ પોતાના પતિનો પત્તો મેળવવાનો
 ખીજે કોઈ ઉપાય નહીં હોવાથી તે ધીરજ ધરીને જેમી રહેતી પોતાના દુઃખની
 વાત વારવાર કહીને કોઇને દુ ખી કરતી નહોતી ૧-૬ એવામા મનુષ્યોના અંત કરણના
 પાપને નિર્મળ કરનારા એવા જઘાયાજી શુનિ વિમળાપુરીના ઉધાનમા પધાર્યા.

રાજદિગ્ધિ રંગે પ્રેમલા સંગે ભાવિયા રે લો, વાંદે વધતે વાને લો. ભ૦ ૭
સંયમધારી દે હિતકારી દેશના રે લો, વાણી અમીયસમાણી લો; ભ૦ કીધાં
નરનારી વ્રત આચારી જિનેશનાં રે લો, સમકિત દ્રષ્ટિ પ્રાણી લો. ભ૦ ૮ મુનિએ
કીધી પ્રેમલા સૂધી શ્રાવિકા રે લો, પૂરણ જિનની રાગી લો; ભ૦ ચૌદ પૂરવના
સારની હૂધ ભાવિકા રે લો, વિહર્યા અન્યત્ર વિભાગી લો. ભ૦ ૯ સાહુ ગૃહ આવ્યા
થયા મન ભાવ્યા સર્વના રે લો, પામ્યા પરમ આનંદાલો; ભ૦ ધર્મ આરાધે સવિ
વિધ સાધે પર્વના રે લો, પુત્રી સમકિતકંદાલો. ભ૦ ૧૦ તેહ મૃગાક્ષી પ્રેમલા-
લચ્છી ધર્મમાં રે લો, હુધ નિપટજ ડાહી લો; ભ૦ પૂજે જિનદેવા કરે નિત સેવા
કુશલી કર્મમાં રે લો, ગુરના ગુણની ગ્રાહી લો. ભ૦ ૧૧ નવકાર પ્રભાવે
આવે શાસનદેવતા રે લો, પભણે પુત્રીને હરખે લો; ભ૦ મળશે તુજ સ્વામી
અંતરજમી સેવતાં રે લો, પૂરણ સોલે વરપે લો. ભ૦ ૧૨ ભજ ભગવંતા
મ કરીશ ચિંતા આજથી રે લો, ઇમ કહીને ગદ્ય દેવી લો; ભ૦ દેવીનું
ભાખ્યું જનકને આખ્યું અલાજથી રે લો, હરખ્યો તાત સુટેવી લો. ભ૦ ૧૩
પંચચરણથી આવી પૂરણ આસતા રે લો, મુખથી ભજન ન મૂકે લો; ભ૦
વંદે ને ચિરનંદે ચૈત્ય જે શાશ્વતાં રે લો, પ્રત્યાખ્યાન ન ચૂકે લો. ભ૦ ૧૪

વનપાળકે રાજને વધામણી આપી એટલે રાજ પોતાના પરિવાર સહિત પ્રેમલાને લઈને
વંદન કરવા આવ્યા. નગર લોકો પણ આવ્યા સૌ મુનિ વંદન કરીને યથોચિત સ્થાને
બેઠા, પછી મુનિમહારાજે ભવ્યજીવોને અત્યંત હિતકારી અમી રસથી ભરેલી વાણીથી દેશના
આપી. તે સાંભળી ઘણા ભવ્ય જીવોએ પ્રતિબોધ પામી શુર મહારાજ પાસે અનેક પ્રકારના
વ્રત નિયમો લીધા. પ્રેમલા પણ શુદ્ધ સમકિતધારી અને જિનમતની પૂરણ રાગી શ્રાવિકા અને
ચૌદપૂર્વના સારની ભાવના ભાવવાવાળી થઈ શુર અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા એટલે સૌ પોત
પોતાને સ્થાનકે આવ્યું. પ્રેમલા ત્યારથી જિનવંદન પૂજનાદિ ધર્મકરણીમાં વિશેષે આસક્ત
રહેવા લાગી અને પર્વના દિવસે વિશેષ ધર્મ કરતી હતી. એમ કેટલાક દિવસો વ્યતિક્રમ્યા. ૭-૧૧

અન્યદા નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી શાસનદેવતાએ આવીને પ્રેમલાલચ્છીને કહ્યું કે—
“હે ગંધન ! તને તારો સ્વામી અવશ્ય મળશે, પણ તારા લગ્નદિવસથી બરાબર ૧૬ વર્ષ
પૂરા થશે ત્યારે તેનો તારે મેળાપ થશે, માટે તું કાંઈ પણ ચિંતા ન કરીશ, અને પરમાત્માની
લક્ષિ પૂર્ણભાવથી કર્યા કરજે.” આ પ્રમાણે કહીને દેવી અદ્રશ્ય થઈ ગઈ પછી પ્રેમલાએ
તે વાત સાંભળીને પોતાના માતાપિતાને લગ્ન છોડીને કહી સંભળાવી તેઓ પણ કાંઈક
નિશ્ચિત થયા. પ્રેમલા નવકાર મંત્રનો પ્રગટ પ્રભાવ દેખી તેનાપર વધારે આસ્તાવાળી થઈ
અને વિશેષે તેનો ભજ કરવા લાગી જિનચૈત્યનો દર્શન પૂજનવડે લક્ષિત કરવા લાગી અને
યથાશક્તિ પ્રત્યાખ્યાનાદિ કરવા લાગી ૧૨-૧૪

ભાવી તિહાં તેહવે આવી એહવે જોગણી રે લો, વાય મધુરી વીણા લો; ભ૦
 કુંઝરી તે તેડી નેડી વિનતિએ ઘણી રે લો, નિસુખ્યા સ્વર તસ ઝીણા લો.
 ભ૦ ૧૫ કુણ દેશથી આવી કહે સમજાવી મુજને રે લો, ઇમ નૃપપુત્રી પૂછે
 લો; ભ૦ પૂરવદિશે ગુહું છું મત્ય કહું છું તુજને રે લો, તાહરે કારણ શુ છે
 લો. ભ૦ ૧૬ કનક વરણી રૂપે ધરણી રૂડી એ યોગિણી રે લો, વૈરાગે ચિત્ત
 ભીનો લો; ભ૦ ચીવગરંગી બુદ્ધિચગી સુંદરમુખી ભોગિણી રે લો, ગાવે ચંદ્ર
 નગીનો લો. ભ૦ ૧૭ કુણ છે તિહાં રાજ ગરીબનિવાજ કહે ખરી રે લો, યોગણ
 તામ પય પે લો; ભ૦ તિહાં ચંદ્ર નરેશર કાયા કેસર ભાખરી રે લો, જેહથી અરિ-
 ચણ ક પે લો. ભ૦ ૧૮ ગાઉં યશ તેહનો ખાઉં એહનો દૂકડો રે લો, મુજને પ્રાણથી
 ખ્યારો લો; ભ૦ કીચો તસ માતે કોઈ વાતે દૂકડો રે લો, મુક્યો મે તવ ન્યારો લો.
 ભ૦ ૧૯ તિહાં હું સુખથી તેહના દુઃખથી નીસરી રે લો, ઇમ હુ તીગથ માટે લો;
 ભ૦ ચંદ્ર સરીખો પુરુષ ન નિરખ્યો કો ફિરી રે લો, છાતી વિરહે ફાટે લો. ભ૦ ૨૦
 સ્વામી નામે પામી આનંદ પ્રેમસા રે લો, ચાલી અવધ્યેલી લો; ભ૦ તાતે
 પણ જાણી યોગિણી વાણી અટકળી રે લો, કન્યા જાણી ચિત્રાવેલી લો. ભ૦ ૨૧
 તાતે કહું સાચી હુઈ જાણી દીકરી રે લો, ફણશે ધર્મનો વેલો લો; ભ૦ પરપુરો

એકદા એક યોગિની ફરતી ફરતી ત્યા આવી ચઢી તેના હાથમા સુંદર વીણા હતી
 અને તે મધુર સ્વરે સ્વગ્ન મેલાવીને ગાયન કરતી હતી પ્રેમલાએ તેને પોતાની પાસે
 જોલાવીને પૂછ્યું કે 'તમે કયાના રહેવાવાળા છો ?' તેણે કહ્યું કે—“હું પૂર્વ દેશમા રહું
 છું, પણ તમારે માટે મ્યાન પૂછવાની શી જરૂર પડી છે તે કહો ?” આમ કહીને પાછી તે
 સુંદર વેશવાળી અને વૈરાગ્યમા તહીન થયેલી, કથામદા વસ્ત્ર ધારણ કરનારી તેમજ બુદ્ધિશાળી
 યોગિની પોતાની વીણાવડે ચંદ્રગજના શુભગાન ગાવા લાગી પોતાના પતિતુ નામ માણગી
 પ્રેમલાએ તેને પૂછ્યું કે—“તમારા દેશમા રાજા કોણ છે અને તમે આ શુભગાન કેનું
 કરો છો ?” યોગિની જોલી કે—“પૂર્વ દેશમા ચંદ્ર નામે રાજા રાજ્ય કરે છે, તે અત્યંત
 સુંદર રૂપવત છે શત્રુ તો તેને દેખીને કપે છે, હું તેના યશનું ગાન કરું છું અને
 અન્ન પણ તેનું જ ખાઉં છું તે ગજા મને પ્રાણથી વિશેષ ખ્યારા હતા તેને તેની આરમાન
 માતાએ કોઈ કારણસર કુકડા જનારી દીધા છે તે જોઈ અત્યંત દિલગીર થઈને હું
 ત્યાથી દેશાવરમા નીકળી પડી છું, પરંતુ મે કોઈ સ્થાનકે તેના જેવો ઉત્તમ પુરુષ
 જોયો નથી ચંદ્રાન્તના વિયોગથી મારું હૃદય અત્યંત દુઃખી છે” આ પ્રમાણેની તેની
 વાતથી પોતાના પતિનો ખરેખરો પત્તો મળવાથી પ્રેમલા તેને પોતાના પિતા પાસે લઈ
 ગઈ પ્રેમલાએ તેની પાસે જાણી વાત કહેવાથી તે સાણગી મહારાજ રાજાએ કહ્યું કે—
 “હુ પુત્રી ! તુ સાચી ઠરી છું તારો પતિ કોઈ મોટો સામ્યવાન જણાય છે, પણ તે

એ પદંતર નિપટ દુરંતર દેશાંતરી રે લો, એતો મેળો દોહિલો લો. ભ૦ ૨૨
ધીરજ તું ધરજે પરહા કરજે આંમળા રે લો, દે ઇમ જનક દિલાસા લો; ભ૦
નિગમે ઇમ દિહા પિયુ પિયુ જીહા પ્રેમલા રે લો, ધરતી પ્રીતમ આશા લો. ભ૦ ૨૩
ચંદનૃપતિનો સંબંધ હવે તુમે સાંભળો રે લો, કીધી જે વાત વિમાતે લો; ભ૦ સુખ
દુઃખ દેખી ભૂલો મત કોઈ આફળો રે લો; જોર લિખિતની વાતેલો. ભ૦ ૨૪ એહ
કથા શ્રોતાને જ્ઞાન પ્રકાશની રે લો, મૂરખે નિસુણી નિગમી લો; ભ૦ ભાખી
મોહનવિજયે ત્રીજા ઉલ્લાસની રે લો, સુંદર ઢાળ એ ખારમી લો. ભ૦ ૨૫

દર દેશનો રહેવાવાળો છે, તેથી તેનો યોગ સુરકેલીએ મળી શકે તેવો છે. ૧૫-૨૨
હવે તું મનમાં ધૈર્ય ધારણકર અને જોદ તજ દે.” પ્રેમલાને પિતાએ આ પ્રમાણે હિત
શિક્ષા આપી, પછી પ્રેમલા જીભે પતિના નામનું સ્મરણ કરતી અને આશા રાખતી દિવસો
વ્યતીત કરવા લાગી. હવે વિમાતાએ ચંદને શું કર્યું તે સંબંધ તમે સાંભળો. મુખાદુઃખ
દેખીને કોઈ ભૂલા ન પડો અને જ્યાં ત્યાં ફાંફાં ન મારો. કારણ કે સર્વ કર્મને આધીન છે. આ
કથા શ્રોતાને જ્ઞાન આપનારી છે. મૂરખ તો તેને ગૂમાવશે. આ પ્રમાણે મોહનવિજયે ત્રીજા
ઉલ્લાસની સુંદર ખારમી ઢાળ વર્ણવી. ૨૩-૨૫.

પ્રેમલાલક્ષ્મીની આ સ્થિતિ વર્તે છે. હવે કુકડો થયા જાદ ચંદરાબાની સ્થિતિ શું
વર્તે છે તે જાણવાની આવશ્યકતા છે. કારણ કે આપણે જાણેનો મેળાપ થયેલો જોવાને
ઉત્સુક છીએ, પરંતુ તે વાતને હજી ઘણું છેડું છે. જે દેશ પરસ્પરથી બહુ દૂર છે, એટલુંજ
નહીં પણ હજી તો કુકડાપણું દૂર થાય ત્યારે મેળાપ થઈ શકે તેમ છે, તે વાત પણ ઘણી
છેડી છે. એટલે અહીં શું રહસ્ય રહેલું છે તેનો વિચાર કરીએ.

ત્રીજા ઉલ્લાસની ઢાળ ખારમીનું રહસ્ય.

અહિં આ શરૂઆતમાં પ્રેમલાલક્ષ્મી દાનશાળામાં દાન આપે છે અને કોઈને નિરાશ
પાછી વાળતી નથી એમ કહેવામાં આવ્યું છે. તેમાં રહસ્ય એ રહેલ છે કે-જે દાતારતા
કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય છે તે જ દાન આપી શકે છે. જેણે પોતાના પીયરના કુળમાં
દાતાપણું જોયેલું હોતું નથી, તે સ્ત્રી સાસરાના ધનાઢ્ય ગૃહમાં જઈને પણ દાન દઈ શકતી
નથી. તેનામાં ઉદારતા આવતી નથી. ઉદારતા પણ જન્મથી સંસ્કાર પામેલી હોય છે તોજ
તે ખરા રૂપમાં પ્રકાશી શકે છે, સિવાયની ઉદારતા કૃત્રિમ જેવી લાગે છે. ઉદારતા એ
મનુષ્યનું ભૂપણ છે, તેમાં પણ યોગ્ય સમયની ઉદારતા ઘણીજ કિંમતી તેમજ અમૂલ્ય છે.
જે માણસ ઉદાર નથી-કૃપણ છે તે આ સંસાર છોડી શકતો નથી કેમકે તેનો દ્રવ્યાદિ
ઉપરનો મોહ તેને તેમ કરતાં અટકાવે છે. કંબુસને આ નુકશાન જેવું તેવું નથી કંબુસ
માણસને દ્રવ્યાદિકની સાથે મડાગાંઠ પડી ગયેલી હોવાથી તે તેને છોડી શકે નહીં, ઘીબને

તેમાંથી અદ્ય પણ આપી શકે નહીં, તોપણ તે સર્વને એક સાથે છોડી દઇને ચારિત્ર કેમ લઈ શકે ? જો કે એકવાર-અંતકાળે તો તેને તેવા ઉદાર થવુંજ પડે છે, પરંતુ પોતાની હૈયાતીમાં તે ઉદારતાના અંશ પણ બહુ ઉપયોગી અને જરૂરના છે, તે તેનામા હોતા નથી. તેથી જ્યારે તે ચારિત્ર લઈ શકતો નથી ત્યારે મોક્ષ તેને માટે હજી ઘણું દૂર છે. આમાંથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે મોક્ષ ઉદારને નહીં છે કંજીસને માટે દૂર છે. કંજીસો ! આને માટે વિચાર કરી કોઈ સફળરૂપે પૂછી ખુલાસો મેળવજો.

પ્રેમલા પરદેશી જનોને આભાનગરી સંબંધી પૃચ્છા કરતી હતી, પણ જ્યો તે રસ્તે ગયાજ ન હોય તેની વાત તેઓ ક્યાંથી કરી શકે ? મિથ્યાદષ્ટિઓ મોક્ષનો સત્ય માર્ગ ક્યાંથી બતાવી શકે ? તે માર્ગ તો સર્વજ્ઞજ બતાવી શકે કે જેણે અહીં કેવળજ્ઞાન મેળવીને તેની વાનકી આપી છે, લોકલોકના પ્રકાશક થયા છે અને જગતનું-સર્વ જીવોનું ત્રિકાળગત સ્વરૂપ બહુ લીધું છે. સત્ય મોક્ષમાર્ગ તેજ બતાવી શકે છે. તેમ અહીં આભાનગરીનું પણ સ્વરૂપ બીજાઓ બતાવી ન શક્યા પણ ત્યાં રહેલી યોગિની બતાવી શકી. માટે સત્ય માર્ગથી અજ્ઞાત જનો પાસેથી સત્ય માર્ગ બહુવાની આશા રાખવી તે ફાગલ છે. જીવોનું સ્વરૂપ, તત્વોનું સ્વરૂપ, કર્મોનું સ્વરૂપ, ૫૨ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ-ઇત્યાદિ સ્વરૂપો અદ્યપણ મનુષ્યો બતાવી શકતા નથી. તે બતાવવાનું કામ બહુશુભ છે. બહુશુભ વિનાના અદ્યપણ તેવી બાળત વર્ણવવા જતા ઓડનું ચોંટ વેતરી નાખે છે અને અસત્ય સ્વરૂપ સત્ય તરીકે બહિરમાં મૂકે છે.

અનેક મુસાફરોને પૂછતા-કોઈનાથી આભાનગરીનું સ્વરૂપ મળી ન શક્યું તેથી પ્રેમલા પોતે તો ઉદાસ થઈ પણ તેણે બીજાઓને ઉદાસ કર્યા નહીં કેટલાક એવા માણસો હોય છે કે જે પોતાનું દુઃખ વારવાર વર્ણવીને બીજાઓને દુઃખી કર્યા કરે છે અને કેટલાક એવી બાળતમાં બીજાને દુઃખી કરતા નથી, પણ પોતાનું દુઃખ પોતેજ સહન કરી પોતાની સહન-શક્તિમાં વધારો કરે છે

પ્રેમલાને ભાર્યયોગે અનાયાસે જંઘાચારણ મુનિની ભેગવાઈ મળી જાય છે તેનાથી તે ધર્મ પામે છે, એટલે પરમ લાભ મેળવે છે; પરંતુ એવા મહાત્મા પાસે પોતાનું દુઃખ ગાઈ તેના નિવારણનો ઉપાય તે પૂછતી પણ નથી. તે બહુ છે કે-આવા મહાત્માઓ સામાનિક દુઃખોનું નિવારણ કરવા વધારતા નથી, તેઓ તો આત્મિક દુઃખોનું નિવારણ કરવા આવે છે અને આત્મિકઅર્પણ તેઓ મેળવી આવે છે સામાનિક મુખોને તેઓ કનિષ્ઠ અને નુશ્કે મારે છે. એવા મહાત્માઓ પાસે પોતાની સાંસારિક સ્થિતિની વાતો કરવી તે પણ તેમના અમૂલ્ય વખતનો ગેરઉપયોગ કરવા જેવું છે. હાલમાં સાધુ સાધ્વીઓની પાસે પોતાના સાંસારિક દુઃખોને રડનારા શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ આ હકીકતપરથી બહુ ધડો લેવા જેવું છે. મુનિમહારાજ પોતાના જ્ઞાનધ્યાનમાં નિમગ્ન હોય, તેમાંથી વળત જવાની આપણ ઉપકારને માટે આપણને ઉપદેશ આવે, તેવા વળતને અમૂલ્ય તેમજ દ્વિમતી માનનારા મહા-

પુરૂષના વળતનો આપણે કપાય ઉત્પન્ન કરે તેવી વાતચિતમાં ભોગ લેવો અથવા સાંસારિક ખટપટની કે સુખદુઃખની વાતો કરી તેમના વળતનો દુરૂપયોગ કરવો તે તેમની એક પ્રકારની આશાતના છે, અવિનય છે, અવિવેક છે, માટે તેઓ સંસારથી વિરક્ત થયેલા હોવાથી તેમને વિરક્તજ રહેવા દેવા અને આપણે તેમની જેવા વિરક્ત થવા ઇચ્છું-તેને માટે પ્રયત્ન કરવો એજ આપણું ખરું કર્તવ્ય છે. પ્રેમલા તે વાત સમજતી હતી, તેથી તે જઘાચારણ સુનિરાજ પાસે તેવી વાતજ કરતી નથી અને શ્રાવકના વ્રત ગ્રહણ કરી પોતાના આત્માને ઉત્તર કરવા તત્પર થાય છે.

જઘાચારણ સુનિ અપ્રતિજઘ્ન વિહારી હોય છે, તેથી તે તો જેવા આવ્યા હતા તેવાજ આકાશ માર્ગે આસ્થા જાય છે. સુનિ માત્રની સ્થિતિ આવીજ હોય છે. આવેજ પરમાત્માએ તેમને માટે માર્ગ ઉપદેશ્યો છે. શૂદ્ધસ્થના પ્રતિજઘ્નમાં વધારે આવવાથી શૂદ્ધસ્થો વગર વિચારે તેમને પોતાની જેવાજ જનાવી દેવા પ્રયત્ન કરે છે અને જો જાહુ પ્રસંગમાં પડે છે તો પરિણામ પણ તેજુજ આવે છે.

હવે નવકાર મંત્રનો પ્રભાવ આગળ આવે છે. આશીર્વાદ વિના પરમાત્માની ભક્તિ અને નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવાથી શાસનદેવો પ્રગટ થઈ પ્રેમલાને તેના પતિ ૧૬ વર્ષે મળવાનું કહી જાય છે. આથી તે નિશ્ચિત થાય છે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાની વાત સત્ય કરવાનો પૂરાવો મળવાથી તે ઉદ્વેગિત થાય છે, તેથી તે પોતાના પિતા પાસે દેવીની કહેલી વાત લજ્જાથી કહે છે. લજ્જા આવવાનું કારણ એટલુંજ છે કે કુળવાન પુત્રી પોતાના વડીલો પાસે પોતાના પતિ સંજોગે વાત બીજી સામાન્ય સ્ત્રીઓની જેમ નિર્લજ્જપણે કરતી નથી. અહીં નવકાર મંત્રના પ્રભાવની હકીકત ખાસ લક્ષ આપવા યોગ્ય છે. શાસ્ત્રકાર સર્વ મંત્રમાં એ મંત્રને ઉત્કૃષ્ટ પદ આપે છે. તે મંત્રના પ્રભાવથી અનેક મનુષ્યોના કાર્યની સિદ્ધિ થયેલી છે, અશક્ય કાર્ય શક્ય થયા છે અને દુઃખ દોર્ભાગ્ય નાશ પામી સુખ સંપત્તિના ભોક્તા થયા છે. આમા ખામી આવે છે તે તેના પરની આસ્તાની ખામીથીજ આવે છે. જેને પૂરતી આસ્તા છે અને જે તેના આરાધનથી સાંસારિક સુખની આશા રાખતા નથી તે તેનાથી પૂરતો લાલ મેળવી શકે છે. તે વિના બીજાઓ પૂરતો લાલ મેળવી શકતા નથી. નવકાર મંત્રના મહાત્મ્યને માટે મોટા મોટા ગ્રંથો લખાયેલા છે. તેના મહાત્મ્ય ઉપર ઘણી કથાઓ શાસ્ત્રોમાં આપેલી છે. અહીં વિસ્તાર થવાના લયથી તે જતાવી શકતા નથી; પરંતુ એટલું તો જણાવવું જરૂરનું છે કે નવકાર મહામંત્ર આવોલક સંજોગે અને પરલોક સંજોગે બન્ને પ્રકારના સુખ આપે છે અને દુઃખ કાપે છે માટે બીજા જઘા લામા છોડી દઈ તેજુજ આરાધન કરવા તત્પર થવું યોગ્ય છે.

અનેક પ્રકારના પ્રયાસથી જે કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, તે કાર્ય કાળ પરિપક્વ થયે બીન પ્રયાસે સિદ્ધ થાય છે અનેક મુસાફરોથી જે હકીકત મળી શકી નહોતી તે હકીકત વીણાવાળી યોગીનીથી સહેજે મળી શકે છે યોગીની અંદરાજના પરિચયવાળીજ મળી જાય છે.

તે ચંદરાજનો પત્તો આપે છે, પણ તે સાથે તેના કુકડા થયાતું' પણ કહી દે છે, પરંતુ બે આંખે અપગ થયેલ માણસ એક આંખે સહજ પણ દેખવા માટે છે તો તેને જેમ પરમ આનંદ થાય છે, તેમ ચંદરાજનો પત્તો મળવાથી કુકડા થયાની વાત ગૌણ થઈ જાય છે અને મૂળ હકીકત પરજ લક્ષ દોરાય છે. યોગિનીને તે પોતાના પિતાની પાસે લઈ જાય છે અને ણધી વાત કહેવરાવે છે. આથી તેને પોતાના પતિનો પત્તો મળવાનો અને પોતે સાચી કરવાનો એમ બેવડો આનંદ થાય છે. તેના પિતા તેને શિખામણ આપે છે અને ધૈર્ય ધારણ કરવા કહે છે, પ્રેમલા તેનો સ્વીકાર કરે છે. સ્વીકાર કર્યા વિના છુટકોજ નથી જે વાત અશક્ય હોય-જેમાં પ્રયાસ આવી શકે તેમ ન હોય તેમાં ધીરજ રાખવી, પોતે અકળાવું નહીં અને બીજાને અકળાવવા નહીં એજ સુરોની રીતિ છે અને એવીજ તેની પ્રવૃત્તિ હોય છે.

પ્રેમલા યોગિનીનો સત્કાર કરે છે. પોતાના પતિનો પત્તો આપનાર હોવાથી તેનાપર સ્નેહ આવે તે સ્વાભાવિકજ છે. યોગિની તેના સત્કારને સ્વીકારીને ત્યાંથી રવાને થાય છે. એવા વ્યાવહારિક યોગિઓ પણ સુખમાં આસક્ત થઈ સત્કારવાળે સ્થાને વધારે રહેવા ઇચ્છતા નથી. તેઓ સમજે છે કે—'વહેતું પાણીજ નિર્મળ રહે છે-આંધેલું ગધાઈ ઉઠે છે.' તેથી યોગી પુરૂષો કોઈપણ સ્થાને વધારે પ્રતિજ્ઞા કરતાજ નથી.

યોગિનીના ગયા પછી પ્રેમલા પોતાના ધર્મકાર્યમાં તત્પર થઈ સતી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી. પરંતુ હૃદયમાં રહેલુ પતિવિરહજન્ય દુઃખ તેને વારવાર સંતાપ કરવા લાગ્યું. અહીં પ્રેમલાને આ સ્થિતિમાંજ છોડી દઈ કર્તા ચંદરાજ તરફ દૃષ્ટિ કરવા શ્રોતાઓને પ્રેરણા કરે છે તે સાથે કહે છે કે-હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! તમે આ સંસારમા તમને પ્રાપ્ત થયેલા સુખથી લોભાઈ જશો નહીં, અને દુઃખથી ડરી જશો નહીં કારણ કે સુખ કે દુઃખ કોઈના કાયમ રહેતા નથી. શુભ કે અશુભ જેવા જેવા કર્મોનો જ્યારે જ્યારે ઉદય થાય છે ત્યારે ત્યારે તેને અનુસરતા સુખ કે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે એમા કોઈનું ડહાપણ કે કોઈનું પરાક્રમ આવી શકતું નથી તેવે વખતે બીજાની ઉપર ખેદ કરવો તે પણ નિષ્ફળ છે. કારણ કે પોતાને અશુભ કર્મોનો ઉદય થયેલો ન હોયતો બીજા કાઈ પણ કરી શકતા નથી. અશુભ કર્મને ઉઠવે બીજા તો નિમિત્ત કારણજ થાય છે અહીં ચંદરાજના સંબંધમાં પણ વીરમતી તો નિમિત્ત કારણ છે, ખરૂં તો તેને અશુભ કર્મોનો ઉદય થયો તેજ કારણ છે કે જે કાર્યરૂપે પરિણામ પામ્યું છે.

કર્તા આપણા વિચારને ચંદરાજ તરફ દોરી જઈને તેની સ્થિતિમાં થયેલા અને થવાના ફેરફારો જણાવવા માગે છે. આપણે પણ તે બહુવાનાજ ઇચ્છક છીએ. કારણ કે થયેલી સ્થિતિનો ફેરફાર યથા સિવાય અને કુકડા મટીને મનુષ્ય થવાના નથી અને પ્રેમલાના સંજ્ઞા-ધમાં આવવાના નથી. તેથી હવે આગળની ઢાળમા તે હકીકત બહુવા તત્પર થવું અને આ ઢાળોના રહસ્યને હૃદયમાં ધારણ કરી તેનું મનન કરવું. રહસ્ય આપવાની મતલબ વાચકોને યોગ્યતાથી આજુ મેળવી આપવાની છે. તે વાચકો બે લક્ષપૂર્વક વાંચે તોજ ફળીભૂત થાય તેમ છે, તેથી તેમ કરવા પ્રેરણા કરી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

હુહા.

- કુર્કટ ચંદ થયા પછી, થયો એક માસ વ્યતીત;
ન કરે પ્રગટ ગુણાવળી, સાસુ પીતલ પ્રીત. ૧
- આલાનગરીના જન સકળ, વિના નૃપતિ અકળાય;
જઈ પ્રધાનને વિનવ્યું, અમ ભેટાવો રાય. ૨
- જો નૃપ નિરખાવો નહીં, તુમે આજ સવિશેષ;
તો તુમે અમને શીખ દો, વસશું જઈ વિદેશ. ૩
- દયાવિહુણો ધર્મ જિમ, કુળવિણુ નરભવ જેમ;
દંતી દંત વિના યથા, નૃપ વિણુ નગરી તેમ. ૪
- રાજા રાજ્ય પ્રજા સુખી, એહ રીત સર્વત્ર;
વનમાંહે સ્વામી વિના, પરવરવું એકત્ર. ૫
- સચિવ કહે રે સહોદરો, મેં પણ નૃપતિ ન દીઠ;
મુજ પણ એહવી કલ્પના, હીયડામાંહે પઢઠ. ૬
- કહિશ વિચારી એહનો, તુમને સરવે ભેદ;
નગરીમાંહે સુખે રહો, કોઈ ન કરશે ખેદ. ૭
- સનમાની સચિવે પ્રજા, પોહોતા સહુ આગાર;
વીરમતીને મંત્રીએ, કહ્યા પ્રજા અધિકાર. ૮

હુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદ્રરાજા કુર્કટો થયાને એક માસ વીતી ગયો છતાં ગુણાવળી એ વાત પ્રગટ કરતી નથી કારણ કે તે જાણતી હતી કે સાસુની પ્રીત ખોટી છે. હવે આલાનગરીની પ્રજા રાજા વિના અકળાણી. પ્રજાવર્ગે અકળાઈને પ્રધાન પાસે જઈને કહ્યું કે—“અમને રાજા સાથે મેળવો એમના દર્શન નહીં કરાવો તો પછી અમે પરદેશમાં જઈને વસીશું. તમે રાજા થઈને રજા આપો એટલે અમે આદ્યા જઈએ. બાકી જેમ દયા વિનાનો ધર્મ, ઉત્તમ કુળ વિનાનો મનુષ્યનો ભવ, દાત વિનાનો હાથી, તેમ રાજા વિનાનું રાજ્ય શોભતું નથી. રાજા છતેજ પ્રજા સુખી હોય છે. જો રાજા ન હોય તો પછી વનમાં જઈને વસવું શું ખોટું છે ?” મંત્રીએ કહ્યું કે—“ભાઈઓ! મેં પણ એક મહિનાથી રાજાજીને દીઠા નથી, તેથી મને પણ તેમના દર્શનની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ છે મારા હૃદયમાં પણ તમારા જેવી કલ્પના પેડી હતી. હું આજે તેનો સર્વ ભેદ મેળવીગ અને પછી તમને કહીશ. તમે કોઈ વાતની ચિંતા કરશો નહીં, નગરીમાંજ આનંદથી રહો.” આ પ્રમાણે કહી સન્માન કરીને સચિવે પ્રજાને વિસર્જન કરી પછી પોતે વીરમતી પાસે આવ્યો અને પ્રજાની સર્વ હકીકત નિવેદન કરી. ૧-૮

ઢાળ ૧૩ મી.

(રાગ ખિલાવડા—ઓરો ઓરો રે ગિરધારી ઓરો રે ત્હારાં પગનો રે સમારું તોરો રે—એ રેશી.)

તેહ મંત્રી માતા ભણી કહે, ધમિ ભૂપતિ છાનો કિમ રહે; આવી મુજને કહે પ્રજા, અમને વેળાસર ઘો રજા. ૧ શાને રાખ્યો તુમે નૃપ સંગ્રહી, એ તો વાત કાંઈ વાર નહીં; રીસ ચડે તો તુમ ઘો ગાળી, પણ ન કરો મતિ તુમે સ્ત્રીવાળી. ૨ નિત્ય પ્રત્યે પુરજનને શું ભાણું, જિમ તિમ કરી તેહને હું રાખું; માસ થયો એમ એક ઘણો, તોહિ પાર ન પામ્યો હું તુમ તણો. ૩ સહુ લોકને મન સંશય થયો, નૃપચંદ ન દીસે કિહાં ગયો; નૃપ વિણ રાજ વિધુસલા, તે તો ઠાલે ઉખલ બે મુશલા. ૪ તુમે માનો અથવા નવિ માનો, તુમે ચંદને રાખ્યો સહી છાનો; બેઠા તુમે છો મોટી ગાદી, ઘણી જાવા ઘો છોકરવાદી. ૫ જાણ્યો કારણ લોક અશાંતાનો, પણ મન નવિ ભેધો વિમાતાનો; મંત્રીએ કહ્યું દેઈ તાનો, પણ ન ચઢે પાવધએ પાનો. ૬ કહે વીરમતી સુણ રે મંત્રી, મેં તો ચંદ નથી રાખ્યો ચંત્રી; વાંક એ છે પણ સવિ તાહરો, કિમ અવગુણ ગાયે તું માહરો. ૭ હણ્યો ચંદ જે હતો મુજ

ઢાળ તેરમીના ભાવાર્થ.

મંત્રીએ વીરમતીને કહ્યું કે—“માતાજી! રાજા આમ છાના ક્યાંસુધી રહી શકશે? તમે તેને રાજભૂષનમાં ગોપથી રાખ્યા છે પણ તે કાંઈ ઠીક કહેવાતું નથી. તમને મારા કહેવાથી રીસ ચડે તો જાલે ગાળ ઘો, પણ આવી સ્ત્રીવાળી મતિ ન કરો. મેં આજ કાલનો વાયદો કરીને આજસુધી પ્રજાને રોક્ષી રાખી છે. વાત કરતાં એક મહિના વીતી ગયો, તો પણ તમારી કૃતિનો પાર હતું પામી શક્યો નહીં. હવે સૌ લોકને એ વાતમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો છે. લોકો કહે છે કે ચંદરાજ દેખાતા નથી. ક્યાં ગયા છે. કારણ કે રાજા મિના પોસરી વગરનું રાજ્ય ધધ ગયું છે અને આ તો ખાલી ખારણીયામાં બે સાંબેલાં જેવું થાય છે. માટે હવે રાજાને ગમે તેમ કરીને પ્રસિદ્ધ કરો. તમે મોટા છો, મોટી ગાદી ઉપર બેઠા છો, પણ આમ છોકરવાદી કરો છો તે કાંઈ ઠીક નહીં. માટે જે વાત ખરી હોય તે કહી ઘો, હવે પ્રજા મારાથી રોકાય તેમ નથી.” આ પ્રમાણે મંત્રીએ યુક્તિપુરસ્કર તાણા મારીને કહ્યું; તો પણ તેની અસર વીરમતી ઉપર કાંઈ ધર્ય નહીં. ગમે તેટલું બાળક ફફડે પણ જેમ પાવધને પાનો ન ચડે તેમ ધયુ. ૧-૬. મંત્રીનું કહેવું તમામ સાંભળી જઈને પછી વીરમતી બોલી કે—“હે મંત્રી! સાંભળ. આમાં વાંક માત્ર તારો છે. તે રાજાને હજી નાંખ્યા છે અને મને કહેતા આવ્યો છું. મારા

પ્યારો, તુજ સરખો નહીં કોઈ હત્યારો; કેહવો થઈ આવ્યો છે ડાહ્યો, વળી શું કરવા તું ઉમાહ્યો. ૮ બહુ દિન થયા વાત તો અમે લાધી, પણ રાખી મેં તાહરી બાધી; હું ભૂંડી તો તું ર્યો રૂડો, એક દુરમુખ છે બીજો કૂડો. ૯ જો અવગુણ ગાઈશ તું માહરો, ઉખેલો ઉખેલીશ હું તાહરો; ચુએ વાદોવાદે કેહવાં, કોનાં નળીઆં નેકેહનાં નેવાં. ૧૦ કહે મંત્રી માતા ઇમ કાં ભાખો, થયાં ઘરડાં પણ સમજ ન રાખો; મેં નૃપ હણ્યો તેહનો કુણ સાખી, ઇમ જીવતી ન ગળીએ માખી. ૧૧ બાઈ બોલ વિચારી એ શું બોલ્યા, કિમ વાહો છો ઇમ અણ-તોલ્યાં; કાઢશે ખોટ કાઢણ કેહો, તુમે કાંઈક પ્રભુથી તો બીહો. ૧૨ એહ શીખની વાત કહ્યા માટે, તમે કીધું લુણ ઘણું આટે; જાણ્યું મેં તમે થાશે રાજ, પણ તુમે ખેલ્યા ઉલટી બાજ. ૧૩ માતા એ તો રૂડી નહીં ભાસા, એમ કીજે નહીં ભાભીહાસા; હું નૃપ હણું કેહે બાને, બાઈ બોલીએ એહવું જે કોઈ માને. ૧૪ કહે વીરમતી મંત્રી તેડી, કાં રે ચંદની વાત આવી છેડી; એક ઉઘાડો જો એક ઢાંકો, હોવે વાંકે લાકડ વેજ વાંકો. ૧૫ હું તો કહું છું વાત તુને ધરની, નૃપ

વહાલા પુત્રની હત્યા કરીને તું મોટો હત્યારો તો થયો છું અને વળી મારી પાસે ડાહ્યો થઈને કહેવા શું આવ્યો છું આ વાત મને તો બહુ દિવસથી બાણવામાં આવી હતી પણ મેં છાની રાખી હતી મેં જાણ્યું કે કોણ કહે ? પણ ન્યારે આજ ડાહ્યો થઈને મને સમજાવવા આવ્યો છું ત્યારે કહેવું પડે છે હું ભૂંડી છુ તો તું શું રૂડો છે ? એક ગંધાતા સુખવાળો છે ન્યારે બીજો કપટી છે. જો તું મારા અવગુણ ગાઈશ તો હું તારા ઉખેળા ઉખેળીશ બહુ વાદવિવાદ કરવાથી ફાયદો કાઢે તેમ નથી. કારણ કે કોઈના નળીઆ ચુવે તો કોઈના નેવાં ચુવે.” આવી અઘટતી વાત સાંભળીને મંત્રી બોલ્યો કે—“ અરે માતાજી ! તમે આ શું બોલો છો ? ઘરડા થયા છે તો કાંઈક વિચાર રાખો મેં રાજાને હણ્યા તેના કોઈ સાક્ષી છે ? વળી હું રાજાને શા માટે હણું ? મારે શું લેવું દેવું હતું ? આમ જીવતી માખ ગળાશે નહિ માટે જે બોલો તે વિચારીને બોલો, આવી ખોટી વાતો કરવાથી કાઢણ—સાર શું કાઢશે ? પરમેશ્વરનો ભય રાખો. મેં શીખામણની વાત કરી તેનો બદલો મને ઠીક આપ્યો ? મેં જાણ્યું કે આ વાતથી તમે રાજ થયો, તેને બદલે તમે તો ઉલટી બાજ રમ્યા, પણ આ કાંઈ ભાભીહાંસાની વાત નથી. તમેજ કહોને કે હું રાજાને શા માટે હણું ? અને શી રીતે હણું ? ” માટે હે બાઈ ! જે બોલીએ તે એવું હોય કે જે કોઈ માની શકે ” ૭-૧૪ આ પ્રમાણેનાં મંત્રીનાં વચનો સાંભળીને તેને એકાતમાં લઈ જઈ વીરમતીએ કહ્યું કે— “ તારે ચંદની વાન વધારે છેડવી નહીં, એમાં સાર જેવું નથી; અને જે વધારે બોલીશ તો વાંકે લાકડે વાંકા વેદ જેવું થશે મારા ઢાંક ને તારા ઉઘાડ એ કહેવત યાદ રાખને,

સાધે વિદ્યા વિદ્યાધરની; નામ એ ચંદ્રતણું નવિ લીળે, કોઇ આપણુ નવલી
કળા કીળે. ૧૬ મુજ મંત્રી તું તિમ હું રાજ, વજડાવો જઇ જશવાન; જે
મુજ કહ્યું ચિત્ત નવિ ધર્યું, જાણીશ તું તાહરું ક્યું. ૧૭ જિહાં ભૂપતિ થઇ
હું સનમુખી, તિહાં રાજ રાજ્ય પ્રજા સુખી; કહે મંત્રી ધરીને શાતા, એ મેં તો
પ્રમાણુ ક્યું માતા. ૧૮ થઇ રાજ વીરમતી રાણી, એ કહી તેરમી ઢાળ ગુણ-
ખાણી; ત્રીજા ઉલ્લાસ તણી વાર, એહ મોહને શ્રોતાજન સાર. ૧૯.

હહા.

એકવાર કર તું હવે, પડહ જઇ વજડાવ;
થઇ આભાનગરી તણી, વીરમતી નરરાવ. ૧

જે એહની આણા પ્રજા, નહીં માને ઇણવાર;
તે જાણશે તેહનું ક્યું, તે નહીં નગરી મઝાર. ૨

આભા જસ અળખામણી, યમપુર વલ્લભ જસ;
તે અનમી થાઓ સુખે, ઇમ કહો વચન પ્રકાશ. ૩

ખાકી હું ધરની વાત તનેજ કહું છું કે- ‘ચંદ્રસાગર તો વિદ્યાધરની વિદ્યા સાધે છે તેથી તેને
પ્રકટ કરાય તેમ નથી’ માટે તારે તેનું તો નામજ લેવું નહીં અને નવી કળા કરવી. આપણે
જે મળી જશું, તો પછી ત્રીજું બોલનાર કોણ છે? ‘હું રાજ, તું મંત્રી’ એ પ્રમાણે જાણે
જાહેર કરી દે. અને જે માફ કહું નહીં કર તો તેનું કળ જહું કડવું બેસશે, પછી તારી વાત
તું જાણે. વધારે કહેતી નથી. વળી હું જ્યારે પ્રકટપણે રાજ થઇને બેગીશ ત્યારે પછી
પ્રજાને શું અડચણ રહેવાની છે? પછી કયા રાજ વગરનું રાજ્ય કહેવાવાનું છે? માટે જે
તારું અને મારું હિત ઇચ્છતો હો તો મારા કહ્યા પ્રમાણે કર. ” મંત્રીએ વીરમતીનું કહેવું
કબુલ કર્યું. તં પણ સમાના લણી ગયો, એટલે વીરમતી રાજ ધર્મ શુભની ખાણ જેવી આ
ત્રીજા ઉલ્લાસની તેરમી ઢાળ શ્રોતાજનો માટે શ્રી મોહનવિજયદાસે કહી. ૧૫-૧૯

હહાનો ભાવાર્થ.

તેણે કહ્યું કે-“ જા, હવે નગરમાં પડહ વજડાવ કે આજથી વીરમતી રાજ થયેલ છે,
તેથી મોઝે તેની આજ્ઞા માનવી. જે કોઇ તેની આજ્ઞા નહીં માને તેને નગર બહાર કાઢી
મૂકવામાં આવશે. તેથી જેને આભાપુરી અળખામણી થઇ હોય અને યમપુરી વહાલી હોય
તેણેજ અનમી-નહીં નમનારા-ત્રાને થનારા. થવું ” ૧-૩

મંત્રીએ ફેર્યો પડહ, વીરમતી આદેશ;	
નગરીજન નિસુણી કહે, અધ અધ અયં વિશેષ.	૪
નારીપતિ નર સાંભળ્યા, નરપતિ નારી વિહીન;	
એતો અચરજ સાંભળ્યું, આભામાંહે નવીન.	૫
સ્ત્રિયારાજ્ય નગરી થયું, કિહાં નર થયા વિછેદ;	
પડહ સુણીને સકળ જન, ચિત્તમાં પામ્યા ખેદ.	૬
વીરમતીના ભયથડી, સધળે કયું પ્રમાણ;	
રાજઋદ્ધિ એમ ભોગવે, રાણી અમલી માણ.	૭
વચન ન લોપી કોઈ શકે, શૂરા કુણ સામંત	
તે સંભારે ચંદને, રૂઠો જસ કૃતાંત.	૮

કાળ ૧૪ મી.

(ઇણ પુર કંબલ કોઈ ન લેશી—એ દેશી.)

રાણી મંત્રી ઉપર હરખી, જાણ્યું જોડી મિલી મુજ સરિખી; જિમ હું
ગાઉં તિમ એ વળવે, ચંદ છણે કરી મુકયો ડાવે. ૧ એકદિન સુમતિ ધરી
મન ઠાગો, વીરમતીથી વાતે લાગો; બાઈજી તમે રાજ્ય સુધાર્યો, ચંદતણો વારો

મંત્રીએ વીરમતીની આજ્ઞાનો અમલ કર્યો. લોકો તો તે સાંભળીને સનજડજ થઇ
ગયા કે 'આ શું ? રાજા સ્ત્રી વિનાના સાંભળ્યા છે, પણ પુરુષની સ્વામીની સ્ત્રી કોઈ જગ્યાએ
સાંભળી નથી. આભાપુરીમાં તો આ નવી વાત થઇ છે. અહીં તો સ્ત્રીયા રાજ્ય થયું
છે, કેમકે પુરુષ બધા નાશ પામી ગયા છે. ' આ પ્રમાણે લોકો વાતો કરવા લાગ્યા,
અંતઃકરણમાં ઘણો ખેદ પામ્યા પણ વીરમતીના ભયથી કોઈ કાંઈ બોલી શક્યું નહીં.
વીરમતી નિર્વિઘ્ને રાજ્ય કરવા લાગી અને રાજ્યના અમલમાં મસ્ત બની ગઈ, મોટા
મોટા સામંતો પણ તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા. 'જેનો કાળ રૂઠ્યો હોય તેજ ચંદનાજન
સંભારે' એમ થઇ પડ્યું. ૪-૮

વિસાર્યો. ૨ કોઈ પશ્યું કોઈનું ન ઉપાડે, કામ તમારું કે ન બિગાડે; એહવી તો કહેછે ન કરી, ભેળા જળ પીએ વાઘ ને બકરી. ૩ ચામ તણા બે દામ ચલાવો, તો આવી ન કરે કોઈ દાવો; કોઈ ન ભરે પગલું અણબણી, રહેશે યુગોયુગ એહ કહાણી. ૪ ભૂપ ધણાં જોયા વળી જોઈશ, પણ તુમ આગળ સઘળા પોઈશ; ન ધરશે ખેદ યુવતી થયા માટે, સહુને ધરણી છે શિર સાટે. ૫ અવર બે વૃદ્ધાવસ્થા પામે, થઈ બેવડ સહુને શિર નામે; ખરું વૃદ્ધાપણું તસતણું ખાઈ, નૃપતિ ધણે જે કોટ નમાઈ. ૬ નિમુણી વીરમતી થઈ રાજ, પણ નિગુણી મનમાંહે ન લાજ; રે મંત્રી સેવક તું માહરો, કથન નહીં ઉલ્લંઘુ તાહરો. ૭ મંત્રી મનમાં ચિંતે માયા, વાઘ તણે વાલાવે ધાયા; પિંજરમાંહે કુર્કટ એહવે, સુમતિ મંત્રીએ દીઠો તેહવે. ૮ બાઈ તુમે રાખ્યો શું વિચારી, પિંજરીએ પંખી પરધારી; કે કોઈ દેવ તમે વશ કીધો, એહનો તો જોશે ઉત્તર દીધો. ૯ બોલી વીરમતી કોઈ ધાટે, એ મુજ વહુને રમવા માટે; લીધો અમે પંખી વેચાતો, રાખ્યો બિચારો માહુ થાતો. ૧૦ રાખ્યો છે જીવદયાને જાણી, જ્યાં લગે એહનો દાણોપાણી; ખાધું એ પણ લેખે લગાડે, પ્રભુ ભજવા મુજ વહેલી જગાડે. ૧૧ કહે મંત્રી બાઈજી કઈસો, પણ દફતર ન ચડ્યો છે પઈસો;

લઈ શકતું નથી આવું રાજ્ય તો કોઈએ કર્યું નહોતું. આ તો વાઘ અને બકરી એક આરે પાણી પીવે તેણું થયું છે. હમણા તો તમે ચામના દામ ચલાવો તોપણ ચાલે તેમ છે તમારી સામું કોઈ પગલું ભરી શકે તેમ નથી, વળી આ કહેણી યુગોયુગ રહી જશે ૧-૪ અહીં રાત તો ઘણા થઈ ગયા, મેં પણ ઘણા રાતઓ જોયા અને જોઈશ, પણ તમારી પામે તે કોઈ ગણતીમા આવે તેમ નથી. તમે સ્ત્રી જાતિ થયા તેનો ખેદ ન કરશો, કારણ કે પૃથ્વી પણ સ્ત્રી જાતિજ છે વળી બીજા વૃદ્ધાવસ્થાને પામે છે ત્યારે શરીરે બેવડ વળી જઈ બીજાને નમે છે અને તમે તો બીજાઓને નમાવ્યા છે તેથી વૃદ્ધાવસ્થા પણ તમારોજ ખરી છે ” આ પ્રમાણેના મંત્રીનાં વચનો સાલગીને વીરમતી મનમાં બહુ રાજ થઈ, પણ એ નિગુણી જરા પણ મનમાં લાજ નહીં તેણે મંત્રીને કહ્યું કે- ‘ તું મારો ખરો સેવક છું, હું તારું વચન ઉલ્લંઘુ તેમ નથી ’ મંત્રીએ જાણ્યું કે- ‘ આપણે પણ આ ઠીક વાઘનું વળાવુ થયું છે ’ એવામા મંત્રીએ પાંજરામાં કુકડાને દીઠો એટલે વીરમતીને પૂછ્યું કે- ‘ તમે આ શું કર્યું છે? પંખીને પાંજરામા શા માટે પૂર્યો છે? અથવા શું કોઈ દેવને કળજે કર્યો છે? ખરું હોય તે કહો ’ વીરમતી બોલી કે- ‘ એ કુકડો તો વહુને રમવા માટે વેચાતો લીધો છે એ બીચારો કુખી થતો હતો તેના પર દયા આવવાથી જીવદયાની ભુદ્ધિને લઈને રાખ્યો છે એનો દાણો પાણી હોય ત્યાંમુધી ભલે એ પણ આનંદ કરે. વળી એ ખાધું લેખે લગાડે છે અને પ્રભુ ભજવા વહેલી ઉઠાડે છે ” ૫-૧૧.

તુમ ભંડાર નથી મુજ છાતું, કિમ કરી કલ્પિત વાત એ માતું. ૧૨ હું ધરનો છું મુજને ભાખો, મુજથી તો શું અંતર રાખો; વીરમતી કહે રે શું દગળે, એહ માંહિ તું કાંઈ ન સમજે. ૧૩ પૈસાતું શું મુજને પૂછે, ગ્રહેણું તો મુજ પાસે ધણું છે; ભૂપણ એક દેઈ સુખસિદ્ધા, એ કુર્કટ મેં વિક્રય લીધો. ૧૪ એહની વાત ન પૂછીશ મુજને, એકાંતે વાડું છું તુજને; બીજી વાર ઉચ્ચાર કરીશ જો, તું પણ એહવો થાઈશ બીજો. ૧૫ મંત્રી ઇમ નિસુણીને થડક્યો, ઉત્તર કહેવા અધર ન ફરક્યો; એહવે સદન પ્રદેશે બેઠી, રૂદતી તેણે ગુણાવળી દીડી. ૧૬ અંદપ્રિયા લિખી અક્ષર ઓળી, મંત્રી સમજાવ્યો થઈ ભોળી; એ કુર્કટ મુજ પિયુ સુવિવેકી, ઇમ દેખાડી ઓળી છેકી. ૧૭ મંત્રી હ્રદયે કૌતુક ભાસ્યું, વીરમતીને પણ ન પ્રકાસ્યું; સમજી રહ્યો મંત્રી મનમાંહે, કાંઈ નવી આરાહે વિરાહે. ૧૮ વીરમતીને પ્રણમી નેહે, તે મંત્રી આવ્યો નિજ ગેહે; ચૌદમી ત્રીજા ઉદ્ઘાસની ભાખી, ઢાળ એ મોહને રસ અભિલાખી. ૧૯.

કહા.

વીરમતીએ અંદને, કીધો પક્ષીવેશ;

વાત પ્રસિદ્ધ થઈ ધણું, પારપરી દેશ વિદેશ.

૧

મંત્રીએ કહ્યું કે—“એ વાત જારી પણ આ પંખી વેચાતું લીધેલ જણાતું નથી. એને ખર્ચ દક્ષતરમાં લખાયેલ નથી. મારાથી કાંઈ આપનો હિસાબ છાનો નથી કે હું ન જાણું, માટે હું તો તમાગ ધરતું માણસ છું તેથી મને જે જારી વાત હોય તે કહો.” વીરમતી બોલી કે—“એવી વાતમાં જાહુ પૂછપરછ શું કરે છે ? એમાં તું કાંઈ સમજ નહીં. વળી પૈસા ખર્ચમાં ન મંડાવાનું કહે છે પણ મારી પાસે ઘરેણું ક્યાં થોડું છે, તેમાંથી એક ભૂપણ આપીને આ કુર્કટો ખરીદ્યો છે. હવે ફરીને એ બાળતમાં તું મને પૂછીશ નહીં, માટે કહ્યું મારી જલ્લે, નહીં તો પછી તું પણ બીજો તેવો થઈ જઈશ.” મંત્રી આ શબ્દો સાંભળી ચુપ થઈ ગયો. તેની જીભ આગળ ઉપડી નહીં એવામાં અંદરના ભાગમાં બેઠેલી ગુણાવળીને તેણે રૂદન કરતી દીડી મંત્રીએ તેની સાચું નજર માંડીને જોયું એટલે તેણે હથેળીમાં અક્ષર લખીને મંત્રીને સમજાવ્યો કે ‘એ કુર્કટો મારો પતિ અંદરાજ છે.’ મંત્રી તરત મનમાં સમજી ગયો તેના દિલમાં જાહુ આશ્ચર્ય થયું, પરંતુ તે વાત તેણે વીરમતીને કહી નહીં તેણીને સ્નેહથી પ્રણામ કરી રજા લઈને પોતાને ઘરે આવ્યો. ત્રીજા ઉદ્ઘાસની ચૌદમી ઢાળ રસેચ્છુઓ માટે મોહનવિજયે રચી ૧૨-૧૬

કહાનો ભાવાર્થ.

વીરમતીએ અંદરાજને કુર્કટો કરી દીધો છે એ વાત દેશ પ્રદેશમાં જાહુજ વિસ્તાર

જણજણ તેહ વિભાતને, દીધો અતિ ધિકાર;	
કીધો રાજ્યની દાલચે, સુતને વિહંગાકાર.	૨
પણ સહુ વીરમતી ભયે, ચસકી ન શકે કોય;	
વાત કરે મોટા તણી, ઘણી વિભાસણ હોય.	૩
વીરમતી નિરભય થકી, પાળે રાજ્ય અખ ડ;	
આવીને કેઇ નમ્યા, પુહવીપાલ પ્રચ ડ.	૪
શક્તિ અચિતી જગતમાં, વીરમતીની જોર.	
વઠે થકી જે વઠે તે, કર્યા પાધરા દોર;	૫
એહવે હેમરથ એક છે, હેમાલયનો ભૂપ;	
તેણે વીરમતી તણું, જાણ્યું સયલ સ્વરૂપ.	૬
માનહીન તે થયો હતો, અંદ થકી ખહુ વાર	
તે આભા લેવા ભણી, થયો ભૂપ હુ શીયાર.	૭
લેખ લખીને પાઠવ્યો, વીરમતીને દૂત;	
રૂંડે આવ્યો જાણજે, છેલ્લો જે રજપૂત.	૮

પામી દરેક માણસ તે (વિભાતા)ને ધિક્કાર આપવા લાગ્યા અને 'રાજ્યના લોકો માતાએ પુત્રની આવી માઠી દર્યા કરી છે' એમ કહેવા લાગ્યા પરંતુ વીરમતીના ભયથી કોઈ આગળ પગલું ભરી શક્યું નહીં, કેમકે મોટા માણસની વાતો કર્યા પછી ખહુ વિભાસવું પડે છે કેટલાક રાજાઓ પણ તેની વિધાના બળથી ભય પામીને તેને નમ્યા અને તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા વીરમતીની શક્તિ અચિત્ય હોવાથી જે વઠે હતા તે પણ અવકે થઈ ગયા એ અવસરે હેમાલયનો હેમરથ નામે રાજા હતો તેણે વીરમતીની બધી હકીકત જાણી તે રાજા પ્રથમ ઘણી વખત ચંદ્રાનથી માનહીન થયો હતો. તેણે જાણ્યું કે—'આ અવસર ઠીક મળ્યો છે' તેથી તે આજ્ઞાનગરીનું રાજ્ય લેવા તત્પર થયો હેમરથ રાજાએ વીરમતીને એક માધારણ રૂપે જાણી તેના હાથમાંથી આજ્ઞાનગરીનું રાજ્ય આચકી લેવાની બુદ્ધિથી પોતાના દૂતને એક પત્ર લખી આપીને તેની પાસે મોકલ્યો તે પત્રની અદર વીરમતીના તિરસ્કારરૂપે લખ્યું "હે રૂંડે ! તે જે રજપૂતને છેલ્લો છે તે તારૂં રાજ્ય લેવા સત્તર આવે છે તેથી સાનચેત થઈને તૈયાર રહેજે" આવી મતવળનો લેખ લખીને દૂતને આપ્યો ૧-૮

ઢાળ ૧૫ મી.

(યજ્ઞની દેશી.)

આવ્યો દૂત લાંઘી ધરતીને, લેખ દીધો વીરમતીને; વાંચીને જોયું રાણી,
નખ શિખ લગે રોષ ભરાણી. ૧ રૈ રૈ દૂત કહ્યું શું તુજને, તુજને કહવે ખામી
મુજને; બધું રંડાપુત્રને કહિજે, હોય માણસ તો નિરવહિજે. ૨ ધાવ્યો હોય
સ્વમાની ખીંટડીએ, તો તું આવજે મુજ મીંટડીએ; જો તું ક્ષત્રીપુત્ર કહાવે,
જેહું કેહવો વહિલો તું આવે. ૩ લોહ શેર જો તું કેડે ખાંધે, જેહું કેહવી
અણીઆણી સાધે; આજ કાલ ગયો તું હાર્યો, ભુંડા તે દિવસ તેં વિસાર્યો ૪
તે હું વીરમતી નવી દીઠી, ત્યાં લગે રણવાતો મીઠી; તુને આલાનો શો અજરો,
લેહું હેમાલય તો મુજરો. ૫ ક્રીડીને પાંખ જો આવી, નહીં વાડ કહ્યું સમજવી;
શો જરો તુજ કપટીનો, તું છે માહરે એક ચપટીનો. ૬ ઇમ કહીને દૂત વિસજ્યો,
તિથે જઈ નિજ ભૂપને વળ્યો; જો માનો વચન મુજ સ્વામી, મત છેડો નારી
નિકામી. ૭ નૃપે દૂત વચન અવહૃદ્યો, નિજ પ્રબળ મહાદળ મેલ્યો; આગળ

ઢાળ પંદરમીનો ભાવાર્થ.

તે ઘણી જમીન ઉઘાંધીને વીરમતી પાસે આવ્યો. વીરમતી સલાહ લરીને બેઠી હતી.
ત્યાં આવી તેણે પત્ર હાથેહાથ આપ્યો. વીરમતી તે પત્ર વાંચતાં નખશિખ મુધી કોધે
વ્યાસ થઈ ગઈ. તેના રોમેરોમ ખડા થઈ ગયા. તે બોલી કે—“ હે દૂત ! તું તારા રાજાને
જઈને કહેજે કે જો તું માણસ હોય તો, હે રંડાપુત્ર ! તારા બોલવાનો નિર્વાહ કરજે
અને શિશ્ન અહીં આવજે. વળી જો તું રાણીજયો હોય અને તારી માતાતું સ્તનપાન કર્યું
હોય તો મારી નજરે તારીકે ચડજે. જો ક્ષત્રીપુત્ર હોય તો વહેલો આવજે અને જો કેડે
શેર લોહ (તરવાર) સાચું ખાંધતો હોય તો તારું પરાક્રમ બતાવજે. તું પાછલા દિવસે
ભૂલી ગયો હાગે છે કે જો વખતે ભૂટે હાલે ભાગી જવું પડ્યું હતું; પણ હું તે વાત
ભૂલી ગઈ નથી. વળી તેં હજી આ વીરમતીને દીઠી નથી ત્યાંમુધી તને રણની વાતો મીઠી
લાગે છે પણ તેની મીઠાશની ખરો ખબર અહીં આવવાથીજ પડશે. તને આલાનગરી
લેવાનો કોડ છે તે તો પૂરો પડતો પડશે પરંતુ તારું હેમાલય આંચકી લઉં તો તો તું
મને ખરી વીરમતી જાણજે. કીડીને પાંખ આવે તે તેના મૃત્યુને માટેજ થાય છે તેમ
આ તારું ચેષ્ટિત સમજજે. વળી તું મારા મનમાં તો એક ચપટીમાં ચોળી નાખવા જેવો
હું એટલું યાદ રાખજે. ” ૧-૬ મત્સ્યાદિ અનેક કટુ વચનો કહીને દૂતને રજા આપી.

દૂતે હેમરથ રાજા પાસે જઈને બધી વાત કરી, તે સાથેજ પોતાની સલાહ પણ બતાવી
કે—‘ એ સ્ત્રી વતાવવા જેવી નથી. ’ પરંતુ અભિમાનમાં આવેલા હેમરથ રાજાએ તેનું કંઈ

ક્રીધા મદ શુંડાળા, જાગે દુક હેમાચળાળા. ૮ હલકે હયવર પાખરિયા, જાણે
 રંગે ચઢીયા દરીયા; હેમરથ સેના લેઈ ચાલ્યો, રહે શૂરો કિમ કરી આલ્યો. ૯
 નિશાણે દેતો ગેડી, ક્રીધી આભાપુરીને નેડી; ફરહરિયા પંચરંગ નેત, જાણે
 અસીસરમે અંગરેજ. ૧૦ કહે હેમરથ એહવે જોડે, લેઈ આભાપુરી ચડે ઘોડે;
 શું જીતવું છે અખળાનું, મુજથી ખળ નહીં સખળાનું. ૧૧ નારી મેં દીઠી શી
 તાગા, જે એહને ભૂપતિ પાય લાગા; એહવે વીરમતીને જણાવે, હેમરથ જે
 ચડીને આવે. ૧૨ રાણીએ મનમાં નાણ્યો, આવ્યો તે નાણ્યો કરી જાણ્યો; ઇહાં
 કટક ન આવે કેહનો, રાણી શ્રવણ ન હુઓ ઉન્હો. ૧૩ તવ સુમતિ સચિવ
 તેડાવ્યો, કહે રાણી વચન તસ ભાવ્યો; એહ સામી હું શું જાઉં, લડતાં એહ
 હુંતો લજાઉં. ૧૪ તુજ વાંસે હાથ છે માહરો, ખોલ ઉપર થારો તાહરો; લેજો
 એહને જઈ ઘેરી, સર જિમ નવિ સાંધે ફેરી. ૧૫ સાધીશ મુર સુમસન થારો,
 અરીઆણુ આટારણે જારો; દે ડંકા થઈને નિસ્સડો, તુજ વાળ ન હોરો વડો ૧૬
 મંત્રી રાણીને આદેશે, અરી ભાંજીને જશ લેશે; ભાખી પત્તરમી ત્રીજે ઉલ્લાસે,
 મોહન એ ઢાળ પ્રકાશે. ૧૭

માન્યું નહીં અને એકદમ લડાઈ કરવાના નિર્ણય ઉપર આવી લશ્કરની તૈયારી કરતો
 હેમાચળની દુક જેવા મહામાતા હાથીઓ, રંગે ચઢેલા દરીયા જેવા હેમાચલ કરતા ઘોડાઓ,
 પૃથ્વીને ઘૂર્ણ કરતા રથો અને શૂરવીર સુખડોને લઈને હેમરથ રાજા શીશ્ર પ્રયાણ કરી
 ચાલ્યો શૂરવીર કેમ કરી બાહ્યો રહેતો નથી નિશાન ડકા બજાવતો અને આભાપુરીને ઘેરો
 કરતો, પંચરંગી ક્વળ ફરકાવતો, મોટી અગરેજની સેના જેવી સેના સાથે આભાનગરી
 સમીપે આવી પહોંચ્યો તેના મનમાં એમ હતું કે—“ એક રડા પાસેથી આભા આચક્રી
 લેવી તેમા શી મોટી વાત છે? ચલ્યે થોડે આચક્રી લઈશ મારી પાસે તે અખળાની શી
 તાકાત છે ૭-૧૧ નારીમા એવી શુ તાકાત જોઈ કે જે રાજાએ એને નમ્યા હતા ”
 આમ વિચારી તે ઉતાવળો આવ્યો પણ આભા પાસે આવ્યા પછી તો તેની ધારણા મનની
 મનમાજ રહી ગઈ અહીં વીરમતીને જણાવ્યું કે હેમરથ નજીક આવી પહોંચ્યો છે, પણ
 તેની તેજો કાઈ દરકાર કરી નહીં પછી બહુ નજીક આવ્યો ત્યારે તેણીએ સુમતિ પ્રધાનને
 બોલાવીને કહ્યું કે—“ હે પ્રધાન ! આ હેમરથની સામા લડવા જતા અને શરમ લાગે છે,
 તેવા એક સામાન્ય રાજા સામે હું શું લડવા જાઉં, તેથી હું જવા ઇચ્છતી નથી, પરંતુ તારા
 વાસા પર મારો હાથ છે, તારો જ્યજ થવાનો છે, માટે તું આપણા સૈન્યને લઈને તેની
 સામે જા, તું કોઈ વાતની ચિંતા કરીશ નહીં, તારો વાળ વાંકો થવાનો નથી, માટે તું
 ડકે થા ઇઈને સામે જા અને તેને એકદમ ઘેરી લે ” રાણીની આજ્ઞાથી મંત્રી શત્રુદળને
 લેડી જશ લેશે, મોહનવિજયજીએ પત્તરમી ઢાળ પ્રકાશી ૧૨-૧૭

ઢાળ તેરમીથી ઢાળ પંદરમી સુધીનું રહસ્ય.

આ ઢાળોમાં મુખ્ય હકીકત સુમતિ મંત્રી અને વીરમતીના સંવાદની તથા હેમરથ રાજાની છે. એમાંથી આપણે ખાસ સાર ગ્રહણ કરવાનો છે ને રાજનીતિ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. પૂર્વમાં આવી ગયેલી હકીકત ઉપરથી ગુણવળી સમજી ગઈ હતી કે આ અશુભના ઉદયના દિવસો જન્મ અને તેમ શાંતિથી વ્યતીત કરવાના છે. તે પોતાના પતિ પક્ષી થઈ જવાથી તેને જોતી અને હૃદયમાં રોતી હતી પરંતુ હાથનાં કરેલાં હૈયે વાગેલાં હોવાથી અને એક ઠોકર ખાવાથી એક શિખામણ મેળવેલી હોવાથી હવે તે પોતાના પતિને પ્રાણની પેઠે જાળવતી હતી અને તેને ખીલકુલ જાહેરમાં દેખાડતી નહોતી. વીરમતીનો ભય તેને સાથે યમરાજના ભયની જેવોજ હતો. તે કોપાયમાન થાય અને કુકડાના પ્રાણનો વિનાશ કરી નાખે તો તેને કાંઈ દહી શકાય તેમ નહોતું આવા કારણને લીધે કુકડાના રૂપે પણ પ્રજાને પોતાના રાજના દર્શન થતા હતા તે બંધ થઈ જવાથી પ્રજાવર્ગ અકળાયો અને રાજા વિના પ્રજા અકળાય તેમાં પણ નવાઈ નહીં; કેમકે કોઈપણ પ્રકારની દાદ મેળવવી હોય કે ક્યાંદ કરવી હોય તો રાજા વિના કોની પાસે કરવી ? વળી રાજાનું કામ કાંઈ દરરોજ પડતું નથી, પરંતુ માથે સ્વામી હોવાથી ભલે તે ઘેર હોય કે પરદેશ ગયેલ હોય પણ ત્રી સૌભાગ્યવતી ગણાય છે અને આનંદમાં રહે છે તેમ રાજા માથે હોવાથી પ્રજા નિશ્ચિંત રહે છે, તેને કોઈ પ્રકારનો ભય કે ચિંતા રહેતી નથી અને પોતાના રાજના વારસાવારે કે કાર્યપ્રસંગે દર્શન થવાથી પણ પ્રજા સુપ્રસન્ન રહે છે. હૃદયમાં જો શંકા ન હોય તો મહિનો શું પણ છ મહિના આઢ્યા ભય તો પણ રાજાના દર્શન ન થવાથી પ્રજા અકળાય નહી પણ આભાપુરીની પ્રજાના મનમાં શંકા તો પડી ગયેલી હતી કે આપણા રાજાની સ્થિતિ જરૂર તેની અપરમાતાએ કાંઈ પણ વિરૂપ કરેલી છે તેથી તે એક માસનો વિરહ થતાં તો બહુજ અકળાઈ ગઈ. રાજાને અભાવે પ્રજાને ક્યાંદ કરવાનું સ્થાન પ્રધાન અથવા મંત્રીજ હોય છે તેથી પ્રજાના આગેવાનો મળીને મંત્રીની પાસે ગયા, પોતાનું દુઃખ જાહેર કર્યું અને મંત્રીએ પોતાની ફરજને અનુસરીને તેમને શાંત કરી વિદાય કર્યા.

પછી મંત્રી વીરમતી પાસે આવ્યો અને પોતાના હૃદયની વરાળ પ્રજાની ક્યાંદને બહાને સારી રીતે બહાર કાઢી વીરમતી પ્રથમ તો બધું સાંભળી રહી પછી તેણે મનમાં વિચાર કરીને મંત્રીનું મોઢું બંધ કરવા માટે તેની ઉપરજ રાજહત્યાનો આરોપ મૂક્યો. મંત્રી તો તે સાંભળતાં આભોજ ખની ગયો, એટલે તેણે તે બાળત પૂરતો ખુલાસો કર્યો અને એ વાતને ખોટી કરાવનારી દરેક દલીલ રજુ કરી આ રહસ્યમાં ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતી જુદી જુદી કહેવતોનો સમાસ વિશેષ કરવામાં આવ્યો છે મંત્રી પોતાની તરફનો ખુલાસો જણાવતા કહે છે કે— ‘ આ કાંઈ બાણીયાંનું નથી ’ દેર લોભધની વાતમાં કેટલીક વાર એવી જાતની હાંસી કરવામાં આવે છે કે તેનું પરિણામ કાંઈ હોતું નથી, માત્ર પરસ્પરની મરકરીને માટેજ કેટલાક વચનો બોલવામાં આવ્યા હોય । અહીં જે વાત છે તે તો મોટા જોખમની છે મહીના દિવસથી ચંદરાજા નજરે પડતા નથી તે બાળત પૂછનાં જ્યારે સાચું ગળે પડવામાં

આવે તો પછી લોકો શું જાણે ? અહીં ખાસ એ વાતપર ધ્યાન આપવાનું છે કે દુર્જનોને અવાચ્ય એવું જગતમાં કાંઈ છેજ નહીં. ચંદરાજને મારી નાખવાનું તદ્દન પાયા વિનાનું અસત્ય કલંક પોતે હૃદયમાં પાપી છતાં પણ પ્રધાનને માથે મૂકતાં વીરમતીએ ડર ખાધો નહીં. આ બધો પ્રધાનને દળાવી દેવાનોજ તે દુષ્ટાનો પ્રપંચ હતો.

મંત્રીએ પોતાનું નિર્દોષપણ જણાવ્યું એટલે વળી વીરમતી બીજો પ્રપંચ જોલે છે. ‘ચંદરાજ વિદ્યા સાધે છે માટે તેને બહાર લવાય તેમ નથી’ એમ કહી તે સંબંધી વધારે પૂછપરછ ન કરવાનું મંત્રીને કહે છે અને ફેટલોક લય પણ જતાવે છે. તે સાથે પોતાનો રાજ ધવાનો જે લોભ હતો અને મોટી હોંશ હતી તે જલ્દી કરે છે. મંત્રી અવસરનો જાણુ છે. પ્રાયઃ મંત્રીઓ વિચક્ષણુ હોય છે અને તેનાવડેજ રાજ્ય ચાલે છે. રાજનું પુરુષ હોય છે, તેનો પ્રતાપ હોય છે પરંતુ કાર્યકુશળતા તો મંત્રીમાંજ હોય છે. અને તેથી સારાં મંત્રી સિવાય મોટા મોટા મહારાજાઓએ પણ પોતાનાં રાજ્ય જોયાં છે. વાણીયા વિના લોકોનું રાજ્ય રાજા રાવણે ખોયાનું કહેવામાં આવે છે, તેનું કારણ વાણીઆ નાખવા વાળવામાં વિચક્ષણુ હોય છે તેજ છે. વધિક કામ જેવો સમય દેખે છે તેમ કરે છે. રાવણે છેવટે જાણ્યું હતું કે ‘આ સીતાથી મારી કામેચ્છા પૂર્ણ થવાની નથી પણ તેને એમને એમ પાછી સોંપી દેવાથી મારી આગળ જાય તેથી રામ-લક્ષ્મણને પકડી લાવીને પછી સોંપું.’ આમાં વાણીઆ સુધી નીચીનો સવાલ છે. જ્યારે પાછી સોંપવી છે ત્યારે પછી પકડી લાવવાનું શું કામ છે ? પરંતુ આવો વિચાર ક્ષત્રીને આવે નહીં, અને તેવી ખુંદિ આપનાર સુન્નમંત્રી પાસે હતો નહીં તેથી તે વિનાશ પામ્યો. અહીં સુમતિ મંત્રી અવસરનો જાણુ હતો તેથી તેણે વિચાર્યું કે ‘અત્યારે ઉતાવળ કરવાથી ઉલટો વધારે વિનાશ થવાનો સંભવ છે. ચંદરાજને મગટ કરાવવાનો હેતુ ઉતાવળથી સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી, તેથી હાલ તો વીરમતીના હુકમ પ્રમાણે વર્તી તેના વિશ્વાસ મેળવવો કે જેથી ચંદરાજને ખરેખર પત્તો મળી શકે. પછી એ જાળતમાં જે પ્રયત્ન કરવો ઘટશે તે થઈ શકશે પણ પ્રથમ તેના પત્તો મેળવ્યા વિના ઉતાવળ પગલું લેવાથી તો ઉલટો વધારે જગાડ નીપજશે.’

મંત્રીએ વીરમતીના હુકમ પ્રમાણે આખા શહેરમાં પડક ફેરવ્યો. તે સાંભળી લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા, અકળાયા, તેમને તદ્દન અચોચ લાગ્યું; પરંતુ સત્તા આગળ શાણુપણ કામ લાગતું નથી એમ વિચારો મૌન થઈ ગયા. એટલે વીરમતી રાજસલામાં આવી સિંહાસન ઉપર બેસી રાજ્ય ચલાવવા લાગી. મંત્રીના હૃદયપ્રપંચને તે મહા પ્રપંચી છતાં સમજી શકી નહીં. અન્યદા મંત્રી તેની પાસે આવી તેની ઘણી પ્રશંસા કરે છે અને તે સાંભળીને વીરમતી મનમાં કુલાય છે. ‘આ જગતમાં માન કોને વહાણું નથી ? સત્કાર કોને ગમતો નથી ? પ્રશંસા કોને પ્રિય નથી ?’ પોતાના અછતા શુભની અતિરાયોક્તિમય પ્રશંસા સાંભળીને પણ પ્રાણી મનમાં કુલાય છે. પોતે તેવો હોવાનું માની બેસે છે અને જગત પોતાને તેવો ગણતું હશે એમ માને છે. પણ જગત કોઈથી છેતરાતું નથી. દુનિયા તો આરિસો છે. તેની પાસે ખરૂં ખોટું છાનું રહેતું નથી. કદી થોડો વળત લાલે દુનિયા ખોટા વળાણ કે ખોટી નિંદાને પણ સાચા વળાણ કે ખરી નિંદા માને પણ પરિણામે સત્યજ તરી આવે

છે. તે વખતે હુનિયા અભિમાનીનો કિંમત ગહુ ઝોઘી આકે છે અને તેને તે હોય તે કરતાં પણ વધારે હલકો માને છે. આ વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે.

હવે મંત્રી પાંજરામાં કુકડો દેખે છે એટલે તે ગાળત વીરમતીને પ્રશ્ન કરે છે. વીર-મતી ઉઠાવવાનો જવાબ આપે છે, પણ મંત્રી તરતજ તે હકીકતને જોટી કરી ગતાવે છે. છેવટે વીરમતીને કહેવું પડે છે કે-‘ આ વાતની તારે વધારે પૂછપરછ કરવી નહીં, નહીં તો તું પણ તેવો બીજો થઈ જઈશ. ’ એટલે કે ‘તને પણ કુકડો કરી દઈશ. ’ મંત્રી તે વચન સાંભળી સડકજ થઈ ગયો. જગતમાં ભયમોહનીની અસર પણ અજબ તરેહની થાય છે. મંત્રીના મનમાં તો કુકડો કોણ છે તેનો પત્તો વીરમતીથીજ મેળવવાની હોંશ હતી પણ તે મનની મનમાં રહી ગઈ તે વખતે આ બધી વાત સાંભળી અંદર બેઠેલી શુભાવળીને પોતાનું દુઃખ તાણું થયું, તેની આંખમાં આંસુ આવ્યા, શોકનો ઉદ્ગાર નીકળ્યો, મંત્રીના કાનમાં તેનો અવાજ આવતાં તેનું મન તેની તરફ આકર્ષાયું. શુભાવળીએ ‘કુકડો તે ચંદરાનજ છે’ એમ સમજાવી દીધું-મંત્રી સમજી ગયો, પણ ઉચિત અવસર ન દેખવાથી જાણે કાંઈ જાણ્યું નથી એવો દેખાવ કરી ઉઠી ગયો. એક અકાર્ય કરનાર મનુષ્ય તેને છુપાવવા માટે અનેક પ્રકારનાં અકાર્યો કરે છે, અસત્ય જોલે છે, પ્રપંચો કરે છે અને કોઈ રીતે પોતાનું અકાર્ય છુદ્ડું ન પડે તેમ આહે છે, પરંતુ અકાર્ય તો ગમે તેવું છાનું કર્યું હોય તો પણ જાહેરમાં આવ્યા સિવાય રહેતુંજ નથી. પાપને છુપાવી રાખવાને કોઈ શક્તિવાન થઈ શક્યું નથી.

વીરમતીની વાત ધરના ખુણાની છતાં તે જાહેરમાં આવ્યા વિના રહી નહીં. દેશ-પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ; પરંતુ અભિમાની મનુષ્યના વિવેકરૂપી નેત્ર મીંચાઈ જાય છે, તે પોતાની હકીકત કોઈ જાણતું નથી એમજ સમજે છે. પુણ્યપ્રકૃતિનો ઉદય હોય અને સ્વભાવની નિર્દયતાને લઈને લોકો ડર ખાતા હોય ત્યાંસુધી કોઈ સામે થતું નથી, પરંતુ જ્યારે પુણ્ય પરવારી બેસે છે અને પાપનો ઘડો ભરાય છે ત્યારે એક સામાન્ય માણસ પણ સામે થાય છે અને મહા બળવાન માણસ શકે એવો થઈ તેને આધીન થઈ જાય છે-આધીન થવું પડે છે. આવી જબરજસ્ત વીરમતીના પણ છેવટ શા સંસ્કાર થાય છે તે આપણે આગળ જોશું. વીરમતીને અંતઃકરણથી તેની બધી પ્રજા ધિક્કારતી હતી, પરંતુ તેના ભયથી કોઈ બોલતું નહોતું. સામાન્ય રાજાઓ પણ તેને આધીન થઈ ગયા હતા. તમ વળી એક હેમરથ નામનો રાજા સામે પડનાર નીકળ્યો. તેના મનમાં એમ આવ્યું કે ‘ આ રંડા (સ્ત્રી) શું રાજ્ય બાળવી શકવાની છે? ’ તેની વાત ખરી હતી, પરંતુ હજી વીરમતીનું પુણ્ય પહોંચતું છે તેથી તે જીતી શકવાનો નથી. અહીં વીરમતીના પ્રપંચનો વિસ્તાર વર્ણવ્યો છે તેનું મનન કરવાનું છે, પ્રપંચ કયાંસુધી ફાવી શકે છે તે ધ્યાનમાં લેવાનું છે અને એવો પ્રપંચ કોઈ વખત જીંદગીમાં પોતાથી ન થાય એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવાનો છે. પ્રપંચ કરનાર ક્ષત્રે છે ત્યારે મનમાં આનંદ માને છે પણ તેના વિપાક આ ભવ અને પરભવમાં જ્યારે અત્યંત દડવા અનુભવવા પડે છે ત્યારે આંખ ઉઘટે છે. આ સંબંધમાં હજી આગળ વધારે વિવરણ આવવાનું હોવાથી હાલ તો આ રહસ્ય અહીંજ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

હુહા.

વીરમતી વચને સચિવ, તેડાવ્યા સામંત;	
આભા આવ્યો હેમરથ, સેના લઈ અનંત.	૧
લેશે નગરી આપણી, કહેશે સઉ નિરધાર;	
કોઈ માયે નવિ જણ્યો, આભા રાખણહાર.	૨
તુમ સરીખા શૂરા છતે, જે નગરી ભેળાય;	
તો દિનકર કિમ ઉગમે, મહિણું એ રહી જાય.	૩
વીરમતી મુખ સાહમું, ધહાં મત નિરખો કોય;	
રાખો કુળકમ આપણું, છમ જગ ધજત હોય.	૪
માનશે મુજરો તુમ તણો, ચંદ એહ મહારાય;	
છે કુર્કટ તો શું થયું, રાજ અંશ નવિ જાય.	૫
મંત્રી વચને કહે સહુ, કરી ઉચો ભુજહંડ;	
કરશે ચંદ પ્રતાપ રવિ, હિમને ખડોખંડ.	૬
જેણે ચંદ નરેશનું, ખાધુ હોશે લૂણ;	
તે તો એહવે અવસરે, ટાળો કરશે ફૂણ.	૭
મંત્રી નિજ સેના કરી, કેસરશું ગરકાવ;	
હેમરથની સાહમો થયો, દેઈ નિસાણે ધાવ.	૮

હુહાનો લાવાર્થ.

વીરમતીના વચનથી સુમતિ મંત્રીએ પોતાના મ્યાનમા જઈને સર્વ સામતોને એકઠા કર્યા અને કહ્યું કે—“ આ હેમરથ રાજા મોટું લશ્કર લઈને આભા લેવા અહીં આવ્યો છે તે આપણી નગરી લઈ લેશે તેને છતે એવો કોઈ માયે જણ્યો સત્રી પુત્ર છે ? જો હોય તો તૈયાર થઈ જાઓ કેમકે તમારી જેવા શૂરા સામતો છતાં જો આપણી નગરી તે લઈ લેશે તો પછી આપણે મોટું શું બતાવશું ? વળી આમા તમારે વીરમતી સાચુ જોવાનું નથી, આપણે તો પોતાના કુળ સાચુ જોવાનું છે વળી ચંદરાજા કુકડા થઈ ગયા છે તેથી શું ? તે તમારી સેવા જાણ્યા વિના રહેવાના નથી ” આ પ્રમાણેના મંત્રીના વચનોથી સૌ ભૂભરૂપી દડ ઉચો કરીને બોલ્યા કે—“ ચંદરૂપ સૂર્યનો આતાપ હેમરૂપી હિમના દૂકડે દૂકડા કરી નાખશે વળી જેણે ચંદરાજાનું હુણ ખાધું હશે તે તો આ વખત હુણહરામ થવાના નથી ” આ પ્રમાણે સર્વની એકસરખી સમતિ થવાથી સુમતિ મંત્રીએ તરતજ સૈન્ય તૈયાર કરાવ્યું અને ડક ઘા દેતો સર્વ સૈન્ય સહીત નગરીની બહાર નીકળ્યો ૧-૮

લાળ ૧૬ મી

(કડખાની દેશી)

પ્રખળહળ યુગળ કિલ સખળ હુઆ અચળ, ધરણી ધરણી તણી છંડી
માયા; અનરાના જાણુ પંચાનના તનમના, અરણુ હુવા ધણા રાણીજયા. પ્રં ૧
સિંધુડે રાગ શરણાઈ ઉં ટહકીઉં, બંદીએ સરસ ગાયા પવાડા; ચારણે ચરચિયા
ખિરદ દુહાવડા, મંડિયા નિસુણી ચોધે અખાડા. પ્રં ૨ ભણણુ ભંકાર ભંભારવે
કેઈ થયા, કીર્તિ કમળા કર ગ્રહણુ રાગી; સુકવિની વાત અખીયાત કરવા ભણી,
મુભટની નયણુ બ્રહ્માંડ લાગી. પ્રં ૩ થાપડે કંધ એકેક હયવરતણા, મુછ વળ
ધાલી સંગ્રામ રસીયા; ભાઈઓ આજ ક્ષત્રીતણાં પારખાં, કેડ કસીયા તણા દેઓ
તશીઆ. પ્રં ૪ નિસુણી નીશાણુ અવસાન ચૂકો રખે, ખેલ શૂરા તણા તો
લડાઈ; લોહ જે લોકથી વાંકે ધરી બાંધીએ, આજ તસ લાજ રહે તો
વડાઈ. પ્રં ૫ શૂર પૂરા તણા તીર્થ રણભૂમિકા, શસ્ત્રધારા જહાં નીર આછા;
એક મૂકી કરી અવર તીરથ ભણી, ધરણી ધરતા રખે ચરણ પાછા. પ્રં ૬

લાળ સોળમીના ભાવાર્થ.

બન્ને બાબુના અત્યંત બળવાન લશ્કરો સામસામા અચળપણે પૃથ્વીમાટે સ્ત્રીની
મમતા છોડીને લડવાને તૈયાર થયા. કેટલાક રાજપુત્રો અત્યંત ભૂખ્યા થયેલા કેશરીસિંહની
જેમ તનમનાટ કરતાં લાલ હિંગલોક જેવા થઈ લડવા લાગ્યા. લડાઈમાં શૈર્ષ ઉત્પન્ન કરે તેવા
સિંધુડા રાગથી શરણાઈઓ વાગવા માંડી. ભાટોએ શૈર્ષ ચઢે તેવા કવિતો—ગીતો ગાવા માંડ્યા.
ચારણોએ ગિરુદાવળીવાળા દુહા અને સોરઠા લલકાર્યા. તે સાંભળીને અખાડામાં મદ્દોા યુદ્ધ
કરે તેવો રણસંગ્રામ શરૂ થયો. બન્યારે ભંભાવાન્નિત્રથી ભંકાર શબ્દોનો નાદ પ્રગટ થયો
ત્યારે કઈક ચોદાઓ કીર્તિરૂપી લક્ષ્મીને ગ્રહણ કરવા ઉજમાળ થયા. વળી કેટલાએક મુભટો
ઉત્તમ કવિઓની કવિતાને અમર કરવા સાડુ બ્રહ્માંડમાંજ માત્ર દષ્ટિ લગાડી યુદ્ધમાં મથ્યા
રહ્યા. કેટલાએક ચોદાઓ પોતાના ઉત્તમ અશ્વોની કાંધને ધબકાવતા હતા. કેટલાએક મુંછ
ઉપર તાવ દેતા સંગ્રામનો રસ લેતા હતા. વળી કેટલાએક એમ બોલતા હતા કે ભાઈઓ
આજે ક્ષત્રિયોની પરીક્ષાનો વખત આવ્યો છે. જેઓ કેડ કસીને તૈયાર થયા છે તે પોતાનું
સ્વરૂપ તો બતાવે. શૂરનાં વાળાં સાંભળીને નિશાન તાકવાના અવસરને ચુકશે નહીં.
શૂરવીર લોકોની રમત તે લડાઈજ છે. વાંકી કેડ ઉપર જે મરોડવાળી તલવાર બાંધીએ
છીએ તેની જો આજે લાજ રહે તોજ વડાઈ સમજવી જે સંપૂર્ણ શૂરવીરો છે તેમનું
તીર્થ તો રણ સંગ્રામની ભૂમિકાજ છે, બન્યાં શસ્ત્રોની તીક્ષ્ણ ધારારૂપી નિર્મલ નીર વહે
છે. માટે તે તીર્થને છોડી ખીજ તીર્થમાં ગમન કરવાને હે ચોદાઓ ! રખે તમારા
પગલાં પૃથ્વી ઉપર પાછાં કરો. ૧-૬

ખુણસધરી ફણસથી દેહ પોરસ ચડ્યો, વીર વડવીર હાંકો વનહી; છયલ છંછાલ મછરાલ બિહું દળતણે, ચૂકીયા તુરંગ વાગો ઉપાડી. પ્ર૦ ૭ રજ ચડ્યો ગયણ રણથંભ જીમ ઉપડ્યો, પાખરે રોલ ધમસાણ વાજ; રાઉલા વાઉલા ભેલ ભેળા હુઆ, આફડ્યા તાજીએ જય તાજી. પ્ર૦ ૮ સાંતરી આંતરી ખખતરો ઉપરે, વીજળી જીમ વહે ખગધારા; તિરછીઉં ખરછીઉં પાર નિરગમ્છીઉં, એકશું એક કરતા જીહારા. પ્ર૦ ૯ સણણ વહે બાણ તિમ ચણણ ગોળી વહે, ધુમ ધમરોળ છુટે અરાખા; ખાટખટ ઉપડી ભૂમિપડ ધડહડે, પૂરીઆ નાણી અરખે ગરાખા. પ્ર૦ ૧૦ એક નાસે વળી એક વાંસે પડે, બાપડા કિહાં લગે જાહશ ભાગો; છોડ હથિયાર ઉગાર જે સંભવે, સાહ સાદે ઇશ્યો વાહ લાગો. પ્ર૦ ૧૧ કેઇ લડેકેઇ પડે કેઇ ધડ તડકડે, કેઇ હય અય પજ્યા પય પસારી; જ્વારડે જાણીએ હારડે હારડે, વણજવા કાજ બાલહ ઉતારી. પ્ર૦ ૧૨ લોહ વાહે કેઇ તાકડે આપડી, એક કાયર ધરે હાથ આડા; કેઇ રણ અંગણે ટુક ટુકે ઉડ્યા, શિર વિના ધડ કરે કેઇ પવાડા. પ્ર૦ ૧૩

આંખમાં ખુન ભરાવાથી ક્ષુભ કરતા પણ વિશેષ પોરસ યોદ્ધાઓના શરીરમાં ચડી ગયો જેથી તે શૂરવીરોએ લડાઈમાં વીરહક વગડાવી. કેટલાએક શૂરવીર છંછેડાયેલા છેલ અભિમાન કરતા ખન્ને જાનુઓના લરકરમાં ઘોડાઓને લગામ લીલી કરી ઉપાડતા હતા. આકાશને વિષે ધૂળનો ગોટો એવો તો અધ્યો કે જાણે રણસ્થંભ ખડો થયો હોયતી. વળી કેટલાએક ઘેલછાએ અઢેલા રાજવીરો એવા તો ભેટભેટા ધર્ષ ગયા કે તેઓના અધો સામસામા ઉપવાઉપરી અકૂળાવા લાગ્યા. જેથી મહા ધમસાણ મચી રહી. શૂરવીરોના ખખતરો ઉપર તલવારની જેમ અરસપરસ જનોઈ વટ ચાલવા લાગી. વળી ખરછીઓ વાંકી થઇ એવી તો આર પાર ઉતરવા માંડી કે જાણે એકબીજાને જીહાર વહેવાર શરૂ થયો. યોદ્ધાઓના બાણ સણ-સણાટ ચાલવા માંડ્યા અને ખંડુકની ગોળીઓ એક બીજા ઉપર ચણુણુ કરતી ચોટવા લાગી. તોપોના જહાર થવાથી ધૂમાડાના ગોટગોટા નિકળવા લાગ્યા અને તોપમાંથી ગોળા છુટતાં જ ભૂમિના પડ ઉખડતા હોય તેવો પૃથ્વીમાં આસ્ફેટન થવા લાગ્યો. ૭-૧૦ યુદ્ધતું રમખાણ મચતાં અને અરસપરસ મારતાં જે કોઇ યોદ્ધો નાસવા માંડ્યો તેની પુઠે લાગી બીજાએ હાક મારી કહ્યું કે હે રાંકડા હવે ભાગીને ક્યાંસુધી જઇશ ? હવે ઉગરવાનો વિચાર હોય તો હધીયાર છોડી દે. એવી રીતે રાઠો પાડતા સામસામા વિવાહ કરવા લાગ્યા. કેટલાએક લડતા હતા, કેટલાએક પડતા હતા. કેટલાએકનાં ધડ તડકતાં હતાં. કેટલાએક ઘોડા તથા હાથી પગપહોલ કરી પડ્યા હતા. જાણે કોઈ મોટા વેપારીએ હારો-હાર વેપાર કરવાને માટે પોઠાની પોઠ લાદેલી ઉતારી હોય તેવું લાગતું હતું. કોઇ શૂરીએ તક સાંધીને તલવાર એવી તો વહેવા માંડી કે તેની સામેના કાયર થઇ ગયેલા યોદ્ધાને આડા હાથજ માત્ર કરવાનો વખત આવ્યો. કોઈકના રણાંગણમાં ટુકેટુકડા ધર્ષ ગયા, વળી

કેઈ ગજરાજ દંતુશલે અશ્વના, ચરણપુર રોપિ રણરંગમાંહે; નાક સિસકારને તાકી સિરદારને, દોવડી દોટશું ચોટ વાહે. પ્ર૦ ૧૪ તીરથી વીર ચક્રચૂર થઈને પડ્યા, બાણીએ કેડીએ કળાજ મંડી; જનમ દીધા ફિરી તરણ સુભટો ભણી, ધાર તલવારની અવલચંડી. પ્ર૦ ૧૫ છત્રધારી ઘણા પૂર ધાએ પડ્યા, વીરરસ સરસ તે મસ્ત આપે; એહવે ભારથે સિંહની વાહિની આપણા દાસની લાજ રાખે. પ્ર૦ ૧૬ શોણિની નિમ્નગા પૂર બિહુ પુડ વહે, યોગિની પત્ર પૂરે અસંખી; ગયણ છાઈ રહી પલચરી ખેચરી, તૂમ હુઆ ઘણા ગૃધ્રપંખી. પ્ર૦ ૧૭ સુમતિ મંત્રીશ સુજગીશને આગળે, તુરત હિમરીલનો કટક નાઠો; હેમરથ રાયને સાંકડે આંકડે, કબજ કીધો કરી જખત કાઠો. પ્ર૦ ૧૮ જીત કીધી મહા જીતરંગા થયા, વાણ્યા સુમતિનો જીતડંકા; ઢાળ એ સોળમી તૃતીય ઉદ્ધાસની, મોહને કહી જીશી સ્વર્ણટંકા. પ્ર૦ ૧૯.

કોઇકના મસ્તક વિનાના ધડ લડાઈ કરતા રડવડવા લાગ્યાં. કેટલાએક રણસંઘામમાં પોતાના ઘોડાના પગની ખરીઓ ખીન્નઓના હાથીઓના દતશૂલો ઉપર રોપીને ખડા રહ્યા અને નાકથી સિસ્કારા કરતા ખીન્ન સરદારો ઉપર બેવડી દોટ સુકીને તાકીતાકીને ચોટ ચલવતા હતા કેટલાએક યોદ્ધાઓ તીરના ધાથી ભૂમિપાટ પડ્યા હતા તેથી બાજુ મોરે કળા પુરી હોય તેવા દેખાતા હતા. કેટલાએક યુવાન સુભટો એવું સમજતા હતા કે આપણે નવે અવતાર આવ્યા કારણ કે તેઓ એવું ધારતા હતા કે તલવારની ધાર તેો અવળ ચંડી રાંડ જેવી છે. કોઇક છત્રધારી રાજાઓ અનેકધા લાગવાથી ભૂમિ ઉપર પડ્યા હતા. તેઓ મસ્ત થઈને બાજુ વીર રસનો સ્વાદ ચાખતા હોય એવા લાગતા હતા આવા યુદ્ધના પ્રસંગમાં સિંહના આસનવાળી યુદ્ધની દેવી માત્ર પોતાના દાસની લાજ રાખતી હતી લોહની નદી ખન્ને કાંડામાં પૂરની જેમ વહેતી હતી તેમાંથી અસંખ્ય યોગિણીઓ પોતાના ખપ્પર (પાત્રો) ભરતી હતી. વળી માંસનો આહાર કરનારી એવી ખેચરીઓથી આકાશ છવાઈ રહ્યું હતું અને ઘણાં ગીધ પક્ષીઓ માંસ અને લોહીથી તૂમ થયાં હતાં. મંત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે કીર્તિવંત સુમતિ મંત્રીના લશ્કરની સામેથી હેમરથ રાજાનું લશ્કર નાસવા માંડ્યું એ સમયનો લાભ લઈને મંત્રીના યોદ્ધાઓએ હેમરથની સંકડાથમાં આવી પડતાં તેને યુક્તિથી કબજ કરી લઈ મજબૂત બંધનામાં રાખ્યો. સુમતિ પ્રધાને જીત મેળવી તેના યોદ્ધાઓ જયના રંગમાં જિતના ડંકા વગાડવા લાગ્યા. ત્રોજ ઉદ્ધાસની આ સોળમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ સુવર્ણના સિંધા જેવી કહી. ૧૧-૧૯

હુહા.

- મંત્રી લાવ્યો હેમરથ, વીરમતીની પાસ;
સા કહે રે બળ એહવે, કૃત આભા આયાસ. ૧
- તું મુજથી તે શું લડે, તું મુજ દાસ કદીમ;
તો હું વીરમતી નહીં, જે તું લોપે સીમ. ૨
- એકજ માહારે મંત્રીએ, ગાળ્યું તાહરું માન;
તેં શું દીક્ષા નવિ હતા, આભાના મેદાન. ૩
- નારી તું કે નારી હું, કહે સાચું મત લાજ;
તું ગજ તો મૃગરાજ હું, જે તું ચટકહું બાજ. ૪
- તું તે શું માણસ વળી, તુજ સમ કે નિર્લજ્જ;
એ તરૂઆરે કેહવી, રાખતો હુધશ પરજ્જ. ૫
- મંત્રીએ જિમ તિમ કરી, રાણી કરી પ્રસન્ન;
છોડાવ્યો હિમરથ ભણી, આપ્યા અશન વસન્ન. ૬
- હિમરથને રાણી કહે, શિર ઉપર કરમંડ;
આજથકી તું માનજે, માહરી આણુ અખંડ. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

મંત્રી જય મેળવી ડકે ઘા દેતો આભાનગરીમાં પ્રવેશ કરી વીરમતીની પાસે આવ્યો અને તેની પાસે હેમરથને ખડા કર્યો. વીરમતી તેને જોઇને બોલી કે “અરે બળવાન ! તારા બળની પરીક્ષા જોઇ લીધી ? તને મારી સાથે લડવાની ઇચ્છા થઇ પણ વિચાર ન કર્યો કે તું તો કાયમનો મારો દાસ છે. જો ! મારા મંત્રીએ પણ તારો પરાજય કર્યો હવે કહે કે—“શ્રી તે તું કે હું ?” તે આજ સુધી શું આભા નગરીના મેદાન નહોતા જોયા કે આજ તેમાં આવવાની ઇચ્છા થઇ ? પણ યાદ રાખજે કે તું હાથી તો હું સિંહ છું, તું ચકલો તો હું બાજ છું જો મારી સીમાનું જરાપણ અતિક્રમણ કરીશ તો હું સહન કરી શકવાની નથી. તારા જેવો નિર્લજ્જ કોણ હોય કે જે ફોગટની કેડે તરવાર બાંધીને ફરે.” આ પ્રમાણે ઘણા તીવ્રકારના શબ્દોથી તેનું અપમાન કર્યું. પછી કોઇપણ પ્રકારે વીરમતીને સમજાવીને મંત્રીએ હેમરથને છોડાવ્યો અને તેને અશનવસનાદિ આપી રાત્ર ક્યો વીરમતીએ તેને કહ્યું કે—“આજથી તું મારી આજ્ઞા અખંડ ધારણ કરજે.” ૧-૭

માતાજી લોપીશ નહીં, તુમ આણા કોઈવાર;
હિમ ઇમ કહી પ્રણુપતિ કરી, બેઠો સભા મઝાર.

૮

એહવે નટવર શિવકુંઅર, જ્ઞાનકળાભંડાર;
રાણીનો મુજરો કર્યો, પંચસયાં પરિવાર.

૯

ઢાળ ૧૭ મી.

(નદી યમુના કે તીર હેડે હોય પંખીયા—એ દેશી.)

રાણી કહે નટરાજ આળ્યા તમે કિહાં થકી, સરખા ચઢતે વેશ રહે લાગી
ટકી; કહે શિવકુંઅર પ્રણામ કરીને મનથી, આળ્યો હું મહારાજ એ
ઉત્તરપંથથી. ૧ નગર નગરના ભૂપ રીઝાવી આગળા, લીધા લાખપસાય દેખાડીને
કળા; આભા એક અપૂરવ હુંતી માહરે, તે મેં નિરખી આજ ભામણડે તાહરે. ૨
સાંભળી હુંતિ કીરતી થવણે જેહવી, નયણે તે અમે આજ એ દીડી તેહવી; ભવતુ
સદા દીર્ઘાયુ સહુણી તુજ સભા, ભોગવે રાજ તું વીરનૃપતિની વહ્નભા. ૩ જો
આજ્ઞા તુમ હોય તો નાટક મંડીએ, તુમતણું પામી દાન દારિદ્ર વિહંડીએ;
વીરમતીએ આદેશ કર્યો કરીને હયા, નટ નાયકના પાયક રમવા સજ થયા. ૪

હેમરથે કબુલ કર્યું કે—“ હે માતાજી ! હું તમારી આજ્ઞા હવે કદિ પણ લોપીશ નહીં.”
હેમરથ આ પ્રમાણે બોલીને પ્રણામ કરીને હાથ બેડીને સભામાં બેઠો. અન્યદા શિવકુંવર
નામનો નાટકીઓ બહુ જ્ઞાનકળાના ભંડાર જેવો ત્યાં આળ્યો. તેની સાથે પાંચસો માણસ
જૂદા જૂદા નાટકો ભજવનારાં હતાં. તે નાટકીઓ બહુ પ્રસિદ્ધિ પામેલો હતો. તેણે
રાજસભામાં આવી વીરમતીને પ્રણામ કર્યો. ૮-૯

ઢાળ ૧૭ મીનો ભાવાર્થ.

વીરમતીએ પૂછ્યું કે—“ હે નટવર ! તમે કઈ જાણુથી આવો છો ? ” શિવકુંવર
બોલ્યો કે—“ હે વીરનૃપતિવટલા ! હું ઉત્તર પંથથી અનેક રાજ્યોને રીઝવતો અને લાખ
પસાય લેતો લેતો આલાનગરીની અત્યંત પ્રશંસા સાંભળીને અહીં આળ્યો છું. જેવા મેં આભા
નગરીના વળાણ કાને સાંભળ્યા હતા તેવીજ આજે મેં તે નજરે બોધ છે. હે સહુણી ! તું
અને તારી સભા દીર્ઘાયુ થાઓ ! હવે જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું તમારી પાસે નાટક
માંડું અને તમને પ્રસન્ન કરીને મારા દારિદ્રને દૂર ફેંકી દઉં. ” વીરમતીએ નાટક કરવાની
આજ્ઞા આપી, એટલે શિવકુંવરે તરતજ તમામ સાજ તૈયાર કર્યું અને નાટકીયા પણ બધા
પોતપોતાનો ભાજ ભજવવા તૈયાર થઈ ગયા. ૧-૪

મુખર અંદ્રાયણ કાછ ભલા કટિથી કસ્યા; કેસરી પાગે કેસરી છાપા ધમમસ્યા;
 ઢિગઢિગ ઢિગ ઢિગ સુજંગી ગરજ્યા, સરણાધ્યે ટહુક સોરઠ તિમ પરજ્યા. ૫
 મીઠી તાર રવાજ સંગીતગતિ રણુઝણી, તાલ વિકટ ટંકાર કણુણ કણુ કણુકણુ;
 આલાપે સ્વર સમ્પત્તી રાગને રાગિણી, ક્રીધા રાગનો મંડપ રામત તો બણી. ૬
 હંસ તુરગ ગજ વાધ સ્વરૂપ નવા કરી, ખેલે પ્રથમ નરેશ વિશેષ રસે ભરી; વિચ
 વિચ વહ સંભાષણ નયણ ઇસારતી, કરી કરી લોક હસાડતો એક હસારતી. ૭
 એહવે ગુણાવળી કુકંટ પિંજર કર ગ્રહી, ખેડી ગોખે રમત નિરખે રહી રહી; તવ
 આરોધ્યો વંશ ઉત્તંગ મનોહર, બણીએ ઉપરામશ્રેણીતણો એ સહોદર. ૮ ઠોકી
 મેખ અશેષ ઘણે કસણે કસ્યા, લોકાકાર સ્વરૂપ ભવિકને ઉલ્લસ્યા; ક્રીડક વંશને
 અગ્ર પૂજીફલ તિહાં ધર્યો, રણુગારીને વશ ઇશ્યો નદુએ કર્યો. ૯ શિવમાળા
 શિવકુંઅરની પુત્રી કુમારિકા, ઉત્કેષણ અપદેષણ ક્રીડાકારિકા; કરી ગણી
 પ્રણિપત્ય ને ચઢ પ્રારતિ પઢી, જનકાદિકની શાખ કરીને વંશે ચઢી. ૧૦

નાટકીયાએ પોતાના મુખ ચંદ્રમા જેવા સ્વેત કર્યા, કેડકસીને કંઠા વાળ્યા, કેસરીઆ રંગના
 પાંચળમા પહેર્યા, વળી ઘોર અવાજ કરનારા અને ઢિગ ઢિગ ઢિગ એવા શબ્દ કરતા મોટા
 અવાજે ઢોલ વાગવા માગ્યા અને શરણાધ્યે ટહુકાર કરતી સોરઠ અને પરજ્યા રાગમા
 આલાપ કરવા લાગી મીઠા તારવાળા વાજિનથી સંગીતનો રણુઝણુટ થઈ રહ્યો અને ચિત્ર
 વિચિત્ર ટકાર કરતા તાલનો કણુકણુટ થવા લાગ્યો સા રી ગ મ પ ધ ની એ સાત
 સ્વરોથી છ ગગ અને ત્રીશ રાગિણીઓના આલાપ થવા લાગ્યા સાક્ષાત્ રાગનો મંડપ
 થયો હોય એવી સંગીતની છાયા છવાઈ રહી શરૂઆતમા નટરાજ હંસના, ઘોડાના,
 હાથીના, વાઘના એવા વિશેષ ગમ ભરેલા નવા નવા રૂપ ધારણ કરી ખેલ કરતો હતો
 વચમા વચમા વક્ષોદિતવાળા મીઠા બાપણો અને આળના ઇસારા વિગેરે ઠરી લોટાને કોઈ
 હસમુખે હસાવતો હાસ્યમ્સને જમાવતો હતો એવા અવસરમા મુણવળી રણી કુકડાતુ
 પાનડું હાથમા રાખીને ગોળમા બેઠીને રમત ભોળ રહી છે તે મમયે નટરાજે એક ઉચો
 અને મનોહર વાસ નાટકયાળામા ઉભો કર્યો તે બંને મુનિરાજની ઉપચમ શ્રેણીનો મહોદર-
 ભાઈજ સોયની તેવો દેખાવા લાગ્યો ૫-૮

તે વાસની ચારે બાજુએ મજબૂત મેખો ઠોકી દોરડાઓથી તેને મજબૂત કર્યો તે
 બંને લોકાકારનું સ્વરૂપ એવા માટ ઉત્તરિત થયેલા ભવિક જીવને જેમ મુદર લાગતો હોય
 તેમ દેખાવા લાગ્યો તે વાસના અગ્રભાગ ઉપર ખીટી ઠોકી તે ઉપર સોપારી ગોઠવી એની રીતે
 વાગને શણુગારીને ઉભો કર્યો ગિવકુવર નટરાજની કુવાની પુત્રી શિવમાળા જે ઉચે અને નીચે
 દેવતા અને ચરવા ઉતરવાની ક્રીડા કરનારી દત્તી, તેણે પ્રથમ ગાળીને નમસ્કાર કરી ચંદ્રાનની
 વર્તિનો ઉત્તર દર્યો અને પછી પોતાના પિતા પ્રમુખની આજ્ઞા લઈને તે વાસ ઉપર ચઢી ૯-૧૦

હેં રહ્યા નટ ઘાટ વળવે ઢોલડા, ભાખે અહો અહો અહો હો ભડા ભડા ખોલડા; મનનો નયણનો ખેલ મચ્છીશ શિવ કહે, બહુ નટ વંશ સમંત ઉરધ નયણે રહે. ૧૧ આવી નટ અવતાર કળા શીખી અછે, ઇલાં જે ન ખેલિશ ખેલ ખેલિશ તો કિલાં પછે; આપણી કુળસ્થિતિ એહ ઉપર ઉધમ ઇસ્યો, મનમાંહિ તું તો ખેદ સુતા મ કરિશ કિસ્યો. ૧૨ નિમુણી જનકનાં વચન વંસાગ્રે જઈ અડી, પૂગી ઉપર નાભિ ધરી તિલાં પરવડી; ગણણુ ચઢ્યો ગણણાટ શરીર તે બાળનો, ફિરતો દિસે જેહવો ચઠ કુલાલનો. ૧૩ ભૂતલ હાકોહાક વળડે નટવરા, પ્રવર પરંદા જેમ ફિરે ઉરહા પરા; શિવમાળાએ ઉલટ ગુલાંટી ફિરી ભરી, મૂક્યો દશમો દાર પૂગીએ થિર કરી. ૧૪ મુનિ જિમ ઉધે મસ્તક રહી કાઉસગ્ગ કરે, તિમ બાળા સુકુમાળા ત્રિકરણ થિર ધરે; ત્રીજે ઉલટ્યો ખેલ કરી દ્રઢ શ્વાસને, બેઠી પૂગી ઉપર સા ગરડાસને. ૧૫ ફિરી વળી તે કુળ ઉપર વામ એડી ઠવી, એક ચરણથી ચઠ લીધો એ કળા નવી; લેઈ પંચવરણની પંચે પાઘડી, કાધો સનાલ સરોજ સપંખે પાંખડી. ૧૬ તાત કહે સુતા ઉતર વેળા બહુ હવી, મેં તો તુજમાં એહવી કળા

નીચે ઉભા રહેલા નટો ઘાટસર ઢોલ વગાડતા હતા અને અહો અહો અને ધન્યવાદના મીઠા બોલ બોલતા હતા. શિવરાજ નટ કહે છે કે હે કુમારી! તું મનને સ્થિર કરજે અને નેત્રને સાવધાન રાખજે. બહુ નટો વાંસ ઉપર ઉંચી નજરેનું ધ્યાનપૂર્વક જોયા કરે છે હે બાલા! તું નટના કુળમાં જન્મ પામી જે જે કળાઓ શીખી છો તે જો અહિંઆ ખેલમાં નહીં બતાવીશ તો પછી ક્યાં બતાવીશ? આપણા કુળની રીતિ એજ છે અને આપણા કુળનો ઉધમ પણ એજ છે હે બેટા! તું મનમાં જરાપણુ તે બાળતમાં ખેદ કરીશ નહિં. ૧૧-૧૨

પિતાના વચન સાંભળી શિવળાળા વાંસની ટોચ ઉપર ચડી અને સોપારી ઉપર પોતાની નાભિ સ્થાપી જેમ કુંભારનું ચક્ર ફરતું હોય તેવી રીતે તેણીએ પોતાના શરીરને આકાશમાં ગણુગણાટ કરતું ફેરવના માંડ્યું જગીન ઉપર ઉભેલા નટો હાકો મારી ઢોલ વગાડતા હતા અને જેમ મોટા પક્ષીઓ ઉડે તેમ વેગ કરતા હતા. શિવમાળાએ ઉલટી ગુલાંટ મારી પોતાના મસ્તક (પ્રદ્મ—રંદ્ર) ને સોપારી ઉપર ચડાવી સ્થિર કરી તેવી રીતે તે સુકુમાર બાળાએ ઉધે મસ્તકે રહી મન, વચન અને કાયાને સ્થિર કર્યા. ત્યારપછી ફરી ગુલાંટ મારી દૃઢપણે શ્વાસને સ્થિર કરી તે સોપારી ઉપર ગરડાસન કરી બેઠી ત્યાર પછી વળી તે સોપારી ઉપર ડાળા પગની જોડી ધારણુ કરી અને એકજ પગથી ઉભા રહી શરીરને ચક્રની જેમ ફેરવવા માંડ્યું. આ કળા અદ્ભુત હતી વળી પાંચ બુદ્ધા બુદ્ધા રંગની પાઘડીઓ લઈતેમની કમળના ડાંડા ઉપર ફૂલની પાખડીઓ જેમ રચના કરી. ૧૩-૧૬ પછી શિવકુંવર નટે કહ્યું કે:—

“હે પુત્રી! હવે નીચે ઉતરી જા વખત બહુ થયો તમારામા આવી કળા છે એમ હું

ગોખેથી જાંખ્યું રે, આડી કરી પાંખ્યું રે, ચાંચે ધરી નાખ્યું કચોળું કુકડો રે; સુખસાદ જે કીધો રે, સહુ લોક પ્રસિદ્ધો રે, શિવકુચરે લીધો આવી કુકડો રે. ૩ કુંદનનો ઘડીઓ રે, બહુ હીરે જડીયો રે, પડિયો તે દીઠો રાણી કચોલડો રે; નદુએ બહુમોલી રે, ચંદ કીરતી મોલી રે, ઢોલીએ વાલો કીરતિ ઢોલડો રે. ૪ સભા લોક સંપેખી રે, વીરમતીને ઉવેખી રે, ક્રીધાં બહુ ભેખી નટને તુંગરા રે; પટકુળ બાબતનારે, કરે શિવ સા જતના રે, મધુરતુના સોદે જેહવા ડુંગરા રે. ૫. ચલગતિ કુલવટની રે, પલ્લટાણી પટની રે, નટની ધરણીએ નટ નવિ એલખ્યા રે; બહુ પામ્યા શૃંગારા રે, મણિજડિત ઉદારા રે, વીરમતીને અંગારા થઇને ધખ્યા રે. ૬ નટ હુઆ અયાચી રે, ન રહી કાંઈ કાચી રે, રાચીને ઉતારે શિવ નદુઓ ગયો રે; વીરમતી કહે સહેલો રે, ક્રીધો ધનનો ગહેલો રે, મુજ પહેલાં દાતા કોણ ઈહાં થયો રે. ૭ બળીઓ જોઈ કેહવો રે, તે તો જોયા જેહવો રે, એહવો ઉપરવટ કિણ જણણી જણ્યો રે; વધ્યો દીસે મોશાળે રે, રમ્યો છે બહુ લાડે રે, મારી નિશાળે સહિ તો નથી ભણ્યો રે. ૮

ગોખમાંથી નીચા વળી, પાખોને આડી કરી, કચોળાને ચાચવડે ઉપાડી નીચે નાંખી દીધુ, શિવકુચર નટે સર્વ લોકના બાણવામાં આવી શકે તેવો કુકડાએ જે ઉત્તમ પ્રસાદ કીધો તે તેની નજીક આવી પોતાના હાથમાં ગ્રહણ કરી લીધો. તે કચોળું સુવર્ણનું ઘડેલું અને બહુ હીરાઓથી જડેલું હતું એવું તે કચોળું રાણીએ પડતુ દીધું. શિવકુચર નટે તે કચોળું હાથમાં લઈ ચંદની બહુ મૂલ્યવાન કીર્તિરૂપ ગિરિદાવલી કરી અને ઢોલીએ ઢોલ ઉપર કીર્તિનો પડવો પાડ્યો. પછી લોકો પણ વીરમતી તરફ નજર નહીં નાખતાં ચોતરફથી અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો અને અલંકારો આપવા લાગ્યા. શિવકુચર વિગેરે નટો જેમ વસત ઋતુમાં ડુંગરો ચોલે તેવા શોભતા હતા. તે વખતે સમગ્ર સભાજનો મધ્યે કુલ પરપરાની જે રીતિ ચાલતી હતી તે બદલાઈ જતાં નરોની સ્ત્રીઓ નરોને એલખી શકી નહીં નટોને જે મણિઓથી જડેલાં ઉત્તમ આભૂષણો મઢ્યાં હતા તે દેખીને વીરમતીને જેમ ઘગધગતા અંગારા શરીરને લાગે તેમ મનમાં તે લાગતા હતા નટોને ઇચ્છા ઉપરાંત લાભ મળવાથી અધાયક જેવા થઈ ગયા. કોઈ જાતની ખામી ન રહી એટલે સતોષ ખામી શિવકુચર નટ પોતાને ઉતારે ગયો. હવે વીરમતી એલવા લાગી કે આવો તે લોળો કોણુ ધનનો ઘેલો ઘયો કે મારી પહેલાં દાતાર થવાની તેને ઇચ્છા થઈ? વળી તે કેવો બળવાળો છે તે પણ હવે જોવા જેવું છે એવી કઈ જનનીનો જાતો છે કે મારી ઉપરવટ થઈ દાન આપ્યું અને લાગે છે કે મોશાળમાં મોટો ઘયો હશે અને ત્યાં બહુ લાડ ઘેલો ઘયો હશે અને ખાનીથી કદું છુ કે મારી નિશાળે તે ભણ્યો નથી. ૩-૮

મુજ મીંટ ન આવ્યો રે, ભલો કુશળે સિધાવ્યો રે, ભાવ્યો મુજ એહનો મોટો
આઉપો રે; ઇમ અંજસ આવ્યો રે, પણ વિહંગ ન ભણ્યો રે, તાણ્યો છે યદપિ
પિંજર સન્મુખો રે. ૯ કહે મંત્રી માતા રે, મત હોવો તાતા રે, રહો આકુળ થાતાં
માનો વિનતિ રે; પહિલું જિણે દીધું રે, તિણે યશ તુમ કીધું રે, જાણો કરી
સીધું ખીજે શ્યા વતી રે. ૧૦ જે શૂરા અથાગે રે, આવે જે ખાગે રે; ભૂપતિની
આગે સહુ પહિલા લહે રે; દાતાર બુઝારા રે, બેહુ ઇક અણુસારા રે, નિરાધારા
સ્વામી આગળ આથડે રે. ૧૧ યશ ચઢતો વાનો રે, કિમ રહે તે છાનો રે,
મુજરે તમે માનો સાહમો તેહનો રે; એ તુમ બાળકડા રે, છે સહુકો લાડકડા રે,
આકલડા ન હોવો વાંક ન કેહનો રે. ૧૨ ઇમ ઘણું સમજવી રે, વશ તોહિ ન
આવી રે, ક્ષવી નહીં મંત્રી કેરી કાંઈ કળા રે; ત્રીજે ઉઘાસે રે, અઢારમી ભાષે
રે, સુપ્રકાશે મોહન સુકથા નિરમળી રે. ૧૩

હાહા.

ગૃહ પોહોતી સઘળી સભા, પ્રગટી રજની જામ;
વીરમતી પીઠી જઈ, સુખ શય્યાએ તામ.

૧

પણ શું કરે! તે મારી નજરે ન પડ્યો! તેનું આયુષ્યજ જોરાવર કે જીવતો
આજ્યો ગયો ” વીરમતી આ પ્રમાણે બોલી તે વળતે જો કે કુકડાનું પાંજરું તેની પાસે
આવેલું હતું, પરંતુ તેના જાણવામાં હજી સુધી કુકરે દાન આપ્યું છે તે વાત આવી
નહોતી એટલે તેની રીસ તેના ઉપર ઉતરી નહી.

એ અવસરે મંત્રી અવસર જોઈને બોલ્યો કે—“ હે માતા! એમાં આપને રાષ કરવાનું
કાંઈ પણ કારણ નથી, કેમકે જેણે પહેલું દાન દીધું તેણે પણ જશ તો તમનેજ આપ્યો
છે. વાતને સીધી રીતે સમજવી શું જોઈ છે અને ખીજવાની શી જરૂર છે? જે શૂરવીર
હોય છે તે લલાઈમાં રાજની આગળ જઈને લડવા મહી જાય છે. દાતાર પણ તેવોજ હોય
છે. પોતાનો યશ ગવાતો સાંભળી તેજો છાના રહી શકતા નથી, પરંતુ જેણે દાન આપ્યું તે
બધા તમારા ફરજદાર છે. તમારી પ્રજા છે તો માતા પાસે તે લાડ કરે તેમાં શુસ્સે થવાનું
હોય નહીં.” આ પ્રમાણે મંત્રીએ ઘણું સમજાવી પણ તેની કળા કાંઈ ક્ષવી નહીં, વીરમતીનો
કોપ જરા પણ જોષા થયો નહીં ત્રીજા ઉઘાસમાં ઉત્તમ અને નિર્મલ કથાવાળી અઢારમી
લાઇ કવિ મોહનવિજયજીએ કહી ૯-૧૩.

હાહાનો ભાવાર્થ.

અનુક્રમે સભા વિસર્જન કરીને વીરમતી રાજમહેલમાં ગઈ, રાત્રી પડવાથી સુખશય્યામાં

નવિ સંભવી; સા ઉરથી થઇ ડોરી ઉતરી જિમ ઉરગણી, અથવા નાણીએ
ગગનથી ત્રિદશતરંગિણી, ૧૭ આવી ધરણી ઉપર નટ પ્રમુદિત થયા, કરિકરિ
ક કાગ્રહણ મિટયા સવિ ભય ગયા; ચ દતગો જશવાદ નરે વળી ઉચ્ચર્યો, ખેલી
ખેલ અખેલ ઢોલે ઢમકો કર્યો, ૧૮ કીધો મુજરો વીરમતીને નટવરે, ખાઉં મોજ
ઉવારણે ચંદની ઉપરે; તૃતીય ઉત્તવાસની ઢાળ કહી એ સત્તરમી, મોહન કહે
શ્રોતાની ભણી રૂડી ગમી. ૧૯

હાહા

કહે યરાવાયક ચંદના, નટનાયક ગુણવાન;
તે લાગે સાયક સમા, વીરમતીને કાન. ૧

વિકટી નટથી રાગિણી, કરથી ન દીએ દાન;
અ ગ અ ગ મધુપાન પરે, વ્યાપ્યો અતિ અભિમાન. ૨

વાજાં વાએ ગાએ નટ, વાળે બહુવિધ ગાન;
વીરમતી ચિત્ત વજ જીમ, ભેદે નહીં તિલમાન. ૩

રાણીદાન વિના સભા, આગલથી ન દિયંત;
જળધર વરસે તો નદી, દો તટ પુર વહંત. ૪

જણુતો ન હતો પિતાનું વચન સાભળી શિવજાગા દોરની સાથે સાપણુ ઉતરી પડે તેમ
અથવા આકાશથી ઉતરતી ગગાણી જેમ ઉતરી ગઈ નીચે આવી જોડે ગધા નટ તેને
આનદથી ભેટ્યા, કારણ કે હવે પડી જનાનો લાય ગધો નાથ પારખે હતો

પછી નટોએ ચંદ્રાજ્ઞને જ્યજ્ઞમર કર્યો ઢોલ બજાવ્યો અને વીરમતી પાસે જઇ
પગે લાગીને મોજ માગી તે વખતે પણ ‘ચંદ્રાજ્ઞને ઘણી ખમા’ ઇત્યાદિ શબ્દો બોલવા
લાગ્યા કવિ મોહનવિજયજીએ ત્રીજા ઉત્તવાસની સત્તરમી ઢાળ રચી જે શ્રોતાઓને ઘણીજ
રૂડી લાગી ૧૭-૧૯

હાહાનો ભાવાર્થ.

શુભોનો વેત્તા શિવકુવર નટ ચંદ્રાજ્ઞની ગિરિદાવગીરૂપ યથોચ્ચાન કરતો હતો તેના શબ્દો
વીરમતીના કર્ણમાં જાણુ જેવા લાગવા માહ્યા, નટ ઉર ઉઠેગતાવાણુ ચિત્ત થવાથી વીરમતી
તેઓને પોતાને હાથે દાન આપતી નહોતી કેમકે તેને રાજ્યનું પણ અભિમાન અલ્પ હતું
નટોએ તો દાન ન મળ્યું એટલે વગી અનેક પ્રકારની કસરતો વગેરે ખેલ કર્યા પરંતુ
વીરમતીનું અત કરણ વજની જેમ રતિમાત્ર તેઓનાથી લેદાતું નહોતુ પછી પાછા ચંદ્રાજ્ઞની

નટ તો કુંજર જિમ કરે, ચંદ સુજશ અગ્રાજ;
ભદ્રક કિમપિ લહે નહીં, રાણી તણાં અકાજ.

૫

કુર્કટ પિંજરગૃહ થકો, પામ્યો માતા ભેદ;
સુજ યશ નિસુણી નટમુખે, પામી પૂરણુ ખેદ.

૬

એ માતા પૂરણુ હઠી, નટ તો જાશે નિરાશ;
મોટે ગદ કોટે જઇ, કિમ કહેશે જશવાસ.

૭

દાળ ૧૮ મી.

(ત્રીત્રોડા ગાન રે વગડાવે વાગન રે—એ રેશી)

યુવતી મુખ નિરખી રે, કુર્કટ મન હરખી રે, હલુએ આકર્ષા પિંજરની
સલી રે; અંતર ઉલ્લસીઓ રે, પંખી પોરસીઓ રે, થયો નિસુણી રસીઓ કીરતી
ઉજળી રે. ૧ જે દાતા અખેલા રે, તે દેવાની વેળા રે; ભેળા મેળામાં અવસર સાચવે
રે; જે હોય અદાતા રે, તે જાએ ઉજાતા રે, અવદાતા તેહના કોઇ ન આલવે રે. ૨

જ્ય બોલતા દાન લેવા ગયા તે વખતે પણ વીરમતીએ દાન આપ્યું નહીં. લોકો નાટક જોઈને
અત્યંત પ્રસન્ન થયા હતા તેથી સૌ યથાશક્તિ દાન દેવા ઉત્સુક હતા, પરંતુ વીરમતીના દાન
આપ્યા અગાઉ દાન આપવાની કોઈની મગદૂર નહોતી શિવકુવર તો હાથીની જેમ ચંદનાં
પશોગાન જે તે વખતે અઘાણ હતાં તે ઉચ્ચાર્યાજ કરતો હતો, પરંતુ તે ભોળો રાણીના
અકાર્યના સ્વરૂપને કોઈ પણ રીતે જાણી શક્યો નહોતો આ વખતે પાંજરામાં રહેલ
કુકડો વિચાર કરે છે—નટ મારો જશ બોલે છે અને તે કારણથી જ માતા દાન આપતી
નથી, તેથી નટને જો દાન નહીં મળે તો તે પરદેશમા જઈને આપણો જશ કેમ બોલશે ?
ઉલટી અપકીર્તિ બોલશે, તેથી દાન તો આપવું જ જોઈએ ૧—૭

દાળ અઢામીના ભાવાથ.

કુકડાએ પ્રથમ શુભાવળીના સન્મુખ જોયું અને પોતે મનમા બહુ ખુશી થયો પછી
વિચારીને પોતાના પાંજરાની સળીઓ ખસેડી પોતે યશોગાનથી ઉલ્લસાયમાન થવાથી અને
પોતાને પોરસ ચડવાથી તેમજ નિર્મળ કીર્તિના શ્રવણથી રસિયો થવાથી તેને દાન દેવાની
અલિલાપા થઈ જેઓ ખરેખરા દાતાર છે તે દાન આપવાની વેળાએ મનુષ્યના સમુદાયમા
અવસર સાચવીને દાન આપે છે, પરંતુ જેઓ કૃપણ છે તેઓ ઉઠીને જાય છે અને તેઓની
ખિન્નદાવળીનો આલાપ જગતમાં કોઈપણ કરતું નથી. ૧-૨

નયણે નાવે નિદ્રડી, રાણી મન બહુ શોચ;
પહિલો દાતા પામવા, આલોચે આલોચ. ૨

પ્રાત થયો ઉદયો અર્ક, વીરમતી મતિહીન;
નાગર જન તેડી કરી, ખૂરી સભા નવીન. ૩

તેડાવ્યો શિવકુંઅરને, તે પણ આવ્યો સધ;
વીરમતી ધમ ઉપદિશે, કર નાટક અનવધ. ૪

આરંભ્યો નાટક તિણે, ક્રીધો વંશારોપ;
તિમહિજ ઢાલ ઢમક્રિયા, પ્રગટ્યો ગસ અવિલોપ. ૫

તિમહિજ નારી ગુણાવળી, લેધ પિંજર તેહ;
જેવા ઘેડી ગોખમાં, નટ કીડા સસનેહ. ૬

તામ્રચૂડરૂપે નૃપતિ, નિરખે કરી વિશેષ;
જે જો ભવિજન નવ મિટે, લિખિત જેહ વિધિ લેખ ૭

દાળ ૧૯ ગી.

(કાળી ને પીળા વાદળા—એ દેશ)

નાટક ભરતાદિક તણાં, લાલન નટુવે તે નવ નવ ક્રીધ; ઘોટયા દાનને અવસરે,
લાલન ચંદતણી સુપ્રસિદ્ધ. સાહિબા રે મોરો ચંદનરિંદ વડભાગી હો, નવલ

સુતી, પણ તેને લેશ માત્ર નિદ્રા આવી નહીં પોતાની અગાઉ દાન કેણે દીધું તેને શોધી
કાઢવાની ચટપટી તીમ રહ્યા કરી પ્રાત કાળ થયો, સૂર્ય ઉગ્યો એટલે મતિહીન વીરમતી
રાજમહામા આવી અધિકારીઓ અને નગરજનોને જોલાવ્યા સવા બરાણી જોગલે
શિવકુવર નટને જોલાવી નાટક કરવાને હુકમ કર્યો તેણે પણ ક્ષત્રી દાન મગવાની
લાલચે તરતજ તમામ તૈયારી કરી અને અધ્યમા વાસ રાખ્યો ઢાલ વિગેરે ફરીને પણ
વાગવા લાગ્યા તે વખતે ગુણાવળી પણ પાજરૂ લઈ ગોખમા આનીને ઘેડી કુકડરૂપે
ધયેલો ચદ પણ આજે વિશેષ ગીતે ધ્યાન આપી નાટક જુવે છે ઉ ભવ્યજનો ! જે જો
કે વિધિના લખેવા લેજો કદાપિ પણ ફરતા નથી ૧-૭

દાળ ઓગણીશમીના ભાનાર્થ.

શિવકુવરે નાટક ચરૂ કર્યું અને ભરતાદિક અનેકના નાટકો કર્યા પછી દાનને અનગરે
ચ દરાજની જય જોદી વીરમતી પાસે આનીને ઉભો રહ્યો તેના વચ્ચેના માળગી ગૃહપતિના

દીદાર. ૧ વિલખાણી રાણી ઘણું, લાં નિસુણી તનય યશ જોર; ગૃહપતિ
વાણી સાંભળી, લાં જિમ ખાતરીઓ ચોર. સાં ૨ દેવા દાન નોટશને, લાં ન
કરે ઉપર હાથ; આગળથી આપે નહીં, લાં ખેલ જોનારો સાથ. સાં ૩ શિવ
કહે ચંદ્ર વિના સભા, લાં નિપટ અલૂણુ ધાન; સેના જિમ કુંજર વિના, લાં
જિમ વહ્ની વિણ પાન. સાં ૪ દશદિશિ નયણાં ફેરવે, લાં દાતા જોવા કાળ;
વિસ્મિત થઈ સઘળી સભા, લાં રાણી ધ્રુમ કિમ આજ. સાં ૫. પણ કોઈ સમજે
નહીં, લાં ચીરમતીની વાત; એહવે નિસુણ્યા કુકડે, લાં નિજ યશના
અવદાત. સાં ૬ માતાનો ભય અવગણી, લાં કઠિણ કરીને ચિત્ત; નાખ્યું
રતન કચોલડું, લાં લાખ ટકાનું વિત્ત. સાં ૭ લીધું નટુવે ધસમસી, લાં
તેહ અનોપમ પાત્ર; કીરતિ ચંદની ઉચ્ચરી, લાં લક્ષણ એહ સુપાત્ર. સાં ૮
વરષા જિમ તિમહીજ સભા, લાં વૂઠી સોવનધાર; કુકડે ચરિત્ર નિહાળીને,
લાં રાણી ઉઠી તિવાર. સાં ૯ દોડી આવી ગોખડે, લાં કર ઝાલી કરવાલ;
રોષવશે પિંજર ગ્રહું, લાં બોલી ગિરા વિકરાળ. સાં ૧૦ કિમ રે પાપી પંખિયા,
લાં ન વળી હજી તુજ લાજ; મુજ પહેલાં તેં કિમ કર્યું, લાં દાન એ કાલ
ને આજ. સાં ૧૧ છોડીશ નહિ તુજને હવે, લાં કાઢ્યું ખડ્ગ કહી ભમ; કર

શબ્દ સાંભળીને જેમ ચોર મનમાં ખેદ પામે તેમ વીરમતી અત્યંત ખેદ પામી પણ
મુખેથી કાંઈ બોલી શકી નહીં તેમજ દાન દેવા હાથ પણ ઉંચો કર્યો નહીં તેના આખ્યા
વિના નગરલોક પણ આપી શક્યા નહીં પણ વિચારવા લાગ્યા કે—“આજ વીરમતી આમ
કેમ કરે છે?” તેઓ વીરમતીનો ભેદ સમજી શક્યા નહીં ગિવકુવર પણ ચારે તરફ નજર
ફેરવવા લાગ્યો તેને ચઢગળ વિનાની બધી સભા અલૂણુ ધાન્ય જેવી, કુંજર વિનાની
સેના જેવી અને પત્ર વિનાની વેલડી જેવી લાગી તે વળતે પોતાનો જશ વારંવાર બોલતો
સાંભળીને માતાનો ભય અવગણી કુકડે લાખ મૌનયાની કિંમતનું રતનનું કચોણુ પાજરા-
માથી ફેંક્યું, એટલે શિવકુવરે તત્કાલ ઝીલી લીધું અને ચઢગળની જય બોલ્યો એ
સુપાત્રના લક્ષણ સમજવા ૧-૮

તે વળતે લોકોએ પણ પહેલા દિવસની જેમ પુષ્કળ દાન આપ્યું સૌનૈયાની વૃદ્ધિ થઈ.
કુકડાનું આવું વર્તન જોઈ રાણી વીરમતીનો ક્રોધ દાખ્યો રહ્યો નહીં, એટલે તે ખડ્ગ
લઈને એકદમ ન્યા ચુણાવળી પાજર લઈને બેઠી હતી ત્યાં દોડી અને પાજર હાથમાં લઈને
કહ્યું કે—“અરે દુષ્ટ ! હજી લાજ આવતી નથી ? તે મારી અગાઉ આજ અને કાલ
નાટકીયાને દાન કેમ આપ્યું ? હવે હું તને જીવતો છોડવાની નથી ” આમ કહીને ખડ્ગ

ગ્રહો દોડી ગુણાવળી, લાં સાસુડીનો તામ. સાં ૧૨ માતાણ એહ ઉપરે, લાં
 નિપટ ન કીજે રોષ; અવિવેકી હોય પંખિયા, લાં નહીં એહનો કોઈ દોષ. સાં ૧૩
 ચાંચે જળ પીતાં થકાં, લાં ભૂમિ પડયું એ પાત્ર; એ શું સમજે દાનમાં, લાં
 એહનો તો નિરખો ગાત્ર. સાં ૧૪ જિમ તિમ પાળે છે પિંડને, લાં પિંજર
 રહો તિર્યચ; કેડો ચૂકો એહનો, લાં કાં કરો એહવાસંચ. સાં ૧૫ આંબ્યા
 કોલાહલ સુણી, લાં લોક સયલ તિણિવાર; મૂકાંબ્યા મળી કુકડો, લાં કરી
 કરી ધણી મનુહાર. સાં ૧૬ આવી રાણી જિહાં સભા, લાં નટ પામ્યા
 આનંદ; ત્રીજા ઉદ્ધાસે ઓગણીશમી, લાં મોહન ઢાળ અમંદ. સાં ૧૭

હુહા.

શિવનટવર અવસર ચતુર, વીનવી લલિત વચ્ચન;
 રોષ નિવારીને કરી, રાણીને સુપ્રસન્ન. ૧

પ્રારંભ્યો પ્રેક્ષણ કિરી, ચઢી શિવમાળા વંશ;
 પિંજર સન્મુખ દ્રષ્ટિ ધરી, ખેલે કરે પ્રસન્ન. ૨

પિંજરગત પંખી ધશે, પામી સમય એકંત;
 શિવમાળા આગળ કહે, સરલ સ્વરે બહુ ભંત. ૩

કાલ્યુ' એટલે ગુણાવળી આડી પડી હાથ પકડી લીધો અને બોલી કે—“માતાણ ! કોપ ન
 કરો એ પક્ષી ગિચારો દાન દેવામા શું સમજે ? તેના શરીર સામું તો જુઓ ! આ તો
 પાણી પીતા ક્યોણ પડી ગયું અને નટે ઝીલી લીધું, તેમા આપને કોપ કરવાનું કારણ નથી
 પંખી તો અવિવેકી જ હોય તેથી તેની ઉપર કોપ કરવો યોગ્ય નથી એ જેમ તેમ પોતાના
 પિંડને નીભાવે છે, માટે તેનાપર કોપ કરવો છોડી દો ” ગુણાવળી આ પ્રમાણે આજીજી
 સાથે કહેતી હતી તે વખતે કોળાહળ સાક્ષીને બોલે પણુ ત્યા દોડી આવ્યા અને વીરમતીએ
 હાથમા લીધેલું પાનડું જેમ તેમ કરીને છોડાવ્યું એટલે વીરમતી પાછી સભામા આવી નટે
 આનંદ પામ્યા ત્રીજા ઉદ્ધાસની ઓગણીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી ૯-૧૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

અવસરના બહુ એવા તે શિવકુવર નટે અત્યંત મિષ્ટ વચ્ચનોથી રાણીને રીઝવી તેનો
 રોષ ઉતરાવી નાખી પ્રસન્ન કરવા માટે શિવકુવરે ફરીને નાટક કરવું ચરૂ કર્યું, શિવમાળા પણુ
 વાસ ઉપર ચડી અને પિંજરની સામી દ્રષ્ટિ રાખી અને તેને પ્રસન્ન કરવા માટે નાટક કરવા
 લાગી તે વખતે પિંજરમા રહેલા કુકડે શિવમાળા પક્ષીની ભાષા બોલે છે એમ બહુતો
 હોવાથી તેને પોતાની ભાષામા ધીમેથી કહ્યું કે—“ ટ શિવમાળા ! તું તારી કળામા અત્યંત

જાણી મેં નટકન્યકે, પરમ પ્રવીણા તુજજ;
પંખીભાષા તું લાહે, તે માટે કહું ગુજજ. ૪

વંશથકી તું ઉતરે, રાણી કરે પસાય;
પણ તું તે લેતી રખે, કહું છું શીશ નમાય. ૫

ધન દેખી રાચે રખે, કરી મુજ વચન પ્રમાણ;
માગી લેજે મુજભણી, ચૂકીશ મા અવસાણ. ૬

તુજ ગુણ આ જીવિત લગે, રાખીશ કરી તાવીત;
કર ઉપગાર ઉગાર મુજ, આપ અભય અવગીત. ૭

ધન તો આપણુ બેહુ મળી, મેળથું સદા અશેષ;
તુજ આગળ આગે કહીશ, કર્મલેખ સુવિશેષ. ૮

છાળ ૨૦ મી.

(ધણુરા દોલા—એ દેશી.)

વંશથકી તે ઉતરી રે, તેડી એકાંતે તાત; ધન્ય નટખાળા વચનબંધીઉપગાર,
કરે શિવમાળા. હલુએ સમજાવી કહોરે, કુર્કટનો અવદાત. ધ૦ ૧ હરખ્યો ધણું
હારદ લહી રે, તે નટનાયક તામ; ધ૦ જશ પભણી આવી કર્યો રે, વીરમતીને

કુશળ છે તે સાથે પક્ષીઓની ભાષા પણ તું જાણે છે એમ મારા જાણવામાં આવ્યું છે તેથી તને હું માફ ગુણ કહું છું તે સાંભળ—તું વાંસથકી જ્યારે ઉતરીશ ત્યારે વીરમતી તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ તને દાન માગવા કહેશે તે વખતે તું મને માગી લેજે, ખીજું કંઈ માગીશ નહીં. જોજે, કોઈ પ્રકારના ધનના લોભમાં લેવાઈશ નહીં હું તને પગે લાગીને કહું છું કે તું માફ વચન પ્રમાણ કરજે. આ વાત ચુકીશ નહીં મને અહીંથી મૃત્યુના ભયમાંથી બચાવજે—અભયદાન આપજે. હું તારો ઉપકાર જન્મ સુધી ભૂલીશ નહીં. દ્રવ્ય તો આપણે જ મળીને તું કહીશ તેટલું મેળવશું અને મારી કર્મકથા પણ હું તારી પાસે આવ્યા પછી બધી કહીશ આટલું ચાદ રાખજે” ૧-૮

છાળ વીસમીના સાવાઈ.

આ પ્રમાણે કુર્કટે મંદ સ્વરે પોતાની ભાષામાં શિવમાળાને કહ્યું, તે જરાજર સમજી ગઈ અને નાટક પૂર્ણ કરી વાંસથી નીચે ઉતરી ઉતરતાજ પોતાના પિતાને એકાંતે લઈ જઈ અને પક્ષી ઉપર ઉપકાર કરવા સાફ કુર્કટની કહેલી વાત કરી અને તેને માગી લેવા કહ્યું શિવકુંવર તરત સમજી ગયા, તેણે તે વાત કબુલ કરી અને વીરમતી પાસે આવી તેનો જશ બોલી દાન લેવા માટે તેને પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો. તે વખતે પોતાનો જશ બોલાવથી

પ્રણામ, ધ૦ ૨ ગુણરાગી થઈ રાગિણી રે, તેડંચા નિકટ નટરાય; ધ૦ માગ માગ આપું તુને રે, જે માગે તે પસાય. ધ૦ ૩ લહી અવસર નટ વિનવે રે, જે તુમે રીઝ્યાં માત; ધ૦ કીજે પસાય એ કુકડો રે, સો વાતે એક વાત. ધ૦ ૪ શીખે છે પુત્રી માહરી રે, કુકડગતિ ઉલ્લાસ; ધ૦ નહીં અમપાસે કુકડો રે, તિણે નવિ પહોંચે આશ. ધ૦ ૫ કોઈ અવર તમે પાળજો રે, મુજને કરો અક્ષીશ; ધ૦ ધણકણની નહીં મુજ મણા રે, યાચીશું વળી અવનીશ. ધ૦ ૬ વળતી વીરમતી કહે રે, એ શું માગ્યું તેં દાન; ધ૦ પંખી આપતાં માહિરો રે, કેમ પોસાએ વાન. ધ૦ ૭ મણી કંચન ગયવર તુરી રે, એ અમ દાન પ્રસિદ્ધ; ધ૦ આજ લગણુ નવિ સાંભળ્યો રે, કેણે પંખી દીધ. ધ૦ ૮ રાખ્યો છે મેં એ પંખીયો રે, વધુ રમવાને કાજ; ધ૦ તેહને હુહબ્યાં કિમ બને રે, આપું તો આવે છે લાજ. ધ૦ ૯ નટ કહે પંખી આપતાં રે, કાંઈ વિમાસણ કોડ; ધ૦ હું માગું રાજ થઈ રે, લાગશે નહીં તુમ ખોડ. ધ૦ ૧૦ પણ હિયડાથી ન ઉતરે રે, તુમને વાલો છે એહ; ધ૦ તો દેતાં ગૂંદાં ગળો રે, હવે તુમ લાધો છેહ. ધ૦ ૧૧ એ કુકડ માગ્યાવતી રે, જે કચુઆઓ છે એમ; ધ૦ જે અમે અવર કાંઈ માગતા રે, તો દેઈ શકતાં કેમ. ધ૦ ૧૨

વીરમતી તેના ઉપર ખુશી થઈ તેણે નટને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે—“માગ, માગ, હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું તે વખતે શિવકુવરે અવસર પામીને વિનતિ કરી કે—“હે માતા ! જે પ્રસન્ન થયા હો તો સો વાતની એક વાત એ કે આ કુકડો આપો મારે બીજા કથાને ખપ નથી મારી પુત્રી કુકડાની ગતિ શીખે છે પણ સારા કુકડા વિના તેની હોશ પુરી પડતી નથી માટે આ કુકડો મને આપો. તમે વળી બીજો કુકડો લઇને પાળજો હે માતા ! આપની કૃપાથી મારે દ્રવ્યાદિકની કાંઈ ખોટ નથી વળી તેની જરૂર હશે તો અનેક રાત્રીઓ છે તેની યાચના કરીશ પણ આપ તો મને આ કુકડોજ આપો ” શિવકુવરના આવા વચનો સાંભળી વીરમતીએ કહ્યું કે—“હે શિવકુવર ! તે આ શું માગ્યું ? તું હાથી, ઘોડા, ઘન, ધાન્ય, વસ્ત્ર, આભારણુ ઇત્યાદિ માગ કે જે આપવાથી અમારો પણ જશ થાય પંખી આપવામા અમારી પણ શોભા ન વધે કોઈએ દાનમા પંખી આપ્યાનું સાંભળ્યું નથી વળી એ કુકડો વહૂને કીડા કરવા માટે રાખ્યો છે તે તેને હુહવીને કેમ અપાય ? તે આપતા મને શરમ આવે છે માટે તું કાંઈક બીજું માગ ” શિવકુવરે કહ્યું કે—એ પક્ષીને આપતા કોડો જમે આડા વિચાર શું કરો છો હે માતા ! એમા આપની કીર્તિ બોધી થવાની નથી કારણ કે હું માગુ છું અને આપવો છે પણ મને એમ જણાય છે કે તમને એ બહુ પ્લહાલો છે તેથી આપવો નથી એવે બીજા બહાના કાઢો છો પણ જ્યારે કુકડો આપતા તમે કચવાઓ છો તો પછી મેં બીજું માગ્યું હોત તો શું આપવાના હતા ? ” ૧-૧૨

રાણી નટને પ્રીછવે રે, પણ પ્રીછયો નવિ જાય; ધ૦ વચન વેધાણી શું કરે રે, કુકડ કીધ પસાય. ધ૦ ૧૩ પંખી લેવા મોકલ્યો રે, સચિવ ગુણાવળી પાસ; ધ૦ તિણે જઈ માગ્યો કુકડો રે, ઉંડા લેઈ નિસાસ. ધ૦ ૧૪ બાઈ સમજાવી કહ્યું રે, આપો મુજ તામ્રચૂડ; ધ૦ અક્કા નટને આપશે રે, સાચે મ જાણુશો કૂડ. ધ૦ ૧૫ કામ નથી હાંતું ઇલાં રે, ઇલાં રહો એહને વિનાણ; ધ૦ કુશલ્યો રહેશે નટ કને રે, લહેશે કોડ કલ્યાણ. ધ૦ ૧૬ પ્રાણતણી પરે રાખશે રે, શિવભાળા મુકુમાળ; ધ૦ ત્રીજા ઉલ્લાસની મોહને રે, કહી એ વીશમી ઢાળ. ધ૦ ૧૭.

હહા.

સુણી વચન વિલખી થઈ, ગુણાવળી અત્યંત,
સાસુ ફાસુ વિહંગથી, વેર વહે ભગવંત.

૧

એહને તો લાગે નહીં, હલદ ફટકડી રેપ;
મુજથી કિમ દેખી કરી, દીધો જાએ એપ.

૨

મતિ નાહી સાહી તણી, સાંભળ રે મંત્રીશ;
જઈને સમજાવી કહો, દેઈ નટને શું કરીશ.

૩

વીરમતીએ તેના આવા વચનો સાંભળીને તેને બહુ રીતે સમજાવ્યો, પણ તે તો એકનો બે થયો નહી. એટલે અણુછટકે કુકડો આપવાની હા પાડી અને કુકડો લેવા માટે મંત્રીને ગુણાવળી પાસે મોકલ્યો. મંત્રીએ ગુણાવળી પાસે આવી તેને સમજાવીને કહ્યું કે— “ મને કુકડો આપો, તે નટને દાનમાં આપવાનો છે. આ બાળતમાં હાલ કરવાનું કારણ નથી. કારણ કે અહીં રહેવાથી એને પ્રાણનો ભય વારંવાર છે નટ પાસે તે કુશળજ્ઞેમ રહેશે અને આગળ કલ્યાણ પામશે. નટની પુત્રી શિવભાળા તેને પ્રાણની જેમ રાખશે માટે વધારે વિચાર ન કરતાં તમે મને પાંજરું આપો. ” ત્રીજા ઉલ્લાસની વીશમી ઢાળ કવિ મોહનવિજયજીએ કહી ૧૩-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

પ્રધાનના મુખથી વચનો સાંભળી ગુણાવળી અત્યંત ઝાંખી પડી ગઈ અને તેણીએ મંત્રીને કહ્યું કે—“ તમે કહો છો તે ઠીક છે, બાકી મારી સાસુ તો આની સાથે પૂરું વેર વહન કરે છે તેથી તેને નટને આપી દેવામાં તેનું ગમે તે શાય તેની તેને કાંઈ ખીડા નથી. પણ મારાથી તેને પારકાના હાથમાં કેમ દેવાય, વળી તેની ગદપણને લીધે સાઠે બુદ્ધિ નાહી છે માટે તમે પાછા જઈ કોઈ રીતે તે નટને સમજાવીને કહો કે—તું આ કુકડાને શું કરીશ, માટે કાંઈક બીજું માગ. ૧-૩

કીધો મુજ પતિ કુકડો, હજી ન પોહોતી હામ;
કાંઈ નચાડે ઘરઘરે, પરદેશે બેકામ.

૪

આશ વિલુધી એહની, મુજ નિશદીશ વિહાય;
રાણીજીના બાપતું, એહમાંહે શું જાય.

૫

હુમે પાસું તાસ દુઃખ, અવરને હાંસું થાય;
મીયાંની દાદી બળે, અન્ય તાપવા જાય.

૬

બાંધ છોડ સચિવે કરી, ઘણી ગુણાવળી સાથ;
આયત મુંઠર લહી પ્રિયા, સોંપ્યા પિંજરનાથ.

૭

બળી હે સચિવ ! રાજ મટાડીને કુકડો તો કર્યો, હવે શું એને ઘરે ઘરે નચાવેલો છે ? એ મારી પાસે છે તો હું આશામા અને આશામા દિવસો વીતાડું છું, તેના ગયા પછી મારા દિવસો કેમ જશે ? આમા વીરમતીના બાપતું શું જવાતું છે ? જેને પીડા થાય તેને ખજાર પડે, બીજાને તો હાંસુ થાય કહેવત છે કે મીયાંજીની દાદી સળગતી હોય ત્યારે બીજા તો તાપવા જાય ” ગુણાવળીના આવા વચનો સાભળી મંત્રીએ તેને બહુ રીતે સમજાવી એટલે છેવટે તેણે પાજરૂ મંત્રીના હાથમા આપ્યું.

હવે પાજરૂ આપ્યા પછી પણ ગુણાવળી તેના વિચોગથી થતો પારાવાર ખેદ પ્રકટ કરશે અને કુકડો તેનો ઉત્તર આપી તેને સમજાવશે પછી સચીવ પાંજરૂં લઈ જઈને વીરમતીને આપશે એટલે તે શિવકુવળને બક્ષીશ આપશે ત્યાં ગયા પછી તે કેવી સ્થિતિમાં રહેશે ? શિવમાળા તેને કેવી રીતે બળવશે ? તે બધું આપણે આગળ ઉપર વાંચશું. હાલ તો અહિંથી આપણે રહસ્ય શું ચક્રણ કરવાતું છે તેનો વિચાર કરીએ.

દાળ સોળમીથી દાળ વીસમી મુધીનું રહસ્ય

પ્રથમ કહ્યું છે તેમ વીરમતીનું પુણ્ય હજી પહોંચતું છે, તેથી તે (ઉમરથ) જીતી શકવાનો નથી ” આ વાક્ય અહિં મિદ્ધ થયેલું આપણે જોયું છે વીરમતી જોકે ક્ષત્રી-યાણી હોવાથી શૂરવીર હતી પણ તે શસ્ત્ર બાધી બન્યુંતો નહોતો તેમજ સુમતિ મંત્રી પણ મંત્રીપણું કરી શકે તેવો હતો, તેણે સુદ કરવાનું કાર્ય કદિ કર્યું નહોતું પરંતુ અવાંતર કારણ તરીકે વીરમતીના પુણ્ય અને બાદ્ય કારણ તરીકે પુષ્કળ મૈત્ર્યે તેને જય મેળવી આપ્યો છે પ્રાણી એકત્રો બાદ્ય કારણે ઉપર સુગ્રાક ગ્હે છે, પરંતુ જો અવાંતર કારણ સહાયક હોતું નથી તો તે કદિ પણ ક્તેહમંદ થઈ શકતો નથી જેમ બાદ્ય ઉપચાર અનેક પ્રકારના કરવામાં આવે પણ અંતરંગમાં (શરીરમાં) રહેલા વ્યાધિ ઉપર અસર

કરનાર ઔપધ ખાવામાં ન આવે તો વ્યાધિનું નિવારણ થઈ શકતું નથી, તેમ અહીં પણ સમજવું. તેવીજ રીતે અનેક પ્રકારની બાહ્ય ધર્મક્રિયાઓ કરવામાં આવે પણ જો અંતરંગ ભાવ-શુદ્ધ શ્રદ્ધા ન હોય તો તે પૂર્ણ ફળદાયક થઈ શકતી નથી. નિમિત્ત કારણો બળવાન હોવા સાથે ઉપાદાન કારણની પણ શુદ્ધતા થવાની અપેક્ષા છે. સામાયિક, પોસહ, પ્રતિક્રમણ, દેવપૂજા, તીર્થયાત્રાદિ અનેક પ્રકારની ધર્મકરણીઓ ઘણી ઉત્તમ છે, શ્રેષ્ઠ છે, ફળદાતા છે, પરંતુ તે સઘળી અંતરંગ વિશુદ્ધિવાળા પ્રાણીને તેવી વિશુદ્ધિ વિનાના પ્રાણી કરતાં અનંત ગણી વિશેષ ફળ આપનારી થાય છે. વિધિપૂર્વક અને શુદ્ધ ભાવ સંયુક્ત કરેલું એક સામાયિક પણ મોક્ષ આપવા સમર્થ છે. એક વખત કરેલી જિનભક્તિ પ્રાણીનું કલ્યાણ કરી શકે છે અને ખરી રીતે એકવાર તીર્થયાત્રા કરનારને ફરીથી તીર્થયાત્રા કરવી પડતી નથી. પરંતુ તેવી ગંધી જિનોક્ત ધર્મકરણીમાં અંતઃકરણની વિશુદ્ધિની અત્યંત આવશ્યકતા છે. અહિંઆ ખાસ રહસ્ય એજ વિચારવાનું છે.

અહિંઆ પ્રારંભમાં વીરમતી પાસે હેમરથનો દ્વંદ્વ આવે છે. દ્વંદ્વ મોકલતી વખતે તો હેમરથ એમ સમજે છે કે- 'એક શ્રી પામેથી રાજ્ય આંચકી લેતાં શી વાર લાગવાની છે ? એક સપાટે રાજ્ય આંચકી લઇશ.' પરંતુ પુણ્યબળ સિવાય એક પાગર પાસેથી પણ કાંઈ છુંટવી લેવાતું નથી, તો આનું મોટું રાજ્ય એકદમ કેમ મળી જશે તેનો તેણે વિચાર કર્યો નથી. દ્વંદ્વ વીરમતી પાસે આવે છે, હેમરથનો પત્ર તેને આપે છે, તે વાંચી વીરમતી ક્રોધે ધમધમે છે. તેના તરફનો ઉત્તર સાંભળી દ્વંદ્વ તો કરીજ નાચ છે. તેથીજ તે પોતાના રાજા પાસે પાછો જાય છે ત્યારે તેને વીરમતી સામા ન થવાની સલાહ આપે છે. અભિમાને ઘેરાયેલ હેમરથ તેની સલાહ ઉપર ધ્યાનજ આપતો નથી. દરેક અભિમાનીની તેજ સ્થિતિ હોય છે. અભિમાનના આવેશમાં આવેલ મનુષ્ય પોતાના હિતાહિતને, કૃત્યાકૃત્યને, શુભાશુભને ઓળખી શકતો નથી, તેના નેત્રો છંદાઈ જાય છે શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે:—

આઠ શિખર ગિરિરાજ તણાં આઠાં વળે;
નાવે વિમળાલોક તિહાં કેમ તમ રળે.

પાપરથાનક સંભળાય.

'આઠ મહરૂપી આઠ મોટા શિખરો જ્યાં જ્ઞાનરૂપી સૂર્યની આઠાં આવે ત્યાં નિર્મળ પ્રકાશ આવેજ નહીં, એટલે પછી અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર શી રીતે નાશ પામે ? નજ પામે.' અહીં હેમરથ રાજાએ દ્વંદ્વની સલાહ ન માની અને આભાનગરી ઉપર ચડી આવ્યો. પરંતુ 'અભિમાનનું ઘર ખાલી હોય છે.' તે કહેવત પ્રમાણે પરિણામે તેણે હાર ખાધી અને ઉલટો હલકો પડ્યો અહીં વીરમતીને ખબર પડી કે, હેમરથ ચાલ્યો આવે છે ત્યારે તેણે તે વાત ગણકારીજ નહીં, કારણ કે તેની પાસે ત્રણ પ્રકારના બળ હતાં વિદ્યાબળ, સૈન્યબળ અને પુણ્યબળ. તેથી તે કોઈ પ્રકારે ચિંતાતુર થઈ નહીં તેણે મંત્રીને બોલાવ્યો અને લશ્કર તૈયાર કરી હેમરથની સામા જવા આજ્ઞા કરી. તે સાથે કહ્યું કે- 'તારે ખીલકુલ ચિંતા કરવી નહીં, તારો જયજ થશે એમ તારે ખાત્રી રાખવી.'

મંત્રીને વીરમતીના વિદાળણની ખાત્રી હતી તો પણ તેણે બધા સામતોને એકઠાં કર્યાં, તેમા તેને એમ કહેવું પડ્યું કે-‘ આ વખતે વીરમતી સાચું જોવાનું નથી, પણ ચંદ્રાનંદનું આપણે લુણ ખાધું છે તે તરફ જોવાનું છે ચંદ્રાનંદ કુકડો ઘડી ગયા છે પણ તે આપણી હકીકત બહુમા વિના નહીં રહે ’ નિમકહલાલ મામતો એકે અવાજે ચંદ્રાનંદની આજુ સ્વીકારીને લડવા તૈયાર થઈ ગયા પછી લડાઈ થઈ જેનું પરિણામ આપણે ઉપર વાંચી ગયા છીએ હેમરથ રાજ પકડાયો અને તેને વીરમતી પામે રજુ કર્યો તે વખતના વીરમતીના વાક્યો ધ્યાન દેવા લાયક છે તે ઉપરથી બે પ્રકારે ધડો લેવા યોગ્ય છે એક તો અભિમાની માણસ કેવા વાક્યો બોલે છે તે જોવાનું છે અને બીજું અભિમાનીને પણ કેવા વાક્યો સાંભળવા પડે છે તે જોવાનું છે. આ જગતમા અભિમાન કોઈનું રહ્યું નથી મોટા મોટા મહર્ષિદેવ રાજાઓ રાવણ, દુર્યોધન અને જરાસંધ જેવા પણ આલ્યા ગયા, જેના નામ નિશાન રહ્યા નહીં, એટલુંજ નહિ પણ તેનું માન પણ જાગ્યું રહ્યું નહીં. ‘ આ જગતમા શેરને માથે સવાશેર હોયજ છે ’ એ કહેવત યાદ રાખવી વળી પોતે અભિમાનમા આવી જઈ કોઈને હલકા માનવા નહીં કારણ કે આપણે જેને હલકા માનીએ તેનામા પણ વખતે કાંઈક મહત્ત્વ હોય છે હેમરથ પોતાની સ્થિતિ સમજી જઈ સમાના બજે છે એટલે કે જેટલી ભેંઈએ તેટલી નમ્રતા બતાવે છે મત્રી વીરમતીને સમજાવી તેને ઇરાદાવે છે અભિમાની માણસો સામે માણસ નમે એટલે પોતાની સાધ્યસિદ્ધિ થયેલી માને છે, તેથી પછી તેને વધારે હેરાન કરતા નથી ઉત્તમ પુરુષોના ક્રોધ પણ પ્રણામ પર્યંતજ હોય છે અહીં વીરમતી હેમરથને તેનું રાજ્ય પાછું સોંપે છે અને હેમરથ વીરમતીની આજ્ઞા કાયમ પાળવા અધાય છે જુઓ ! કેટલો પ્રયાસ કર્યો, કેટલા માણસોના પ્રાણુ લેવાના, કેટલો વખત ખોયો, કેટલું માન ગુમાવ્યું અને શું પરિણામ મેળવ્યું ! પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના જે કાર્ય કરવામા આવે છે તેનું છેવટ આવુંજ આવે છે

શિવકુવર નાટકીઆની પુત્રી શિવભાગાએ જે નાટક કર્યું તે એવા પ્રકારનું છે કે જેમા કદેક સજ્જે પ્રાણુનાશનો ભય છે, તે છતાં દ્રવ્યતા લોભથી આ પ્રાણીએ પણ પૂર્વે એવા અનેક નાટકો કર્યા છે, પરંતુ એવા નાટકો કરવાથી આ ભવનાટક કરવું અટક્યું નથી આ સંસાર પણ એક નાટક કરવાનું સ્થળ-અજ્ઞાડો છે તેમા સર્વ જીવો નટ છે-નાટક કરનારા છે તે કર્મસંયોગે જેવો જેવો ભવ પ્રાપ્ત થાય તેવું રૂપ ધારણ કરી કર્મપરિણામ રાજાની પાસે તે જેમ નથાવે તેમ નાચે છે પોતાના સ્વરૂપને ભૂંટી ભય છે અને પરવરતુમા પોતાપણું માની તેમજ સર્વ નિવાશી પદાર્થોને અવિનાશી માની સર્વ સંયોગ પ્રાતે વિયોગવાળા હોવાનો નિશ્ચય છતાં તેને અજાણ માની તેના નેહમા અજ્ઞાની થઈને રાત્રી માત્રા કરે છે જ્ઞાનીની દષ્ટિએ તો જેમ કોઈ મહીરાપાની ઉન્મત્તપણે અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે તેમ આ જગતના જીવો મોહમત્રીરા પીને ઉન્મત્ત બની તેના છાકમા કૃત્યાકૃત્યને ભૂલી જઈ અનેક પ્રકારની અયોગ્ય ચેષ્ટાઓ કરે છે જેમ લાગે છે આ પ્રજારના ભવનાટકને ટાળવા માટેજ ઉત્તમ જીવો અહર્નિય પ્રયાસ કરે છે આ તો પ્રસંગાત લાવ (ભવ) નાટકની વાત કરી

અહીં તો શિવમાળાએ અપૂર્વ નાટક કર્યું પણ તેની પ્રાતે યશ ચંદરાબાનો બોલવામાં આવ્યો એટલે વીરમતીએ દાન આપ્યું નહીં જુઓ ! જગતમા અભિમાન કેવું લાન ભૂલાવી દે છે ? નહ તો વિચારા જાણે છે કે ચંદરાબા કયાં ગયા હશે તેની ગેરહાજરીમાં તેની માતા રાજસિંહાસને બેસી રાજકાર્ય ચલાવે છે, તેથી જય તો ચંદરાબાનો જ બોલવો જોઈએ કારણ કે, વાસ્તવિક રાજા તો તે છે પણ અભિમાનના આવેશમાં આવેલી વીરમતીને તે વાત સુણ નહીં; તેણે તો કોઈ રીતે દાન આપ્યું નહીં; એટલે કુકુટાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે છતાં પણ ચંદરાબાથી દાન લીધા વિના રહેવાયું નહીં જે દાતા હોય છે તે તો ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ દાતાજ રહે છે. તેનું દાતાપણું નાશ પામતું જ નથી કર્મવશે પોતે દરિદ્રી થઈ જાય તોપણ પોતા કરતાં બીજાને વધારે દુઃખી દેખે અથવા તેની સ્થિતિ ન જાણવાથી કોઈ તેની પાસે યાચના કરે તો તે પોતે દુઃખ વેડીને પણ માગનારને આપી દે છે. આવા દાનેશ્વરીઓના ઘણા દુષ્ટાંતો શાસ્ત્રોમાં મોજુદ છે તે સ્થળ સચોટના કારણથી અહીં આપવામાં આવતા નથી

કુકુટથી રહેવાયું નહીં એટલે તેણે પોતાને પાણી પીવાનું રત્નજડિત કથોળું જે લાખ સોનેયાના મૂલ્યવાળું હતું તે આપ્યું પાંજરાના સળીયા પહોળા કરી ચંદરથી ફેંક્યું, નટોએ લીધું, તે જોઈ અન્ય લોકોએ પુષ્કળ દાન આપ્યું પણ ‘આ શું થયું ? પહેલું દાન કોણે આપ્યું ?’ એ વાતની વીરમતીને ખબર પડી નહીં. તેથી તેની નસેનસમા અભિમાનને અગે માનભગ થવાથી એવી અગ્નિ લાગી કે જેનું માણસ કોપાનળ અથવા કામાનળથી બળ્યા કરે છે તેમ તે બળવા લાગી આખી રાત્રિ તેને નિદ્રા ન આવી પ્રધાને ગાંડુ રીતે સમજાવી છતાં તેની અસર થઈ નહીં તેનો વિચાર કોઈપણ રીતે પ્રથમ દાન દેનારને ચોખી કાઢવાનો દૃઢ થવાથી તેણે બીજા દિવસે નાટક કરાવવાનું ધાર્યું અને તે દિવસે પ્રથમ દાન કોણ આપે છે તે ધ્યાન રાખી તેને પકડવો એવો નિર્ણય કર્યો જુઓ ! અભિમાન પણ પ્રાણીને કેવી સ્થિતિમાં મૂકે છે ! દરેક દોષ પોતાના પૂર્ણરૂપમાં આવે છે ત્યારે એવો જ સમજવો. અઘાતિ શબ્દોથી ઓળખાતા કર્મો પણ ઘાતિ કર્મોના સળધને લઈ આત્માના મૂળશુભાતમા પણ મદદગાર થાય છે તેમ સર્વેને માટે સમજવું એક પ્રકૃતિ જ્યારે બળ કરે છે ત્યારે બીજા બધી તેને મદદ કરે છે તેમાં પણ મોહનીય કર્મની તો દરેક પ્રકૃતિ જ્યારે પૂર્ણ જોસમાં ઉદયગત થાય છે ત્યારે તે આત્માનું લાન ભૂલાવી દે છે અને અકર્તવ્ય કરાવતા પાણુ વાળીને જોવા દેતી નથી આવીજ રીતે અભિમાનના આવેશમાં આવેલી વીરમતીએ બીજા દિવસે નાટક કરાવ્યા બાદ દાન આપવાને વળતે પોતે ન આપ્યું અને જ્યારે ‘દાતા દુષ્ટે નહીં માંગણુ આપે.’ એ વાક્ય પ્રમાણે પક્ષીપણામાં પણ ચંદરાબાથી રહેવાયું નહીં અને તે દિવસે પણ બીજા લાખ મૂલનું રત્નકથોળુ દાન તરીકે પોતાના પાંજરામાંથી ચાંચવડે ફેંક્યું ત્યારે વીરમતીનો મીઠાજ ઠેકાણો રહ્યો નહીં, તે લાન ભૂલી ગઈ અને એકદમ ખડગ લઈને ચંદરાબાને મારવા દોડી, ચંદરાબાનું આયુધ બળવાનું એટલે શુભાવળી આડી

પડી. ખાઇજીને આજીજી કરી અને ચંદ્રરાજને પ્રાણાંત લયમાંથી મહામહેનતે બચાવ્યા. લોકોએ પણ તેમાં કાંઈક મદદ કરી. લોકોના આવી જવાથી વીરમતી લજવાણી, એટલે તે પાછી વળીને સભામાં આવી સિંહાસન ઉપર બેઠી.

આ વખતે અવસરનો જાણુ શિવકુંવર એવો અને તેજી વીરમતીને ખાસ પ્રસન્ન કરવા ફરીને નાટકનો આરંભ કર્યો. શિવમાળા ફરીને વાંસ ઉપર ચઢી. આ વખતે ચંદ્રરાજને હવે અહીં રહેવાથી અવશ્ય કાંઈક વખત પ્રાણુ જશે એવી ખાત્રી થઇ એટલે તેને પોતાની ભાષામાં શિવમાળાને પોતાનો આશય સૂચવ્યો. તેમાં પોતે કાણુ છે? તે જો કે જણાવ્યું નહીં પરંતુ વાક્યરચના એવી વાપરી કે શિવમાળાને હૃદયે એ વાત થોટી ગઈ-સચોટ અસર થઇ. જુઓ! આવે વખતે પશુ-પક્ષીની ભાષા જાણવાની કળા પણ કેવી કામ આવી ગઇ? વિદ્યા, કળા, વિજ્ઞાન વિગેરે સર્વે એક પ્રકારના નિધાન જેવા છે. તે જ્યારે આપે છે ત્યારે અપૂર્વ લાભ આપે છે. આ વખતે શિવમાળાને જે લાભ પ્રાપ્ત થયો તેની કિંમત આંદ્રી શકાય તેમ નથી. કારણ કે ચંદ્રરાજ જેવા એક મહા ઉત્તમ જીવને અભયદાન આપનારી તે થઇ પડી. તેણીએ પોતાના પિતાને તે વાત કહી અને કમાઇ આપનારી દીકરીનું કહેતું તેણે પણ તરતજ માન્ય કર્યું. અવસર જોળણી જવાથી આ ત્રીજી વખતે તે જય વીરમતીનોજ ખેડયો, એટલે તે ઠાન આપવા તત્પર થઇ. શિવકુંવર જે માગે તે આપવા ધંધલા જણાવી. શિવકુંવરે કુકડોજ માગ્યો. વીરમતીએ તે ન આપવા ધણી કાંક્ષા માર્યા પણ શિવકુંવરે ખીજી લેવાની ઘસીને ના પાડવાથી છેવટ કુકડો આપવાનું કળુલ કરી સચીવને શુભાવળી પાસે પાંજરું લેવા મોકલ્યો.

કુકડો ન આપવાના આગ્રહમાં વીરમતીનો હેતુ એ હતો કે ‘અહીંથી છુટો પડે અને વખતે પાછો મનુષ્ય થાય તો ભારે થઈ પડે’ પણ જ્યારે નટનો આગ્રહ થયો ત્યારે પાછો જોમ વિચાર આવ્યો કે-‘જોને કાણુ જાણનાર છે કે તે મનુષ્ય છે અને કહી જાણે તો પણ તેને પાછો મનુષ્ય કરવાની રીતની કોને ખબર છે. માટે ભલે અહીંથી ફાંસ જતી.’ અભિમાની, દેખી, ઇર્ષ્યાળુ, પાપના લય વિનાની વીરમતીનું હૃદય તો જુઓ તેને તો ચંદ્રરાજને ખાદીની જીંદગી કુકડાપણામાંજ પૂરી કરાવવી છે. ચંદ્રરાજનો વાંક કેટલો અને શિક્ષા કેટલી? પણ હવે તો વીરમતીને અત્યંત રાજ્યલોભ ઉત્પન્ન થયો છે, તૃષ્ણાનો પ્રવાહ વૃદ્ધિ પામ્યો છે, એટલે તેને કોઈ રીતે રાજ્ય છોડવું ગમતું નથી, તેનું આ પરિણામ છે; પરંતુ મનુષ્ય ધારે છં કાંઈ અને દેવ કરે છે કાંઈ દેવની પાસે માણસનું ધાયું કાંઈ પણ કામ આવતું નથી. લોકપ્રસિદ્ધ વાત છે કે રામચંદ્રજી વસિષ્ઠ ઋષિના કાઠી આપેલા સુદૃઢ પ્રાતઃકાળમાં ગાદીએ બેસવાના હતા, પ્રજાપાળક બનવાના હતા, રાજ્યસિંહાસને આરૂઢ થઈ પ્રબળ સંતોષ આપવાના હતા, રાત્રિમાં ગાદીપતિ થવાનાં સ્વપ્ન સેવતાં હતાં, પણ પ્રાતઃકાળ થતાં જો આખીયે ભાગત પલટાઈ ગઈ. જો ગંધી ભાગ્યની રમત છે. વિધિના લેખ કોઈ ફેરવી શકતું નથી. એક શુભશતી કવિએ કહ્યું છે કે:-

કરે કષ્ટમાં પાડવા, દુર્જન કોડ ઉપાય;
પુણ્યવંતને તે સખી, સુખના કારણ થાય.

તે પ્રમાણે પુણ્યશાળી ચંદરાબાને પણ આ નિમિત્ત તેના હિત માટેજ થવાનું છે તે આપણે આગળ વાંચશું ત્યારે સંપૂર્ણ ખાતરી થશે.

હાલ તો સચીવે જમીને શુભાવળી પાસે પાંજરું માગ્યું. તેને તો એ વાત સાંભળી મોટો આઘાત લાગ્યો. આટલો સંયોગ છે તે પણ વિરહના રૂપમાં પલટાઈ જવાનું આંખ આગળ તરી આવ્યું. તેણે મંત્રીને ઘણી રીતે સમજાવ્યો; પરંતુ વિચક્ષણ મંત્રીએ તેનું અહીંથી જવુંજ હિતકર જણ્યું, તેથી તેણે શુભાવળીને સમજાવીને પાંજરું પોતાના હાથમાં લીધું. શુભાવળીએ તેને પાંજરું આપ્યું તો ખરું પણ તેનું હૃદય હાથમાં રહ્યું નહીં. તે અસહ્ય શોકાક્રાંત ધઈ ગઈ.

આપણે ઢાળ સત્તરમીના હુકામાં વાંચ્યું તેમ હેમચંદ્ર પરાજય પામે છે અને વીરમતી પાસે માફી માગે છે તેથી વીરમતીના અભિમાનપણામાં વૃદ્ધિ થાય છે, અને સત્તરમી ઢાળથી નવી ખાખત થઈ થાય છે. તેમાં શિવકુંવર નાટકીયાનું પાત્ર વધે છે. એ એક અદ્ભુત નાટકકાર છે. અનેક રાજાઓને રીઝવીને તે અહીં આવેલ છે. અહીંના રાજ્યની અંતરંગ સ્થિતિથી તે પુરે જાણીતો થયેલ નથી. રાજગાદી ઉપર વીરમતીને બેઠેલી બેઠેને જો કે તે તેને આશીર્વાદ આપે છે અને નાટક કરવા માટે તેની આજ્ઞા માગે છે પરંતુ તેના ખ્યાલમાં આલાનગરીનો રાજા ચદ છે એમજ છે, તેથી તે પોતાના નાટકને પરિણામે ચંદરાબાનેજ જય બોલે છે કે જે જયનું પરિણામ વીરમતીના, શુભાવળીના અને ચંદરાબા વિગેરેના સંબંધમાં બુદ્ધી બુદ્ધી રીતનું આવે છે. તે પણ આપણે ઉપર વાંચ્યું. અહીંથી તો વગર વિચાર્યું કાર્ય કરવું નહીં અને અભિમાનના આવેશમાં આવવું નહીં એટલુંજ રહસ્ય ગ્રહણ કરવાનું છે તે ગ્રહણ કરવું.

હવે તે કુર્કટ પ્રત્યે પોતાની પ્રેમદશાવાળી લાગણી જણાવશે, કુર્કટ તેને એકાવટ સમજાવશે અને પરિણામે કુર્કટ શિવમાળાને પ્રાપ્ત થશે, તે સઘળી હકીકત આપણે આગળ વાંચશું અહીંયા તો અભિમાનીની પ્રવૃત્તિ, દાતારનો સ્વભાવ અને કળાથી થતો લાલ એ ત્રણ ખાખત વિચારવા યોગ્ય છે. તેનું સંક્ષેપમાં ઉપર અન્વેષણ કરવામાં આવ્યું છે; સુરોએ સ્વબુદ્ધિ અનુસાર તેની વિશેષ વિચારણા કરી લેવી અને એક ખાખત ત્યાગ કરી બે ખાખત અંગીકાર કરવી.

ઢાળ ૨૧ મી.

(હો પીઠ પાતળીયા થે' છાં શિરનાં મોડળે—એ દેશી.)

હો પીઠ પંખીયડા, નારી ગુણાવળી તામળે, પિંજરીઓ કર લીધો ઝરતે
 લોચણે રે લો; હો. પલણે પરિહરી મુજળે, વીછડવા મતિ કીધી અગણિત જોયણે
 રે લો. ૧ હો. વસિયા મુજ હૃદય મઝારળે, તનમનના સોદાગર પરદેશી થયા રે
 લો; હો. મૂકતા રખે વિસારિ જો, સંભારી કોઈ વળા પિયુ કરળે મયાં રે લો. ૨ હો.
 તુમને કહિયે ક્ષિણ માત્રળે, યોવનના આભૂષણ નહીં મુને વિસરો રે લો; હો. ન
 કર્યો ગુનહો કોઈ જો, અવગુણ વિણ વિછડવું વાલ્હા કાં કરો રે લો. ૩ હો. હું તી આશ
 અનંત જો, થોડી પણ કાં નાણી મુજ ઉપર દયા રે લો; હો. અતુરે ન આપી પંખ જો,
 મેળો દુર્લભ તેહનો જે કરથી ગયા રે લો. ૪ હો. જોવા મિત મિલાયજો, ભાવી વશ
 એ લલિવાં પિયુ મેળાવડો રે લો; હો. જે પાડે છે વિયોગજો, તેહના મુખમાંહે મહી-
 પુત્રી પડો રે લો. ૫ હો. સુંદર મંદિર છોડજો, અકુલિણી શિવમાળા મોઢા તેહથી
 રે લો; હો. જસો વિરહ જગાયજો, જનાળા તે અસરાળા નહીં રામે મેહથી રે લો. ૬

ઢાળ એકવીસમીના સામાર્થ.

ગુણાવળી કુકડવાણું પાંજરું મંત્રીના હાથમાં સોંપતાં આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેતે
 અંહરાજ પ્રત્યે કહેવા લાગી કે—“હે સ્વામી ! મને તણ દઈને આપે પણ દૂર દેશ જવાની
 વિચાર કર્યો જણાય છે. આ કાર્યમાં આપની પણ સંમતિ લાગે છે. હું અત્યારે છતે સ્વામીએ
 બનાયે છે, નિરાધાર છું, મારી ફરીયાદ કોઈ સાંભળે તેમ નથી; તો પણ આપની ઇચ્છાને
 આધીન થઈને તેમજ આપનું હવિતવ્ય અખંડ રહે તેટલા ભરોસાથી આપને હું મારા
 પ્રાણની જેમ ખીજતના હાથમાં આપું છું, પરંતુ હે સ્વામી ! તમે મને કદિ પણ ભૂલી જશો
 નહીં, મને સંભારજો, મારો ઉપર દયા રાખજો, મેં કદિ આપનો કોઈ અપરાધ કર્યો હોય તો
 તે ભૂલી જાઓ. મેં તો આપનો અપરાધ ક્યારે પણ કર્યો હોય એમ મને સાંભરતું નથી,
 તે છતાં આપ કેમ આવો વિચાર કરો છો ? હે યોવનજૂવણ ! મને તમે એક ક્ષણ પણ
 વિસરનાર નથી. મારા મનમાં અનેક પ્રકારની આશાઓ હતી પણ તે તો બધી અત્યારે
 દેવે ધૂળ લેતી કરી દીધી છે, મને નિરાશ બનાવી દીધી છે. વળી હવે તો તમે પણ
 મારાથી વિખૂટા પડો છો, એટલે તે આશાઓ વધારે નિરાશાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે.
 હવે આપનો ફરી મેળો થવો તે ખરેખર દુર્લભ છે—દેવના હાથમાં છે. જોજો અત્યારે
 આપણો વિયોગ કરાવ્યો છે તેને માટે શું કરું ? તેના મુખમાં ધૂળ પડો. હે સ્વામી !
 તમે કુળહીન શિવમાળા ઉપર મોઢા તેથી આ સુંદર મહેલ છોડી જશો, પણ આપના
 વિરહની જ્વાળા વરસાદના જળની ધારાથી પણ જુઝાય તેમ નથી. ૧-૬

હો. અણખીલો કિરતાર જો, ગોઠડલી આપણલી ન શક્યો સાંસહી રે લો; હો. છાતી-મહારી કઠોરજો, વીછડવાની વેળા હજી આખી રહી રે લો. ૭ હો. કહું છું વિછાઈને ગોઠજો, વેરણુને પણ ન હોશો વીછડવા ઘડી રે લો; હો. હું અખળા નિરધારજો, ધણુને ઉપર કુમયા ન કરો એવડી રે લો. ૮ હો. તુમ રઠિયાળા બોલજો, ખટકશે ક્ષિણ ક્ષિણમાં ખટકતણી પરે રે લો; હો. વિછુદ્યા મિલણ દુર્લભ જો, લાગે નહીં જઈ પાછું પત્ર તરવરે રે લો. ૯ હો. નશો કોશ હજારજો, દાસીને કોઈ સમયે સ્વામી સંભારજો રે લો; હો. કરી કરણા એકવારજો, મંદિરિયે આપણે વેગે પધારજો રે લો. ૧૦ હો. તુમે મુજ જીવનમૂલજો, રાતડીઈ આંખડીઈ ઉપર વારણુ રે લો; હો. એ મુજ નિપટ આલોચજો, ફેરવશે નાટકીયા પરધર ખારણુ રે લો. ૧૧ હો. જો રાખું કરી જોરજો, સાસુડી છે ભુંડી નવિ પૂરું પડે રે લો; હો. દેતાં ન વહે ચિત્તજો, જીવતણી ગતિ બણો ઘટ જીમ ચાકડે રે લો. ૧૨ હો. યોદ્યો કુક્કડ રાયજો, સમજાવે પદ નખથી અક્ષરને લખી રે લો; હો. ધણુ મન-હરણી, મ કરીશ ફીકર લગારજો, ન મિલે તુજ મુજ મેળો જાન ગયા પછી રે લો. ૧૩

ધર્મ્યાળુ દેવ આપણી સુખી સ્થિતિ જોઈ શક્યો નહી. મારી છાતી અત્યંત કઠોર જણાય છે કે જે આવે દુઃખને સમયે પણ ફાટી જતી નથી. હું દેવને જોળો પાથરીને કહું છું કે ‘વેરણુને પણ આવો વખત આપીશ નહીં.’ આ દુઃખનો અતુલ્ય તો જેને માથે પડે તેનેજ થાય તેમ છે. આપના પ્રેમભરેલાં વચનો વારંવાર યાદ આવશે અને હૃદયમાં શબ્દની જેમ ખટકશે વળી હે દયાળુ ! જુદા પડ્યા પછી મેળાપ થવો સુરેકેલ છે, કારણ કે વૃક્ષ ઉપરથી ખરેલું પાઠડું ત્યાં જઈ ફરી ચોટી શકતું નથી. હે સ્વામીનાથ ! આપ તો હવે હજારો ગાઉ દૂર જવાના, પણ આ દાસીને કોઈક સમયે અવશ્ય સ્મરણમાં લાવજો. હે સ્વામી ! કંઠણા કરીને પોતાને ઘેર પાછા વહેલા પધારજો તમે મારા જીવનસ્વરૂપ છો, મૂળ વિતા જેમ વૃક્ષ સૂકાઈ જાય તેમ આપના વિયોગે આ શરીરની તેવીજ દશા સમજજો. આ રાત્રી આંખલડી નિરંતર તમારી રાહ જોયા કરશે હું ઘણા ખેદ તો તેથી પામું છું કે આ નાટકીયા તમને ઘેર ઘેર ફેરવશે પણ જો તે કારણથી ના પાડું છું તો સાસુ એવી ભુંડી છે કે તમારા જીવનનો લય રહે છે હે જીવનહાર ! આ સ્થિતિ હોવાથી આપને આપી દેતાં માફ મન કળૂલ કરતું નથી. ચાકડે ચઢેલા ઘડાની જેમ માફ મન ચક્રડોળે ચઢેલું છે.” આ પ્રમાણેનાં શુશ્રુવણીનાં વચનો સાંભળી કુકટે પગના નખવડે અક્ષર લખીને તેને સમજાવ્યું કે-“ હે પ્રાણપ્રિયે ! તું મારી બીલકુલ શીકર કરીશ નહી. વળી મારો અને તારો મેળો તો જો પ્રાણ જાય તો પછી મળે નહીં, પણ મારા પ્રાણ જો રહ્યા છે તો તું જરૂર માનજો કે આપણે પાછા મળશું. ૭-૧૩

હો. મિલશું ધરજે ધીરજે, અળગો તો પણ તું મુજ જાણજે કુકડો રે લો;
હો. રાખજે હૃદય મઝારજે, મુજને નર નટ કરશે ટાળી કુકડો રે લો. ૧૪ હો.
દેશ તથા પરદેશ જો, પરણી જો ધુરવરણી તે કિમ વીસરે રે લો; હો. વાલિમ
વચને તામજે, કાંઈક તે હિયડામાં ધીરજતા ધરે રે લો. ૧૫ હો. સચિવને કહે
નૃપનારીજો, સાસુને જઈ સોંપો તુમે એ પાંજરા રે લો. હો. કરી પ્રણિપતિ મંત્રીશ
જો, રાણીને તેહ આપ્યો તતક્ષણ પાંધરો રે લો. ૧૬ હો. નટને બક્ષ્યો સઘ જો,
રાણીએ પણ ન કરી કાંઈ પડખામણી રે લો; હો. ત્રીજા ઉલ્લાસની એહ જો,
એકવીશમી કહી મોહને ઢાળ સોહામણી રે લો. ૧૭

કહા.

નટવર પિંજર શિર ધરી, રાણી કીધ પ્રણામ;
હરષે ઉભરાતે હીયે, આવ્યા નિજ વિશ્રામ. ૧

પિંજર શય્યા ઉપરે, થાપ્યું ચતને જોર;
શિવમાળા કર જોડીને, કહે વચન એક ઠોર. ૨

અમે અરાજક સહુ હુતાં, આજલગણ શિરતાજ;
હવે તો ધણિયાતાં થયાં, તુમથી કુકટરાજ. ૩

વળી હું તારાથી દૂર જઈ છું પણ તું મને તારી નજીકજાનજો અને મને તારા
હૃદયમાજ રાખજો. વળી તું ચોકસ ધારી રાખજો કે આ નટ મને કુકડો ટાળીને મનુષ્ય
બનાવશે. વળી દેશમાં રહીએ કે પરદેશ જઈએ પણ પ્રથમની પ્રેમાળ સ્ત્રી કેમ જાણાય ?
માટે તે વાતનો તું અદેશો કરીશ નહીં ” આ પ્રમાણેના કુકટના લખેલા શબ્દો વાંચવાથી
શુભાવળીને કાંઈક ધીરજ આવી તેણે કુકટ સમેત પાંજર સચીવના હાથમાં આપીને કહ્યું
કે ‘ તમે આને લઈ જાઓ અને મારી સાસુને આપો. ’ મંત્રીએ તરતજ પાંજર લઈ જઈને
વીરમતીને આપ્યું તેણે પણ તરતજ નટને બક્ષીશ કહ્યું. અને બક્ષીશ કરતા પહેલાં પક્ષી
સળધી બીજા કાંઈપણ વાતચીત કરી નહીં આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉલ્લાસની એકવીશમી ઢાળ
મોહનવિજયજીએ મનને આનંદ પમાડે તેવી કહી. ૧૪-૧૭

કહાના સાવાર્થ.

નટ બહુ ખુશી થયા અને પાંજર લઈ હર્ષિત ચિત્તે વીરમતીને પ્રણામ કરી ખુશ ખુશ
થઈને ત્યાંથી વિદાય થયા. શિવમાળાએ પાંજર પોતાના મકાનપર લઈ જઈને એક ઉત્તમ
શય્યા ઉપર મૂક્યું અને તેની સામે ઉભી રહી હાથ જોડીને તે તેમજ તેનો પિતા બોલ્યા
કે-“ હે સ્વામી ! આજ સુધી અમે રાજા વિનાના હતા, હવે અમે રાજાવાળા થયા છીએ. ૧-૩

પ્રજા અમે રાજા તુમે, કરશું નવનવરંગ;
ભાગ્ય હોય તો સંપન્ને, ઉત્તમ ચતુર પ્રસંગ. ૪

પહિલાં મુજરો તુમતણે, પછે અવરનો હોય;
રાજી રહેજો અહનિશે, દુઃખ ન વહેશે કોય. ૫

મેવા મૂક્યા આગળે, યુગે વિહંગપતિ તેહ;
પણ કંઠે નવિ ઉતરે, ગુણાવળીને નેહ. ૬

સમજાવે નટપુત્રિકા, અહો પંખી મત રૂર;
યુગો મુખે મન ઝિમગે, પહોંચશે વાજતે તૂર. ૭

ઢાળ રર મી.

(આજ હજારી ઢાલો પ્રાદુશો—એ દેશી.)

કહે મંત્રીને ગુણાવળી, કહો રાણીને સમજાય; વાલિમ મોરા રે, વીછ-
ડીઓ ઘણું સાંભરે; છે કોઈ વાલો જગદીશનો, પીઉ રાખે જઈ વિલંભાય. વાં
વીં ૧ કિહાંધ જાશે નટ લેધને, મુજ પ્રીતમ પ્રાણાધાર; વાં હાથ વિછુટો
મેલાવડો, ફરી હોતાં લાગે છે વાર. વાં વીં ૨ એ નરબ્રમરને પગેબગે, નવ

હવે અમે પ્રજા અને તમે રાજા. આપણે નવા નવા આનંદ મેળવશું. પૂરા ભાગ્ય હોય તોજ
આપની જેવા ચતુરનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય આજથી પહેલો તમને મુજરો કરીને પછી
અમે બીજા રાજાઓને મુજરો કરશું. આપ અહર્નિશ આનંદમા રહેજો. કોઈ પ્રકારનું દુઃખ
ધારણ કરશે નહીં” આ પ્રમાણે કહી કુર્કટરાજની પાસે અનેક પ્રકારના મેવા વિગેરે પદાર્થો
મૂક્યા, તે કુર્કટે સ્થુવા તો માંડ્યા, પણ તે વળતે ગુણાવળીનો સ્નેહ સાલરી આવવાથી
તેના વિયોગ દુઃખવડે કંઠ રૂધાઈ ગયો; જેથી ગળે ઉતર્યો નહીં. તે જોઈ શિવમાળાએ કહ્યું
કે—“ હે વિહંગરાજ ! તમે જુરો મા, ઉમગધી મેવા વિગેરે આરોગ્યો, કાળે કરીને બધો
આનંદ થઈ રહેશે ” ૪-૭

ઢાળ ખાવીશમીના ભાવાર્થ.

અહીં પાંજરું લઈ વીરમતીને આપ્યા પછી સલા વિસર્જન થઈ, એટલે મંત્રી
ગુણાવળી પાસે દીઠાસો આપવા આવ્યો. તેને ગુણાવળી કહેવા લાગી કે—“ હે મંત્રી !
કોઈ રીતે રાણીને સમજાવીને મારું પાંજરું—મારા કુર્કટરાજ મને પાછા લાવી આપો. મને
એનો વિયોગ ઘણો સાલે છે એ નટો તો મારા પીયુને લઈને કયાના કયાં જશે, એટલે
પછી મને મારા પતિનો મેળાપ શી રીતે થશે ? એ નરબ્રમરને તો પગલે પગલે નવા

નવલા મળશે મિત્ર; વાં વિણ પતિ કેહી ગતિ માહરી, તુમે જોવો વિચારી ચિત્ત.
 વાં વીં ૩ રહિશે જો કુકડલો થકો, તોહિ માવડીના પૂરશે કોડ; વાં આલાલુ ખો
 એ માહરો, મત હાથે વિખેડો જોડ. વાં વીં ૪ રાણી તો પૂરવજન્મની, થઇ
 વૈરિણી ન તજે કેડ; વાં ટાળી મનુષ્ય પંખી કર્યો, તોય નાવ્યો હજીય નિવેડ.
 વાં વીં ૫ જે મુજ પ્રીતમ મેળવે, તસ ઓસિંગણ ન થવાય; વાં પ્રાણ કરે
 તસ હું છણે, પાંપણથી પુછું પાય. વાં વીં ૬ સાસુ કાંઇ જાતી નથી, ગયા
 જિમ ઉંટના શિંગ; વાં માહરા પિયુનો યશ સુણી, એહને કિમ લાગે છે હીંગ. વાં
 વીં ૭ કહે મંત્રી બાઇ તુમે, હવે ન કરો દુઃખ પ્રતિચાર; વાં ચંડારંડા ન છેડીએ,
 એ તો ઉતરી સાતે ઉતાર. વાં વીં ૮ રહી છે થઇ એ ડોસલી, એહનો આધો
 ભરોસો નાણુ; વાં પછે તો એ રાજ તુમારકું, વળી ચંદનૃપતિ મહિરાણુ. વાં
 વીં ૯ મન વારી ગખ્યું મુણી, હિતકારી મંત્રી બોલ; વાં મેવા કનક કચોલડા,
 પીઠિ માટે આધ્યા અમોલ. વાં વીં ૧૦ દેઇ ભલામણુ મંત્રીને, મૂક્યો ફરી
 પ્રીતમ પાસ; વાં સોંપ્યા શિવમાળા ભણી, મીઠા મોહક સુવિલાસ. વાં વીં ૧૧
 નટકન્યાના કાનમાં, કહ્યો મંત્રીએ કુકડભેદ; વાં ચંદનરેસર એહ છે, પંખી

મિત્રો, નવી સ્ત્રીઓ મળશે પણ મારી એમના વિના શી ગતિ થશે ? તે તમે વિચારી
 જુઓ એ કુકડાપણામા રહેશે તો પણ ડોઇક દિવસ તેની (સગી) માતા કોડ
 પૂરા કરશે, અને મને તો જીવગી ભરનો આલુલો રહ્યા કરશે માટે માતાજીને જીવને
 કહો કે જાણી જોઇને પોતાને હાથેજ શું કામ આ જોડીને તોડી નાખો છો આ વીરમતી
 તો મારી પૂર્વભવની વેરણ જાગી છે તેણે મનુષ્ય ટાળીને પંખી કર્યો તો પણ હજી તેનો
 ક્રોધ શમ્યો નહીં મને જે કોઇ મારા પ્રીતમ મેળવી આપે તેની પાસે હું ખોળો પાથરૂ,
 મારા પ્રાણ આપુ, જીવગી સુધી તેની ઓશી ગણુ રહુ, તેના પગ પૂજુ આ જગતમાથી
 સો જાય છે, જેમ ઉંટના શિંગડા ગયા, પણ આ સાસુ તો કયાંય પણ જાતી નથી, અખડ
 દુખ દેવા બેઠી છે મારા પિયુનો યશ સાલગીને જોને શું હું બ થાય છે ? ” આ પ્રમાણેના
 શુણાવણીના વચનો સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે-“ તમે વધારે ખેદ મ કરો એ તો ચડા છે
 એ સાસુને મ છેડો એ સાતે ઉતારે ઉતરેલી નપાવટ છે એ અત્યારે જો કે વૃદ્ધા થઇ છે
 પણ તેનો ભડસો ન કરશો વળી અતે તો એ કેટલો કાળ જીવવાની છે, છેવટે તો આ
 રાજ્ય તમારૂ અને તમારા પતિનું છે પણ હમણા ધીરજ રાખો ” ૧-૯

આ પ્રમાણેના મંત્રીના વચનોથી આશ્વાસન પામીને શુણાવણીએ મંત્રીને કેટલીક ભલા
 મણુ કરી અમૂલ્ય સુવર્ણના પાત્રો સ્વામીનાથના લોજનને મારે આપી નવ પાસે મોકલ્યો
 પતિને માટે કેટલાક મોહક મેવા વિગેરે શિવમાળાને મોકલ્યુ તેની તે વખતે મંત્રીએ શિવ
 માળાના કાનમાં ખરો ભેદ કહ્યો કે “ આ કુકડ તે ચંદ્રાવત પોતેજ છે તેની અવરમાતાએ

માએ કર્યો ધરી ખેદ. વાં વીં ૧૨ રૂડી રીતે રાખજો, મત દાખજો એહને છેહ; વાં વહિલા ફિરતા આવજો, લેખ લિખજો ધરજો નેહ. વાં વીં ૧૩ કુર્કંટને પ્રણામી કરી, આવ્યો મંત્રી નિજ આગાર; વાં કીધા ઢોલ ઢકોલડા, ચઢી આલ્યો નટ શિરદાર. વાં વીં ૧૪ ઢોલ સુણીને ગુણાવળી, ચઢી સાતમી ભૂમી તામ; વાં જતા દીકા નટવરા, લેઈ શીશે પંખી ધામ. વાં વીં ૧૫ પિંજર નજર ભરી ભુએ, ગયો અળગો લોપી સીમ; વાં આડા તરૂ આયા ધણા, પામી મૂરછાલ એ હિત નીમ. વાં વીં ૧૬ શીતળ પવન પ્રયોગથી, લહી ચેતના સખી ઉપચાર; વાં સમજાવી આવી મંત્રીએ, રાણી સમજી મનહ મઝાર. વાં વીં ૧૭ આવી વીરમતી કહે, વહુ થયો નિઃકંટક ગેહ; વાં ગયો કુર્કંટ તે ભહી થઈ, હવે જો તું તુજ મુજ નેહ. વાં વીં ૧૮ અવસર ચતુર ગુણાવળી, કરે હાજી હાજી સુવિશાળ; વાં ત્રીજા ઉદ્ધાસની મોહને, કહી બાવીશમી એ ઢાળ. વાં વીં ૧૯

તેને કુકડા જનાવી દીધો છે, માટે તેને તમે સારી રીતે જાળવજો. કોઈ રીતે તેને છેહ દેશો નહી. ફરતા ફરતા આ તરફ પણ આવજો કાગળ લખીને ખજાર આપતા રહેજો અને જેવો સ્નેહ છે તેવો સ્નેહ રાખજો ” ઇત્યાદિ શબ્દો કહી કુર્કંટને પ્રણામ કરી મંત્રી પોતાને સ્થાને આવ્યો નટોએ પણ પોતાની સર્વ સામગ્રી લઈને ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. તે વખતે ઢોલ વાગને તેઓ નીકળ્યા, એટલે ઢોલને શબ્દ સાંભળી ગુણાવળી પોતાના આવાસના સાતમે માળે ચઢી તેમને જોવા લાગી શિવમાળાના મસ્તક ઉપર કુર્કંટનું પાંજરું દીકું. તે નજરે પડ્યું ત્યાંસુધી તે તરફ જોઈ રહી અનુક્રમે તેઓ દૂર ગયા-દેખાતા ઝાઝ થયા-વૃક્ષો આડા આવવા લાગ્યા એટલે ગુણાવળી વિરહાતુર થવાથી મૂર્ચ્છિત થઈ પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડી સખીઓએ શિતળ ઉપચાર કર્યા, તેથી સાવધ થઈ મંત્રીએ પણ આવીને અનેક પ્રકારે સમજાવી ત્યારબાદ વીરમતી પણ ત્યાં આવી અને કહેવા લાગી કે—‘આપણા બેની વચ્ચેથી ફાંસ ગઈ, નિઃકંટકપણું થયું, કુકડો ગયો તેજ સાડું થયું હવે મારો અને તારો સ્નેહ કેવો બને છે તે જાણે. ’ અવસરની જાણ ગુણાવળી હાજી હાજી કહેવા લાગી કારણ કે બીજા કોઈ ઉપાય નહોતો હૃદયથી દાઝયો છાશ પણ કૂંકી કૂંકીને પીયે છે, તેમ ગુણાવળી રાત દિવસ ડર્યાજ કરે છે, વળી ખરેખર વીરમતીનો વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી એટલે હાજી હાજી કરી રાજી રાખ્યા વિના છૂટકો નથી ગુણાવળીએ હાજી હાજી કર્યું એટલે સામુજી રાજી થઈને વિદાય થયા ત્રીજા ઉદ્ધાસની બાવીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી. ૯-૧૯

દહા.

જિમ જિમ પ્રિતમ સાંભરે, તિમ તિમ હૃદય મઝાર;

ધુખે વિરહ પાવક પ્રળલં, આંસુધાર અપાર.

જે દેશે સજ્જન વસે, તે દિશિ તણો પવન;

પ્રીતમ તનુ ફરસી કરી, ફરસો માહડં તત.

૨

અરે પ્રાણ પ્રાણેશ વિણુ, રહેશો કેહે ઢંગ;

ગમનશીલ તુમ ધર્મ છે, કિમ ન ગયા પિયુ સંગ.

૩

કિહાં કંત કિંહા નવલરસ, કિહાં સુરગો નેહ;

બાણ બાણગર તણી, થઇ ગઇ કોઇ એહ.

૪-

પીયુ સુરગિરિસમ જીવજો, વધજો વડ વિસ્તાર;

મેળાવે સંભારજો, અહો જીવન આધાર

૫

ઝૂરે એમ ગુણાવળી, પિયુ વિણુ સુને ગેહ;

તનુ શૃંગાર અંગાર સમ, વિરહે દુર્ઘળ દેહ.

૬

તીવ્ર નિરંતર તપ તપે, કર્મ નિર્જશ હેતુ;

ધરે ધ્યાન જિનરાજનું, જે ભવસાગર સેતુ.

૭

ફહાનો સાવાર્થ.

કુકંટના ફર ગયા બાદ એકવી પડેલી ગુણાવળીની સ્થિતિ અત્યંત ચિંતાતુર થઇ પડી જેમ જેમ પતિનું અમરણ થવા લાગ્યું તેમ તેમ તેની વિરહભવાળા વધવા લાગી આખોમાથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી જે બાણ તરફ પતિ ગયા છે તે દિશાનો પવન આવે તોપણ તે પતિને ફરસીને આવે એમ ધારી પ્રમત્ર થવા લાગી, તે પ્રાણને કહેવા લાગી કે—‘હે પ્રાણ ! તું પ્રાણેશ વિના કેમ રહી શકીશ તારો તો ગમન કરવાનો આચારજ છે, તો તે ગયા અને તું (પ્રાણ) કેમ રહ્યો ? ’ વળી તે સાંભરે છે કે—‘કિહા સ્વામી, કયા તેનો નવો નવો રસારગ અને કયા તેનો અપૂર્વ સ્નેહ ! આ તો જેમ કોઇ બાણ-ગર બાણ પાયરે અને પાછી સદ્વૈલીયે તેમ એકાએક થઇ ગયું હે પ્રીતમ ! તમે ગયા તો ભલે ગયા પણ મોટા આયુષ્યથી જીવજો, તમારો વશ વડની જેમ વૃદ્ધિ પામજો, માત્ર તે જીવન આધાર ! અને અવસરે સભારજો ભૂલી જશે નહીં ’

આ પ્રમાણે ગુણાવળી ઝુર્યા કરે છે, તેને ઘર બધું સૂનું અમશાન જેવું લાગે છે, શૃંગાર અગારા જેવા લાગે છે અને શરીર સુકાવા લાગ્યું છે, તે ધર્મિષ્ઠ હોવાથી અશુભ કર્મનો ધયેવો માની કર્મનિર્જશને માટે નિરંતર નવા નવા તપ તપે છે, અને ભવસાગરના કિનારા સમાન પરમાત્માનું અહર્નિશ ધ્યાન ધરે છે ૧-૭

ઢાળ ૨૩ મી.

(નિહુર ન ચમ્પે રે કાન ગોવાળ—એ દેશી.)

નવલ સનેહી રે ચંદ્રભૂપાળ, છે પંખી પણ તોહી; આવે સંગ લીના રે,
નૃપ મહારાજ. એ આંકણી. સાત નૃપતિ નિજ ભૂમિપેરે, આલ્યા દળ લઈ પૂર;
ગુણાવળી આદેશથી રે, શું એલગવા ચંદ સનૂર. નં છે ૧ તે નટને આવી
મળ્યા રે, કુકડ પ્રણમ્યા પાય; સ્વામી તાહરી સેવના રે, સ્વાં અમહુંતી તો ન
મુકાય. નં છે ૨ આવ્યા ગુણાવળી કહેણથી રે, રહિશું એલગે નિશદિશ; છો
પંખી તો શું થયુરે, છોં પણ તુમચરણે એ શીશ. નં છે ૩ કુકડે નામી
કંધરા રે, લહું સેવકે સનમાન; નટ દળ પંખી દળ વહે રે, નં એક પંથ પ્રેમ
સમાન. નં છે ૪ શિવમાળા શિર ઉપરે રે, રાખે પિંજર મારગમાંહિ;
આમર વિંજે બેહુ જણા રે, આં ફરે છત્રની કોઈક છાંહિ. નં છે ૫
ગામે ગામ પુરે પુરે રે, નટ નિજ પેટ નિમત્ત; કુકડરાજ આગળે રે, કું રમી
મેળે બહુળું વિત્ત. નં છે ૬ ઇમ જનપદ જનપદ તણા રે, નૃપ આપે બહુ
દામ; પિંજરથી નટને થયું રે, પિં એક પંથ અને દો કામ. નં છે ૭

ઢાળ ત્રેવીશમીના સાવાઈ.

ગુણાવળી જે અહીં એકલી રહી છે તેણે કુકડની રક્ષાને માટે સાત સામંત રાજા-
ઓને પ્રેરણા કરીને તેની સાથે રહેવા મોકલ્યા તેઓ પણ પોતાના લશ્કર સહીત આવીને
નટની ભેળા થયા કુકડને પ્રણામ કર્યા અને પોતે સાથે રહેવા આવ્યા છે એ હઠીકત
નિવેદન કરી. તેમણે કહ્યું કે—‘અમે ગુણાવળીના આદેશથી આવ્યા છીએ, અહર્નિશ અમે
સાથે રહેશું, તમે કુકડ થયા તો શું થયું, અમારા તો આપજ સ્વામી છો ’ આ પ્રમાણે
કહી મસ્તક નમાવ્યું એટલે કુકડે પણ તેમના પ્રણામ સ્વીકાર્યા એટલે સેવકરાજાઓ પણ
પોતાને સન્માન મળ્યું એમ માનવા લાગ્યા પછી નટનું મંડળ અને અદનું દળ પંથ
કાપતા સૌ સાથે ચાલ્યા. શિવમાળા માર્ગમાં પાંજરું પોતાને માથેજ રાખવા લાગી બે
માણસો બે બાજુ રહીને આમર વીંજવા લાગ્યા એક જણ મોટું છત્ર લઈને ચાલવા
લાગ્યો. એ પ્રમાણે ચાલતા ગામે ગામ અને શહેરે શહેર ફરતા અને અનેક સ્થાનકે
પોતાના ઉદર પોષણ માટે નાટક કરતા પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવવા લાગ્યા અને જે મળે છે
તે કુકડા પાસે ધરવા લાગ્યા આ પ્રમાણે દેશ દેશના રાજાઓ ઘણું ધન આપે છે
કુકડરાજના પ્રતાપથી નાટકીઓને તો એક પથ અને બે કાજ જેવું થયું

શિવમાળા મેવા ઘણા રે, આગળ લેઈ ધરંત; જીવિતના જીવિત પરે રે, જીવિત કુર્કટ જતન કરંત. નં છે ૮ ઇમ નિત પ્રત્યે નવ નવ રસે રે, રમતા દેશ વિદેશ; ન ધરે શંકા કોઈની રે, નં નટ મનમાંહે લવલેશ. નં છે ૯ એહવે આવ્યા અનુક્રમે રે, સુંદર દેશ બંગાળ; પૃથિવીભૂપણ પુર તિહાં રે, પૂં સુરપુરહુંતી સુવિશાળ. નં છે ૧૦ જિહાં અરિમર્દન નરવર રે, જોહનો પ્રથળ પ્રતાપ; તેહને ચંદના તાતથી રે, તેં હતો માંહેમાંહે મિલાપ. નં છે ૧૧ સમીઆણા તાણ્યા નટે રે, પુર સીમાએ સુરંગ; મૂક્યો કુર્કટ પિંજરે રે, મૂં કરી સિંહાસન ઉત્તંગ. નં છે ૧૨ તેડાવ્યા અરિમર્દને રે, નટ રમવા દરબાર; પિંજર કરી મુખ આગળે રે, પિં કયું નાટક ગતિ અનુસાર. નં છે ૧૩ શીઝ્યો પુરરાજ ઘણું રે, ક્રીધા લાખ પસાય; પૂછ્યો પ્રબંધ પંખીતણો રે, પૂં કહ્યો સંક્ષેપે નટરાય. નં છે ૧૪ તવ રાજ બંગાળનો રે, લાગ્યો કુક્કડ પાય; મણિ કંચન હય હાથીઆ રે, મં કર્યા પેસકસી હિતસાય. નં છે ૧૫ હું છું સેવક રાવલો રે, રે પંખી નૃપ ચંદ; ભલે પધાર્યા પ્રાહુણા રે, ભં અણુચિંત્યા વીરના નંદ. નં છે ૧૬ જિહાં તિહાં પુન્ય પ્રસાદથી રે, પ્રગટે મંગળમાળ; ત્રીજા ઉદ્ધાસની મોહને રે, ત્રીં કહી ત્રેવીશમી ઢાળ. નં છે ૧૭

શિવમાળા કુર્કટ પાસે દરદોજ નવા નવા મેવા મીઠાઈ મૂકે છે અને તેને પોતાના જીવનના આધારરૂપ ગણી તેહું પોતાના જીવની જેમ જતન કરે છે. આ પ્રમાણે નવા નવા રસપૂર્વક દેશ વિદેશમાં ફરતા ફરતા જરાપણ શંકા રાખ્યા સિવાય તેઓ બંગાળ દેશમાં પૃથ્વીભૂપણ નગરે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં અરિમર્દન નામે રાજ રાજ્ય કરે છે. તેને ચંદ્રરાજના પિતા સાથે સારો સંબંધ હતો. ત્યાં નટોએ તંજુઓ નાંખીને પોતાનો પડાવ કર્યો અને તેમાં એક સિંહાસન ઉપર પાંજરું મૂક્યું. રાજને નટ આવ્યાના બળર મળતાં તેણે નાટક દરબાર પોતાના દરબારમાં જોડાવ્યા. તેઓ પાંજરું લઇને આવ્યા અને કુર્કટને પ્રણામ કરી તેની આસા લઇને અપૂર્વ નાટક કર્યું. રાજ નાટક જોઇને બહુ ખુશી થયો. તેણે પુષ્કળ દાન આપ્યું, પછી આ પંખી કોણ છે ? એમ પૂછ્યું, એટલે નટે તેવું વૃત્તાંત સંક્ષેપથી કહી બતાવ્યું. તે સાંભળી બંગાળનો રાજ તેને પગે લાગ્યો અને તેની પાને મણિકંચનની રાશી તથા હાથી ઘોડા વિગેરે પેસકમીમાં આપતો હોય તેમ રજુ કર્યું (ધર્યું). પછી કવું કે ' તે તો નૃપતિના પુત્ર ચંદ્રરાજ ! હું તારો સેવક છું. તમે માગ પ્રાહુણા છો, મારા ભાગ્યથી જ મારે ત્યાં પધાર્યા છો ' આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમાંથી કેટલુંક સ્વીકારીને બાકીનું પાછું આપ્યું. આવી રીતે ચંદ્રરાજ ત્યાં ગયો છે ત્યાં તેના પુણ્ય પ્રભાવથી મંગળની યેળી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉદ્ધાસની ત્રેવીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી.

હાહા.

- નટ ચાલ્યા પિંજર ગ્રહી, આગળ ધરી ઉચ્છાહ;
નિજ સીમા બંગાળપતિ, વેળાવી વળીયાહ. ૧
- નટ રમતા ક્રમતા ધરા, આવ્યા સિંહલદ્વીપ;
જિહ્વાં સિંહલપુર વર પ્રવર, સાચર તણે સમીપ. ૨
- તિહ્વાં નટ કુક્કડનો કટક, જઈ ઉતારો કીધ;
હરખ્યો અતિ સિંહલ નૃપતિ, નટની મુણી પ્રસિદ્ધ. ૩
- નટ પણ પિંજર કર ગ્રહી, જઈ પ્રણયો મહીપાળ;
રીઝાવ્યો નાટિક કરી, શિવકુંવરે તતકાળ. ૪
- પંચસયા વાહણ તણો, આવ્યો દાણ જગીશ;
તે વેળા તે નટ લણી, કર્યો સયસ બક્ષીશ. ૬
- સિંહલ નૃપનો યશ કહી, કરી ઢોલ ઢમકાર;
જિહ્વાં સ્વકીય ઉપકારિકા, નટ આવ્યા તિણવાર. ૬
- રહ્યા રાતિ થયો પ્રાત જખ, કરી ભોજ્ય થઈ સજ્જ;
ઉમાદ્યા પોતાનપુરે, નટભટ નિપટ સંકજ્જ. ૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

હવે નટો કુકડાનું પાજરૂ હાથમા લઈ ઉત્સાહ ધરી આગળ ચાલ્યા એટલે બંગાળનો રાજ પોતાની સીમાસુધી તેમને વળાવીને પાછો વળ્યો.

નટો અનુક્રમે ચાલતા ચાલતા સમુદ્ર કિનારે સિંહલદ્વીપ પાસે આવ્યા. ત્યાં કિનારા ઉપર સિંહલપુર નામનું નગર છે તેની બહાર પડાવ કર્યો નટની બહુ પ્રસિદ્ધિ સાબળી સિંહલરાજાએ તેને પોતાની પાસે નાટક કરવા બોલાવ્યા તેઓ પાજરૂ લઈને રાજા પાસે ગયા. નાટક કરવા સાડ પ્રથમ પ્રણામ કરી વિનતિ કરતા રાજાએ હુકમ કરવાથી તેણે નાટક તરતજ કરવા માંડ્યું જે દેખીને રાજા બહુજ ખુશી થયો તેણે પાચશે વહાણની જકાત જે તરતમાજ આવી હતી તે નટને બક્ષીશ કરી દીધી નટો સિંહલરાજાને પશ બોલી ઢોલ ઉપર અમકારો કરી ત્યાંથી વિદાય થયા અને પોતાને ઉતારે આવી રાત રહી, સવાર થઈ એટલે શિરામણ લઈ તૈયાર થઈ નટનું ઘળ જે પોતાના કામમા કુશળ છે તે અત્યંત હર્ષથી પોતાનપુર તરફ જવા તૈયાર થયું ૧-૭

હાળ ૨૪ મી.

(કાનજી મેલોને કાળળી—એ દેશી.)

રાણી સિંહલાને કહે રે, પંખીથી ધરી રાગ; આણી આપો એ કુકડો રે, મુજને પિયુ મહાભાગ. ૧ કામણુગારો એ કુકડો રે, ક્યું જિણે જગત આધીન; એહ જોયા પછી સિંહલા રે, થઈ જિમ જળવિણુ મીન. કાં ૨ જઈ રહ્યા એહ પિંજર થકી રે, તે પિંજરમાં પ્રાણુ લેઈ ગયો ચિત્ત એ દેખતાં રે, અહો તિર્યચ વિનાણુ. કાં ૩ ભૂપતિ ભાષે રાણી ભણી રે; શ્યો પંખીથી પ્રેમ; એહથી એઓની આજીવિકા રે, માગે આપે તે કેમ. કાં ૪ મુજને માગે કોઈ તુજ કને રે, તે મુજ જિમ ન દેવાય; તિમ નટ એહ આપે નહીં રે, હઠ લીધે શું થાય. કાં ૫ પંખી વિના કહે રાગિણી રે, મુજ જીવિત અક્યતથ; એ નટ લોલીને ભોળવી રે, દેઈ વસ્તુ સુપસતથ. કાં ૬ ચૂક્યા પાયે રાણી હઠે રે, દાસ નટોની પાસે; માગ્યો સપિંજર કુકડો રે, કરે નટ વચન પ્રકાશ. કાં ૭ એ છે અમ ભૂપતિ કુકડો રે, તે કિમ દીધો જાય; અમને જો આપે એ કુકડો રે, તો અમે ના

હાળ ચોવીશમીના લાવાચર.

અહીં સિંહલરાજનની રાણી સિંહલાં કુકડાને જોઈને તેની ઉપર રાગવાળી થઈ. તેણે રાજાને જાણાવીને કહ્યું કે “ એ કુકડો મને લાવી આપો. એ કુકડો કામણુગારો છે, એણે જગત ગધું પોતાને આધીન કર્યું છે, મને તેના ઉપર પૂર્ણ રાગ ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી જળ વિના મીન જેવી મારી સ્થિતિ થઈ છે. મારા પ્રાણ તેનામાં જઈ વસ્યા છે, મારું ચિત્ત તેણે ચોરી લીધું છે. અહો પક્ષીનું પણ કેવું ઉત્તમ જ્ઞાન ? ”

રાજા કહે કે “ એવો પંખીની ઉપર પ્રેમ થો ? વળી નટોને એ આજીવિકાનું સ્થાન છે. તે માગવાથી આપે કેમ ? જેમ મારી માગણી કોઈ કરે અને તું આપવા ના પાડે તેમ એને માટે સમજવાનું છે. એ નટ તને કોઈ રીતે તે આપે એમ ધારી શકાતું નથી, તેથી તેને માટે હઠ કરવો ઘટિત નથી. ” રાણી જોલી કે “ તમે કહી તે ગધી વાત સાચી, પણ મારું તો જીવતરજ તેના વિના અકૃતાર્થ છે; માટે ગમે તે રીતે તેને લાવી આપો. વળી નટો મોટા લોલીઆ છે જેથી એને મોટા લોભ આપીને લગ્યાવો પણ કુકડો લાવી આપો. ” ૧-૬

રાણીનો અત્યંત આગ્રહ થવાથી રાજાએ કુકડો લેવા માટે નટની પાસે માણસો મોકલ્યા. તેઓએ નટ પાસે કુકડો માગ્યો, એટલે નટોએ કહ્યું કે “ એ તો અમારો રાજા છે, તેને અમારાથી કેમ દેવાય ? એ અમને આપી શકે, અમે તેને આપી શકીએ નહીં. રાજાને

નવિ થાય. કાં ૮ તાક્યો લેવા એ પંખીઓ રે, રાજા નાટક જોય; લાખ ટકે પણ એહવો રે, દાતા ન મળ્યો કોય. કાં ૯ ભૂપવધૂ જો જીવે નહીં રે, તો અમ નાવે સ્નાન; રાણી ભૂપને વાહલી રે, તિમ એ અમ જીવ સમાન. કાં ૧૦ સેવક રાયને વિનવ્યો રે, નટુએ કહ્યાં જે વચન; રોપ ચઢ્યો ચઢી ચાલીઓ રે, લેવા પંખી રતમ. કાં ૧૧ સાંભળી ડંકા ભેરીતણા રે, સજ્જ થયા નર ઝુંઝાર; સામંત ચંદ નરિંદના રે, ઉભા થઈ અસવાર. કાં ૧૨ જાણીએ ઉત્તરે ઉત્તરી રે, શ્યામ ઘટા ધનધોર; પિંજર લેઈ ચઢી નિસર્થારે, દેતાં નગારે ઠોર. કાં ૧૩ સિંહલ આવીને આખડ્યો રે, અલગા દ્વંતિ ખેડિ; સુહરો નટે કરી ચાલણી રે, તિણે જોહવી કરી કેડિ. કાં ૧૪ પૂરેસૂરે જાઈ જાણી રે, જોર મચ્યો ધમસાણ; સિંહલના ભટ ઉપરે રે, વહી એકધારી કૃપાણ. કાં ૧૫ ફીકે મુખે નાસી ગયો રે, સિંહલ નૃપ અવિનિત; જય વાજ ચિહ્નું ખૂંટમાં રે, કુક્કડ નૃપની જીત. કાં ૧૬ આલ્યા પોતનપુર ભણી રે, નટ ભટ થઈ ઉજમાળ; ત્રીજા ઉદ્ધાસની મોહને રે, કહી ચોવીશમી ઢાળ. કાં ૧૭

અમે નાટક બતાવ્યું ત્યારે તેને કુકડો માગવાની ઇચ્છા થઈ. કહી તમારો રાજા એમ માનતો હશે કે મેં એ નાટકના લાખ રૂપીઆ આપ્યા છે; પરંતુ અમને તો એથી અધિક આપનારા કંઈક મળી ગયા છે, એણે કાંઈ નવાઈ કરી નથી. માટે તમારા રાજાને જઈને કહો કે કુકડો મળી શકે તેમ નથી. ” રાજાસેવકો જોલ્યા કે “ એમાં રાજાનો આગ્રહ નથી પણ અમારાં રાણી તેના વિના જીવે એમ નથી ” નટોએ કહ્યું કે “ રાણી ન જીવે તો એમાં કાંઈ અમને સ્નાન સૂતક આવવાનું નથી, પણ અમારાથી કુકડો આપી શકાય તેમ નથી રાણી જેમ રાજાને વહાલી છે તેમ આ અમારા જીવન સમાન છે. ” ૭-૧૦

રાજાસેવકોએ જઈને રાજાને તે વાત કરી એટલે રાજા એકદમ ક્રોધાચમાન થયો અને કેટલુંક લશ્કર લઈને જોરાવરીથી કુકડો લેવા ચાલ્યો અહીં નટો પાસે પણ કેટલુંક લશ્કર હતું, તેઓ પણ એકદમ તૈયાર થઈ ગયા સિંહલરાજાનું લશ્કર નટો ઉપર ઉપડ્યું એટલે ચંદરાજના લશ્કરે તેના સૈન્ય ઉપર પાછળથી ધસારો કર્યો. પરસ્પર સંગ્રામ મચ્યો પરિણામે ચંદરાજના લશ્કરે સિંહલરાજના લશ્કરને હંકાર્યું. એટલે રાજા શ્રીકો પડીને પાછો વળ્યો નટો પાંજરું લઈને નગારે ઘા દેતા ત્યાંથી પોતનપુર તરફ રવાના થયા. ચોતરફ કુર્કટ નૃપની જીત જોવાણી. નટનું અને ચંદરાજનું દળ હર્ષવંત થતું પોતનપુર નગર તરફ આલ્યું. એવી રીતે ત્રીજા ઉદ્ધાસની ચોવીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૧-૧૭

હુહા.

પોતાનપુર સુરપુર સમો, કમળાનિલય વિધાન;	
નૃપતિતિહાં જયસિંહપતિ, વૈરી વ્રણ આદાન.	૧
તાસ સુબુદ્ધિ મંત્રીશ્વર, ભૂપ તણો પ્રતિરૂપ;	
મંજુપા તસ માનની, હિમકર થકી અનૂપ.	૨
તાસ સુતા લીલાવતી, બાળ વેપં સુવિશેષ;	
સુરિહં તસ દેખી હજી, મેળે નહીં નિમેષ.	૩
લીલાધરી તેણે પુરે, ધનદ શેઠનો જાત;	
પરજ્યો તે લીલાવતી, થઈ યુગતી એ વાત.	૪
કંપતિ જિમ તંત્રીતણી, સુકૃતિ સંપત્તિ જેમ;	
તેમ પરસ્પર દંપતિ, મધુર વધે તિમ પ્રેમ.	૫
સાંસારિક સુખ તેહને, દોગંદુક અનુમાન;	
રતિ રતિપતિ એ આગળે, નિરસી રતિ સમાન.	૬
પુણ્યહીનકોઈ પુરૂષ, આળ્યો તસ આગાર;	
હાંકી કાઢ્યો રંકને, લીલાધરે તિણવાર.	૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

નટો અનુક્રમે પોતાનપુર પહોંચ્યા. પોતાનપુર થકેર ઘણું વિશાળ અને દેવપૂરી જેવું સુશોભિત હતું. સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનો નિવાસ હોય તેવું દેખાતું હતું ત્યાં વૈરીરૂપ શુભકાનો નાશ કરનાર જયસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને તેનાજ બીજાનરૂપને ધારણ કરનારો સુબુદ્ધિ નામે પ્રધાન હતો. તે મંત્રીને અત્યંત રૂપવંતી મંજુપા નામે સ્ત્રી હતી, જે અદ્રશ્ય પણ અતુલ્ય હતી. તેને કુમારી અવસ્થામાં દીપતી એવી લીલાવતી નામે રૂપશુભસંપન્ન પુત્રી હતી. જેને દેખવાથી હજી સુધી પણ અપ્સરાઓ પણ પોતાની બહેન આંખની પાંપણો એકઠી કરતી નથી. તેને તે નગરના ધનદ નામે શેઠના લીલાધર નામના પુત્ર સાથે પરણાવી હતી. બન્નેનો સરખો સરખો યોગ બન્યો હતો. તે દંપતી જેમ વીણા ઉપરના તારની ગતિ થતાં આનંદ વધે, જેમ ઉત્તમ કાર્યોથી સંપત્તિ વધે, તેમ દંપતીનો અરસ પરસ મેળાપ થતાં માઠો પ્રેમ વધવા લાગ્યો. સ્વર્ગને વિષે દોગંદુક દેવોની જેમ સાંસારિક સુખ ભોગવે છે અને કામદેવ અને રતિનો વિલાસ તેમના વિલાસ પાસે થોડોડી તેવો નિરસ છે. એકદા કોઈ પુન્યહીન પુરૂષ લીલાધર પાસે કાંઈ માગવા આળ્યો, તેને લીલાધરે તીરસ્કાર કરી કાઢી મૂક્યો. ૧-૭

ઢાળ ૨૫ ગી

(પીણુ મ વાસો રે, વિકલ વાર તમને—એ દેશી.)

કોપ્યો દુમક કહે કુંવરને, થોડા કરીએ ઠમકા; જાવા ઘો ઇમ ધરણી ધમ-
કા, ચપલા વીજળી ચમકા. ગરવ ન કરીએ રે એ સદગુરૂ શીખલડી, એહથી
મીઠી રે નહીં સાકર સુખલડી. ૧ એહવો છું પણ તુજથી રૂડો, હાથ કમાવણુ-
વાળો; તું તો તાતકમાયું વિલસે, પણ હું નહીં ઓશિયાળો. ગ૦ ૨ જે નિજ
ભુજબળ ધન ન કમાવે ધિગધિગુ જીવિત તેહનું; કુદાકુદ પરાયે પડસે, કરતાં જાએ
કેહનું. ગ૦ ૩ તાત છતાં છે તું નિહચિતો, લેખે નાણે કોઇને; રે ભુંડા ધન
ચૌવન ને મદ, પગલાં ભર તું જોઇને. ગ૦ ૪ જેહવી પાકે પાને વીતી, તિમ વીતશે
કુંપલીયે; વીંટી કનકતણી તો પહેરે, પામર પણ આંગુળીયે. ગ૦ ૫ વચન સુણી
લીલાધર લાજ્યો, લાગ્યો દુમકને ચરણે; વિશ્વાવીશથી આજ અમારે, તું ગુરૂ
લાગ્યો કરણે. ગ૦ ૬ દુમક ગયો હવે કુંચર ચિતે, પરદેશે જાવાનું; સુખ

ઢાળ પન્ચીશમીના લાવાઈ

એટલે તે લીખારી કોપાયમાન થઈને જોલ્યો કે—“હે એપિયુત્ર ! આમ બહુ અભિમાન
કરો નહીં, યનયનાટ થોડો કરો, વળી જમીન ઉપરના પગના ધગકારા અને વિજળીના જેવા
આંખોના ચમકારા જવા ઘો. કવિ કહે છે કે—‘સદગુરૂની એજ શિખામણુ છે કે કોઈએ ગર્વ કરવો
નહી. એ શિખામણુથી સાકરની સુખડી પણ મીઠી નથી.’ હું ગમે તેવો છું પણ તમારાથી
સારો છું. હું તો હાથની કમાણીના ખાનારો છું અને તમે તો જાપની કમાણીના ખાનારો
છો માટે બહુ ઠમકા રોના કરો છો ? હું કાંઈ તમારી જેવો ઓશીયાળો નથી જે પોતાના
ભુજબળ બળથી દ્રવ્ય કમાતો નથી તેના જીવિતને ધિક્કાર છે, પારકે પૈસે કુદાકુદ શી
કરવી ? તારા પિતા બેઠા છે ત્યાંસુધી તું નિશ્ચિંત છે, પણ રે ભુંડા ધન અને ચૌવનના
મદથી કુદાકુદ શું કરે છે ? જોઇને પગલાં ભર. તને મારી સ્થિતિ જોઇને હસવું આવતું
હશે પણ એમાં હસવા જેવું નથી. કારણ કે આજ પાંદડાની દશાં તે કાલ કુંપળીઆની.
તેના વિચાર કર અને તે પછી અભિમાન કર. વળી પોતાની આંગળીઓમાં વેઠ-વીંટીઓ
જોઇને પણ મલકાડ જરો નહીં, કેમકે પામરો પણ એવી સોનાની વીંટીઓ તો પહેરે
છે, તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી ” ૧-૫

આ પ્રમાણેનાં તે પુરૂષનાં વચનો સાંભળીને લીલાધર એકદમ લજવાઈ ગયો અને
તે પુરૂષને પગે લાગી જોલ્યો કે—‘તું ખરેખરો મને ગુરૂ મળ્યો ’ દુમક તો એટલું
કહીને ચાલ્યો ગયો, પણ લીલાધરને ખરેખરી તેની શિખામણુ હાડોહાડ વ્યાપી ગઈ.
તેણે પરદેશ દ્રવ્ય કમાવા માટે જવાનો નિરધાર કર્યો તેણે વિચાર્યું કે ‘સુખ કે દુઃખ

દુઃખ દેશ તથા પરદેશે, નહીં અન્યથા થવાનું. ગાં ૭ ત્રુટી ખટલડીએ જઈ
 સુતો, આવી જનકે જગાવ્યો; રે સુત તુજને દુહવ્યો કેણે, કિણે ઇમ રોપ ચઢા-
 વ્યો; ગાં ૮ લીલાધર કહે અનુભતિ થો મુજ, જાઈશ હું પરદેશે; તાત કહે તુજ
 કિમ મુકાયે, એહવે બાળકવેશે. ગાં ૯ તરૂણી મૃગાક્ષી પરિગલ લગ્નછી, વળી
 કોઈનું નથી દહિણું; જાઈશમાં તવ જનકને ભાખ્યું, દુમકે દીધું મહિણું. ગાં
 ૧૦ રે સુત રાંક તણી વાતડીએ, ફેગટ કિમ હઠ તાણે, ગાંઠ તણી ઉંઘડલી
 વેચી, ઉત્તરગરે કુણુ આણે. ગાં ૧૧ માત તાત તણે સમજાવ્યો, સમજે નહીં
 રઢીઆણો; મંત્રી પ્રમુખ ગયા હારીને, છાક ચઢ્યો મતવાલો. ગાં ૧૨ જિમ-
 તિમ કરી ભોજન જમાવ્યો, થઈ રજની રસ ભેળે; લલિત ગતે લીલાવતી
 આવી, પણ પતિ માટ ન મેલે. ગાં ૧૩ કામણુગારી નારી બોલી, પિયુડા
 નયણુ ઉઘાડો; ક્રીડી ઉપર કેહી કટક્રી, તુણુ ઉપર ર્યો કુહાડો. ગાં ૧૪ ઇમ
 સહુને દુહવીને જાશે, હું કિમ દેઈશ જવા; વિછડીયા ફિરી મિલણુ
 દોહિલો, પોસ કિહાં કિહાં પાવા. ગાં ૧૫ મંદિર ચૂકી તે કિમ જાએ, જો

તો જે પ્રાસ થવાનું હોય છે તે દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યાં હાજર છે ત્યાં પ્રાસ થાય છે.
 દેશમાં રહેવાથી કાઈ દુઃખ દૂર જતું નથી. આવો દ્રઢ સંકલ્પ કરીને તે ત્રુટસુટ ખાટલી
 ઉપર જઈને સુતો તેના પિતા ઘેર આવ્યા ત્યારે પુત્રને આમ રીસાવેલો જોઈને તેણે પૂછ્યું
 કે— હે વત્સ ! તને કોણે દુહવ્યો છે કે જેથી તું આમ રીસાવો છે ? લીલાધર બોલ્યો
 કે— મને કોઈએ દુહવ્યો નથી, મારે તો પરદેશ દ્રવ્ય કમાવા જવું છે, માટે મને રજ
 આપો. શેઠે કહ્યું કે— તારી વય હજી નાની છે, તું હમણાજ પરવેશ છો, ઘરમાં પુષ્કળ
 લક્ષ્મી છે, વળી આપણે કોઈનું દેવું નથી, તારે શા માટે પરદેશ કમાવા જવું પડે ? તારાથી
 પરદેશ જવાય નહિ, માટે એ વાત છોડી દે ” ત્યારે લીલાધરે પેલા દુમકે આપેલા
 મેણાની વાત કરી. શેઠે કહ્યું કે— અરે ભોળા ! એવા બોળારીની વાત સાંભળીને આવો
 હઠ શું કરે છે ? એવો ઉઘ વેચીને ઉત્તરગરે કોણ જારીદ કરે ? ” આ પ્રમાણે શેઠે, તેની
 માતાએ, મંત્રીએ અને બીજા સંબંધીઓએ તેને ગદુ રીતે સગાવ્યો. પણ તેણે પોતાનો
 હઠ છોડ્યો નહીં. પછી જેમ તેમ કરીને તેના પિતાએ તેને જમાવ્યો, અનુક્રમે રાત્રિ
 પડી એટલે લીલાવતી લલિત ગતિએ ચાલતી પતિ પાસે આવી પણ લીલાધરે તેની સાચું
 નજર માંડીને જોયું પણ નહીં; તે તો પોતાના વિચારમાં મગ્ન રહ્યો એટલે કામણુ-
 ગારી લીલાવતી બોલી કે— હે પ્રીતમ ! નેત્ર ઉઘાડીને મારી સાચું તો જુઓ. આ
 ક્રીડી ઉપર કટક શું ? અને ઘાસ ઉપર કુહાડો શા માટે ? ૬-૧૪ આમ તમે બીજા દેશને
 દુહવીને જાશે પણ તું કેમ જવા દઈશ ? આવા સ્નેહભાવી વિયોગ થાય તેના પાછો
 સંયોગ ક્યારે થાય તેના નિર્ણય શો ? ક્યાં પોતે અને ક્યાં અગ્નિ તેની જેની દશા
 થાય છે જેના ઉપર પરમેશ્વરની પુરી કૃપા હોય તે ઘરગાર મૂકીને શું કામ બહાર
 ભટકવા જાય ? તમારી જેવા આપમતિલા અને ઘરવાળા ઉપર જોર બતાવનારા મેં તો

હોય પ્રભુના પૂરા; તુમ જેહવા મેં કોઈ નવિ દીઠા, આપમતિ ધરચૂરા. ગ૦
૧૬ વિલભાવે ઇમ મીઠે વચને, રમણ ભણી તે રમણી; ત્રીજા ઉદ્ધાસની
ઢાળ પચીશમી, મોહનવિજયે પભણી. ગ૦ ૧૭.

હહા.

લીલાધર લલના વચન, લુખધો નહીં લિગાર;
નારી હારીને રહી, કંત ન મેલે તાર. ૧

થયો પ્રાત તવ તાત પણુ, અતિ સમજાવ્યો જાત;
વાત ન માને કોઈની, ભેદો નહીં તિલમાત. ૨

સમયદક્ષ આવ્યો સચિવ, જાણ્યો હઠ જામાત;
મુદૂરત દિન નિરધારવા; તેજ્યા ગણક વિભાત. ૩

મંત્રી વકકટાક્ષથી, લહ્યો ભેદ ભૂદેવ;
નિરખીને તિથિપત્રિકા, કહે કપટથી હેવ. ૪

કુક્કડ બોલે જે સમય, તેહવે જો સિધિ થાય;
તો કુંઅર પરદેશમાં, કમળા ઘણી કમાય. ૫

કોઈ દીઠા નથી ” આ પ્રમાણે તે રમણીએ પતિને આખી રાત્રિ અનેક પ્રકારે સમજાવ્યો.
આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉદ્ધાસની પચીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૫-૧૭

હહાનો સાવાર્ય.

લીલાધર લગાર માત્ર પણુ તેણીના સ્નેહમાં લુખ્ય થયો નહીં. અનુક્રમે સવાર પડી
એટલે તેના પિતાએ પાછો ઘણો સમજાવ્યો પણુ તેણે ખીલકુલ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો
નહી. એટલે પછી અવસરનો જાણ મંત્રી ત્યા આવ્યો અને તેણે કહ્યું કે-“ જો હવે પરદેશ
જવું છે તો કાર્યસિદ્ધિ થાય તેવું સાડું સુદૂર્ત ભેવરાવીએ ” શેઠે હા પાડી એટલે
મંત્રીએ અનેક જોશીઓને બોલાવ્યા મંત્રીએ તેમને સાડું સુદૂર્ત જોઈ આપવા કહ્યું.
મંત્રીના કટાક્ષ વચનથી જોશીઓ સમજી ગયા કે પરદેશ જવા દેવાની મંત્રીની ઇચ્છા
નથી તેથી તેઓ સારી રીતે તપાસીને બોલ્યા કે-“ પંચાગ તપાસતાં છ મહીના સુધીમાં
એવું સાડું સુદૂર્ત આવતું નથી કે જે સુદૂર્ત પરદેશ જવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય, હવે માત્ર
એક જ માર્ગ છે કે જો કુકડો બોલે તે જ વખતે પરદેશ ગીધાવે તો કાર્યસિદ્ધિ થાય અને
પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને આવે ” ૧-૫

એહરો મુદ્દરત નહીં અવર, માંહે માસ છ માસ;
હરખ્યા સહુ મંત્રી પ્રમુખ, વાંધ્યો કુંઅર ઉલ્લાસ. ૬
દિજ સંતોષી દાનથી, કરી શીખ સસનેહ;
દંપતિ પ્રસ્થાને કુંઅર, આવ્યો મંત્રી ગેહ. ૭

ઢાળ ૨૬ મી.

(મહાનતણીરી અજળ સુરતિ કાંઈ—એ દેશી.)

મંત્રી ભાષે નિજ સેવકને, રખે કોઈ આગળ ભાષો રે; ગુણના લોભી,
કુણ ઢાળે પદારથ ભાવી. એ આંકણી. કુક્કડ પંખી જેહ હોય તે, નગર માંહે
મત રાખો રે. ગું કું ૧ પંખી વચન જો સુણશે જમાઈ, રહિશે નહીં તે
રાખ્યો રે; ગું તે માટે તુમે ઢીલ ન કરશે, કરજો જેહ મેં ભાખ્યો રે. ગું
કું ૨ દોઝ્યા દાસ પોતનપુર ધરધર, કુંકટ કીધા ભેળા રે; ગું ગામોગામે
લેધ પોહોઆવ્યા, લાગી નહી કોઈ વેળા રે. ગું કું ૩ વીનવ્યો મંત્રી
દાસે આવી, સફળ કરી તુમ વાણી રે; ગું જેહ કળા મંત્રીએ કીધી,
કુંઅરે તે નવિ જાણી રે. ગું કું ૪ માંડી કાન રહે લીલાધર, કુક્કડના
સ્વર માટે રે; ગું પણ પંખીસ્વર કાને ન પડે, કોટિક ટંકા સાટે રે. ગું
કું ૫. પંખીવચન વિના કુંઅરને, મંત્રી રાખે વારી રે; ગું લીલાધર પણ

આ પ્રમાણેના સુદ્ધર્તથી રાજા, મંત્રી વગેરે ખુશ થયા અને કુંવરને પણ ઉલ્લાસ
થયો. પછી મંત્રીએ જાધા જોશીઓને યોગ્યતાનુસાર દાન આપી વિસર્જન કર્યા અને પછી
તૈયારી કરવા માટે લીલાવતી અને લીલાધર બન્નેને પોતાને ઘરે લઈ ગયો ૬-૭

ઢાળ છવીસમીના ભાવાર્થ.

મંત્રીએ ઘરે જઈને પોતાના તમામ સેવકોને બોલાવી ખાનગીમાં કહ્યું કે—“ તમે
આખા ગામમાંથી કુકડા ગઢાર કઢાવો, એક પણ કુકડો રહેવા દેશો નહી. જમાઈ જો
કુકડાનો સ્વર સાંભળશે તો પછી રાખ્યા રહેશે નહીં; માટે આ વાતની ગોઠવણ કોઈ ન
જાણે તેમ તમે તાકીદે કરો. ” સેવકો મંત્રીની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને આખા શહેરમાં
ફરી વળ્યા અને તમામ કુકડાઓને એકઠા કરીને બીજે ગામ પહોંચાડી દીધા. એક કુકડો
પણ રહેવા દીધો નહીં. આ વાતની લીલાધરને કશી ખબર પડવા દીધી નહીં

હવે લીલાધર તૈયાર થઈ કાન માડીને કુકડાનો સ્વર સાંભળવા તત્પર થઈ રહ્યો પણ
કુકડાનો સ્વર કોઈ રીતે કાને પડ્યો નહીં. લાળ સોનેયે પણ તે શબ્દ મળી શકે તેમ
લાણું નહીં તે ઉતાવળો થવા લાગ્યો પણ મંત્રીએ કુકડાનો સ્વર સાંભળ્યા વિના જવાય
નહીં એમ કહીને રોકી રાખ્યો અને લીલાધર પણ આડું સુદ્ધર્ત લીધા વિના જવું નહીં

વિગર મુહૂરત, ન કરે ગમન વિચારી રે. ગું કું ૬ લીલાવતી પણ નિજ વાલિમને, ક્ષિણ એક દૂર ન મૂકે રે; ગું સ્વારથ સાધન કાળ ચતુર નર, તે કિમ અવસર ચૂકે રે. ગું કું ૭ ઇમ પદ માસ લગે ભોળવીને, લીલાધર પડખાવ્યો રે; ગું એહવે તે નટ રમતો રમતો, તિણે પોતનપુર આવ્યો રે. ગું કું ૮ સરણાઈ લલકારીને નટ, ઢોલે ઢમકા કીધા રે; ગું નૃપવચને મંત્રી ગૃહ પાસે, આવી ઉતારા દીધા રે. ગું કું ૯ અંદ તણે કટકે પુર બાહિર, દીધા સરોવર ડેરા રે; ગું કીધાં ભોજન ખેદ ઉતાર્યો, પહિર્યો વેશ નવેરા રે. ગું કું ૧૦ સંધ્યાએ મુજરો કરી કુર્કટનો, નટ આવ્યા નૃપ પાસે રે; ગું દીપ અગામગ સુભગ સભામાં, ગાયા રાગ પ્રકાશે રે. ગું કું પુરપતિ રીઝ્યો પલણે પ્રાતે, બેશું ખેલ તમારો રે; ગું આજ તો પંથ તણા છો થાક્યા, બંધ્યો ડેરે પધારો રે. ગું કું ૧૨ આવ્યો નટવર નિજ ઉતારે, કહ્યું લોકે તસ આવી રે; ગું કુર્કટ સ્વરના જતન કરજો, કહિયે છે સમજવી રે. ગું કું ૧૩ જો એહનો સ્વર શ્રવણે સુણશે, તે મંત્રીનો જમાઈ રે; ગું તો ઉઠી પરદેશ સધારો, તુમને દોષ ચઢાઈ રે. ગું કું ૧૪ સાંભળ્યો કુકડરાયે કાને, લોકવચન મન આણી રે; ગું નિજ નિજ મંદિર પોહોતા સહુ જન,

એવા વિચારમાં રહ્યો ૧-૬ લીલાવતી પણ પોતાના સ્વામીની પાસે ને પાસે રહેવા લાગી. એક ક્ષણ પણ એકલા રહેવા દેતી નહીં ચતુર પુરૂષો સ્વાર્થ સાધવા માટે અવસર ચૂકતા નથી. આ પ્રમાણે લીલાધરને રોકી રાખી છ મહિના વ્યતીત કરાવી દીધા, તોપણ લીલાધરના વિચાર જરા પણ ફર્યા નહીં, તેમ કુકડાનો સ્વર કાને ન પડવાથી જઈ પણ શક્યો નહીં. એવામાં પેલા નટ ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા અને ઢોલે ઢમકા ઢંધ શરણાઈ લલકારી રાજ પાસે જઈ ઉતારો માગ્યો, એટલે રાજાએ મંત્રીના ઘર પાસેજ ઉતારો આપ્યો. નટોએ ત્યાં ઉતારો કર્યો સાથેના લફકરે નગરની બહાર સરોવરના કીનારા ઉપર ડેરા તંબુ નાખ્યા. પછી નટો ભોજન કરી થાક ઉતારી વેશ બદલી સંધ્યાકાળે કુર્કટરાજની આજ્ઞા લઈ રાજ પાસે આવ્યા અને ત્યાં અનેક પ્રકારના રાગ લલકારી રાજાને ખુશી કર્યો. રાજાએ કહ્યું કે ‘આજે તો તમે થાક્યા પાક્યા છો તેથી થાક ઉતારો; કાલે તમારૂં નાટક બેશું’ ૭-૧૨ એટલે નટવર પોતાને ઉતારે આવ્યો. તે વખતે તેની સાથે કુકડાને બોળને લોકોએ તેને કહ્યું કે ‘એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો ! આ કુકડાને બોલવા દેશો નહિં. જો કુકડો બોલશે તો તેનો સ્વર સાંભળતાંજ મંત્રીનો જમાઈ પરદેશ જશે અને તેનો દોષ તમારે માથે ચઢશે.’ આ વાત કુર્કટરાજે પણ સાંભળી, એટલે તેણે પણ મૌન ધારણ કર્યું. લોકો પોત-પોતાને સ્થાનકે ગયા.

એહવે રચણી વિહાણી રે. ગું કું ૧૫ પામી અવસર ભરીને મધુરસ્વર, ખોલ્યા
કુક્કડરાયા રે; ગું પસર્યો તે સ્વર નગર ઘરોધર, સુતા સયલ જગાયા રે. ગું
કું ૧૬ વાગી ઝાલર પ્રભુ પ્રસાદે, ઉદયો જગતનો સાખી રે; ગું ભલી
છવીશમી ઢાળ એ મોહને, ત્રીજા ઉલ્લાસની ભાખી રે. ગું કું ૧૭

હાહા.

શ્રવણે તે સ્વર સાંભળી, લીલાધર તેણીવાર;	
પરદેશે ચાલ્યો વહી, થઈ તુરંગ અસવાર.	૧
રાખ્યો પણ ન રહ્યો કિમે, મુહૂરતને સંકેત;	
હિયડે લીલાવતી તણે, ખરો ખટક્યો હેત.	૨
કુર્કટસ્વર પિંડને થયો, જિભ મીઠો પીયુષ;	
પણ મંત્રીપુત્રી ભણી, ખરો હલાહલ ચૂખ.	૩
મુરછાણી ધરણી ઢળી, પ્રીતમતણે વિછોહ;	
ક્ષિણમે પામી ચેતના, પડી વિરહની ખોહ.	૪
રાખ્યો કેણે કુકડો, કયો અહિતનો નેહ;	
વિહિ કિમ સરજ્યો પંખીયો, મિત્રવિછોહક એહ.	૫

અનુક્રમે રાત્રિ વ્યતીત થઈ, પ્રભાત થવાની તૈયારી થઈ, એટલે કુર્કટરાજે પોતાના
સ્વભાવને વશ થઈને રાત્રિની વાત ભૂલી જઈ ઉઘે સ્વરે ઉપરાઉપર મધુર અવાજે કહ્યાં.
તે સાંભળી આપુ શહેર ભાગી ઉઠ્યું. દેવમંદિરોમા ઝાલરો વાગવા માંડી અને જગતનો
સાક્ષી સૂર્ય પણ ઉદય પામ્યો. શ્રી મોહનવિજયે ભલી છવીશમી ઢાળ કહી ૧૩-૧૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

કુર્કટનો સ્વર સાંભળતાજ લીલાધર અંધ ઉપર સવાર થઈને પરદેશે ચાલ્યો. લીલા-
વતીએ ઘણા આમઠ રોકવા માટે કયો, પણ તે ખરેખર્ક મુકુર્ત મળવાથી લગુ પણ રોકાણો
નહી. લીલાવતીના દુઃખમાં પતિનો વિયોગ ઘણાજ ખટક્યા લાગ્યો. કુર્કટનો સ્વર લીલા-
ધરને અમૃત જેવો લાગ્યો ત્યારે લીલાવતીને દુઃખાદુખ ઝેર જેવો લાગ્યો. પતિના વિયોગથી
તે એકદમ મૂર્ચિત થઈ ધમણી પર ઢળી પડી. અનુક્રમે મૂર્છા વળી ત્યારે તે વિલાપ
કરવા લાગી— “કેણે દુરમન થઈને કુકડો રાખ્યો અને મારૂં ખરેખર્ક અહિત કર્યું”
(‘વેર વાળ્યું’). દે વિધાતા! તે કુકડો શા માટે રમ્યો કે જેણે મારો વિગેદ કરાવ્યો. ૧-૫

કુણ છે એહવો નગરમા, ધીઠા આઠે મંઠ;
ભૂપ તણો ભય નવિ ગણ્યો, દુજ્જણ જણ ઉલ્લંઠ.
લીલાવતીએ તાતને, ભાખ્યો પતિ ઉદ્ધંત;
આણી આપો કુકડો, તે મુજને ધીમંત.

૬

૭

હાળ ૨૭ મી.

(૪ જણો મોઘ લીઓ—એ દેશી)

મંત્રીપુત્રી કહાથકી રે, સુરિજન. કરવા કુકંટ શોધ; પ ખી ગુણ રસિયો,
પુરમાં સેવક પાઠ્યા રે, સું સ્વામીધરમી ચોધ. પં જે મુગુણ નરનારી,
તેહને મન વસિયો. એ આંકણી ૧ જોઈ કાઢ્યો પંખીઓ રે, સું નટના પટકુ-
ટમાંહિ; પં હાસે સચિવને વિનવ્યું રે, સું વિહંગ સભંધિ સોઝાહ. પં જે
ર તાતે ભાખ્યુ સુતા ભણી રે, સું છે કુકંટ નટ સાથ; પં એ પરદેશી પ્રાહુણા રે,
સું નાપે આપણે હાથ. પં જે ૩ ચાલે પુનર ઉપરે રે, સું પુત્રી આપણો
જેર; પં. રયો હઠ પરદેશીયકી રે, સું વળી નટ જાતિ કોર. પં જે ૪ પુત્રી
નેત્ર ભરી કહે રે, સું જિમતિમ આપો એ આણી; પં કુકડ વૈરીને હણું રે,
સું તો મુજ જીવ્યું પ્રમાણ. પં જે ૫ એ કારજ કીધા વિના રે, સું કિમ

આ નગરમા એવો કોણ છે કે જેણે ગાંજાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને કુકડો છાની રીતે
રાખ્યો ? ” પછી લીલાવતીએ તરતજ પોતાના પિતાને જોલાવીને પતિના પરદેશગમનની
વાત જણાવી અને પોતાનો દુશ્મન વયેલો કુકડો લાવી આપવા આગ્રહ કર્યો ૬-૭

હાળ સત્તાવીશમીના ભાવાર્થ.

મંત્રીએ પુત્રીના ડહવાથી તરતજ કુકડાની શોધ કરવા માણસો દોડાવ્યા, કવિ કહે
છે કે—‘કુકડો શુનુનો રસિક હોવાથી તેના શુભને જાણનારા સ્ત્રીપુરુષના મનમા તે રમી
ગ્ધો છે ’ તેઓએ ચારે તરફ શહેરમા ફરી વળી કુકડાની શોધ કરી, છેવટે નટોની
પાને કુકડો છે એમ પત્તા લાગ્યો, એટલે તે વાત મંત્રી પાસે આવીને પ્રકાશિત કરી
મંત્રીએ પુત્રીને કહ્યું કે—“કુકડો તો કાલે આવેલા નટોની સાથે છે, પણ એ પરદેશી
પ્રાહુણ છે, તેથી તે આપણને કુકડો આપે નહીં નગરના લોકો ઉપર આપણુ જોર
ચાલે પણ પરદેશીને આપણે કંઈ ન કહી શકીએ વળી નટની જાત પણ હઠીલી
હોય છે, તેથી તારે એ વાતનો આગ્રહ કરવો યુક્ત નથી ” મંત્રીપુત્રી બોલી કે—
“ગમે તેમ કરીને એ કુકડાને મને લાવી આપો એ મારા વૈરીને મારી નાખુ તોજ

જળધુંટ ભરાય; પં ૦ પુત્રી પ્રતિજ્ઞા આકરી રે, સુ ૦ મંત્રી રહ્યા વિલખાય. પં ૦
 જે ૦ ૬ તેડાળ્યો નટરાયને રે, સુ ૦ મંત્રીએ મૂકી દાસ; પં ૦ વાતડીએ પરચાવિયો
 રે, સુ ૦ માગ્યો શકુની તસપાસ. પં ૦ જે ૦ ૭ નટ કહે મંત્રીસરે, સુ ૦ પંખી કિમ
 દેવાય; પં ૦ એહથી અમ આજીવિકા રે, સુ ૦ કુકડ અમ મહારાય. પં ૦ જે ૦ ૮
 તુજ પુત્રી થઇ દ્રેપણી રે; સુ ૦ એ અમે પામ્યો ઉપાય; પં ૦ પણ અમ ઉભે
 એહનો રે, સુ ૦ વાળ ન વાંકો થાય. પં ૦ જે ૦ ૯ સહુ નટ સેવક એહના રે, સુ ૦
 પંચસયા પરિવાર; પં ૦ પુર બાહિર પંખીતણા રે, સુ ૦ સાત સહસ અસવાર. પં ૦
 જે ૦ ૧૦ હુકમ કરે જે કુકડો રે, સુ ૦ પાડીએ દાણવદંત; પં ૦ પૂછી સિંહલરાયને
 રે, સુ ૦ છેડને કોઉ મતિમંત. પં ૦ જે ૦ ૧૧ ગિરિશતખંડ કરૂં અમે રે, સુ ૦ ભેરે
 એકણ મૂક; પં ૦ છેડે કુણ છે કેહની રે, સુ ૦ ખાધી માયે મુઠ. પં ૦ જે ૦ ૧૨
 પંખી પેખી મ ભૂલશો રે, સુ ૦ એહ છે અલૌકીક કોય; પં ૦ ઇમ નટવચને
 મંત્રવીરે, સુ ૦ રહ્યો અણખોલ્યો હોય. પં ૦ જે ૦ ૧૩ લીલાવતી મન રાખવા રે,
 સુ ૦ કહે નટને મંત્રીશ; પં ૦ દેખાડી એહ કુકડો રે; સં ૦ પૂરવી પુત્રી જગીશ. પં ૦
 જે ૦ ૧૪ જે વિશ્વાસ આવે નહી રે, સુ ૦ તમે રાખો મુજપુત્ર; પં ૦ રાખી થડી

મને નિશત વળે. એ કામ કર્યા વિના હું પાણી પણ પીવાની નથી ” પુત્રીની આકરી
 પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને મંત્રી વિચારમા પડ્યો તેને બીએ માર્ગ સૂચ્યો નહીં, એટલે તેણે
 નટને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને તેની પાસે કુકડાની માગણી કરી ૧-૭.

નટ બોલ્યો કે-“ હે મંત્રી ! એ કુકડો અપાય તેમ નથી, એનાથી અમારી આજીવિકા
 છે, એટલુંજ નહીં પણ એ અમારો રાબ છે તમારી પુત્રીને એના ઉપર દ્રેપ થયો છે પણ
 અમારા જીવતાં એનો વાકો વાળ થઈ શકે એમ નથી અમે પાચરો જણા છીએ, તે બધા
 એના મેવકો છીએ, એને માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર છીએ, એટલુંજ નહીં પણ બીબા સાત
 હજાર રનારો તેના રક્ષણ કરનારા છે તે નગર બહાર રહેલા છે જે એ કુકડો હુકમ કરે
 તો અમે મોટા દૈત્યના પણ દાંત પાડી નાખીએ એ વાતની ખાત્રી થતી ન હોય તો સિંહ-
 લરાજને પૂછાવી જુઓ કે શા હાલ થયા ? વળી એ હુકમ આપે તો એક મુઠિએ પર્વ-
 તના પણ અમે સો ટૂકડા કરી નાખીએ વળી કોની માએ શેર સુક ખાધી છે કે જે તેની
 સામું પણ જોઈ શકે માટે તમારે એ વાત છોડી દેવી વળી તમે એને સામાન્ય કુકડો ન
 જાણ્યો, એ તો કોઈ અલૌકિક કુકડો છે ” આ પ્રમાણેનાં નટોના વચનથી મંત્રી મૌન
 થઈ ગયો, તેણે પુત્રીને સમજાવી અને પછી નટને કહ્યું કે-“ મારી પુત્રીનું વચન રાખવા
 તમે એ કુકડો યોડા વખત માટે મને આપો, તમને અખંડ હું પાછો સોપીશ ૮-૧૪
 તેમ છતાં તમને વિશ્વાસ આવતો ન હોય તો મારા પુત્રને તમે ત્યાંસુધી તમારા કળજમાં

એક કુકડો રે, સું પાછો સોંપશું અનુસૂત્ર. પંં જેં ૧૫ સમજ્યો નટ સુત મંત્રીનો રે, સું લેઈ આઁવ્યો નિજધામ; પંં મૂક્યો લીલાવતી સન્નિધે રે, સું પંખીપિંજર તામ. પંં જેં ૧૬ દેખી પિંજર હરખી ઘણું રે, સું રોષ ટળ્યો તતકાળ; પંં ત્રીજા ઉલ્લાસની મોહનેરે, સું કહી સત્તાવીસમી ઢાળ. પંં જેં ૧૭

રાખીને કુકડો આપો. ” મંત્રીનો જાહુ આગ્રહ હોવાથી નટોએ તે પ્રમાણે કરવું કબુલ કર્યું અને મંત્રીના પુત્રને લઈ પોતાને ઉતારે આવીને કુર્કટનું પાંજરું મંત્રીના સેવકોને આપ્યું. તેઓ પાંજરું લઈને લીલાવતી પાસે આઁવ્યા. કુર્કટને જોતાંજ લીલાવતીનો રોષ માત્ર ટળી ગયો અને સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો. પછી તે પાંજરું પોતાના ખોળામાં લઈ કુર્કટની સાથે વાત કરવા લાગી. ત્રીજા ઉલ્લાસની સત્તાવીસમી ઢાળ મોહનવિજયે કહી. ૧૫-૧૭

હવે લીલાવતી અને કુર્કટ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરશે, ઝેકખીજના હૃદયના ઉભરા કાઢશે, તે આપણે હવે પછી વાંચશું. હાલ તો આમાંથી રહસ્ય શું ગ્રહણ કરવાનું છે તે વિચારીએ.

ઢાળ ઝેકવીશમીથી ઢાળ સત્તાવીશમી સુધીનું રહસ્ય

આ રહસ્ય આખું બહોળો લાગે શુભાવળીના વિરહદુઃખને બતાવનારું છે સંસારમાં દુઃખ તો અનેક પ્રકારના છે, સંસારજ દુઃખનો ભરેલો છે, પરંતુ વ્યવહારમાં ગણાતા સર્વ દુઃખોમાં સ્ત્રીને પતિવિરહનું દુઃખ તે સર્વ કરતાં પ્રથમ પંક્તિતુ દુઃખ છે. તેમાં પણ જીવતા પતિનો અણધાર્યો વખતે અચોક્કસ સ્થિતિવાળો વિરહ અત્યંત સંતાપ ઉત્પન્ન કરે છે શુભાવળી કાઢી હતી, ભણેલી હતી, સુઝ હતી, પરંતુ ભાવી પાસે તેનું કહાપણ ચાલી શક્યું નહીં અને ચાલી શકે તેમ પણ નહોતું. જ્યારે વીરમતીએ નટને કુકડો આપવા માટે મંત્રીને મોકલીને પાંજરું મંગાવ્યું તે વખતે શુભાવળીને જે અનહદ કષ્ટ ઉત્પન્ન થયું છે તે શુભાવળીજ જાણી શકે તેમ છે. કેટલાક દુઃખોની ખરી ખબર તેના અનુભવીઓનેજ પડી શકે છે તે ઝેકવાર સાસુની સામે પણ થાત અને પાંજરું આપવામાં આનાકાની પણ કરત; પરંતુ કુકડાને અહીં રાખવામા વીરમતી તરફનો પૂરેપૂરો ભય હતો, જીવનું જોખમ હતું તેથીજ શુભાવળીએ તેને સોંપવાની હા પાડી. તેણે જે શબ્દો કહેવા જોઈએ તે ગદ્યા કુકડાને કહ્યા. તેણે તેના ઉત્તરમાં વાચા તો નહોતી, પરંતુ નખવડે ભૂમિપર અક્ષરો લખીને શુભાવળીને અત્યંત દિલાસો આપ્યો, પોતાની શીકર ન રાખવા કહ્યું અને પોતે મનુષ્ય થઈને પાછા આવશે અને રાજ્ય કરશે એવી આશા પણ આપી સત્પુરૂષોના વચનો સાચાંજ પડે છે તે આપણે આગળ જોઈશું. હાલ તો ચંદરાજ અને શુભાવળી બન્નેની વિરહાતુર દશા જોઈ તેમાંથી આપણે શો સાર ગ્રહણ કરવાનો છે તે વિચારીએ.

ગમે તેટલું સુખ પ્રાપ્ત થાય કે ગમે તેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય પણ તે ટકી રહેવી ભાગ્યાધીન છે. દૈવ પણ જાહુ સુખીને જોઈને તેની ઇર્ષા કરે છે, કર્મરાજ તેનો વિરોધી

થઈ પડે છે, મોહરાજા જુદી જુદી સ્થિતિમાં પોતાનું વિચિત્રપણું બતાવવા ઉત્સુક રહે છે, તેમ છતાં પણ જ્યાંસુધી લાગ્ય પ્રાણ હોય છે ત્યાંસુધી કોઈનું આલતું નથી; પણ જેવી લાગ્યદશા મંદ પડી કે તે સૌ પોતાનો હાથ જતાવવામાં ઠસુર કરતા નથી. જ્યારે ચંદરાજા અને શુભાવળી જેવા પુણ્યવાન, નીતિવાન અને ધર્મપરાયણ જીવો પણ આવી દુઃખી સ્થિતિમાં આવી પડે અને તેને પણ ગુનુષ્ય જીવંતીમાં પશુપણું વેઠવું પડે તો તેની પાસે આપણી જેવા પામરનો શો આશરો ? તેથી પ્રાપ્ત થયેલા સાંસારિક સુખમાં કિંચિત્ પણ આસક્ત થવું નહીં, તે નિરંતર ટકી રહેશે તેમ માનવું નહીં, તેમાં સારજૂત શું છે તેનો વિચાર કર્યા કરવો અને અસાર જેઠમાંથી, અનિત્ય આયુષ્યમાંથી અને વિનાશી દ્રવ્યાદિક-માંથી પણ જે સાર લઈ શકાય-ઉત્તમ કાર્યમાં, આત્મસાધનમાં તેને જેટલું ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેટલું વગર સંકોચે, વગર વિલંબે, ક્ષણેના પણ વિશ્વાસ રાખ્યા સિવાય અને આત્મ-વીર્યને જરાપણુ ગોપવ્યા સિવાય ઉપયોગમાં લેવું, તેના સદુપયોગ કરવો, તેનાવડે જેટલો સાર મેળવાય તેટલો મેળવી લેવો, આત્મસાધન કરી લેવું અને શરીર કે દ્રવ્યાદિ ગમે ત્યારે વિનાશ પામે ત્યારે કિંચિત્ પણ તેનો લાભ ન લીધાનો ખેદ ન થાય તેમ કરવું. અહર્નિશ તેને માટે તત્પર રહેવું અને તે સ્થિતિને પણ આનંદથી વધાવી લેવાય એવી દૃઢતા પ્રાપ્ત કરવી.

શુભાવળી પાંજરું સચીવને આપે છે, તે વીરમતીને આપે છે, અને વીરમતી નટને બક્ષિશ કરે છે, નટ તેને લઈને સ્વસ્થાનકે જાય છે. ત્યારપછી શુભાવળીની અને ચંદરાજાની જાનનેની સ્થિતિ સરખી થઈ પડે છે સ્નેહીઓની વિરહાતુર દશાનો અનુભવ લેખદ્વારા થઈ શકે તેમ નથી; કારણ કે પ્રસૂતિની પીડા વધ્યા જાણી શકતી નથી, સાક્ષી કે જુગાની આપનારની સ્થિતિનો અનુભવ વધીલ કે ન્યાયાધીશને થતો નથી, દરદની પીડા અને તેની લાગણી તથાપ્રકારે વૈદ કે ડાક્ટર સમજી શકતા નથી, નિર્ધનની ગુપડીમાં રહેલાંના દુઃખનો કે સંતોષનો અનુભવ શ્રીમાનોને જાગ્રતામાં બેઠા બેઠા થતો નથી, જાળકોને રમત છોડી બણવું કેટલું મુશ્કેલ લાગે છે તેનો અનુભવ મહેતાજી કે માસ્તરને થતો નથી; તેમ શુભાવળી કે ચંદરાજાના વિરહાતુરપણાનો અનુભવ આપણને તેવી સ્થિતિમાં આવ્યા સિવાય થઈ શકે તેમ નથી તેનો ખરો અનુભવ તો તે બે જણનેજ પરસ્પર થઈ શકે તેમ છે. અહીં શુભાવળી મંત્રીને પાંજરું પાછું લાવવા વિનવે છે, જોખો પાધરે છે અને અહીં કુકર્ડ શિવમાળાના મૂકેલા ગીકાઈ અને મેવા આરોગ્યવા જાય છે પણ ગળે ઉતરતા નથી ગળે કેમ ઉતરે ? નજ ઉતરે, પરંતુ છેવટ જાનને સુસ હોવાથી પોતાની સ્થિતિને સમજી જાય છે અને મન વાળે છે.

નટો પાંજરું લઈને પ્રયાણ કરે છે તે વખતના ડાહ્યાના ઢમકારા સાંભળી શુભાવળી પાંજરું જોવા ઉપરની બૃગિકાએ ચડે છે. જુઓ સ્નેહનું આકર્ષણ કેટલું છે ? પ્રાણી મોહને વધ થઈ પોતાની સ્થિતિને ટેટલી બુલી જાય છે ? પાંજરું દેખાવાથી કંઈ લાભ નથી, માત્ર નેત્રની અતિ અદ્ય સમયની તૃપ્તિ છે, તેમ ન દેખાવાથી નુકશાન નથી, પણ ત્યારે

પાંજરું દેખાતું બંધ થાય છે ત્યારે તે મૂર્છા ખાઈને ધરણી ઉપર ઢળી પડે છે આ બધો મોહનો વિલાસ છે. મોહ પ્રાણીને ભાન બૂલાવી દે છે, કર્તવ્યથી ચૂકાવે છે, અકર્તવ્ય કરાવે છે. મોહને વશ થઈ પ્રાણી આત્મઘાત પણ કરે છે કે જેને પરિણામે દુર્ગતિ સિવાય બીજું કંઈ પણ લભ્ય થતું નથી.

મંત્રી ખરી હકીકત નટોને સમજાવી આવે છે, તેથી જો કે પ્રથમથી તેમનો કુર્કટ-પર રાગ તો હતોજ, પરંતુ તેમાં વૃદ્ધિ થાય છે. તેઓ તેને પોતાના ખરા રાજાજ માને છે. એક કુકડો વીંછાવાળા ઉકરડામાં ભમે છે ત્યારે એક મોનાના પાંજરામાં મનુષ્યના માથા ઉપર રહે છે અને છત્ર આમર વીંળાય છે એક કુકડાનો જ્યાં ત્યાં તીરસ્કાર થાય છે ત્યારે બીજા કુકડાને રાજાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે અને તેની રક્ષા કરવા સાથેના સાથે ભમે છે. આ બધી પુન્યોદયની નિશાની છે. પ્રાણીએ કરેલા સત્કર્મો ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ હાજર થઈને પોતાનું ફળ જતાવ્યા વિના રહેતા નથી. શુભાવળી અનેક પ્રકારની ખાનપાન વિગેરે વસ્તુઓ કુર્કટ માટે મોકલે છે અને છેવટે તેની રક્ષા માટે સામંત રાજાઓને પણ મોકલે છે. આ બધું સાચા સ્નેહનું પરિણામ છે.

અહીં આપણે વીરમતીની સ્થિતિ પણ જાણવા લાયક છે. કુકડાના જવાથી તેના મનમાં એક ફાંસ જાય છે, તે મનમાં આનંદ માને છે, અને જેનું પોતે માને છે તેનું બીજાને મનાવવા શુભાવળી પાસે આવે છે, પણ તે મૂર્ખાને ખગર પડતી નથી કે અહીં તો વરહની જવાળા પ્રકટી રહી છે. તેનું સાંત્વન થવાને બદલે તેના શબ્દોથી તેમાં તેલ હોમાય છે કે જેથી તે જવાળા વૃદ્ધિ પામે છે. વીરમતી કહે છે કે-‘ જોજે હવે આપણે સ્નેહ કેવો વૃદ્ધિ પામે છે ? ’ પણ તેને ખગર નથી કે અહીં તેનાપર સ્નેહનો તો અંશજ નથી. બીજજ નથી તો વૃદ્ધિ શું પામવાનું હતું ? સ્વાર્થી અને કૃતદ્રષ્ટી માણસો પોતાની ધારણામાં મશગુલ રહ્યા કરે છે, પરંતુ તેનું પરિણામ લાભદાયક કદાપિ આવતુંજ નથી. શુભાવળીના ટાઠા હોંકારા સાંભળી વીરમતી ચાલી જાય છે તેને પણ સ્ત્રીપણના રાજકર્ત્રી થવાની ઉલટ વધી છે પણ તેને ખગર નહોતી કે બધો સરવાળો ગણીને એક સાથે આગ-બપોર હિંસાળ દેવો પડશે. જો આ દુનિયામાં-આ કળિકાળમાં પણ પાપીને પાપનો બદલો મળ્યા વિના રહેતો નથી તો પછી તેવા સત્સુગમાં તેના બદલો મળે તેમાં તો શી નવાઈ ?

શુભાવળી પાસેથી પાંજરું લઈને માર્ગે પડેલા નટો ફરતા ફરતા પૃથ્વીભૂપણુ નગરે આવે છે. ત્યાં સાઈ દાન મેળવી ફરતા ફરતા સિંહલદ્વીપે પહોંચે છે ત્યાં પણ પ્રથમ પ્રવેશ તો સુખે સુખે પસાર થાય છે, પરંતુ બીજા પ્રવેશમાં સિંહલારાણી દેખાવ આપે છે અને તે પોતાના પતિ પાસે આગ્રહપૂર્વક કુકડો મંગાવી આપવાની માગણી કરે છે, વિચક્ષણ રાજા પ્રથમ તો તેને સમજાવે છે, પરંતુ પાછળથી રાણીના હકને આધીન થઈ કુકડાની માગણી કરવાને એવકોને મોકલે છે તેની માગણીનો ચોખ્ખો ઉત્તર નટ તરફથી મળતા રાજા ન્યાયને ભૂલી જઈ જાળાકાર કરવા તૈયાર થાય છે લશ્કર લઈને નીકળે છે, પરંતુ

પરિણામે સત્યનેા જય થાય છે એમા ચંદરાજની પુણ્ય પ્રકૃતિ પણ અવાતર કારણરૂપ છે સિંહચંદરાજને પરાસ્ત કરી કુર્કટ સહિત નંદો આગળ પ્રયાણ કરે છે

નંદો અનુક્રમે ચોતાનપુર આવે છે ત્યાના મત્રીની પુત્રી શ્રેષ્ઠીપુત્ર લીલાધર સાથે પરણાવેલી છે લીલાધર હજીસુધી ઉછરતી વયમા હોવાથી તેની પાસે માગવા આવેલા એક રકનું અપમાન કરી તેને તો કાઢી મૂકે છે રક પણ તેના માથાનેા નીકળે છે, તે ખરેખરા ભર્મસ્થાનમા પ્રહાર કરે એવા શબ્દમાણુ મારે છે લીલાધરને તે આરપાર ઉતરી જાય છે તેના મનમા ચોક્કસ થાય છે કે- ' પરદેશ જવુ અને હાથે કમાણી કરવી ' આ વિચાર તેના પિતાને તે જણાવે છે તેના પિતા આવ્યા ત્યારે ત્રુષ્ટ ખાટલી ઉપર સુતો હતો, તે રીસાયાની નિશાની છે પિતા જાહુ રીતે સમજાવે છે, પણ તે માનતો નથી તેના સસરા સુશુદ્ધિ મત્રી પણ પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ તે નિષ્ફળ જાય છે શેઠ જેમ તેમ કરી જમાડે છે પછી રાત્રિએ લીલાવતી સમજાવશે એવી આશામા રહે છે લીલાવતી પણ પ્રયાસ કરવામા યાકી રાખતી નથી, કારણ કે તેનેા પતિ સાથે અપ્રતિમ પ્રેમ છે વળી તે સુરૂપા તેમજ વિચક્ષણ હોવાથી ચોતાને પણ એવો લાડેા છે કે હું પતિને સમજાવી શકીશ, પણ આશ્ચર્યમા દંડ થયેલો લીલાધર તેની વાત ઉપર ધ્યાન આપવુ તો દૂર રહ્યું પણ તેની સામી મીટ પણ માડતો નથી અર્પુર્વ સ્નેહ છતા અને સ્નેહ યોગ્ય પાત્ર છતા વૃત્તિ જ્યારે બીજામા રાકાણી હોય છે ત્યારે ઇદ્રિયો પણ જડ જેવી થઈ જાય છે અતે લીલાવતી થાકે છે અહીં મોહનીકર્મ બીજે રૂપે કામ ક્રોધે સીમે'હ તરીકે કાવતો નથી, ત્યારે દ્રવ્યમોહ તરીકે તેના અતરમા વાસ કરે છે તે સાથે માન તરીકે પણ સત્તા જમાવે છે, કેમકે રડના વચનેાએ માનદશા જાગૃત કરી છે મોહરાજ એક પ્રકારે ન કાવે તો બીજી રીતે પણ આ પ્રાણીને ચોતાના પન્નમાથી છુટો થવા દેતો નથી સુગ્ધ છવેા તેના પરાક્રમને જાણતા નથી, યાકી તે તો અપ્રતિહત પરાક્રમી છે ખરા જ્ઞાની પુરૂષોજ તેનેા અત આણી શકે છે મોટા મોટા તપસ્વીઓ જેના કદમા દેસી પડે એવી મનોહરા સ્ત્રી પણ આ વળત લીલાધર પાસે કાવી શકતી નથી અનુક્રમે સવાર પડે છે

બીજી રીતે સમજાવી શકાણેા નહીં ત્યારે હવે અનુક્રમ ઉપસર્ગ કરવાની શક્તિ છુદ્ધિમાન મત્રી અજમાવે છે પરદેશ જવાની તેના પિતા પાસે હા પડાવે છે અને સુદૂર્ત જોવારાવવા જોશીઓને તેડાવે છે લીલાધર ગણ થાય છે જોશીઓને વાત કરતા એવા સમજાવી દે છે કે તે છ મહીના સુધી સુદૂર્તજ આવતું નથી એમ કહે છે પછી આશ્ચર્ય કરીને પૂછતા કુકડો જોવે ત્યારે જવાનું સુદૂર્ત આપે છે મત્રી લીલાધરને રાજી કરી તૈયારી કરવા ચોતાને ત્યા લઈ જાય છે અને બીજી બાજુએ કુકડા માત્રને દેશાટન કરાવે છે લીલાધર તૈયાર થઈને રહે છે પણ કુકડાનેા શબ્દ ન સાંભળવાથી પ્રયાણ કરી શકતો નથી તે ઘણેા ઉચોનીચો થાય છે પણ કુકડાના શબ્દ વિના છ માસ નીકળેા જાય છે તેના મનમા પણ જોશીએ આવેલા સુદૂર્તથી વિરૂદ્ધ ન વર્તવાનું ઠસી ગયેલુ છે અનુક્રમે નિયતિ પગિપકન થાય છે એટલે કુર્કટચર સહિત નંદોનું ત્યા આવવુ થાય છે જનવામળ

હોવાથી સંયોગ પણ એવોજ અને છે. જુઓ ! નટોને ઉતારો મંત્રીના ઘર પાસે અપાય છે અને સાંજે નાટક કરવાની ના પાડવામાં આવે છે. જો તે વખતે હા પાડી હોત તો કુકડો મંત્રીના જોવામાં આવત અને તેને હરેક પ્રકારે તે દૂર કરત; પરંતુ લવિતવ્યતા પાસે મનુષ્યપ્રયત્ન ચાલી શકતો નથી. પાંચ કારણો પૈકી છ માસ સુધી મંત્રીના ઉદમરૂપી કારણે બળ ઠરું હતું, અત્યારે લવિતવ્યતા બળ કરે છે. પાછલી રાત્રે પ્રભાત થતાં કુકડો બોલે છે, જો કે તે પણ આગલા દિવસે લોકોના કહી જવાથી ન બોલવું ઠીક છે એમ સમજી મૌન થઈ ગયો હતો; પરંતુ સવારે સ્વભાવ દળાવી શકતો નથી. તે બોલે છે અને લીલાધર ધરની બહાર નીકળે છે. લીલાવતીનું જોર હવે ચાલતું નથી એટલે તે મોહવશ મૂર્છાગત થાય છે. સાવધ થતાં પતિમોહ કુર્કટ પરના દ્રેષરૂપે પરિણામ પામે છે. કોણુ વૈરી કુર્કટ નીકળ્યો કે જેણે મને પતિનો વિરહ પાડ્યો ? એમ તેના મનમાં થઈ આવે છે. પિતા મારફત કુર્કટની શોધ કરાવતાં તરતજ તેનો પત્તો લાગે છે. તેના પર વૈર લેવા માટે તે ડાહી વિચક્ષણ છતાં તેને મારી નાખવા તત્પર થાય છે. જો કે તેથી પતિવિયોગ દૂર થવાનો નથી એમ તે સમજે છે પણ આવેશમાં બુદ્ધિ ગંઢેર મારી જાય છે. તે પોતાના પિતાને કુકડો મંગાવી આપવા આશ્રહ કરે છે મંત્રી તેને સમજાવે છે, પરંતુ તે સ્વીકૃત છોડતી નથી. મંત્રી નટોને બોલાવી પ્રયત્ન કરી જુઓ છે પણ ત્યાંથી તો સંજ્ઞા ઉત્તરજ મળે છે. એટલે તે ફરીને પુત્રીને સમજાવે છે, અને છેવટે માત્ર એક વાર કુર્કટને તેની પાસે લાવી આપવાનું કબજા કરે છે. નટો તેનો વિશ્વાસ કરતા નથી, એટલે તે બદલામાં પોતાના પુત્રને સોંપીને કુર્કટનું પાનરૂં લીલાવતીને લાવી આપે છે. આ પુણ્યશાળી કુર્કટને જોતાંજ લીલાવતીનો તેના પરનો દ્રેષ ગળી જાય છે. તે તેને જોવામાં લે છે અને તેની સાથે વાત કરવા માટે છે બન્ને વિચક્ષણ છે. કુર્કટ મનુષ્યભાષા સમજે છે, તેમ લીલાવતી પણ પક્ષીભાષાથી તદ્દન અજ્ઞાત નથી. હવે તેઓ શા આલાપ સંલાપ કરે છે તે આગળ વાંચશું અહીં તો, કુર્કટની પુણ્યપ્રકૃતિ ઉપર લક્ષ આપવાનું છે કે કુર્કટ થયાં છતાં તેનું રક્ષણ અને પોષણ કેવું થાય છે ? કુર્કટપણમાં પણ તે સર્વત્ર પૂજ્ય છે અને તેનો વાળ પણ કોઈ વાંકો કરી શકતું નથી. આ હકીકતને લક્ષમાં લઈને ભવ્ય જીવોએ અનેક પ્રકારના પુણ્યનો સંચય કરવો જો પુણ્ય ગાંધ્યું હશે તો દરેક સ્થિતિમાં, દરેક વખતે, દરેક પ્રસંગે ગમે તેવા સંયોગોમા ઉપયોગીજ થશે બીજી વાત એ ધ્યાનમાં રાખવી કે આ જગતમાં જેનો સંયોગ તેનો વિયોગ થાયજ છે, તેથી આ સંયોગોને અચળ માની તેમાં તીવ્રતા ધરાવવી નહીં. લીલાવતીને જો તેમાં અતિ તીવ્રતા હતી તો મૂર્છાત થવું પડ્યું અને વિયોગ તો થવાનો હતો તે થયો. વસ્તુ માત્ર સંયોગ અને વિયોગ બે સ્વભાવવાળીજ હોય છે. એક વખત મળેલ વસ્તુનો અચુક કાળે વિયોગ થાયજ છે. આ વાત જગતના નિયમ તરીકે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી. જેઓ એ વાત ધ્યાનમાં ન રાખતા ઇષ્ટ-વિયોગાદિ અનિષ્ટ પ્રસંગે અકળાઈ જાય છે, તેઓ સ્વપરને અનેક પ્રકારની વિડંબના કરે છે અને ફોગટનો કર્મબંધ કરે છે. તેમ કરવાથી વિયોગસ્થિતિ કિંચિત્ પણ ઘટતી નથી અને શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી ઉલટો દુઃખમાં વધારો થાય છે ઇષ્ટસંયોગ વિગેરે પ્રસંગોમાં

પણ એવા મનુષ્યોજ લયલીન થઈ જાય છે અને પ્રાપ્ત થયેલ ઇષ્ટ પદાર્થોને નિરંતર સંયોગમાં રહેનારા માને છે એ પ્રસંગે રાગદશાને આધીન થઈ અનેક પ્રકારના કર્મબંધ કરે છે; પરંતુ સંયોગ પણ અમુક સ્થિતિ પર્યંતજ રહે છે, નિરંતર અવિચ્છિન્ન તેને તે સ્થિતિમાં રહેતોજ નથી. એવો જગત સ્વભાવજ છે. માટે સંયોગ વિયોગ જાનને અવસ્થામાં સુગ જનોએ પોતાની ચિત્તવૃત્તિને જેમ જાને તેમ વધારે સ્થિર રાખવી અને કર્મબંધ ન કરવો. આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને જાનને સરજોસરખી સ્થિતિવાળા-વિયોગના દુઃખે દુઃખીનો વાર્તાલાપ સાંભળવા-જાણવા સાવધાન થવાનું સૂચવવામાં આવે છે.

હાહા.

- કહે વચન લીલાવતી, રે રે પંખીરાજ;
વિણુ અવગુણુ તેં મુજ થકી, વેર વસાવ્યું આજ. ૧
- દીસે બાહિર પુટરો, પણ કડુઓ આલાપ;
તેં મુજ કીધો પિઉવિરહ, તે કિહાં છૂટીશ પાપ. ૨
- તું કંચનપિંજર વસે, સદા મુખી બહુ ભોગ;
તું પરવેદન નવિ લાહે, દુસ્સહ કંતવિયોગ. ૩
- તું પંખી વિણુ પંખિણી, વનમાં વ્યાકુળ થાય;
તો અમે સરજી નારિઉં, પતિવિણુ કિમ દિન જાય. ૪
- હોશે ઘણા વિછેહિયા, તેં ખૂરવ ભવ કોય;
તો થયો એણે ભવ કુકડો, હૃદય વિચારી જોય. ૫

હાહાનો ભાવાર્થ.

લીલાવતી કુર્કટ પ્રત્યે કહે છે—“હે પક્ષીરાજ ! તેં ફાગટ મને અવગુણ કરીને મારી સાથે વેર વસાવ્યું. તું ઉપરથી કુટકો લાગે છે પણ અંદરથી કડવો જણાય છે. તેં શબ્દ માત્ર બોલીને મારા પિયુષી મને વિરહ પડાવ્યો, તેના પાપથી તું કયાં છૂટીશ ? તું સોનાના પાંજરામાં રહીને નિરંતર આનંદ ભોગવે છે, તેથી તને પારકી વેદનાની ખબર પડતી નથી. પણ હે કુર્કટ ! પતિનો વિરહ સીને અત્યંત દુઃસહ હોય છે તમે પંખી છો, તેમાં પણ પંખીણી પંખી વિના વ્યાકુળ થઈ જાય છે, તો અમે તો મનુષ્ય થયા છીએ, એટલે અમારા સ્ત્રી જાતિના દિવસો પતિ વિના કેમ જાય ? તે પૂર્વ ભવે આવો ઘણાને વિયોગ પડાવ્યો હશે તેથીજ આ ભવે પંખી થયો જણાય છે હૃદયમાં વિચારી જોજો. ૧-૫.

અવિવેકી તિર્યંચ તું, નિપટ નિહુર નિરમોહ;
જે તું બોલ્યો ન હોત તો, હોત ન કંતવિછોહ.
તેં મુજથી નાણી દયા, અહો વિહંગમ ભૂપ;
પણ મુજને આવી દયા, દેખી તાહરૂં રૂપ.

૬

૭

ઠાળ ૨૮ ચી.

(આણસરા યોગી—એ દેશી.)

કુકડ વચન સુણિ વેધાલો, કર્યો વિણ પાવસ વરસાલો રે; વેધક જગ
વિરલા, જાગ્યો વિરહ પડ્યો પિંજરમે, થયો મુરછિત વચનને મરમે રે. વેં ૧
ઉંડા મૂકે સખળ નિસાસા, ભવરૂપના નિરખી તમાસા રે; વેં લીલાવતીએ કુકડ
લીધો, લીડી હ્રદયથી જાગ્રત ક્રીધો રે. વેં ૨ રે પંખી કિમ ઇમ દુઃખ પાવે, મેં
તો કહ્યું તુજ ભોળે ભાવે રે; વેં મુજને તો દુઃખ જે પિયુ આલ્યો, પણ તુજને
શ્યો દુઃખ સાલ્યો રે. વેં ૩ તાહરૂં તો દુઃખ દેખી નેણે, પડી સાહમી લહેણથી
દેણે રે; વેં મેં જાણ્યું તું મનાવીશ મુજને, પડ્યો ઉલટો મનાવવો તુજને રે.
વેં ૪ મુજથી ઘણો તું વિરહી દિસે, શ્યો દુઃખ છે કહો સુજગીશો રે; વેં કહ્યું

તમે પંખી જાતિજ અવિવેકી છો. વળી તું તો અત્યંત નિહુર અને નિર્મોહી
જણાય છે. જે તું કાંઈક વિવેક રાખીને બોલ્યો ન હોત તો મને પતિ વિયોગ ન થાત.
હે પક્ષીરાજ ! તને તો મારી ઉપર દયા ન આવી પણ મને તારૂં રૂપ જોઈને દયા આવે
છે. " ૬-૭.

ઠાળ અઠાવીશમીનો સાવાઈ.

આ પ્રમાણેનાં મર્મમાં ઘાત કરે તેવાં લીલાવતીનાં વચનો સાંભળીને કુકડને એકદમ
પોતાની પૂર્વાવસ્થા સાંભરી આવી તેથી જેમ વગર ઋતુએ વરસાદ વરસે તેમ આંખમાંથી
અશ્રુની ધારા વરસાવતો સતો તે એકદમ મૂર્ચ્છિત થઈને પાંજરામાં પડી ગયો, અને ઊંડા
નિસાસા મૂકવા લાગ્યો. તે જોઈ લીલાવતી એકદમ ગભરાઈ ગઈ. તેણે પાંજરામાંથી તેને
કાઢીને પોતાની બાથમાં લીધો અને તેને ગરમી આપી સાવધ કર્યો. પછી તે કહેવા લાગી
કે—“ હે પંખી ! મેં તો તને ભોળે ભાવે કહ્યું, તેમાં તને આટલું ગંધું દુઃખ કેમ લાગી
ગયું. મને તો મારા પિયુના વિયોગનું દુઃખ સાલે છે તેથી મેં કહ્યું પણ તને એવું શું
દુઃખ સાલે છે કે જેથી તું મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો ? મારે તો ઉલટું લેણાનું દેવું થયું. મેં
જાણ્યું તું મને મનાવશે તેનો મારે તને મનાવવો પડ્યો. ૧-૪ પરંતુ તું મારા કરતાં પણ
વધારે વિરહી દેખાય છે, તો તને શું દુઃખ છે તે કહે. " પછી કુકડે ભૂમિ ઉપર અક્ષરો લખીને

કુક અક્ષર લખી તાલ, હું છું ચંદ આભાપુરી રાજરે. વેં ૫ મેં તો કાંઈનો લીધો ન દીધો, પણ માથે કુર્કટ મુજ દીધો રે; વેં વિછુહી ગુણાવળી નવસ સનેહી, કહું દુઃખની વાતડીઉં કેહી રે. વેં ૬ તે મુજ ખટકે હું તસ ખટકું, વળી નાટકીયા સંગ ભટકું રે; વેં કિહાં પુર કિહાં ઘર કિહાં નર કરણી, કિહાં રાજ્ય કિહાં તે ધરણી રે. વેં ૭ તુજ પતિ જોહ થયો પરદેશી, તુજને તે મળશે સુવિશેષી રે; વેં પણ મુજ વીછડીયાના મેળા, તે તો કેવળી જાણે વેળા રે. વેં ૮ મુજ દુઃખ સરિખો ન દુઃખ તુજ ખાઈ, કિહાં કંચનગિરિ કિહાં રાઈ રે; વેં ધરણી માહરી જગમાંહે દુઃખણી, તેહથી અસંખ્યગુણી તું સુખણી રે. વેં ૯ તું પતિ વિણુ ક્ષણમાં દુઃખ પામી, તો મુજ ધરણીમાં શી ખામી રે; વેં ભોગવે જે દુઃખ માહરી રાણી, તેહ માંહે તું જાણે તણાણી રે. વેં ૧૦ કુર્કટ વચને લીલાવતી હરખી, એ તો જોડી મિલી ગિહુ સરખી રે; વેં મનમાં તમે દુઃખ ચંદ મ વહેશો, વહિલી ઝઘડિ રમણી તે લહેશો રે. વેં ૧૧ મનમાન્યા તમે માહારે ભાઈ, વિધિની જોડી એહ સગાઈરે; વેં પામો જો તમે નરપદ ફેરી, તો મળજો મુજને એકવેરી રે. વેં ૧૨ જે અવિચાર્યું કહું હોય તમને, તે

જણાવ્યું કે—“ હું આભાપુરીનો ચંદ્રસાગર છું. મને કાંઈ લીધા દીધા વિના મારી ઓરમાન માતાએ કુકડો ણતાવી દીધા છે. મને મારી રાણી ગુણાવળીનો વિરહ ખટકે છે. મારા દુઃખની હું કેટલીક વાત કહું, કહી જાય તેમ નથી. મને એ ખટકે છે, એને હું ખટકું છું, વળી આમ નાટકીયાની સાથે હું ભટકું છું, ક્યાં તે માફ નગર, ક્યાં માફ રાજ્ય, ક્યાં તે રાણી, ક્યાં મનુષ્યપણે રહેવું અને ક્યાં તિર્યંચપણે દુઃખ ભોગવવું ! મારા દુઃખનો પાર નથી. તારા પતિ પરદેશ ગયેલ છે તે તો કાલે આવશે અને તને મળશે; પરંતુ મારા વિછેહનો મેળો તો ઘણે કે નહિ તે પણ કોણ જાણે ? મારે છે ખડેન ! મારા જેવું તારે દુઃખ નથી. મારા અને તારા દુઃખમાં રાઈ અને પર્વત જેટલું અંતર છે. વળી મારી સ્ત્રી જેવી દુઃખીણી છે તેના પ્રમાણમાં તું અસંખ્ય ગુણી સુખીણી છે. તું એક ક્ષણના પતિના વિરહમાં દુઃખી થઈ ગઈ તો મારી રાણીને કેમ થતું હશે તેના વિચાર કર. તેના દુઃખના પ્રવાહમાં તું તો તણાઈ જાય તેમ છે.”

આ પ્રમાણેનાં કુર્કટના વચનથી લીલાવતી કાંઈક પુરૂષી થઈ—તેને પોતાતું દુઃખ અદ્ય લાગ્યું. તેણે વિચાર્યું કે—“ આ તો સરખે સરખી. જોડ મળી છે. ” પછી તેણે ચંદ્રસાગરને કહ્યું કે—“ હે ચંદ્રસાગર ! તમે દુઃખ જહુ ધરાવશો નહીં, થોડા વખતમાં તમને તમારી ઝઘડિ અને રમણી વિગેરે બધું પ્રાપ્ત થશે. તમે મારા મનના માન્યા ભાઈ છો અને હું તમારી બહેન છું. વિધાતાએજ આ સગપણ કરી દીધું છે. હવે તમે જ્યારે મનુષ્ય થાઓ ત્યારે જરૂર મને મળજો. ૫-૧૨. મેં જે કાંઈ વગર વિચાર્યું તમને કહું હોય તેની ક્ષમા કરજો

બક્ષને ગુનહો અમને રે; વેં રે વીરા તુજ આશા કળને, વળી વહેલા આવીને
મળને રે. વેં ૧૩ મુજને રખે ક્ષિણ એક વિસારો, મેં તો સફળ કર્યો છે જન-
મારો રે; વેં નટને સોંપ્યો કુર્કટ પાછો, આવ્યો ગેહ મંત્રીસુત આછો રે. વેં ૧૪
હવે નટ સુભટ ઘણા મેદુરથી, ચાલ્યા તેહ પોતનપુરથી રે; વેં દેશ અનેક નગ-
રીઉં અનેકા, ભેતાને રમતા સુવિવેકા રે. વેં ૧૫ વળી બહુ નૃપથકી લડતા વાટે,
તેહ કુર્કટ ચતનને માટે રે; વેં તે નટ લોકતણે મન લાવ્યા, ઇમ વિમલપુરીએ
આવ્યા રે. વેં ૧૬ આંખો રાખ્યો હુતો જિહાં માએ, તિહાં ડેરા કર્યા નટરાયે
રે; વેં અઠાવીશમી ત્રીજે ઉલ્લાસે, કહી ઢાળ મોહને સુપ્રકાશે રે. વેં ૧૭

ફહા.

તેણે અવસર કુકડે, દિઠા તે અહિંઠાણ;
હરખીને નિરખી પુરી, પૂરવ પ્રેમ પ્રમાણ. ૧
ઇહાં તો લચ્છીપ્રેમલા, ભાડે પરણી જેહ;
તે નગરી એ તો ખરી, નહીં લવ માત્ર સદેહ. ૨
હું ઇમ જે પંખી થયો, એહ પુરી પરસાદ;
વળી ફિરી આવ્યો ઇહાં, સહિ તો ટળે વિપાદ. ૩

અને હે વીરા ! તમારી આશા ફળીભૂત થશે મને વહેલા આવીને મળશે અને મને
ભૂલી જશે નહીં મેં તો તમને ભેદને જન્મારો સફળ કર્યો છે " આ પ્રમાણે કુર્કટ
સાથે વાતચિત કરીને નટને તે પાછો સોંપ્યો એટલે મત્રીપુત્ર પણ ઘરે આવ્યો ૧૩-૧૪

હવે નટ ત્યાથી નીકળી અનેક ગામો અને શહેરો ફર્યા, ઘણી જગ્યાએ કુર્કટ માટ
લંછુ પણ પડ્યું નટની કળા અદ્ભુત હોવાથી લોકોને તે ગમી ગયા એમ ફરતા ફરતા
તેઓ અનુક્રમે વિમળાપુરીએ આવ્યા અને જ્યાં માતા વીરમતીએ આખો રાખ્યો હતો
ત્યાજ ડેરા તણુ નાખીને પડાવ કર્યો આ અઠાવીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ સારી રીતે
પ્રકાશિત કરી છે ૧૫-૧૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

કુર્કટે તે જમીન ઓળખી તેને પૂર્વનો પ્રેમ યાદ આવ્યો જેમલાલચ્છીને ભાડે પરણ્યાનું
પણ સ્મરણ થયું. તેણે ધાર્યું કે " જરૂર આ તેજ નગરી છે કે જેના કારણથી હું પખી
થયો છું હવે પાછો ફરતો ફરતો ત્યાજ આવ્યો છું તો માફ દુખ નાશ પામવા સભવ

કિંહા આલા કિંહા વિમલપુર, મેળો સુગમ ન હોય;
જીવતકાં મેળાવડો, ખરૂં કહે સહુ કોય. ૪

ઈહાં મુજને આવ્યા તણી, રહેતી હોંશ અસંખ;
સહિ તો તેહિજ કારણે, વિહિ મુજ દીધી પંખ. ૫

તે ઉપવનમાં નટ પ્રમુખ, રહ્યા કરી આચાર;
હવે મુણો સહુ પ્રેમલાલ-લચ્છીનો અધિકાર. ૬

સહીઓમાં બેઠી હતી, ડાળી ફરકી નેણ;
થઈ પ્રમુદિત પ્રેમલા, વદે સુરંગા વેણ. ૭

હાળ ૨૯ મી.

(આછેનાલની—એ દેશી)

રે સહિઓ શિરતાજ, તનુચેષ્ટાથી આજ, આછેલાલ હોવે કંત મેળાવ-
ડોજ, સોળા વરસે ઉદ્ધાર, દેવીવચન અનુસાર, આં મિલતો દીસે તાકડોજ.
૧ પણ મુજ મનમાં એહ, સહિઓ રહે સદેહ, આં કિહાં પિયુ કિહાં આલા-
પુરીજ; નહીં સદેસો કોય, કિમ ઇમ મેળો હોય, આં ખોટી કિમ હોશે સુરીજ.
૨ દેવીવચન અમોઘ, કહે સહુજનના એઘ, આં તાસ જણાશે પટંતરોજ;

છે. કયાં આલાપુરી અને કયા વિમળાપુરી ? તેનો મેળો સુગમ નથી, પરંતુ પડિતો કહે છે કે ‘જીવતો મનુબ મેળો પામે’ તે વાત ખરેખરી છે અને અહીં આવવાની હોશ ઘણી હતી પણ આવી શકું તેમ નહોતું, તે કારણેજ વિધાતાએ અને પછી જનાવી પાંખ આપી જણાવ છે. ” આ પ્રમાણે કુર્કટ વિચાર કરે છે અને નટો ત્યાં આનંદથી રહે છે હવે પ્રેમલાલ-લચ્છીનો અધિકાર સાબળો—પ્રેમલાલ-લચ્છી પોતાના મહેલમાં સખીઓ સાથે બેઠી છે તેવામાં તેનું ડાણું નેત્ર ફરક્યું એટલે તે ખુશી થઈને મીઠા વચનો કહેવા લાગી ૧-૭

હાળ ઝોગણીશમીનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલા સખીઓને કહે છે કે—“ આ મારી ચરીરચેષ્ટાથી મને જણાય છે કે જરૂર મારા શીરતાજ—મારા વ્વામીનો મને મેળાપ થવો જોઈએ તેમનો વિયોગ થયા સોળ વર્ષ થઈ ગયા છે તે વખતે કુળદેવીએ પણ કહ્યું હતું કે ‘સોળ વર્ષ પછી તને પતિનો મેળાપ થશે ’ તેનો તાકડો જરાજર મળ્યો છે પણ મારા મનમાં મોટો સદેહ છે કે—કયા આલા-પુરી અને કયા મારા ભર્તાર અહીંથી ગયા પછી કોણ સદેશે કે કાગળપત્ર પણ નથી, તેનો મેળો શી રીતે થશે ? પણ દેવીનું વચન મિથ્યા થાય તે પણ સંભવતું નથી ૧-૨ કેમકે દેવવાણી અમોઘ હોય છે, એમ સૌ કહે છે હવે તેની ખજાર પડશે. મને વારંવાર એમ

માહરો પ્રાણુઆધાર, કોઈ કોશ હજાર, આં કિમ કરી ભાંજશે આંતરોજ. ૩
વિરહ સ્થિતિ પરિપાક, થયો દિસે અર્વાક, આં આજ ભરોંસો એહવાજ;
એહમાં મીન ન મેષ, આજ કલ્યાણ વિશેષ, આં સહી મુજ પિયુ મળ્યો સંલ-
વેજ. ૪ કહે તવ સજનીઓ એમ, પામી પૂરણ પ્રેમ, આં તાહરું કહું હોજ્યો
ખરુંજ; પીયરનો જે પ્રેમ, નિંદો જાયે કેમ, આં પણ સ્ત્રીવલ્લભ સાસરુંજ. ૫
અંદ જિશ્યો પ્રાણેશ, અનોપમ સુંદર વેશ, આં સહુને કાણુ નવિ વિસરેજ;
વહાલો મળશે આય, એ નહીં નિઃકુળ થાય, આં ધમ જે નિત તપ તું કરેજ.
૬ હુઈ અવધિ અનંત, કિમ હજી મળે નહીં કંત, આં કાળે ઉંઘર પણ ફળેજ;
હોવે કરીર પટીર, તીર જિહાં તિહાં નીર, આં તિમ તુજ વિરહ ન કાં ટળેજ.
૭ એહવે તેહ વિહંગ, લેધ રંગ સુરંગ, આં નટ આંબ્યા દરબારમાંજ; ભેટયો
મવર નગરીશ, શિવનટ દે આશીપ, આં રવિ જિમ પ્રતપો સંસારમાંજ. ૮
નૃપ તુજ સોરઠ દેશ, વિમલપુરી સુવિશેષ, આં રહિતી હોંશ જોવા તણીજ;
પુરવ પુણ્ય અનુસાર, દીઠો તુજ દેહાર, આં મુજ ફળી આશા ધણી જ. ૯
આલાનગરી એક, દીઠી અમે સુવિવેક, આં કે દીઠી વિમળાપુરીજ; ધમ
કહી વાહ્યો ઢોલ, કાછ કસી રંગરોલ, આં માંડી નટે નટ આતુરીજ. ૧૦

થયા કરે છે કે હજારો ગાઉનો આંતરો શી રીતે ભાંગશે ? પણ હવે સ્થિતિનો પરિપાક
થયો હોય એમ જણાય છે એમાં મીનમેષ ફરક નથી. ખાકી આજે અંતઃકરણમાં ખાત્રી
થાય છે કે જરૂર મારા પતિ અને મળવા જોઈએ. ” આ પ્રમાણેનાં પ્રેમલાલચીનાં વચનો
સાંભળીને સખીઓ બોલી કે—“ હે બહેન ! તારું વચન ખરું પડ્યું. પીયરનો સ્નેહ
ગમે તેટલો હોય પણ સ્ત્રીને સાસરુંજ ખ્યાલ લાગે છે વળી અંદરજાળ જેવો તારો પ્રાણેશ
તો સૌને સાંભરે તેમ છે. કોઈ તેને ભૂલે તેમ નથી તારું તપ એવું છે કે જરૂર તને
તેનો મળેા થશે. દેવીએ આપેલી અવધી ધણી લાખી હતી તે પણ પૂરી થઈ છે, તો હવે
તારા પતિ મળવાજ જોઈએ, કેમકે કાળે કરીને તો ઉંઘરાનું વૃક્ષ પણ ફળે છે, કેરડાને
પત્ર પુષ્પ આવે છે અને ખાલી સરોવર જળવટે ભગાય છે; તો તારું વાસ્તિજીત કેમ ન
ફળે ? ફળવુંજ જોઈએ ” આ પ્રમાણે સખીઓ પરસ્પર વાતો કરે છે તેવામાં નટો પાજરું
સાથે લઈ રાજદરબારમાં આંબ્યા, રાત્રીને મળ્યા અને રવિ જેમ તમારું તેજ જગમાં તપજો
આવેા આશીર્વાદ આપીને કહું કે—“ હે રાજેન્દ્ર ! ધન્ય છે તારા સોરઠ દેગને અને
વિમળાપુરી નગરીને ! બહુ દિવસથી તે નગરી જોવાની હોંશ હતી તે આજે પૂરી પડી છે.
પૂર્વના પુણ્યથી તમારા દર્શન કરવાની અમારી આશા પણ પૂર્ણ થઈ છે. અમે બહુ
દેશમાં ધ્યાં પણ એક આલાપુરી જોઈ છે તેવી આ વિમળાપુરી દીઠી, ખીજી કોઈ નગરી જોવી
દીઠી નથી. ” આ પ્રમાણે કહીને કંઈ મારીને તેઓએ નાટક કરવાની તૈયારી કરી. ૩-૧૦

કાંધી ભૂમિ પવિત્ર, પુનઃ કુસુમ મુવિચિત્ર, આં તે ઉપર પિંજર ધર્યોછ; સુઘટ
ઘાટ વિખ્યાત, જાણીએ મુરગિરિ જાત, આં એહનો વંસ ઉભો કર્યોછ. ૧૧ દોરા
તાસ સમંત, ખાંધ્યા ખેંચી અનંત, આં જાણીએ કિરણ દિણંદનાછ; કીલક
ગતે રંગ, ધરણી લીણ અભંગ, આં માનીએ કોશ અગવિંદનાછ. ૧૨ શિવ-
માળા તેણીવાર, પહિરી સવી શણુગાર, આં વંસતળે ઉભી રહીછ; કે રામતા
કે ખંતિ, કે નિરમમતા ભંતિ, આં એહથી અન્ય ઉપમ નહીંછ. ૧૩ નટકન્યા
નરવેશ, મુરીઉં એહનો લેશ, આં દેખી ચમકિત હુધ સભાછ; રાજ મન સદેહ,
કુણુ છે કન્યા એહ, આં પ્રગટી કિહાંથી એ રવિપ્રભાછ. ૧૪ શિવમાળા અવિલોક,
નૃપ મકરંવજ કોક, આં તામ તેડાવી પ્રેમલાછ; આવી પુલકિત અંગ, ખેઠી
તાત ઉછંગ, આં સકળ કળાકુળ પેશલાછ. ૧૫ રે પુત્રી કહે ભૂપ, એ નટ
મુલટ અનૂપ, આં એ સહુ આભાપુરી હુતાછ; નિરખ તું ખેલ પ્રશંસ,
ખાંચો છે એહ વંસ, આં ઇહાં ચઢી ખેલશે નટસુતાછ. ૧૬ વિમલપુર નરનાગ,
આંચા નૃપ દરબાર, આં નટકીડા જોવા ભણીછ; નવ વિશ ત્રીજે ઉદલાસ,
ઢાળ એ પ્રેમ પ્રકાશ, આં મોહને ભાખી સોહામણીછ. ૧૭

પ્રથમ એક ઠેકાણે જમીન પવિત્ર કરી ત્યા કુસુમનો ઢગલો કરી તેની ઉપર પાજરૂં
મૂક્યું પછી ઘણો લાખો વાસ ઉભો કર્યો અને તેના દોર ચોતરફ બાધી દીધા ખીલા
મારીને તેને દ્રઢ કર્યા તે સૂર્યના કિરણો જેવા લાગતા હતા વળી તે દોરડાઓ રાતા-
રગની ભૂમિ ઉપર ન નિકળી શકે તેમ બાધેલા તેથી કમળના ડાંડા જેવા લાગતા હતા
પછી શિવમાળા તમામ શણુગાર સહુ પુરૂષનો વેશ ધારણ કરીને વશના મૂળ પાસે આવીને
ઉભી રહી, જાણે સાક્ષાત્ સમતા કે ક્ષમા કે નિર્મળતા ખડી હોય તેમ દિસતી હતી હવે
એથી વધારે તે શી ઉપમા આપીએ ? અર્થાત્ બીજી એક પણ વધારે ઉપમા આપી શકાય તેમ
નથી તેને જોઈને આખો સભા ચમત્કાર ખામી રાજ પણ વિચારવા લાગ્યો કે ‘ આવી
સુરૂપા કન્યા કેણુ હશે ? સાક્ષાત્ રવિપ્રભા જેવું તેનું તેજ છે ’ પછી રાજાએ તરતજ
નાટક જોવા પ્રેમલાલચીને બોલાવી તે પણ આવીને પિતાના ખોળામાં ખેડી રાજાએ પુત્રીને
કહ્યું કે “ આ નાટકીઆઓ આભાપુરીથી આવ્યા છે તેનું નાટક જો આ નટપુત્રી
ઉંચા વાસ ઉપર ચઢીને અનેક પ્રકારના ખેલ કરશે ” વિમળાપુરીના મનુષ્યો રાજાના
દરબારમાં નટના સર્વ ખેલો જોવાને આવ્યા ત્રીજા ઉદલાસની રસીલી ઝોગણુત્રીશમી ઢાળ
મોહનવિજયજીએ કહી ૧૧-૧૭

દુહા.

- શિવમાળા વંસે ચઢી, નાગરીક દગ સાથ;
ખેઠી કુખ્જસન કરી, કફલાફ સનાથ. ૧
- વાળ્યાં યોગાસન સકળ, નટ બાળા સુપ્રધાન;
કીધા નગરી લોકને, કેઇ સુરચિત્ર સમાન. ૨
- ઢોલ ઢમક્યા ભૂતળે, તિમ નટશબ્દ ઉચાર;
ખેલ મન્યો અતિહિ સરસ, કહેતાં નાવે પાર. ૩
- દોરે દોરે નવલ ગતિ, ખેલે સુતા અતિવ;
ચોની ચોરાશી લક્ષમાં, જિણુ વિધ વિચરે ભવ. ૪
- ખિંણુ એક વંસાગ્રે રહી, ફિરે ફેર અનુપાત;
જાણે કેવળીએ રન્યું, એ કેવળી સમુદ્ધાત. ૫
- વંસ તણી રમત રમી, આવી હેઠી બાળ;
ઉપશમથી કેઇ જાણીએ, પડયો પ્રથમ ગુણમાળ. ૬
- શિવમાળા નિજ તાતથી, આવી નમ્યો અવનીશ;
રજત હેમ મણિ વસ્ત્રનો, વૂઠો ધન જિમ ધીસ. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

રાજા આ પ્રમાણે વાત કરે છે તેવામાં નગરના લોકોના ભેટાંજ શિવમાળા વાંશપર ચઢી ગઇ અને ત્યાં જઇને કુખ્જસન કરીને બેઠી. તે ઉત્તમ નટબાળાએ યોગના બધાં આસનો કરી જતાંબ્યા, જેથી દેવના ચિત્રની જેમ લોકો સ્તબ્ધ થઇ ગયા. જમીન ઉપર ઢોલ બેસાડવા ગાતા હતા જેથી નટો શબ્દોન્યાર પણ વધારે કરતા હતા. એટલે ખેલમાં રસ પણ ખૂબ જામ્યો જેનું વર્ણન કરતાં પાર આવે તેમ નથી. એમ કેટલીક વાર વંશ-પર નૃત્ય કરી પછી દોરે દોરે નવા નવા પ્રકારે ખેલ કરતી જાણુ ચોરાશી લાખ ભવાયોનિમાં ભવ ભમતો હોય તેમ ફરતી હતી. ક્ષણવાર સ્થંભના ટોચ ઉપર રહી. ફરી તરતજ ચક્ર લેવાફ ગમનાગમન ક્રિયા કરતી હતી. જાણુ કેવળીએ કેવળી સમુદ્ધાત માંલ્યો હોય તેવી રચના કરતી હતી. વાંસ ઉપરથી રમત રમીને શિવમાળા નીચે ઉતરી તે જાણુ ઉપશાંત મોહ નામના અગ્યારમા ગુણકાણથી પડતો કેઇ પહેલે ગુણસ્થાનકે આવી જાય તેના જેવું બન્યું હતું. શિવકુંવર નટે શિવમાળાને સાથે લઇ રાજા પાસે આવી પ્રણામ કર્યા. રાજાએ પ્રસન્ન થઇને પુષ્કળ દાન આપ્યું. નગર લોકોએ પણ વસ્ત્રાદિકની વૃદ્ધિ કરી જેથી ત્યાં મોટો દગલો થયો. ૧-૭

ઢાળ ૩૦ મી.

(ઉઠેા કાન ઝગમગા—એ દેશી)

દીડીજ એહવે કુકડે, તેહવે પ્રેમલાલચ્છી રે; પરણી ધરણી એળખી, નાચ્યો તુરગ જિમ કચ્છી રે. ૧ આજ સુરગ વધામણાં, આજ તે ઉલટ અંગરે; સોળે વરસે ચંદને, થયો વનિતા પ્રસંગરે. આં ૨ ક્વેકુવો નવિ મળે, રહ્યા અચળ સ્વભાવે રે; પિણુ વીછડીયા નર મળે, જેહ સપદ કહાવે રે. આં ૩ સોળે વરસે એહનો, હુઓ મીંટ મેળાવો રે; શું કહું સરજ્યો પખાંચો, નહીં તો કરત વધાવો રે. આં ૪ કોડ દીવાળી જીવળે, માચડલી મુજકેરી રે; ન હુત જો ક્રીધો કુકડો, ક્યાં એ મળતો ફેરી રે. આં ૫ નટનું પણ હાંજે ભણુ, જેણે સાથે રાખ્યો રે, લેઈ ઇહાં મુજ આવીયા, નિતનિત યશ મુજ ભાખ્યો રે. આં ૬ દીહુ મુખ પુણ્યવતનુ, આજ મે માતની વેળા રે; મુજને હુઆ જેહથી, વીછડીયાના મેળા રે. આં ૭ આજ દિવસ ભલે ઉગમ્યો, નયણે નારી દીડી રે; પ્રગટ્યો અકુર સયોગનો, વિરહાગતિ હવે નીડી રે, આં ૮ જો મુજ સગ્રહે પ્રેમલા, નટ પાસેથી લેઈ રે; માહરા મનોરથ તો ફળે, થાયે કારજ કેઈ રે. આં ૯ થાઈશ હવે પખી ટળી, ફેરીને નરરૂપે રે; શિવનટરાયની પુત્રિકા, હરખે એહને જો સુપે રે. આં ૧૦

ઢાળ ત્રીશમીનો ભાવાર્થ.

એવા અવસરમા પાજરામા રહેલા કુકડે પ્રેમલાને દીડી, એટલે તરતજ આ મારી પરજોલી સ્ત્રી છે એમ એળખી તે મનમા ઘણો ખુશી થયો અને કચ્છી ઘોડાની જેમ નાચવા લાગ્યો આજે ઉત્તમ રગ વધામણા છે આજે હૈયામા હર્ષ સમાતો નથી સોળ વરસે અંદરાજને પોતાની પત્નીને મેળાપ થયો કુવેકુવા અપદ હોવાથી હર રહેલા મળી શકતા નથી, પણ મનુષ્ય સપદ હોવાથી ગમે તેટલું અંતર પડ્યું હોય તોપણ મળે છે અંદરાજ અને પ્રેમલા લાચ્છીને સોળ વર્ષે દષ્ટિમેળાપ થયો કુકડ વચારે છે કે “શું કહું ? હું અત્યારે પખીપણામા છું, નહીં તો આનંદ વધામણા કરત મારી માતા કરોડ વરસ જીવજો કે તેણે મને કુકડો કર્યો, નહીં તો પછી અહીં શી રીતે આવત ? અને મારી પ્રિયાને મળત ? વળી આ નટોતુ પણ કયાણુ થજો કે મને અહીં મુખી લાવ્યા અને સર્વત્ર મારો યશ જોદ્યા આજ સવારે મે કોઈ પુણ્યશાળીતુ મુખ જોયું હશે કે જેથી મને મારી સ્ત્રીને દીર્ઘકાળે મેળો થયો આજને દિવસ પણ ધન્ય છે કે જ્યા સયોગના અકુર ઉગ્યા અને વિરહપણું નાશ પામ્યું હવે જો આ નટ પાસેથી લઈને પ્રેમલા મને પોતાની પાસે રાખે તો જરૂર હું પખી ટળીને પુરૂષ થાઉં અને મારા મનોરથ જધા સફળ થાય, પણ જો શિવમાળા મને એને આપે તો એ જધી વાત ઠીક થાય ” ૧-૧૦

પ્રેમલાલસ્રષ્ટીએ એહવે, જોયુ પિંજર સાહ્યુ રે; દીઠો મનહર કુકડો, નટ કરે તાસ સલામોરે. આં ૧૧ પામી અચરિજ મનમાં, જોવે નિપટ નિહાળીરે; કુક્કડની પણ તેહથી, લાગી ધ્યાનની તાળીરે આં ૧૨ ત્રીજા ઉક્લાસમાં જોહુને, થયો નયણનો મેળોરે; પુણ્ય પસાયે સ પજે, પતિ પ્રેમદા સંગ ભેળોરે. આં ૧૩ પુણ્ય પસાયે અદને, મળશે બહુ ઈલા કમળારે; બહુલી કીરતિ વાધશે, શશીથી પણ અતિ વિમલારે. આં ૧૪ સુવિલાસી ષટ્ તર્કના, શ્રી વિજયસેન સૂરીશરે; વાચક કીર્તિવિજય વરે, તાસ શિષ્ય સુજગીશરે. આં ૧૫ તાસ શિષ્ય કવિ-શેખરે, શ્રી માનવિજય બુધેશરે, તસપદ સેવક કવિવરે, શ્રી રૂપવિજય આશેષરે. આં ૧૬ તસપદ પંકજ મધુકરે, મોહન કહે સુવિલાસરે; એ ત્રીશે ઢાળે કરી, રચ્યો તૃતીય ઉક્લાસરે. આં ૧૭ આગળ અદનરિંદનો, છે મીઠો અધિકારરે; વર્ણવશું છે જોહવો, અંદ અરિત્ર મઝારરે. આં ૧૮.

આ પ્રમાણે કુર્કટ વિચારે છે તેવામા પ્રેમલાલજીએ પાજરા સાસુ જોયું અને નટોને તેમા રહેલા કુકડાની મલામો કરતા દીકા, એટલે તે મનમા આશ્ચર્ય પામી તેણે નિહાળીને કુકડાની સાસુ જોયું એટલે કુટુંબે પણ જોયું બહેની દ્રષ્ટિ મળી અને જેમ ધ્યાનની તાળી લાગી હોય એમ એકાચતા થઈ ગઈ

આ પ્રમાણે તે ગણેનો નેત્રમેળાપ થયો છે હવે પુણ્યના પસાયથી આગળ પતિ-
પ્રેમહાનો મેળાપ થશે, અદરાજા ઘણી ઋદ્ધિસિદ્ધિ પામશે અને અદ્ર કરતા પણ નિર્મળ
તેની કીર્તિ વૃદ્ધિ પામશે ત્રીજા ખડને અતે કવિ પોતાની ગુરુપ્રશસ્તિ વર્ણવતા જણાવે છે
કે પદ્મદર્શનના પારગામી શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરની પાટે ઉત્તમ કીર્તિવત ઉપાધ્યાય
શ્રી કીર્તિવિજય થયા અને કવિઓના શિરોમણિ તેમના શિષ્ય પડિત શિરોમણિ માન
વિજયજી થયા તેમના અતેવાસી શ્રેષ્ઠ કવિ ઉપવિજયજી થયા તેમના ચરણ કમળના
ભ્રમર સમાન શ્રી મોહનવિજયજીએ ત્રીજા ઉદ્દામની ગથના કરી જેની ત્રીશ ઢાળો ઉત્તમ
વિલાસવાળી શોભી રહી છે આગલા ખડમા અદગબદનો મીઠો અધિકાર અદ્યચરિત્રમા છે
તેજ પ્રમાણે વર્ણવેલું ૧૧-૧૮

આ બધું આપણે હવે પછીના ચોથા ખડમા વાચશું, જેથી એ દૃષ્ટીનું વિયોગ દુખનાશ પામેલું વાચી આપણો અતઃકચ્છ પપ્પ રાજ થશે હાલ તો આમાથી જે સાગ્ર શ્રદ્ધા કરવાનો છે તે વિચારી તેમાથી દુઃસ્વપ્ના ધાગણ કરવા યોગ્ય હોય તે કરી લઈએ

દાળ અદ્વાવીશમીથી દાળ ત્રીશમી સુધીનું રહસ્ય.

અહીં આ પ્રારંભમાં લીલાવતી અને ચંદ્રરાજ (કુકડા) નો આલાપ સંલાપ વિસ્તારથી વર્ણવવામાં આવ્યો છે. તેના ઉપરથી સાર એ લેવાનો છે કે-કોઈ પણ ઇષ્ટ વસ્તુનો સયોગ કે વિયોગ થાય છે, તે પોતાના પૂર્વ કર્મના પરિણામે થાય છે, પરંતુ આ પ્રાણી તેના નિમિત્ત કારણ ઉપર અત્યંત ખેદ અથવા સંતોષ ધારણ કરે છે. કુકડો જોઈયો ન હોત તો પણ લીલાવતી અવશ્ય પરદેશ જતા, તે કાંઈ સાસરાને ઘરે બેસી રહેત નહીં. છ મહિના પીરજ રહી તે હવે રહેવાની નહોતી લીલાવતીને અમુક સમયનો પતિવિયોગ ભાગ્યમા લખેલો હતો તે ઉદયમાં આવતજ, પણ માત્ર કુકડો જોઈયો અને તે ગયો એટલે લીલાવતી માને છે કે જાણે આ કુકડાએ જ ગને વિયોગ કરાવ્યો. આ માન્યતામાં ભૂલ થાય છે અને તેને લઈને જ તે અનેક લાગતા વચ્ચેના ચંદ્રરાજને કહે છે. તેથી સ્ત્રીના વિયોગી ચંદ્રરાજને મર્મમાં ઘાત થાય છે, એટલે તે મૂર્ચ્છિત થઈ જાય છે. લીલાવતીનાં કહેલા વાક્યોમાંથી કેટલાક ખાસ નોટ કરી લેવા જેવા છે. આવો વિયોગ કરાવનારને આગામી કાળે શું કાળ પ્રાપ્ત થાય છે અને આવું પશુપણુ થાથી પ્રાપ્ત થાય છે તે તેણે ખતાવી આપ્યું છે. સયોગ મુખના ઈચ્છક મનુષ્યોએ કદિ પણ કોઈનો વિયોગ થાય તેવું પગલું ભરવું નહીં પણ પક્ષીનો પણ વિયોગ કરાવવો નહીં તેની સ્ત્રીના કે બાળકોના વિયોગ પડાવવાથી પણ પરભવે અસાધારણ વિયોગદુઃખ સહન કરવું પડે છે. એને માટે શાસ્ત્રોમાં અનેક દદાન્તો દર્શાવેલ થાય છે દુઃખમાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે જે પોતાને ન ગમે તે બીજાને ન કરવું; જે પોતાને પ્રિય લાગે તે બીજા માટે કરવું.

"અહીં કુકડાના મૂર્ચ્છિત થવાથી લીલાવતી ગભરાય છે, તેના બે કારણ છે. એક તો તેને બદલે પોતાના લાઇને સોંપેલો છે એટલે કુકડો શા કારણથી બેશુદ્ધ થયો તેની ખબર ન પડતાં પંચાતી થઈ પડે. વળી પોતે કહેલાં વચ્ચેના સાબળીને કુકડો બેશુદ્ધ થયો હતો તે પણ તેના સમજવામાં હતું તેણે કુકડાને સાવધ કર્યો અને પછી બેશુદ્ધ થવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે કુકડે જમીનપર આક્ષર લખી બધું સમજાવ્યું. વિચક્ષણ લીલાવતી થોડા શબ્દોમાં બધું સમજી ગઈ અને પોતે તેના દુઃખની લાગીદાર બની પોતાનો ને તેનો ભાઈ-બહેનનો સબધ બેસી લીધો. ચંદ્રરાજનું દુઃખ સ્વદેષ કાળમાં દૂર થવા અંતઃ-કરણથી આશીષ આપી. ચંદ્રરાજએ એક વાત કરી, બીજી ન કરી પ્રેમલાની વાત બાકી રાખી કારણ સિવાય પોતાની શુદ્ધ વાત બધી બીજાને શામાટે કહેવી? બહુબોલા માણસો વગર પૂછ્યે પોતાની વાત બીજાને કહેવા મંડી જાય છે, પરંતુ તેમાં કાંઈ હકારપણ ગણાતું નથી.

લીલાવતી કુકડો નટોને પાછો સોંપે છે પણ તેની સાથે સ્નેહ જંધાઈ જાય છે. વળી પોતાના કરતા અત્યંત દુઃખવાળાને જોવાથી તેનું દુઃખ ઓછું થઈ જાય છે. જગતનો એ સ્વભાવજ છે કે જ્યાંસુધી પોતાના જેવું દુઃખી બીજું દેખાતું નથી ત્યાંસુધી પોતાનું દુઃખ અસહ્ય લાગે છે, પણ જ્યારે પોતાના જેવા કે તેથી વધતા દુઃખી બીજાઓને દેખે છે એટલે પોતાનું દુઃખ ઓછું થઈ જાય છે અને સહ્ય લાગે છે.

નટો ત્યાંથી નીકળીને ઘણું દુર્ઘા એકંદર પ્રેમલાને પરણીને અંદગળ પાછા ગયા હતા તેને ૧૬ વર્ષ યધ ગયા, એટલે નટો ફરતા ફરતા વિમળાપુરી આઁયા. તે નગરી જોધને નટો ગહુ રાજી યયા કુર્કટે પણ કેટલાક ચિન્હો ઉપરથી તે નગરીને તેમજ આંગાવાળી જગ્યાને ઓળખી લીધી. પ્રેમલાને પરણ્યાનું સ્થાન પણ યાદ આઁયું અને કેટલેક અશે તેના મનમાં નિવૃત્તિ યધ. પ્રેમપાત્રનું સ્થાન પણ પ્રાણીને આનંદ આપે છે તેા પછી પ્રેમપાત્ર આનંદ આપે તેમા શું નવાઈ ?

નટો મકરધ્વજ રાજા પામે નાટક કરવા દરબારમાં આવે છે, પરંતુ ત્યાર અગાઉ વામ નેત્ર ફરકવાથી પ્રેમલાના મનમાં એમ સૂજે છે કે જરૂર મને આજે મારા સ્વામીના મેળાપ યવો જોઈએ. તે પોતાની સખીઓને તે વાત જણાવે છે; કુળદેવીએ કહેલી મુદત યાદ આવે છે અને ૧૬ વર્ષની મુદત પૂરી યવાથી આશાની તીવ્ર જાગૃતિ યાય છે, પણ તેનું મન હિંચોળે ચઢે છે. એક જાણુથી દેવીનું વચન અને નેત્રનું ફરકવું પતિ-મેળાપની ખાત્રી આપે છે; ત્યારે જીજી જાણુથી આભાપુરીનું અત્યંત દરપણું અને અંદ-રાજના ગયા પછી સદેશનો પણ અભાવ એ મેળાપ યવામાં શંકા ઉત્પન્ન કરે છે. સખીઓ તેની આશા ફજીભૂત યવાની આશીષ આપે છે આમ વાતચીત ચાલે છે તેવામાં રાજા તરફથી માણસ તેડવા આવે છે એટલે તે રાજસભામાં જાય છે પિતા કહે છે કે “ આ નટો આભાપુરીથી આઁયા છે, તેનું નાટક જો ” પોતાના પતિના ગામના નટવા પણ વહાલા લાગે છે, અને તેનું નાટક જોવા તત્પરતા યાય છે. પ્રેમની ગતિ ન્યારી છે.

નટો આભાપુરીને વિમળાપુરી સાથે સરખાવે છે, તેમજ અહીં આવવાથી પોતાનો રાજપો પ્રગટ કરે છે નાટકના પ્રારભમાં પાંજરાનું સન્માન કરી તેને પુષ્પના ઢગલા ઉપર ઉઘું ગોઠવી કુર્કટરાજને સલામ કરી તેની રજા લઈ નાટકની શરૂઆત કરે છે આ નાટકનું મુખ્ય પાત્ર શિવમાળા છે. તે અતિ રૂપવતી છે. જ્યારે તે ગૃહાર સજીને નાટક કરવા આવે છે ત્યારે તેનું રૂપ જોધને સૌ ચમત્કાર પામે છે. રાજા વિચાર કરે છે કે ‘ આ સાક્ષાત્ સમતા, ક્ષમા કે નિર્મમતા છે ? કોણ છે ? આવી શાંત, રૂપવંત અને કાર્યદક્ષ કોઈ સ્ત્રી જોવામાં આવી નથી ’ રાજા આવો વિચાર કરે છે તેવામાં શિવમાળા અત્યંત ઉચ્ચ વાંસ ઉપર પક્ષીની જેમ ચઢી જાય છે ત્યાં કુખ્જસન, યોગાસન વિગેરે આસનો કરે છે. તે વાસ ઉપર રહીને એવું અપૂર્વ નાટક કરે છે કે તે જોધને નગરલોક સૌ ચિત્રામણમાં આળેજેલા હોય તેવા સ્તબ્ધ યધ જાય છે. ત્યારપછી તે દોરેદોરે એવી રીતે ફરે છે કે જેમ જીવ ચોરાશી લાળ જીવયોનિમા ફરે છે. તે ફરતી ફરતી પાછી વસાએ આવે છે તે જેમ સમક્રિતથી મ્યુત યયેલ પ્રાણી અમુક કાળે સમક્રિત પાગી પાછો પોતાની પૂર્વ સ્થિતિને મેળવે છે તેમ જાણવું વસના અગ્ર ભાગ ઉપર નાભી રાખીને તે ચક્રમણ કરતી હતી ત્યારે જાણે કેવળી સમુદ્ધાત કરતી વળતે ત્રીજે સમયે મંથાન કરે છે અને ચોથે સમયે સમગ્ર લોકને આત્મપ્રદેશવડે પૂરી દે છે તેમ લાગતું હતું. ચોતરફ તે દેખાવ આપતી હતી, આખા ચક્રમા કોઈ પણ

સ્થાન તેના વિના ખાલી લાગતું નહોતું. આ પ્રમાણે વસાયે ઉપર નાટક કરીને જે વખત તે નીચે ઉતરી તે વખત ઉપશમ શ્રેણીએ ચઢેલા સુનિ અગ્યારમે શુભકાણેથી પડી નીચે આવે તેવી જણાતી હતી તેનું અપૂર્વ નાટક જોઈને સર્વ સભા અત્યંત રંજીત થઈ હતી.

નાટક જોઈ પ્રસન્ન થયેલ રાજા શિવમાળાને પુષ્કળ દાન આપે છે, તે વખત કુકડાની નજર પ્રેમલા ઉપર પડે છે એટલે તે તરત તેને ઝોળળે છે એક રાત્રિમાં માત્ર પ્રહર કે બે પ્રહર થયેલા મેળાપને પણ કુર્કટ ૧૬ વર્ષ ચલા છતાં ભૂલતો નથી. ત્રીસ પ્રેમ બે ઘડીનો હોય તોપણ સેંકડો યા હજારો વર્ષે ભૂલાતો નથી પ્રેમલાને જોતાંજ પોતે પશુપણમાં છતાં મોહવશ રાજી રાજી થઈ જાય છે; અને કુકડો જનાવનાર પોતાની માતાને પણ ઉલટી આશિષ આપે છે, તેમજ ગામોગામ ભ્રમણનાર નટોતું પણ ભણું યાચો એમ ઈચ્છે છે આ બધો મોહનો વિલાસ છે. અહીં અપદ્ધ તે પગ વિનાના કુવા અને સપદ્ધ તે પગવાળા મનુષ્યનું મેળાપ થવામાં દ્વંદ્વ ઘટાવે છે વળી જીવતો નર ભદ્રા પામે એ કહેવતને પણ ફળિતાર્થ થયેલી માને છે.

અત્યાર સુધી નટની સાથે રહી આનંદ મેળવનારા કુર્કટનું મન હવે બદલાય છે ‘હવે કેઈ રીતે પ્રેમલા પોતાને માગી લેય અને શિવમાળા તેને આપે તો ઠીક’ એમ ઇચ્છે છે જે દશામાં કાંઈપણ ઉપસોગ લઈ શકાય તેમ નથી તેવી દશામાં પણ પ્રેમલાનો સંયોગ ઇચ્છે છે. તેમાં પ્રેમલા પાસે રહેવાથી મનુષ્ય થવાનો સંભવ એ પણ એક કારણ છે, બાકી તો મોહવિલાસિત છે કુર્કટ આમ વિચારે છે તેવામાં પ્રેમલાની દૃષ્ટિ તેનાપર પડે છે. બધા નટોને કુકડાને પ્રણામ કરતા જોઈ તે આશ્ચર્ય પામે છે કુકડાની અને તેની જાનનેની દૃષ્ટોદ્દ— નજરેનજર મળે છે અને જાનને આનંદ પામે છે. કુર્કટ ઝોળળે છે પણ તિર્યંચાવસ્થામાં છે, પ્રેમલા ઝોળળતી નથી પણ તેનો પતિપ્રેમ અલ્પકાળે કુકડા ઉપર દોડે છે આ તો તેજ ભવ છે પણ ભવાંતરમાં પણ પૂર્વભવના સ્નેહીને જોતાંજ રાગ ઉત્પન્ન થાય છે અને દ્રેષીને જોઈને દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય છે. વિચક્ષણ મનુષ્ય પણ તેનું કારણ સમજી શકતા નથી. પશુ વિગેરેને જોતાં પણ જે સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં તેની સાથે પૂર્વભવ સંબંધી પ્રેમના કારણનો સદ્ભાવ હોય છે.

કર્તા સ્ત્રીભક્તારનો નજરમેળાવો કરાવી તે રસમાંજ ત્રીજો ખંડ પૂરો કરે છે. હવે પ્રેમલા કુર્કટની માગણી કરશે અને તે પ્રેમલાને મળશે ત્યારપછી તીર્થના મહિમાથી તેનું મનુષ્યપણ ફરી પ્રકટ થશે અને દુઃખની શ્રેણી નાશ પામશે. આ બધું આપણે હવે પછી વાંચજી અને ચંદ્રરાજ તથા પ્રેમલાની જેમ આપણા ચિત્તમાં પણ આનંદરસનો પ્રવેશ કરાવજી. હાલ તો આમાંથી ગ્રહણ કરવાનું રહસ્ય દુઃકામાં દર્શાવી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે છેવટે એટલું ખાસ લક્ષ્ય લાવવામાં આવે છે કે જ્યે તેવા દુઃખની પ્રાપ્તિમાં કે વિયોગના પ્રાદુર્ભાવમાં માણસે ગભરાઈ ન જવું, કાળજી કરવો, કાળે કરીને દુઃખનું સ્ખંડ થાય છે અને વિયોગનો સંયોગ થાય છે સર્વ કાળ એક સરખી સ્થિતિ ચાલતી

નથી, પરંતુ તેને માટે ધૈર્યની ખાસ જરૂર છે. જોવા પ્રસંગમાં ઉતાવળા થયેલા અને ગભરાઈ ગયેલા કંઈક મનુષ્યોએ અને સ્ત્રીઓએ પોતાના પ્રાણ પછી શુભાખ્યા છે; પરંતુ તે વખત ને ધૈર્ય રાખ્યું હોત તો અમુક કાળે પાછું તે દુઃખ નાશ પામી સુખનો અનુભવ કરવાનો વખત આવત એમ દિલ્લોચર થાય છે. માટે સુસ્ત મનુષ્યોએ—સ્ત્રીએ અથવા પુરૂષે સુખના કારણ પ્રાપ્ત થયે તેને અખંડ માની તેમાં લુપ્ત થઈ જવું નહીં અને દુઃખના કારણ પ્રાપ્ત થયે તેને અચળ માની ગભરાઈ જવું નહીં. આ અંતિમ શિક્ષા આપીને અહીં નિરમવામાં આવે છે.

શ્રી ચંદરાજના રાસના ત્રીજા ખંડનો સાર અને રહસ્ય સંપૂર્ણ.

इति पंडित श्री मोहनविजयविरचिते चंदचरित्रे प्राकृतप्रबंधे प्रेमलालच्छ्रीजीवनरूपा
चंदकुर्कटजननात्मिका शिवमालायाः कुर्कटप्रदानसंज्ञिका प्रेमलामिलनरूपा
आभिष्वत्तसृभिः कलाभिस्ममर्थोऽयं तृतीयोऽध्यायः ।

તૃતીયઃ સ્વંદઃ સમાપ્તઃ ।

ચતુર્થ ઉદ્દાસ.

કહા.

- પ્રણમું વીરજિણુંદ પય, કેવળ તબક નિધાન;
જસ અનુભવથી સ પજે, શુદ્ધ સુધાનુધાન. ૧
- ચોગ યુગતિ સાષ્ટાંગની, જોહથી સ ગતિ હોય;
ચોગ માર્ગની અગમગતિ, સમજે વિરલો કોય. ૨
- બાહ્યક્રિયા કષ્ટાત્મિકા, ભવ સુખ જનની એમ;
પણ અંતર ક્રિયાથકી, ચિદાન દને પ્રેમ. ૩
- બાહ્ય પરિગ્રહ ત્યાગથી, નિર્મળ ન થયો કોય;
જિમ વિષધર કંચુકી તજે, નિજ નિર્વિધ નવિ હોય. ૪

કહાનો ભાવાર્થ.

શ્રી કેવળજ્ઞાનના નિધાન શ્રી વીરપરમાત્માને નમસ્કાર કરે છુ. જે નમસ્કારના અનુભવથી ભવ્ય છવને શુદ્ધ અમૃત ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થાય છે, વળી જે નમસ્કારના પસાયથીજ અષ્ટાંગ ચોગની સમજણ પણ પડે છે તારણ કે તે માર્ગની સમજણ બહુજ કઠીન છે કોઈ વિરલાજ તે માર્ગને સમજે છે આત્માને કષ્ટ આપનારી સર્વે બાહ્ય ક્રિયાઓ છે અને માત્ર ભવસળથી સુખનેજ ઉત્પન્ન કરે છે પરંતુ આત્મિક ક્રિયાઓથી તો ચિદાનંદ સ્વરૂપનો પ્રેમ પ્રગટ થાય છે બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવા માત્રથી કોઈપણ નિર્મલ થયુ નથી, જેવી રીતે સર્પ કાચળીનો ત્યાગ કરવાથી વિષ વગરનો થતો નથી તેમ. ૧-૪

રહે ચેતન નિજ ભાવમાં, તેહ અલૌકિક ભેદ;	
ઉદર ભરણહિત કષ્ટ તે, કેવળ મિથ્યા ખેદ.	૫
જે શ્રુત અક્ષર ઓળવે, કરે કુમતિ મતિ જોર;	
જ્ઞાની તો તેહને ગણે, કરીને જિનમત ચોર.	૬
આણ અખંડિત જિનતણી, જેહ ધરે નરનાર;	
થાયે તેહને અંજલી, એ ભવપારાવાર.	૭
બાહ્ય ખેલ ખેલી કરી, ખેલે અંતર ખેલ;	
તેહને ચંદનરીંદ જિમ, પસરે સુકૃત વેલ.	૮
ચોથો ચંદચરિત્રનો, નિસુણો ભવી ઉદ્ધાસ;	
થયા સકપાય રસાલ ફળ, એહની લહી મીઠાસ.	૯
જેહવો ચોથો ધર્મ છે, જેહવો ચોથો ધ્યાન;	
તિમ ચોથા ઉદ્ધાસમાં, છે શિવદાયી જ્ઞાન.	૧૦
નટ નૃપ દાને હરખિયો, હરખ્યો તેમ વિહંગ;	
હવે આગળ શ્રોતા સુણો, ઉત્તમ કથા પ્રસંગ.	૧૧

આત્મા જે પોતાના મ્વભાવમાજ રમણતા કરે તે અલૌકિક (લોકોત્તર) સ્વરૂપ સમજવું અને પેટ ભરવાને માટેજ જે કષ્ટ ક્રિયાઓ કરવી તે તો માત્ર મિથ્યા કલેશ ઉત્પન્ન કરવા જેવું છે જે કુમતિ પોતાની શુદ્ધિના બળથી શ્રુત-મિદ્ધાતનો એક પણ અક્ષર ઓળવે તેને જ્ઞાની પુરૂષ તો જિનમતનો ચોર ગણે છે જે સ્ત્રીપુરુષો જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાને અખંડપણે ધારણ કરે છે, તેને આ ભવરૂપી સમુદ્ર અજલિ સમાન થઈ જાય છે જેઓ બાહ્ય ક્રિયાને કરતા થકા અંતર ક્રિયાને પણ સાથે કર્યા કરે છે, તેઓને ચંદરાબની જેમ સુકૃતરૂપી વેલ વિસ્તાર પામી અનુપમ ફળ મળે છે હે ભગ્ય જનો ! ચંદરાબના ચરિત્રનો ચોથો ઉલ્લાસ હવે સાલળો એમ ભાસે છે કે એની મીઠાશની પાસે રસવાળા આત્મવૃક્ષના ફળોની મીઠાશ પણ કસાયલી થઈ ગઈ જેવો ચોથો મોક્ષ-પુરુષાર્થ વા ભાવ ધર્મ છે, જેવું ચોથું શુદ્ધધ્યાન છે તેવુંજ આ ચોથા ઉદ્ધાસમા મોક્ષને આપનાર જ્ઞાન છે જેમ રાબાના દાનથી શિવકુમર નટ હર્ષ પામ્યો, તેમજ પક્ષી પણ હર્ષ પામ્યો, હે શ્રોતાજનો ! હવે ઉત્તમ કથાનું વર્ણન ધ્યાન દઇને સાલળો ૫-૧૧

ઢાળ ૧ લી.

(લોહાગણ મયો દિકરા, લોહારી હો —એ દેશી)

શિવપુરપતિને આગળે, સોભાગી હે, ગાયે મહા આખ્યાન કે, લાલ
સોભાગી હે; તૃણગ્રાસી પરે સાંભળે, સોં પુરવાસી દેઈ કાન કે. લાં ૧ દેખી
પિંજર અચરિજ ધરે, સોં નૃપતિ સુતા વળી ભૂપ કે; લાં બેહુને હૃદય આવી
વશ્યો, સોં તે નખહેતિ અનૂપ કે. લાં ૨ સાહમી થઈ વિમલાપુરી, સોં
પંખીથી લયલીન કે; લાં કહે સહુ નટ આવ્યા ભલે, સોં નિરખ્યો જે વિહંગ
મવીણુ કે. લાં ૩ નટ પાસેથી નરવરે, સોં પિંજર લીધો સમીપ કે; લાં તામ
હૃદય પ્રેમલા તણે, સોં મગટયો પ્રેમમદીપ કે. લાં ૪ કુર્કટ પણુ સનુસુખ બુઝ્યે,
સોં દૃષ્ટિથી દૃષ્ટિ મિલાય કે; લાં હેમપિંજર રઘો જઈ પડ્યો, સોં પ્રેમને
પિંજર જાય કે. લાં પહૃદય સોઝાલે ચંચુથી, સોં વિહંગમ વારેવાર કે; લાં
રહિવા પ્રેમલા કારણે, સોં જાણીએ રચે આગાર કે. લાં ૬ ક્ષિણમાંહી પ્રીતિ-
વશે થઈ, સોં પંખી પુલાવે પાંખ કે; લાં જાણીએ હિત મહીતરૂતણા, સોં
ઉદ્વસિત પત્ર અસંખ કે. લાં ૭ દેખી ચેષ્ટા પ્રેમની, સોં પ્રેમલા થાએ સના-
થ કે; લાં સોંધું સભામાંહિ ગોપની, સોં નિજમન પંખીને હાથ કે. લાં ૮
નટવે પાછો પાંજરો, સોં ભૂપે દીધો તામ કે; લાં બેસાડ્યો નટરાયને, સોં

ઢાળ પહેલીના ભાવાર્થ.

પાંજરામાં રહેલ કુર્કટને પ્રેમલાલજીની દુરોદ્દૃષ્ટ મળ્યા પછી તેઓ પોતાની નજર
દેરવી શક્યા નહિ નટોએ અનેક પ્રકારના આખ્યાનો રાજની પાસે ગાઈ સંભળાવ્યા. હર-
ણની જેમ નગરલોકો કાન ઢઈને સાંભળતા હતા રાજા પ્રસન્ન થયો, તેની નજર પણ
પાંજરા તરફ જતા તેને કુર્કટ ઉપર પ્રેમ આવ્યો, નગરલોક જે ભેવા મળેલા તેને પણ
તેની ઉપર સ્નેહ ઉપજ્યો, રાજાએ પાંજર પોતાની પાસે લીધું, કુર્કટને બહાર કાઢી
બોળામાં લીધો, પ્રેમલાના શરીરસ્પર્શથી કુર્કટ બહુ રાજી થયો, તેના હૃદયમાં પેસવા
ઇચ્છતો હોય તેમ તેના હૃદયપર ચતુર્પ્રહાર કરવા લાગ્યો, પ્રેમલા તેને પાળવા લાગી,
પક્ષી મોનાના પાંજરામાંથી તો નીકળ્યો પણ પ્રેમલાના હૃદયરૂપ પિંજરમાં પડ્યો, પ્રેમલા
પણ તેનાપર અત્યંત સ્નેહ કરવા લાગી, પક્ષી તેની પાંચેજ રહેવાનું ઇચ્છવા લાગ્યો, પણ
વાગ્દા ન હોવાથી બોલી શક્યો નહીં, પ્રેમની અનેક પ્રકારની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો, પ્રેમ-
લાએ પણ પોનાનું મન તેને સોંપી લીધું ૧-૮ કેટલીકવારે રાજાએ કુર્કટને પાંજરામાં સુકી
પાંજર નટને પાછું આપ્યું, પણ તેને પોતાની પાસે બેસાડી કુર્કટ વિશે સંબંધ પૂછ્યો

નિજ પાસે ગુણધામ કે. લાં ૯ પૂછે ભૂપતિ તેહને, સોં કુર્કટનો અધિકાર કે; લાં કરજેડી નટવર કહે, સોં કહું નિસુણો વસુધાર કે. લાં ૧૦ ઇહાંથી કેશ અઢારસેં, સોં નગરી આભાપુરી એક કે; લાં ચંદનૃપતિ તિહાં નરવર, સોં છે ગુણ તાસ અનેક કે. લાં ૧૧ તાસ વિમાતે તેહને, સોં રાખ્યો છે ગોપવી ગેહ કે; લાં અમે પ્રગટ નિરખ્યો નહીં, સોં હોંસ રહી મન એહ કે. લાં ૧૨ કરતાં રાજ્ય દીઠી તિહાં, સોં વીરમતી મહારાય કે; લાં તિહાં જઈ અમે નાટક કર્યું, સોં તુર સનૂર બળય કે. લાં ૧૩ તાસ વધૂ છે ગુણાવળી, સોં તેહનો એ પખી ભૂપ કે; લાં રાણી ઉપરવટ થઈ ઇણે, સોં દીધું દાન અનૂપ કે. લાં ૧૪ વીરમતી હણતી હતી, સોં લોકે છોડાવ્યો એહ કે; લાં મુઝ પુત્રીને પંખીએ, સોં સમજાવી સસનેહ કે. લાં ૧૫ અમે પણ વીરમતી કને, સોં લીધો એ પંખી પસાય કે; લાં સેના સવિ છે એહની, સોં અમે માન્યો કરી રાય કે. લાં ૧૬ સહુ અમે સેવક એહના, સોં અહો સોરઠ મહિપાળ કે; લાં પહેલી ચોથા ઉલાસની, સોં મોહને પભણી ઢાળ કે. લાં ૧૭

હહા.

એહ વિહંગરાજ ગ્રહી, આભાપુરથી સ્વામ;

ધણે હેજે ચાટયા અમે, દેશ વિદેશે તામ. ૧

ઇમ કરતાં વરસે નવે, આવ્યા તુજ દરબાર;

સક્ષેપે તુમને કહ્યો, પખીપતિ અધિકાર. ૨

કે, ‘ આ કુર્કટને તમે કયાથી લાવ્યા છો ? ’ નગેએ કહ્યું કે—“ સાબળો, અહીંથી અઢારસો કેસ હૂં આભા નામે નગરી છે, ત્યાં ચંદ નામે રાજ છે, પણ તેને તેની અપર માતાએ ગોપવી રાખ્યો છે અમે તેને દીઠા નથી, અમે તો વીરમતીને રાજ્ય કરતી જોઈ છે, તેની પાસે નાટક કરતા અમારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને તે ચદરાબાની રાણી ગુણાવળી પાસેથી તેની મરજી વિરૂદ્ધ લાવીને આ કુર્કટ અમને આપ્યો છે, જોકે વખત વીરમતી કુર્કટને મારી નાખતી હતી, તેમાથી લોકોએ તેને છોડાવ્યો હતો, પછી કુર્કટ પોતાની ભાષામા મારી પુત્રી શિવમાળાને સમજાવી, તેથી અમે તેને માગી લીધો છે, આ મેના બધી તેની છે અને અમે તેને રાજ્ય કરીને માન્યો છે હે મોરઠના રાજન! અમે સૌ તેના સેવકો છીએ, મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉલાસની પહેલી ઢાળ વર્ષથી ૯-૧૭-

હહાનો લાવાર્થ.

ત્યાથી તે કુર્કટને લઈને ફરતા ફરતા નવ નર્પે અમે અહીં તમારા દરબારમા આવ્યા છીએ આ પ્રમાણે પક્ષીઓના સ્વામીનો અધિકાર અમે સક્ષેપમા તમને કહ્યો ૧-૨

મકરધ્વજ મુપ્રસન્ન થયો, પામ્યો અંદ ઉદંત;	
તિમ હરખી અતિ પ્રેમલા, નામ મુણીને કંત.	૩
કયો ધણો વિમલેમ રે, કુર્કટ ઉપર પ્રેમ;	
પણ નૃપચંદ ન ઓળખ્યો, પંખીવેશે એમ.	૪
નટ નરપતિને વિનવે, તુજ ચરણે મહીપાળ;	
રહિએ પાસુવનકતુ ઇહાં, ને અનુમતિ મુવિશાળ.	૫
રહો મુખે ભૂપતિ કહે, કરશું ગોષ્ઠિ સદૈવ;	
તુમથી વળી કુર્કટધક્કી, પ્રેમ વિલુલ્લો જીવ,	૬
નૃપ આદેશે નગરમાં, રહ્યા નટ લેઈ આવાસ;	
ગીત ગાન નિતપ્રતિ કરે, તે નટ કુર્કટ પાસ.	૭

દાળ ૨ છ.

(માહેતકી હે, બાજ ધરા ફરો પૂધવો હો લાલ—જે દેશી)

એક દિન પ્રેમલાને કહે હો લાલ, તાતે તેડી આસન્ન મન મોહના રે,
તાહરું કહ્યું હું ન માનતો હો લાલ, પણ હવે માન્યું મુજ મન. મં ૧ કર્મ
કરે તે ન કોઇ કરે હો લાલ; સુખ દુઃખ કર્મ પ્રમાણ; મં ૨ કર્મ કર્મ કહ્યો ખરો

કુર્કટનું આ પ્રમાણેનું વૃત્તાત સાબળીને સોરકપતિ મકરધ્વજ રાજ પ્રસન્ન થયો,
તેને ચંદ્રાવલોક પત્તો મળ્યો, પ્રેમલા પણ તેનું નામ સાબળીને રાજ ધર્ષ, કુર્કટ ઉપર
તેને બહુ પ્રેમ આપ્યો, પણ પક્ષીવેશમાં હોવાથી તેને ચંદ્રાવલ તરિકે કોઇએ ઓળખ્યા નહીં
પછી નટોએ કહ્યું કે ‘ હે ગજન ! ને આપની આજ્ઞા હોય તો અમે ચોમાસાના
ચાર માસ અહીં રહીએ ’ રાજાએ બહુ ખુશી થઇને કહ્યું કે ‘ આનદથી રહો, આપણે
ચાર મહીના આનંદ ગોષ્ઠી કરશું, કારણ કે અમારો જીવ તમારી સાથે અને આ કુર્કટ
સાથે પ્રેમથી બંધાય ગયો છે ’ પછી નટો ત્યાં રહ્યા અને દરરોજ કુર્કટને લઇને રાજ
પાસે આવી ગીતગાન કરી આનંદ ઉપજાવવા લાગ્યા ૩-૭

દાળ બીજીના ભાવાર્થ.

એકદા મકરધ્વજ રાજ પ્રેમવાને કહે છે કે—“ હે પુત્રી ! હું પ્રથમ તારૂં કહેવું
માનતો નહોતો, પણ હવે મને તારા કહેવાની તમામ ખાત્રી થઇ ચૂકી છે, મને નિર્ણય
થયો છે કે તારી કહેલી વાત અદ્વય સત્ય છે, કર્મ કરે છે તે કોઇ કરતું નથી, પ્રાણી
કર્મને લઇનેજ સુખ દુઃખ પામે છે, પરમાત્માએ અચુક અપેક્ષાએ કર્મનેજ કર્તારૂપે વિવક્ષ્યો

હો લાલ, ધન ધન શ્રી જિનભાણુ. મં કં ૨ વત્સે તુજપતિ વેગજો હો લાલ, મેજો તો લેખને હાથ; મં કહે તો અપાણું કુકડો હો લાલ, જે છે નટને સાથ. મં કં ૩ આલાલુંએ એહને હો લાલ, થાશે દિવસ વ્યતીત; મં જોર ન કોઈ દૈવથી હો લાલ, છે જગપતિ વિપરીત. મં કં ૪ તાતને વચને પ્રેમલા હો લાલ, માંડ્યો હઠ દરબાર; મં આવે જો એ કુકડો હો લાલ, લેખે મુજ અવતાર. મં કં ૫ પીડિતા ધરનો પંખીઓ હો લાલ, એ મુજ જીવ સમાન; મં રાખવો એ આદર કરી હો લાલ, પંખી અતિથિ પ્રધાન. મં કં ૬ તાતે સુતા વચને ભલે હો લાલ, મૂક્યો શિવનટ પાસ; મં અરધે વચને નટ આવીઓ હો લાલ, પ્રણમ્યો નૃપસુવિલાસ. મં કં ૭ કેમ સંભાર્યો મુજ ભણી હો લાલ, દીજે કારજ કોય; મં ભૂંધર તવ શિવને કહે હો લાલ, સાદરે સન્મુખ જોય. મં કં ૮ જે તુમ પાસે પંખીઓ હો લાલ, પ્રેમલાલચ્છીનો એહ; મં સાસરીઓ થાયે ખરો હો લાલ, વાત અસંભવ એહ. મં કં ૯ સોળે વત્સે ચંદનો હો લાલ, લહ્યો તુમથી ઉલ્લેખ; મં જાણી પતિના ગેહનો હો લાલ, પુત્રીને વહાલો એપ. મં કં ૧૦ આપો જો અમને તુમે હો લાલ, તો હોયે તનુજ પ્રસન્ન; મં પાડ તુમારો માનશું

છે તે વાત સાચેસાચી છે, હે વત્સ! તારા પતિ અહીંથી જાહું ફર છે, તેનો મેજો મળવો તે તો કર્મધીન છે, પણ જો તું કહે તો નટ પાસેથી આ કુકડો તને અપાણું, કે જેથી તેના આલાલુબાથી તારા દિવસો સુખે વ્યતીત થશે, બાકી દૈવની સાથે જીજ્ઞાસો તો જોર આવી શકતું નથી, કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે ” પિતાના આવા વચનો સાંભળી પ્રેમલાને તો તે ઇચ્છા હોવાથી તેણે પિતાને આગ્રહથી જાહું કે “કોઈપણ રીતે એ પક્ષી ગમે અપાવો, મારા પતિના ધરનો એ પક્ષી છે, તેથી એ મને વહાલો લાગે છે, મારે એને પ્રધાન અતિથિપણે રાખવો છે, માટે કોઈપણ રીતે નટને સમજાવીને તે મને અપાવો ” રાજાએ તરતજ નટને જોલાનવા માણસ મોકલ્યું, તે ગિજ્ઞા આવીને હાજર થયો અને પ્રણામ કરીને જોત્યો કે—“હે સ્વામી! મને કેમ ચાદ જ્યો છે? શું હુકમ છે?” રાજાએ શિવકુમાર નટને આદ્યપૂર્વક કહ્યું કે—“હે શિવકુમાર! આ તમારી સાથે જે કુકડો છે તે મારી પુત્રી પ્રેમલાના મામરાનો છે, એ વાત જાહું અસંભવિત હોવાથી સ્વયં હવેના ૪૩૨ નથી, પરંતુ આજે ૧૬ વર્ષે અમે ચંદનજાની હકીકત તમારી પાસેથી સાંભળી છે, આ કુકડો પિતાના પતિના ઘરનો હોવાથી પ્રેમલાને તેની ઉપર અત્યંત સ્નેહ ઉપજ્યો છે, તે જો તને આપવામાં આવે તો તે જાહું ગણ થાય તેમ છે ૧-૧૦ તેથી જો તમે એ કુકડો અમને આપશો તો અમે તમારો પાડ માનશું ” અને તમે

હો લાલ, હો તુમે પુરૂષરતન. મં કં ૧૧ એહ છે વાત ઘણી ભલી હો લાલ, અપો
 ને થઈ રળીયાત; મં તુમથી કોઈ જોરો નથી હો લાલ, લાખ વાતે એક વાત.
 મં કં ૧૨ નિસુણી નટ નૃપને કહો હો લાલ, એ અમ કુર્કટરાય; મં એ તન
 ધન મન અમતણો હો લાલ, મેં એ કેમ દેવાય. મં કં ૧૩ કહો તો પંખીને
 જઈ વિનવું હો લાલ, પંખી ને રાજી હોય; મં તો તમને આપું પ્રભુ હો લાલ,
 અજર નહીં કરૂં મોય. મં કં ૧૪ નટ આવ્યો કુર્કટ કને હો લાલ, કલો સવિ
 ભૂપ વિચાર; મં હરખ્યો પખી સાંભળી હો લાલ, છુટો અમી જળધાર. મં
 કં ૧૫ એ પુર એ નૃપ એ ત્રિયા હો લાલ, એહ ચતુર નટનાર; મં પુણ્યસંયોગે
 પામીએ હો લાલ, મેળો એહવો સંસાર. મં કં ૧૬ આપે ને નટ મુજભણી
 હો લાલ, તો હોવે રંગ રસાળ; મં મોહને ચોથા ઉદ્ધાસની હો લાલ, વર્ણવી
 બીજી ઢાળ. મં કં ૧૭

હાહા.

તવ શિવપુત્રી વિનવે, કુર્કટ અલચિત્ત દેખ;
 મુજથી નિરમોહી થયા, સ્વામી કેણુ વિશેષ. ૧
 ચાકરીએ ચુકી નહીં, રાખ્યા કરીને પ્રાણ;
 ખામી ન કરી કોઈ દિશા, ભાવે બાણુ મનણુ. ૨

જે કહેશે તે તેના ષઢલામા તમને આપશું, આ જાળતમા અમારૂં કાઈ જોર નથી, પણ
 તમે પુરૂષ રત્ન છે તો અમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશે એવો તમારો વિશ્વાસ છે ” રાજની
 આવી હૃદયલેદક માગણી સાભળીને ના બોલ્યો કે—“ હે રાજન! એ અમારો રાજ છે,
 અમારૂં તન મન અને ધન છે, તેથી અમે કોઈ રીતે તેને આપી શકીએ તેવું નથી, તો પણ
 હું જઈને વિનવું, અને જો તે અહીં રહેવા રાજી હોય તો હું તમને આપવાનો વિચાર કરૂં,
 પછી હું આગ્રહ નહીં કરૂં ” આ પ્રમાણે કહી તે નટ ચોતાને સુઝામે આવ્યો અને કુર્કટને
 શિવમાળાની સમક્ષ બધી વાત કહી સભાગવી કુર્કટ તે વાત માણીને જેમ અમૃત વૃષ્ટિ થઈ
 હોય તેમ પ્રસન્ન થયો કુર્કટ નિવાર કરે છે કે—“ આ તો ભાવતું હતું ને વેદે કહ્યું એવું થયું.
 આ રાજ, આ નગર આ પ્રિયા, એ સઘળાનો મયોગ તો પુરા પુણ્ય હોય તોજ પામીએ,
 તેથી નટ મને અહીં આપે તો હું જરૂર ભાગ્યશાળી ગણાઈ ” મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની
 બીજી ઢાળ વર્ણવી ૧૧-૧૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણેતું કુર્કટનું અહીં રહેવાનું ચિત્ત જોઈને તેને તરતજ સમજી જનારી શિવ-
 માળા બોલી કે—“ હે સ્વામી ! તમે શા કારણથી મારાથી નિર્મોહી થયા તે કાઈ સમજતું
 નથી હું તમારો ચાકરી બીલકુલ ચૂકી નથી, મેં તમને પ્રાણની જેમ રાખ્યા છે, બાણુતા
 અભણતા પણ ખાગી આવવા દીધી નથી ૧-૨

છોગાળા તુમ કારણે, દુહવ્યા ઘણા નરેશ;	
હું માથે લેઈ ફરી, પિંજર દેશવિદેશ.	૩
એક ઘડીની પ્રીતડી, પાળે ઉત્તમ લોક;	
વરસ નવનો નેહલો, ક્ષિણમાં ન કરો ફેક.	૪
રે પંખી કહો તુમ તણે, વીરમતીને પાસ;	
માગી લીધા તુમ ભણી, કિમ હવે કરો નિરાસ.	૫
દુધ દેખાડીને પ્રથમ, કાંઈ દેખાડો ડાંગ;	
માહારી ઓલગનો તમે, ક્યારે વાળશે ખાંગ.	૬
કેણે તમને ભોળવ્યા, થયા જેહ નિઃસનેહ;	
પહિલાં પોતાની કરી, ઘો છો કાં હવે છેહ.	૭

ઢાળ ૩ જી.

(કરેલણા ઘડિ દેરે—એ દેશી)

ખોલ્યો કુર્કટ રાજીઓ રે, નટવધુ નિમુણે વાત; એ સૌજન્ય ગુણ તહારા,
સાંભળશે હિનરાત. વિષુધજનની પ્રીતડી રે, ખટકે ખિણ ખિણ ચિત્ત; દીસે જગ
એ રીતડી રે, એહમાં નિશ્ચળ ચિત્ત. ૧ મેં તુજ એક ઘડી તણે, ઓસિંગલ ન
થવાય; આવી લિખાણા જે હીયે, તે કેમ વિસર્થા બલ્ય. વિં ૨ કહી દેખાડે છે

તમારા માટે ઘણા રાજ મહારાજાઓને મેં દુહવ્યા છે, તમને માથા ઉપર લઈને ફરી
છું, જગત્માં તો એક ઘડી માત્રની પ્રીતિ પણ સજ્જનો પાળે છે તો તમારે અને મારે નવ
વર્ષનો સ્નેહ છે, તે છોડી દેવા તમે એકદમ કેમ તૈયાર થયા છો તે કાંઈ સમજાતું નથી અરે
પક્ષીરાજ ! તમારા વચનથી તમને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યા અને સાથે રાખ્યા તો આજુબુધી
સ્નેહ બતાવીને હવે એકદમ કેમ સ્નેહ છોડવા માગો છો ? પ્રથમ દૂધ દેખાડીને હવે ડાંગ
કેમ બતાવો છો ? તમે મારી મેવાનો બદલો શી રીતે આપશો ? તમને આમ કોણે
ભોળાવ્યા કે જેથી એકાએક મારા પ્રત્યે નિઃસ્નેહી થઈ ગયા છો ? પ્રથમ સ્નેહ બતાવીને હવે
આમ કેમ કરો છો ? ” ૩-૭

ઢાળ ત્રીજીનો સ્વાચાર્થ.

કુર્કટ પોતાની ભાષામાં ગિવમાળાને કહે છે કે—“ હે નટયુત્રી ! તું આમ શામાટે
કહે છે ? હું કાંઈ સમજતો નથી ? બધું મમજું છું, વિષુધ માથેની પ્રીતિ કણે કણે
હૃદયમાં ખટકે છે, તે છોડી ચકાતીજ નથી. વગી તારા ગુંજના—તારી એક ઘડીના ઓર્થાંગણ
કાંઈરીતે મારાથી થઈ ચકાય તેમ નથી ૧-૨ તેં મારા ઉપર જે જે ઉપકાર કર્યા છે તે

કિચ્ચુ, કીધા જે ઉપગાર; તે હું શું નથી જાણતો, કરીએ છે શેર આહાર. વિં ૩ નેહ નવલ નવ વરસનો, ત્યજતાં દોહિલો હોય; પણ કોઈના હિયડા તણી, સમજે નહિ ગતિ કોય. વિં ૪ સંગ સહુણો તાહરો, મૂકે તે મતિહીણ; કાજ વિશેષે છાંડતાં, નવિ દુહવાએ પ્રવીણ. વિં ૫ એ નગરના રાયની, છે પુત્રી ગુણવંત; નટકન્યે હું એહનો, કહું તુજને છું કંત. વિં ૬ છાતી પણ ફાટી પડે, કહેતાં ધુરથી વાત; એ માટે પંખી કર્યો, મુજને જેહ વિમાત. વિં ૭ પ્રભુ તાહરું કરજે ભલું, મુજને છોડાવ્યો જેહ; આણ્યો ઇલાં વિમલાપુરી, મેળો કીધો એહ. વિં ૮ લલચાણું મન માહરું, ઇલાં રહેવાનું તેણ; તું રાજ હોયે તો રહું; તુજ મુજ વચન વસેણ. વિં ૯ જો નહીં સોંપે એહને, તો માહરો રયો જોર; અકરીકાન ધણીવસુ, તુજથી ન થાઉં કઠોર. વિં ૧૦ સુણી વચન પંખીતણાં, થઈ નટક દિલગીર; છુટ્યો બિહુ નયણાંધરી, દુઃખ નિસુણીને નીર. વિં ૧૧ કહે બાળા કરજોડીને, રે આભા ધરણીશ; આજ એ જાણી વાતડી, હવે તુમ ચિંત્યું કરીશ. વિં ૧૨ ભલી થઈ મુજ આકરી, લેખે આવી આજ; પરણી ધરણીથી મળ્યા, રાજ્ય કરે મહારાજ. વિં ૧૩

તારે કહી દેખાડવાની જરૂર નથી, હું જાણું છું, કેમકે હું પણ શેર અનાજ ખાઉં છું, નવ વર્ષનો સ્નેહ તજવો તે અત્યંત મુશ્કેલ છે, પરંતુ અન્યના દુઃખથી વાત અન્ય સમજી શકતું નથી, તારી જેવાનો સંગ મૂર્ખ હોય તે તજે, પણ હે નટપુત્રી! આમાં એક પ્રગળ હેતુ છે, તેથી તારે દુહવાવાનું કારણ નથી, સાંભળ! હું અહીંના રાજાની પુત્રીનો પતિ છું, હું તેની સાથે પરણેલો છું, એના કારણથીજ માતાએ મને પંખી બનાવેલો છે, દુઃખની આ બાધી વાત કહેતાં દુઃખ ફાટી જાય તંત્ર છે, પણ હવે જે દુઃખ આપે તે સહન કર્યા વિના છુટકો થતો નથી. પ્રભુ તારું ભલું કરજે કે તે મને ધીરમતી પામેથી છોડાવ્યો અને અહીં વિમળપુત્રી પહેંચાવ્યો મારું મન આ કારણથી અહીં રહેવા લલચાણું છે. તો પણ જો તું રાજ રહે તોજ હું અહીં રહેવા ઇચ્છું છું. જો તું મને અહીં નહીં સોંપે તો મારું કંઈ જોર નથી કારણ કે બકરીને તેનો ધણી કાન પકડીને ત્યાં લઈ જાય ત્યાં તેને જવું પડે છે. ” આ પ્રમાણેનાં કુર્કટનાં વચનો સાંભળીને શિવમાળા બહુ દિલગીર થઈ, તેના જે નેત્રમાંથી આંસુથી ધારાઓ ચાલવા લાગી. છેવટે દુઃખને દૂર કરીને તે બોલી કે-“હે આભાપતિ! હે વહાલા! આજ આ વાત મેં જાણી છે, તો હવે જેમ આપ આહો છો તેમ હું કરીશ. તમને અહીં સોંપી જઈશ. ભલ્લા, મારી આકરી પણ આજ લેખે આવી કે જેથી તમે સોળ વરસ અગાઉ પરણેલો સ્ત્રી સાથે ગળી શક્યા, હું પણ મારા જીવિતવ્યને ધન્ય માનું છું. ” ૩-૧૩.

એહવે પુત્રી આગ્રહે, પંખી ગ્રહણ નિમિત્ત; નટ પાસે આવ્યો વહી, ભૂપતિ
સુપ્રસન્ન ચિત્ત. વિં ૧૪ દીધો આદર શિવનટે, મકરધ્વજને અનંત; ભાખ્યો
ભૂપે તેહને, નિજપુત્રી વિરતંત. વિં ૧૫ આપો જો એ કુકડો, થાઈ મેરૂ સમાન;
જાણીશ મુજ પુત્રી ભણી, દીધું જીવિતદાન. વિં ૧૬ માનીશ પાડ તુમારડો,
જિહાં લગે તારકમાળ; મોહને ચોથા ઉઘાસની, ભાખી એ ત્રીજા ઢાળ. વિં ૧૭

હહા.

શિવનટ નૃપને વિનવે, ન ગણો એહ વિહંગ;
અમ મન આલાનો ધણી, એહ છે પ્રગટ અલગ. ૧

દેતા મન વહેતું નથી, તુમને ના ન કહાય;
ધહાં વાઘ તિમ ધહાં નદી, તેહ બન્યો છે ન્યાય. ૨

શિવમાળા નૃપને કહે, એ માટે બહુ દેશ;
કિધા વૈરી સાહિબા, કરીને કોડી કલેશ. ૩

પણ મે પુત્રી તુમતણી, કરી સખી હિત આણ;
તેહથી દેતાં એહને, ન કરું તાણાતાણ. ૪

આ પ્રમાણે તે બંને વાતો કરે છે તેવામા પુત્રીના આગ્રહથી મકરધ્વજ રાજા
પોતેજ ત્યાં આવ્યા શિવનટે અત્યંત આદર સત્કાર કર્યો પછી રાજાએ તેને કહ્યું કે—
હું એ પક્ષી લેવા માટેજ આવ્યો છું, જો તમે રાજ થઈને આપશો તો હું મને તમે
ઘણું મહત્વ આપ્યું એમ માનીશ, અને મારી પુત્રીને જીવિતદાન આપ્યું ગણી જ્યાંસુધી
તારામંડળ રહેશે ત્યાંસુધી તમારે પાડ માનીશ વધારે શું કહું ? ” ચોથા ઉઘાસની
ત્રીજા ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી ૧૪-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

નટ બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! તમે એને પક્ષી માત્ર ગણશો નહીં, એ તો અમારા
મનથી આલાનગરીનો રાજા છે, અને તેથીજ તમને આપતા મન આવતું નથી અને ના
પણ કહી શકાતી નવી, એક બાબત નદી અને એક બાબત વાઘવાળો ન્યાય થયો છે ”
શિવમાળા બોલી કે—“ હે ગજન ! એને માટે અમે ઘણા રાજાઓને વૈની કર્યા છે, એને
માટે અનેક પ્રકારના કવેશ મહન કર્યા છે, પરંતુ તમારી પુત્રી મારી સખી છે તેથી તેને
માટે આ મારા પ્રાણ મમાન પક્ષીને આપનામ હું આનાકાની કરી શકતી નથી ૧-૪

લેઇ જાઓ પુરધણી, થાઓ કોડિ કલ્યાણ;
રૂડે જતને રાખજો, એ આભા મહિરાણ.

૫

જાણી વિહંગ મ ભૂલશે, અહો મોટા અવનીશ;
તુમ પુત્રીને એહથી, થાશે સયલ જગીશ.

૬

ગ્રહી સપિંજર કુકડો, આંચો નૃપ નિજ ધામ;
હાથોહાથ સુતા લાણી, જઇ સમર્થો તામ.

૭

હે નરપતિ ! તમે ખુશીથી એને લઈ જાઓ, તમારું એને એતું કોડ કલ્યાણ થશે, એને કોડ યત્ન કરીને જાળવજો અને એ આભાપતિજ છે એમ જાણજો. એને પક્ષીમાત્ર જાણીને ભૂલ ન ખાશો. એનાથી તમારી પુત્રીની સર્વે આશાઓ પૂર્ણ થશે.”

આ પ્રમાણે કહીને કુર્કટલું પાંજરું રાજાને સ્વાધીન કર્યું. એટલે રાજા તેનો આભાર માની ઘણો હર્ષિત થઈ પાંજરું લઈને રાજભુવનમાં આવ્યો અને હાથો હાથ તે પાંજરું પ્રેમલાને આપ્યું. પ્રેમલા અત્યંત રાજી થઈ. ૫-૭

હવે પ્રેમલા તેની સાથે આનંદ કરશે, પોતાના હૃદયના ઉભરા કાંદશે અને પરિણામે તેને અસલ સ્થિતિમાં લાવવાને કારણભૂત થશે, તે બધું આપણે હવે પછીની ઢાળમાં વાંચશું, હાલ તો આમાંથી શું સાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરીએ.

ચોથા ઉદ્ધવાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ ત્રીજી સુધીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યમાં એક પ્રકારનો સાંસારિક ઇષ્ટસંયોગરૂપ આનંદ સમાયલો છે. ચંદ્રરાજનું સ્થાનલોક થવાપણું થાય છે. પ્રથમ શુભાવળી પાસેથી નટો પાસે અને ત્યાંથી પ્રેમલા પાસે—આ મોટા ફેરફાર છે. અહીં ખાસ ધ્યાન આપવાનું એ છે જે—પોતે ચંદ્રરાજ, તેનું જ્ઞાન જાગૃત રહેવાથી બધાને જોળાવે છે, બધી હકીકત જાણે છે. પરંતુ મનુષ્ય ભવમાં અવાંતર તિર્યંક દશા પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી વાચા રોકાઈ જવાને લીધે કાંઈ પણ કહી શકતો નથી. કર્મનું આવું જાળવત્તરપણું છે. સુગેકું સ્વરૂપ લાયા, સમજ સમજ પસ્તાય એ કહેવત અનુસાર અહીં સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિ અત્યંત ચોચનિય છે. સામાન્ય તિર્યંચાને પૂર્વસ્થિતિ વિસ્મરણ થયેલી હોવાથી આની જેવું દુઃખ લાગતું નથી તે તો પોતાના ખાનપાનમાં આસક્ત રહે છે. આને તો જોવું અને રોવું તેના જેવું થયું છે. પરંતુ પ્રાણીએ કર્મ કરતાંજ વિચાર કરવાનો છે. હૃદય વખતે વિચાર કર્યો કામ આવતો નથી.

અહીં જીજ્ઞે મોહનીય કર્મનો પ્રચાર જેવા જેવા છે. તે અવ્યક્તપણે પણ ફેટલું કામ કરે છે. કુકડાને બીલકુલ નહીં જોળાતા છતાં પ્રેમલાને તેના ચાંચ વિગેરેના સ્પર્શથી—તેને જોવાની એક પ્રકારનો આનંદ આવે છે, અને તે તેને વારંવાર સ્પર્શ કરવા ઇચ્છે છે. આ

મોહનીય કર્મની કરાવેલી ચેષ્ટાઓ છે. તે અનેક પ્રકારના પૌદ્ગલિક પદાર્થો ઉપર પ્રથમ રાગ કરાવી પછી તેના વિયોગ વળતે શોકમાં નિમગ્ન કરી મૂકે છે. તેનું એકછત્ર રાજ્ય સર્વવ્યાપી છે. તેના ફંદમાં તો માત્રજ્ઞાની મહાત્માઓજ ફસાતા નથી; બીજાઓનો તો તેની પાસે આશરોજ નથી. તે તો તેને આધીનજ થઇ જાય છે અને તે જેમ નચાવે તેમ નાચે છે અને તે જેવી પ્રેરણા કરે તેવી ચેષ્ટાઓ કરે છે.

જુઓ મોહનો પ્રચાર ! પતિનું નામ તેના શહેરનું નામ, તેના ગામનો—તેના ઘરનો કુકડો પણ અત્યંત ઠંડાલો લાગે છે. મકરધ્વજ રાજને પણ જામાતા સ્વસુર સંબંધ હોવાથી તેને પણ તેના ઉપર પ્રેમ આવે છે તે નટોને તેની હકીકત પૂછે છે, નટો કહે છે કે અદારસો કોસથી પળે આલતાં દેશપરદેશ કરતા નવ વર્ષે તે અહીં આવે છે. આજની જેવા રેલવે તાર વિગેરેના કે પોસ્ટના પણ તે કાળે સાધન હોય એમ જણાતું નથી. આ પ્રમાણેના નટોથી ખબર મળ્યા છતાં પણ ત્યાં માણસ મોકલી ખબર કઢાવવાની કે અંદરાજને તેડાવવાની કરી તજવીજ આખા સોરઠ દેશનો રાજ પણ કરી શકતો નથી એ સાધનોનો અભાવ સૂચવે છે

મકરધ્વજ રાજની આજ્ઞા મેળવીને નટો ત્યાં આતુર્માસ વ્યતિત કરવા રોકાય છે રાજ પણ તેઓના અને કુર્કટના પ્રસંગમાં લધારે આવવાની ઇચ્છાથીજ તેમને રહેવાની આજ્ઞા આપે છે નટો પણ દરરોજ રાજ પામે આવીને તેને પ્રસન્ન કરે છે. આ નટોની કહેલી હકીકત ઉપરથી રાજને પ્રેમલાની કહેલી તમામ વાતની પ્રતીતી આવે છે અને તે પ્રેમલા પાસે પોતાની ભૂલ કબુલ કરે છે ભૂલ કબુલ કરવી તે પણ ગહુ મુશ્કેલ હકીકત છે ઘણા માણસો પોતાની ભૂલ સમજ્યા છતાં પણ અભિમાનની ક્ષતી થતી હોવાથી તે કબુલ કરતા નથી અને તેને પરિણામે ગર્જ સત્ય જાહેર થતું અટકી પડે છે. મકરધ્વજ રાજ સરલચિત્ર હોવાથી તેવો દંભ રાજતા નથી અને પ્રેમલાને તેની વાત સાચી હતી એમ કહેવા સાથે પોતે સિંહલરાજના મંત્રી વિગેરેથી ઠગાયો હતો તેની પણ ગર્ભિત કબુલાત કરે છે.

પોતાની ભૂલના નિવારણનો તાત્કાલિક બીજો તો કાંઈ ઉપાય નથી, પણ પ્રેમલાને પ્રસન્ન કરવા માટે કુકડો લાવી દેવાનું કહે છે પ્રેમલાને તો તે ભ્રેષ્ઠનુંજ હતું એટલે પિતા તરફથી તે વાત કહેવાતાં તે અતિ આગ્રહ કરે છે રાજ નટને બોલાવે છે, પણ ગહુ વિવેકપૂર્વક તેની પામે કુકડાની માગણી કરે છે કોઈપણ પ્રકારનો રાજમદ કે અધિકારનું ગળવાનપણું જતાવતા નથી અને ન્યાયથી પણ જરાકે દૂર જતા નથી શિવ કુમાર નટ જવાળામાં કુકડાની ઇચ્છા ઉપરજ વાત મૂકે છે અને પોતે તેની ઇચ્છા પૂછવા જાય છે. કુકડાને તે વાત નિવેદન કરતાં પ્રેમલાની જેમ તેના પણ રોમ રોમ વિકસ્વર થાય છે. જુઓ ! મોહનું પ્રગળપણ ! પ્રેમલા પામે રહેવાથી બીજો કરો પણ ઉપલોગ પ્રાપ્ત થવાનો નથી, માત્ર તેને જોવી અને રાજ થવું એટલુંજ છે, છતાં પણ નવ વર્ષના રનેહવાળી શિવમાળાને તણને તે પ્રેમલાની પામે જવા—રહેવા ઇચ્છે છે વિચક્ષણ શિવમાળા તરતજ તેના વિચાર સમજી જાય છે, અને તેથી તે તેને લગતા ઘણા વચનો કહે છે. શિવમાળાને

આ સંજોગની ખજાર ન હોવાથી તેને કુકડાનો વિચાર ફરેલો નોંધને જાદુ લાગી આવે છે. પોતે નટપુત્રી છે અને પ્રેમલા રાજપુત્રી છે, તેથીજ કુકડો તેની પામે જવા લલચાય છે એવું તે ઉપલક્ષ વિચારથી દ્રષ્ટે છે, અને તેથીજ તે કુકડાને મર્મભેદક વાક્યો સ્નેહના આવેશમાં કહે છે. કુર્કટ તેના ઉત્તરમાં પોતાની પૂર્વની હરીકત સંજોગમાં કહે છે, વધારે સ્પષ્ટીકરણ કેટલાક કારણથી કરતો નથી. ઉત્તમ પુરૂષો પારકા છિદ્ર ઉઘાડવામાં પ્રાચે મૂકજ હોય છે. એ વાતનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરવા જૂતાં તેમાં પોતાની અપરમાતાનાં છિદ્ર ખુલાં થાય તેમ છે, તે તેને ઇષ્ટ નથી. તેથી તે વાત દુઃખમાં કહે છે. તે સાથે શિવમાળાના ઉપકારને અંગે પણ જાદુ કહે છે. ઉત્તમ પુરૂષો કૃતસજ હોય છે, તેઓ કોઈને ફરેલો અસ્પર્શી શુભ કે લાભ પ્રાપ્તિને પણ ભૂલતા નથી. તો આ શિવમાળાએ તો પોતાના નાટકનો શિરચાવ-ગદીશ જે પુષ્કળ મળી શકે તેમ હતી તે તણ દઈ કુકડાના વચનમાત્રથી તેનેજ માગી લીધો છે, અને પ્રાણસંકટમાંથી છોડાવ્યો છે, ત્યારપછી પણ નવ વર્ષ પર્યંત તેને પોતાના રાગ તરીકે ગણી લક્ષિત કરી છે, અનેક સ્થાનકે તેને માટે યુદ્ધ કર્યાં છે, વૈર વરાળ્યાં છે, કષ્ટ મઢ્યાં છે અને પોતાનો આર્થિક લાભ જતો કર્યો છે. એટલુંજ નહીં પણ છેવટે જેને મળવાનો અત્યંત અસંભવ હતો તેની પાસે લાવીને તેનો મેળો કરી આપ્યો છે. તેથી ઉપકારકનો ઉપકાર ચંદ્રગજ જેવો ઉત્તમ પુરૂષ કદાપિ પણ ભૂલેજ નહીં, પણ કું? કહે? અત્યારે તે લાચાર છે, તેને કાંઈ ઉપાય નથી. તે કાંઈ રીતે તેનો જાદુનો વાળી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી. જાકી જે મનુષ્યત્વ પામેલ હોત તો તેને ગામ આસાદિ આપીને અવશ્ય સંતુષ્ટ કરત, પણ હાલ તો માત્ર વર્ષા-દ્વારાજ તેનો ઉપકાર માની ગ્રામ્ય તેમ છે, તેથી તેવી રીતે માને છે. તેમાં પણ પ્રાંતે કહે છે કે—‘અહીં ગમે તેવો મારો રાગ છે, સંજોગ છે, રહેવાની ઇચ્છા છે, પણ જે તું રાજ્ય ઘણું મને અહીં મૂકી જાય—પ્રેમલાને આપે તોજ રહેવું છે, નહીં તો તારી સાથે આવવા તૈયાર છું’ આ વિવેકીનો વિવેક છે.

શિવમાળા કુકડાની ખંધી હરીકત સાંભળ્યા પછી જો કે તેના વિયોગથી પોતાને અત્યંત દુઃખ થાય છે, તો પણ પોતાનો આચરુ છોડી દે છે. પોતાના કરતાં પ્રેમલાનો આ કુકડા ઉપર વધારે હક છે એમ તે સમજે છે અને અહીં રાખવાથી તેને કષ્ટના અંશનો તો સંભવ નથી પણ લાભની પ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ છે એમ માને છે. આવા દીર્ઘ વિચારથી તે હૃદયને દબ કરીને કુર્કટને કહે છે કે—‘જે તમારી એવીજ ઇચ્છા છે તો હું તમને અહીં મૂકી જઈશ, તમે આનંદથી રહેજો, તમારે સ્ત્રી ભત્તારનો મેળો થવાથી હું પણ મારા આત્માને કૃતાર્થ માનું છું’ સંજોગ મનુષ્યોની સ્થિતિ આવીજ હોય છે, તે પોતાના લાભ કરતાં પરનાં લાભ તંત્ર વિશેષ દષ્ટિ કરે છે અને પોતાના લાભના ભોગે પણ જો અન્યને લાભ થતો હોય તો તે કરી આપે છે. હુર્જનોની સ્થિતિ આ કરતાં ઉલટીજ હોય છે. તેઓ અન્યના લાભના ભોગે-અન્યને નુકશાન કરીને પણ પોતે લાભ મેળવવા ઇચ્છે છે, મેળવે છે. સંજોગ હુર્જનોનો આ વ્યત્યાસ અનાદિ કાળથી છે.

શિવમાળા અને કુકડની વાતચીતનું પરિણામ સંતોષકારક આવે છે, તેવામાં રાજા પોતેજ કુકડને લેવા આવે છે, અને ઘણી નરમાશથી નટની પાસે તેની માગણી કરે છે. તેમાં છેવટ ' જો કુકડો આપણે તો તમે મારી પુત્રીને જીવિતદાન આપ્યું' મારીશ' ત્યાં સુધી કહે છે. માગવા માગવામાં પણ જાહેર હોય છે. મા કહીને પણ મગાય છે અને બાપની વહુ કહીને પણ મગાય છે. ડોશીમા કહેવાથી જે પ્રસન્ન થાય છે તે બાપની ખેચર કહે તો ગાળો ભાંડે છે. આ બધાં વચનરચનાનાં સારાં માઠાં પરિણામ છે. અગાઉ માર્ગમાં પણ આ કુકડાની માગણી થવાની હકીકત આપણે વાંચી ગયા છીએ, ત્યાં જોરાવરીથી માગણી થયેલી હતી, એટલે તેને કુકડો ન મળતાં ઉલટો પરાભવ સહન કરવો પડ્યો હતો. અહીં નરમાશની માગણી હોવાથી નટો ના પાડી શકતા નથી, એટલે કુકડો આપે છે. રાજા રાજા થઈ તેને લઈ જઈને પ્રેમલાને આપે છે.

આ વખતે પ્રેમલાને જે હર્ષ થયો છે તે વચનદ્વારા કહી શકાય કે વર્ણવી શકાય તેમ નથી. તે છતાં જો કે કેટલોક હર્ષનો ઉભરો તો પ્રેમલા કુકડાની પાસે કાઢશે. અનાદિ અભ્યાસથી અવ્યક્તપણે-અભણપણે પણ થયેલો ઇષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ એકે દ્રિયથી માંડીને સર્વ જીવોને આનંદ આપે છે.

પ્રેમલા હવે કુકડાની સાથે આનંદનો અનુભવ કરશે અને તેની પાસે તેને પોતાના શ્વસુરગૃહમાં રહેનારો મારી અંદરાજી પ્રત્યેના ઉભરા કાઢશે શિવમાળાને જો કે પ્રેમલાના અને કુકડાના સંબંધની ખબર પડી છે; પરંતુ તે વાત કોઈપણ કારણને લઈને તેમજ વસ્તુ-ગત અસંભાવ્યપણું હોવાથી તે હકીકત રાજાને કે પ્રેમલાને તે કહેતી નથી. તો પણ ગર્ભિત રીતે જાણું કહે છે કે ' આને આભાપતિજ બાણજો અને આનાથીજ તમારી પુત્રીની બધી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થશે. ' સુગંધ રાજા આ વાક્યોમાંના અદ્વરના મર્મને સમજી શકતો નથી પ્રેમલા પણ તે હકીકતથી અજ્ઞાત રહે છે. હવે આગળ આ હકીકત વધારે સ્ફુટ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. વાંચકો પણ હવે દીર્ઘ કાળે કુકડાને અંદરાજી થયેલ જોવા, બાણવા, વાંચવાને ઇચ્છતા હશે તો આવતા રહસ્યમાં ઘણું કરીને આ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં આવશે હાલ તો આ રહસ્યમાં આવેલી શિળામણો, કર્મના વિકારો અને કર્મની આધીનતા-ઈત્યાદિ ગતાવીને આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે

ઢાળ ૪ થી.

(છેડા નાજી—એ દેશી)

ધણુ રંગ રાતિ. હાંરે એમ કુર્કટને સમજાવે, અતિ મદમાતી. એ આંકણી. નૃપપુત્રીએ પંજરહુંતી, લઈ કુર્કટ કર ધરીઓ; ભાખ્યું એમ મુજ સોળે વરસે, તુંહીજ મળ્યો સાસરીઓ. ધં ૧ મુણ પંખી તુજ નગર કેરો, ભૂપતિ મુજ વાલભિઓ; પણ મે દુમક રતન દષ્ટાંતે, હાથે આવ્યો ગમિઓ. ધં ૨ તેહને વિરહે તનથી બાહિર, નીકળીયું પાંસળિઓ; તોહી પણ મુજ અવધિગણતાં, હજીઅ લગણુ નવિ મળિઓ. ધણુ ૩ ગયો વિછોહો દેઈ મુજને, પાછી ખખર ન લીધી; રે પંખી મેં તાહરા નૃપની, એવડી શી ચોરી કીધી. ધં ૪ પરણીને કુષ્ટ ભણી સોંપી, એ શી ઇજ્જત ખાટી; મહારો જનમ કીયો અકીયારથ, કેણે એ શીખવી પાટી. ધં ૫ જો થરભાર રહેવા કાયર, કાં કર્યો કર મેળાવો; પરણતાંવેંત જ કેમ મુજ ઉપર, આવ્યો ચિત્ત અલાવો. ધં ૬ રે પંખી મેં પી-ઉડા સરિઓ, નવિ નિરખ્યો નિરમોહી; કાગળતુ પણ મળણું ટાળ્યું, જે દિનહુંતી વિછોહી. ધં ૭. કિંહા આભા કિંહા નગરી માહરી, મનડુ પણ નવિ પહોંચે; કંતે કીધું તે ન કરે વૈરી, ઉડુ નવિ આલોચે. ધં ૮ વાલેસર ઇહાં આવી ન શકે,

ઢાળ ચોથીનો ભાવાર્થ.

નટપુત્રી શિવમાળા પાસેથી કુર્કટનું પાજડું પ્રાપ્ત થતા પ્રેમવાચે તેમાથી કુર્કટને બહાર કાઢ્યો અને પોતાના હાથ ઉપર રાખી તેની પાસે પોતાના હૃદયના ઉશરા કાઢવા લાગી તે કુર્કટને કહે છે કે, “હે કુર્કટ ! તુ સોળ વર્ષે મારા મામરાનો પક્ષી ભેળો થયો છું રંગમા રમીલી અને મદમા માટેવી કુર્કટને આ પ્રમાણે સમજાવે છે હે પક્ષી ! તારા નગરનો રાજા તે મારો સ્વામી છતાં મે જેમ સિદ્ધક રતનને શુભાવી કે તેમ તેને હાથ આવેલા જોઈ નાખ્યા છે તેના વિરહથી મારૂં રૂપીર સુકાર્ધ ગયું અને પાસગીઓ બહાર નીકળી પણ તાગ રાજા હજી સુધી મને મળ્યા નહીં, એટલુંજ નહીં પણ મે તાગ રાજાની એવી શી ચોરી કરી કે આજસુધી તેણે મારી ખખર પણ લીધી નથી ? મને પરણીને કુદીને સોંપી ચાલ્યા ગયા એમા ઇજ્જત શું વધારી ? મારો જન્મ અદૃતાર્થ કર્યો આવું તેને કોણે શીખવ્યું ? ૧-૫ જો ગૃહભાર વહેવા કાયજ હતા તો પાણિ ગ્રહણ શા માટે કર્યું ? અને કર્યા પછી તગ્તમાજ શા કારણથી મારી ઉાર અભાવ વ્યો ? હે પક્ષી ! મે તારા રાજા જેવો તો નિર્મોહીજ ન દીકો કે જેણે પરણીને ગયા પછી કાગળથી પણ મારી ખખર લીધી નહીં કયા આભાપુરી અને કયા આ નગરી ? મન પણ ત્યાં પહોંચી શકે નહીં એટલું છેદું, તેમા મારા કથે જે કર્યું તેવું તો વૈરી પણ

મેં પણ તિહાં ન જવાય; ઇમ નિરધારી નાહ વિહુણી, મુજને કિમ દિન જાય.
 ધ૦ ૯ નહીં જગમાં કોઇ પ્રભુનો વહાલો, જઇને તસ સમજાવે; હૃદય કઠોર રયા
 એવા નરના, કંઠા કિમપિ ન આવે. ધ૦ ૧૦ સોળે વરસે મન નવિ લીનું, છે
 તેહવો ને તેહવો; સોળે સાન સાંભળે સહુકો, પણ એ કઠીણ છે કેહવો. ધ૦ ૧૧ એહ
 માટે માહરે તાતે, મુજને ઘણી ચચચાડી; પણ એકાંત તણી વાતડીઊં, એકે નાવી
 આડી. ધ૦ ૧૨ કરતાં નેહ જગમાં સોહિલો, પણ દોહિલું નિરવહિલું; જે નિ-
 સ્નેહીથી બાંધલું મનડું, તે ફેગટ દુઃખ સહિલું. ધ૦ ૧૩ તું પંખી છે તેહના
 ઘરનો, તિણે મુજ તન રોમાંચ્યું; પોતાનો જાણી તુજ આગળ, પિયુતું પોથું
 વાંચ્યું. ધ૦ ૧૪ તુજ દીઠે મારાં દુઃખ નાઠાં, તુજ દીઠે પિયુ દીઠા; તાહરા રાજ
 સરિખો રખે જો, તું પણ થાતો ધીઠો. ધ૦ ૧૫ કુકડે ઇમ પોતાની કીરતિ,
 નિસુણે સામું નિહાળી; પણ ખેચર માટે તે પાછું, ન શકે ઉત્તર વાળી. ધ૦ ૧૬
 દંપતી માંહેમાંહે મળીયા, ફળી મનોરથ માળા; ચોથી ઢાળ ચોથે ઉઘાસે,
 કહી મોહને સુવિશાળા. ધ૦ ૧૭

ન કરે ! તેઓ અહીં ન આવી શકે, હું ત્યાં જઈ ન શકું. આવી સ્થિતિમાં મારા દિવસો
 શી રીતે જાય ? વળી આ જગતમાં એવો પરમાર્થી પ્રભુનો વહાલો કોઈ માણસ પણ
 દેખાતો નથી કે જે જઈને મારા સ્વામીને સમજાવે અને તેનું કઠોર હૃદય પીગળાવે-
 તેમાં કંઈ ઉત્પન્ન કરે. સોળ વર્ષ થયાં પણ તેમના મનમાં સ્નેહ જાગ્યો નહીં તે મનને
 કેવું કઠોર સમજવું ? લોકોમાં કહેવત છે કે સોળ વર્ષે સહુ કોઈને સાન આવે પરંતુ આતો
 કોઈ જૂઠી રીતનો કઠણ છે. એને માટે મારા પિતાએ પણ મને ઘણું કષ્ટ આપ્યું, પણ
 તેની ફરિયાદ કોની પાસે કરવી ? આ જગતમાં સ્નેહ બાંધવો સહેલો છે પણ તેનો નિર્વાહ
 કરવો તેજ અતિ મુશ્કેલ છે તેમાં પણ જે નિઃસ્નેહી સાથે સ્નેહ બાંધવો તે તો માત્ર
 દુઃખ સહેવા માટેજ છે તું તેના ઘરનો પક્ષી છે તથા તને જોઈ મને રોમાંચ ઉત્પન્ન
 થાય છે એટલે મેં તારી પાસે મારા દુઃખની ચોથી વાંચી જતાવી છે. તને દેખવાથી મારું
 દુઃખ કેટલેક અંશે નષ્ટ થયું છે, જાણે મારા સ્વામીનેજ દીઠા હોય એમ લાગે છે, પણ
 તું રખે તેના જેવો ધીઠો ન થતો ! ” ૬-૧૫

આ પ્રમાણે ગ્રેમલાનાં સ્નેહગર્ભિત માર્મિક વચનો કુકડે સાંભળ્યા પણ તે પક્ષી
 હોવાથી તેનો ઉત્તર આપી ન શક્યો. જો કે દંપતી એકત્ર મળ્યા છે, પરંતુ તે જન્મેની વચમાં
 કર્મજનિત મહદંતર છે, એટલે તે મેળાપનો લાભ બેમાંથી એકે મેળવી શકતા નથી ચોથા
 ઉઘાસમાં અતિ વિશાળ આ ચોથી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી ૧૬-૧૭

હુહા.

તવ શિવમાળા એહવે, આવી પ્રેમલા પાસ;	
લેઇ રમાડ્યો કૂકડો, છાંટ્યો ધણો સુવાહ.	૧
મેવા સૂક્યા આગળે, કિંધી ભગતિ પંડુર;	
ગાઇ વાઇ રીઝવ્યો, પંખીને સસનૂર.	૨
નટપુત્રી કહે પ્રેમલા, નિસુણો માહરી વાત;	
ચાર માસ લગે રાખજો, તુમ એ પંખી જાત.	૩
જેણે દિન અમે ચાલશું, ઇહિંથી નટ સમવેત;	
તે દિન લેઇશું કુકડો, એ મુજ તુજ સંકેત.	૪
તિહાં લગે સુપરે રાખજો, નયણા આગળ એહ;	
નિત પ્રતે લેઇશ શુદ્ધિ હું, આવી એણે ગેહ.	૫
જો ચિહ્નું માસે તુમ તણી, એહ જો પૂરે હુંશ;	
તો તુમ અમ ઝગડો નહીં, કહું કરી એહના સુંસ.	૬
ગઇ શિવમાળા ઇમ કહિ, નિજ થાનક પુરમાહિ;	
કુકડંટ કર ધરી પ્રેમલા, કરે બાંહિની છાંહિ.	૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલા પક્ષી સાથે આવા ગાડાવેલા વચનો કહી ઉભરો કાઢે છે, તેવામા શિવમાળા ત્યા આવી, તેણે કુકડાને પોતાના બોળામા લઇને રમાડ્યો. તેની ઉપર સુગંધી પદાર્થો છાંટ્યા, તેની પાસે મેવા મીઠાઈ મૂક્યા, તેની ખૂળ ભક્તિ કરી અને તેને રીઝવવા મધુર સ્વરે ગીતગાન કર્યું ત્યારપછી તે પ્રેમલાને કહેવા લાગી કે—“તમે આ કુકડાને ચાર મહિના સુધી તમારી પાસે રાખો, ચાતુર્માસ ઉતરે અમે ન્યારે અહીંથી ચાલશું ત્યારે હું તેને પાછો લઇ જઇશ આ પ્રમાણે મારો અને તમારો સંકેત છે ત્યાસુધી તમે તેને રોનેહપૂર્વક બાળવજો હું પણ દરરોજ આવીને તેના ખગર લઈ જઇશ ચાર મહિનાની અદર જો એ તમારી વાનગી પૂર્ણ કરે તો એના સમ ખાઇને કહું છું કે પછી અમારે તમારી સાથે કાંઈ વાધો નથી ”

આ પ્રમાણે ગર્ભિત વચનો કહીને શિવમાળા પોતાને ઉતારે ગઇ, પણ પ્રેમલા તેમા કાંઈ સમજી નહીં તે તો કુકડાને લઇને રમાડવા લાગી ૧-૭

ઢાળ પ મી

(ભટ્ટીયાણીની દેશી)

કુર્કટના મુખ સામો હો નિત નિત જોવે પ્રેમલા, લે ઉંડો નિઃશ્વાસ; આં-
સુડાં નયણાંથી હો વરસાવે પ્રેમ પ્રકાશથી, કરી કરી વિરહ વિખાસ. કું ૧
કામણગારા પ્યારા હો હવે ન્યારા મુજથી કાં રહો, નિપટ અટારા હોય; સારી-
સર અનુકારા હો જળધારા વરસે અંબરે, પિયુ વિણ વારે કોય. કું ૨ ઉત્તર
વાળી કાળીહો અસરાળી ભાળીને ઘટા, હૃદય વિકાળી થાય; ચપળા એ જળ-
કારા હો કરવાળા કમળા પુત્રની, વિરહીણીએ ન સહાય. કું ૩ જિમ જિમ
જળધર ગાળે હો તિમ પિયુડો લાળે કાં નહિ, પરિહરી પ્રમદા દૂર; ઇણ ટાણે
જો વિરાળે હો મુજને તો નિવાળે સાહેળો, ઇણ રૂતુ નહિ પંડુર. કું ૪ એ
ઝીઝી થઇ ભિહી હો તનુવહી ચૂંટે પિયુ વિના, નિરખી એકલી ગેહ; તે માટે
પંખીડા હો તજી વીડા પીડા વારીએ, કરી કીડા નવ નેહ. કું ૫ શિવ-
માળા જે બાળા હો ઇહાં વચન રસાળાં કહી ગઇ, લલ્લા મેં પંખી તેહ;
આવ્યા છો હવે હાથે હો મુજ સાથે ન કરો આંતરો, માથે વરસે મેહ. કું ૬
ઇમ કુર્કટ નિત નિસુણે હો ન જણાવે એકે આંકડો, એવડો વડો ગંભીર; ભાવી
ઉપર આણી હો ઇમ જાણી તાણી ધીરતા, ધન્ય ચંદ વડવીર. કું ૭ ખિણમેં

ઢાળ પાંચમીના ભાવાર્થ.

હવે પ્રેમલા નિરંતર કુકડાની સામું જોયા કરે છે, તેની ભક્તિ કરે છે, તેની સામે
ખેસીને ઉડા નિસાસા મૂકે છે, આંખમાંથી આસુની ધારા વરસાવે છે, વચનદ્વારા ખેદ જાહેર
કરે છે અને કહે છે કે હે કામણગારા ! હવે મારાથી ન્યારા કેમ રહો છો ? કોયલના સ્વર
જેવી અથવા બાણીની ધારા જેવી અત્યારે વર્ષાઋતુ હોવાથી આકાશમાં વરસાદ ચડી આવે
છે, વિજળી જળકારા કરે છે, ગર્જાસ્વ થાય છે, મેઘ પણ જળધારા વરસાવે છે, જગત
ખંધું તેનાવડે શાંત થાય છે, પણ પ્રેમલાના હૃદયનો વિરહાગ્નિ તેનાથી શાંત ન થતાં ઉલટો
વિશેષ પ્રલીસ થાય છે તેથી તે પોતાનું દુઃખ અનેક પ્રકારે કુર્કટ સમીપે પ્રકાશિત કરે છે
અને શિવમાળાના વચનો સંભારી તેમાં કાંઇક રહસ્ય રહેલું છે એમ વિચારી કુર્કટને કહે છે
કે—“ હવે તમે મારે હાથે આવ્યા છો, તો અંતર શામટે રાખો છો ? ” આમ કુકડો
હંમેશા સાંભળે પણ એક આકડો કહેતો નથી કારણ એ ગંભીર છે વળી ભાવીભાવ અન્યથા
થતું નથી એમ જાણી ધીરજ રાખે છે ખરેખર વીરોમાં મહાન ચંદને ધન્ય છે ૧-૭

પિયુ કરી જાણે હો ખિણમાંહે જાણે કુકડો, પાસે રાખે તાસ; પુણ્યતણે સંજોગે
હો મન ભાવ્યો આવ્યો એહવે, ઉત્તમ આસો માસ. કું ૮ વિમળાચળ ફરસેવા
હો અતિ ચપલા હુઈ પ્રેમલા, સંગ સખી પરિવાર; અણચિંત્યો તિહાં આવ્યો
હો પરદેશી એક નિમિત્તીઓ, કવિકુલ શિર શિણગાર. કું ૯ પ્રણમી પદકજ
તેહના હો ધમ પ્રેમલાલચ્છી વિનવે, અહો પંડિત કહો મુજ; વીછડીઓ મુજ
વાલો હો ધહાં કિણહિન આવી મળે, રાજ કરીશહું તુજ. કું ૧૦ જોશીડો મન
હોંશે હો સ્વધારી જોઈને કહે, સુણ પુત્રી સુવિલાસ; આજ તથા કે કાલે હો
તુજ આભાપતિ જો મળે, તો કહેજો સાબાસ. કું ૧૧ હું પણ એ તુજ કહેવા
હો અણતેજો આવ્યો છું ધહાં, નાણીશ કોઈ સદેહ; હું તુજ કારણ જ્યોતિષ
હો કરણોટે લાણવાને ગયો, આવ્યો છું આજજ ગેહ. કું ૧૨ મેં જો નિમિત્ત
પ્રકાશ્યું હો તેહ ખોટું કદીએ નવી હોયે, કર મુજ વચન પ્રમાણ; સ્વચ્છી
પ્રેમલાલચ્છી હો, નિસુણીને હરખી ચિત્તમાં, દીધું દાન વિહાણ. કું ૧૩ નૈમિ-
ત્તિકને વિસર્જે હો અનુમતિ લેઈ તાંતની, પિંજર લીધું સંગ; થોડીશી સહિ-
યુથી હો પુંડરગિરિ ઉપર ચઢી, પ્રેમલા પરમ ઉમંગ. કું ૧૪ કર ઉપર કરી
ધરીઓ હો પિંજરથી કાઢી કુકડો, નૃપપુત્રી મતિમંત; જીમ જીમ ગિરિવર

ધડીક પતિ કરી જાણે છે તો ધડીક કુકડો સમજી પાસે રાખે છે. પુણ્યના યોગથી ઉત્તમ આસો
માસ આવ્યો જોટલે આતુર્માંસ પૂર્ણ થવા આવતાં પ્રેમલા સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવા તત્પર
થઈ. આ વિમળાપુરી તેની તળેટીમાંજ હતી, સખીઓને પણ સાથે આવવા તૈયાર કરી.
તેવામાં જોઈ કવિઓમાં શિરોમણિ નિમિત્તીઓ ત્યાં આવ્યો. તેનો અનેક પ્રકારે સત્કાર
કરીને પ્રેમલા પૂછે છે કે-“ હે કવિકુળબૂષણ ! મારા સ્વામી મને ક્યારે મળશે તે કહો,
હું તમને રાજ કરીશ.” નિમિત્તીઓ જોડ્યો કે-“ તમારા પતિ તમને આજે કે કાલે જરૂર
મળશે. જો આ વાત ખરી પડે તો મને સાબાસી આપજો. હું તમારે માટે જ્યોતિષશાસ્ત્રોનો
અભ્યાસ કરવા ઠણીટક ગયો હતો. ત્યાંથી અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી આજેજ ઘરે
આવ્યો છું અને તમારો વગર જોલાવ્યો એ વાત કહેવાજ આવ્યો છું. મેં જો નિમિત્ત કહ્યું
છે તે કદી પણ ખોટું પડે તેમ નથી, તેથી જોમાં તમારે કિંચિત્ પણ સદેહ ન કરવો.”
તેની આ પ્રમાણેની વાણી સાંભળીને પ્રેમલાલચ્છી ઘણી ખુશી થઈ અને તેને યથોચિત દાન
માન આપી વિસર્જન કર્યો. ૮-૧૩

પછી થોડીક સખીઓને સાથે લઈને પ્રેમલા પિતાની આજ્ઞા લઈ, કુર્કટના પાંજરાને
પોતાનાજ હાથમાં રાખી પુંડરગિરિની યાત્રા કરવા ચાલી. ઉપર ચડતાં કુકડાને પાંજરામાંથી
કાઢી હાથ ઉપર રાખ્યો. કુકડો પણ ગિરિને જોઈને અત્યંત ખુશી થયો અને પોતાના

નિરખે હો મન હરખે તિમતિમ પંખીઓ, લેખે દિવસ ગણુંત. કું ૧૫ દેહરો
શિવપદ શેહરો હો નિરખીને હરખી પ્રેમલા, ભેટ્યા દેવ યુગાદિ; સારી અષ્ટ-
પ્રકારી હો જિનપૂજ લક્ષ્મીએ કરી, વારી સયળ વિપાદ. કું ૧૬ દીઠકું દરિ-
શણુ મીઠકું હો પંખીડે પ્રથમ જિણુ દનું, સફળ કર્યો અવતાર; પાંચમી ઢાળ
પ્રકાશી હો એ મોહને ચોથા ઉદ્ધાસની, પુણ્ય સદા સુખકાર. કું ૧૭

ફહા.

સેવી મહેદેવી સુતને, વીરસ્તુપા બહુભાવ;
આવી દેહરા બાહિરે, કર ધરી પખીરાવ. ૧
પ્રતિ જિનમ દિરમાં જઈ, ભેટ્યાં બિ બ અપાર;
ભગતિ જુગતિ નિજ શક્તિવશ, કર્યો સફળ અવતાર. ૨
આવી જિહાં રાજદની, લક્ષ્મી તજી ખલખ ચ;
પણુ પત્ર લેઈ કુકડે, શોભાવી નિજ ચ ચ. ૩
એમ સફળ વિધિ સાચવ્યો, આવી જિનગૃહ દાર;
સૂર્યકુંડ જોવા ભણી, પહોતિ નારી તિવાર. ૪
દીઠો કુંડ સોહામણો, કમલકોશ સોહત;
ભણુ સ્વર્ગશિરિ ભણી, કાઢી દત હસત. ૫

દિવસને લેખે ગણુના લાગ્યો ઠંઠ ઉપર પહોચ્યો એટલે શિવપદના શિખર જેવું શ્રીઋષભેશ્વરનું
ચૈત્ય દીકું પ્રેમલાએ તેમા પ્રવેશ કર્યો, યુગાદિદેવને ભેટ્યા અને તેમની અષ્ટપ્રકારી પૂજા
કરી ઋષભ જિનેન્દ્રના દર્શન થવાથી કુકડે પણ પોતાના જન્મને સફળ ગણ્યો. સારા ભાવ
વાળી આ ચોથા ઉદ્ધાસની પાંચમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ પ્રકાશી વારણ કે પુણ્ય હ મેશા
સુખ આપનાર છે ૧૪-૧૭

ફહાનો ભાવાર્થ

પ્રેમલા મૂળનાયકજીની ભક્તિ કરી મુખ્ય ચૈત્યમાથી કુકડાને હાથમા લઈને ગહાર
નીકળી અને બીજા પ્રત્યેક ચૈત્યમા કુકડે સહિત જઈને અસખ્ય જિનબિ બોને નમસ્કાર
કર્યા પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ભક્તિ કરી પોતાનો મનુષ્ય જન્મ સફળ કર્યો ત્યાથી ફરતી
ફરતી રાયણુના વૃક્ષ પાસે આવી ત્યા ભૂમિ ઉપર પડેલ પદ આચમા લઈ કુકડે પોતાની
આચને સુશોભિત કરી એમ મર્વ વિધિ સાચવીને જિનમ દિવસ બારો આવી, પછી ત્યાથી
સૂર્યકુંડ જોવા આજ્યા નિર્મળ જળથી ભરેલો અને કમળોપડે સુશોભિત સૂર્યકુંડને જોયો
જે સ્વર્ગ પ્રત્યે જલે દાત કાઢીને હસતો હોય તેવો દેખાતો હતો ૧-૫

પૂરણુ નિર્મળ જળ ભયુ', ઉંડત્તણુથી ઉંડ;
 સદા ભયોં એ જણીએ, સમતારસનો કુંડઃ
 તહ ઉપકંઠે પ્રેમલા, રહી નિહાળે નીર;
 નિસુણો ભવિ ઇહાં પંખીઓ, કેવો થયો વડવીર.

ઢાળ ૬ ઢી.

(ભમરાની દેશી)

કુકંઠ દેખી કુંડને, મન માન્યું લાલ; ચિતે ચિત્ત મજર, અતિ મન માન્યું
 લાલ; સોળ વરસ વહી ગયાં, મં કિહાં સ્ત્રી કિહાં ઘરખાર. અં ૧ કિહાં લગે
 રહીશ હું પંખીયો, મં ધિગ્ ધિગ્ એ અવતાર; અં માતા પણ વેરણુ થઈ, મં
 સહી સંસાર અસાર. અં ૨ લેઈ નટ મુજને ક્યારી, મં પુર-પુર દેશ વિદેશ; અં
 હજીઅ ન આવ્યો કર્મનો, મં પાર કિશો લવલેશ. અં ૩ ફીટી નર થયો કું-
 કડો, મં અવકર જોવણુહાર; અં શી હવે મનુષ્યપણુ તણી, મં ધરવી હોંશ
 લગાર. અં ૪ પ્રમદા કને પંખી થકે, મં નિશિ વાસર કિમ જાય; અં દેખી
 ફોગટ ઝુરઝુ, મં ચિંત્યું કિમપિ ન થાય. અં ૫ એળે યૌવન નિર્ગમ્યું, મં
 શો હવે હોશો ઉઘાડ; અં લાગ્યો કાને દેવને, મં કોઈક પૂરો ચાડ. અં ૬

વળી તે કુંડ પૂર્ણ ભયોં હતો અને ઉંડો પણ ઘણો હતો તેથી જાણે સમતા રસનોજ
 કુંડ ન હોય એમ પ્રેમલા માનવા લાગી અને તેના જળને ફરસીને આવતા શીતળ અને
 સુગંધી સમીરનો લાલ લેવા માટે તેના કિનારા ઉપર પક્ષીને હાથમાં લઈને ઝડી. હવે
 પંખી કેવી વીરતા કરે છે તે હે ભવ્યજીવો ! તમે સાંભળો ૬-૮

ઢાળ છઢીનો ભાવાર્થ.

સયકુંડને જોઈને કુકંઠ પ્રથમ તો ઘણો હર્ષિત થયો, પણ પછી તે એકાએક વિચારમાં
 પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“અહો ! આ પ્રમાણે તિર્થંચ અવસ્થામાં મને સોળ વર્ષ
 વહી ગયાં. ક્યાં સ્ત્રી ? ક્યાં ઘરખાર ? ક્યાં સજ્જન ? ક્યાં માફે રાજ્ય ? એ ગાંધું અત્યારે મારે
 તો નકામું થઈ પડ્યું છે. મારી માતા ખરેખરી વેરણુ થઈ કે જેણે મને આ દશાએ પહોં-
 ચાડ્યો છે. આ સંસાર ખરેખરી સ્વાર્થથીજ ભરેલો છે, તેમાં સારજૂત કાંઈ પણ નથી.
 વળી નટો મને લઈને અનેક દેશમાં ક્યારી તો પણ મારા દુઃકર્મનો અંત આવ્યો નહીં. હું
 મનુષ્ય ફીટીને ઉકરડામાં ફરનારો કુકડો થયો. હવે એટલો ગધેા વખત વ્યતિત થયા પછી
 મનુષ્ય ધવાની આશાજ શી રાખવી ? શા ઉપર રાખવી ? પોતાની સ્ત્રીની પાસે પંખીપણે
 રહેતાં રાત દિવસ શી રીતે વીતાડવાં ? દેખવું અને દાઝવું એ શી રીતે સહન થઈ શકે ?
 માફે યૌવન તમામ નિષ્ફળ ગયું ! મારા દુઃખની હકીકત ચિંતવી પણ થકાય તેમ નથી. જરૂર
 કાંઈ ખરેખરો આડીયો મારા દેવની પાસે જઈ ચલ્યો કે જેણે મને આટલું દુઃખ અપાવ્યું. ૧-૬

જીવ્યું એ રચા કામનું, મં જોડી એ ગર્હલ આશા; અં જો ઝંપા કરું કુંડમાં,
મં તો છુટે દુઃખ પાસ. અં ૭ કેહની વધુ કેહની પુરી, મં કેહથી માયા
મોહ; અં જોતાં કોઈ કોઈનું નહીં, મં કેહનો યોગ વિછોડ. અં ૮ જો કોઈ
ન થયો આપણો, મં કેહના રાગ વિરાગ; અં સહુ છે સ્વાસ્થનું સગું મં
અહો ભવજલધિ અતાગ. અં ૯ આલોચી ઇમ કુકડે, મં કુંડમાં ઝંપા દીધ;
અં દેખી નારી વિલખી કહે, મં ભુંડા એ શું કીધ. અં ૧૦ હું શિવમા-
જાને કિશો, મં જઈને દેશ જવાળ; અં કર્યું અવિચાર્યું પંખીએ, મં થોડા
દિનને મિલાપ. અં ૧૧ મંદિર જઈ નિજ તાતને, મં વદન દેખાડીશ કેમ; અં
તુજ ગતિ તે ગતિ માહરી, મં પ્રેમપરીક્ષા એમ. અં ૧૨ ન કરી વાત ઝંપા
ભરી, મં લચ્છીએ પણ તામ; અં પકડ્યો પડતો કુકડો, મં અઈ અઈ
મોહ વિરામ. અં ૧૩ પંખીરૂપ થાવા તણો, મં માયે ખાંધ્યો જેહ; અં લખ-
ખ કરતાં ડોકથી, મં તૂટ્યો દોરો તેહ. અં ૧૪ પ્રગટ્યો અણચિંત્યો તિહાં,
મં અંદનરિંદ સરૂપ; અં શાસનસૂરિએ ઉદ્યો, મં રાણી તિમ વળી ભૂપ.
અં ૧૫ આજ્યા કુંડથી બહિરે, મં લચ્છીએ ઓળખ્યો કંત; અં સફળ લલી

આણું જીવણું શા કામનું? જોડી આશામાં કેટલા દિવસ કાઢવા? અને આવા તિર્યંચપણામાં
ક્યાં સુધી રહેવું? તેથી હવે તો આ કુંડમાં ઝંપાપાત કરું કે જેથી માફ કદ્યાણુ થઈ
જાય. આ સંસારમાં કોણ કોનું છે? કોની માતા, કોનો પિતા, કોની સ્ત્રી, કોની નગરી,
કોઈ કોઈનું નથી, તેના ઉપર શો મોહ કરવો? એમાંનું કોઈ આપણું થયું નહીં તો પછી
આપણે તેને માફ માફ ક્યાંસુધી માનવું? આ તાગ વિનાના સંસારસમુદ્રમાં સૌ સ્વાર્થનું સચું
છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને સંસાર ઉપર પૂર્ણ વિરાગવૃત્તિ આવવાથી કુકડે પ્રેમલાના હાથ
ઉપરથી ઠેકીને એકદમ કુંડમાં ઝંપાપાત કર્યો. પ્રેમલા તે જોઈને એકદમ ગભરાઈ ગઈ તે
તે બોલી કે—“ અરે ભૂડા! તેં આ શું કર્યું? હું શિવમાજાને શું જવાળ દઈશ? મારા
માતાપતાને પણ શું કહીશ? થોડા દિવસના સંબંધમાં તેં આ શું કર્યું? પણ મને લાગે છે
કે તેં મારા પ્રેમની પરીક્ષા કરવા માટેજ આમ કર્યું જણાય છે, તો હવે જે તારી ગતિ
તેજ મારી ગતિ.” આ પ્રમાણે વિચારીને પ્રેમલાએ પણ કોઈને કહ્યા સિવાય એકદમ તેની
પાછળ કુંડમાં તેને પકડવાને મિચે ઝંપાપાત કર્યો. તે જોઈ સર્વત્ર હાહાકાર થઈ રહ્યો.

પ્રેમલા કુકડાને પકડવા ગઈ, તેવામાં અપરમાતાએ બાધેલો દોરો કે જે ઘણો જીર્ણ
થઈ ગયો હતો, તે એકદમ હાથમાં લાગવાથી તુટી ગયો એટલે અંદરાજ તત્કાળ કુકડા
મટીને મતુલ્ય થઈ ગયા. સર્વને આશ્ચર્ય થયું. તે વખતે શાસનદેવીએ તે બંનેને કુંડમાંથી
બહાર કાઢ્યા. ૭-૧૫ કુંડનેકિનારે આવ્યા એટલે પ્રેમલાએ અંદરાજને ઓળખ્યા તે અત્યંત

આશા ફળી, મં હંપતી હરખ અનંત. અં ૧૬ મનુષ્યપણું ચંદે લથું, મં પસરી
મંગળમાળ; અં છઠ્ઠી ચોથા ઉઢાસની, મં પભણી મોહને ઢાળ. અં ૧૭

દહા.

- તીર્થનિવાસી દેવગણ, હુંતા સમકિત દ્રષ્ટિ;
તેણે ચંદની ઉપરે, કરી કુસુમની વૃષ્ટિ. ૧
- લુઠી ચંદનની છટા, હરખ્યા સુર તિરિયંચ;
તિહુઅણ કદલોલે ચઢયો, તીર્થપ્રભાવ ઉદંત. ૨
- ધન્ય ધન્ય સુરજકુંડ જળ, કલિમલ મલ હરણાર;
દીધો ચંદ ભણી ફરી, માનવનો અવતાર. ૩
- પ્રીતમને કહે પ્રેમલા, કરી ધુંધટપટ લાજ;
મહારાજ ગિરિરાજથી, સિધ્યાં સઘળાં કાજ. ૪
- સ્નાન કરી એ કુંડમાં, પૂજે ઋપભજિણુંદ;
સિંચો ભક્તિરસે કરી, સમકિત તરૂનો કંદ. ૫
- સ્નાન કરીને ચંદ નૃપ, પહેરી ઉજ્જવલ ધોત;
આવ્યો આદિ જિનાલયે, જિહાં રતન ઉધોત. ૬
- હંપતીએ પૂજા રચી, દ્રવ્ય તણી બહુ ભેદ;
પારંભે હવે ભાવની, પૂજા વિરમી ખેદ. ૭

હર્ષિત થઇ તેની સર્વ આશાઓ અત્યારે એકાએક ફળીભૂત થઈ ચંદરાન્ત મનુષ્યપણું પામ્યાની વાત એક ક્ષણવારમા સર્વત્ર પસરી ગઈ આરે બાબુ આનંદ આનંદ પ્રવર્તી ગયો ચોથા ઉઢાસની છઠ્ઠી ઢાળ મોહનજિયજીએ કહી ૧૬-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

હવે તીર્થનિવાસી સમકિતદ્રષ્ટિ દેવોએ તેના ઉપર પુખ્તની વૃષ્ટિ કરી ચંદનની છટા આલી અને સુર તિર્યંચ સૌ ખુશી થયા સર્વત્ર તીર્થનો પ્રભાવ વિન્તાર પામ્યો સૂર્યકુંડનુ જળ પાપરૂપ કમપને દૂર કરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું તેના પ્રભાવથીજ ચંદરાન્તને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું એમ સર્વના લક્ષમા આવ્યું પછી પ્રેમલાએ ચંદરાન્તને યથાયોગ્ય લાભપૂર્વક કહ્યું કે—“હે સ્વામી! હવે આ સૂર્યકુંડના જળવડે સ્નાન કરી શ્રીગણેશદેવની પૂજાભક્તિ કરો આ ગિરિરાજના પમાયથી આપણા સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થયા છે તેથી તેની પણ સેવા કરો, અને સમકિતરૂપ વૃક્ષના કદને ભક્તિરસવડે સિંચો કે જેથી તે વૃક્ષ અત્યંત પ્રફુલ્લિત થાય અને તેના ઉપર વિરતિરૂપ ફળગ્રેણી ઉગી નીકળે” ૧-૫

અંદરાળએ પ્રેમલાના કહેવાનો સ્વીકાર કર્યો જન્ને જણાએ સ્નાન કરીને અત્યુત્તમ દ્રવ્યોવડે શ્રીઋષભ પરમાત્માની દ્રવ્યપૂજા કરી, ત્યારપછી લાવપૂજા પણ કરી. ૬-૭ તેની અંદર અંદરાળએ શ્રીજિનેશ્વરની અર્પૂર્વ સ્તુતિ કરી, જે હવે પછીની ઢાળમાં વિસ્તારથી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

હાલ તો દુઃખ માત્ર નાશ પામ્યાં, સંપૂર્ણ લાગ્યનો ઉદય થયો, સર્વત્ર વધામણીઓ દેવાવા લાગી અને આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો તે આનંદમાં લાગ લેવા માટે વાંચકોને પણ કાંઈક વિશ્રામ આપવા આ ઢાળ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. હવે આગળ તો અંદરાળના અશ્વુદયનું વૃત્તાંતજ આવવાનું છે. આખી લાઇન બદલાઈ જવાની છે. તેનો રસ કમે કમે વાંચકોને ચળાડવામાં આવશે દરમ્યાન આ ઢાળમાંથી આપણે સાર શું ગ્રહણ કરવાનો છે તેનો કાંઈક વિચાર કરીએ.

ઢાળ ચોથીથી ઢાળ છઠ્ઠી સુધીનું રહસ્ય

આ રહસ્યના પ્રારંભમાં તો અંદરાળ પ્રત્યે પ્રેમલાએ કહેલાં વાક્યોનો વિસ્તાર છે. જ્યારે મનુષ્યને પોતાના સંબંધીનો દીર્ઘ કાળે મેળાપ થાય છે ત્યારે પોતાનું સર્વ વીતક કહી દેવાની ઇચ્છા થાય છે, તેમ કરવાથી કાંઈક હૃદયનો ભાર પણ ઓછો થાય છે, દુઃખમાં દિલાસો મળે છે અને જન્ને સરખા સુખદુઃખના ભાગીદાર થાય છે અહીં તો વિલક્ષણ પ્રકાર છે. એક સ્ત્રી છે અને સામે કુકડો છે; પરંતુ તેના તરફ અવ્યક્તપણે સ્નેહનું આકર્ષણ થયા વિના રહેતું નથી. તેથી પ્રેમલા પોતાનું હૃદય તેની પાસે ખાલી કરે છે. પ્રેમલાનાં દરેક વચનમાં સ્નેહનો, પ્રેમનો, મોહનો ઇત્યાદિ આવેશ છે તેવું હૃદય નિર્મળ છે. તેણે પતિવિરહનાં સોળ વર્ષમાં પરપુરૂષ સામે દ્રષ્ટિ પણ કરી નથી. કુર્કટ તેનાં દરેક વચનો અને તેમાં રહેલું રહસ્ય જરાજરા સમજે છે, પણ તે નિરૂપાય છે, જો કે તે કહેવા ધારે તો કહી શકે તેમ છે; પણ શિવમાળાની જેમ પ્રેમલા પણ પક્ષીની લાખા બંધુતી નથી. કદી આંચવડે અક્ષરો લખવા ધારે તો લખી શકે તેમ છે, પરંતુ તેને આ સ્થિતિમાં પોતાની ઓળખાણુ આપવી યોગ્ય લાગી નથી કુકડા તરીકે તેના પતિપણે ઓળખાવું, અને પછી તેની પાસે રહેવું, તે ઉલટું વધારે દુઃખદાયક થઈ પડે છે આર્થિક સ્થિતિ મંદ પડે ત્યારે અથવા ખીજી રીતે દુઃખદાયક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સજ્જનોમાં વસવા કરતાં અજ્ઞાત સ્થાનમાં જઈને રહેવું ઘટિત છે. કારણ કે જ્યાં માનવંતી સ્થિતિ યોગવી હોય ત્યાં અધમ સ્થિતિએ રહેવું તેના જેવું ખીજું દુઃખ નથી. આવા હેતુથીજ કુર્કટે પોતાની સ્થિતિ પ્રેમલાને જણાવી નથી.

શિવમાળા પ્રેમલા પાસે આવીને કુર્કટને રાખવાની મુદત ચાર માસની કહી જાય છે, તે સાથે કેટલાંક ગર્ભિત વચનો કહે છે, પણ તે સુઘા પ્રેમલા સમજી શકતી નથી. આ વખતે વર્ષાઋતુ ચાલે છે, તે નિમિત્તેજ નદો અહીં રહેલા છે, તે હકીકત આગળ આવી ગયેલી છે. વર્ષાઋતુ કામી જનોને-વિરહી જનોને વધારે હેરાન કરે છે. તે સમયે વિરહીને કામોત્પત્તિ વિશેષ થાય છે. કુર્કટની પામે તે પ્રસંગના ઉભારા પણ પ્રેમલા કાઢે છે. કેટલેક

અંશે તે કુર્કટ ઉપર પતિવત્ પ્રેમ આવે છે અને તેથી જેવી વાક્યરચનાવડે પોતાના પતિ પાસે કહેવામાં આવે તેવી વાક્યરચનાવડેજ કુર્કટ પાસે તે પોતાનું દુઃખ નિવેદન કરે છે.

અનુક્રમે વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થાય છે, એટલે પ્રેમલાને સિદ્ધાચળ યાત્રા કરવા જવાની ઇચ્છા થાય છે. વિમળાપુરી તેની તળેટીમાંજ આવેલી હોવાથી તેની અપૂર્વ યાત્રા તેને સહેલી છે તે જવાનો વિચાર કરે છે તે અવસરે ત્યાં એક નૈમિત્તિક આવે છે. તેને પૂછતાં તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એક કે એ દિવસની અંદર પતિનો મેળાપ થશે એમ કહે છે. તેના નિમિત્ત જ્ઞાનની પણ ખલિહારી છે. શાસ્ત્રોની અંદર અનેક પ્રકારનું વિજ્ઞાન ભરેલું છે. તેને જાણનારા, સમજનારા, સમજાવનારા દુર્લભ છે. આવા નિમિત્તજ્ઞો પૂર્વે ઘણું સ્થાને લભ્ય હતા; હાલ તો એના સર્વથા વિરહજ દેખાય છે. નૈમિત્તિક પ્રેમલાને કહે છે કે 'હું' તે વાત કહેવાજ આવશે છું.' તેણે સ્વરોહ્ય જ્ઞાનને અનુસારે આ નિમિત્ત કહ્યું છે એમ રાસકર્તા કહે છે. સ્વરનું પરિજ્ઞાન પણ ભવિષ્ય કહેવામાં અતિ ઉપયોગી છે આવા ઉપકારી તેમજ ચીવટવાળા મનુષ્યો પણ જગત્માં હોય છે, તે આ નિમિત્તિયાએ કહેલાં વચનો ઉપરથી ધ્યાનમાં લેવાનું છે. ચંદરાબ પ્રેમલાને તણને ચાટ્યા ગયા એટલે તે ક્યાં છે અને ક્યારે મળશે, ઇત્યાદિ હકીકત જાણવા માટે—તેટલું જ્ઞાન મેળવવા માટે આ નિમિત્તિયા કહે છે કે હું કણ્ઠિટક ગયેા હોતો. આવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તે વખતમાં કણ્ઠિટકમાં વિશેષ હોવાનું સંભવે-છે. નિમિત્તિયાનાં વચનને વધાવી લઈ પ્રેમલા તેને રાજી કરે છે, અને પછી પોતે સિદ્ધાચળ યાત્રા કરવા જાય છે. એ વખતે પણ તે વિનય ચૂકતી નથી. માળાપની આજ્ઞા લે છે અને કુર્કટ તો જીવ જેવો વહાલો હોવાથી તેને સાથેજ લઈ જાય છે.

પુંડરગિરિ ઉપર ચડતાં તે પર્વતને જોઈને ચંદરાબ પોતાના આત્માને ધન્ય માને છે. કારણ કે તે કાળમાં આભાપુરી જેટલા દૂર વસનારા મનુષ્યોને સિદ્ધાચળની યાત્રાને લાભ મળવો તે આશ્ચર્યવાળું મનાતું હતું. રેલવે વિગેરેના સાધનો ન હોવાથી એટલે દૂર આવી શકાતું નહોતું; માર્ગમાં પણ ઘીજી ઘણી ઉપાધિઓ હતી, તેથીજ આભાપુરીમાં પોતાની પુત્રીને સ્વામી ચંદરાબ છે એમ જાણ્યા છતા પણ મકરધ્વજ રાજ તેની ખાબર લેવા કે તેમને તેડાવવા માણસ મોકલી શક્યો નહોતો. પુંડરગિરિ પર જેમ જેમ ઉપર ચડતા ગયા તેમ તેમ આનંદમાં વૃદ્ધિ થવા લાગી, ઉત્તમ જીવોને આવા સર્વોત્તમ તીર્થની અપૂર્વ યાત્રાનો લાભ મળે તો આનંદ ઉપજાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. અહીં દુઃખ માત્ર તો યાત્રાનો પૂરો લાભ લેવાતો નહોતો તેજ હતું. પ્રેમલા સાથે સૌ ઉપર પહોંચ્યા, દાદાને કોથ્થા, પ્રેમલાએ પ્રભુની અટપ્રકારી પૂજા કરી, કુર્કટ તે જાંઘુ જોઈ રહ્યો અને તેની અનુમોદના માત્ર કરીને તેણે પોતાના મનને શાંત કર્યું.

ભગવંતની પૂજા કર્યા પછી પ્રેમલા ફરતી ફરતી પવિત્ર સૂર્યકુંડ ઉપર આવી, અને ત્યાં શીતળ જળને ફરતીજે આવતા શીતળ પવનનો લાભ મેળવવા બેઠી કુકડાને હાથ ઉપર રાખ્યો તે વખતે કુર્કટે કરેલા વિચાર ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક છે. આ સંસારની

અસારતાનું ખરૂં જ્ઞાન દુઃખી અવસ્થા વખતેજ આ પ્રાણીને ધાય છે જેવું જ્ઞાન દુઃખની વખતે ધાય છે તેવું જો સુખી અવસ્થામાં થતું હોય તો પ્રાણી માત્રની સફળતિ થયા વિના રહેજ નહીં, પરંતુ સુખને વખતે તો પ્રાયશઃ મનુષ્યો વિષયસુખમાં નિમગ્ન થઈ જાય છે, તે વખતે ધર્મ સાંભરતો નથી, સંસારની અસારતા કે અનિત્યતાનું સ્મરણ પણ થતું નથી, તે વખતે તો પોતાની વર્તમાન સ્થિતિ કાયમ રહેશે જોમ માગી તેમાં આસક્ત બની જવાય છે. ઉત્તમ જીવો તો તે વખતે પણ સાધ્ય ચૂકતા નથી, પણ તેવા જીવો બહુ અદ્ય હોય છે. બાકી બહોળે લાગે તો વિષયમાં અથવા કપાયમાં એટલે કે મુખ્યતાએ દ્રવ્યોપાર્જનમાં કે સ્ત્રીસંસર્ગાદિકમાં લુપ્ત થઈ જનારાજ ઘણા જીવો દષ્ટિએ પડે છે. કુર્કટપણાની સ્થિતિમાં ચંદરાબને સોળ વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા જે ખેદ થયો છે તે સ્વાભાવિક છે. તેવો ખેદ થવોજ જોઈએ, અને તેથી એવું જીવિત પણ અકારૂં લાગે એમાં આશ્ચર્ય નથી. જેવું ને રોવું, દેખવું ને દાઝવું, એ કહેવત તો તેને યથાર્થ અનુભવમાં આવેલી છે. એવે પ્રસંગે આવું ઉત્તમ સ્થાન મળવાથી ત્યાજ ઝંપાપાત કરીને મૃત્યુ પામવું તેને યોગ્ય લાગે છે; પરંતુ તે વખતે આત્મઘાત કરવો તે મહા પાપ છે, ઉત્તમ જીવોને તે દષ્ટિત નથી. એ વાક્ય તેમજ જીવતો નર ભદ્ર પામશે એ વાક્ય સ્મરણમાં આવતું નથી તે પ્રેમલાની નજર ચુકાવીને સૂર્યકુંડમાં ઝંપાપાત કરે છે અને ‘આ શું ?’ એમ વિચારતી પ્રેમલા પણ તેની પાછળજ તેને પકડવા અથવા તેની ગતિ તેવી મારી ગતિ ભલે ધાય, એમ ચિંતવતી ઝંપાપાત કરે છે. તે પણ વિયોગના દુઃખવડે તો ચંદરાબની સમાનજ દુઃખવાળી છે, માત્ર તેનું મનુષ્યપણું વિદ્યમાન છે એટલુંજ વિશેષ છે

જ્યારે રોગની સ્થિતિ પૂરી થાય છે ત્યારે ધુળની ચપટીવડે પણ આરામ થઈ જાય છે, તેમ આજસુધી કોઈ પ્રકારે પણ પશુપંથુ ટળી શક્યું નહોતું—તેના ઉપાયજ હાથ લાગ્યો નહોતો, તે ઉપાય અણુધાર્યો હાથ લાગે છે અને મન્નિત દોરો કે જેના પ્રભાવથી કુકડાપણું પ્રાપ્ત થયું હતું તે એકાએક તુટી જાય છે, તેથી ચંદરાબ અસલ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે શાસનદેવી બન્નેને કુંડની બહાર લાવે છે, જો કે તે બન્ને પાણીમા તરવાની કળાના બણુ હતા, તે કાઈ છુટી જાય તેવા નહોતા તેઓ કિનારે આવ્યા, સર્વત્ર જ્યજ્યકાર થયો, સૌ ખુશી ખુશી થયું અને આનંદનો તે મેઘ વરસ્યો

અહીં ચંદરાબને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવામાં આ તીર્થનો અને સૂર્યકુંડનો પણ પ્રભાવ નિમિત્ત કારણરૂપ સમજવો. કારણ કે જે કાર્યસિદ્ધિ અન્યત્ર પ્રબળ નિમિત્ત મળ્યા વિના થતી નથી, તે કાર્યસિદ્ધિ પ્રબળ નિમિત્ત કારણ મળ્યે તત્કાળ થઈ જાય છે. આ પ્રભાવિક તીર્થ પ્રાણીના મનોવાચ્છિતની સિદ્ધિ કરી આપનાર છે તેના સેવનથી આ ભવના સુખની પ્રાપ્તિ ધાય તેમા તો શુ આશ્ચર્ય ! પણ આખી ભવશ્રેણી તોડી નાખી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે પહોંચાડી દે એવું આ પ્રભાવિક તીર્થ છે માત્ર તેની સેવા

કરનારના હૃદયમાં તથા પ્રકારનો ઉજ્જવળ—નિર્મળ ભાવ પ્રકટ થવો જોઈએ કારણ કે ઉપાદાન શુદ્ધ થવાની સૌથી પ્રથમ અપેક્ષા છે

અદરાજ મનુષ્યત્વ પામ્યા પછી પ્રથમ કર્તવ્ય તરીકે પ્રેમલા તેમને કહે છે કે—
‘હે સ્વામી ! અહીં સ્નાન કરીને ત્રણ જગતના નાથની પૂજાભક્તિ કરે. ’ આ પ્રથમ કર્તવ્ય તરીકે તે જતાવે છે તેટલા ઉપરથી તેના હૃદયમાં તીર્થજાક્તિ કેટલી છે તે અને પૌણ્ડલિક ભાવ કરતા આત્મિક ભાવ તરફ કેવું ઉચ્ચ વલણ છે તે સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે અદરાજ પણ તેની ઉત્તમ સલાહનો તરતજ સ્વીકાર કરે છે, અને જે કુંડના પ્રભાવિક જળથી પોતે મનુષ્યત્વ પામ્યા, તે કુંડનાજ જળવડે સ્નાન કરી પરમાત્માની અદ્વિતીય પ્રજ્ઞા પૂજા ભાવસંયુક્ત કૃત છે પછી જોકેલી ભાવપૂજા કરવા તત્પર થાય છે તેની અદર અનેક પ્રકારે પ્રભુના શુભગાન કરે છે, તે આપણે હવે પછી બાચીશું હાલ તો અહીંયા પ્રેમલા અને અદરાજને થયેલા અર્પણ આનંદમાં ભાગ લઈએ અને અહીં જતાવેલ મોહનો વિલાસ, સંસારની અસારતા અને તીર્થનો પ્રભાવ—તદ્રૂપ રહસ્યને વિચારી આપણા આત્મામાં પણ તેને સ્થાન આપીએ અને આગળ ઉપર તો હવે પુણ્યપ્રકૃતિજન્ય સુખ સંવ્યવસ્થાનું દર્શન કરવાનું છે, તેથી તેને માટે તત્પર થઈએ આટલું કહી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે

ઢાળ. ૭ મી.

(વજ્રમુદ્રા રે—એ દેશી)

જિનરાયા રે, જય તિહુઅણ પ્રતિપાલ, શાંતિ સુધામય અંકલો; જરેજી.
જિનરાયા રે, ભવિજન આશા વિશ્રામ, તું સુરતરૂ પ્રગટયો ભલો. જીં ૧ જિં ૦ તુજ પદપંકજ લીન, સકળ પુરંદર મધુકરા; જીં ૦ જિં ૦ તુજ ગુણ અનંતા અનંત, આણા જગત સચરાચરા. જીં ૨ જિં ૦ તુજ અભિધાન કુલીરા, ભેદે કર્મ મહી-ધરા; જીં ૦ જિં ૦ તું અનુભવ રસ સિધુ, દેવ અવર છિટલર સરા જીં ૩ જિં ૦ તું

ઢાળ સાતમીના ભાવાર્થ.

અદરાજ શ્રી અપભ્રંશ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે કે—“હે ત્રણ ભુવનના પ્રતિપાલક ! શાંતિ સુધારસના ચક્ર ! ભવજનોની આશાના વિશ્રામ ! અર્પણ સુરતરૂ ! તમારા ચરણકમળમાં સર્વ પુરંદરો મધુકરવત્ લીન થયેલા છે, તમારા ગુણ અનંતાનંત છે, સચરાચર જગતમાં તમારી આજ્ઞા પ્રવર્તમાન છે, તમારા નામગ્રહણરૂપ વજ્ર પ્રાણીના કર્મરૂપ મહીધરને ભેદી નાખે છે, તમે અનુભવરમના સિધુ છો, અવર દેવ તમારી પાસે

કેવંજી જગત્સુ, ખંજીઆ ધાતા હરિ હરા; જીં જીં તુજ ગુણ ન લખ્યા જાય,
જો મિસા કીજો સાગરા. જીં ૪ જીં તું પંચાનન રૂપ, વાસી શિવગિરિ કંદરા;
જીં જીં રહે તાહરે દરબાર, થઈ અચ્યુતાગ્રજ કિંકરા; જીં ૫ જીં તું પ્રભુ
ગંધગજેન્દ્ર, અન્ય સુરાસુર સિંધુરા;* જીં આદિ ગરૂડ તુજ જાણ, ત્રાસે
કર્મના વિષધરા. જીં ૬ જીં તુજને પ્રણમે સ્વામી, ન નમે દૂજે કંધરા; જીં
જીં તજી તુજ સુરતરૂ છાંહિ, સેવે કુણ કોઈ અંખરા. જીં ૭ જીં ઉપશમે
ભવદવ તાપ, તુજ આરાધન જળધરા; જીં જીં તું રોહણાચળ રાગ, સર્વ-
સહા તું વસુધરા. જીં ૮ જીં તું અષ્ટાપદ એકાં તાહરી શક્તિ અપરંપરા;
જીં જીં ભવોભવ તાહરી ભક્તિ, મુજનેદેજો જિનેશ્વરા જીં ૯ જીં ઇત્યાદિક
સ્તુતિ કીધ, ચદે મન શુદ્ધે તિહાં; જીં જીં ફિરીફિરી ચિતે નરિંદ, કિહાં ગિરિ-
વર વળી હું કિહાં. જીં ૧૦ જીં આઠ્યાદેહરા બાર, ચારણઋષિ તિહાં વાંદિયા;

છીલ્લર સમાન છે ૧-૩ તમે કેવળજ્ઞાનવટે જગત્સુ (સૂર્ય) સમાન છો, અવર દેવ હરિ હર
બ્રહ્માદિ તમારી પાસે બહોત સમાન છે, તમારા ગુણ સર્વ સમુદ્રના જળને શાહીરૂપ
કરવામા આવે તો પણ લાંબી શકાય તેમ નથી અર્થાત્ અનત છે તમે શિવગિરિની
કંદરામા વસનારા પંચાનન છે, તમારા દરબારમા અચ્યુતેદ્રાદિક પણ કિકર થઈને રહે
છે તમે ગંધહસ્તી સમાન છો, અન્ય દેવો સામાન્ય હસ્તી તુલ્ય છે, ગંધહસ્તીના
ગંધમાત્રથી અન્ય હસ્તીઓના મદ ગળી જાય છે, તેમ આપના શુભાનુવાદ પાસે અન્ય
દેવોના મદ ગળી જાય છે, તમે અપૂર્વ ગરૂડ છો કે જેથી તમારી પાસેથી કર્મરૂપ વિષધર
ત્રાસ પામીને નાશી જાય છે જે ભલ્ય જીવો તમને નમસ્કાર કરે છે, તેઓ પછી અન્ય
સ્થાનકે સ્કંધ નમાવતા નથી, કેમકે સુરતરૂની છાયાને તજીને અન્ય જાળા અંખરાનો આશ્રય
કોણ લે ? તમારા આરાધનરૂપ જળધરથી ભવદાવાનગનો તાપ શાત થઈ જાય છે તમે
શુભરૂપ મણિના રોહણાચળ છો અને પરિસહ ઉપસર્ગાદિ સહન કરવામા સર્વસહા (વસુધરા)
તુલ્ય છો તમે કર્મરૂપ સિંહોને પરાસ્ત કરવામા અપૂર્વ અષ્ટાપદ સમાન છો તમારી
શક્તિ અપરંપાર છે હે પરમાત્મન ! મારી તો માત્ર એટલીજ વિનંતિ છે કે મને ભવો
ભવમા તમારી સેવા ભક્તિ આપજો ”

આ પ્રમાણે પરમાત્માની સ્તુતિ કરીને પછી ચદરાબ ચિતવે છે કે-“ અહો કયા હું અને
કયા આ ગિરિરાજ ? ૪-૧૦ મારા પૂરા પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથીજ આ યાત્રાનો લાભ મને મળ્યો
છે ” પછી સ્ત્રી ભર્તાર જિનમંદિરની બહાર આવ્યા ત્યાં ચારણઋષિમણે દેખી વદના કરી

* પાયાતરે અન્ય તે ભુલે મુન્દરા, પી ન બૂડ અને સુચર જેવા છે । પાયાતરે-જીં તું
જગજ્યેષ્ઠા એક, તમે એ જગતમા શ્રેષ્ઠ-ઉત્તમ છો

જીં નિસુણી લલિત ઉપદેશ, રાજ રાણી આણુંદિયા. જીં ૧૧ જીં
 શૈલ પ્રદક્ષિણા દીધ, શિવ વરવા ફેરા ફિર્યા; જીં જીં ભૂપ લેખે ક્રીધ, જે
 માનવપણું અણુસર્યા. જીં ૧૨ જીં દીધી દાસીએ દોડિ, મકરંદવજને વધામણી;
 જીં જીં વિહંગ મટી થયા ચંદ, કુંડ પ્રભાવે આકુણી. જીં ૧૩ જીં વિમલ-
 પુરીનો ઇશ, હરખ્યો અસંભવ સંભવી; જીં જીં દાસી પામી દાન, જાણીએ
 થઈ કમળા નવી. જીં ૧૪ જીં વિસ્તરી પુરમાં વાત, રંજ્યા નરનારી સહુ;
 જીં જીં ઘર ઘર વહેંચે લોક, ધાઈ વધાઈ બહુ બહુ. જીં ૧૫ જીં ચંદ
 ભણી નરનારી, જોવાને ઉત્સુક થયા; જીં જીં પ્રગટ્યા નવનવરંગ, જળ
 પ્રભુજની થઈ દયા. જીં ૧૬ જીં મોહને ચોથે ઉદ્ધાસ, ઢાળ કહી એ સાતમી;
 જીં જીં આગળ ચંદની વાત, નિસુણો ભવિક સુધાસમી. જીં ૧૭

કહા.

મકરંદવજ મહીયલયપતિ, તિમહિજ પ્રેમલા માત;

નિસુણી હરખ્યાં ચિત્તમાં, પ્રગટ્યો જે જામાત. ૧

તેડાબ્યા મંત્રી સકળ, કહું સકળ વિરતંત;

સહુ કદંબકુસુમ પરે, થયા સહર્ષ અનંત. ૨

તેમની પાસે ધર્મોપદેશ સાલણીને આનંદિત થયા. પછી ગિરિરાજની પ્રદક્ષિણા દીધી અને
 પોતાના મતુલ્યજન્મને સદ્ગુણ કર્યો અહીં વિમળાપુરીમાં એક દાસીએ દોડતા જઈને
 મકરંદવજ રાજને વધામણી આપી કે—‘ હે મહારાજ ! ચંદ્રરાજ કુકડો મટીને મતુલ્યરૂપે
 સૂર્યકુંડના પ્રભાવથી પ્રગટ થયા છે ’ રાજ તે હકીકત સાલણીને બહુજ હર્ષિત થયો.
 બધી હકીકત વિસ્તારથી પૂછી અને તેને પુષ્કળ દાન આપી સતુષ્ટ કરી નગરીમાં ઘરે ઘરે
 એ વાત વિસ્તરી ગઈ. નગરલોક પણ સૌ અત્યંત ખુશ થયું ઘરે ઘરે આનંદ પ્રવર્તી રહ્યો.
 લોકો ચંદ્રરાજને જોવાને ઉત્સુક થઈ ગયા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે ‘ પરમાત્માએ
 અત્યારે તો પૂરેપૂરી કૃપા કરી છે. ’ મોહનવિજયે ચોથા ઉદ્ધાસની સાતમી ઢાળ કહી
 હે ભવિક ! સુધા સમાન ચંદની વાત આગળ સાલણો ૧૧-૧૭

કહાનો ભાવાર્થ

મકરંદવજ રાજ અને પ્રેમલાની માતાએ અત્યંત હર્ષિત થઈ સર્વ મંત્રી સામતોને રાજ-
 સલામા બોલાવ્યા તેઓ પણ આ વાત સાંભળીને કદબના કુસુમની પેઠે ઉદ્ધાસિન થયા ૧-૨

શિવનટવરને નરવરે, તેડાવ્યા અતિ હેત;	
વિહંગ મીટી થયો ચંદનૃપ, પૂરવ પુન્ય સંકેત.	૩
થયો હર્ષ મુજ પ્રમુખને, તે સવિ તુજ ઉપગાર;	
તુજહુંતી સઘળે અમે, લહેણું હુશે નિરધાર.	૪
તેડાવ્યા આવ્યા તરત, ચંદતણા સામંત;	
ઉન્નતિ સ્વામીની સુણી, રોમરૂપ ઉલસંત.	૫
શણ્ણગારી વિમળાપુરી, પટકુળે બહુરંગ;	
પુલી ભાદ્રવડા તણી, સંધ્યા બાણે અલગ.	૬
મકરધ્વજ ગિરિવર ચઢયો, લેઈ બહુ પરિવાર;	
આનંદે નૃપચંદથી, માણ્યો બહુ પરિવાર.	૭

ઢાળ ૮ મી.

(ખભાતી સોહલાની દેશી)

મકરધ્વજ મહીપાળ, ચદ સગાયે હો શ્રીજિન ભેટીયાણ; ક્રીધી ભક્તિ
અશેષ, ભવભવ કેરાં હો પાતક નીઠીયાણ. ૧ પ્રેમલા પ્રણુમી પાય, માત-
પિતાને હો વિનયે વિનવેણ; જે મે પરણ્યો કત, તે તુમ પુણ્યે હો એહ પામી

પછી શિવકુમાર નટને અને શિવમાળાને બોલાવી એ વાત કહી અને કહ્યું કે—‘ તમારા કારણથી અમને આ પરમ લાભ પ્રાપ્ત થયો છે, એ સબધમા તમારો પરમ ઉપકાર થયો છે ’ તેઓ પણ આ વાત સાલળીને અત્યંત રાજી થયા પછી ચદરાજના સૈનિકો જે કુર્કટની સભાળ માટે આવેલા હતા, તેમને બોલાવીને બધી વાત કરી તેઓ પણ બહુ ખુશી થયા વિમળાપુરી નગરીને ધ્વજ-પતાકાથી શણ્ણગારી, જેથી ભાદરવા માસની સંધ્યાના રગની જેવો સુદર દેખાવ થઈ રહ્યો પછી મકરધ્વજ રાજા સર્વ પરિવારને લઈને વિમળાચળ તરફ ચાલ્યો અને ઉપર ચડી સર્વ પરિવાર સહિત ચદરાજને ભેટ્યો ૩-૭

ઢાળ આઠમીના ભાનાર્થ.

પરસ્પર હર્ષ સાગર ઉછળવા લાગ્યો પછી ચદરાજને સાથે લઈને સૌ પાછા પ્રણુના મંદિરમા ગયા અને પરમાત્માના દર્શનનો પરમ લાભ પ્રાપ્ત કર્યો પછી પ્રેમલા પોતાના માતાપિતાને પ્રણામ કરીને બોલી કે—‘ હે પૂજ્ય ! આ રાના પ્રતાપથી હું મારા ભર્તારને

હવેજી. ૨ એ આભા અવનીશ, વીરનૃપતિનો હો અંગજ ગુણુનિલોજી; રવિકુંડ
જળને પ્રભાવ, કુર્કટ મિટીને હો થયો અવનીતિલોજી. ૩ જુઓ એ તુમ જમાત,
નયણ નિહાળી હો સુપરે ઓળખોજી; સરિખા સરિખો સંસાર, પણ નહીં કોઈ
હો એહના સારિખોજી. ૪ પ્રભુએ મુજ જગમાંહે, શશિની કળાથી હો કીધી
ઉજળીજી; એ સેવ્યે ગિરિરાજ, માહારી એહની હો આશ સવિ ફળીજી. ૫ પુત્રી
વચન અવધાર, વિસ્મય પામ્યો હો સોરઠનો ધણીજી; નયન સલૂણે સહેજ,
ભરીભરી જોવે હો આભાપતિ ભણીજી. ૬ હરખશું મોતીએ વધાવી, સસરો
જમાઈ હો આલિંગી મળ્યાજી; બિહુના આત્મપ્રદેશ, જાણીએ સધળા હો
માંહોમાંહિ ભળ્યાજી. ૭ ચદતણા સામંત, લળી લળી લાગ્યા હો ચરણે બહુદિ-
સેજી; કહે અમ પરીક્ષા કીધ, સહી તુમે સ્વામી હો ઇમ પંખી મિસેજી. ૮
નટકુળ પ્રણમી પાય, ચંદનરિદની હો કીરતિ ઉચ્ચરીજી; વત્યો પરમાનંદ, દહ
દિશે વાતો હો ખિણકમે વિસ્તરીજી. ૯ વાજતે મંગળતૂર, ગિરિવરહુંતી
હો બિહુ નૃપ ઉતર્યાજી; પ્રથમ દો કલ્પના ઇદ્ર, નિજ પરિવારે હો જાણીએ
પરવર્યાજી. ૧૦ ભાવે કંમતા રોલ, પ્રભુગુણુ સ્તવતા હો આવ્યા તસ-
હટીજી; ગજ આરૂઢ્યો ચંદ, હય ગય રથની હો હુઈ આર્ભટીજી. ૧૧

મેળવી શકી છુ એ આભાપુરીના નરેદ્ર છે, વીરસેન રાજના પુત્ર છે, સૂર્યકુંડના જળના
પ્રભાવથી કુર્કટ પ્રીટીને મનુષ્ય થયા છે, હવે તમે તમારા જમાઈને જુઓ અને જાણજ
ઓળખો આ સસારમા સરખા સરખુ પણ અનેક જગ્યાએ જોવામા આવે છે, પરંતુ આ
તમારા જમાઈ સરખા મનુષ્ય તો અન્યત્ર જોવામા આવે તેમ નથી પ્રભુએ આજે મને
કલક ટાળીને શશીકળા કરતા પણ વધારે ઉજળળ બનાવી ડે, અને ગિરિરાજની એવાથી
મારી અને એમની જન્મેની આશા ફળીભૂત થઈ છે ' ૧-૫

આ પ્રમાણેના પોતાની પુત્રીના વચનો સાંભળીને શ્રોગપ્ત દેશનો રાજા અત્યંત હર્ષિત
થયો અને વિકસ્વર નેત્રવડે ચંદરાજાને જોવા લાગ્યો સાસુએ જમાઈને મોતીવડે વધાવ્યા
સમરો જમાઈ આલિંગન દઈને મળ્યા જન્મેના જાણે આત્મપ્રદેશ પણ પરસ્પર મળ્યા
હોય તેમ દેખાણુ ચંદરાજાના મામતોએ પણ પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે—' હે સ્વામી ! તમે
પદ્મી થઈને અમારી ખરેખરી પરીક્ષા કરી છે ' નટનું પેહુ તમામ ચંદરાજાને પગે લાગ્યું
અને તેમની કીર્તિના શુભગાન કરવા લાગ્યું આ હકીકત જાણવારમા દશે દિશામા પસરી
ગઈ પછી મગળ વાજતો વાજતે જન્મે રાજા ચંદ અને મહારાજા પહેલા બે દેવલોકોના
ઇંદ્રની જેવા શોભતા પોતપોતાના પરિવાર સહિત ગિરિ ઉપરથી નીચે ઉતર્યા પ્રભુના શુભ-
ગાતા અને સ્તવના કરતા અનુક્રમે તળહટીએ આવ્યા, જોટલે પછી નગરપ્રવેશની તૈયારી
વધે વિમળાપુરીના ઇંચે મોટો વરઘાટો તૈયાર કર્યો ૬-૧૧

હયવર ચઢ્યો વિમલેશ, રથ આરૂઠી હો લચ્છીપ્રેમલાજી; નરનારીનાં વૃંદ,
આગળ હુવા હો થાતા સ્નેહલતાજી. ૧૨ ગુહિરા ધુરેરે નિસાણુ, એકત્વ હુઆ
હો હરખે નભોમહીજી; પવને પતાકા અનંત, સ્વેદકણુ વારે હો જનના રહી
રહીજી. ૧૩ વાળે તાલ કંસાલ, પગ પગ આવે હો રંગ વધામણાજી; ગુડીકેં ચઢી
આકાશ, જાણું એ નાચે હો વૃંદ અપચ્છરતણાજી. ૧૪ ભેરિભૂંગળ ભણકાર,
તિણે દિગ્ કન્યા હો લહે બધિરત્વતાજી; ગિરિકંઠરા સર્વત્ર, અગણિત પામી
હો શુચિ મુખરત્વતાજી. ૧૫ બિહું શિર સોહે છત્ર, આમર જોડિ હો દીપે
ઉજળીજી; ઇણે ઓચ્છવે પુરમાંહે, ક્રીધો પેસારો હો હરખે ગળીગળીજી.
૧૬ મકરધ્વજ નૃપચંદ્ર, નિજગૃહ આવ્યા હો મનડે ગહગહીજી; આઠમી ઢાળ
રસાળ, ચોથે ઉઘાસે હો મોહનવિજયે કહીજી. ૧૭

ફહા.

અર્થાં સવિ સંતોપિયા, દેધ દાન અનંત;

અર્થિણીએ નવિ ઓળખ્યા, નિજ ધર આવ્યા કંત. ૧

સંતોષ્યો શિવકુંઅરને, દેધ ધણુ કણુ કોડ;

ખિણુમાંહે એહવો કર્યો, નૃપ કોઈ ન કરે હોડ. ૨

એક મહાન હસ્તી ઉપર ચંદરાબને ખેસાડી આગળ ચલાવ્યા, માથે છત્ર ધરાવ્યું અને
ખે બાજુ આમર વીળવા લાગ્યા. પોતે પણ એક હાથી ઉપર બેઠા પ્રેમલાલચ્છી રથમાં બેઠી
ખીળ સર્વ પોતપોતાને યોગ્ય વાહન ઉપર આરૂઠ થયા અનેક પ્રકારના વાજા ત્રો આગળ
વાગવા લાગ્યા, શુદીઓ ઉછળવા લાગી, બહીજનો ખીરૂદાવળી બોલવા લાગ્યા, યાચકોને
દાન દેવાવા લાગ્યા, ચોતરફ ધ્વજ-પતાકા ફરકવા લાગી, નાટકીઆઓ નાચ કરવા લાગ્યા,
વારાગનાઓ નૃત્ય કરતી કરતી આગળ ચાલવા લાગી આ પ્રમાણે પારાવાર શોભાવડે
શોભતા ચંદરાબને પ્રજાજનના હર્ષને સંપૂર્ણ કરતા વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો નગરના
શ્રીપુરુષો ઉચે ચડી ચડીને ચંદરાબને જોવા લાગ્યા અને પ્રેમલાને આશીષ આપવા
લાગ્યા આ પ્રમાણેના મહોત્સવપૂર્વક ચંદરાબ અને વિમળેશ રાજમહેલ સમીપે આવ્યા,
એટલે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા મનમાં જૂજ હરખ પામ્યા. ચોથા ઉઘાસની આઠમી
ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી ૧૨-૧૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

યાચકોને પુષ્કળ દાન આપી એવા સંતુષ્ટ કર્યા કે ઘરે જતા તેમની સ્ત્રીઓએ તેમને
ઓળખ્યા પણ નહી શિવકુમારને બોલાવીને ચંદરાબને કોરોગમે દ્રવ્ય આપી એવો

ચદે નિજ સામંતને, અધિક વધાઇ દીધ;
સેવકતામાંહે થકાં, મિત્ર સમાણા કીધ. ૩

જેહને જે દેણું ઘટે, દીધું તેહને તેમ;
દાતા નર દેતાં થકાં, પાછું જોવે કેમ. ૪

પોહતા સહુ નિજનિજ ગૃહે, કરતા નવલ ટકાળ;
ચંદ સુજશ પ્રગટયો જગત, શશી જ્યું કળાથી સોળ. ૫

કંચુકી પરિહે પ્રેમલા, પણ ભુજયુગ ન સમાય;
હિયકામાંહિ વધ્યો હરખ, ચિહ્ન દિશ પ્રસર્યો જાય. ૬

જલગત સફરિ જિમ કરી, આંસુથી દ્રગ તાત;
કહે સુતાને હૃદયમાં, રહી હુતી જે વાત. ૭

હાળ દ મી.

(ગોકુળ ગામને ગોદરે રે—એ દેશી)

પ્રેમલાલચ્છી ભણી કહે રે, ઇમ મકરધ્વજ વસુધાર; ગુણવંતી રે, માહારા
અવગુણ તું સુતા રે, કોઇ નાણીશ હૃદય મઝાર. ગુંમેન્ ૧ સોળ વરસ તુજ ઉ-
પરે રે, મેં તો ન ધર્યો મોહ લગાર; ગું નિપટ અન્નણ્યું મેં કયું રે, એ તો ન

ખનાવી હીધા કે નાનો મુનો રાજ પણ તેના લેખામાં આવે નહિ પછી ચંદરાન્નએ પોતાના
સામંતોને પુષ્કળ દાન આપી પોતાના મિત્રપણે સ્થાપન કર્યા જેઓને જે જે પ્રમાણે
આપણું ઉચિત હતું તેઓને તે તે પ્રમાણે દાન આપ્યું. શું દાતાર પુરુષ દાન દેવાને
તૈયાર થયા પછી આપતાં પાછું વાળી બુદ્ધિ છે ? અનેક પ્રકારના નવા નવા આનંદના
કટવોલથી ઉછળતા સૌ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. સર્વત્ર હર્ષ હર્ષ અને હર્ષ વર્તી રહ્યો
ચંદરાન્નનો યશ જગતમાં સોળ કળાયુક્ત ચંદ્રની જેમ પ્રગટ થયો.

અહીં પ્રેમલા તો એટલી ગમી હર્ષથી વિકસ્વર રોમાન્ચવાળી યઇ કે જેથી તે પોતાના
કંચુકમાં સમાઇ શકી નહીં હવે મકરધ્વજ રાજ પોતાની પુત્રી પાસે આવી, પાણીમાં રહેનારી
લીંબલડી માછલીની જેમ આસુથી લીની આખે પોતાના હૃદયમાં હતું તે કહેવા લાગ્યા ૧-૭

હાળ નવમીના ભાવાર્થ

“ હે પુત્રી ! તું મારા ઉપર કિચિત્ પણ ખેદ કરીશ નહીં. મારા અવગુણ તારા
મનમાં લાવીશ નહીં ” એ સોળ વર્ષ પર્યંત તારી ઉપર બીલકુલ સ્નેહ કર્યો નથી મેં

લહો મે ઉડો વિચાર. ગુંમેંર કહી તુજને વિપકન્યકા રે, નીચ કુટી વચને એમ; ગું ન કરત કહું જો મંત્રીતણું રે, તો છુટત પાતક કેમ. ગુંમેંર તેં મુજને ઘણુંએ કહું રે, છેજ ચંદનૃપતિ ભરતાર; ગું તો પણ હું માનતો નહીં રે, અહો દુર્જન વચનવિકાર. ગુંમેંર તુજને પરણી જો ગયો રે, હવે ઓળખ્યો રૂડો એહ; ગું એ નર કિહાં કિહાંકોઢીઓ રે, પડ્યો અંતર જળધર ત્રેહ. ગુંમેંર પ. રે વચ્છે તુજ ભાગ્યનો રે, કિણે પામ્યો ન જાયે પાર; ગું વીછડીયા જો મેજો થયો રે, કરી ગણે સફળ અવતાર. ગું મેં ૬ તું હવે કોઇ તણું કહું રે, મન નાણીશ કહું છું એહ; ગું હું થયો કાચો જો કાનનો રે, ક્યું નિપટ અજાણ્યું તેહ. ગું મેં ૭ કહે પુત્રી એમ સાંભળી રે, ઇહાં તાતજી નહીં તુમ દોષ; ગું કીધાં કર્મ ન છૂટીએ રે, કુણ આણે કુણથી રોપ ગું મેં ૮ એ પીઉ તુમ પુણ્યે મિલ્યો રે, હું તો ગુણવિહુણી કુણમાત્ર; ગું તાત કુતાત હોવે નહીં રે, સુત હોવે પાત્ર કુપાત્ર. ગું મેં ૯ જેણે દુર્જન ભોળ્યા રે, હોજો તેહતું પણ કલ્યાણ; ગું તે વિણ કહો કિમ માહરી રે, જગમાંહે હોવતી જણ. ગું મેં ૧૦ પણ રખે હવે કહ્યે કોઇને રે, મુજ હુંતી ન ધરશે કુલાવ; ગું પરખજો મુજ પતિને વળી

એ સંબંધમાં તદ્દન વગર વિચાર્યું કયું છે. તને કુટીના વચનથી મેં વિપકન્યા કરાવી, તને મૃત્યુ પર્યંતનો સ્થિતિએ પહોંચાડી એ વખત જો મેં મંત્રીતું કહું ન કયું હોત, તો કેવું માહું પરિણામ આવત? તારા ભાગ્યેજ તને જાચાવી છે જાકી મેં તો તને દુઃખ દેવામાં જાકી રાખી નથી. તે તો પ્રથમજ કહું હતું કે ‘મારા ભત્તાર આભાપતિ ચંદરાજ છે’ પણ મેં મૂર્ખે કપટીઓનાં વચનથી ભોળવાઇને તે વાત માની નહીં મારી મતિજ વિગ્રમ પામી ગઈ. તને પરણેલા તારા ખરા સ્વામીને તો હવે મેં ઓળખ્યાં ક્યાં આ ચંદરાજ અને કયા તે કોઢી? મેરૂ અને સરસવ જેટલું અંતર છે ૧-૫ હે વત્સ! તારું ભાગ્યજ મહા જળવાનું છે, કે તેણે સર્વ શુભ સંયોગ પરિણામે મેળવી આપ્યો છે હવે મને મારી તમામ ભૂલ સમજાણી છે. મારી કૃતિનો મને પારાવાર પસ્તાવો થાય છે, પણ તું હવે તે વાત મનમાં લાવીશ નહીં.” પ્રેમલા જોહી કે-“હે પિતા! એમા તમારો કિચિત્ પણ દોષ નથી, દોષ મારા કર્મનોજ છે. પ્રાણી જે સુખ દુઃખ પામે છે તે પોતપોતાના કર્મ-વડેજ પામે છે, જાકી જીજ્ઞાસો તો નિમિત્ત માત્ર છે. આવો ઉત્તમ ભત્તા મને તમારા પ્રતાપેજ મળ્યો છે. હું તો શુભહીન છું. આપે પૂર્વની હકીકત કાંઈ સંભારવીજ નહીં, કારણ કે પુત્ર કુપુત્ર થાય, પિતા કુપિતા થાયજ નહીં જે દુર્જનોએ આપને ભોળ્યા તેતું પણ કલ્યાણ થાજે, કારણ કે તે વિના હું આવી જગતમાં જાણીતી કેમ થાત? હે પિતા! આપ હવે મારા ઉપર અખંડ પ્રીતિ રાખજો અને મારા પતિ તરફ પણ સુદૃઢિ રાખજો; કારણ

રે, હજી ધણ કાંઈ છે નાવ. ગુ. પ્રે. ૧૧ મકરધ્વજ કહે રે વચ્છે રે, એ ભાષે
 ધણું શું વિશેષ; ગુ. એ નૃપ ચંદ્રપતિ તાહરો રે, નથી એહમાંહે મીન ને મેષ.
 ગુ. પ્રે. ૧૨ વિમળાથી આભા લગે રે, વિચમાંહે જે જે દેશ; ગુ. આજયકી મેં
 તેહનો રે, સહી થાપ્યો ચંદ્રનરેશ. ગુ. પ્રે. ૧૩ તું ભલે કુળમાં ઉપની રે, થયો
 માહરો જે એહ જામાત; ગુ. કવિ મુખે અથવા શાસ્ત્રમાં રે, ઘણી રહેશે જુગ
 જુગ વાત. ગુ. પ્રે. ૧૪ દીધો ઉતારો ચંદ્રને રે, નૃપે સુંદર મંદિરમાહિ; ગુ.
 ભોજન યુગતિ ભલી કરી રે, બહુ વરસે મનને ઉચ્છાહિ. ગુ. પ્રે. ૧૫ પતિ પ્ર-
 મદા મનરંગથી રે, બહુ વિલસે નવલ સંયોગ; ગુ. દોગંદુક સુરની પરે રે, નર-
 ભવતા માણે ભોગ. ગુ. પ્રે. ૧૬ ચંદ્ર સમેાનવિ કો થયો રે, એહવો ભૂતળમાંહે
 ભૂપાળ; ગુ. નવમી એ ચોથા ઉદ્ધાસની રે, કહી મોહનવિજયે ઢાળ. ગુ. પ્રે. ૧૭

હહા.

એક દિન ચંદ્ર નરિંદથી, કરે ગુહા વિમલેશ;
 કહોજી કિણે કીધો હતો, ઇમ તુમ કુક્કર વેશ. ૧
 કિમ તુમે ઇહાં આવ્યા હતા, થયો કિમ ઇહાં વિવાહ;
 સાંભળવા સંબંધ એ, છે મુજ મન ઉચ્છાહ. ૨

કે હજી નાવ આ કાંઈ છે.” ૬-૧૧ મકરધ્વજ રાજાએ કહ્યું કે-“હે વદસે! એ સંબંધી તારે
 બીલકુલ ચિંતા ન કરવી. આ વિમળાપુરીથી આભાપુરી સુધી મધ્યમાં જે જે દેશો છે
 તેના રાજા તરીકે મેં ચંદ્રને સ્થાપન કર્યા છે. તે સર્વ દેશોના તેઓ રાજા થશે, તેમાં
 તારે બીલકુલ સંદેહ ન કરવો. તેં મારા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈને મારા કુળને વિશેષ ઉજ્જવળ
 કર્યું છે. તારા ભાગ્યથીજ આવેા ઉત્તમ જામાતા મને પ્રાપ્ત થયો છે. તારું ચરિત્ર તો
 કવિઓને મુખે ગવાશે અને શાસ્ત્રોમાં લખાશે.” આ પ્રમાણે કહીને પછી ચંદ્રરાજને એક
 સુંદર આવાસભુવન રહેવા આપ્યું, અને ત્યાં તમામ પ્રકારની જોડવણ કરી આપી. તે
 મંદિરમાં રહીને ચંદ્રરાજ પ્રેમલાની સંગાથે દોગંદુક દેવની જેવા મનુષ્ય સંબંધી અપ્રતિમ
 સુખભોગ ભોગવવા લાગ્યા અને આનંદથી રહેવા લાગ્યા. આ દુનિયામાં ચંદ્ર જેવો કોઈ
 રાજા થયો નથી. આ ચોથા ઉદ્ધાસની નવમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૨-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ

અન્યદા વિમળેશ ચંદ્રરાજને એકાંતે બેસાડીને પૂછવા લાગ્યા કે-“હે ચંદ્ર નૃપતિ!
 તમને કુકડા કેણે કર્યા હતા? તમે અહીં શી રીતે આવ્યા હતા? પ્રેમલાને શી રીતે
 પરણ્યા હતા? અને પાછા શી રીતે આવ્યા ગયા હતા? આ વૃત્તાંત જાણવાની મને

ચંદ્ર કહે નિમુણો નૃપતિ, મુજ વિભાત દુરવાર;
વધુ સંગ લેઈ અંખરે, લલકાર્યો સહકાર.

૪

કપટે હું કોટર રહ્યો, કંમતો તરૂં આકાશ;
ચાર ઘડીમાંહે ઈલાં, આવ્યા અમે અનાયાસ.

૪

તુમ પુત્રી સિંહલ સુતન, તણો લગન દિન તેહ;
મુજને હિંસકે ભોળવ્યો, ભાડે પરણી એહ.

૫

સમસ્યાએ સમજી ખરી, તુમ પુત્રી તિણવાર;
અમે ત્રિહુ તરૂંવર ચઢી, પહોતા આભા સાર.

૬

કપટ પ્રગટ થયે જનનીએ, મુજને કર્યો વિહંગ;
ગિરિ દરસે નર પદ લહું, થયો અમ તુમ સુપ્રસંગ.

૭

ઘણી ઉત્કંઠા છે, તેથી તે કહ્યો ” ચંદ્રરાજ બોલ્યા કે-“હે રાજનું! મારે ચોરમાન માતા વીરમતી નામે છે તેણે મારી પ્રથમની સ્ત્રી શુભવાળી નામે છે તેને ભોળવી તે જન્મે એક આળા ઉપર બેસી અહીં આવવા તૈયાર થયા તે વાત મારા જાણવામાં આવતા હું તે વૃક્ષના કોટરમાં સતાઈ ગયો. અનુક્રમે આકાશમાર્ગે ઉડતા તે વૃક્ષથી ચાર ઘડીમાત્રમાં અમે અહીં અનાયાસે આવ્યા નગરી બહાર ઉદ્યાનમાં વૃક્ષ રાખી તેના ઉપરથી તે જન્મે ઉતરી ગામમાં લમ મહોત્સવ જેવા આવ્યા હું તેમની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો તે દિવસે તમારી પુત્રીના સિંહલરાજના પુત્ર સાથે લગ્ન થવાના હતા ત્યાં હિંસક મત્રીના માણસોએ મને પકડ્યો અને પોતાના મકાનમાં લઈ જઈ મને અનેક પ્રકારે ભોળવ્યો મારો ઉપાય ન ચાલવાથી મેં ભાડે પરણવું કબુલ કર્યું અને તમારી પુત્રીને પરણ્યો તમારી પુત્રીને મારા મેળાપના પ્રસંગમાં મેં જે જે સમસ્યાઓ ઢરી હતી તે સર્વે તે સમજતી હતી પછી પાછા જવાની ઉતાવળથી હું કંઈક મિથ કરીને નીકળી છુટ્યો, અને આળાના કોટરમાં જઈને ભરાણો પાછળથી તે જન્મે સાસુ વહુ આવી અને ઝાડ પર ચઢી અમે કુશળજ્ઞેમ આભા પુરી પહોંચ્યા પછી બીજે દિવસે રાત્રીની હકીકત પ્રગટ થઈ એટલે મારી અપમાતાએ મારા ઉપર ક્રોધાવમાન થઈને મને કુકડો બનાવી દીધો, અનુક્રમે હું નટની સાથે અહીં આવ્યો અને સિદ્ધગિરિના પસાયથી પાછું મનુષ્યપણ પામ્યો ” ૧-૭

ઢાળ સાતમીથી ઢાળ નવમી સુધીનું રહસ્ય

આ રહસ્ય આખું હર્ષથી ઉભરાઈ જતું છે. પ્રાગભા માં ચદરાજ કમલદેવ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે, તે ખાસ વાચવા યોગ્ય છે. પરમાત્મા અનંત ગુણોથી ભરેલા છે તેમના એકેક ગુણનું વ્યાખ્યાન પણ પૂરેપૂરું થઈ શકે તેમ નથી. તો પણ ચદરાજએ ગહુ ઉત્તમ પ્રકારે સ્તુતિ કરી છે. દરેક શ્રાવકભાઈએ પરમાત્માની દ્રવ્યપૂર્ણ કર્યા પછી પ્રસન્ન ચિત્તે આવા અપૂર્વ ભાવવાળી સ્તુતિ કરવારૂપ ભાવપૂર્ણ અવરય કરવી જોઈએ. દ્રવ્યપૂર્ણ કરતા ભાવપૂર્ણનું ફળ અનંતગણ શાસ્ત્રકાર કહે છે તેનું કારણ માત્ર તેથી પ્રાચી પોતે સદ્ગુણો સાચો રાગી થાય છે, સદ્ગુણ તરફ આકર્ષાય છે, અને ખરા સદ્ગુણ મેળવી પ્રાપ્તે પરમાત્મ દશાને પ્રાપ્ત કરે છે તે છે. ચદરાજએ કરેલી સ્તુતિ ધ્યાન દર્શને વાચવા લાયક છે, તેણે ભગવતને ઉપમાઓ ઘણી આપી છે અને પ્રાપ્તે પ્રાર્થના પણ ઔદિક સુખની ન કરતા ભવે ભવે પરમાત્માની સેવા પ્રાપ્ત થાય તે જ કરી છે. ઈચ્છવા યોગ્ય પણ જોજ છે. મત્રના ખીન્નક્ષરની જેમ સર્વ પ્રકારના લાલો મેળવવાનું જો ખીજ છે.

પરમાત્માની સ્તુતિ કર્યા પછી આવા અપ્રતિમ તીર્થની યાત્રાનો લાભ પોતાને અણુધાર્યો મળ્યો તેને માટે ચદરાજ પોતાના આત્માને ધન્ય ગણે છે. અત્યંત દૂર રહેનાર અને આવવા જવાના આજની જેવા રેલવે વિગેરે સાધનો નહીં, તેથી ભવમા એક વાર પણ આ તીર્થની યાત્રાનો લાભ કોઈ ઉત્તમ જીવનેજ મળી શકે તેમ હોવાથી પોતાને ધન્ય માનવું તે યોગ્ય છે. નરણ ક રાજસ પત્તિમા લુબ્ધ થયેલા રાજાઓને પોતાનો વ્યવસાય અને સુખલોગ છોડીને નીકળવું અને મધ્યમા આવતા અનેક રાત્રીઓ સાથે મેળ કરીને વિમળાપુરી સુધી પહોંચવું એ તે વખતને માટે ખરેખર મુશ્કેલ હતું.

જિનમંદિરની બહાર નીકળ્યા પછી સોના ને સુગંધનો યોગ થાય અથવા સુવર્ણમુદ્રામા માણિક્ય જડાય તેની જેવો ચારણશ્રમણનો યોગ થાય છે. ચદરાજ તેનો લાભ લે છે તેમને વદના કરી ધર્મોપદેશ સાબળી આત્માને કૃતાર્થ કરે છે અને પછી દ્રવ્યભાવથી મહાન ઉપકારી તીર્થની ફરતી પ્રદક્ષિણા દે છે.

અહીં મકરધ્વજ રાજાને વધામણી મળે છે તે વાતથી તેનું ચિત્ત અત્યંત પ્રસન્ન થાય તેમા કાઈ નવાઈ નથી. કારણ કે સોળ સોળ વર્ષ પર્યંત પોતાની પુત્રીને પરણ્યા હતા તેના પતિનો પત્તો ન મળે એ પુત્રીના પિતાને જોણું દુઃખકર નથી. પુત્રી પરણ્યા પછી સાસરેજ શોષે છે, પરંતુ ન્યા સાસરું શોષ્યું જડે નહીં, ત્યા કયા મોકલવી ? વળી એવી યૌવન અવસ્થામા પુત્રીના શીયળનું રક્ષણ કરવું તે પણ મુશ્કેલીવાળી હકીકત છે. ઉત્તમ કુળમા ઉત્પન્ન થયેલી સુપુત્રીને માટે તો એવી ચિંતા રાખવાની હોતી નથી, કેમકે તેનું મન એ સખધમા અત્યંત દૃઢ હોય છે, પ્રાણાતે પણ તે શીળ ખડન કરતી નથી, તેમ થવા દેતા પણ નથી. તોપણ માતા પિતાના મનને એ સખધી પૂરીકર તો ગ્રહે છેજ. ચદરાજના પ્રકટ થવાથી એ ચિંતા તદન નાશ પામે છે અને તેનું સ્થાન હર્ષ લે છે. રાજ

નટને જોલાવે છે, તેનો આભાર માને છે અને પછી જાધા પરિવારને લઈને પોતાના નતમાત્રને મળવાની તીમ ઉત્કંઠાથી તેની સામા વ્રાય છે. તેમને આ કારણથી તીર્થયાત્રાનો પણ લાભ મળે છે. જો કે તેઓ તો તેની તળેટીમાંજ રહેનાર હતા અને તેથી વારંવાર એ અપૂર્વ તીર્થની યાત્રાનો લાભ લેતા હતા. જાકી દેટલીક વળત તો ઘતિપરિચ્છિયાદયજ્ઞા એ ન્યાયે બહુ સમીપ રહેનારાના ભાવ તેની બહિષ્ પરત્વે અત્યંત મંદ હોય છે, તેઓ તેના વાસ્તવિક લાભ લઈ શકતા નથી, પણ ઉલટો દેટલીક વળત ગેરલાભ મેળવે છે. આ વાત તીર્થના સમીપવાસી છવોએ જાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે.

ગિરિરાજ ઉપર ચાડી ચંદરાબને બેટીને પછી પરમાત્માના દર્શન પૂજનો અપૂર્વ લાભ પણ મેળવે છે. પછી પ્રેમલા પોતાના પિતા પાસે બહુ યોગ્ય શબ્દમાં પોતાના ઉજ્જારો કાઢે છે. રાજ પ્રસન્ન થાય છે પછી સાં નીચે ઉતરે છે અને મોટા મહોત્સવ સાથે ચંદરાબને વિમળાપુરીમાં પ્રવેગ દરાવે છે. સાચા લગ્નમહોત્સવ અત્યારેજ પ્રવર્તે છે. પ્રેમલા પણ આજેજ પોતાના લગ્ન ધવાનું માને છે. નગરલોકો પણ મળતે મળતું જોડું જોડેને બહુ રાજ થાય છે અને પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કરવામાં પછાત પડતા નથી.

બધું ઠેકાણે પડ્યા પછી ચંદરાબ ગિવકુમાર નટને જોલાવે છે અને તેને એવો ન્યાય કરે છે કે તેની બવની જાવક નાશ પાગે છે. તે એક રાજ જેવો જાની જાય છે છંદગી પર્યંત નટપણું કરવાનું જાકી રહેતું નથી. તેનો ઉપકાર પણ એવોજ છે. ઉત્તમ છવો તો અણ માત્ર ઉપકારનો અત્યંત બહલો વાળે છે, તો આ તો ઉપકારજ એટલો છે કે પ્રત્યપકાર થઈ શકે નહીં. અપરમાતા પામેથી પ્રાણાંત કષ્ટમાંથી છોડાવ્યા, પરમપ્રિય પ્રિયા સાથે મેળવી આપ્યા અને તેમના નિમિત્ત કારણથી છેવટ મનુષ્યપણું પણ પામ્યા. આ ઉપકારની હદ જાંધી શકાય તેમ નથી. ચંદરાબ સુસ હોવાથી તે બધું સમજે છે અને તેનો બહલો આપવામાં જાકી રાખતાં નથી.

આ પ્રસંગે પ્રેમલાને જે હર્ષ થયો છે તે તો અવર્ણનીયજ છે તે પોતાના પૂર્વ વસ્ત્રોમાં ન સમાય તેમાં પણ કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. હવે મકરધ્વજ રાજનો વારો આવે છે. તેને પોતાની બૂલ જરાજર સમજાય છે, એટલે પોતાની પુત્રી પાસે આવીને તે સંજંધી અત્યંત પશ્ચાતાપ પ્રદર્શિત કરે છે. આત્મનિદા કરવી, પોતાની બૂલ જોળજવી અને જીવન પામે કહેવી તે ઉત્તમ મનુષ્યોનુંજ કામ છે તેઓજ તે પ્રમાણે કરી શકે છે. અહીં પ્રેમલા તો બહુ વિચક્ષણ હતી, જૈનશાસ્ત્રોની જ્ઞાતા હતી, તેના રહસ્યને સમજનારી હતી, સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિના જરા કારણ તરીકે પોતાના જાણેલા કર્મોજ હોય છે, એમ જરાજર તે સમજતી હતી એ સંજંધમા મયણાસુંદરીનું અને તેનું એકજ સ્વરૂપ હતું, એટલે તે પોતાના પિતાને કહે છે કે—“એમાં આપનો દોષજ નથી, દોષ મારા કર્મનોજ છે. જો મારે એવા અશુભ કર્મનો ઉદય થયો ન હોત તો જીવન શુ કરવાના હતા જીવનથી મારું અગ્રેય કદી

પણ થઇ શકત નહીં. પણ જ્યાં મારા કર્મોએજ મને હેરાન કરવાનું ધાર્યું ત્યાં ખીન્તનો શું વાંક ? ” ઇત્યાદિ વચનોથી તેણે પોતાના પિતાને થાંત કર્યા. પણ છેવટે એક વાત જણાવી દીધી કે-‘હવે ચંદરાજને તેનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય તેમ કરવાની તમારી ફરજ તમારે યાદ રાખવાની છે.’ વિચક્ષણ પુત્રીની આ સૂચના રાજા તરતજ સમજી જાય છે અને કહે છે કે ‘એ વાતની તારે ખીલકુલ ચિંતા ન કરવી. આભાપુરીનું રાજ્ય તો તને મળવાનુંજ છે પણ અહીંથી ત્યાંસુધી મધ્યમાં આવેલા રાજ્યો પણ હું એને મેળવી આપવાનો છું.’

હવે ચંદરાજ પ્રેમલા સાથે યથેચ્છ મુળસોગ લોગવે છે. આ પણ પૂર્વે જાણેલા પુણ્યનું ફળ છે ઉત્તમ મનુષ્યોને અનાયાસે એવા મુળસોગ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેનો તેઓ યોગ્ય રીતે લાભ લે છે. અત્યંત આસક્તિથી તેઓ તેમાં લીન થઇ જતા નથી અને નવાં અશુભ કર્મો બાંધતા નથી, પણ તેની અંદર રહેલું સ્વરૂપ સમજીને તેનો ઉપસોગ કરતાં કરતાં પણ પોતાનું સ્વરૂપ સ્મરણમાં રાખે છે, અને રક્ષવૃત્તિથી તેનો લાભ લે છે. આ વાત સુર જનોએ સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

એક વળત મહારાજ રાજાએ શુભપણે ચંદરાજને પૂછ્યું કે તમને કુકડા કેણે બનાવ્યા હતા ? તમે અહિં કેવી રીતે આવ્યા હતા ? તમારો વિવાહ કેવી રીતે થયો હતો ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ સાલજવાની મારી ઇચ્છા છે. હવે ચંદરાજનો પોતાનું પૂર્વ વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહ્યું કે-‘મારી વિમાતા મારી ધર્મપ્રિયાને એક આજ્ઞાના વૃક્ષ ઉપર બેસાડીને અહિં લગ્ન મહોત્સવ જેવા આવતાં હતાં, તે મને ખબર પડી જવાથી હું તે વૃક્ષની બખોલમાં કપટથી સંતાઈ ગયો. આર ઘડીમાં અમે અહીં આવ્યા. તમારી પુત્રી અને સિંહલના પુત્રના લગ્નનો દિવસ હોવાથી હિંસકે મને બાડે પરણી આપવા કહેતાં હું પરણ્યો, પછી સમસ્યામાં તમારી પુત્રી સમજી ગઈ અને હું હિંસકના કળાણથી સ્થાના થઈ ગાડની બખોલમાં બેઠો અને અમે આભાપુરી પહોંચી ગયા, મને કપટથી પક્ષી કર્યો છે એ વાત માતાની ખુદી થઈ ગઈ. હું ગિરિવરની યાત્રા કરવાથી મનુષ્ય થયો આ અમારો અને તમારો સંબંધ છે.’

અહીં આ રહસ્ય સમાપ્ત થાય છે, હવે સિંહલરાજા અને હિંસક મંત્રી વિગેરે રાજસભામાં આવશે અને તેને પ્રત્યક્ષ પૂરાવાને આધારે યોગ્ય શિક્ષા ફરમાવવામાં આવશે, તે વળતે ચંદરાજ પોતાનું સન્નિવૃત્તિનું જતાવી આવશે, તે બધું આવતા રહસ્યમાં આપણે વાળીશું. હાલ તો આ રહસ્ય માંહેનો ઉપર જનાવેલો સાર દૃઢ્યમાં ધારણ કરી તેનું મનન કરવું અને તેમાં પણ પરમાત્માની બક્ષિમાં વત્પર થવું, ગુભાગુભ ફળદાતા પોતાના કર્મનેજ માનવું અને પોતાના દૃઢ્યની વાત સરલતાથી સાચેસાચી કહી દેવી આ ત્રણે ફકીકત પર પૂરતું લક્ષ આપવું. આટલી સૂચના કરી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ઢાળ ૧૦ મી.

(ઝીણા મારજીની કઠવડી—એ દેશી)

નિસુણી વચન નૃપચંદનાં, મકરંધવજ મનમાંહે, નિજ અવગુણે વિલખા-
ણો હોરાજ; અહોઅહો કુટીને કહે, નિપુણ હતો પણ હું ધહાં તો નિપટ ઠગા-
ણો હોરાજ. ૧ પાતક કિહાં એ છુટતો, કાચે ધણ સચુઆરે હણતો ને એ
કન્યા હોરાજ; હોએ સચિવતણું ભલું, એહને પણ ઉગારી રાખી કીરતિ ધન્યા
હોરાજ. ૨ કુટી દુટી છે કેહવો, ક્રાધી એ વિપકન્યા, હુએ આપ નિરાળો
હોરાજ; પુત્રી વચન નવી માનતો, થયો એ કપટ ઉધાડો આજ ભરાળો હો
રાજ. ૩ પાતક છાતું નવી રહે, આફણીયે જીમ આવે ઢળતું ઢાળે પાણી હોરા-
જ; આજ એ કુટી પ્રમુખની, અંતર ગતિની વાતો ચંદનૃપતિથી જાણી હોરાજ.
૪ ભાંગી મનની પ્રાંતડી, ચંદ હવે ચિત્ત વસિએ આતક જીમ જળધારા હોરાજ;
તેજ્યા કારાગારથી, પ્રેમલાલચ્છીતાતે પાંચે તેહ ઠગારાહો રાજ. ૫ કોપી ભૂકુટી
વાંકી કરી, ભૂપે સિંહલનૃપને ત્રટકીને ખોલાવ્યો હોરાજ; રે પાપી તેં મુજથકી,
વેર વસાવ્યું મસળી પેટ તે શૂળ ઉપાવ્યું હો રાજ. ૬ કહેરે મુજ પુત્રીતણો, ફાંકટ

ઢાળ દશમીના ભાવાર્થ.

ચંદરાજની હકીકત સાંભળીને મકરંધવજ રાજ પોતાના મનમાં જાહુ શરમાયો. અને
વિચાર કરી કોઢીઆને કહેવા લાગ્યો કે અરે રે ! હું જાહુજ અતુર હોવા છતાં તારાથી
ઘણેજ ઠગાયો. એવા સામાન્ય પુરાવાથી મેં મારી કીકરીને મરાવી નાખી હોત તો એ
મહાપાપથી કેવી રીતે છૂટેવ ? સચિવનું ભલું થયે કે તેણે પુત્રીનું ચુકિતથી રક્ષણ કર્યું.
અને મારી કીર્તિને નિષ્કલંક રાખી. વળી એ દુષ્ટ કોઢીઆ પણ એવો કપટી કે મારી પુત્રીને
વિપકન્યા ઠરાવી પોતે અલગ થઈ ઉભો. હું મારી પુત્રીનું કહેવું તે વખતે માનતો નહોતો.
પરંતુ સઘળું કપટ સંપૂર્ણ રીતે અજવાળવામાં આવ્યું, પાપ કૂટ્યું પાપ પ્રગટ થયા વિના
રહેતુંજ નથી. જેમ પાણી પોતાની મેળેજ ઢાળમાં ઢળી પડે તેમ પાપ પોતાની મેળેજ
પ્રગટ થઈ જાય છે, એ કોઢીઆ વિગેરેની અંતર્ગત કપટની વાતોની માહિતગારી આજેજ
ચંદરાજ પાસેથી મને થઈ. મારા મનમાં હવે લેશમાત્ર પ્રાતિ રહી નથી. જેમ આતક
પક્ષીના મનમાં વરસાદ તેમ મારા મનમાં ચંદરાજ વસી રહ્યા છે. આ પ્રમાણે
નિશ્ચય થયા પછી મકરંધવજ રાજએ જાંઘીખાનામાંથી તે પાંચે ઠગારાઓને તેડાવ્યા. ૧-૫
કારાગૃહમાંથી તેડાવેલા સિંહલરાજ વિગેરે રાજસલામાં આવ્યા એટલે તેના ઉપર કેપાય-
માન થઈને મકરંધવજ રાજ જોલ્યો કે—“ અરે ! દુષ્ટો ! તમે આ શું કર્યું ? રે સિંહલ
રાજ ! તેં રાજપુત્ર થઈને આવું અપકૃત્ય કરી મારી સાથે શામાટે વેર વસાવ્યું ? તેં સુતા

કપટ કરીને કિમ તેં અરથ બિગાલ્યોહો રાજ; એહ શી કુમતિ તુજ ઉપની,
 મુજને તેં દુહવીને સુતો સિંહ જગાડ્યોહો રાજ. ૭ અયુગત તુજ મુખ નિરખવું;
 મુજ તનુજ પીડાએ તુંજને હોવે તમાસોહો રાજ; ધિગ્ તુજ માય જે તુજ
 જણ્યો, સહિ તો ધણ દુરમતિથી જીવિશ તીન પંચાસાહો રાજ. ૮ વધક પુરૂષ-
 ને તેડીયા, વધ કરવા તે પાંચે ભૂપે તેહને આપ્યાહો રાજ; બોલ્યો ચંદનૂષ તે-
 હવે, સમય તે કિમ કરી ચૂકે જે કરી મોટા થાપ્યાહો રાજ. ૯ અહો રાજનુ એહ
 ઉપરે, આપણે શરણે જે આંબ્યા કહો તે કેમ હણાયેહો રાજ; ભુંડું જે કરીએ
 ભુંડા થકી, ભુંડા ને રૂડાનો કિણવિધ ભેદ જણાયે હોરાજ. ૧૦ એ ઉપગારી
 આપણા, એહની તો બુલિહારી તુમ અમ જે હિત જોડ્યો હો રાજ; અવગુણ
 ઉપર ગુણ કરે, તેહને કિણહી પ્રસ્તાવે કોણ નવિ કુવખોલ્યો હો રાજ. ૧૧ જે એ-
 હને ઉગારશો, તો જગમાં તુમ વધશે સુયશ ઘણેરાહો રાજ. જણશે તો ઘણું એ
 થયું, એહવું હવે નવિ કરશે દેશે જે મનમાં ફેરોહો રાજ. ૧૨ તુમપુત્રી કરમે
 નડી, શું કરે એહ બિચારા મુખ તો એહનું જોવાહો રાજ; કોઢી પણ સુત એહ-
 નો, તે માટે એહ ઉપર સ્વામી સુમસન હોવો હોરાજ. ૧૩ કહું ન લોપાણું ચંદ-

સિંહને પોતાના વિનાશ માટે જગાલ્યો! તારે તો હસવું થયું પણ તેમાં મારી પુત્રીના
 તો પ્રાણ જવાનો વખત આવ્યો! તે પ્રથમ મને ક્યો એટલુંજ નહીં. પણ પાછળથી મારી
 પુત્રી ઉપર અઘટતું કલંક મૂકતાં પણ ડર્યો નહીં. તારી મીઠાશની શી વાત કરે? આવું
 અકૃત્ય કરવાથી હું ધારું છું કે તારું આયુષ્ય અદ્ય રહ્યું છે, તું વધારે વખત જીવવાનોજ નથી.
 વળી તારી જેવા અધમનું અને તારા અધમ સલાહકારનું મુખ જોવું તે પણ શુદ્ધ નથી.” ૬-૮.

આ પ્રમાણે કહી તેનો અત્યંત તીરસ્કાર કરીને તરતજ વધ કરનારા પુરૂષોને બોલાવી
 રાજાએ પાંચે જણને વધ કરવા માટે તેને સોંપી દીધા. તેઓ તો પોતાના બચાવમાં એક
 અક્ષરનો પણ ઉચ્ચાર કરી શક્યા નહીં. પરંતુ તે વખતે પરમ ઉપકારી ચંદ્રરાજ ઉભા થયા
 અને બોલ્યા કે—“ રાજનુ! આ પાંચે આપણે શરણે આવેલાં છે, તેના પ્રાણ લેવા તે આપને
 ઘટતા નથી. કારણ કે ‘ભુંડું કરનારનું ભુંડું કરવામાં આવે તો પછી ભુંડામાં અને રૂડામાં ફેર-
 શો?’ વળી એને તો આપણા ઉપકારી ગણવા જોઈએ, કારણ કે એના નિમિત્તે આપણો સંબંધ
 જોડાયો. તેમજ ‘ગુણ ઉપર ગુણ કરનાર તો જગતમાં હોય છે, પરંતુ અવગુણ ઉપર ગુણ
 કરે એજ પારા સજ્જનનો આદર્શ છે.’ વળી એને ઉગારવાથી જગતમાં આપના યશની ઘણી
 વૃદ્ધિ થશે અને કદી આપ એમ ધારતા હો કે ‘આવા શું-કેગારને પોતાનો શું-કો સમજાવો
 જોઈએ’ તો એને માથે ઘણું થયું છે, સમજશે તો આટલું જોઈ નથી. હવે પછી આવું
 અકૃત્ય એઓ નહીં કરે. વળી ન્યાં તમારી પુત્રીના કર્મનો દોષ ત્યાં એ તો માત્ર નિમિત્તભૂત
 છે. એ બીજું શું કરી શકે? વળી એનો પુત્ર કુટ્ટી હોવાથી પણ એ દયાપાત્ર છે.” ૯-૧૩.

નું, જાણીએ હાથમેળાવામાંહે નૃપે એહ દીધાહો રાજ; ચંદ કીરતિ જગ વિસ્ત-
રી, સિંહલ આદે પાંચે તિહાં નિરખંધન કીધાહો રાજ. ૧૪ પિયુને દેખાડવા પા-
રખું, આવી પ્રેમલાલચ્છી ચંદતણે પદ ધોયોહો રાજ; છાંચો કનકંધજ ભણી,
તત્ક્ષણ જોતામાંહિ તેહના કુટ્ટને ખોયોહો રાજ. ૧૫ દેવે ચંદની ઉપરે, વૃષ્ટિ
કરી કુસુમોની જયજય શબ્દ ઉચારિહો રાજ; કનકંધજ પ્રણમી કહે, ધન્ય ધન્ય
વીર નૃપતિના સુત જગ ઉપગારી હો રાજ. ૧૬ દાસ થયા સવિ ચંદના, પીઉંથી
પ્રેમલાલચ્છી નિતનિત રહે રસલીની હોરાજ; દશમી ચોથા ઉદ્ધાસની, મોહન-
વિજયે ભાખી ઢાળ એ નિપટ નગીનહો રાજ. ૧૭

હુહા.

સનમાની સિંહલ નૃપતિ, ચંદે દીધી શીખ;
સિંહલપુર ગોહતા સુખે, દેતાં ચંદ આશીપ. ૧
એહવે સમયે ચંદનૃપ, નિશામધ્ય સુપવિત;
ચિંતવતાં આવી ચઢી, ગુણાવળી નિજચિત્ત. ૨
હું તો ઇહાં વિમલાપુરી, સુખે રહું નિરખીહ;
પણ કિણવિધ જાતા હુશે, ગુણાવળીના દીહ. ૩
વીછડતાં કુર્કટપણે, કાલ કર્યો મેં તાસ;
જે હું માનવપદ લહીશ, તો મિલિશ પ્રથમ ઉદ્ધાસ. ૪

આ પ્રમાણે અસરકારક રીતે કહેવાથી ચંદરાજનું વચન મક્કરંધજ રાજા લોપી શક્યા નહીં,
એટલે જાણે પુત્રીના હાથજમાં આપ્યા હોય તેમ તે પાંચેને બંધનથી મુક્ત કરાવી છોડી દીધા.
તે વખતે પોતાના પતિની પરીક્ષા દેખાડવા માટે પ્રેમલાલચ્છી સલામાં આવી અને
પોતાના પતિ ચંદરાજના પગ ધોઈને તે પાણી કુટી કનકંધજ ઉપર છાંટ્યું, એટલે
તત્ક્ષણ તેનો કુટ્ટ નાશ પામ્યો. દેવતાઓએ આકાશમાં ચંદરાજનો જય બોલી તેની ઉપર
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. કનકંધજ ચંદરાજના પગમાં પડ્યો, સલાજનો સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા, અને સર્વત્ર
ચંદરાજનો યશ વિસ્તરી ગયો. સૌ ચંદરાજના દાસ બની ગયા. પ્રેમલાલચ્છી હંમેશાં રસમાં
લીન થવા લાગી. ચોથા ઉદ્ધાસની દસમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ ગહુ સરસ રીતે વર્ણવી. ૧૪-૧૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

પછી સિંહલનૃપનો સત્કાર કરીને ચંદરાજએ તેઓને શીખ આપી વિદાય કર્યા અને
તેઓ સિંહલપુર પહોંચી ગયા અને ચંદને આશીશ આપવા લાગ્યા.

હવે એકદા મધ્યરાત્રીએ ચંદરાજને જાગૃત થતાં ગુણાવળી સાક્ષરી આવી. તે મનમાં
વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો! હું તો અહીં આનંદમાં દિવસ વ્યતીત કરું છું, પણ ગુણાવળીના
દિવસે કેમ વ્યતીત થતા હશે? મેં તેનાથી કુર્કટપણે છુટા પડતાં વચન આપ્યું છે કે જે

એ તો હું ભૂલી ગયો, પ્રેમલાલચ્છી પ્રસંગ;
હવે જો તેહને જઈ મળું, તો જીવિતનો રંગ ૫
આહે તેહને આહિયે, જ્યાં લગે ઘટમેં પ્રાણ;
સયણભણી સ ભારવો, એહ નેહ નીસાણ. ૬
પ્રાત થયો ઉઝ્યો તપન, લિખ્યો નરિદે લેખ;
ગુણાવળીની ઉપરે, આભા પ્રેયો પ્રેય. ૭

ઢાળ ૧૧ મી

(મારી સુરતની ખલિદારી હો ધણુરા દોલા—એ દેશી)

પ્રેયને કહે નૃપચંદ્રહો ગુણના લાયક, કાગળ દેજોહો હાથ ગુણાવળીજ;
તું તો ન કરીશ કોઈને જણુહો, ગું વીરમતીનીહો પ્રકૃતિ છે આકુલીજ. ૧
જઈ પૂછજે કુશળ કટ્યાણુહો, ગું દેજે દિલાસો હો માટે ખોલડેજ; કહેજે રહેજે
નિચંતહો, ગું આપણુ મિલશું હો વાજતે ઢોલડેજ. ૨ કરશું આભાપુરી રાજ્ય
હો, ગું દુરજન રહેશે હો નયણું ચોળતાજ; સૂરજકુંડને પ્રભાવ હો, ગું નરપદ
પામી હો કંઈ છું કટકોલતાજ, ૩ ધરજે તુમે ચિત્ત પ્રીતિ હો, ગું સાસુ શીખે હો
રખે વિસારતાજ; અમે તો ખિણખિણ માંહે હો, ગું તુમને રહિએ હો નિત
સંભારતાજ. ૪ નિરસો પુલ ગુલાબ હો, ગું જનમભૂમિનો હો વાહાલો કાંટડો

હું મનુષ્યપણુ પામીશ તો પ્રથમ જોગવાઈએ તરત તને મળીશ, તે વાત તો હું અહીં પ્રેમલા-
લચ્છીના પ્રેમમા લીન ધવાધી ભૂલી ગયો, પણ હવે તો કોઈ પ્રકારે સત્વર તેને મળુ તોજ
મારૂ વચન રહે ઠેમડે જે શુદ્ધ અત કશુધી ચ્હાતુ હોય તેને ચ્હાણુ એ જગતનો ધર્મ
છે, માટે આ ઘટમા પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી મારે તેને ભૂલી જવી ઘટતી નથી ” આ પ્રમાણે
વિચારમા અને વિચારમા પ્રાત કાળ ધયો, એટલે નિત્ય ધર્મથી પરવારી એક લેખ લખીને
સેવકને આપ્યો અને તેને આભાપુરી મોકલ્યો ૧-૭

ઢાળ અગ્યારમીના ભાનાર્થ

લેખ આપતા પ્રેયને અદ્વારમ્બોએ કહ્યું કે હું ગુણના લાયક “ આ કાગળ તું ગુણાવળીને
અને મત્રીને એકાતે આપજે, અને તારા આગ્યની ખબર કોઈને પડવા દઈશ નહીં
કારણ કે મારી અપરમાતા ઘણી આકાશ સ્વભાવવાળી છે તેથી કાંઈ વિપરીત કરશે તું ગુણાવળી
પાને જઈને મારા તપકથી કુશળ પૂછજે અને કહેજે કે—તમે નિશ્ચિત જોજો હવે થોડા
દિવસમા આપણે આનંદપૂર્વક એકઠા મળશું, આભાપુરીનું ગાજ્ય આનંદથી હરણુ અને
હૃદયની આખો ચોળતા રહેજે અહીં સૂર્યકુંડના પ્રભાવથી અને મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થયુ છે,
હું અહીં આનંદથી રહુ છું, પણ તમને વાગવા નહાડે છું તમે માસુની ચિખામણે

જ; તુમ અમ મળવા માંહિ હો, ગું આગે ન રહો હો વિચમાં આંટોહો. ૫
અમને છે પરમ આનંદ હો, ગું તુમને હોને હો પ્રીતલડી ઘણીજ; પણ તુમ
મીઠાં વચણ હો, ગું હોંશ રહે છે હો સાંભળવા તણીજ. ૬ લેખે ગણશુ તે દીહ
હો, ગું જણદિન હોશે હો તુમ મેળાવડોજ; મનમાં જેને વાતો હો, ગુંન બને
લખતાં હો કાગળ સાંકડોજ. ૭ કહી ઇમ સકળ ઉદંત હો, ગું પ્રેષ્ય પઠાયો હો
આભાપુર લાણીજ; તે પણ કમતો પંથ હો, ગું ભૂમિ ઉદ્ધંધી હો, બેતાં માંહે
ઘણીજ. ૮ માસે કેતે ગયો પ્રેષ્ય હો, ગું આવ્યો આભા હો નગરને આસને જ;
શોચે ચિત્ત પૂર દેખી હો, ગું સહોદર સહિ તો હો એહ કૈલાસનો જ. ૯ આવ્યો
નગરી મોઝાર હો; ગું છાનો મળિયો હો મંત્રીને જઈજ; વાંચ્યો નૃપનો લેખ હો,
ગું ધીરજ મનમાંહે ઘણીજ ઘણી થઈ જ. ૧૦ આવ્યો ગુણાવળી પાસ હો,
ગું કાગળ આપ્યો હો હાથ નરેશનો જ; ખોલ્યો થઈને સહેજ હો, ગું વાંચતાં
હરખી હો નામ પ્રાણેશનોજ. ૧૧ આણંદ અંગ ન માય હો, ગું નયણે ઉમં-
ગી હો પ્રેમજલદઘટાજ; જાણે વધાવ્યો લેખ હો, ગું આંસુ ભિપથી હો મુક્તા-
ફળ છટાજ. ૧૨ જાણ્યો પીઉ નરરૂપ હો, ગું તેહ હરખની હો કુણને કહી
શકેજ; ચિંતે ગુણાવળી એમ હો, ગું થઈ અગંજ હો હવે પ્રીતમ થકેજ.
૧૩ વિનવે સવિ કાસીદ હો, ગું ચંદે મુખથી હો વાત જે કહી હતી જ; કહે
રાણી સુણ તાસ હો, ગું વાત કિહાં ઇહાં રખે કરતો છતી જ. ૧૪ સનમાન્યો
તેહ પ્રેષ્ય હો ગું પાછો પઠાવ્યો હો લેખ લિખી કરીજ; પણ નૃપચંદની

ચાલી રખે મને જૂલી જતા નહીં. પરદેશના ગુલામના કુલ કરતાં પણ સ્વદેશનો કાંટો
વહાલો લાગે છે. હવે અમારે તમને મળવામાં કાંઈ આંટી રહી નથી ૧-૫

અમને અહીં પરમ આનંદ છે, પરંતુ તમારાં અમૃતમય વચનો સાંભળવાની ઘણી હોંશ
થાય છે. જે દિવસે તમને મળશું તે દિવસને લેખે ગણશું અને મનની સર્વ વાતો તે વખતે
ખુલાસાથી કરશું. ટુંકા કાગળમાં કેટલું લખી શકાય તેથી વધારે લખ્યું નથી. ” ૬-૭

આ પ્રમાણે સમન્વિત સેવકને આભાપુરી તરફ વિદાય કર્યો. મેવક અનુક્રમે આભાપુરી
પહોંચ્યો. નગરી ભેદને તે જાહેજ ખુશી થયો. પછી પ્રચ્છન્ન રીતે મંત્રીને ઘરે ગયો અને
તેના પરનો લેખ આપ્યો મંત્રી તે વાંચીને જાહેજ પ્રસન્ન થયો, તે ગુણાવળી પાસે તેને
એકાંતે લઈ ગયો. તેણે ગુણાવળીને હાથોહાથ પત્ર આપ્યો. તે તો વાંચીને એટલી જાણી
હર્ષિત થઈ કે તેના અંગમાં આનંદ ન સમાવાથી નેત્રદ્વારા અશ્રુરૂપે જહાર નીકળ્યો. તેણે
લેખને વધારી લીધો અને હૃદય સાથે આંખે. પછી સેવકે મોઢે કહેવરાવેલ સંદેશો કહી
સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને ઘણી રાજ થઈ. પછી તેણે આવેલા સેવકને કહ્યું કે-“ હું આ
વાત કોઈ ઠેકાણે પ્રગટ કરીશ નહીં અને તું જેમ આવ્યો તેમ ગુપ્તરૂપે ચાલ્યો જાશે. ” ૮-૧૪

વાતો હો, ગું નગરીમાં હે હો ધરધર પરવરીછ. ૧૫ કહે જાણ જાણ મુખ હો,
હેં વિહંગ મિટીને હો નર થયો નરવરછ; પુરનું પૂરણ લાગ્ય હો, ગું વહેલો
આવે હો ઇહાં અલવેસર છ. ૧૬ ધન્ય ધન્ય ચંદનરિંદ હો, હેં વાસના
પસરી હો સુયશ સુવાસનીછ; એહ ઇગ્યારમી ઢાળ હો, હેં મોહને લાખી
હો ચોથા ઉદ્ધાસનીછ. ૧૭.

પછી આવેલ સેવકનું સન્માન કરી પત્ર લખી આપીને તેને તરતજ પાછો વિદાય કર્યો,
પણ આભાપુરીમાં તો પુષ્પના સુગંધની જેમ વાત વિસ્તાર પામી ગઈ કે ' ચંદ્રરાજ કુકડા
મટીને મનુષ્ય થયા છે ' લોકો સ્થાને સ્થાને તેજ વાત કરવા લાગ્યા અને હવે વહેલા ચંદ્રરાજ
પધારે એમ અતઃકગ્લુથી ઈચ્છવા લાગ્યા આખી આભાપુરીમાં એક માણસ સિવાય સર્વના
હૃદયમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો આ અગ્યારમી ઢાળ મોહનવિજયછએ રચો ૧૫-૧૭

આ પ્રસંગને લગતો ચંદ્રરાજએ ગુણાવળી ઉપર લખેલો અને ગુણાવળીએ ચંદ્રરાજ
ઉપર લખેલો પત્ર મુનિ હીપવિજયછએ કરેલો જાહુ અસરકારક છે અને ખાસ વાચવા લાયક
છ તેથી તે અહીં મૂળરૂપે જ દાખલ કરેલ છે

“ ચંદ્રરાજાણ ગુણાવળી ઉપર લખેલ કાગલ. ”

સ્વસ્તિ શ્રી મહેવીના છ, પુત્રને કહૂ રે પ્રણામ, જેહથી મનવહિત ફળ્યાછ, ઉપગારી ગુણધામ, ગુણવંતી રાણી ! વાંચજો લેખ ઉદાર.	ગુ ૧
સ્વસ્તિ શ્રી આભાપુરે છ, સર્વે ઉપમા ધીર, પદરાણી ગુણાવળી છ, સન્નન ગુણે ગંભીર.	ગુ ૨
શ્રી વિમલાપુર નયરથી છ, લિખિત ચંદ નરિંદ, હિત આશીર્વાદ વાચજો છ, મનમાં ધરીય આનંદ	ગુ ૩
આહીં કુશળ ક્ષેમ છે છ, નાભિનંદન સુપસાય, જગમાં જસ શ્રીર્તિ ઘણી છ, મુર નર સેવે પાય	ગુ ૪
તુમચા જેમ કુશળતણા છ, કાગળ લખને સદાય, મળણું જે પરદેશમાં છ, તે તો કાગળથી રે ચાય	ગુ ૫
સમાચાર એક મીછજો છ, મોહન ગુણ મણિમાળ, ઈહા તો સૂરજકુંડથી છ, પ્રગટી છે મંગળમાળ	ગુ ૬

છપ્પય.

શ્રી પુડરગિરિ ગત, નમી વિનમિ વિદાધર,
દ્રાવિડ વારિખિલ જૂપ, મહીપાલક નૃપ જ્યેષ્ઠ,
થાવચ્ચા સૂરિરાજ, સૂરિ સેલગ મુદર્શન,
નારદ પડવ પંચુ, દેવકી ખટ મુત વંદન;

અનંત કોટિ શિવ પદ ભયે, તીર્થ ઇહ તારન તરન,
કવિરાજ દીપ વંદન કરે, સિદ્ધગિરિ અસરન સરન.

૧.

(મૃળ દાળ.)

- તેહની હર્ષ વધાઇનેાળ, રાણી એ જાણુએ લેખ;
એ મનમાં કાંઈ પ્રેમ હોય તો, હરખએ કાગળ દેખ. શુ ૭
- તુમ સન્નન ગુણ સાંભરેળ, ખિલુખિલુમાં સો વાર;
પણ તે દિ નવિ વીસરેળ, કલ્પેરની કાંઠ યે ચાર. શુ ૮
- જાણી નહીં સુખ પ્રીતડીળ, થઈ તું સાસુને આધીન;
તે વાતું સંભારતાંળ, મન પામ્યું છે રે દીન. શુ ૯
- પણ શું તું કરે કામિનીળ, શું કહિયે તુજને નાર;
શ્રી હોવે નહિં કામનીળ, એમ જાહે છે સંસાર. શુ ૧૦
- સુતા વેચે કંથનેળ, હલ્લે વાઘ ને ચોર;
ખિલે ખિલાડીની આંખથીળ, એહવી નારી નિઠોર. શુ ૧૧
- ચાલે વાંકી દષ્ટિથીળ, મનમાંહિ નવ નવા સંચ;
એ લક્ષણ વ્યભિચારીનાંળ, પડિત જાહે પ્રપંચ. શુ ૧૨
- એક સમજવે નયણથીળ, એક સમજવે રે હાથ;
એ ચરિત્ર નારી તણાંળ, જાણે શ્રી જગનાથ. શુ ૧૩
- આકાશે તારા ગણેળ, તોળે સાયર નીર;
પણ શ્રીચરિત્ર ન કહિ શકેળ, સુરશુર સરખો રે ધીર. શુ ૧૪
- કપટી નિઃસ્નેહી કહીળ, વળી જૂઠી નારી સર્વ;
ઈંદ્ર ચંદ્રને લોખવ્યાળ, આપણ કરીએ રથો ગર્વ. શુ ૧૫
- નદીનીર ભુજળળ તરેળ, કહેવાયે છે અનાથ;
એક વિષયને કારણેળ, હલ્લે કંથને નિજ હાથ. શુ ૧૬
- ગામમાં ખીલે શ્યાનથીળ, વનમાં જાહે છે વાઘ;
નાસે દોરડું દેખીનેળ, પકડે ફણીધર નાગ. શુ ૧૭
- ભર્તૃહરિ રાજ વળીળ, વિક્રમ રાય મહાભાગ;
તે સરખા નારી તણાળ, કદિએ ન પામ્યા તાગ. શુ ૧૮
- તો રાણી તુજ શું કહુંળ, એ છે સંસારની રીત;
પણ હું એમ નવિ જાણુતોળ, તુજને એહવી અવિનીત. શુ ૧૯

તુજને ન ઘટે કામિનીજી, કરવો અંતર એમ;	
માહરી પ્રીત ખરી હતીજી, તું પલટાળી કેમ.	શુ ૦ ૨૦
સુઝથી છાની ગોઠડીજી, સાસુથી કરી જોડ;	
જિમ વાઘ્યાં તિમ તેં લગ્યાંજી, ફળ પામી તું એહ.	શુ ૦ ૨૧
હું બહાલો નહિ તાહરેજી, બહાલી સાસુ છે એક;	
તો વહુ ને સાસુ મળીજી, મોકળે મહાલજો છેક.	શુ ૦ ૨૨
દોષ કિસ્સો તુઝ દીનિયેજી, જોતાં હયડે વિભાસ;	
ભાવી ભાષ મિટે નહીંજી, લખિયા જે કર્મ તમાસ.	શુ ૦ ૨૩
તુઝ અવશુષુ સંભારતાંજી, મનમાં આવે છે રોપ;	
પ્રીતિદશા સંભારતાંજી, બહુ ઉપજે છે સંતોષ.	શુ ૦ ૨૪
કાગળ થોડો ને હિત ઘણુંજી, મોસેં લખિયું ન જાય;	
સાગરમાં પાણી ઘણુંજી, ગાગરમાં ન સમાય.	શુ ૦ ૨૫

- સમશ્યા-૧ ગહુંની પહેલાં નીપજેજી, પીણું તરવર પાસ;
- પહેલે ચોથી માતરાજી, તે છે તુમારી પાસ. શુ ૦ ૨૬ ઉં જીવ.
- ૨ દો નારી અતિ શામળીજી, પાણીમાંડે વસંત;
- તે તુમ સજ્જન દેખવાજી, અલજો અતિશે ધરંત. શુ ૦ ૨૭ આંખની કીકી.
- ૩ મઠમાંડે તાપસ વસેજી, વિચ હીજે જીકાર,
- તુમ અમ એવી પ્રીતહીજી, જાણે છે કિરતાર. શુ ૦ ૨૮ ઉં મજીક.
- ૪ સાત પાંચ ને તેરમાંજી, મેળવજો દોષ ચાર;
- તેની પાસે તમે વસ્યાજી, રનેહ નહીંજી લગાર. શુ ૦ ૨૯
- એ ચારે સમશ્યા તણોજી, કરજો અર્થ વિચાર;
- પ્રીતિદશા જિમ ઉલ્લસેજી, પ્રગટે હર્ષ અપાર. શુ ૦ ૩૦
- કાગળ વાંચી એહનોજી, લખજો તુરત જાપ;
- સાસુને ન જણાવશેજી, જો હોય કહાપણુ આપ. શુ ૦ ૩૧
- વળી હલકારા સુખધરીજી, સહુ સુણજો અવહાત;
- કાગળથી અધિકી ઘણીજી, કહેશે સુખથી એ વાત. શુ ૦ ૩૨
- ધણિપરે ચંદ નરેયરેજી, લખીજો લેખ શ્રીકાર;
- દીપવિજય કહે સાંભળોજી, આગળ વાત રસાળ. શુ ૦ ૩૩

“ ગુણાવલી રાણીએ ઉત્તરમાં લખેલો કાગળ. ”

- સ્વસ્તિથી વિમલાપુરે, વીરસેન કુલચંદ્ર રે;
રાજ રાજેશ્વર રાજિયા, સાહિબ ચંદ નરિંદ રે,
વાંચજો લેખ મુજ વાલહા. ૧
- શ્રી આલાપુરી નયરથી, હુકમી હાસી સકામ રે,
લખિતં રાણી શુભાવળી, પ્રીછજો મારી સલામ રે ૧૦ ૨
- સાહિબ પુણ્ય પસાયથી, ઇહા છે કુશળ કલ્યાણ રે;
વહાલાના સેમ કુશળતણા, કાગળ લખજો મુનશુ રે. ૧૦ ૩
- સમાચાર એક પ્રીછજો, ક્ષત્રીવંશ વણર રે;
મુઝ હાસીની ઉપરે, કૃપા કરી વડધીર રે ૧૦ ૪
- વહાલાએ લેખ જે મોકલ્યો, સેવક ગિરધર સાથ રે;
ક્ષેમે કુશળે આવિયો, પહોતો છે હાથોહાથ રે ૧૦ ૫
- વાહાલાનો કાગળ દેખીને, ટળિયા દુઃખના વૃદ રે,
પીઠિને મળિયા જેટલો, ઉપજ્યો છે આનંદ રે ૧૦ ૬
- સૂરજ કુંડની મહેરથી, સફળ થયો અવતાર રે,
તે સહુ કુશળ કલ્યાણના, આખ્યા છે સમાચાર રે ૧૦ ૭
- સોળ વરસના વિયોગનુ, પ્રગટયું દુઃખ અપાર રે;
કાગળ વાંચતા વાચતા, ચાલી છે આમુની ધાર રે ૧૦ ૮
- જે વહાલાએ લેખમાં, લખિયા ઓળભા જેહ રે,
મુઝ અવશુણુ જોતાં થકા, થોડા લખિયા છે એહ રે ૧૦ ૯
- સાહિબ લખવા ભેગ છે, હું સાંભળવા ભેગ રે,
જેહવા દેવ તેવી પાતરી, સાચી કહેવત લોગ રે ૧૦ ૧૦
- સમશ્યા ચાર લખી તુમે, તે સમજી છુ સ્વામી રે,
મનમાં અર્થ વિચારતા, હરજો છે આતમરામ રે ૧૦ ૧૧
- હું તો અવશુણુની ભરી, અવશુણુ ગાડા લાખ રે,
નિમ કોઈ વાયુ ભેગથી, ગિગડી આખા શાખ રે ૧૦ ૧૨
- મુઝ અવશુણુ જોતાં થકા, નાવે તમને મહેં રે,
પણ ગિર્યા ગલીર છે, જેહવી સાગર લહેં રે ૧૦ ૧૩
- ગિર્યા સહેજે શુણુ કરે, કત અકારણ બાણ રે,
જળ સીંચી સરોવર ભરે, મેઘ ન માગે દાણ રે. ૧૦ ૧૪

- પથર મારે તેહને, ફળ આપે છે અંબ દે; તિમ તુમ સરખા સાહિબા, ગિરઆ મુલુની લુંબ દે. વાંં ૧૫
- ઢાપે અંદાજ તેહને, આપે છે સુગંધ અંપાર દે; મુઝ અવશુલ નાણ્યા હિચે, ધન્ય ધન્ય તુમ અવતાર દે. વાંં ૧૬
- મુઝ સરખી કોઈ પાપિણી, દિસે નહીં સંસાર દે; માન્યું સાસુનું કહ્યું, ઉતરીયો ભરવાર દે. વાંં ૧૭
- મેં જાણ્યું નહિં એહવું, હું તો લોળી નાર દે; સાસુને કાને ચઢી, સમજી નહીં ય લગાર દે. વાંં ૧૮
- મેં આગળથી લહી નહીં, સાસુ એહવી નાથ દે; ખાવી ગાંઠની ખીચડી, જાણું ઘેલાની સાથ દે. વાંં ૧૯
- કાંઈક કાચા પુરયથી, સફળુદિ પણ પંડામ દે; જિમ રાણીને જોળનું, ખાધાનું મન થાય દે. વાંં ૨૦
- કરી પ્રપંચ ઈજ સાસુએ, ઘણો દેખાડ્યો રાગ દે; પછે તો વાત વધી ગઈ, ધણે પીંછાને કાગ દે. વાંં ૨૧
- કિંહાં આભા કિંહાં વિમળાપુરી, જોયા જેહ તમાસ દે; હાંસીથી ખાંસી ધર્ષ, કરવા પડિયા વિમાસ દે. વાંં ૨૨
- પરપ્રયાની સહુ વાતડી, મુજને કહી પ્રભાત દે; જો તે ઠેકાણે ઢાટલી, તો એવું નહિ યાત દે. વાંં ૨૩
- મિંદળની સહુ વાતડી, મેં કહી સાસુને કાન દે; પછે તો ગાદ્યું નવિ રહ્યું, પ્રગટ્યું ત્રીજું તાન દે. વાંં ૨૪
- માહરું કર્યું મુજને નડ્યું, આડું ન આભ્યું કામ દે; ચોરની માતા કોઠીમાં, મુખ વાટી જે રામ દે. વાંં ૨૪
- પરતાવે રથો કરવે હવે, કહ્યું કાંઈ ન જાય દે; પાણી પી ઘર પૂછતાં, લોકમાં હાંસી થાય દે. વાંં ૨૬
- જે કાંઈ ભાવીભાવમાં, જે વિધિ લખિયા લેખ દે; તે સવિ લોગવવા પડે, તિહાં નહીં ગીન ને ગેષ દે. વાંં ૨૭
- સાસુના જાયા વિના, સોળ વરસ ગયાં જેહ દે; મુઝ મનડાની વાતડી, જાણે કેવળી તેહ દે. વાંં ૨૮
- પણ કુઈટથી જે નર ગયાં, તેહ વિશ્વરથે વાત દે; સાસુ સાંભળશે તદા, વળી કરશે ઉત્પાત દે. વાંં ૨૯
- તે ગાટે સાવધાનીથી, રહેજો ધરિય દશાસ દે;

જેહવા તેહવા લોકમાં, કરશે નહિં વિશ્વાસ રે.	વાં ૩૦
સાસુને કહેવરાવજો, ઇંહાં આવ્યાનો લાવ રે;	
પછે જેહવા પાસા પડે, તેહવા દેજો દાવ રે	વાં ૩૧
મુઝ અવગુણની ગાંઠડી, નાખજો ખારે નીર રે;	
નિજ દાસી કરી જાણજો, મુઝ નણદીના વીર રે.	વાં ૩૨
કાગળ લખજો ફરિ ફરિ, કૃપા કરી એક મલ રે;	
વહેલાં દરિસણુ આપજો, શરીરનાં કરજો જતન રે	વાં ૩૩
મુઝ બહેની વહાલી ઘણી, પ્રેમલાલચી જેહ રે;	
તેહને બહુ હેતે કરી, બોલાવજો ધરી નેહ રે.	વાં ૩૪

સમસ્યા-રાધાપતિ કે કર વગે, પંચજ અક્ષર લેજો રે;

પ્રથમ અક્ષર દૂર કરી, વધે તે મુજને દેજો રે. વાં ૩૫. ઉં (સુ) દરશન.

જો હવે સુરજકુંડથી, વિઘન થયાં વિસરાણ રે;

તો સહુ પુણ્ય પસાયથી, ફળશે મંગળમાળ રે.

વાં ૩૬

ઈમ લખી લેખ ગુણાવળી, પ્રેમ્યો પ્રીતમ પાસ રે;

દીપવિજય કહે ચંદની, હવે સહુ ફળશે આશ રે

વાં ૩૭

હવે આ હકીકત વીરમતીના જાણવામાં આવશે અને તે અનેક પ્રકારના તર્કવિતર્ક કરશે, જેને પરિણામે પુણ્યની પ્રબળતાથી ચંદ્રરાજને તે કાંઈપણ ઇન્ના કરી શકશે નહીં; પરંતુ પોતે પરાજય પામશે અને ચંદ્રરાજ આભાપતિ થશે એ સઘળું હવે પછીના રહસ્યમાં વાંચશું, આ રહસ્યમાંથી જે સાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તે આ નીચે પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

દાળ દસમી તથા અગ્યારમીનું રહસ્ય.

સિંહલરાજને રાજસભામાં બોલાવી મકરધ્વજ રાજા જે વચનો કહે છે તે બધા તે મૌનપણે સાંભળી રહે છે, એક શબ્દ પણ બોલી શકતો નથી. તેનું કારણ પોતાનો ગુન્ડો પોતે સમજી શકે છે તેજ છે ગુન્ડો રાંકે છે. ખોટો બચાવ ખરી વખતે કરી શકાતોજ નથી. સામે ચંદ્રરાજને બેઠેલા બુઝો એટલે પછી બચાવ શું કરે ? બીજે વખતે ખોટી રીતે બચાવ કરનારા પણ ખરે વખતે ગુન્ડો કણુલ કરે છે અથવા મૌન થઇ જાય છે

મકરધ્વજ રાજા શિક્ષા કરમાવે છે ત્યારે પણ તેઓ કાંઈ બોલી શકતા નથી, પરંતુ શ્રીપાળ ગળની જેવા એકાંત ઉપકારી ચંદ્રરાજ કહ્યા વિના રહી શકતા નથી તેઓ અનેક પ્રકારની યુક્તિ પ્રયુક્તિથી મકરધ્વજ રાજાને મમનવે છે અને સિંહલરાજાનો સપ-રિવાર છુટકો કરાવે છે સજાનોની આવીજ રીતિ હોય છે તેઓ ઉપકારીનો બદલો તો પ્રાણસાટે પણ વાળે છે, પરંતુ અપકારી ઉપર પણ ઉપકારજ કરનારા હોય છે. ચંદ્રરાજ

કહે છે કે 'જો ભુડું કરનારનું આપણે પણ ભુડું કરીએ તો ભુડા અને રૂઢામાં ફેર શો ?' આ વાક્ય ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે આવા સંજ્ઞાનો જગતમાં વીરલ હોય છે. ઘણા તો અધમ વૃત્તિના હોય છે કે જેઓ ઉપકારીનો પણ અપકાર કરે છે. ઉપકારીનો ઉપકાર કરનારા મધ્યમ કહેવાય છે. ઉત્તમ તો અપકારીનો પણ ઉપકાર કરે તેજ કહેવાય છે આપણે એમાંની કઈ પંક્તિમાં છીએ તેનો વાંચકોએ વિચાર કરી લેવો.

ચંદરાજને સંજ્ઞાનતા બતાવ્યા પછી પ્રેમલાનો વારો આવે છે, તે પણ પોતાની સફલતિ બતાવી આપે છે. પોતાના નામમાત્ર સ્વામી કનકધ્વજનો કુટ્ટ ફર કરી તેનાપર તે અનહદ ઉપકાર કરે છે. ચંદરાજના સુશીળપણનો અદ્ભુત અમત્કાર અહીં પ્રગટ થાય છે કનકધ્વજની તો તેથી જાદગી સુધરી જાય છે. તે ચંદરાજને પગે પડે છે. આવા ઉપકારી પુરૂષો જગતમાં બહુ વીરલજ જણાય છે, પછી સિંહલરાજ પરિવાર સાથે સ્વદેશ સીધાવે છે.

હવે ચંદરાજને શુભાવળીનું સ્મરણ થાય છે. શુભાવળીએ જો કે એક વખત ભૂલ તો કરી, પણ પછી તેને માટે તેણે એટલો બધો પસ્તાવો કર્યો અને કુર્કટપણામાં ચંદરાજની એટલી બધી ભક્તિ અને પરિપાલના કરી કે જે ચંદરાજ જાદગી પર્યંત ભૂલે તેમ નહોતો. શિવમાળાને તે જ્યારે પાન્ડુ આપતી નહોતી તે વખતે ચંદરાજને વચન આપ્યું હતું કે 'હું જો મનુષ્ય ધર્મશ તો તરતજ તને મળીશ,' આ વચન તને યાદ આવે છે એટલે તે તેને મળવાને વધારે ઇતેન્દ્ર થાય છે અતઃકરણ એ પરસ્પરની સાક્ષી આપનાર છે એક જો શુદ્ધ અતઃકરણથી ચાહે છે તો તે જેને ચાહે છે તે પણ જરૂર તેને ચાહ્યા સિવાય રહી શકતો નથી આવો અહલ ન્યાય કુદરતી રીતેજ પ્રવર્તે છે. રાત્રિએ તેનું સ્મરણ થયા પછી તેનાજ વિચારમાં સવાર પડે છે ચંદરાજ પહેલું કામ શુભાવળીને ખબર આપવા માટે માણસ મોકલવાનુંજ કરે છે. હજુ પણ વીરભત્તીના ભય તેના મનમાંથી ફર થતો નથી. તેના ધા હજી સાત્યા કરે છે તેથી માણસને તેનાથી અનુભવા રહેવાની ખાસ ભલામણ કરે છે એ પત્ર લખ જનાર સાથે જે સંદેશો કહેવાય છે તેમાં એક વાક્ય સ્વદેશભક્તિનું સૂચક છે ચંદરાજ કહે છે કે "પરદેશના ગુલામ કરતાં સ્વદેશના કાંટા વહાલા લાગે છે" આ ખરેખરી વાત છે એનું નામ સ્વદેશભિમાન છે. જેઓ પોતાની સ્વદેશભૂમિને ભૂલી બંધ છે, તેઓ દેશદ્રોહી બને છે, તેઓજ ખરેખરા કૃતમ્ની છે ચંદરાજ સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ હતા, તેથી આ પ્રકારની સ્વદેશભક્તિનો પણ તેના હૃદયમાં વાસ હતો.

માણસ આભાપુરી બંધ છે મંત્રીદારા શુભાવળીને મળે છે, અને તેને પત્ર આપીને તેમજ મુખેથી હકીકત કહીને અત્યંત પ્રસન્ન કરે છે શુભાવળી પણ વીરભત્તી સામુદ્ધી બીડે છે, એટલે સેવકને તેનાથી અનુભવા રહેવાની ખાસ ભલામણ કરે છે અને વધારે ચકચાર

ન થાય તેટલા માટે તેને તરતજ પત્ર લખી આપીને વિદાય કરી દે છે આ પ્રમાણે કયાં છતાં પણ વાત છાની રહેતી નથી. 'વાચે ઉડી જાયે વાત' એ વાક્ય પ્રમાણે આખી આલાપુરીમા ચદરાળ કુકડા મટીને મનુષ્ય થયાની વાત ફેલાઈ જાય છે કસ્તુરીને ગમે તેટલી ઢાકી રાખે છતાં પણ તેની સુગંધ બહાર પડ્યા વિના રહેતીજ નથી લોકોની કલ્પનાજ અપૂર્વ કામ કરે છે તેના હૃદયમાજ એવા સકટપ ઉદ્ભવે છે અને તે પરિણામે ઘણી વખત તો સાચાજ પડે છે

આ પ્રસંગે દીપકવિએ બનાવેલા ચદરાળ અને શુણાવળીના કાગળો કે જે જુદા છપા ચેલા છે, પરંતુ પ્રસંગને બહુ અનુકૂળ છે તે આપવામા આવ્યા છે તેની અદર ચદરાળએ શુણાવળીને બહુ પ્રકારે ઓળસા આપ્યા છે, પરંતુ સફ્ફુણી શુણાવળીએ તે બધા માથે ચઢાવ્યા છે અને તે કરતા પણ વધારે ઠગકાને પાત્ર પોતે છે એમ કબુલ કર્યું છે આવી સફ્ફુણી સ્ત્રીઓ પણ જવલેજ દષ્ટિએ પડે છે આ તો નામથી અને શુણથી બન્ને પ્રકારે શુણાવળી છે તેનો પત્ર ખાસ વાચવા લાયક છે પતિ સાથે સ્ત્રીનું વર્તન કેવું હોવું જોઈએ તે તેમા બહુ સારી રીતે સૂચવેલું છે

આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત કરવામા આવ્યું છે કારણ કે આ રહસ્યમા એકલો હર્ષજ બરેલો છે તેની અદર બધા હર્ષિત થનારાનુજ વૃત્તાત આવે છે ચદરાળ મનુષ્ય થયા તેમા નાખુશ થાય તેવું માત્ર એકજ માણુમ છે અને તે તેની અપંગમાતા વીરમતી છે તેને કાને આ વાત ગયા સિવાય રહેવાની નથી અને તે સાબળતાજ તેના હૃદયમા તેલ રેડાવાતું છે, તે અનેક પ્રકારના માઠા મકટપ કરવાની ઁ તેથી એ હકીકત હવે પછી આવશે આમાથી ખાસ સાર એજ બ્રહ્મ કરવાનો છે કે—'સજ્જનો અપકારી ઉપર પણ અતુલ કરે છે' પ્રિય વાચનાર! તુ પણ એવી સજ્જનતા મેળવવા તૈયાર થજે આત્માને ઉચ્ચ કોટીમા લઈ જવાનો એજ અમોઘ ઉપાય છે એવી સજ્જનતાના શાસ્ત્રોમા તો અનેક ઉદાહરણો મળી આવે છે, પરંતુ આ કનીષ્ઠ કાળમા તો એવા મનુષ્યના દર્શન પણ દુર્લભ છે આશા છે કે આ હકીકત અમારા વાચનારા બધુઓ અને બહેનો પોતાના હૃદયમા ફેરી રાખી તેનું અનુકરણ કરવા યથાશક્તિ તત્પર થશે આટલું કહીને આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામા આવે છે

હહા.

- વીરમતીએ એહવી, સણસણ લહી તે વાર;
જે છે ચંદ્ર વિમલાપુરી, લહો માનવ આકાર. ૧
- રોષ ચઢી ચિત્ત ચિંતવે, કુણ એહવો સંસાર;
જે મેં કીધો કુકડો, દે તસ નર અવતાર. ૨
- મન પણ ઇહાં આન્યા તણું, રાખે છે વળી તેહ;
ભૂલી હું જ ખરી પ્રથમ, કુશલ્યો રાખ્યો એહ. ૩
- પાછો પુરૂષ થયા પછી, ધરે હોંશ બહુ મંદ;
પાપડ ખાઈ પદમસી, હુઓ દીસે ચંદ. ૪
- મુજ સાહમો થાવા કરે, જુઓ જગ ઉલટો ન્યાય;
મોટીના લઘુ મીનડી, કાન કરડવા જાય. ૫
- સાહમી વિમલાપુરી જઈ, મોડું એહતું માન;
ન દીર્ઘ ઇહાં લગે આવવા, તો મુજ ખરાં વખાણ. ૬
- આજ પછી નવિ રાખવો, રિપુને થઈ અણુજ;
એક કળા એ પણ અધિક, શીખવી ચદે મુજ. ૭

હહાનો ભાવાર્થ.

ચંદ્રાન કુકડો મટીને મનુષ્ય થવાની હકીકત અનુક્રમે વીરમતીના જણવામાં આવી, એટલે તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે વિચારવા લાગી કે—'એવો કોણ બળવાન-શક્તિમાન છે કે જે મેં કુકડો કરેલાને પુરૂષ કરે? વળી એમ સંભળાય છે કે તે અહીં આવવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ મેં જ ભૂલ ખાધી કે તેને જીવતો રાખ્યો. એ નાનો બાળક મારી સામો થવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ સમજતો નથી કે એમાં લાડવો ખાઈ જવા જેવું સહેલું નથી! વળી જગતનો ઉલટો ન્યાય તો જુઓ કે મોટી બિલાડીના કાન કરડવા નાની બિલાડી જાય છે. શું આ જાની શકે તેવી વાત છે? કેટલી અસંભવિત વાત છે. પરંતુ હું તેને અહીં આવવાનું શું કામ દઉં, હું જ સાચી વિમલાપુરી જાઉં અને તેનું અભિમાન છોડાવી દઉં, ત્યારે જ મારા વખાણ થશે. આજથી ચદે એક શિખામણ આપી કે શત્રુને જીવતો રાખે તે અણુજ ગણાય.' ૧-૭

છાળ ૧૨ મી.

(કેમરકરે હો કાઢ કસુખો મારા લાલ—એ દેશી.)

પલણે સાસુ હો વહુને તેડી, મારા લાલ, નિરખ તું ચંદે હો ફિરી મુજ છેડી; માં વિમળાપુરીએ હો મનુષ્ય થયો છે, માં અમર્ષ એહને હો હજી ન ગયો છે. માં ૧ આવવા આભા હો ઉમંગ ધરે છે, માં નિપટ અભણ્યું હો મૂઢ કરે છે; માં નર થયા માટે હો થયો શું માટી, માં નહીં જાયે ખાટી હો રાખ્યે આંટી. માં ૨ ખબર તો એહની હો થઇ હશે તુજને, માં થઇ તું ખોટી હો ન કહે મુજને; માં એહને પાછો હો લિખ તું કાગળ, માં ન કહીશ વાતું હો કોઇની આગળ. માં ૩ થઇશ ને મુજથી હો હૃદયની ઉંડી, માં તો મુજ સરીખી હો ન ગણીશ ભુંડી; માં મુકી ને હોયે હો પીઉં તુજ હુંડી, માં નાખને કહું છું હો જ્યાં જળકુંડી. માં ૪ વિમળપુરીએ હો જઇશ હું તો, માં આભાપુરીએ હો રહેજે તું તો; માં મંદમતિને હો જઇ સમજવીશ, માં તુરતજ પાછી હો ઇલાં આવીશ. માં ૫ વહુ તવ લાખે હો વીરમતીને, માં કદપી કહેવું હો અયુક્ત સતીને; માં વિહંગ જે યીધો હો નર કિમ થાયે, માં દીઠા વિહુણે હો નવિ એ મનાયે.

છાળ બારમીના લાવાર્થ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પછી તેણે શુણાવળીને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું કે— “હે શુણાવળી ! મેં સાંભળ્યું છે કે તારો પતિ વિમળાપુરીમાં મનુષ્ય થયો છે, અને અહીં આવવાનું મન કરે છે. આ મારી સાથે ફરીને છેડ કરવા ધારે છે, પણ એ મૂઢ વગર-વિચાર્યું કરે છે મનુષ્ય થયો એટલે ખાટી ગયો એમ સમજવામાં ભૂલ કરે છે. આ વાતની ખબર તને પણ પડી હશે, પણ તું મને કહેતી નથી, મારાથી છાતું રાખે છે, પણ તું તેને કાગળ લખ કે અહીં આવીને રાજ્ય કરવાની આશા છોડી દે. આ વાત તું કોઈની આગળ કરીશ નહીં અને મારી સાથે ફરો રમીશ નહીં. ને મારી સાથે ઉંડી થઈ છે તો મારા જેવી ભુંડી કોઈ નથી એટલું ધ્યાનમાં રાખજે. વળી ને પતિએ કાંઈ હુંડી ભુંડી મોકલી હોય તો પાછીમાં જોળી દેજે હું વિમળાપુરીએ જઈ આવવા ધારું છું. તું એકલી અહીં રહેજે. હું તેને સમજાવીને તરત પાછી આવીશ ” ૧-૫

શુણાવળી બોલી કે “સાચું ! આવી કટિપત વાત કરવી તે આપને યોગ્ય નથી જેને પક્ષી ક્યો તે પાછો મનુષ્ય શી રીતે થાય ? એ વાત નજરે દીઠા વિના હું તો માની

માં ૬ નહીં કોઈ અધિકા હો તુમથી માડી, માં એ કોઈ પિશુને હો વાત ઉડાડી; માં તમે ધરમાંહે હો પોષો નવરસ, માં પણ એ ન મળે હો ત્રીજ ને તેરસ. માં ૭ નટ તો તિહાં લગિ હો કિમ કરી જાયે, માં તુમ વિણ એહ તો હો નર નવિ થાયે; માં બાઈ કહ્યે કોઈને હો ન હુઓ કુસોબં, માં પાણી પહેલાં હો ન કાઢો મોબં. માં ૮ હું તો તુમથી હો નહીં ઘણું ડાહી, માં કરજો કારજ હો ચિત્ત અવગાહી; માં સાસુડીને હો કરીને ડાળી, માં શીઘ ગુણાવળી હો મંદિર આવી. માં ૯ વીરમતીએ હો વેળા સાધી, માં બહુ સુર તેજ્યા હો મંત્ર આરાધી; માં ચંદ્ર દુચિંતન હો વાત પ્રકાશી, માં તવ સુર ભાષે હો ક્ષિણેક વિભાસી. માં ૧૦ બાઈ અમથી હો એ નહીં હોવે, માં ચંદ્રથી વિરજો હો કુણુ જે જેવે; માં સૂરજકુંડે હો મજ્જન કીધો, માં થયો નરરૂપે હો પુહવિ પ્રસિદ્ધો. માં ૧૧ તુમથી અમથી હો હવે નવિ ચાલે, માં કહિયે છે સાચે હો ચાવે ભાલે; માં અમથી અધિકા હો તસ રખવાળા, માં અમે એ વાતે હો રહિશું નિરાળા. માં ૧૨ કહો તો બીજે હો કારજ કરીએ, માં પણ એ સામું

શકતી નથી. વળી હે માતાજી ! તમારાથી અધિક મેં તો આ દુનિયામાં કોઈને દીકું નથી કે તમારૂં કરેલું ફેરવી શકે. આ તો કોઈ પિશુની માણસે ખોટી વાત ફેલાવી જણાય છે. એવો ત્રીજ અને તેરશનો યોગ શી રીતે બને ? નટ એટલા બધા દૂર શી રીતે જાય અને એ વાત કેમ બને. તમારા વિના બીજું કોઈ એને પુરૂષ કરી શકે તેમજ નથી. એ તો તમે કૃપા કરો તોજ બને તેવું છે; બાકી તમે ત્યાં જવાનો વિચાર કરો છે. તે તો પાણી પહેલાં મોબં કાઢવા જેવું છે; બાકી હું કાંઈ તમારાથી વધારે ડાહી નથી કે તમને સલાહ આપું, પણ જે કરો તે વિચારીને કરજો "

આ પ્રમાણે કહીને શુભાવળી પોતાને સ્થાને આવી, પણ તેને એ વાતની બટક મનમાં રહ્યા કરી. અહીં વીરમતીએ પણ વખત સાધવા માંડ્યો. પોતે જેટલા મંત્રો બાજુતી હતી તે બધાનું આરાધન કરીને તે બધાના આરાધ્ય દેવોને એકઠા કર્યા અને તેની પાસે ચંદ્રાબ્જનું અશ્રુભ કરવાની વાત પ્રકાશિત કરી; એટલે તે દેવોએ વિચાર કરીને કહ્યું કે— "હે બાઈ ! એ કાર્ય હવે અમારાથી બને તેમ નથી સૂર્યકુંડમાં સ્નાન કરવાથી એ મનુષ્ય થયેલ છે એ સાચી વાત છે પણ હવે તેનાથી વિપરીત થવાનું અમારાથી બની શકે તેમ નથી. એ બાબતમાં તમારૂં કાંઈ ચાલવાનું નથી. એની રક્ષા કરનારા અમારાથી બળવાન છે, તેથી અમે હવે નિરાળા રહેશું, તે કામમાં હાથ ધાલશું નહીં તમે કહો તો બીજું કામ કરી આપીએ, પણ આ કામ અમારાથી નહીં થાય. વળી અમારૂં માનો તો તમારે

હો પગલું ન ભરીએ; માં એવડો સુતથી હો ન ધરો અભાવો, માં કહીએ છે
આભા હો આપી મનાવો. માં ૧૩ સુરની વાણી હો નિસુણી રાણી, માં સાહમું
અમણી હો રોષ ભરાણી; માં પુનરપિ દેવે હો અતિ સમજવી, માં તોપણ
મમતી હો રાસે નાવી. માં ૧૪ વચન રાણીનાં હો મુખ્યાં વહિતાં, માં સુર નિજ
ઠામે હો સઘળા પોહોતા; માં વીરમતીએ હો તેડ્યો મંત્રી, માં વિમલપુરીએ
હો થઈ હું મંત્રી. માં ૧૫ તું ઇહાં રહિજે હો ધરજે શાતા, માં મંત્રી પભણે
હો નિસુણા માતા; માં એણી વાતે હો કિમ હું વાડું, માં થાજે ચિંત્યું હો
આઈ તુમાડું. માં ૧૬ મંત્રી વચને હો હરખી રાણી, માં સચિવને જાણ્યો
હો પરમ પ્રમાણી; માં ઢાળ એ આરમી હો ચોથે ઉજ્જાસે, માં મોહને
ભાખી હો પ્રેમ પ્રકાશે. માં ૧૭

ફહા.

ચંડા અતી પોરસ ચડી, પુનરાકર્ષી દેવ;
રસરાતી કાતી ગ્રહી, મદમાતી સ્વયમેવ. ૧
વાયું ન કરે કોઈનું, કહી પણ ન શકે કોય;
વાર્યો ન રહે હાર્યો રહે, આપમતી જે હોય. ૨

પણ પુત્રની સાથે આટલો બધો અભાવ રાખવો તે યુક્ત નથી. તમારે આભાનગરીનું રાજ્ય
તેને સોંપીને મનાવવો ઘટે છે. ” ૬-૧૩

આ પ્રમાણેની દેવોની વાણી સાંભળીને તો વીરમતી ઉભરી વધારે કોપાયમાન થઈ.
દેવોએ તેને ફરીને સમજાવી, પણ તે સમજી નહીં અને મમતે ચડી. એટલે દેવતાઓ
પોતપોતાને સ્થાને ગયા. પછી વીરમતીએ મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું કે-‘હું વિમળાપુરી
જઈ છું, તું આભાપુરી સંભાળજે.’ મંત્રી કહે કે-‘જહુ સાડું. એમાં હું તમને શી રીતે
વાડું, ભલે પધારો અને તમારી ધારણા પાર પાડો.’ મંત્રીનાં આવા વચનથી વીરમતી
પ્રુશી થઈ અને મંત્રીને ખરેખરો પ્રમાણિક જાણ્યો. મોહનવિજયજીએ આ ચોથા ઉજ્જા-
સની ખારમી ઢાળ પ્રકાશી. ૧૪-૧૭

ફહાનો સાવાઈ

પછી પ્રચંડ થયેલી વીરમતીએ ફરીને દેવાને આકર્ષ્યા અને તે બધાને સાથે લઈ
હાથમાં કાતી રાખીને વિમળાપુરી તરફ આકાશ માર્ગે ચાલી. મદોન્મત્ત માણસો કોઈનું
કહ્યું કરતા નથી. વળી વાર્યા પણ રહેતા નથી, હાર્યાજ રહે છે. વીરમતી મનમાં વિચાર

મુર પરિવારે પરવરી, વીરમતી મુવિલાસ;
વિદ્યાએ અંબરપથે, વિચરી રોપ પ્રકાશ. ૩

રાણી મનમાં ચિંતવે, ચંદને છતીશ પ્રાણ્ય;
પણ ભોળી લહેતી નથી, જે દેશ નિજ રાજ્ય. ૪

જિમ નવિ જાણે રંડિકા, તિમ તિહાંથી સુર એક;
આગળથી જઈ વિનવે, ચંદ લાણી સુવિવેક. ૫

માહારાજ તુમ ઉપરે, આવે અછે વિમાત;
સાવધાન રહિજો તુમે, કહું છું છાની વાત. ૬

પુણ્ય પ્રમળ છે તુમતણું, ગંજી ન શકે એહ;
તોપણ રતનતણાં ચતન, કરવાં યુક્ત છે એહ. ૭

ઢાળ ૧૩ મી.

(આવો રે ઝોળગાણા તાહરી—એ દેશી.)

સાંભળી ચંદનરેશફ રે, પાચો ધણું મનમાંહિ રે શાતા; જાણી જે ધંહાં
આવી સાહમી, માહરી વિમાતા; સુરવચ્ચને નૃપ પાખર્યા રે, મોટા હયવર જેહ રે

કરે છે કે—‘હું ચંદરાજ પાસે જઈને એકદમ તેને પરાજીત કરી દઈશ અથવા મારી નાખીશ.’ પણ તે મૂખી જાણતી નથી કે ‘હું આભાપુરીનું રાજ્ય આપવાજ નહિ છું, તેનું છું ચિંતવતાં માફે જ માહું ઘરો.’ પરંતુ ભવિતવ્યતા વિપરીત હોય છે ત્યારે શુદ્ધિ પણ વિપરીતજ થાય છે.

હવે વીરમતી આભાપુરીથી આદી તે વળતે એક દેવતા ત્યાંથી ઉતાવળો આદી ચંદરાજ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે—“હે મહારાજ ! અમારી ઉપરવટ થઈને તમારો વિનાશ કરવા તમારી અપર માતા આવે છે તો તમે સાવધાન રહેજો હું છાની રીતે તમને કહી નહિ છું જો કે તમારું પુણ્ય પ્રમળ છે, તેથી તે તમને કાંઈ કરી શકશે નહીં, તો પણ રતનના જતન કરવા જોઈએ એવી નીતિ છે.” ૧-૭

ઢાળ તેરમીનો બાવાર્થ.

દેવની આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને ચંદરાજ બહુ ખુશી થયા તેણે તરતજ માતાની સામે જવાની તૈયારી કરી ઉડતાં પંખીને પણ પકડી શકે એવા ઘોડાએ સંખ્યાબંધ તૈયાર

તાતા; પકડે જે પંખીને ખિણમાં, ઉડતા રે જતા. ૧ ચ દે રણુરસીયો થઈ રે, અંગે પહિયો સન્નાહ રે ભારી; જગમાંહિ કોઈ પ્રગટ્યો દુબે, ઇશ્વરાવતારી; ખાંધી ઘણે કસણે કસી રે, તનુ મધ્યે તરવાર રે સારી; કીધી રે જય વરવા રાયે, અશ્વની અસ-વારી. ૨ મૃગયા મિસ ચઢી નિસર્યો રે, સામંત સાતહબાર રે સંગે; ન ધરે જે પગ પાછા કદિએ, સંગે રે ઉત્તંગે; આવ્યો વિમલપુરીચક્રી રે, ઉલ્લંઘી બહુ કોશ રે રંગે; નિરખે છે વનવાડી આડી, નેત્રને પ્રસંગે. ૩ એહવે આવતી અંબરે રે, વરવીરે નિજ માય રે દીડી; ભણે રે ક્રોધાનળની, ચાલતી અંગીડી; પણ મનમાંહે ચંદને રે, લાગી અમીથી અનંત રે મીડી; આભાની નિરધારે ધારી, આવતી એ ચીડી. ૪ અક્ષાએ પણ આવતો રે, સાહમો ચંદનરિંદ રે ધાર્યો; આગળથી આકાશે રહિને, રાણીએ વકાર્યો; મુસરે પણ નથી દીસતો રે, આવતાં સાહમો તુજને વાર્યો; અથવા તે હીયડાથી સહિ તો, કુકડો વિસાર્યો. ૫ મુજ હુ તે આભાપુરી રે, આવ્યાની મન હોંશ રે રાખે; પણ ભુડા અહિવહ્ની કહુ છું, ઉંટ તો ન આખે; ભેવે કિશું છોડીશ નહીં રે, તાહરો તુ ઇંદ સભાર રે ભાખે; ક્ષત્રીની વટ મુજને ભેઈ, કેહવી તું દાખે. ૬ ચ દ કહે હવે માતલ રે, ન ધારો

કર્યા પોતે મજબુત બખ્તર ધારણુ કર્યું કેડે મજબુત બધન બાધીને તેની સાથે તરવાર લટકાવી, અને એક ઉચ્ચ જાતિના અશ્વ ઉપર પોતે ચડ્યા પછી ખરેખરા ચુટી કાઢેલા સાત હબાર સામતોના અશ્વો સહિત શિકારને મિલે વિમળાપુરીની બહાર નીકળ્યા કેટલેક દૂર ગયા એટલે આબુબાબુ જોતા દરથી આકાશમાર્ગે આવતી વીરમતીને દીડી તે એટલી બધી કોપાયમાન થયેલી હતી કે જાણે ચાલતી અંગીડી હોય તેવી જણાતી હતી ચદરા જાને તો તે બહુજ મીઠી લાગી તેણે તો બણ્યુ કે ‘ આભાપુરીએ લઈ જવા માટે આ-મત્રણ કરવાજ આવી છે ’ ૧-૪

વીરમતીએ પણ દરથી ચદરાજાને સામે આવતો દીઠો એટલે તેણે આકાશમા રહીનેજ કહ્યું કે-“ અરે ચદ ! તુ ભવે આવ્યો ! પણ હું જાણું છું કે તને કુકડાપણું વિસગી ગયું છે ! વળી તારા સાસરીઆએ પણ તને મારી સામે આવતા વાર્યો જણાતો નથી વળી મારા જીવતા તું આભાપુરી આવવાની હોશ રાખે છે, પણ ચાદ રાખજે કે ઉંટ નાગરવહ્નીને ચારો ચરો શકતુ નથી હવે મારી સામુ શુ જીવે છે ? હવે હું જીવતો મૂકવાની નથી, માટે તારા ઇંદને સભાર, હું પણ ભેઈ છું કે તું યુદ્ધમા ક્ષત્રીવટ કેવી જતાવે છે ? ”

ચદરાજાએ શાંતિ જાળવીને કહ્યું કે-“ માતાજી ! તમે મારી ઉપર રોષ ન લાવો, મે તો કાંઈ તમારે બગાડ્યું નથી, ફાગટ શા માટે રોષ કરો છો ? વળી જરા વિચારી જીવો

મુજથી રોષ રે વાર; મેં તો કાંઈ ન ળિગાજ્યું હજીએ, સાંભળો તુમાર; મુજથી
 ઇમ લડતાં થકાં રે, લાગે છે મનમાંહિ રે સાર; થાઓ જીતો વહિલા એહમાં,
 ઇષ્ટ શું સંભાર. ૭ તુમે જે ઇહાં પગલાં કર્યા રે, કરશેો તે કાંઈ નવાઈ રે
 જાણું; માતાજી તુમચા ગુણ જામે, કેટલા વખાણું; તુમે તો જાણો છો ચિત્તમાં રે,
 સઘળા વિશ્વનો ભાર રે તાણું; ઠાલી એ ઠકુરાઈ ફેકેટ, ફાંટમાંહે છાણું. ૮ ચંદ
 વચન નિસુણી કરી રે, થઈકોથે પ્રતિચંગ રે તાતી; નાંખી રે સુત સાહમી
 પેહેલી, પાપણીએ કાતી; લાગી ચંદ સન્નાહમાં રે, જાણીએ કુસુમની એક રે
 પાતી, પણ ઉલટી જઈ લાગી ગગને, રંડિકાને છાતી. ૯ સા તત્સિણ ધરણી
 ઢળી રે, ચંદનરિ દે સમાપ રે આવી; મુઠી તે મોતીડાં કરીને, થોડીસી વધાવી;
 વિષ્ણુકુમાર નમુચિની રે, ભૂપે કયા એકવાર રે ભાવી; દુર્જનના નિગ્રહની
 કરૂણા, ચિત્તમાંહે નાવી. ૧૦ ચંદે તવ ચોટી ગ્રહીને, આડુ અવળું અસંખરે
 ભાળી; લેઇને આકાશે ઉચી, દુષ્ટિકા ઉછાળી; ફેરી ચક્રતણી પરે રે, રજકના
 વસ્ત્ર સમાન રે વાળી; ઝટકશું લેઇ પટકી શિક્ષા ઉપરે કરાલી. ૧૧ ચૂર્ણ થઈ
 ધરણી પડી રે, અસકી ન શકી લિંગાર રે રડા; બ્રાહ્મણડી થઈ છઠી પુહવિચે,
 પાધરી પ્રચડા; ઇમ જગમાં પાપીતણા રે, હોવે નિપટ હવાલ રે ભુડા; રોપાએ
 દુર્ગતિમાં તેહના, નિશ્ચયથી રે ઝડા. ૧૨ કીધી ચંદની ઉપરે રે, દેવે કુસુમની

કે મારી સામે લડતા તમે સારા લાગશે ? વગી ઇષ્ટ સભારવાનું તમે કહો છો. પણ એમા
 મારે ઇષ્ટ શા સભારવાના છે, તમે પણ તૈયાર થઈ જાઓ, હું માનું છું કે તમે અહીં
 પગલા કર્યા છે તે કાંઈ નવાઈ કરી જતાવશે ! તમારા ગુણ મારાથી વખાણી શકાય તેમ
 નથી, કેમકે તેનો પાર નથી, પણ તમે શા માટે આખા વિશ્વનો ભાર ખેંચો છો ? આ
 ણધી ઠાલી ઠકુરાઈ છે કેમકે ફાટમા તો છાણું જ છે, માટે જાહું અભિમાન ન કરો ” ૫-૮

ચંદના આવા વચન સાંભળી વીરમતીને અગોચર ક્રોધ વ્યાપી ગયો, એટલે તે
 પાપિણીએ પહેલીજ ચંદરાજ સામે તરવાર ફેંકી તે તરવાર ચંદરાજના જાંઘર ઉપર લાગી
 અને ફૂલની પાળડી જેવી લાગી અને પાછી ત્યાંથી ઉડીને તે વીરમતીની છાતીમા લાગી,
 તેથી તરતજ તે ધરણી ઉપર ઢળી પડી તરવાર ચંદરાજ પાસે પાછી આવી એટલે તેણે
 તેને મોતીવડે વધાવી લીધી પછી વિષ્ણુકુમાર અને નમુચી મંત્રીનુ દ્રષ્ટાવ વિચારીને દુર્જનને
 દુર્જનતાનુ ફળ આપણું જ જોઈએ એમ ધારી વીરમતી ઉપર ક્રિયિત પણ કરૂણા ન લાવતા
 તેને ચોટલાવડે પકડી, આકાશમા ઉછાળીને ચંદની જેમ ફેરવી ધોળી વસ્ત્રોને પછાડે તેમ
 શોલા ઉપર પટકી, એટલે તે ક્રિયિત પણ અસકી ન શકી, તરતજ મરણ પામી અને છઠી
 નરકે ગઈ ‘ જગતમા પાપી પ્રાણીઓના પ્રાતે એવાજ હાલ વાય છે ’ ૬-૧૨

વૃદ્ધિ રે રૂડી; વાતણડી રખે કોઈ જો મનમાં, જાણતાએ ફૂડી; જયજય શબ્દ સંધે થયા રે, વીરમતી ભવસિંધુએ ખૂડી; ધર્મીના એમ વેરી જાએ, આફળી એ ઉડી. ૧૩ સાલ નિવારી જન્મનો રે, આળ્યો નગરી મઝાર રે રાજ; જીતોના વજડાળ્યા ગ્રહિરા, ગુંજતા જો વાજ; મકરધ્વજ હરખ્યો ઘણો રે, ઉચ્છવ કીધ વિશેષ રે તાજ; દીધુ નિજનગરીનું અરધુ, રાજ્ય તે સમાજ. ૧૪ હરખી લગ્નપ્રેમલા રે, રહે નિશાહિન કરજોડી રે પાસે; સંસારિક સુખ વિલસે પૂરા, પુણ્યને પ્રકાશે; ઢાળ તેરમી કહી રે, હર્ષ રે થાશે; પભણે મોહનવિજય ચોથે, અંદને ઉલ્લાસે. ૧૫.

અદરાજની ઉપર દેવોએ કુસુમની વૃદ્ધિ કરી અને આકાશમા જય જય શબ્દ કર્યો વીરમતી ભવસિંધુમા ખુડી 'ધર્મીપુત્રના જે વેરી થાય છે તેની જોવીજ ગતિ થાય છે' પછી અદરાજ દુષ્ટ શત્રુઓ નિઝક કરીને વિમળાપુરીમા પધાર્યા, જીતના ડાઠ વગડાળ્યા, મકરધ્વજ રાજ પણ ઘણો હર્ષિત થયો અને તેણે પોતાનું અરધું રાજ્ય અદરાજને આપ્યું.

પ્રેમલા પણ બહુજ ખુશી થઈ, તે અદરાજ પાને હાથ જોડીને રહેવા લાગી અને સાસારિક સુખ ભોગવવા લાગી હવે દુખ માત્ર વિસરાળ થયું છે, સુખનો પ્રવાહ વધવા માડ્યા છે, હવે આગળ આપણે અદરાજના સુખનો અને પુણ્યનો પ્રવાહ વૃદ્ધિ પામતો જોઈએ આ ઢાળ તેરમી કહી કે જેમા બધા ખુશી થયા અને થશે મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉલ્લાસમા અંદને ઉલ્લાસિત કર્યો ૧૩-૧૫

શુભાવળી મળશે, આભાપુરીનું રાજ્ય હસ્તગત થશે અને અખુટ આનંદસુખ સુખ ભોગવશે એ સર્વ હકીકત હવે પછીની ઢાળમા વાચશું, હાલ તો આમાથી રહસ્ય શું બહુણું કરવાનું છે તે વિચારીએ

ઢાળ બારમી તથા તેરમીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યમા પોતાનો છેલ્લો પાર્ટ ભજવી પોતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી જતાવીને એક પાત્ર જોણું થાય છે વીરમતી અતમા જોવી અત્યુચ કથાયવાળી હતી કે જેથી માન અને લોભના પ્રગળ ઉદયથી પોતાના જોગમાન પુત્ર, રાજ્યના ખરા માલિક અને અત્યંત નમ્ર તેમજ સુશીલ, વિવેકી અને ભક્તિમાન એવા અદરાજ જેવા પુત્રનો પ્રાણ લેવાનો છેવટનો પ્રયાસ પણ કરવા તે ચક્તી નથી એ આ રહસ્યમા યથાર્થ જતાવી આપવામા આગ્યું છે પ્રથમ તો 'વાયે ઉડી જાયે વાત' એ પ્રહેવત અનુસાર અદરાજ કુકડો મટીને મનુષ્ય થયા છે એ વાત વીરમતીને કાને જાય છે વાત શબ્દ સદૃઢમા પવનવાળી છે, એટલે વાતમા પવનના શુભ રહેલા છે, ગમે તે પ્રકારે છાની રાખવા ધારેલી વાત પણ બહાર

આઠ્યા સિવાય રહેતી નથી. વાતને જેમ જેમ છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તેમ તેમ તે વધારે બહાર પડે છે. એટલુંજ નહીં પણ ગોપવવાના પ્રયાસના પ્રમાણમાં તેમાં અસત્યતાતાનું મિશ્રણ થતું જાય છે. વાતને ગોપવવાનો અમોઘ ઉપાય એજ છે કે તેને ચાર કાનથી વધારે કાને ન પહોંચાડવી ચાકી જો છ કાને ગઈ તો તે પ્રસિદ્ધ થઈજ સમજવી.

વીરમતીના હૃદયમાં આ હકીકતથી તેલ રેડાય છે અને તેથી અંદર રહેલો ક્રોધાગ્નિ વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે તેનું અભિમાન વૃદ્ધિ પામે છે. તે કહે છે કે 'મારા કુકડા કરેલાને મનુષ્ય કરી શકેજ કેણુ ?' પણ તે સમજતી નથી કે 'શેરને માથે સવાશેર આ દુનિયામાં રહેલાજ છે, તેથી અભિમાન કરવું તે નકામું છે અભિમાનનું ઘર ખાલી છે, જ્યારે કોઈ પણ બાબતમાં વિશેષ અભિમાન કરવામાં આવે છે ત્યારે તેને સાંભળનારા સુસ જનો કહે છે કે હવે આ અભિમાન ઉતરવુંજ જોઈએ, અર્થાત્ હવે અવશ્ય આ બાબતમાં આ અભિમાની પાછો પડશે.' વીરમતીના સંબંધમાં પણ એમજ થાય છે અને તે આપણે આ આ રહસ્યમાં ઉપર જોયું છે.

વીરમતી શુભાવળીને બોલાવીને કસી જુએ છે કે આનામાંથી કાંઈપણ વાતનો પત્તો લાગે, પરંતુ એકવાર ઠગાયા પછી હવે તો શુભાવળી પાકી સમજી થઈ ગઈ છે કે આ સાસુના સાણસામાં સપડાયા જેવું નથી, તેથી તે તો તદ્દન નામુકરજ જાય છે અને આ હકીકતનું અસંભવિતપણું જાણે છે. વીરમતી તેને ડરાવવા માટે પણ કેટલાક વચનો કહે છે, પરંતુ હવે શુભાવળી તેનાથી ડરતી નથી, એટલે જરૂર પૂરતો જવાબ આપી તેનાથી ડર્યા સિવાય તે પોતાને સ્થાનકે આવે છે. શુભાવળી એવડે સાસુજીને એટલે સુધી ટકોર કરતી આવે છે કે 'જે કરો તે વિચારીને કરજો.' આ વાક્યમાં ઉંડું રહસ્ય રહેલું છે. શુભાવળીએ તેમાં એમ સૂચવ્યું છે કે 'એકવાર કાળ્યા એટલે વારંવાર કાવયું એમ ધારણો નહીં' આ વાક્ય વધારે ધ્યાન આપવા લાયક છે એકવાર પોતાના અઘટિત પ્રયત્નમાં કાવી જનાર માણસ બીજે વખતે પણ અઘટતી રીતે કાવી જવાનો પૂર્ણ સંભવ માની ઘોઠાઘોઠ કરે છે, પરંતુ દરેક વખત અઘટતા પ્રયત્નોમાં કાવી શકાતું નથી કુદરતજ તેને તેવા પ્રયત્નમાં પાછો પાડે છે આવા સંજ્યાબધ દષ્ટાંત ભૂતકાલિન અને વર્તમાનકાલિન દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આનું કારણ એ છે કે બધો સમય સરખો હોતો નથી, બધી વ્યક્તિ સરખી હોતી નથી, દરેકના સ્વભાવ સરખા હોતા નથી, તેથી દરેક બીજામાં ઉંદર માનીને હાથ ધાલનાર માણસને કોઈક દરમાંથી સર્પદંશની પ્રાપ્તિ પણ થઈ જાય છે. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખીને અભિમાનમાં દોરાઈ જઈ મનધાર્યા પ્રયત્નમાં દોળ્યા જવું યોગ્ય નથી.

શુભાવળીના હૃદયમાં સાસુના વચનથી શક્ય પેઠું અને તે ખુંચવા લાગ્યું, તે સ્વાભાવિક છે. કારણ કે સ્નેહીજનોના હૃદયમાં નિરંતર અપ્રિયની આશંકા રહ્યા કરે છે. પરંતુ પુણ્યદશા પ્રળય થયા પછી-ભગ્નૃત થયા પછી નિરંતરને માટે દુર્જનો કાવી શકતા નથી અને યત્કિંચિત્ પણ અગ્રેય નિપજાવી શકતા નથી

હવે વીરમતી પોતાનો પ્રયત્ન આદરે છે બધા મત્રાધિષ્ઠાયક દેવોને બોલાવે છે. તેઓ એકમતે ચંદ્રરાજનું અપ્રિય કરવાનું કાર્ય હવે પોતાની સત્તાની બહાર છે—સત્તા ઉપગતનું છે એમ કહે છે વધારામાં એમ પણ કહે છે કે ‘તેઓના રખવાળા અમારા ઢરતા વધારે બળવાન છે’ પણ ખરા રખવાળ તરીકે તો પ્રુષ્યનેજ સમજવું શ્રીપાળ રાજના રાસમાં ધવળશેઠે તેને સમુદ્રમાં નાખી દીધા પછી કીનારે નીકળી ચપાના વૃક્ષ નીચે શ્રીપાળ ઉઘી જાય છે, તે વખતે તે વૃક્ષની છાયા તેના ઉપર અચલિતપણે રહે છે તે પ્રસંગે રાસના કર્તા મહાપુરૂષ શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ કહે છે કે,

સદાલગે જે જાગતો, ધર્મમિત્ર સમરશ્ચ;
કુવરની રક્ષા કરે, દૂર કરે અનરશ્ચ.

આ દુહાનો અર્થ અહીં પણ અક્ષરસાં દ્રશ્યમાન થાય છે

વીરમતીએ બોલાવેલા દેવો વધારામાં વીરમતીને ગિળામણ પણ આપે છે કે હવે તમારે આ રાજ્ય ચંદ્રરાજને આપી દેવું ઘટે છે, પરંતુ તે તના માન્યામાં આવતું નથી. મનુષ્ય બન્યાં અભિમાને ચઢે છે ત્યારે તેને ક્રોધ અને માનરૂપી બે જાતિના તીવ્ર જ્વર આવે છે, એટલે જ્વરવાળાને જેમ વસ્તુ માત્ર કડરી લાગે છે, અમૃત જેવા પદાર્થ પણ લાવતા નથી, તેમ એવાને હિતોપદેશ પણ કડવો લાગે છે, તેના ઉપર રૂચિ થતી નથી, સુખોદ માનખવો પણ ગમતો નથી, આ પ્રસંગે પડિત શ્રી વીરવિજયજીએ હિતશિક્ષા છત્રીશીના પ્રારબ્ધમાં કહેલ પદ યાદ કરવું—

રીસ કરે દેતા શિખામણ, લાગ્યદગ્ગા પરનારી; સુણજો સજ્જનો રે.

દેવોનું કહેલું વીરમતીને રૂચું નહીં, એટલે દેવો પણ તેના અનાદર કરીને સ્વસ્થાને ચાલ્યા જાય છે પછી વીરમતી મત્રીને બોલાવે છે અને પોતાનો વિચાર જણાવે છે મત્રી સમયનો જાણ હોવાથી હા એ હા બાણે છે, કારણ કે અવગર વિનાનું બોલવું નાખી દીધા બરાબર થાય છે ઉત્તમ જનો અવસરેજ બોલે છે કે જે ક્ષણરૂપ થાય છે મત્રી તેને દુઃખ મનાવે અને કદું વચન કહે તો તેનું પરિણામ મત્રીની વિરૂદ્ધમાં તરતજ આવે, અને ચંદ્ર રાજનું હિત ધર્મ શકે નહીં અહીં મત્રીએ પોલીટીકલ મેટર વાપરી છે તેણે એમ વિચાર્યું છે કે જો હું રાજસત્તામાં હર્ષશ તો ચંદ્રરાજનો પક્ષ ઓછો વધતો પણ જાળવી શકીશ, જો છુટો પડી જઈશ તો મારી સત્તાજ રાજ્યમાં રહેશે નહીં, એટલે હું કાંઈ કરી શકીશ નહીં, અહીં તેણે વિશેષ ડહાપણ વાપર્યું છે કાળજી કે ‘નેટલુ શ્રેય અમુક વ્યક્તિનું કે સમુદાયનું અદર રહીને અથવા સાથે રહીને ધર્મ શકે છે તેવું અને તેટલું અલગ પડી ગયા પછી ધર્મ શકતું નથી’ આ વાત ચોક્કસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે

વીરમતી ચંદ્રરાજના પ્રાણ લેવાનાજ વિચારથી હાથમાં નાગી તરવાર લઈને આકાશ માર્ગે વિમળાપુરી તરફ જાય છે તે વખતે મત્રીથી બધાયેલા હોવાને લીધે વીરમતીના

આર્ધવાથી તેના અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ તેની સાથે ચાલે છે, પરંતુ તે તેને સહાય બીલકુલ કરતા નથી, તે તો ઉભા ઉભા જોયાજ કરે છે. જ્યારે ભાગ્યદશા વિપરીત થાય ત્યારે એમજ જાનવાનું ધારી લેવું. જુઓ સુખૂમ ચક્રવર્તી ચતુરંગિણિ સેના સમેજ સમુદ્રમાં ડુબી ગયો ત્યારે તેના અંગરક્ષક બે હજાર યશોએ જોયા ક્યું, પરંતુ તેનું રક્ષણ ક્યું નહીં. તેથી ભાગ્યદશાની મળજતા નિર્જળતા ઉપરજ અન્યની સહાયનો આધાર માનવો. ભાગ્યદશા મળજ હોય છે ત્યારે અનેક સહાયકો મળી આવે છે, અને તે નિર્જળ થાય છે ત્યારે સહાય માત્ર નાશ પામી જાય છે નીતિકાર પણ કહે છે કે “જેવી ભવિતવ્યતા હોય છે તેવીજ ભુદ્ધિ થાય છે અને મહાયકો પણ તેવાજ મળે છે”

સાથે રહેલા દેવોથી અભિમાન ધરતી, પરંતુ પોતાની ભાવી દુર્ઘટનાને નહીં સંભારતી-તે તરફ દુર્લક્ષ્ય કરતી તેમજ કાર્યાકાર્યના વિચારને સર્વથા ભૂલી જતી વીરમતી વિમળાપુરીની સમીપે આવે છે, તેવામાં તેના પક્ષેનો એક દેવજ ચંદરાજ પાસે જઈને પ્રથમથી તેને ચેતાવે છે જો કે ચંદરાજ તો ચેતેલાજ હતા, તેના ધ્યનમાજ હતું કે વીરમતી આ હકીકત જાણશે એટલે શાંત બેસી રહેવાની નથી, જરૂર કાંઈક વિપરીત કંઈ એટલે તેઓ દેવના કહેવા પછી તરતજ તૈયાર થઈ જાય છે અને વીરમતીની સામા આવે છે

વીરમતી દ્રરથી આકાશમાર્ગે આવતી ચંદરાજને જુએ છે, એટલે તે ઉચે રહીને અભિમાનનાં વચનો બોલે છે અને ચંદરાજને કહે છે કે ‘હવે ઈષ્ટદેવને સભાર, હું તને જીવતો મૂકવાની નથી.’ આવા કઠોર શબ્દના ઉત્તરમાં પણ ચંદરાજ તો શાંતિ જાળવીને વિવેકપૂર્વક તેને જવાબ આપે છે વળી આમા તેની શોભા વધવાની નથી એ પણ સૂચવે છે, અને અતે તેને પણ તૈયાર થવાનું કહીને ક્ષત્રવટ બતાવે છે વીરમતી તેથી વધારે કુદ્ધ થાય છે અને તે પહેલીજ ચંદરાજની ઉપર તરવાર ફેંકે છે, તેનું દેવજ વિપરીત થયેલું હોવાથી ફેંકેલી તરવાર જેમ અથડાઈને પાછી આવે તેમ ચંદરાજના જખ્તાર સાથે અથડાઈ પાછી આવીને તેને એવી દઢ રીતે લાગે છે કે એક પ્રહારથીજ તે બેશુદ્ધ થઈને પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડે છે

અત્યાર સુધી વર્ષો થયા દેખાવી રાખેલો ક્રોધ આ વખતે ચંદરાજના હૃદયમા ઉછાળો મારે છે. એટલે તે ક્ષત્રીવટ ચૂકીને તરવાર ફેંકનાર વીરમતીને એટલે ઝાલી આકાશમા ફેરવી શીલાપટ્ટ ઉપર પછાડે છે, જેથી તેના પ્રાણ નીકળી જાય છે અને સ્ત્રીજાતિને માટે ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ દુઃખત્યાન છઠ્ઠી નરક છે તે મેળવે છે ઉત્ત પાપ ફળ્યા સિવાય રહેતુંજ નથી પાપનો ઘટો ભરાય છે એટલે કુટેજ છે વીરમતી મનુષ્યલવ હારી જાય છે, અત્યુચ્ચ દુઃખની ભાજન થાય છે, અને જગતમા સર્વત્ર તેનો અપયશ ફેલાય છે. દુર્જનો આવું પરિણામ કદિ પણ જોઈ શકતા નથી, તેમના નેત્રો સ્વહિત જોવાને માટે મીઠાઈ ગયેલાજ હોય છે. જે દેવતાઓ વીરમતીની સાથે આવ્યા હતા અને તટસ્થ રહીને જોયા કરતા હતા, તેઓ ચંદરાજનો જય ઘોષ કરે છે અને તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે. સત્યનો અને ધર્મનો સર્વત્ર જયજ થાય છે અને સર્વ તેના પક્ષી જાની જાય છે

પછી ચંદરાબ વિમળાપુરીમા પ્રવેશ કરે છે તેના સાસરા તેનું બહુમાન કરે છે અને અર્ધ રાત્રી આપે છે આ બધું પૂર્વ પુણ્યનું ચિત્રામણ છે આ સસારમાં પુણ્ય પાપના ફળો પ્રત્યક્ષ હોવાથી પુણ્ય પાપ પણ પ્રત્યક્ષ છે છતાં મૂઢ આત્મા તેને જોઈ શકતા નથી તેથી પુણ્યકાર્યમા પ્રવૃત્તિ અને પાપકાર્યથી નિવૃત્તિ કરી શકતા નથી આજ્ઞાનનું વિનંત્રિત એવા પ્રકારનું જ હોય છે

આ સ્થિતિ સાબળીને પ્રેમલાલચી આનંદ પામે તેમા તો આશ્ચર્યજ નથી, કારણ કે તે તો ચંદરાબની અર્ધાંગના છે, તેથી તેના સુખ દુઃખમા અર્ધાઅર્ધ ભાગ પડાવવો તે તેનું કામજ છે તેના કરતા પણ ગુણાવળી આ હકીકત સાબળશે ત્યારે વધારે હર્ષિત થશે, કારણ કે તેણે આ દુષ્ટા વીરમતીના સપાટા બહુ સહન કરેલા છે આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત થાય છે આ રહસ્યમા ‘સત્યનો જય અને પાપનો ક્ષય’ એ ગાનને પ્રત્યક્ષ બતાવી આપેલ છે વાચકોએ તેના ઉપરથી બહુ ધડો લેવા યોગ્ય છે આ રહસ્ય લલ્ય દઈને વાચકુ તેમજ વિચારકુ સુજોને માટે આટલો દુઃકો લેખ પણ બસ છે કારણ કે તેઓ તો નિરતર હસ ચથુવત સારત્રાહી વૃત્તિવાળાજ હોય છે

દુહા

આભા આવી કહે વિબુધ, ગુણાવળીને ઓક;	
ચંદે વીરમતી ભણી, પોચાડી પરલોક,	૧
નિજભુવન કહી સુર ગયો, સુણી વચન સુજગીશ;	
હરષિત થઈ ગુણાવળી, તેડાવ્યો મંત્રીશ.	૨
તસ સુરવાણી સવિ કહી, રંજ્યો સુમતિ પ્રધાન;	
રે બાઈ કીધા તુમે, માહરા પાવન કાન.	૩
ખોડી મંજરી પરે, કુશુકન કરતી એહ;	
ભલી થઈ ભાવઠ ગઈ, થયું પવિત્ર એ ગેહ.	૪

દુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાબએ વીરમતીને પરલોક પહોચાડી એ વાર્તા એક દેવે આકાશમાર્ગે આભાપુરી આવીને ગુણાવળીને કહી ગુણાવળી ઘણી ખુશી થઈ, દેવ સ્વસ્થાને ગયો ગુણાવળીએ તરતજ મંત્રીને જોલાવીને એ વાત કરી તે પણ ઘણું ખુશી થયો તેણે કહ્યું કે ખોડી મંજરની જેમ ખરાબ શુકન એ કરતી હતી હીક થયું કે—‘ભવની ભાવઠ ગઈ અને નિરાત

વાત વિસ્તરી નગરીએ, પડહ તણે ઉદ્ધોષ; ૫
વીરમતીની લહી ખળર, સહુ પામ્યા સંતોષ.

ગયો શલ્ય નૃપચંદનો, નિકટક થયો દેશ;
હવે આભાએ આવશે, નિશ્ચય ચંદનરેશ. ૬

પ્રજા મળીને પાઠવ્યો, વિમળપુરીએ પ્રેષ્ય
વહિલા ચંદ પધારજો, વાંચીને એ લેખ. ૭

દાળ ૧૪ ગી.

(અજબ સુરગી હો હ જગમાર લોખડી-એ દેશી)

પરમસયાણી હો રાણી તામ ગુણાવળી, હેજ ભરાણી હો જોર; સહીય
સમાણી હો કહું છું છે કોઈ માહરી, મેળવે ચિત્તનો ચોર. ૫૦ ૧ નવલ નગીનો
હો રંગનો લીનો સાહિબો, સોરઠ રહ્યો હો લોભાય; અબકો ચોમાસો હો વાસો
આવી ધરે કરે, કોઈ સમજવો હો જાય. ૫૦ ૨ બહેનડી સાચી હો પ્રેમલાલચી
માહરી, માનવ કીધો હો કંત; પણ એક વાતે હો હુધ સોકલડી ખરી, ભોળવ્યો
નાહ મહંત. ૫૦ ૩ પીયુ પણ દૂરે હો રહીને નિસ્નેહી થયો, અગમ દોહિલો હો
પંથ; મનડું એ મૂક્યું હો તિહાં જઈ પહોંચે નહીં, શી ધહાં શીખું હો સંથ.
૫૦ ૪ અધમ કહાવે હો રહેજે નર ધણું સાસરે, એમ નવિ જાણે હો એહ; પહિલી
જે પરણી હો વાહલી ધણું ધરણી તો હોએ, અહો કિમ દાખ્યો હો છેહ. ૫૦ ૫

થઈ. ' પછી મંત્રીએ તે વાત શહેરમાં વિસ્તારી લોકો પણ તે હકીકત સાંભળીને આનં-
દિત થયા, અને હવે ચંદરાજા વહેલા પધારશે એમ આગાહી કરવા લાગ્યા. પ્રજાને
મળીને ચંદરાજા ઉપર એક પત્ર લખી મુદ્દામ માણસ સાથે વિમળાપુરી મોકલ્યો. તેની
અંદર તાકીદે આભાપુરી પધારવાનું આમંત્રણ કર્યું. ૧-૭.

દાળ ચૌદગીનો ભાવાર્થ.

હવે ગુણાવળી હર્ષિત થઈ સતી વિચારે છે કે-“ મારા ચિત્તનો ચોર મોરકદેશમાં
નિવાસ કરી રહ્યો છે, પ્રેમલાલચીએ માફ બહેનપણું ખરેખરું સિદ્ધ કર્યું છે, કેમકે તેના
પ્રયામથીજ મારા સ્વાગી મનુષ્યપણું પામ્યા છે, પણ સાથે સાથે તેણે શોકચપણું પણ
ખતાવી આપ્યું છે; કારણ કે પતિને ત્યાંજ ભોળવીને રોકી રાખ્યા છે. હવે તો કોઈ ત્યાં
જઈને કહે અને સમજાવે કે ‘ સાસરે વધારે રહેવાથી પુરૂષની શોભા ઘટે છે ’ તો તે અહીં
વહેલા પધારે, પણ એવી મારી વકીલાત કોણ કરે ? લોકો કહે છે કે ‘ પહેલી પરણેલી
શી પુરૂષને પ્યારી હોય છે, ’ પરંતુ કેટલાક એમ પણ કહે છે કે ‘ નવું હોય તે વહાલું

વહ્નલ લાગે હો સહી તો જગમાંહે નવું, મૂળગું ભાસે હો મંદ; કોઇ ન
જેવે હો ઉગ્યો પૂરો પૂનિમે, બીજનો આહે હો ચંદ. ૫૦ ૬ પ્રેમલા પ્યારી હો મુ-
જને ત્યારી ગ્રેવડી, દીઠો રયો મુજ દોષ; સાચે હું આલી હો પહિલાં સાસુને કહે,
તિણે કરી રાખ્યો હો રોષ. ૫૦ ૭ કિંવા હુઓ તો હો જીણપુર પ્રીતમ કુકડો,
આવતાં આવે હો લાજ; કંત વિહુણી હો ઝુરી કિમ દિન નીગમું, કઠિન નરોથી
હો વાજ. ૫૦ ૮ મહારી રજની હો સજની લીને અંશુકે, ક્ષીણ રહે માહારે હો સંગ;
એહવી તો માહારી હો વિરહની ઝાખા આકરી, પીઉવિણ પાપીડે અનંગ. ૫૦ ૯
નણદીરો વીરો હો આવે શીતલતા હોએ, ઔપધ એહતું હો એહ; લાગ્ય કિહાંથી
હો મનનો મેલુડો મિળે, ધિગ એકગોહો નેહ. ૫૦ ૧૦ ઝૂરતાં એહવે હો આવ્યો
તિહાં એક સૂવટો, બોલ્યો મધુરે હો સાદ; કિણે તુજ દુહવી હો બાધ કિમ તું
દયામણી, કે કિણે ક્રીધી હો વાદ. ૫૦ ૧૧ દેવતા નામી હો હું છું પંખી પરગડો,
કહો કોઇ મુજને હો કામ; કંત વિદેશી હો રાણી કહે દુઃખ તેહતું, રે ખગ
ગુણના હો ધામ. ૫૦ ૧૨. મારો સંદેશો હો તિહાં પહોંચાડે કોઇ નહીં,
ઇહાં પણ નાવે હો તેહ; અંતરગતિની હો જ્ઞાની વિણ જાણે નહીં, દોહિલો ન-
વલો હો નેહ. ૫૦ ૧૩ કાગળ આપો હો રાણીજી કહે પંખીઓ, આપીશ

લાગે છે. ' જુઓ ! પૂર્ણિમાને ચંદ્રમા પૂર્ણ પ્રકાશિત હોય છે, છતાં કોઇ તેની સામું
જોતું નથી અને બીજના નાના સરખા ચંદ્રમાને સૌ જુએ છે. મારા પતિને પણ પ્રેમલા
પ્યારી ઘઈ પડી છે. હું સાસુને વચને આલી તેથી અકારી ઘઈ પડી છું. વળી જ્યાં કુકડા
થયેલા ત્યાં આવણું કેમ ગમે ? પરંતુ તેને ખબર નથી કે હું તેના વિના ઝુરી ઝુરીને
દિવસો નિર્ગમું છું; અને મારી રાત્રી આંસુથી ભીંજેલા વસ્ત્રોવડેજ વ્યતીત થાય છે. માં
શરીર તેમના વિરહાગ્નિથી બળી રહ્યું છે. તેને શાંત કરનાર મારી નણદીને વીરો એકજ
ઔપધ છે એવા લાગ્ય હોય તો એ એક પક્ષીનો પ્રેમ થાય. ૧-૧૦.

આ પ્રમાણે શુભાવળી ઝુરે છે તેવામાં એક સૂડો ત્યાં આવ્યો અને તે મનુષ્ય
ભાષાએ બોલ્યો કે—“ હે સુદર રમણિ ! તને કોણે દુહવી છે ? તું આવી દયામણી કેમ
ઘઈ ગઈ છું ? હું દેવતાઈ પક્ષી છું, તેથી તારા દુઃખની વાત મને કહે કે જેથી હું
તત્કાળ તારૂં દુઃખ દૂર કરું. ” સૂડાનાં આ પ્રમાણેનાં શબ્દો સાંભળીને અમત્કાર પામેલી
શુભાવળી બોલી કે—“ હે પક્ષીરાજ ! મારા પતિ વિદેશે છે તેજ મને દુઃખ છે. વળી મારો
સંદેશો પણ કોઈ ત્યાં પહોંચાડતું નથી, અને ત્યાંનો સંદેશો કોઈ લાવતું નથી. મારા
અંતરની વાત માત્ર જ્ઞાનીજ જાણી શકે એમ છે. ” સૂડાએ કહ્યું કે—“ ગલેન ! તમે ચિંતા
ન કરો; કાગળ લખીને મને આપો, હું તમારા સ્વામીને હાથોહાથ પહોંચાડીશ. ” શુભા-

હાથોહાથ; કાગળ લીનો હો લિખતાં કાગળ આલો, આંસુડાને હો સાથ. ૫૦
૧૪ તેહવોજ વિંટી હો દીધો સુવટાભણી, તે લેઈ ચાલ્યો આકાશ; દેવપ્રભાવે
હો કાગળ દીધો ચંદ્રને, વિમલાપુરીએ સહાસ. ૫૦ ૧૫ કાગળ લીધો હો માંડ્યો
ચંદ્રે વાંચવા, વરણ ન દીસે હો ક્યાંહ; જ્યાં તિહાં દીસે હો ટપકાં આંસુડાં
તણાં, સમજ્યો મનડા હો માંહી. ૫૦ ૧૬ આંસુને આડે હો અક્ષર એ ન
લિખી શકી, માહારે વિરહે હો એમ; એમ રહી ગેલે હો એકલડી દુઃખડું ધરે,
જનમ નીગમશે હો કેમ. ૫૦ ૧૭ તિહાં હવે જાઉં હો થાઉં આલાનો ધણી,
રાણીની કરવી હો ચિંત; ક્ષિણ ક્ષિણમાંહે હો હવે તો મુજને સાંભરે, બાળપણની
હો પ્રીત. ૫૦ ૧૮ કાગળ દોઢે હો જાણે રાણીને મળ્યો, ચંદ્ર ધરાનો હો પાળ;
મોહને ભાખી હો ચૌદમી ચોથા ઉલ્લાસની, નિપટ સંયોગી હો ઢાળ. ૫૦ ૧૯

કહા.

પ્રમદાપત્ર આવ્યા પછે, ચંદ્ર થયો ચલચિત્ત;

ઉમાલો આભાભણી, જન્મભૂમિ સુપવિત્ત. ૧

પભણે લક્ષ્મીપ્રેમલા, પતિને લહી ઉદાસ;

કહો સ્વામી તુજ વદનની, કેમ નવિન આભાસ. ૨

વળીએ તરતજ કાગળ લખી આપ્યો; પરંતુ લખતાં લખતાં આંખમાંથી આંસુએ ટપક્યા
ક્યાં પછી તેવીજ સ્થિતિમાં કાગળ વીંટીને સૂડાને આપ્યો. સૂડો કાગળ લઈ આકાશમાર્ગે
ચાલ્યો અને સત્વર વિમળાપુરી પહોંચી ચંદ્રાનને હાથોહાથ કાગળ આપ્યો. ૧૧-૧૫.

ચંદ્રાન કાગળ ખોલીને વાંચવા લાગ્યા. કાગળ લખનાર ગુણાવળી છે અને આભા-
પુરી તાકીદે પધારવા વિનંતિ કરે છે. એટલું સમજાઈ ગાફી, આંસુનાં ટપકાં પડવાથી અક્ષરો
ફાળાઈ ગયેલા હોવાથી સંપૂર્ણ પત્ર તો વાંચી શકાયો નહીં. કાગળની મતલબ સમજવાથી
ચંદ્રાન વિચારવા લાગ્યા કે—“હું અહીં રોકાય રહ્યો છું, ગુણાવળી એકલી છે, તેના
દિવસો કેમ જતા હશે? વળી હવે હું મારી આભાપુરી સંભાળું. રાણીની પણ સંભાળ લઉં;
કારણ કે તેની સાથે બાળપણની અખંડ પ્રીતિ છે કાગળ દેખવાથી જાણે રાણીને મળ્યો હોય
તેમ ધર્યું. ઘણીજ ઉત્તમ આ ચોથા ઉલ્લાસની ચૌદમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી. ૧૬-૧૯.

કહાનો ભાવાર્થ.

શ્રીના પત્રથી ચંદ્રાનનું ચિત્ત ઉદાસ થઈ ગયું. પ્રેમલાલક્ષ્મી ચંદ્રાનને એ પ્રમાણે
ઉદાસ થયેલા જોઈને પૂછવા લાગી કે—“હે સ્વામિનું શા વિચારમાં પડ્યા છો? શું

સહીતો નિજપુર સાંભર્યું, અથવા પ્રથમ જે નાર;
સોરઠડીની ગોઠડી, ન ગમી પીઉ નિરધાર. ૩

ચઢી ગુણાવળી ચિત્ત જો, તો ઇહાં તેડો સ્વામ;
તાસ વચન લોપીશ નહીં, થઈ રહીશ તસ પામ. ૪

સોંપ્યો દેશજ મુજ પિતા, રાજ્ય તુમારે હાથ;
મોઢે આવ્યો કોળીઓ, કિમ મૂકો છો નાથ. ૫

ચંદ કહે ચંદ્રાનને, પ્રજા અરાજક તત્ર;
તે માટે જલુ અવશ્ય, આવ્યો તિહાંથી પત્ર. ૬

સીમાડા છેહ્યા ઘણા, વીરમતીએ જેહ;
તિહાં જઈને રે રાગિણી, વશ કરવા છે તેહ. ૭

ઢાળ ૧૫ મી.

(પામજી હો દરિયાજી તાહરો — એ દેશો)

રાજ એમ પ્રેમલાને સમજાવી, રાજ પુરગમનની વાત જણાવી; રાજ
નૃપચંદ સમો નહીં કોઈ. રાજ જાઈ સુસરાને જણાવ્યું, રાજ નિજનગરીથી
તેડું જે આવ્યું. ૧ રાજ તિહાં પ્રજા વાટડી બેવે, રાજ જાઈ મિલીએ

તમારો દેશ સાભર્યો કે પ્રથમની સ્ત્રી સંભારી ? આ સોરઠ દેશ અને નવી સ્ત્રી નથી ગમતી ?
હો સ્વામી ! જે ગુણાવળીજ સાભરી હોય અને તેથી ઉઠાસ થયા હો તો તેને અહીં તેડાવો
હું તેની તાબેદાર થઈને રહીશ, તેની આજ્ઞા લોપીશ નહીં વળી આ સોરઠ દેશનું રાજ્ય
મારા પિતાએ તમને સોંપ્યું છે તો તે મોઢામા આવેલો કોળીઓ મૂકી દેવાનો વિચાર
શા માટે કરો છો ” ચંદરાજ બોલ્યા કે—“ હો ચંદ્રાનને ! ત્યાં મારી આભાપુરી શૂન્ય છે,
તેની સ્થિતિ અરાજક થઈ પડી છે વળી વીરમતીએ ફહલેલા સીમાડાના રાજાઓ પણ
ઉપદ્રવ કરે છે, તેને પણ વશ કરવાની જરૂર છે ત્યાંથી પત્ર પણ આવ્યો છે, તેથી ત્યાં
ગયા વિના છુટકો નથી. ” વીરમતીએ ઘણા વખતથી ત્યાંના સીમાડો પૂરી નીધો છે, ત્યાં
જઈને પૃથ્વી વશ કર્યા વિના છુટકો નથી ૩-૭

ઢાળ ૧૬મીના ભાવાર્થ.

પતિનાં આ પ્રમાણેના વચનોથી પ્રેમલા તો તરતજ સમજી ગઈ. પછી તેના પિતાને
સમજાવવા માટે ચંદરાજ તેમની પાસે ગયા, અને જાંધી હકીકત નિવેદન કરી ચંદરાજાએ
કહ્યું કે—“ આભાપુરીથી તેડું આવ્યું છે, તેથી ત્યાં ગયાં વિના છુટકો નથી. તે રાજ્ય

હુકમ જો હોવે; રાજ નગરી કિસી નૃપપાપે, રાજ તૃણ નરપણ ક્ષેત્રને રાપે. ૨ રાજ સુખ લહો ઇહાં મેં જગીશે, રાજ મુખે કહિતાં કારિમું દીસે; રાજ હું તો તોલ તુમારો પ્રસિધ્યો, રાજ મુજને તુમે મોટો કીધો. ૩ રાજ તિહાં ગયા વિણ નવિ ચાલે, રાજ વળી વીછડવું પણ સાલે; રાજ મનુજ થયો ઇહાં રહીને, રાજ પ્રણ પાડ ચઢાવું છું કહીને. ૪ રાજ તુમ સૌજન્યપણાઈ, રાજ નવિ વિસરે ક્ષણેક કદાઈ; રાજ અંતર કોઈ મત કરજો, રાજ સેવકને ચિત્તમાં ધરજો. ૫ રાજ કાગળ લિખજો સંભારી, રાજ રખે મુકતા ચિત્તથી વિસારી; રાજ મુજ અવગુણ મત જોજો, રાજ તમે મોટા છો ભારી હોજો. ૬ રાજ ચંદતણી સુણી વાણી, રાજ સુસરાની નયણ ભરાણી; રાજ રાજ્યાદિકે પરચાવ્યો, રાજ તોહો આભાપતિ વશ નાવ્યો. ૭ રાજ મકરધ્વજ તવ ભાપે, રાજ ગજ વિક્કર્યો તે કુણ રાખે; રાજ બાંધે કણબીએ ખેતી, ૧ નથી તુમથી હરકત હોતી. ૮ રાજ ભૂપણ પહેર્યા જે માગી, રાજ રહે કિણ વિધે અવધિ અલાંધી; રાજ મનમાન્યો છે સોદો, રાજ નથી તમથી હરકત હોદો. ૯ રાજ કુડી બુદ્ધિ ઉપજાવી, રાજ તમે જાણો હાથ છોડાવી; રાજ પણ જો હીયડાથી જાવો, રાજ તો જાણીએ સખલ કહાવો. ૧૦ રાજ જે પરદેશી કહાયા, રાજ તેહથી ખોટી માયા; રાજ રહ્યા છો તમે ઇહાં અવશે, રાજ ખરૂં પ્રાહુણુડે ઘર ન વસે. ૧૧ રાજ પરદેશી શંકા ને કોશી, રાજ એતા કોઈના હુઆ ન હોસી; રાજ ભોળવે કરી કરી વાને, રાજ તોહી ચંદનૃપતિ નવી માને. ૧૨

પણ સંભાળવાની જરૂર છે. રાજા વિના તે નગરી હાલ શૂન્ય થઈ ગઈ છે. આપે અને એટલું બધું સુખ અને મહત્વ આપ્યું છે કે આપને છોડીને ત્યાં જવું અને ગમતું નથી. આપનો ભાસ ઉપર મોટો ઉપકાર છે, તમારી સજ્જનતા મારાથી ભૂલી શકાય તેમ નથી. હવે જો આપ રજા આપો તો હું ત્યાં જઈ અને રાજ્ય સંભાળું; પરંતુ આપ કાગળો લખજો, અને ભૂલી જશો નહીં અને જેવો રનેહ છે તેવો નિભાવજો. ” ૧-૬.

આ પ્રમાણેનાં ચંદરાનનાં વચનો સાંભળીને મકરધ્વજ રાજાએ તેમને રહેવા માટે અનેક પ્રકારે સમજાવ્યા, પણ જ્યારે તેમણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહીં, ત્યારે પછી મકરધ્વજ રાજાએ કહ્યું કે—“ ગજ વિક્કર્યો તે હાથમાં રહે નહીં, બાંધે કણબીએ ખેતી ધાય નહીં, માગ્યા ઘરેણા કાયમ રહે નહીં, પરીણે ઘર વસે નહીં, પરદેશી સાથેની માયા કાયમ નણે નહીં, તો મલે પધારો. તમે અહીંથી તો જશો પણ અમારા હૃદયમાંથી જાઓ તો સાગાશી આપું. ” આ પ્રમાણે બહુ યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી કહી જેવા છતાં પણ ચંદરાનનો

રાજ ચલચિત્ત નિરખી જમાઈ, રાજ કરી દીધી સસરે સન્નઈ; રાજ હરખ્યો
આભાનો સ્વામી, રાજ વિમલેશની શીખ જે પામી. ૧૩ રાજ આવ્યો ચંદ
તે આપ ઉતારે, રાજ નિજ સામંતને ઉપચારે; રાજ સૂઝી જનકે સ્વચ્છી, રાજ
તેડાવી પ્રેમલાલચ્છી. ૧૪ રાજ માત તાત કહે મુણ ખેટી, રાજ અમ વાહલી
તું ગુણ પેટી; રાજ અમે ચંદને ઘણું વાહ્યો, રાજ પણ આભા નગરી ઉમાહ્યો.
૧૫ રાજ તાહરું મનહું છે કેહવું, રાજ સંગે થાવું કે ઇલાં રહેવું; રાજ લચ્છી
કહે મહામાયા, રાજ જિહાં કાયા તિહાં એ છાયા. ૧૬ રાજ પહિલાં ચૂકી તિમ
નહીં ચૂકું, રાજ હવે અળગો પીઉ કિમ મૂકું; રાજ પત્તરમી ઢાળે મુહાસે,
રાજ કહી મોહને ચોથે ઉઘાસે. ૧૭.

હાહા.

પતિઅનુરાગી પ્રેમલા, જનકે લેઈ સુસંધ;
જાણ્યો જનનીએ તદા, અલિક સુતાસંખંધ. ૧
પ્રસવે જનની જે કોઈ, પ્રસવો મુત નિરવાણુ;
પણ પુત્રી પ્રસવો રખે, પીયરવિમુખી જાણુ. ૨

આમહ કાયમ રહેવાથી તેમણે રાજ ધમને જવાની રજા આપી અને તેમને માટે તૈયારી
કરવા મેવકોને આજ્ઞા કરી. ચંદરાજ ખુશી થઈને પોતાને ઉતારે આવ્યા અને પોતાના
સામંતોને તૈયાર થવા આજ્ઞા કરી. અહીં મકરંધન રાજાએ પ્રેમલાલચ્છીને બોલાવીને કહ્યું
કે—“તું અમને અત્યંત વહાલી છું, ગુણની પેટી સમાન છું, તારા પતિ આભાનગરી જવા
ઉત્સુક થઈ રહ્યા છે, ઘણું સમજાવ્યા પણ સમજતા નથી, તો તારે તંમની સાથે જવું છે
કે અહીં રહેવું છે ? ” ૭-૧૫

પ્રેમલાએ કહ્યું કે—“હે પિતાજી ! જ્યાં દેહ ત્યાંજ છાયા હોય, તેથી હું મારા પતિ
સાથેજ જઈશ. એકવાર ચૂકી હતી તેમ હવે ફરીને નહીં ચૂકું.” મોહનવિજયજીએ ચોથા
ઉઘાસની પંદરમી ઢાળ અત્યંત આનંદકારી કહી. ૧૬-૧૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

પિતાએ જાણ્યું કે પતિમાં રાગવાળી પ્રેમલા છે માટે ભલે જાય. વળી પ્રેમલાનો
આવો નિશ્ચય જાણીને તેની માતાએ વિચાર્યું—“પ્રસવો તો પુત્રજ પ્રસવજો, પુત્રી ગમે
તેવી ડાહી હોય, સમજી હોય, પિયરના પ્રેમવાળી હોય તો પણ ખરે અવસરે તે પિયરથી

- ન વસે દુહિતાએ રાતે, તાત તણો આવાસ;
પીયરની વેરણ હુવે, પોહચે પ્રીતમ પાસ. ૩
- સુતા ન જાણે દોહિલમ, પીયરની તિલ એક;
લુખ્ધ રહે નિત સાસરે, અહો મગટ અનિવેક. ૪
- માતપિતાએ મન થકી, સુપરે કરી વિચાર;
પ્રેમલાને સમેડવા, કરી સજાઈ સાર. ૫
- યાન સખી વસનાભરણ, સેજ સુવાસ આહાર;
ઈત્યાદિક પુત્રી ભણી, સોંપ્યા કરી મનુહાર. ૬
- ચંદ્રાય પણ એહવે, ચંચળ ચઢી તુષાર;
મળવા મકરંધજ ભણી, આવ્યો તિહાં દરબાર. ૭

ઢાળ ૧૬ મી

(મનુડો તો વિષુ નગડે—એ દેશી)

સાસુ સસરે ચંદ્ર નૃપતિને, લાલ્છી સોંપી લાભા; મહાગજ તમે કુશલે
ક્ષેમે, પહોંચો નગરી આભા. ૧ એ અમ પુત્રી પ્રેમલાલ્છી, સોંપી તમને
સ્વામી; એહની લાજ તુમારે હાથે, કહીએ છે શિરનામી. ૨ એ છે લાડકવાઈ
અલહતી, ન રહી અળગી ક્યારે; જો એહમાં કોઈ ચૂક પડે તો, મન નવિ

વિચુગજ થાય છે સો દીકરી હોય તો પણ તે પારકી વસ્તી છે, તેનાથી પિતાતુ ઘર
ઉઘાડુ રહેતુ નથી વગી સાસરામા પુષ્કળ દ્રવ્ય હોય અને પિયર મામાન્ય સ્થિતિવાળુ
હોય તો પણ પુત્રી ત્યાથી લઈ જવા ઈચ્છે છે, પતિની સાથે લુખ્ધ રહે છે અને પિયર
તરફ ધ્યાન પણ આપતી નથી ” આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી પ્રેમલાના માતાપિતાએ
પુત્રીનું સુખ પલિસે રહેવામા છે એમ નિરધાર કરી તેને યોગ્ય તૈયારી કરી તેને મનમમતા
દાસદાસીઓ, વસ્ત્રો, અલકારો, શબ્દાઓ, વાહનો અને મેવા મિઠાઈઓ વિગેરે આપ્યું અહીં
તમામ તૈયારી થઈ એટલે ચંદ્રાજી પણ તૈયાર થઈ ઘોડા ઉપર બેસીને ત્યા આવ્યા ૧-૭

ઢાળ સોળમીના ભાવાર્થ.

પ્રેમલાના માતાપિતાએ તેને યોગ્ય વાહનમા બેસાડી પછી તેઓ ચંદ્રાજી પ્રત્યે
કહેવા લાગ્યા કે—“ આ અમારી પુત્રી આજસુધી તમારી ચાપલુ તરીકે અમે જાગવી રાખી
હતી તે આજે તમને મોખીએ છીએ તેને આરી ગીતે રાખજો, તેની લાજ વધારવી તે
તમારા હાથમા છે ૧-૨ તે કાઈ સગજતી નથી, ઘર બહાર નીકળી નથી, વગી લાડકવાઈ છે,
લાડમા ઉછરેલી છે, તો તેની ભૂલ થાય તો તે દરગુજર કરજો અમારૂં મન કોઈ રીતે

આણુને ત્યારે. ૩ મૂકતાં એહને એમ પરદેશે, અમ મનડું નવિ ચાલે; પણ પીડિ સંગે જતાં આડી, જીભલડી કુણ ધાલે. ૪ વહિલા મળજો વડ જીમ ફળજો, રખે જો કદીએ વિસારો; એ સોરઠનું રાજ્ય તમારું, છે નિશ્ચય અવધારો. ૫ માયે પુત્રી હ્રદય આલિંગી, દે શીખલડી વારૂ; પીયરની તો લગજ ખેટી, સાસરડે તુજ સારૂ. ૬ જાળવજો મન શોક સહુનું, નથી સુસરો ને સાસુ; ચાલજો મન પ્રીતમનાં પૂઠે, રોપ ન ધરજો ફાસુ. ૭ જાણું છું અમે તું છે ડાહી, કોઇ વિધિ નવિ ચૂકે; સુગરુ સુદેવ સુધર્મ હીયાથી, ભોળપણે મત ચૂકે. ૮ દાન પુણ્યનું શું તુજ કહીએ, એહ તો તુજ છે કીડા; કોઇ પ્રાણી માત્ર ભણી તું, રખે ઉપજવતી પીડા. ૯ જીમ રડું જાણે તિમ કરજો, રહિજો તું અવરૂંધી; દીધી શેઠતણી શીખામણ, તે તો ઝાંપા સુધી. ૧૦ ધમ કહી માયે પ્રેમલાલચ્છી, આંસુડે નહવરાવી; પુત્રીએ પણ વીછડવા ગતિ, સકલ પુરીએ જણાવી. ૧૧ સહીએ સુરંગી લઘુવય સંગી, પ્રેમલા કહે લાગી; તાર સ્વર નિસુણીને તેહના, સુરની નિદ્રા ભાગી. ૧૨ પ્રેમલાને વીછડવા વેળા, ખેચર રહ્યા રથ ખેંચા; તેહ સમય વર્ણવતા સુરગુરુ, કેરી પણ મતિ વેચી. ૧૩ હળીમળી સહુ કોઇના મનની, સાથે સુખડી લીધી; સહુ નયણથી ઉદર ભરીને, પ્રીતિ સુધારસ પીધી. ૧૪

તેને મોકલતા વધતુ નથી, પરંતુ પતિની સાથે જતાં તેને રોકી શકતા નથી. તમે પાછા આ તમારૂં રાજ્ય સંભાળવા વહેલા પધારજો અને વડ વૃક્ષની જેમ વિસ્તાર પામજો ” ત્યારપછી પ્રેમલાને વળાવતા તેની માતા તેને આલિંગન દર્શ-લેટીને કહેવા લાગી કે કે-“ હે પુત્રી ! તું સાચરે જઈને પીયરની લાજ વધારજો. શોકચને મોટી બહેન માની તેનું મન જાળવજો, સાસુ-સસરા તો છે નહીં, તેથી પ્રિતમનું મન પૂરેપૂરું જાળવજો, કોઈની સાથે શેઠગટ રોપ કરીશ નહીં, અમે જાણીએ છીએ કે તું ડાહી છો તેથી તારામાં બૂલ આવે તેમ નથી, તો પણ અમારી ફરજ હોવાથી કહીએ છીએ કે તું ગમે તેવા સંકટમાં પણ દેવ, ગુરુ, ધર્મને ચૂકીશ નહીં તે સંબંધમાં કિંચિત્ પણ ભોળપણ રાખીશ નહીં. દાનપુણ્ય કરવાના સંબંધમાં તો તને શું કહીએ ? તે તો તારી રાજની કીડા છે. તું કોઇપણ જીવને દુઃખ ઉત્પન્ન કરીશ નહીં જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરજો, યોગ્ય રીતે રહેજો આ પ્રમાણે કહીને માતાએ વિયોગદુઃખથી આસુવડે તેને નહવરાવી દીધી. પ્રેમલાનું મન પણ માતાપિતાને ત્યજતાં ઘણું દુઃખાણું. તેની ણાટ્યાવસ્થાની સગતવાળી સખીઓ એકઠી થઈને આવી તે પણ તેના વિયોગે બહુ ખેદ પામી પ્રેમલાએ તેમને રનેહવચ્ચેથી શાંત કરી, તે વખતે દેવો પણ ચિંતર થઈને જોઈ રહ્યા આ મમયનું વર્ણન કરવાને ધ્રુવાની પણ ખુદિ ચાલતી નથી પછી સૌને મળી લેટીને પ્રેમલાએ ગ્ન લીધી ૩-૧૪ સામુએ અંદરાનના

ચંદ લલોટે તિલક કંકુનું, કરી તંદુલ પ્રતિભાવી; માનું એ નિષિધાયલ
ઉપરે, ચંદ્રકળા મળી આવી. ૧૫ પૂરવ પુણ્યના પિંડ સરિખું, નાલિકેર ફળ
દીધું; ચંદ્ર પ્રેમલાએ પરિચાળું, આભા સાહમું કીધું. ૧૬ વાગી ભેરી તબલ
નકેગી, થયો મકરંધવજ સંગે; આવ્યો વિમળપુરીને ચહુટે, ચંદ ધણે મન રંગે.
૧૭ કરે પ્રશંસા પુરજન સંધળા, ગીત યુવતીએ ગાયો; માહુણડો કોઇ ચંદ
સરિખો, નવિ જાણ્યો કોઇ આવ્યો. ૧૮ આભાભૂપતિ પ્રેમલાલચ્છી, જોડી એ
ચિરંજીવો; વહિલા એહ પધારજો પુરમાં, કરશું મ ગળ દીવો. ૧૯ ચંદ નૃપતિ
એમ અધિક મહોચ્છવે, શ્રી સિદ્ધાચળ આવ્યા; સ્વસુરાદિક જનપ્રજથી
પહેલા, શ્રી જિનપતિ ગુણ ભાવ્યા. ૨૦ કહે મોહન ઇલાં ચોથે ઉદ્ધાસે, મુલલિત
સોળમી ઢાળે; માનવભવ સુકીયારથ કીધો, શ્રી શ્રી ચંદભૂપાળે. ૨૧

ફહા

ભેટી વિમલાચલ વિમળ, તલહટીએ નૃપચંદ;

આવીને કીધા વિદા, સ્વસુગદિક સાનંદ. ૧

મકરંધવજ વિમળાપુગી, પુહતો માગી શીખ;

આવ્યો નંદ નરિ દવર, આભાપ્રતિ સહરીપ. ૨

લાલચળમા તિલક કથું, હાથમા શ્રીફળ આચ્ચ જાણે નિષિધાયળ ઉપર ચંદ્રકળા મળી હોય
તેવુ દેખાવા લાગ્યુ પછી ચંદરાજની આજ્ઞા થતા તેની સાથેની સેનાએ આભાપુરી તરફ પ્રયાણ
કથું આગળ નોખત વાગતે ચંદરાજ શહેરના મધ્યમા યજ્ઞને નીકળ્યા મકરંધવજ રાજા પણ
સાથે આવ્યા ચહુટામા આવતા નગર-જોનોએ સુકતાફળવડે વધાવ્યા યુવતીઓએ ગીત-
ગાન કરીને ‘ ચંદરાજ અને પ્રેમલાલચ્છીનું જોડું ચિરંજીવી રહો ’ એવી આશીર્ આપી
અને વહેલા પાછા આ નગરીમા આપ પધારજો અમે મ ગળ દીવો કરશુ આ પ્રમાણે આનંદ
મહોચ્છવપૂર્વક ચાલતા અનુક્રમે સિદ્ધાચળ સમીપે આવ્યા જિનેશ્વર ભગવાનને સ્વસુરાદિની
સાથે ભેટ્યા તેની તળેટી સમીપે આવી તે મહાતીર્થને વદન કથું, સ્તવના કરો,
મોહનવિજય કહે છે કે ચોથા ઉદ્ધાસની સુદૃઢ મોળગી ઢાળમા શ્રી ચંદરાજએ યાત્રા
કરી માનવભવ કૃતાર્થ કર્યો ૧૫-૨૧

ફહાનો જાવાઈ.

પછી વિમળાચળ ગિરિ ઉપર ચડી યાત્રા કરી પાછા તળેટીએ આવ્યા અને સ્વસુરાદિક
સર્વને ચંદરાજને રજા આપી અને પોતે આભાનગરી તરફ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણ કથું. ૧

પભણે ચંદ્રયશ શિવકુંઝર, નિત કરે નાટારંભ;	
પ્રતિદિન પંથ તે અતિક્રમે, વાજત મંગળભંભ.	૩
જોતો દેશ વિદેશ બહુ, મેલી સૈન્ય અનંત;	
પ્રતિપુર નૃપતિ અંગભ, પગ પગ ચંદ્ર પરણંત.	૪
આવ્યો પોતાનપુરવરે, ચંદ્ર કટક સરતીર;	
લીલાધર પણ તેહજ દિન, આવ્યો ગૃહે ગુહીર.	૫
પતિ અનુમતિ લીલાવતી, ચંદ્ર નોતર્યાં ધીર;	
સંતોષ્યો ભોજન વિધે, ધર્મભગિનીએ વીર.	૬
નૃપ સાસરવાસો કરી, આવ્યો સેન મઝાર;	
અર્ધ નિશાએ જે થયો, તે નિસુણો અધિકાર.	૭

મકરધ્વજ પણ શીખ માગી રવાના થયો અને વિમળાપુરી પહોંચ્યો. માર્ગે ચાલતાં શિવકુમાર નટ સાથે છે. તે દરરોજ નવા નવા નાટકો કરે છે અને ચંદ્રરાજને આનંદ પમાડે છે. એ પ્રમાણે પ્રયાણ કરતાં, દેશવિદેશ જોતાં, અનેક રાજાઓને વશ કરતાં, સૈન્યમાં વૃદ્ધિ કરતાં અને અનેક રાજપુત્રીઓને પરણતાં અનુક્રમે ચંદ્રરાજ પોતાનપુર પામે આવ્યા અને ત્યાં પકાવ કર્યો.

આ પોતાનપુર તેજ છે કે જ્યાં ચંદ્રરાજ કુર્કટપણે નટ સાથે આવ્યા હતા, અને તેના બોલવાથી લીલાધર શ્રેષ્ઠીપુત્ર જે કુર્કટની વાણીનું શુકન થવા માટેજ પરદેશ જતો રોકાઈ રહ્યો હતો તે આ કુર્કટનો શબ્દ સાભળતા તત્તજ પગદેશ ગયો હતો. હેવયોગે ચંદ્રરાજ ત્યાં આવ્યા તેજ દિવસે લીલાધર પણ પરદેશથી આવ્યો. એટલે તેના કુટુંબમાં સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી રહ્યો. પછી તે લીલાધરની સ્ત્રી લીલાવતી કે જેને કુર્કટ સાથે અત્યંત પ્રેમ બંધાણો હતો તેણે પતિની આજ્ઞાથી ચંદ્રરાજને પોતાને ત્યાં નોતર્યા અને તેની અનેક પ્રકારે લોજનાદિકવડે ભક્તિ કરી. ચંદ્રરાજએ પણ તેને બાહેન તરીકે માનેલી હતી તેથી સાસરવાસો સારી રીતે કર્યો, અર્થાત્ વસ્ત્ર-આભૂષણાદિ પુષ્કળ આપ્યું. પછી રત્ન લઈને પોતાને ઉતારે આવ્યા તે રાત્રીએ જે ચમત્કાર થયો તે હવે પછી કહેવામાં આવશે. ૨-૭

આ રાત્રીએ ચંદ્રરાજના શીલની ખરેખરી પરીક્ષા થશે તે હકીકત આપણે હવે પછીની ઢાળમાં વાંચશું. સુવર્ણ જેમ અગ્નિમાં પડ્યા છતાં વિશુદ્ધ ગ્દે તેમ ચંદ્રરાજ આ કસોટીમાં વિશુદ્ધ ઉતરશે, તેની ઉત્તમતા જણાઈ આવશે અને ત્યારપછી તે આભાપુરી પહોંચીને ઉત્સુક થઈ રહેલી ગુણાવળીને ભેટશે હાલ તો આ ઢાળની અદર જે રહસ્ય રહેલું છે તે વિચારીએ.

ઢાળ ચૌદમીથી ઢાળ સોળમી સુધીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યના પ્રારંભમા ચંદરાનએ વીરમતીને પરલોક પહોંચાડ્યાના ખગર આશિ-પુરી પહોંચે છે. જ્યારે કોઈ વાત કહેનાર ન મળે અથવા ખગર પહોંચતાં મુક્ત વીતી જાય એટલું તે દૂર છે ત્યારે એક દેવતાજ તે ખગર પહોંચાડે છે, આ ભાગ્યની નીશાની છે સદ્ગુણી મનુષ્યો પણ વીરમતી જેવા પાપી મનુષ્યનો નાશ થતાં રાજ થાય છે. એવો સાધારણ મનુષ્યસ્વભાવ છે શુભાવળીને તેણે બહુ પજવેલી હોવાથી તે એક મોટી કાંસ ગઈ એમ માને છે તે આ હકીકત મંત્રીને બોલાવીને કહે છે. કારણ કે રાજ્યનો તમામ આધાર રાનને વિરહે મંત્રી ઉપરજ હોય છે મંત્રી લોકલાગણી તાજ કરવા તે વાત ફેલાવે છે અને પ્રજાવર્ગ પામેજ ચંદરાન ઉપર આમંત્રણ પત્ર લખાવે છે. આ મંત્રીની ખુશી છે રાન અને પ્રજાને જેમ અને તેમ વધારે પરસ્પર પ્રેમવાળા રાખવા એ મંત્રીનું જ કામ છે. તેને લેઈ પડાવવો હોય તો તે સહેજમાં પકાવી શકે છે. નાદાન મંત્રીઓ તેમ કરવામાંજ મજા માને છે અને તોજ પોતાની ગણે પક્ષને ગરજ રહેશે એમ ધારે છે; પરંતુ ઉત્તમ મંત્રીઓ તેમ ન કરતાં જેમ અને તેમ પ્રજાને રાન વચ્ચે એકથ વધે તેમજ ઇચ્છે છે અને તેવોજ પ્રયત્ન કરે છે. પોતાની ગરજ રહો કે ન રહો તેની તેઓ ઠરકાર કરતા નથી, પણ પોતાની વાસ્તવિક દરજ્જા જાણવે છે તેવા મંત્રીઓજ ઉત્તમ ગણાય છે.

પાપીઓ પાપનો ઘડો ભરાય છે ત્યારે સ્વયમેવ તેના કટુ ફળને ભોગવે છે, પરંતુ ઘડો ભરાતાં સુધીમા તેને અમન અમન કરતા જોઇને કેટલાક ભદ્રિક મનુષ્યો મોહ પામે છે કે 'આવો કૃતમી, દૂર, પાપી છતાં આતું સુખ અને આવો આનંદ કેમ ભોગવે છે ?' પરંતુ આ ફળ તેણે પૂર્વે કરેલાં પાપાનુબંધી પુન્યનાં છે તે ભોગવી રહેશે એટલે સ્પષ્ટ પાપો-દય થતાં નરક તિર્થંચાદિ અસહ્ય દુઃખ સહન કરવા પડશે એ ચોક્કસ સમજવું. વીરમતીને માટે એમજ થાય ■ ઉત્તમ જનો તેવા પાપીનું પણ અનિષ્ટ ચિંતવતા નથી અને તેનું અનિષ્ટ થયે રાજ પણ થતા નથી, પરંતુ જ્યારે અતિ ઘર્ષ પડે છે ત્યારે નિરૂપાય ઘર્ષ જાય છે તે પ્રમાણેજ આમાં પણ જાન્યું છે. ચંદરાનએ તેને શિક્ષા કરી અને શુભાવળી તે હકીકત સાંભળી રાજ થઈ એ અતિ યવાનું પરિણામ છે નહીં તો તેવી રીતે કોઈને તેના પાપનું ફળ પ્રાપ્ત થાય તો તે જોઇને પણ ઉત્તમ પુરોધાને તો જોઈજ થાય છે અને તેની દયાજ આવે છે કેમકે તેવે પ્રસંગે પણ દિલમાં રાજ થવું તે અશુભ કર્મનો બધ તો કરાવે છે ઉત્તમ જનો તો નિરંતર પ્રાણીને કર્મવશ માની તેવે પ્રસંગે મધ્યસ્થ-વૃત્તિજ રાખે છે

હવે શુભાવળીને એક તરફથી તો નિવૃત્તિ થઈ પણ બીજી તરફથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે કે હજી સ્વામી કેમ અહીં પધારના નથી પ્રેમલાનો શુભ માને છે, પણ પાછી પતિને રોડી રાખ્યા એમ કહીને શોભયપણું પણ જણાવે છે. એવે અવસરે અમહાયકને પણ સહાયક અકસ્માત મળી આવે છે. એક સૂઝો ત્યાં આવે છે, તે કોણ હતો તેનું કાંઈ

સ્પષ્ટીકરણ આવતુ નથી, પરતુ શુણાવગીના ઉપકાગમા દળાયેલો હોવો જોઈએ એમ જણાય છે તે શુણાવગીને આશ્વાસન આપે છે અને તેના પત્ર ચદરાજને પહોચાડે છે, આ કાંઈ થોડો પ્રત્યુપકાગ નથી કાગળ કે આભાપુરીથી વિમળાપુરી ૧૮૦૦ ફોસ દૂર હોવાથી માણસ સાથે કાગળ મોકલતા જહુ દિવસો વીતી જાય તે કાર્ય સૂઝાથી સત્વર જાને છે શુણાવગીનો કાગળ, તેની સાથેનો પૂર્વનો અપ્રતિમ સ્નેહ અને તેના પત્રમા પડેલ સંખ્યા જાઢ આસુનાં ટપકાઓ ચદરાજને પૂર્વપ્રેમનું સ્મરણ કરાવે છે જુઓ આસુ જેવી તુચ્છ વસ્તુ પણ શુ કામ કરે છે ? જે કામ તેના કાગળ કે અક્ષરોએ ન કર્યું તે આસુઓ કરે છે તેણે ચદરાજના દિલની લાગણી ઉસ્કેરી અને જમે તે પ્રકારે સત્વર આભાપુરી જલુ' એવો નિર્ણય કરાવ્યો આ દષ્ટાંત ઉપરથી તુચ્છ વસ્તુને પણ એકાંત તુચ્છ માનવી નહીં

અહીં મકરંદજી રાજના આશારમા અને પ્રેમલાના પ્રેમમા ચદરાજ એવા દળાઈ ગયેલા હતા કે ત્યાથી નીકળવાનુ કહેવુ તે પણ તેને ભારે પડી જાય એમ હતુ રાજએ પોતાનું રાજ્ય આપ્યુ હતુ અને પ્રેમલાએ મનુષ્યપણ પ્રાસ કરી આપ્યુ હતુ આ કારણથી ચદરાજ ઉઢાસ થઈ ગયા ઇગિત આકારથી સમજી જનાર વિચક્ષણ પ્રેમલા તરતજ તેમના ઉઢાસ થવામા કાંઈક કારણ છે એમ સમજી જઈ અને શુ કાગળ હોવુ જોઈએ ? તેનો વિચાર કરતા શુણાવગી યાદ આવી હશે તેવી જ્ડપના કરી પછી પોતે વિવેકપૂર્વક તેને તેડાવવા કહ્યુ અને પોતે તેની આજ્ઞાકિત થઈ રહેવા કબુલ કર્યુ ચદરાજના અત કરણમા જો કે તે કારણ પણ હતુ, પરતુ તેને ગોણુ કરી દઈ પોતાનુ રાજ્ય સલાજવાની આવશ્યકતાને આગળ કરીને તેમણે એવી અમરકારક ગીતે કહ્યુ કે પ્રેમલાએ તે વાત કબુલ કરી

હવે મકરંદજી રાજને અમજવવાનો વારો આવ્યો તેણે પણ ચદરાજની દલીલ સ્વીકારી, પરતુ તેને રોડવા માટે લાગણીભરેલા ઘણા વાકયો કહ્યા ચદરાજ પોતાના વિચારમા દૂઢ રહ્યા, એટલે તેમણે રજા આપી અને જવાની તૈયારી કરવા માણસોને સૂચવ્યું પછી તેમણે પ્રેમલાને નાણી જોના માટે બોલાવી અને ' અહીં સ્ત્રીશ કે સાથે જઈશ ? ' એમ પૂછ્યુ પ્રેમલાએ પોતાને ઘટિત જવાજન આપ્યો અને તે રાજએ પસંદ કર્યો પોતાને પુત્ર ન હોવાથી અને એકજ પુત્રીનુ પણ સાસરે જવાનુ થવાથી મકરંદજી રાજને અને તેની રાણીને જહુ લાગી આવ્યુ, તેથી રાણીએ પુત્રની આવશ્યકતાસૂચક કેટલાક ઉગારો કાઢ્યા, પરતુ છેવટે પ્રેમલાને વળાવવાની તૈયારી કરી અને તેને મનગમતા દાસદાસી અને વસાહકારાદિ આપ્યા

ચદરાજ તૈયાર થઈને નીકળ્યા એટલે પાછળ સુખામનમા જોગીને પ્રેમલા પણ નીકળી નીકળતી વખતે ચદરાજને પુત્રી સગધી લલામણુ ચોગ્ય શબ્દોમા પ્રેમલાના માતાપિતાએ કરી અને પછી પ્રેમલાને પણ જહુ આગ શબ્દોમા શીખામણુ આપી તે ગીખામણુના તમામ વાકયો ધ્યાન આપના લાયક છે હવે ચદરાજ ચહેરના મધ્યમા થઈને નીકળે છે તે વખતે નગરજનોને પણ તેના વિયોગની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે, આ જાેા સંજ્ઞાનતાનો પ્રલાવ

છે. નગરજનોની આશીષ મેળવી સિદ્ધાચળની તળેટીમાં આવે છે અને ત્યાં ગિરિરાજને વંદન કરી આગળ પ્રયાણ કરતાં મકરધ્વજ રાજા વિગેરેને રજા આપે છે. ઉત્તમ પુરુષો ક્યારે પણ ધર્મને ચૂકતા નથી, પ્રત્યેક કાર્યમાં અને પ્રત્યેક પ્રસંગમાં તેઓ ધર્મને તો આગળજ કરે છે અને તેના પ્રતાપેજ મુખસંપત્તિનો પ્રાપ્તિ અને તેની સ્થિરતા માને છે.

ચંદરાજ આનંદ કરતાં પ્રયાણ કરે છે. ઉત્તમ જનોને તો પૂર્વ યુદ્ધની પ્રળતાથી સર્વજ્ઞ આનંદના નિમિત્તો મળીજ આવે છે અહીં સાથે શિવકુંવર નટ છે તે આનંદ કરાવે છે. તેની સાથે પણ ગાઢ સંબંધ છે વળી ચંદરાજ તેનો અને તેની પુત્રી શિવમાળાનો અત્યંત ઉપકાર માને છે. માર્ગમાં અનેક રાજાઓ ચંદરાજના પુન્યપ્રતાપથીજ વશ થાય છે, લઠાઈ કરવી પડતી નથી તેઓ આજ્ઞા માને છે અને પુત્રીઓ પરણાવે છે આ પ્રમાણે કેટલીક રાજકન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરતા અનુક્રમે તે પોતાનપુર આવે છે.

આ સ્થળ નટોની સાથે કુર્કટાવસ્થામાં પ્રયાણ કરતાં નોંધાયેલું છે; કારણ કે ત્યાં આખા ગામમાંથી કુકડાઓ કાઢી મૂક્યા છતાં આમનુ આવવું થયું હતું, અને તેના શબ્દથી શ્રેષ્ઠપુત્ર લીલાધર જે કુર્કટના શબ્દ માટે રોકાઈ રહેલો તે પરદેશ ગયો હતો. દૈવયોગ એવો ળને છે કે ચંદરાજનું અને તે શ્રેષ્ઠપુત્રનું આગમન એક સાથેજ થાય છે, તેથી સર્વના હર્ષમાં ઉમેરો થાય છે. લીલાવતી ચંદરાજને પોતાને ત્યાં નોતરે છે, ચંદરાજ જાય છે અને તેનો સાસરવાસો કરે છે અહીં પરસ્પરની ફરજ જાળવાય છે અને તેમાં સ્નેહની ઉત્કર્ષતા સૂચવાય છે.

ચંદરાજ લીલાવતીને ત્યાંથી પોતાને ઉતારે આવે છે. તે રાત્રીએ તેમના શિયલની કસોટી નીકળે છે. તે પ્રસંગ અમત્કાર ઉપજાવે તેવો છે. તે આપણે હવે પછી વાંચશું. અહીં આ રહસ્ય સમાપ્ત થાય છે. તેમાંથી શું રહસ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તે આપણે ઉપર જોઇ ગયા છીએ કુળવધૂનો નિર્ભજ સ્નેહ, તેના વિચાર, પતિપ્રેમ, દુર્જનોના સંબંધમાં પણ માધ્યસ્થવૃત્તિ, મત્રીની ફરજ, ઉપકારીનું દબાણ, કુળવધૂને શિખામણ ઇત્યાદિ નાના મોટા અનેક પ્રસંગો આ રહસ્યમાં સમજાવ્યા છે, તે લક્ષમાં રાખી તેના સારજૂત વિભાગોને ઉત્તમ જનોએ પોતાની પ્રવૃત્તિમાં મૂકવા યોગ્ય છે આટલું કહી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે

ઢાળ ૧૭ મી.

(પુણ્ય પ્રશંસીએ.—એ દેશી.)

સુરપતિ સુરસમુદાયમાં રે, એહવે પલણ્યું વચન; જંબુ ભરતમાંહે વસેરે, ચંદ મહીધર ધન્યરે. શીલ સેવા સદા. ૧ નરને બસ પ્રસાદેરે, દુઃખ ન હોવે કદા. એ આંકણી. નરસુત જગત અનેક છેરે, ચંદ સમો નહીં કોય; નિજદારા સંતોષીઓરે, એ સરિખો કુણ હોયરે. શીલ ૨ માએ વિહંગ કર્યો હતોરે, પણ નિજ શીયલ પ્રભાવ; સિદ્ધાચળ ફરસે થયોરે, પાછો વળી નરરાવરે. શીલ ૩ શીયલ ચુકાવે જે એહનોરે, તે નહીં કોઈ સંસાર; મેરૂ ચળે તો એ ચળે રે, જાણો સહુ નિરધારરે. શીલ ૪ એક સુર અણસહતો થકો રે, ચંદતણી સુપ્રશંસ; આંચો શીયલ ચૂકાવવા રે, નિશિ પોતનપુર અંશરે. શીલ ૫. રજની મધ્યને અવસરે રે, કીધો ખેચરી વેશ; નિરખી ત્રિભુવન મન ચળે રે, માયા-રૂપ વિશેષ રે. શીલ ૬ રૂદન કરે ઉંચે સ્વરે રે, રહી એકાંત પ્રદેશ; નિ-સુણી ચંદનરેસરે, અચરિજ લલ્લો સુવિશેષરે. શીલ ૭ કુણ દુઃખણી વનમાં રહેરે, એકલી માણમ રાત; ખડ્ગ લઇને એકલોરે, આલ્યો ચંદ વિખ્યા-

ઢાળ સત્તરમીના ભાવાર્થ.

એકદા ઈંદ્ર મહારાજે દેવસલામાં કહ્યું કે—“ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આભાપુરીનો ચંદ નામે રાજા છે. અત્યારે તે પોતનપુરીમાં છે. તે શિયળશુભમાં સર્વ કરતાં અધિક છે. મનુષ્યલોકમાં તેમજ દેવલોકમાં અનેક મનુષ્યો અને દેવો છે, પણ તેના સમાન સ્વદારા-સંતોષી ખીજો કોઈ દષ્ટિએ પડતો નથી. તેને તેની અપરમાતાએ કુકડો કર્યો હતો, તે પોતાના શિયળશુભના પ્રભાવથી અને સિદ્ધાચળ મહાતીર્થની ફરસનાથી પાછો મનુષ્ય થયો છે. તેને શિયળથી ચુકાવવાને દેવ પણ સમર્થ થઈ શકે તેમ નથી, મેરૂની જેવો તે શિયળમાં દડ છે. ” ૧-૪

આ પ્રમાણેનાં ઈંદ્રના વચનો સાંભળીને તેને અણસહતો એક દેવતા તરતજ મનુષ્ય-લોકમાં પોતનપુરીએ મધ્યરાત્રીએ આંચો. તેણે અદ્ભુત વિદ્યાધરીનું રૂપ વિકુર્ચ્યું કે જેને જોઈને દેવ પણ મોહ પામે. એવું રૂપ કરી બહાર ઉઘાનમાં કરૂણ સ્વરે તે સ્ત્રી રૂદન કરવા લાગી. ચંદરાબાએ તે કરૂણ સ્વર સાંભળી વિચાર કર્યો કે—“ અત્યારે મધ્યરાત્રીએ એવું કોણ દુઃખી છે કે જે આવી રીતે રૂદન કરે છે. ’ તરતજ ખડ્ગ લઈને તે એકલો આલ્યો

તરે. શીલ૦ ૮ શબ્દે શબ્દે નિકુંજમાં રે, આબ્યો નારી સમીપ; દીઠી મદન દીપાલિકા રે, ઝગમગ ભૂપણ દીપરે. શીલ૦ ૯ કહે નરવર વનિતા કરેરે, કિંમ એવડો આકંઠ; કહે મુજને શંક્રીશ મા રે, ટાળીશ હું દુઃખ ફંદરે. શીલ૦ ૧૦ એમ નિસુણી સુર ઉપદેશરે, સુણો આભાપતિ વાત; હું છું ખેચરપુત્રિકારે, અકથ છે મુજ અવદાતરે. શીલ૦ ૧૧ ખેદ ધરે ખટપટ કરેરે, મુજથી અતિ ભરતાર; કપટ કરી પરિહારી ગયો રે, આજ એ વનહ મઝારરે. શીલ૦ ૧૨ કોઈ ન કરે તિમ કરી ગયો રે, પ્રીતમ કપટ ભડાર; હું અબળા હવે માહરોરે, જાશે કિંમ અવતાર રે. શીલ૦ ૧૩ મુજ કરૂણાસ્વ સાંભળીરે, આબ્યા તુમે મહારાજ; જો તુમે મુજને સંગ્રહોરે, તો જગ વાધશે લાજરે. શીલ૦ ૧૪ સાચી નિવ હો જો ક્ષત્રિયતારે, તો મત કહેજો નાકાગ; રાખો મુજ પત્ની કરી રે, ન કરો વિચાર લગારરે. શીલ૦ ૧૫ પાતક પ્રાર્થના ભગનુ રે, જાણો પ્રાણધાર; શરણ આબ્યાને ન ઉવખશો રે, બાંધો છો જો તરવાર રે. શીલ૦ ૧૬ જનની કોઈ શૂરા જણેરે, તુમ જેહવા મહીપાળ; સત્તરમી ચોથા ઉદ્દાસનીરે, પલણી મોહને ઢાળરે. શીલ૦ ૧૭

અને શબ્દ અનુસારે શોધતો શોધતો જે નિકુંજમાં તે યેઠી હતી ત્યાં આબ્યો તેને કામ દેવની દીપમાળા જેવી રૂપવત અને અલકાશદિવટે વિભૂષિત જોઈને તે ચમત્કાર પામ્યો તેણે પૂછ્યું કે—“ હે સુદરિ ! તુ મધ્યરાત્રીએ એકલી અહીં શા દુખથી રૂદન કરે છે ? જે દુખ હોય તે શકા વિના કહે, હું તારૂં દુખ દૂર કરીશ ” ૫-૧૦

આ પ્રમાણેના ચંદ્રાબના વચ્ચેના સાબળીને તે બોલી કે—“ હે નરેદ્ર ! હે આભા પતિ ! હું વિદ્યાધરની પુત્રી છું મારો વૃત્તાત ન કહેવાય તેવો છે મારો પતિ મારી માથે ખેદ કરી, ખટપટ કરી, મને આ સ્થિતિમાં તણ દઈને આપ્યો ગયો છે કોઈ ન કરે તેવું અકાર્થ તેણે કહ્યું છે હું અબળા છું તો હવે મારો અવતાર કેમ પૂરો થાય તેના વિચારથી અત્યંત દુઃખી થઈને આકંઠ કરું છું, પણ હવે મારો આકંઠ સાલળીને તમે પધાર્યા છો તો તમે મને સ્વીપણે અગીકાર કરો, મારૂં દુખ દૂર કરો, એમ કરવાથી તમારી જગત્મા લાજ વધશે જો ખરેખરી ક્ષત્રીયવટ ધરાવતા હો તો મારી ચાચના માટે ના પાડશો નહિ ક્ષત્રીઓ શરણે આવેલાને તણ દેના નથી પ્રાર્થનાભગનું પ્રાયશ્ચિત્ત ઘણું મોટું કહેવું છે તે તમે જાણો છો અને એવા શૂરવીર પુત્રને કોઈક માતાજી જણે છે કે ને પારકી પ્રાર્થનાનો ભગ કરતા નથી આપ ખરેખર ક્ષત્રીપુત્ર છો એવું તમારી આકૃતિ ઉપરથી જણાય છે, તેથી આ અપ્રાર્થના કરી છે ” મોહનવિજયજીએ મત્તરમી ઢાળ કહી ૧૧-૧૭

ફહા

વનિતા વચન સુણી કરી, કહે ચંદ મતિવંત;	
એહવું મ કહે તું માનની, અયુક્ત વચન અનંત.	૧
સ્ત્રી જે પરતર ભોગવી, તે મેં કિમ સંગ્રહાય;	
મીઠું પણ એહું થયું, ઉત્તમ જને ન જમાય.	૨
ખોટયું અવરનું આદરે, કે બલિભુક શીયાલ;	
મૃગપતિ તે કરિવર ભખે, આપ ભરીને ફાળ.	૩
ગહિલી સુંદર વદનથી, તુચ્છ વચન મ પ્રકાશ;	
કહે તો તુજ પતિ મેળવું, કોઈ કરી આયાસ.	૪
જે જગમાં અકુલીન નર, તે પરસ્તી રત હોય;	
પણ ઉત્તમ કુળ ઉપજ્યા, નિંદિત ન કરે કોય.	૫
સુણી વચન એમ ખેચરી, રોપ કરી કહે એમ;	
જે તું મુજ નહોં આદરે, તો તું ક્ષત્રી કેમ.	૬
સ્ત્રીહત્યા પાતક તુને, દેઇશ અહો રાજાન;	
નહિ તો કહું છું માહરૂં, વચન અનોપમ માન.	૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

વાનતાના વચન સાંભળીને, બુદ્ધિશાળી ચંદરાબા કહે છે-કે“ હે સુંદરિ ! તું આવું અઘટિત વચન કેમ બોલે છે ? ક્ષત્રીઓ પરસ્તીવં પટ હોતા નથી. જે સ્ત્રી પરપુરુષની ઇચ્છા કરે તે તો સામું જોવા યોગ્ય નથી. વળી ગમે તેવો મીઠો પદાર્થ હોય પણ જો તે એકો ધથો તોપછી તેને ઉત્તમ પુરુષો વાપરતા-ખાતા નથી. જીભનું ખોટેકું તો કાગડો કે શીયાળ ભક્ષણ કરે, સિંહ તો પોતે મારેલા હસ્તીનુંજ ભક્ષણ કરે. માટે હે ઘેલી ! તું આવી અઘટિત વાત પણ કર નહોં. તું કહે તો હું તારા પતિ સાથે મેળવી આવું. બાકી આ જગતમાં જે અકુલિન માણસો હોય છે તેજ પરસ્તીમાં આસક્ત થાય છે, કુલિન કદી પણ ચતા નથી. ઉત્તમ કુળમાં ઉપજેલા મનુષ્યો પ્રાણ્વંતે પણ નિંદિત કાર્ય આચરતાં નથી. ”

ચંદરાબાનાં આવાં વચનો સાંભળીને વિદ્યાધરી રોષ કરીને બોલી કે-“ અરે ! જો તું મારી પ્રાર્થના સ્વીકારતો નથી તો તું ખરે ક્ષત્રીયજ નથી. હવે જો તું મને કબુલ નહોં કરે તો હું તને સ્ત્રીહત્યાનું પાંતિક આપીશ, માટે કોઈ રીતે પણ મારું વચન કબુલ કર. ” ૧-૭.

ઢાળ ૧૮ મી.

(કંત તમાકુ પગિદરે—એ દેશી.)

વિદ્યાધરીને નૃપ કહે રે, સુભગે સુણ વાત; મોરાલાલ. શ્રીવધ પાતકથી ધણો, શીલભંગ ઉતપાત. મોં ૧ લૂખો લલના વિપયનો, એ ચંદ ચંદ અનુ-કાર; મોં જાસ પ્રશંસે સુરવરા, ધન એહનો અવતાર. મોં લું ૨ વૈદેહી રઘુપતિ તણી, અપહરીને દશકંધ; મોં હેમપુરી કરથી ગમી, જાણે સહુ સંબંધ. મોં લું ૩ પાંચાલી પદમેત્તરે, અપહરી યશ રયો લીધ; મોં સાહમી અમર-કંકાપુરી, જટિલ વિલેપન ક્રીધ. મોં લું ૪ અહલ્યા માટે ઈંદ્રને, શ્રાપ્યો ગૌતમે જાણ; મોં હરિ દશશત ભગનો થયો, કહે એમ પ્રગટ પુરાણ. મોં લું ૫ ભસ્મ તો ભસ્માંગદ થયો, તુહિન કન્યાને હેત; મોં એ તો જાણે છે સહુ, શૈવિમત સંકેત. મોં લું ૬ એમ પરદારા આદરે, કેણે ક્રીધી લીલ; મોં સુખીયા તે નર જાણજે, જે કોઈ પાળશે શીલ. મોં લું ૭ ભવસાગર ફરવા તણી, પરસ્ત્રી બેડી સમાન; મોં પરણીતાપરિહાર તે, છે શિવ લલિત નિદાન. મોં લું ૮ પરનારી ભારી શિલા, બુડાલ્યા નર કોડ; મોં ભવકૃપકનો તે હજી, પામ્યા નહીં કાંઈ છોડ. મોં લું ૯ પરરમણીના પ્રસંગથી, લહે દુઃખ લલિત-કુમાર; મોં તેહવો ખૂરખ હું નહીં, જે રઝળું સંસાર. મોં લું ૧૦ તુજ

ઢાળ અઢારમીનો ભાવાર્થ

ચંદરાબ્જે કહ્યું કે—“ હે સુંદરિ ! સ્ત્રીહત્યાના પાપ કરતાં પણ શિયળભંગનું પાપ અધિક છે સાંભળ—પૂર્વે રઘુપતિની સ્ત્રીની વાંચ્છા કરીને લંકાપતિએ પોતાના પ્રાણ અને સુવર્ણપુરી (લંકા) બંધું ગુમાવ્યું. પંચાળીને પડોત્તર રાત્રીએ હરણ કરી તો સાર શું કાઢ્યો ? રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થવું પડ્યું અહલ્યા સાથે લુપ્થ થવાથી ઇંદ્રે ગૌતમમુનિનો શ્રાપ મેળવ્યો અને શરીર ઉપર હજાર ભગ થયા. હિમાચળની પુત્રી પાર્વતી ઉપર આસક્ત થયેલ ભસ્માંંગદ ભસ્મીભૂત થયો આ પ્રમાણે પરદારાપર આસક્ત થવાથી કોણ સુખી થયો છે ? જે મનુષ્ય અળંગ શિયળ પાળે છે તેજ આ જગતમાં સુખી થાય છે. ૧-૭.

સ્ત્રી તો ભવસમુદ્રમાં ડુબવા માટે બેડી અથવા શિલા સમાન છે, તેથી જે પરણેલી સ્ત્રીનો પણ પરિહાર કરે છે તે મોહમુખને મેળવે છે. પરસ્ત્રીરૂપ લોહશિલાએ અનેક પુરોહિતો ભવકૃપમાં બુડાડી દીધા છે કે જે પાછા ઉઠ્યા પણ આવ્યા નથી. પરરમણીના પ્રસંગથી લલિતાંગકુમાર અસહ્ય દુઃખનું ભાજન થયો છે હું તેના જેવો મૂર્ખ નથી કે જેથી સંસારમાં રજળવાનો ધધો કરું. તારી હત્યા સંજોથી પાતિકના લાયથી હું શિયળ-

પાતકથી બીહતે, કિમ કીજે વ્રતભંગ; મોં પાવક દુઃખ એક ભવતણે,
ભવભવ દુઃખ અનંગ. મોં લું ૧૧ તું મુજ બહેની ધર્મની, અથવા ધર્મની
માત; મોં તું ઉત્તમ કુળની સુતા, ન વટે એ તુજ વાત, મોં લું ૧૨ નૃપ
વચને સુર હરખીયો, વિરમી ખેચરી રૂપ; મોં સુરરૂપે પરગટ થયો, પામ્યો
વિસ્મય ભૂપ; મોં લું ૧૩ સુર કહે અહો આભાધણી, જેમ પ્રશંસ્યો ઈંદ; મોં
દીઠો મેં તુજ તેહવો, સુપ્રસન્ન મુખ અરવિંદ. મોં લું ૧૪ જનની ધન્ય જે
તુજ જણ્યો, પુત્રરત્ન શીલવંત; મોં ન છળ્યો મુજ માયાથકી, ધીરજ ગિરિથી
અનંત. મોં લું ૧૫ કુસુમવૃષ્ટિ દેવે કરી, નૃપના પ્રણમી પાય; મોં સુર
પોહતો નિજ થાનકે, હર્ષ હૃદય ન સમાય. મોં લું ૧૬ આવ્યો પ્રેમલા
સન્નિધે, તત્સિણ ચંદ ભૂપાળ; મોં ચોથા ઉદ્ધાસે અદારમી, મોહને પલણી
ઢાળ. મોં લું ૧૭.

હહા.

પ્રાત હુઓ ઉદયો તપન, ચંદભૂપ કુળભાણ;
શીખ લહી મુખ બહેનની, આભા કર્યું પ્રયાણ. ૧
સાધ્યા પંથે જનપદ ઘણા, પ્રણમાવ્યા નૃપ કોડિ;
પરણી તરણી સાતરી, દેવધૂની બેડિ. ૨

ભંગ કહું તેમ નથી. આ સંસારમાં અગ્નિમાં બળી મરવાથી તો એક ભવમાંજ દુઃખ
પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ કામાગ્નિમાં બળનાર તો ભવોભવ દુઃખી થાય છે તું મારી ધર્મની
બહેન અથવા ધર્મની માતા છે, માટે ઉત્તમ કાળમાં ઉત્પન્ન થઈને તું એવી વાત કરવી
છોડી દે, એ વાત તને ઘટતી નથી ” ૮-૧૨.

ચંદરાણની આવી અનુપમ દૃઢતા જોઈને તે દેવ પ્રસન્ન થયો અને તરતજ ખેચ-
રીતું રૂપ તણ દઈને દેવસ્વરૂપે પ્રગટ થયો તેણે ચંદરાણ ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરીને કહ્યું
કે-“ ધન્ય છે તારા માતૃપિતાને કે જેનો આવો ઉત્તમ પુત્ર છે જેવા ઇંદ્રે વખાણ્યા તેવાજ
તમે છો તમે મારા છળથી છળાણ્યા નહીં, તેથી ખરેખરા દૃઢ શિળવાન છો ” આ
પ્રમાણે કહી નમસ્કાર કરીને દેવ સ્વસ્થાને ગયો ચંદરાણ પણ ત્યાંથી પાછો વળીને પ્રેમલા
લગી પાસે આવ્યો ચોથા ઉદ્ધાસની અદારમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૩-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ

પ્રાતઃકાળે સર્વની રક્ષા લઈને ચંદરાણએ પોતાનપુરથી પ્રયાણ કર્યું માર્ગમાં અનેક
રાત્રીઓને વશ કર્યા અને એકંદર ૭૦૦ સ્ત્રીઓ પરણ્યા અનુક્રમે આભાપુરીની નજીક

ધ્રમ અધિકે આડંબરે, વાજતે વિજયનિસાણ;	
દીઠા નયણે અનુક્રમે, આભાપુરી અહિંકાણ.	૩
પામી શુદ્ધિ ગુણાવળી, હરખ્યો મુમતિ પ્રધાન;	
પુર અધિકારી પ્રમુખથી, ભેલ્યો શશિરાજન.	૪
સનમાની સઘળી પ્રજા, ચદે લહ્યો આનંદ;	
કુશળ પ્રશ્ન પામ્યા સકળ, ઉદિત ઉદ્યાસ અમંદ.	૫
ધર ધર થયાં વધામણાં, પ્રગલ્ભો પ્રેમ અંકુર;	
થઈ ફરી આભાપુરી, આવ્યે અંદ સનૂર.	૬
નરનારી નૃપ નિરખવા, ટોળે મળ્યાં અનંત;	
નૃપ પુર પેસારો કરે, ભટ્ટ જિઝ્દા ખોલંત.	૭

ઢાળ ૧૯ મી

(મુખખાતી દેશીમા)

પુરમાં પેસારો કર્યો, ભૂપે હર્ષ અતીવ; સુરંગ વધામણાં. જેમ અસંખ્ય પ્રદેશથી, ઘટમાંથી વસે જીવ. સુ. ૧ મુખ આગળ રથ સાતશેરે, ચાલે ચહુટા વિચાલ; સુ. જિનમત નય સાતો તણારે, સાત સયાં ચકવાળ. સુ. ૨ હલકયા મદદર ગળ તણારે, કરતા અલિ ઝંકાર; સુ. સુણીએ સુયશ મૃદંગનારે, પ્રગ-

આવ્યા એટલે ગુણાવળી, મુમતિ પ્રધાન અને નગરલોક સૌ અત્યંત હર્ષિત થયા. તેમણે મોટા આડંબરથી સામૈયું કરીને ચંદ્રરાજાને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. રાજાએ પ્રજાવર્ગનું સારી રીતે સન્માન કર્યું. નગરમાં પ્રવેશ કરતાં ચંદ્રરાજાને જોવા માટે લોકોનાં ટોળેટોળાં એકઠાં મળ્યાં, ઘરેઘરે હર્ષ વધામણા થયા, સૌના અંતઃકરણમાં પ્રેમના અંકુર પ્રકટ્યા, રાજા નગર પ્રવેશ કરતા હોવાથી ભટ્ટ જિઝ્દાવળી ખોલતા હતા. ૧-૭

ઢાળ ઝોગણીશમીના ભાવાર્થ.

રાજાએ નગરમાં જેમ અસંખ્ય આત્મપ્રદેશવાળો જીવ શરીરમાં પ્રદેશો સહિત પ્રવેશ કરે તેવી રીતે પેસારો કર્યો, પ્રવેશ વખતે સામૈયામાં અનેક હાથી, ઘોડા, રથ, પદાતી, ધ્વજવાળાઓ વિગેરે આગળ ચાલવા લાગ્યા ૭૦૦ ઓછો ૭૦૦ રથમાં બેસીને આગળ ચાલી. જાણે જિનમતના સાન નયના મો મો ચકવાળ પ્રકાર નજરે હોય તેમ દેખાતા હતા. હાથીઓ મદ કરતા હતા, અને તેમાં ભગવાનો ઝંકાર કરતા હતા તે જાણે ચંદ્રરાજાનો યશ ગાનાં હોય તેમ દેખાતું હતું અને ખરેખર મૃદંગનો મધુર અવાજ ધધ રહ્યો હતો.

દયા મધુર ધોંકાર. સું ૩ ચપલ તુરંગમ કુંદતારે, કીરતિ નદીના તરંગ; સું
પંચરંગ નેજા ફરફરેરે, જેહવા વિજયના અંગ. સું ૪ દીપે પાયક દળ ભલુરે,
નૌતન નેતિશયક; સું ચંદ્ર વિરાજે તેહમાંરે, લંછન રહિત અવક. સું ૫
ત્રંખાલુ ગુંજે ઘણારે, જળધર ધ્વનિ અનુકાર; સું મંગળ તૂર જિહ્વી રવેરે,
વરસે વસુ જળધાર. સું ૬ પગપગ પ્રણમે પુરજનારે, કહે સહુ થઈ વાચાટ;
સું જોતા અમે આતુક પરેરે, તુમ આગમની વાટ સું ૭ આજ કૃતારથ સહુ
થયા રે, દેખી નવલ દિદાર; સું તુમે સ્વામી ચિર પ્રતાપજેરે, પ્રભના પ્રાણાધાર.
સું ૮ ચંદ્ર પ્રજા સનમાનતોરે, ગજસ્થિત દેતો દાન; સું નાખે મનુ પીયુષ
છટારે, નગરી પ્રતે બહુ માન. સું ૯ ભોળી ટોળીએ મળીરે, ગાયે મધુરાં ગીત;
સું સુરગાયનીઓ એહવીરે, ન લહે ગાનની રીત. સું ૧૦ છત્ર સુરદુ કલ્યાણ-
નોરે, આમર છત્ર લસંત; સું આનંદ ફળ અનુમાનતોરે, અવનીપતિ સોહંત.
સું ૧૧ મોતી વધાવે માનનીરે, જે સ્વાંતે ઉત્પન્ન; સું જાણીએ પુત્ર જનક
પ્રતેરે, આવી મળે આસન. સું ૧૨ એમ આડંબરે આવીઓરે, ભૂપતિ નિજ-
દરબાર; સું રાજસભાએ વિરાજ્યોરે, નિષધે જીમ દિનકાર. સું ૧૩ સામંત
સવિ ક્રીધા વિદારે, આપાપણે આવાસ; સું મંત્રી પ્રમુખ વિસર્જિયારે,
સનમાની સુવિલાસ. સું ૧૪. આવ્યો નિજ અંતેઉરેરે, સત્સયા પરિવાર; સું

અપણ થોડાઓ કૂંદતા હતા તે કીર્તિરૂપી નદીના તરંગ જેવા દેખાતા હતા. પાંચ પ્રકારના
રંગની ધ્વજાઓ ફરફી રહી હતી તે જાણે વિજયના અંગ હોય તેવી દેખાતી હતી. ૧-૪.
નવું જ્યોતિષ્યક હોય તેવું પાયદળ દેખાતું હતું અને તેમાં ચંદ્ર જેવો ચંદ્રાન્ન લંછન
રહિત શોભી રહ્યો હતો. મેઘના અવાજને અનુકરણ કરતા ત્રણાલુ ઘણા ગુન્જર કરતા હતા
મંગળ ધ્વનિ યાજ્ઞવતા ધીબ પણ વાજતો વાગતા હતા તે જાણે વરસાદ વરસતો હોય તેવા
દેખાતા હતા નગરલોકો ડગલે ને પગલે પ્રણામ કરતા હતા અને સૌ કહેતા હતા કે અમે
આતકની જેમ આપની આવવાની રાહ જોતા હતા. આપનો નવો દેદાર જોઈ અમે સહુ
કૃતાર્થ થયા છીએ. હે પ્રભના પ્રાણાધાર ! હવે આપ લાંગા કાળ સુધી શાસન કરજો. ૫-૮.

ચંદ્રાન્ન પટ્ટહસ્તીપર બેસીને અઢળક દાન દેતા આપના નગરજનો મુક્તાશ્વિના
યાળ ભરી ભરીને વધાવવા લાગ્યા; ભોળી સ્ત્રીઓ ગીત ગાવા લાગી ચંદ્રાન્ન સર્વની
ઉપર દષ્ટિવડે અમૃત વરસાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે રાજમહેલની પામે આવી હાથી ઉપરથી
ઉતરીને નિષધાયળ ઉપર સૂર્ય શોભે તેમ રાજસભામાં ગિરાજમાન થયો. પછી ચંદ્રાન્નએ
સર્વ નગરલોકને રજા આપી, મંત્રી વિગેરેને પણ વિસર્જન કર્યા પછી ૭૦૦ સ્ત્રીઓ

પ્રણમી નારી ગુણાવળીરે, પ્રમુદિત થયો ભરતાર. સું ૧૫ દીધાં યુવતીકે
ભણીરે, મંદિર અતિહિ ઉત્તંગ; સું ભોજન ભક્તે ગુણાવળીરે, પતિ સંતોષ્યો
સુરંગ. સું ૧૬ રંગરસી ધરે આવિયારે, શ્રી શ્રીચંદ્રભૂપાળ; સું મોહને ચોથા
ઉદ્ધાસનીરે, કહી ઓગણીશમી ઢાળ. સું ૧૭

કહા.

મુંદર વનિતા સાતશે—થકી ચંદ લયલીન;
બની પ્રીત પય નીર સમ, અથવા જળ જીમ મીન. ૧
ન જણાવે સ્ત્રી સાતશે, શોકય સંબંધ લિગાર;
થાવા નવિ દે અરૂચિતા, નિપુણ જીહાં ભરતાર. ૨
જોવાની સ્ત્રી સાતશે, પણ મનથી થઈ એક;
મળી બહુ મન ઇક મન થયું, એ કોઈ અધિક વિવેક. ૩
હસે રમે કીડા કરે, પતિથી સહુ એક રંગ;
એક નાવે બેઠાં થકાં, ચૂરખ કરે કુદંગ. ૪
ચંદે પટરાણી કરી, ગુણાવળીને તામ;
પ્રેમલાલચ્છી પ્રમુખ સવિ, રાજ થઈ નિયામ. ૫

સહીત અતપુરમાં આવ્યા ગુણાવળી પગે લાગી ૭૦૦ સ્ત્રીઓ તેને પગે પડી, બધા
પરસ્પર હર્ષથી મળ્યા પછી દરેક સ્ત્રીઓને રહેવા માટે જુદા જુદા આવાસો આપ્યા,
પોતે ગુણાવળીના આવાસમાં ગયા ગુણાવળીએ ઉત્તમ પ્રકારની રસવતીવડે પતિને સંતુષ્ટ
કર્યા તેના હર્ષને તો પારજ ન રહ્યો વિવિધ પ્રકારના જીવન જીવી ચંદરાજ ઘેર આવ્યા
ચોથા ઉદ્ધાસની ઓગણીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી. ૬-૧૭

કહાને બાવાર્થ.

હવે ૭૦૦ રાણીઓમાં ચંદરાજ લયલીન બની ગયા છે અને તેઓ દ્રવ્ય અને
પાણીની જેમ અને માછલી તથા પાણીની જેમ પરસ્પર સંપીને આનંદથી રહે છે
ચંદરાજ અતુપમ સુખ ભોગવે છે સ્ત્રીઓ પરસ્પર શોકયપણાને બાવન અશમાત્ર પણ
બતાવતી નથી કારણ કે જ્યાં નિપુણ પતિ હોય ત્યાં અરૂચિ થતી નથી વળી જોવા માટે
તો સાતમે છે છતાં ૭૦૦ ના મન જાણે એકજ હોય તેમ વતે છે પરસ્પર હસે છે,
રમે છે અને અનેક પ્રકારની કીડા કરે છે ચંદરાજએ ગુણાવળીને પટરાણી પદે સ્થાપી,
તેથી ખીજ રાણીઓ પણ ખુશી થઈ ચંદરાજ સુખે સુખે રાજ્યનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા

વિલસે વિવિધ શૃંગારરસ, ચતુરાસંગે ચંદ્ર;
રાજકાજ તિમ નિરવહે, જન પામે આનંદ.

૬

એક દિન ચંદ્ર ગુણાવળી, કરે વચનરસ કેલિ;
તે રસની આગળ સુધા, મૂકીને અવહેલિ.

૭

ઢાળ ૨૦ મી.

(વીજાસેણ માર્ગ—એ દેશી.)

પ્રીતમજી હો, કહે કર ભેડી, ગુણાવળી હો સાહિબા, નિસુણો પ્રીતમ મુજ
બોલ, સેંણ મીઠાં વેણ વાળા; પ્રીતમ કાઢ્યા કઠિન મેં તુમ વિના હો સાહિબા,
વરસ ગયાં જે સોળ. સેં ૧ પ્રીં થાળે પ્રેમલાનું ભલું હો સાહિબા, રહેજો
અચળ ગિરિરાજ; સેં ૨ પ્રીં જે તુમ દિઠા લોયણે હો સાહિબા, મુજ જીવન
શિરતાજ. સેં ૩ પ્રીં હું જે ગદ્ય વિમળાપુરી હો, સાં સાસુને લગવાડ; સેં ૪
પ્રીં તો તુમે પરણ્યા પ્રેમલા હો, સાં એ મુજ માનજો પાડ. સેં ૫ પ્રેમદાજી હો,
ચંદ્ર હસી કહે રે પ્રિયે હો, સાં લલો જે પંખી અવતાર; સેં ૬ પ્રીં લેખે તે
ગણજો વળી હો સાહિબા, તે પણ તુમ ઉપગાર. સેં ૭ પ્રીતમજી હો, ભાપે
ગુણાવળી હેતથી હો, સાં ન હોત વિહંગ આકાર; સેં ૮ પ્રીં તો ગિરિવર કિમ
ફરસતા હો, સાં કિમ તરતા સંસાર. સેં ૯ પ્રીં અવગુણ પર ગુણ જાણજો

અને પ્રજાજનને અપ્રતિમ સુખ આપવા લાગ્યા. એકદા ચંદરાજને ગુણાવળી એકલાં બેઠાં
છે, તે વખતે જૂઠી જૂઠી જાતના વચનો બોલવાની રમત કરી રહ્યા છે. તેની પાસે કુધા
પણ નિષ્કળ છે. ૧-૭

ઢાળ વીસમીના ભાવાર્થ.

તે પ્રસંગે ગુણાવળી બોલી કે—“હે સ્વામીન! આપને વિરહે મેં ૧૬ વર્ષ અત્યંત
મુશ્કેલીએ કાઢ્યાં છે. હું તો મારી જડેન પ્રેમલાનો અત્યંત આભાર માનું છું. તેનું ભલું
થળે અને સિદ્ધાચળ પણ અચળ રહેજો કે મને પાછા તમારા દર્શન થયા. પણ હું જો
સાસુને વચને તેની સાથે વિમળાપુરી ગઈ તો તમે પ્રેમલાને પરણ્યા, નહીં તો ક્યાંથી
પરણત-માટે તમે મારો પાડ માનજો.” ચંદરાજ હસીને બોલ્યા કે—“પંખીપણું આટલા
વર્ષ લોગળું તેને માટે પણ તમારોજ પાડ માનીશ.” ગુણાવળી કહે કે—“જો વિહંગ
ન થયા હોત તો સિદ્ધાચળને ક્યાંથી ફરસત અને સંસારસમુદ્ર શી રીતે તરત ? માટે

હો, સાં રખે કોઇ ધરતા રોષ; સેં ૦ પ્રીં ઉત્તમજન તુમ સારિખા હો, સાં
વટે નહીં પરદોષ. સેં ૦ ૬ પ્રીં હું થઇ મતિની પાતળી હો, સાં કરજે ગુનહો
બક્ષીસ; સેં ૦ પ્રીં નયણાં ન દેતી સૂકવા હો, સાં આંસુ સાસુ નિશદીસ. સેં ૦
૭ પ્રીં એ સોહણે મિલતી રખે હો, સાં ચઢતી કદિયે રખે ચિત્ત; સેં ૦ પ્રીં
એહને ભલી દીધી સજા હો, સાં હોજે કુશળ તુમ તુમ નિત. સેં ૦ ૮ પ્રીં જે
દિનથી તુમે વિછડ્યા હો, સાં શિવમાળાની સાથ; સેં ૦ પ્રીં તે દિનથી ગતિ
માહરી હો, સાં જાણે છે જગનાથ. સેં ૦ ૯ પ્રીં આવું છું હું આજથી હો,
સાં મનુષ્યણીને ઓળ; સેં ૦ પ્રીં રખે તુમે કરીને માનતા હો, સાં કહેતે
સાકર ઘોળ. સેં ૦ ૧૦ પ્રેમદાણ હો; ચંદ્ર કહે રે અંગને હો, સાં તુ મુજ જીવન-
મૂલ; સેં ૦ જાણું છું તુ માહરી હો, સાં છે સાચી અનુકૂલ. સેં ૦ ૧૧ પ્રેં તુમ
માટે ધર્માં આવીયો હો, સાં વિમળપુરીથી એમ; સેં ૦ પ્રેં લઘુવય સંગી જે
વીછડ્યા હો, સાં તેહને ન મિલીએ કેમ. સેં ૦ ૧૨ પ્રેં નિગવહિજે રૂપરે હો,
સાં એ સધળો ધરભાગ; સેં ૦ પ્રેં દેશો તમે જીમશું અમે હો. સાં તુમ સમ
નહીં કો સંસાર. સેં ૦ ૧૩ પ્રીં નાહવચને રજ ધણું હો, સાં વનિતા ગુણની
ગેહ; સેં ૦ પ્રીં ક્રીધી સભા દગ્ધારમાં હો, સાં ચદનૃપે સસનેહ. સેં ૦ ૧૪
પ્રીં આળ્યા સચિવ મહેસરા હો, સાં સાચવે નૃપ આચાર; સેં ૦ પ્રીં હાલ

મારો અવશુષ્ક ન લેતા શુષ્ક લેજો ઉત્તમ પુરોની તો એ રીતિજ હોય છે, તે કોઈના
અવશુષ્ક લેતાજ નથી અને પારકા દોષ જોતા નથી ૧ ૬ હું બુદ્ધિની નળણી ધર્મને માસુની
અવળી શિખામણે ચઢી તો તેતુ ફળ મારેજ લોગવણુ પડ્યું છે સ્વામીનાથ ! એક દિવસ
પપુ મારી આખામાથી આસુ સુકાયા નથી હું તો હૈવ પાસે માણુ છું કે એવી સામ્ર કોઈ
લવમા ન મળશે! એણે તો મને એવી સજા આપી છે કે હું જીવગી સુધી ભૂલુ તેમ
નથી વળી જે દિવસથી તમે શિવમાળાની સાથે ગયા, ત્યારપછીના જે દિવસો મારા ગયા
છે તે તો એક જગતનો નાથજ જાણે છે હું હવેજ મનુષ્યણીની હારમા આવી છું આ
વાત હું તમને લલુ મનાવવા કહેતી નથી ” અદરાજ કહે કે—“હે ખ્યારી ! એ હકીકત
મારા સમજવા બહાર નથી, હું બધું સમજુ છું, તું માન જીવન જેવી છું, તને હું
મારીજ સમજુ છું, તું બધી રીતે અનુકૂળ છું એમ હોવાથીજ હું વિમળપુરીથી અહીં
આવ્યો છું, નહીં તો કોઈ રીતે આવવા દે તેમ નહોતું, પણ જાગૃત્વના બ્નેહીને ભૂલાય
કેમ ? ૭-૧૨ હવે તમે ધરભારનો બધો નિર્વાહ કરને હું એની ચિંતા ધરાવતો નથી
અમે તો તમે આપશે તે જમશું અને મેજમજા કરશું ” પતિના આવા વચનેથી શુધા
વળી બહુ ખુશી વર્ષ આવી જ્ઞાનદગોણી વારવાર થવા લાગી

અદરાજએ રાજસભા ભરી, અનેક પડિતો, નગરજનો વિગેરેને બોલાવ્યા અને

હુકમ સહુ શિર ધરે રે, સાં ચદે નિજ અવદાત. સેં ૦ ૧૫ પ્રીં હિત આણી
સહુને કહ્યા હો, સાં ચદે નિજ અવદાત; સેં ૦ પ્રીં દે આશીષ સહુ સભા હો,
સાં ધન્ય નૃપ પુણ્ય વિખ્યાત. સેં ૦ ૧૬ પ્રીં લોક સકળ સુખીયા થયા હો,
સાં પેખી પુહવીપાળ; સેં ૦ પ્રીં મોહને ચોથા ઉદ્ધાસની હો, સાં ભાખી
વીસમી ઢાળ. સેં ૦ ૧૭

દુહા.

સાતસયાં અંતેઉરી, પતિરંજનને કાજ;	
દાખે નવ નવ ચાતુરી, હાવ ભાવ કરી લાજ.	૧
ગીત કવિત પ્રહેલિકા, ગાહા દોધક છંદ;	
નિસુણી વનિતા વચનથી, ચંદ લહે સાનંદ.	૨
નિત નિત વિલસે વિવિધ સુખ, સાંસારિક મનરંગ;	
ભોગ ઉદય જિહાંલગિ હુએ, તિહાંલગી રાજ્ય અભંગ.	૩
ચંદ ભણી નવિ વિસયો, નટવરનો ઉપગાર;	
સંપત્તિમાં ગુણ સાંભરે, અહો ઉત્તમ આચાર.	૪
નિગુણી જન ગુણ નવિ ગણે, ગુણવંત ગુણના દાસ;	
ગુણી તણે કારણ ગગન, દિનકર કરે પ્રકાશ.	૫

પોતાની સાઘંત હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને સૌ આશ્ચર્ય પામ્યા અને ચંદરાજાને એક
સરખી રીતે આશીષ આપવા લાગ્યા. પ્રતજનો પણ હવેજ ખરૂં સુખ અનુભવવા લાગ્યા.
ચોથા ઉદ્ધાસની વીસમી ઢાળ મોહનવિજયશ્રુએ કહી. ૧૩-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાજાની ૭૦૦ અંતેઉરી અનેક પ્રકારે ચંદરાજાના ચિત્તનું રંજન કરવા લાગી, નવી
નવી ચતુરાઈ ખતાવવા લાગી, અનેક પ્રકારના હાવભાવ દેખાડવા લાગી અને ગીત, કવિતા,
પ્રહેલિકા, ગાથા, દોષક છંદ વિગેરે નવાં નવાં બનાવી તેમને પ્રસન્ન કરવા લાગી. ચંદરાજા
લોગાવળી કર્મના ઉદયથી તેઓની સાથે અનેક પ્રકારના આનંદયુક્ત સુખભોગ લોગાવવા
લાગ્યા અને અંભગ રાજ્ય કરવા લાગ્યા. ૧-૩

ચંદરાજાના મનમાંથી નટોનો ઉપકાર કોઈરીતે વિસયો નહીં. ઉત્તમ પુરૂષો સંપત્તિના
સમયમાં પણ ઉપકારીને ભૂલતા નથી અને અધમ જનો સંપત્તિ સમયે તેને સંભારતા
નથી. નિર્ગુણીજનો અન્યના ગુણને ચિત્તમાં લાવતા નથી અને ગુણી તેો ગુણના દાસ હોય

ગામ સીમ આપી ઘણાં, કર્યો પ્રસન્ન નરેશ;
ચદે નિજ જશથી કર્યા, ઉજ્જવલ દેશ વિદેશ.
રાજા રાજ્ય પ્રજા સુખી, દુઃખ નહીં લવલેશ;
નર સુર તિરિ સહુકો કહે, જય જય ચંદ નરેશ.

ઢાળ ૨૧ ગી.

(આવી પુતારા નંદના ર.—એ દેશી.)

પ્રેમલાલચ્છી શુણાવળી બેહુનો, વધતે રંગ સદીવ; વં જાણે બે કાયાને
અળગી, પણ જાણે એક જીવ. ૫૦ ૧ ગોઠિ સલૂણિ આવી બને તો, જો હુવે
પૂરણ ભાગ્ય, જો પ્રીતલડી બેહુ નયણા જેહવી, અથવા ભારંડ અંગ; અં
અંતિમ એ બેહુને ચિત્ત બંધાણું, પૂરવ લિખિત પ્રસંગ. ૫૦ ગો ૨ ભૂપતિ પણ
એ બેહુની ઉપર, રાખે સરિખો ભાવ; હુઓ સુદષ્ટિના જામણ હુંતી, રસ ગોર-
સનો જમાવ. ૨૦ ગો ૩ સુરપુરથી સુર કોઇ ચવીને, ઉદરંદરી ઉત્પન્ન; ઉં રાણી
શુણાવળીએ શુભ દિવસે, પ્રસન્ન પુત્ર રતન, ૫૦ ગો ૪ દીધી વધામણી
ચંદનૃપતિને, દાસીએ પરમ અનૂપ; દાં સુત જન્મે રાજાએ તેહને, કીધી કમળા
રૂપ, ૫૦ ગો ૫ હરખ્યો ચંદ તનુજ સુખ દેખી, જેમ દરિદ્રીને નિધાન; જો

છે. શુણીના કારણે આકાશમાં સૂર્ય પ્રકાશ કરે છે. ચંદરાજાએ પ્રથમ જો કે દ્રવ્યદિક
પુષ્કળ નટોને આપ્યું હતું, છતાં ફરીને જીલે પણ કેટલોક ગામગરાસ આપ્યો અને તેને
વિશેષ રાશ કર્યા. ચંદરાજાએ પોતાનો ઉજ્જવળ યથા દેશપ્રદેશમાં સર્વત્ર વિસ્તાર પમાડ્યો.
રાજા, રાજ્ય, પ્રજા બધા સુખી થયા, દુઃખ લેશમાત્ર પણ રહ્યું નહિ, મનુષ્ય, દેવ અને
તિર્થંચ સહુ કોઇ ચંદરાજાનો જય જય બોલવા લાગ્યા. ૪-૭

ઢાળ એકવીસમીના ભાવાર્થ.

શુણાવળી અને પ્રેમલાલચ્છીને પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ બંધાણો. તે જાનેને બે નેત્ર
જેવી અને ભારંડ પક્ષીના અંગ જેવી પ્રીતિ થઈ ગઈ. નિરંતર જાને સાથે અને સાથેજ
રહેવા લાગી. રાજા પણ જાનેની ઉપર સમભાવ રાખવા લાગ્યા. રાજાની સુદષ્ટિરૂપ મેળવણી
ભળવાથી ખરેખરો ગોરસ જન્મ્યો. અનુક્રમે દેવલોકમાંથી કોઈ દેવ ચ્યવીને શુણાવળીના
ઉદરમાં શુભ સ્વપ્ને સૂચિત ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે તેણે પુત્રરતન પ્રસન્ન્યો.
રાજાને દાસીએ વધામણી આપી, ચંદરાજાએ તેને પુષ્કળ દાન આપ્યું અને બહુ સારી
રીતે જન્મમહોત્સવ કર્યો. ચંદરાજા તેને જોઈને બહુ હર્ષિત થયા અને ખોરમે દિવસે

×દીધું નક્ષત્રતણે અનુસારે, ગુણશેખર અભિધાન, ગું ગોં ૬ વાધે પુત્ર
દિવાકર સરિખો, રૂપે રતિપતિ જોડ; રૂં માત પિતાના મનોરથ પૂરે,
સુત સુરતરૂનો છોડ. સું ગોં ૭ પ્રેમલાએ પણ પ્રસવ્યાં બાળક, તે પણ રૂપ
નિધાન; તેં મણિશેખર નામે ઉદ્ધાપ્યો, ખેહુ સુત પ્રેમ સમાન. ખેં ગોં ૮ ખેહુ
સુત અંદ ઉચ્છંગે ખેસે, ખેલે ખેલ વિશાળ; ખેં માનસરોવરને ઉપકરે, જાણીએ
યુગળ મરાલ. જાં ગોં ૯ રિપુને શલ્ય સહોદર ખેહુ, અથવા નિજકુળ થંભ;
અં ભેળા મતિ શ્રુત જ્ઞાન તણી પરે, કરતા શાસ્ત્ર અભંગ. કં ગોં ૧૦ વૃદ્ધિ પ્રતે
પામ્યા તે અનુક્રમે, ખેલાવે કેકાણ; ખેં લીલા તે જોવે થિર રાખી, રથને અંખરે
ભાણ. રં ગોં ૧૧ ગજ અસવારી કરી કેવારે, ઘિહુ રમે વન આરામ; ઘિં નિજ
આસનની રાખે તિવારે, શંકા અતિ સૂત્રામ. સં ગોં ૧૨ અંદતણે સાસન
ત્રિહું ખંડે, પામ્યો અતિ વિસ્તાર; પાં જાણીએ દુજે કેશવ પ્રગટ્યો, અતુલિત
બળ સિરદાર. અં ગોં ૧૩ નૃપથી કોઈ ન રહ્યો અનમી, કુણ રાણા કુણ રાવ;
કું વિણ ઉઘમે ધરણી વશ આવી, કેવળ શીલ પ્રભાવ. કેં ગોં ૧૪ નર સુર
અસુર ખેચર ને ભૂચર, લોપી ને રાકે લીહ; લોં પણ વિમળાચળના ગુણ ગાતાં,

જન્મનક્ષત્રને અનુસારે તેનું ગુણશેખર નામ પાડ્યું. ૧-૬ સૂર્ય જેવો તે દેહીપ્રમાન
દેખાતો હતો, અને રૂપમાં રતિપતિ સરખો હતો. તે પુત્ર કદંબવૃક્ષના છોડની જેમ માતા-
પિતાના મનોરથની સાથે સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ત્યારપછી પ્રેમલાને પણ રૂપના નિધાન
તુલ્ય પુત્ર થયો, રાજાએ તેનું મણિશેખર નામ પાડ્યું. જન્મે પુત્રો એકસાથે વૃદ્ધિ પામવા
લાગ્યા અને અંદરાજને સાંસારિક સુખનો અનુભવ કરાવવા લાગ્યા અંદરાજ એ પુત્રને જોળામાં
ખેસાડે છે, રમાડે છે અને તેની નિર્દોષ રમતગમતથી આનંદ મેળવે છે. એ પુત્રો પણ જેમ
માનસરોવરને કીનારે હંસનું યુગ્મ ફીડા કરતું શોભે તેમ શોભે છે વળી તે જાનને શત્રુને
શલ્ય ધરાવે થયા, અથવા પોતાના કુળના થાંભલા જેવા થયા, જાણે મતિજ્ઞાન અને શ્રુત-
જ્ઞાનની માફક જન્મે ભેળા રહી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા હોય તેમ દેખાતા હતા. અનુક્રમે
જન્મે પુત્ર મોટા થયા, એટલે અન્ધ ઉપર ખેલવા લાગ્યા, જેને જોવા સાડું સૂર્ય પણ જાણે
આકાશમાં પોતાના રથને સ્થિર રાખી તે લીલા જોતો હોય એવું લાગતું હતું. કેટલીકવાર
હાથી ઉપર બેસીને જન્મે ભાઈઓ વનમાં, ગલીયામાં રમત રમે છે તે દેખીને દેવલોકનો
સ્વામી ઇંદ્ર રજોને આ બે ભાઈઓ માડું સિંહાસન લઈ લે એવી શંકા રાખે છે ૭-૧૨.

ભરતશેખરના ત્રણે ખંડમાં વગર પ્રયાસે અંદરાજની આજ્ઞા વિસ્તાર પામી. કોઈપણ
રાજા તેને ન નમે તેવા રહ્યો નહીં તેમના અખંડ બળના પ્રભાવથી અનેક રાજાઓ
સ્વયમેવ આવી આવીને નમવા લાગ્યા તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેનું દોષ રહ્યું નહીં.

ન રહે કાણુ એક જીહ. નં ગોં ૧૫. ભૂપે નિજ યશપુજ સરિખા, નિપજાવ્યા
પ્રાસાદ; નિં બિંબપ્રતિષ્ઠા સ્પષ્ટ કરાવી, મુનિપતિ પાસે ઉદ્ધાદ. મું ગોં ૧૬ જે
જે પુણ્યતણી છે કરણી, તેહ કરે મહીપાળ; તેં મોહનવિજયે ચોથે ઉદ્ધાસે, કહી
એકવીશમી ઢાળ. કં ગોં ૧૭

કૃતજશિરોમણિ ચંદ્રાન વિમળાયજનાં ગુણ અહર્નિશ ગાયા કરે છે અને તેનો ઉપકાર સંભારે
છે. અતુકમે તેણે પોતાના યશપુજ જેવા ઉત્તમ અનેક જિનમંદિરો કરાવ્યા અને અનેક
જિનગિણો નવા ભારાવીને ઉત્તમ સુનિરાજની પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બીજી પણ અનેક
પ્રકારની ધર્મકરણી કરી. શ્રી મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની એકવીશમી ઢાળ કહી. ૧૩-૧૭

ઢાળ સત્તરમીથી ઢાળ એકવીશમી સુધીનું રહસ્ય.

અહીંયા પ્રારંભમાં ચંદ્રાનના અળંડ શિયળની કસોટી નીકળે છે. આવી
અદ્ભુત સ્વરૂપવતી વિદ્યાધરી અને તે પણ વગર પ્રયાસે મળી જાય તેમજ સામી પ્રાર્થનાં
કરે તેવે વખતે શિયળને અળંડ જળવધુ તે સાધારણ વાત નથી. એવો પ્રસંગ ન પ્રાપ્ત
થાય ત્યાંસુધી પણ શિયળના જળવનારા પ્રાણીઓ બહુ અદ્ય હોય છે. સુરૂપા સ્ત્રીઓને
જોઈને નેત્રને નચાવનારા અને મનને બગાડનારા તો પ્રાચી પુષ્કળ હોય છે, પરંતુ જેને
જોઈને પોતાનું મન ચકળવકળ થતું હોય તેજ સ્ત્રી એકાંતમાં, કોઈનો બાથ ન લાગે તેવે
વખતે, તેવે ઠેકાણે મળી જાય અને તે પણ સામી પ્રાર્થના કરે, તે વખતે પોતાના શિય-
ળને જળવી રાખનાર લાખમાં પણ એક માણસ નીકળવો સુરહેલ છે. આ વાત સુજાનનો
તો તરતજ માની શકે તેવી છે; કારણ કે એ અતુભવસિદ્ધ જેવી હકીકત છે. ચંદ્રાન એ
વખતે જે અપૂર્વ દૃઢતા રાખે છે તે તેનું ખરૂં પુરૂષત્વ સૂચવે છે. ખરૂં પુરૂષાત્તન તેજ
કહેવાય છે. જે મનુષ્ય બદ્ધકંઠ રહી શકે છે તેનામાં ખરૂં પુરૂષત્વ સમજવું. અનેક
સ્ત્રીઓના લોકતા અને પરદારાલંપટને ખરા પુરૂષત્વથી હીન સમજવા. ચંદ્રાન તેને
કહે છે કે 'હું' તારા પતિની સાથે તને મેળવી આપું, બાકી બીજું તો તને પણ બોલવું
ઘટતું નથી. 'છેવટે તેને વધારે બોલતી અટકાવવા માટેજ 'તું' મારી ધર્મની બહેન
અથવા ધર્મની માતા છું' એમ કહે છે, એટલે તેનું મોહું બંધ થાય છે, અને ચંદ્રાનનાં
વચન માત્ર નહીં પણ તેનું મન પણ અસ્ખલિત દૃઢ હોવાથી ખાત્રી થવાથી પરીક્ષા કરવા
આવેલ દેવ પ્રગટ થાય છે અને ઇંદ્રે કરેલી પ્રશંસાની હકીકત જાહેર કરે છે. ઇંદ્ર પણ
આવા પ્રગળ પુરૂષનીજ પ્રશંસા કરે છે, બીજાની કરતા નથી.

આ પ્રસંગની વાત પણ ચંદ્રાન કોઈને કહેતા નથી. તે તેનું ગંભીરપણું અને
નિરુપમાનીપણું સૂચવે છે. ઉત્તમ પુરૂષો સ્વશુષે આત્મપ્રશંસા કદીપણ કરતા નથી. આ
પ્રસંગમાં કોઈ બીજું તો હાજર હતું નહીં, તેથી એ વાત સર્વના અજાણપણામાંજ રહે છે.
અદ્યપસત્વી પ્રાણીઓ પોતે નાનું સરખું પુણ્યકાર્ય કર્યું હોય તેની બીજાને ખબર ન પડે

ક્યાંથી પરણત ? ' આમ કહે છે. તેના ઉત્તરમાં ચંદ્રાન્ન પણ હાસ્યરૂપે કહી નાખે છે કે 'પક્ષી થવા માટે પણ તમારો પાડ માનીય. ' આ વાક્ય સાંભળતાં શુભાવળી ચેતે છે; એટલે પછી પોતે સાસુની શીખવણીએ ચડી તેને માટે પસ્તાવો કરે છે અને 'કોઈ ભવે એવી સાસુ ન મળશે ' એમ કહે છે. જગતમાં સાસુપણું ઘણી સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત થાય છે, તે વખતે પોતાના તાબામાં આવેલી વહૂને કેવી શીખામણ આપવી ? કેવી સ્થિતિમાં રાખવી? કેવો તેના ઉપર પ્રેમ રાખવો ? તે દરેક સાસુએ શીખવા જેવું છે. આ વીરમતી ગોરમાન સાસુ હતી, તેવી સ્થિતિ પણ ઘણી સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત થાય છે, તો તેવે વખતે પણ વહૂ પ્રત્યેની પોતાની ફરજમાં કાંઈ ફેર પડતો નથી-ઉલટો કાંઈક વધારો થાય છે. આ વાત સ્ત્રીજાતિએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. જે સાસુ પોતાની વહૂને સારી શીખામણ આપે છે, તે સુખી થાય એમ ઈચ્છે છે, સુખના કારણે મેળવી આપે છે અને નીતિમાન બનાવે છે તે સાસુજ ગરી સાસુ છે અને તે સાસુજ પોતે પણ સુખી થાય છે. બીજી સાસુઓ તો પરસ્પર કલેશમાં કાળ વ્યતીત કરી અશુભ કર્મોના બંધ કરે છે અને સાંસારિક શાંતિસુખનો અનુભવ પણ કરી શકતી નથી.

ઉપકારને જાણનારાઓમા શ્રેષ્ઠ એવા ચંદ્રાન્ન નટોનો પ્રત્યુપકાર કરવા માટે ફરીને પણ ગામગરાસાદિ આપે છે, તો પણ પ્રથમ કરેલા ઉપકારનો પ્રત્યુપકાર થઈ શકતોજ નથી એમ અંતાકરણથી માને છે. શુભાવળી અને પ્રેમલાને પરસ્પર અત્યંત પ્રીતિ થઈ તેમાં તો નવાઈ નથી; કારણ કે બન્ને શુભી, બન્ને સંતોષી અને બન્ને ખરા સુખને ઝોળાવવાળી હોય તેને પ્રીતિ જન્મે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? વળી એમાં ચંદ્રાન્નની બન્ને પદની સરખી દ્રષ્ટિનું મેળવણું મળ્યું, એટલે તે પ્રેમરૂપ ગોરસ ખેંચણે જન્મે એ સંભવિતજ છે બન્નેને પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ તે એવા સંતોષ અને સુખતુલ્ય પરિણામ છે, અસંતોષીથી સુખ ફર નાસે છે ત્યારે સંતોષીની સામું આવે છે સાંસારિક અપેક્ષાએ રાખ્યસુખ, સ્ત્રીસુખ અને શારીરિક સુખ પ્રાપ્ત થવા પછી પુત્રસુખ ગાકીમાં રહે છે. તે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સાંસારિક સુખની પૂર્ણાહુતિ થાય છે બીજા બધા સુખ હોય પણ સંતતિની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોય તો અમુક કાળે બધાં સુખો કડવાં લાગે છે. જો કે સુર મનુષ્યને તો તેવી તીવ્રેચ્છા થતી નથી, પરંતુ બીજાં બધાં સુખો સાથે સંતતિ હોતી નથી તો તેટલી પ્રુદયમાં ખામી ગણાય છે.

ચંદ્રાન્ન તો પુરા પ્રુદયશાળી હતા, તેથી તેને એવી ખામી રહેજ શાની ! બન્ને સુખ્ય સ્ત્રીને એકેક પુત્ર થાય છે અને ચંદ્રાન્ન તેનાં નામ સ્થાપન કરે છે, એટલે આ રહસ્ય પણ સમાપ્ત થાય છે સાંસારિક અપેક્ષાએ પૂર્ણ સુખી અવસ્થામાં જોવા બાદ હવે ધાર્મિક-પારમાર્થિક અપેક્ષાએ પૂર્ણ સુખી જોવાનું ગાકીમાં રહે છે. તે આપણે હવે પછીના રહસ્યમાં જોશું. એમના ચરિત્રમાં કોઈ પ્રકારની ખામી છેજ નહીં હાલ તો આમાંથી સમજવા-અહણ કરવા યોગ્ય જે રહસ્ય ઉપર જતાવવામાં આવ્યું છે તે ઉપર લક્ષ્ય આપવું અને બની શકે તેટલું તેનું અનુકરણ કરવું. જેઓ એવી રીતે ઉત્તમ પ્રુદયોનું અનુકરણ કરે છે તેઓ પરિણામે તેની જેવાજ થાય છે.

દુહા.

એહવે કાનનપાણકે, વિનવ્યો નૃપતિ સકાજ;	
સમવસર્યા કુસુમાકરે, મુનિસુવ્રત જિનરાજ.	૧
તે નિમુણી વનપાળકે, કીધો લક્ષ્મીપૂર;	
પ્રગટ્યો હ્રદયે ચંદને, અનુભવનો અંદર;	૨
શણુગાર્યા ગજ રથ તુરી, તિમ આભા નર નાર;	
સસનૂરી અતેઉરી, પુત્રાદિક મનોહાર.	૩
સામૈયું સુંદર સજ્યું, ગુહિર તૂર નિર્ધોપ;	
સાડંબર નૃપ પરવર્યો, કરવા સમકિત પોપ.	૪
સમવસરણુ નિરખ્યો નયણુ, સાધ્યા અભિગમ પંચ;	
ગઢ વહી શિવપદ દ્રઢ કર્યો, ચંદે થઇ રોમાંચ.	૫
પરપદ નિસરણી ગણી, ચઢ્યો ચંદ સોપાન;	
ભેટ્યો અતિ ભકતે કરી, કેવળજ્ઞાન નિધાન.	૬
નરનારી નિજ નિજ સભા, શોભાવી સાનંદ;	
ચંદચક્રેર તણી પરે, નિરખે જિનમુખચંદ.	૭

દુહાનો, ભાવાર્થ.

અન્યદા વનપાળકે આવીને વધામણી આપી કે ‘આપણુ કુસુમાકર નામના ઉદાનમાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી ભગવાન સમવસર્યા છે, રાજા તે સાભળીને બહુ હર્ષિત થયા, અને વનપાળકને પૂર્ણ પારિતોષિક આપ્યું પછી હાથી, રથ, થોડા વિગેરેથી અતુર ગિણી સેના સજ્જ કરી તથા આખીયે આભાનગરી ધ્વજ-પતાકાથી શણુગારી અને મોટા આડંબર સાથે નર-નારી તથા અતેપુરની સ્ત્રીઓ તથા પુત્ર-પુત્રી વિગેરે પરિવાર સહિત મોટા અવાજ કરવાવાળા વાણત્રો વિગેરેથી સામૈયુ ખૂળ શણુગારીને સમકિતરૂપી વૃક્ષને વાણીરૂપ મેઘથી સિંચન કરનારા પ્રભુને વદન કરવા માટે નીકળ્યા અને દૂરથી સમવસરણુ જોઈને હર્ષિત થયા નજીક આવતા વાહન તણુ દીધા અને પાંચ અભિગમ જાળવી જાણે મોક્ષપદની નિસરણીઉપર ચડતા હોય તેમ સમવસરણુના પગથીઆની શ્રેણીઉપર ચડી પરમાત્માને જોયા પછી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને વદના કરી પગ્મ આનંદ પામ્યા બારે પર્ષદાઓ પોતપોતાને સ્થાને બેઠી, અને પરમાત્માના મુખકમળમાંથી નીકળતી અમૃત સ્રાવન દેશના સાભળવા ઉત્ક્રિંત થઈ ૧-૭

દાળ ૨૨ મી.

(અર્થાત્ક મુનિનર આત્મા ગોચરી.-એ દેશ.)

જ્ઞાન રસીલી રે નવલી પરપદા, અદભૂત રસ અભિલાષી રે; ભવિક થયા કૃષ્ણસાર તણી પરે, પ્રભુ સન્નમુખ મુખ રાંગી રે. ૧ શ્રીમુનિસુવ્રત જિનદે દેશના, લોકલોક વિહારી રે; અધ્યાત્મ પટ સાધનની તુરી, ભવતર છેદ કુહારી રે. શ્રીં ૨ કરીએ જીવ સત્તાવન હેતુથી, કહીએ કર્મ જે તેહ રે; જ્ઞાનાવરણાદિ મૂલ પ્રકૃતિ કહી, આઠ સંખ્યાએ અછેહ રે. શ્રીં ૩ ભૂદયો ચેતન નિકેત સ્વભાવનો, વિભાવે તવ આંગ્યો રે; કરમ વરગણાને જઈ થરે પડ્યો, જડનો અવસર ફાંગ્યો રે. શ્રીં ૪ નવિ જે રહેતાં રે તેહથી અણાવર્ગી, આરજ (આઠજ) આત્મ પ્રદેશ રે; જીવ એ લહેતો રે સંઘ અજીવતા, નહીં અચરજ લવલેશ રે. શ્રીં ૫ તિણે જ્ઞાનાદિક ગુણ ગયો વિસરી, પસરી અશુદ્ધ પરનાળી રે; મિચ્છત માંહે રે પામ્યો મગનતા, પડે જ્યુ ગજ મધુપાળી રે. શ્રીં ૬ ગોલક અસંખ્યા એક વાલાગ્રમાં, ગોલકે અસંખ્ય નિગોદ રે; એકેક નિગોદે રે

દાળ બાવીશમીના લાવાર્થ.

પ્રભુની સામે સૌએ પોતપોતાની દૃષ્ટિને સ્થિર કરી, એટલે પ્રભુએ લોક અને અલોકને જણાવતી, અધ્યાત્મપટને બતાવવાની નાજિકા સમાન અને ભવવૃક્ષને છેદન કરવામાં કુહાર સમાન દેશના આપવી રૂઝ કરી. ભવ્ય જીવો એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા

પ્રભુ બોલ્યા-“હે ભવ્ય જીવો ! મિથ્યાત્વ અવિરત્યાદિ પછી બધ હેતુવડે જીવ કર્મ બાધે છે. તે કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ જ્ઞાનાવરણીવાદિ ૮ છે અને ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે કર્મના વશે કરીને અનાદિ કાળથી જીવ પોતાનો સ્વભાવ ભૂલી ગયો છે, અને વિભાવદશામાં રમણ કરે છે, તેથી કર્મરાજનું બળ તેના ઉપર વધારે વધારે ફાવતું બાધ છે આ જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશો છે તે પૈકી આઠ પ્રદેશ ઉપર કર્મ લાગીજ શકતા નથી, એટલે તે કર્મવડે અનાવૃત્ત રહે છે. તેમ થવાથીજ આ જીવનું જીવસ્વરૂપ નિરતર ટકી રહે છે. જે તે પ્રદેશો પણ કર્મવડે અવરાઈ બાધ તો જીવ અજીવપણાને પામી બાધ. એવા દૃઢ કર્મોવડે આવરિત જીવ પોતાના જ્ઞાનાદિ શુણેને ભૂલી ગયો છે મિથ્યાત્વ યોગે અશુદ્ધ પ્રનાજિકામાં પડ્યો છે અને જે વસ્તુ પોતાની નથી તેને પોતાની માની, તેના મોહમાં આસક્ત થઈ, તેના ચિરહો શોકચક્ષ્ત થઈ, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે અને મદ ઝરતા હાથીના મદ ઉપર જેમ બ્રમરાની ટ્રેણી આસક્ત થઈને લાગે તેમ પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં આસક્ત થઈ સંસારમાં લાગે છે. ૧-૬

આ જીવનું મૂળ સ્થાન સૂક્ષ્મ નિગોદ છે, તે અઘ્યવહાર રાશી કહેવાય છે તેમાં એક વાળાગ્રપ્રમાણ આકાશમાં અસંખ્યાતા ગોળાઓ છે. દરેક ગોળામાં અસંખ્યાની નિગોદ

જીવ અનંત છે, તિહાં નિજ આદિવિનોદ રે. શ્રી૦ ૭ ભવબ્રમ એહવા રે અતિહી સૂક્ષ્મ છે, અજિનમતી નવિ જાણે રે; એમ કરતાં વ્યવહારની રાશીમાં, આવ્યો કોઈક ટાણે રે. શ્રી૦ ૮ કર્મ વિટંબ્યો રે ભર્યો ભવચક્રમાં, એકેંદ્રિયાદિક કુળ ખામી રે; એમ પરિબ્રમણ રે કાળ અનાદિની, કરતાં નહીં કોઈ ખામી રે. શ્રી૦ ૯ આરે ખેડા રે વારાની પરે, લહો માનવ અવતાર રે; હાર્યો તે પણ અશુભ સામગ્રીએ, સેવી વિષય વિકાર રે. શ્રી૦ ૧૦ છાક્યો મહામદ તેહથકી ચઢી, મનના હાથમાં ખાજી રે; સાહમી તેહથી કષાયાદિક તણી, ઉનમત્તતા ચઢી વાજી રે. શ્રી૦ ૧૧ મમતા ગણિકા રે અણિકા અજ્ઞાનની, લીધો તેણે પણ ઘેરી રે; પરવશ પ્રાણી રે જાણી નવિ શકે, જે છે ભવની ફેરી રે. શ્રી૦ ૧૨ આપ ન જાણે રે આપસ્વરૂપને, પર પરણિતીને પ્રવાહે રે; કુકર નિજ પ્રતિરૂપ લખી ભસે, દર્પણના ગૃહમાંહે રે. શ્રી૦ ૧૩ રાગ્યો કુગુર કુદેવ કુધર્મથી, સુગુર તત્ત્વાદિ ઉવેખી રે; લોકાકાશ પ્રદેશ વિપે થયો, એ ચેતન બહુ ભેખી રે. શ્રી૦ ૧૪ તેજસ કાર્મણના વાયે ચઢ્યો, રાગાદિક તે ભભાવે રે; ભીમ ભવોદધિહુતી પ્રાણીઓ, જિનમત ઘાટ ન પાંચે રે. શ્રી૦ ૧૫ નિમિત્ત પ્રયોગે રે અવિરતિ

છે, અર્થાત્ તે નિગોહીઆ જીવના શરીરો છે. તે એકેક શરીરમાં અનંતા અનંતા જીવો છે. આ નિગોહનું સ્વરૂપ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. અને તે અન્યમતવાળા અદ્વૈત પદાર્થોનું—અતીંદ્રિય પદાર્થોનું જ્ઞાન ન હોવાથી સમજી શકતા નથી. એ સૂક્ષ્મનિગોહમાં જીવ અનાદિ કાળથી વસેલો છે. તેમાંથી કોઈ ભાગ્યેયોગે ભવિતવ્યતા અનુકૂળ થવાથી વ્યવહાર રાશીમાં આવે છે, એટલે બાહર પૃથ્વીકાયાદિમાં આવે છે. ત્યાંથી વિકર્ણેન્દ્રિયમાં આવે છે, ત્યાંથી તિર્થંચ ચંદેન્દ્રિયમાં આવે છે અને અનુકરે મનુષ્યયજ્ઞ યાગે છે. મનુષ્યયજ્ઞ યાગ્યા છતાં પણ અશુભ સામગ્રી મળવાથી અને શુભ સામગ્રી ન મળવાથી નરકાદિ દુર્ગતિમાં જાય છે અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરે છે. એ બધું વિષયવિકાર અને કષાયોને વશ થવાથી થાય છે. વિષય કષાયવટે ઉન્મત્ત થવાથી તેને કૃત્યાકૃત્યની પીછાન રહેતી નથી અને તેથી તેની બાજી હાથમાં ન રહેતાં છુટી જાય છે. તે વખતે મમતારૂપ ગણિકા તેને પોતાને વશ કરી લે છે અને તેની પાસે અનેક પ્રકારના નાચ નચાવે છે. પરવશ પ્રાણી તેના સ્વરૂપને ન જાણવાથી આ મમતાજી મારો સર્વવિનાશ કરાવનારી અને ભવમાં બ્રમણ કરાવનારી છે એમ સમજી શકતો નથી. પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી જવાથી પરપરિણતિના પ્રવાહમાં વહન કરે છે અને શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મના સ્વરૂપને ન જાણવાથી કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મના યોગે તેમાં આસક્ત ધર્મ સુદેવાદિકને ઉવેખી મૂકે છે. વળી તેજસ કાર્મણ શરીરરૂપ નાવાએ આ પ્રાણી ચડ્યો છે. તે નાવને રાગદેવથી સંસારસમુદ્રમાં ભમાડે છે. તેથી આ ભવોદધિમાંથી જિનમત રૂપ કિનારે તે નાવા આવી શકતી નથી. ૭-૧૫ એમ કરતાં કરતાં

આશુસર્વો, દેશવિરતિમાંહે ખેસે રે; ત્રત પોસહ પચ્ચખાણુ પૂલદિકે, કર્મ સંભારને ખેસે રે. શ્રી૦ ૧૬ ઢીગલીઉંથી રે રમતી બાળીકા, જિમ નિજપતિ સુખ પાવે રે; તિમ દાદશત્રત ખેલને ખેલતાં, અનુક્રમે સચમ આવે રે. શ્રી૦ ૧૭ સાધે જો અપ્રમત્તપણાથકી પ્રાણાદિ પંચ સંમીરો રે; પૂરક કુંલક રેચક અલ્પસે, સાધાંગ યોગ સધીરો રે. શ્રી૦ ૧૮ લાગે તાલી રે તારાદ્રષ્ટિથી, ધરે અમૃત અનુધાન રે; આવે ચિદાનંદ ગેહ સ્વભાવમાં, લહે કેવળ પ્રધાન રે. શ્રી૦ ૧૯ થધને અલેશી રે હેતુ વિના તિહાં, એરંડબીજ દુષ્ટાંતે રે; પામે પંચમગતિ અવગાહના, થધ પરમાત્મા પ્રાંતે રે. શ્રી૦ ૨૦ એમ જાણીને રે ધર્મ સમાચરો, જેહ છે અહિંસા મૂળ રે; શિવસુખ સાધન એહ વિના નથી, રાખજો કરી અનુકૂળ રે. શ્રી૦ ૨૧ શાંતિસુધારસમાંહે ઝીલજો, થાજો તત્ત્વનિદર્શી રે; લહેશો ચિદાનંદ નિત્યાનંદતા, કરકંકણ શી આદર્શી રે. શ્રી૦ ૨૨ અહો ભવિષ્યાણી રે એમ જાણી કરી, કરો અનુભવથી પ્રસંગ રે; ચોથા ઉલ્લાસની ઢાળ બાવીશમી, કહે મોહન મનરંગ રે. શ્રી૦ ૨૩.

બધારે શુભ નિમિત્ત પામે છે ત્યારે તેના યોગે જીવ સમકિત પામે છે પછી દેશવિરતિપણું પામે છે અને ત્રત પચ્ચખાણુ કરવા ઉપર પ્રીતિ થાય છે, એટલે કેટલાક કર્મો ખસવા માટે છે એ પ્રમાણે શ્રાવકના બાર ત્રતરૂપ કીડા કરતા કરતા કેટલાકને સર્વવિરતિપણું ઉદયમાં આવે છે. પછી ચારિત્ર લઈને અપ્રમત્તપણે પાળતા પાંચ પ્રકારના વાયુને સાધ્ય કરી રેચક પૂરક અને કુંલકનો અભ્યાસ કરે એટલે અનુક્રમે અષ્ટાંગ યોગ સાધે છે તારા દ્રષ્ટિથી માહીને જો ખરેખરી તાળી લાગી જાય છે તો અમૃત અનુધાન કરવાવડે પ્રાંતે જીવ ચિદાનંદ સ્વરૂપને પામે છે, પોતાના ઘરમાં આવે છે અને અનતકાળથી આવરિત થયેલ કેવળજ્ઞાનને પ્રકટ કરે છે પછી છેવટે અલેશીપણું પામી યોગ નિરોધ કરી એરંડ બીજને દુષ્ટાંતે આ દેહમાથી છુટીને પચમ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે કે જ્યાં તેની સાદિ અનત સ્થિતિ થાય છે—ફરીને ત્યાંથી પાછું આવવાનું નથી, કાળજી કે સંસારના કારણજૂત કર્મોના આત્મતિક વિનાશ થયેલો હોય છે અન્યાય બાધ અને અવિનાશી સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળા પ્રાણીઓએ જેનું મૂળ અહિંસા છે એવા સદ્ધર્મનું આરાધન કરવું, કેમકે દયામૂળ સર્વજનકથિત ધર્મનું આરાધન કર્યા સિવાય પ્રાણીને શિવસુખની પ્રાપ્તિ અન્ય પ્રકારે યર્થ શકતી નથી જો પ્રાણીને એવા અપ્રતિમ સુખની ઈચ્છા હોય તેણે તે ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધવે, શાત મુદ્ધારસમા ઝીલવું, તત્ત્વદર્શી થવું અને અહર્નિશ કર્મક્ષય કરવાને માટે વત્પર રહેવું, જેથી પરિણામે મનોવાહિત સિદ્ધ યર્થ શકે આ બાગતમા જેમ કરકંકણને જોવા માટે આદર્શની જરૂર હોતી નથી તેમ કોઈ પણ અન્ય દુષ્ટાતની જરૂર નથી માફ દુષ્ટાતજ બસ છે મારી પોતાની જ એ સબધમાં લતિઅનુભવથી બાની થયેલી છે અને તમે પણ તે સર્વ જોઈ શકો છો ” ચોથા ઉલ્લાસની બાવીશમી ઢાળ મનના ઉલ્લાસથી મોહનવિશ્વજીએ કહી છે. ૧૬-૨૩

હુહા.

- જિનવાણી અભિરસ શ્રવણ, પાત્ર ભરી ભરી ચંદ્ર;
પાઈ ચિદ્દેશની ભણી, કર્યો ઘણો સાનંદ. ૧
- રોમ રોમ ઉલસિત થયાં, વાઘ્યા રંગ વૈરાગ;
પામી અવસર વીનવે, જિનજીને મહાભાગ. ૨
- વિજનનીએ મુજ પશુ કર્યો, ફિર્યો નટોને સંગ;
મકરંધજધુઅ કર ચઢ્યો, થયો નર સુગિરિ પ્રસંગ. ૩
- કપટ કર્યું કિમ હિંસકે, કિમ સિંહલસુત રોગ;
પટરાણીથી કિમ થયો, મુજથી ફિરિ સંયોગ. ૪
- એહ કથા મુજ આશ વો, પ્રભો ત્રિજગદાધાર;
તુમ સમ કુણ મિલશે વળી, સંશયનો હરનાર. ૫
- થયા થશે ને થાય છે, જે જે જગત સ્વભાવ;
તે પ્રભુથી છાના નહીં, તુમે ભવસાગર નાવ. ૬
- એવી નૃપની વિનતિ, અવધારી અરિહંત;
ચંદાદકના પૂર્વ ભવ, એમ ઉપદિશે અનંત. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણેની સુનિસુમત પરમાત્માની અમૃતસમાન દેશના સાંભળીને ચંદ્રરાજા વિગેરે સર્વ સભા અત્યંત પ્રસન્ન થઈ, વૈરાગ્યે વાસિત થઈ અને યથાશક્તિ મત નિયમ શ્રદ્ધા કરવા તત્પર થઈ. તે પ્રસંગે ચંદ્રરાજાએ ઉભા થઈ પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે—“હે પરમાત્મન્! મને કયા કર્મવડે વિમાતાએ કુકડો કર્યો? કયા કર્મથી નટોની સાથે હું ભમ્યો? કયા કર્મથી પ્રેમલાલચીના હાથમાં હું ગયો અને કયા કર્મથી સિદ્ધગિરિ સંયોગથી પાછો મનુષ્ય થયો? હિંસક મંત્રીએ કયા કર્મથી આણું પ્રણામ કપટ કર્યું? કનકંધવજને કયા કર્મથી કુદનો વ્યાધિ થયો? આ મારી પટરાણી ગુણાવળીથી કયા કર્મવડે પાછો મારો સંયોગ થયો? આ હકીકતના કારણે જાણવાની મારા મનમાં અત્યંત અભિલાષા છે અને તે આપના સિવાય બીજા કોઈ કહી શકે તેમ નથી. ત્રણ જગતના ત્રણ કાળના ભાવ આપ સમયે સમયે જાણો છો. આપનાથી ત્રણ જગતમાં કંઈ પણ છાનું નથી, માટે હે ભવસમુદ્રમાં પ્રવહણુ સમાન પ્રભો! એ હકીકત કૃપા કરીને કહો.”

આ પ્રમાણેની ચંદ્રરાજાની વિનતિ સાંભળીને સુનિસુમતસ્વામી પરમાત્માએ તેના પૂર્વભવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહી બતાવ્યું: ૧-૭

લાળ રડ મી.

(ગ્હો ગ્હો ગ્હો રહો વાહવા—એ દેશ.)

જંબુદ્વીપના ભરતમાં, વૈદર્ભદેશ પ્રસિદ્ધ લાલ રે; વાસુગે નિજ શિરે
જેહને, મણિ માનીને લીધ લાલ રે. ૧ જયો જયો જ્ઞાન જિણુંદનો, વિધિ હરિ
હરનો રયો નાણુ; લાં સકળ ચરણ ગજચરણમાં, થાય નિમગ્ન પરિમાણુ. લાં
જં ૨ તિહાં નગરી તિલકાપુરી, મદનપ્રભ જિહાં ભૂપ; લાં તસ અરિ ગિરિ-
હરીએ વસે, જિમ જળ ગ્રીષ્મે કૂપ, લાં જં ૩ કમળમાળા તસ ગેહની, જેહની
સ્તુતિ ન કરાય; લાં એહની દેહની સામ્યતા, મેહની તડિતે થાય. લાં જં ૪
તિલકમંજરી તેહની સુતા, સુરતરૂમંજરી જેમ; લાં ક્રીધો બાળપણાથક્રી,
વૈશ્ણવ મતથી પ્રેમ. લાં જં ૫ ધર્મ અધર્મ જાણે નહીં, ન ગણે ભક્ષ અભક્ષ;
લાં દ્વેષ વહે જિનધર્મથી, એહ મિથ્યાત્વ પ્રત્યક્ષ લાં જં ૬ ચંદન વિમુખી
મક્ષિકા, થાયે મતિને ભૂલ; લાં તો શું કાંઈ ઘટી ગયું, ચંદન કેરું મૂલ. લાં
જં ૭ કિણુહી તેમ કુમતિએ, નિંદો જે જિનધર્મ; લાં જિનમતનું બિગડ્યું
કિશ્યું, સાહ્યું તે આંધે કર્મ. લાં જં ૮ મધ સીંચી જીમ વિપક્ષતા, નૃપપુત્રી
વધે તેમ; લાં લાગે ન જિનમત વાસના, લસણુમેં મૃગમદ જેમ. લાં જં ૯

લાળ રેવીશમીનો લાવાર્થ.

"આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં વૈદર્ભ નામે દેશ છે. વાસુકિ નામે જાણે પોતાના
માથે મણિ હોય તેમ તેને ત્યાંના રાજાએ તેને લીધી છે જેમ જાધા પગો હાથીના પગ
પાસે નકામા છે તેમ પ્રજ્ઞા, હરિ અને હરણુ જ્ઞાન જેના જ્ઞાન પાસે અંશ માત્ર છે
એવા જિનેશ્વર ભગવાનનું જ્ઞાન જયવંતુ વર્તે ત્યાં તિલકાપુરી નામે નગરી છે
અને મદનપ્રભ નામે રાજા છે તેણે શત્રુ ભાત્રનો પગજય કરેલો છે. તે રાજાને
કમળમાળા નામે પટરાણી છે, તે વિદ્યત જેવી ક્ષતિવાળી છે તેને કદપવૃક્ષની મંજરી
જેવી તિલકમંજરી નામે પુત્રી છે, પરંતુ તેને બાળપણથીજ મિથ્યાધર્મ ઉપર પ્રેમ છે,
ભક્ષ્યાભક્ષ્યનાં વિવેક જાણતી નથી અને જૈનધર્મની સાથે દ્વેષ વહન કરે છે, પરંતુ જેમ
માખી ચંદનવૃક્ષથી વિમુગ્ધ રહે છે તેથી કાંઈ ચંદનવૃક્ષની કિંમત ઘટતી નથી, પણ તે
ચંદનવૃક્ષની સુગંધનો લાલ રોગથી ગડતી નથી, તેમ અચુક માણસ જૈનધર્મ ન માને
તેથી તેની કાંઈ ક્ષતિ થતી નથી, પણ તે માણસ તેના લાલ રોગવવાથી જનશીળ રહે છે
અને કર્મબંધ કરે છે. મદિરાથી સીંચેલી વિપક્ષતા જેમ વૃદ્ધિ પામે તેમ તે રાજપુત્રી વૃદ્ધિ
પામી છે, પરંતુ લસણુમા જેમ કસ્તુરીની સુગંધ ન આવે તેમ તેના અતઃકરણમાં કિચિત્
પણ જિનમતની વાસના ઉત્પન્ન થઈ નહિ. ૧-૯.

પુત્રી મુખ્યુદ્ધિ પ્રધાનની, રૂપમતિ અભિધાન; લાં સાથે કર્યું સ્તનપાનને, સમ-
કિત રસનું પાન. લાં ૪૦ ૧૦ કલ્પલતા પીયુષથી, વાધે તિમ વધે તેહ; લાં
સાધ્વી સંગતિથી થયો, શાસ્ત્રાભ્યાસનો સ્નેહ. લાં ૪૦ ૧૧ જીવાદિક નવતત્ત્વના,
ધાર્યા હૃદયે ભેદ; લાં જિનપૂજાદિકને વિષે, ન ધરે મનમાં ખેદ. લાં ૪૦ ૧૨
સાધુ તથા સાધ્વી પ્રતે, જે વહોરાવે આહાર; લાં તો મંત્રીની પુત્રિકા, ભોજ-
નથી વ્યવહાર. લાં ૪૦ ૧૩ ભૂપસુતા મંત્રીસુતા, એક દિન લિખિત પ્રભાવ;
લાં બાળકીડા કરતાં થકાં, બિહુને હુઓ મિલાવ. લાં ૪૦ ૧૪ અળગી જે
એક એકથી, એકે ક્ષણે કોઇ બય; લાં તો તે બિહુ બાળા પ્રતે, કલ્પ થઇને
વિહાય. લાં ૪૦ ૧૫ પ્રેમવશે તિણ પુત્રીએ, કીધો રહસ્ય વિચાર; લાં કિમ કરી
બનશે આપણે, પરણે ભિન્ન ભરતાર. લાં ૪૦ ૧૬ એક પિઉ આપણે પરણવો,
એ તુજ મુજ સંકેત; લાં મોહને ઢાળ ત્રેવીશમી, ચોથે ઉદ્ધાસે સહેત. લાં ૪૦ ૧૭

દહા

એક વર વરવાનો કર્યો, બિહુએ ચિત્ત દહાવ;

વધી સુરંગી ગોઠડી, અથ ન રહ્યો અટકાવ. ૧

પ્રથમ ન જાણી સચિવની, પુત્રાએ વશ નેહ;

જે શિવમતની રાગિણી, છે નૃપપુત્રી એહ. ૨

હવે બીજી મુખ્યુદ્ધિ પ્રધાનની રૂપમતી નામે પુત્રી છે અને જેણે સ્તનપાનની
સાથેજ જિનમતનું પાન કરેલું છે. અમૃતના સિંચનથી જેમ કલ્પલતા વધે તેમ તે વૃદ્ધિ
પામેલી છે. તેને સાધ્વીની સંગતિ થવાથી શાસ્ત્રાભ્યાસમા વૃદ્ધિ થઇ છે નવતત્ત્વાદિકનું
સ્વરૂપ તેણે જાણ્યું છે અને જિનપૂજાદિક ધર્મકરણીમાં નિરંતર તત્પર રહે છે સાધુ-સાધ્વીને
આહારાદિ વહોરાવે છે અને ત્યારપછીજ તે ભોજન કરે છે. ૧૦-૧૨

અન્યદા પૂર્વભવના સંગ્રંધથી રાજપુત્રી અને પ્રધાનપુત્રીને પરસ્પર મળવું થયું તેમાંથી
જાણેને એટલા બધા સખીપણા થયા કે એક ક્ષણ પણ એકબીજાથી વિખુટી રહી શકે નહિ
એક ક્ષણ પણ જે જુદી પડે તો કલ્પ જેવડી ઢાળે એમ થયું એક દિવસ તે જાણેએ
વિચાર કર્યો કે—‘આપણે પરસ્પર આવો અપ્રતિમ સ્નેહ છે તે જુદા જુદા વરને વરશું
તો શી રીતે ટકી શકશે ? માટે આપણે એક વરનેજ વરવું.’ આ પ્રમાણેનો દૃઢ નિશ્ચય
કર્યો હેતુપૂર્વક ચોથા ઉદ્ધાસની ત્રેવીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી ૧૩-૧૭

દહાનો ભાવાર્થ.

આવો પરસ્પર સ્નેહગ્રંથ કરતા મંત્રીપુત્રીને પ્રથમ જાળ ન પડી કે રાજપુત્રી તો
મિથ્યાધર્મ ઉપર પ્રીતિવાળી છે એ વાતની એને ધીમે ધીમે જાળ પડી અને તે જિનમત

રહેતે રહેતે ઓળખી, આચરણે અત્યંત;	
પૂરી જિનમત દેખિણી, અવગ્રણે ભરી અનંત.	૩
પણ નાણે કદીએ મુખે, સચિવસુતા સુવિરોપ;	
જાણે રખે ફાંટો પડે, પ્રીતમાંહે લવલેશ.	૪
આવે ગુરૂણી સાધવી, મંત્રીપુત્રી આગાર;	
રૂપમતી તવ સૂજતો, વહોરાવે આહાર.	૫
વિધિપૂર્વક કરે વંદના, જાણે ખિડકીત્યાંહિ;	
એમ નિરખી નૃપ અંગત, અણખ વહે મનમાંહિ.	૬
બેસાડી મંત્રીસુતા, ભણે નૃપખાળા તામ;	
નિદે સાધ્વીને ઘણું, દિજરાગી નિકામ.	૭

ઢાળ ૨૪ મી.

(તે તરિયા ભાષ તે તરિયા-એ દેશી.)

માન તું બહેની મુજ શીખડલી, મત જાણીશ કોઈ ઠાગો રે; રૂડું કહિતાં
જો તહારા મનમાં, ભુંડું લાગે તો લાગો રે. માં ૧ એ તો અજ્ઞાન અતિ નિર-
લજ્જા, એહનો સંગ ન કરીજે રે; એહવી અશુચિને આપણે મંદિર, પેસવા પણ
નવિ દીજે રે. માં ૨ બાહિરથી દિસે બગધ્યાની, પણ મનમાં હુવે કપટી રે;

ઉપર દ્રેષ ધરનારી છે એમ પણ તેના સમજવામાં આન્ય; પરંતુ તે વિચક્ષણ હોવાથી
તેણે તે વાત મોઢે આણી નહીં-મનમાં સમજીને બેસી રહી. કારણ કે મોઢે લાવવાથી
પરસ્પરના ફનેહમાં ભંગ પડ્યો એમ તેને લાગ્યું. હવે મંત્રીપુત્રીને ત્યાં તો સાધ્વીઓ
આહાર તિમિતે આવે છે, એટલે રૂપમતી તેને ભક્તિપૂર્વક વંદના કરીને વહોરાવે છે અને
પછી ઘરના દ્વાર સુધી પાછળ જાય છે, એ જોઈને રાજપુત્રી પોતાના મનમાં ઈર્ષા કરે છે.

એક દિવસ મંત્રીપુત્રીને પોતાની પાસે બેસાડીને રાજપુત્રીએ તેની પાસે સાધ્વીની
કેટલીક નિંદા કરી. ૧-૭

ઢાળ ચોવીશમીના ભાવાર્થ.

તે બોલી કે—“ મારા કહેવાથી તને સાફ લાગે કે માફ લાગે પણ હું તો કહું છું
કે આ આર્યાઓ બહુ નિર્લજ્જ હોય છે, એઓ સગ કરવા લાયક નથી, એવા અપવિત્ર
શરીરવાળીને આપણા ઘરમાં પેસવા દેવી ન જોઈએ એટો બહારથી બગધ્યાની જેવી લાગે

ધૂતી દેવે આપણને એ તો, નાંખી ભૂકી ચપટી રે. માં ૩ હીંડે એહવી થઇ
મસમુંડી, નહીં એહવી ધૂતારી રે; મોહોમાંહે સંભેડા લગાડે, જેવી કલહાગારી
રે. માં ૪ ઢાપાનગારીએ ઢાપાં કરીને, સવળી નારી ધૂતી રે; નગરીની નારીઉં
એહથી, રહી નથી અછૂતી રે. માં ૫ શાતા પૂછે લટપટ મોડે, નયણાં રાખે હેઠી રે;
જાણીએ જઈ કેદારે મિત્રી, કાંકણ પહિરી ખેડી રે. માં ૬ ગૃહવાસે નવિ ઉદર
ભરાણું, ત્યારે શીશ મુંડાવ્યું રે; લાલચ માટે તુજને આણે, સાહમું આવી
ભણાવ્યું રે. માં ૭ આપણ રૂડા કુળની પુત્રી, એહને પગે કિમ અડીએ રે; દેખી
પેખીને એમ સજની, કુપકમાંહિ ન પડીએ રે. માં ૮ એહવી ભેળી ચાર મળે
તો, નગર વસાવે ફેરી રે; હાથમાં ઘાલી જોળી ભાજન, ભટકે શેરી શેરી રે. માં
૯ માગી ખાયે ફાંદ પંખાળે, માંડ વધારે કાયા રે; તેં જે એહને કીધી ગુરૂણી, કરમ
ઉઠ્ય કોઈ આયા રે. માં ૧૦ એક દિન જોતું નવિ વહોરાવે, ધર ધર ભુકું ખોલે રે;
વળી તાહરા સાતે પરિયાના, ઉભા ઉખેળા ખોળે રે. માં ૧૧ એહની છાયાએ
ઉભા રહું તો, હું તો પાપે ભરાઉં રે; ઇહાં તો એહને આવવા નહીં દઉં, એહતું
કાંઈ ન ધરાઉં રે. માં ૧૨ એ કોઈની ન હુઈ નવિ હોવે, વાઈ છું તે સાઈ રે;
જેહની સંગતિ કોઈને ન ગમે, તે સંગતિ નહીં વાઈ રે. માં ૧૩ એમ નિંદા

છે, પણ અંતરમાં તો મહા કપટી હોય છે. તે આપણી ઉપર ભુરકી નાખીને આપણને ધૂતે
છે. એક બીજાની સાચી ખોટી વાતોના સાધા કરી કલ્પના કરાવે છે, આપણી નગરીમાં પણ
એમણે ઘણી સ્ત્રીઓને ધૂતી છે. આપણને શાતા પૂછી, મીઠું જોલી લોળવે છે અને જાણે
'સો ઉદર ભારીને મીનીનાઈ પાટે જોડા હોય' તેવો દેખાવ કરે છે. ઘરમાં જ્યારે પેટ ન
ભરાણું ત્યારે માથું મુંડાવીને સાધ્વી થયેલ છે અને સારા સારા ખાનપાનની લાલચથી તને
સામી ભણાવવા આવે છે પણ આપણે કુળવાનની પુત્રીઓએ તો તેનો સંગજ કરવો ન
જોઈએ એવી ચાર લેખી ધાય તો ખીલું નગર વસાવે કે ઉજ્જડ કરે તેઓ હાથમાં જોળી
લઈને ઘરે ઘરે ભટકે છે અને ખાઈ પીને પેટ પંખાળે છે. આવી આર્યાને તે શુરૂણી કરી
તે કાંઈ ઠીક કર્યું નથી. એક દિવસ જો તું નહીં વહોરાવે તો જગ્યાએ જગ્યાએ તારૂં
વાંકું ખોલશે અને આગલા પાછલા કૈંક ઉખેળા ઉખેળશે, માટે મને તો એની છાયાએ
ઉભાં રહેતાં પણ પાપ લાગે એમ જણાય છે, તેથી હું તો તેને અહીં આવવા દેવામાં
રાજ નથી એ સાધ્વીઓ કોઈની યથ નથી અને યવાની નથી, તેની સંગત કોઈ કરતું
નથી અને હું પણ તેટલા માટેજ તને વાઈ છું" ૧-૧૨.

આ પ્રમાણે રાજપુત્રી કહી રહી એટલે રૂપમતી જોલી કે—“હે ખડેન ! તમે આ
શું જોશો છો ? શું સમજીને આવી નિંદા કરો છો ? એ તો પાપ મહાવ્રત નિરતિચારપણે

સાધ્વીની નિસુણી, બોલે મંત્રી બેઠી રે; રે બહેની ભારી ગુરૂણીને, નિપટ કાં નાખે ઉછેટી રે. માં ૧૪ સૂધા પંચ મહાવ્રત પાળે, આલે નિરતિચારે રે; એ તો સંવેગસરોવર હંસી, ન કરે લોભ કિવારે રે. માં ૧૫ હું તો એહના એક અક્ષરની, એસિંગલ નવિ થાઉં રે; એ ગુરૂણી ઉપકારની ઉપર, હું બલીહારી જાઉં રે. માં ૧૬ મુજને જો એહના અવગુણ ભાસે, નરકમાં ઠામ ન હોવે રે; તું જો એહનું વિરહ કહે છે, મેલ તે એહનો ધોવે રે. માં ૧૭ ગુરૂણીએ માહરી પશુતા ટાળી, નારી એળે આણી રે; થાજે એહનું કલ્યાણ અહોનિશિ, અવિચળ એહની વાણી રે. માં ૧૮ એહની ચેલી હું જનમ જનમની, છે પરમેશ્વર શાખી રે; ઢાળ ચોવીશમી ચોથા ઉદ્યાસે, મોહનવિજયે ભાખી રે. માં ૧૯

દુહા.

પ્રણમ્યાયોગ્ય પ્રવર્તિના, પુણ્યપાત્ર છે એહ;	
બાધ એમ નવિ નિંદિયે, એહથી ધરીએ નેહ.	૧
જો એ ઋપિણી નિંદિયે, પુણ્યમૂળ કુમળાય;	
તટિનીતટ તરૂંમૂળ જીમ, સહિજે વિલયે જાય.	૨
તે દિન એમ કહી અતિક્રમ્યો, ગદ્ય નૃપપુત્રી ગેહ;	
બીજે દિન આવી વળી, મંત્રીગૃહ સસનેહ.	૩

પાળે છે. લોભ તો એના અગમાજ નથી. એનો સવેગરૂપ મરોવરને ક્રીનારે હંસલી જેવા છે. એના એક અક્ષરની પણ ઓર્શીગણ હું ધર્મ શકું તેમ નથી. એનો મારા ઉપર પરમ ઉપકાર છે મને જો એના અવગુણ આવે તો મારો નરકમાંજ વાસ થાય, અને તું જો એની નિંદા કરે છે તે એના મેલ ધુએ છે મને તો એમણે પશુ મટારીને મનુષ્ય કરી છે. ‘એનું અહોનિશ કલ્યાણ થજો’ એમ હું અતઃકલ્પથી ઈચ્છુ છું. હું તો એની જનમ જનમની ચેલી થવા ઈચ્છું છું.” મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્યાસની ચોવીશમી ઢાળ કહી ૧૩-૧૯.

દુહાનો ભાવાર્થ.

સાધ્વી નમસ્કારપૂર્વક લાકિત કરવા યોગ્ય છે, માટે તેની નિંદા કહી પણ કરવી નહીં એવા ઉત્તમ સાધ્વીની નિંદા કરવાથી મહાપાપના ભાજન થવાય છે, અને આપણું પુણ્યરૂપ વૃક્ષ કરમાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે વાતો કરીને નૃપપુત્રી પોતાના સ્થાનકે ગઈ, તે દિવસ અતિક્રમ્યો. બીજે

ખિહુ સહીઓ કીડા કરી, બેઠી મંદિર બાર;	
મોયે સુતા અમાત્યની, નિજ મોતીનો હાર.	૪
કર્ણઝાલી ખહુ મોલની, મૂકી થાળિમાંહિ;	
ખિહુ સજની વાતો કરે, ક્ષિણ ઘાલે ગળે બાંહિ.	૫
આવી સાધ્વી વહોરવા, થયો જામ મધ્યાન;	
પાય પ્રણમી મંત્રી સુતા, પડિલામે પકવાન.	૬
ધૃત લેવા ગૃહમાં ગઈ, મોતીઝાલી ઉવેખ;	
સાધ્વીથી નૃપ પુત્રીએ, કરી કુબુદ્ધિ વિશેષ.	૭

ઢાળ ૨૫ મી.

(સુણ ખહેની પીઉડો પરદેશ—એ દેશી)

મંત્રીપુત્રી ધૃત સાધ્વીને, ભાવે ચઢી વહોરાવે રે; ગુરૂણીજી ભલે ગેહ પધાર્યા,
એ દિન લેખે આવે રે. મંં ૧ તુમ જેહવાને મુખે વવરાયે, વસ્તુ તે ગણીએ
લેખે રે; જે કોઈ જગમાં હોવે અજ્ઞાની, તે તુમ ગુણને ઉવેખે રે. મંં ૨ એહવે
અણખીલી નૃપપુત્રી, નયણા માંડી આડી રે; સાધ્વીની સાડીને પલવટ, ઝાલી લેઈ
વિલગાડી રે. મંં ૩ રૂપમતીએ વળી સાધ્વીએ, કપટ કળા નવિ જાણી રે; ખડકી

દિવસ પાછી તે મંત્રીપુત્રી પાસે આવી તે વખતે મંત્રીપુત્રી મોતીનો હાર પરોવતી હતી.
તે ખહુ કિમતી હતો તેને થાળીમાં મૂકી બંને જણીઓ આનંદ કરતી હતી, વારે વારે તે એક-
બીજાના ગળે હાથ પણ નાખતી હતી, એવામાં મધ્યાહ્ન થયો એટલે સાધ્વી વહોરવા
પધાર્યા મંત્રીપુત્રી હર્ષિત થઈને વહોરાવવા ઉઠી, તે વખતે મોતીની ઝાલ પરોવતી હતી તે તેણે
મોતીના ધાળમાં નૃપપુત્રી પાસે મૂકી. સાધ્વીને પકવાન વહોરાવીને ઘી લેવા માટે તે
ઘરની અંદર ગઈ એટલે રાજપુત્રીએ કર્ણબૂધણ લઈ લીધું અને વધારે કુબુદ્ધિ બતાવી ૧-૭.

ઢાળ પચીસમીના ભાવાર્થ.

હવે અમાત્યની પુત્રી ઘી લાવીને ઘણા ભાવપૂર્વક સાધ્વીને વહોરાવતી પોતાના
આત્માને ધન્ય માનવા લાગી જે વસ્તુ આવા સુપાત્રમાં પડે તેજ લેખે છે એમ માનવા
સાથે જે અજ્ઞાની આવા સાધુ-સાધ્વીના ગુણોની ઉપેક્ષા કરે છે તેમનો જન્મજ અલેખે
છે એમ તે માનવા લાગી

હવે તે વખતે નૃપપુત્રીએ સાધ્વી ઉપર ઇર્ષ્યાથી પેદી મોતીની ઝાલ પરોવેલી ધાળમાં
પડી હતી તે સાધ્વી અને મંત્રીપુત્રી બંને ન જાણે તેમ સાધ્વીના વસ્ત્રને છેડે બાધી દીધી,
તેની કપટબુદ્ધિ કોઈના જાણવામાં ન આવી ૧-૩ રૂપમતી તો સાધ્વીને દ્વાર સુધી પહોંચાડીને

લગણ પહોંચાડી ગુરૂણી, સચિવસુતા હિત આણી રે. મંં ૪ પાછી હાર પરાવા બેઠી, થાળમાં ઝાડી ન દીડી રે; એ હાંસુ' ન કરે નૃપકન્યે, હાંસી અવર શું નીડી રે. મંં ૫ ઝાડી બીજી પણ દ્યો જોઈએ તો, શું કરશે એક રાખી રે; છેતરશે પણ નવિ છેતરાઈ, ન ગળાશે છવતી માખી રે. મંં ૬ કહે નૃપપુત્રી મુણુ તું બહેની, મેં નથી દીધી હાંસી રે; એહવી હાંસી ન કરે કોઈ, થાયે જોહથી વિખાસી રે. મંં ૭ ઝાડી તો તાહરી ગુરૂણીએ લીધી, નયણે નિરખી મેં તો રે; હસતે હસતે માહરે માથે, ચોરી નાખી તેં તો રે. મંં ૮ ચોરે કોઈ પકડાયે કોઈ, ઉલટી ગતિ કોઈ તાહરી રે; તાહરા સમ મેં લીધી હોય તો, વિનતિ માન તું માહરી રે. મંં ૯ બોલી સચિવસુતા નિમુણીને, નૃપકન્યાને નિહોડી રે; મુજ ગુરૂણીને કલંક તું દેતી, રહે બાઈ તું અણુબોલી રે. મંં ૧૦ લેવા દેવા પાપે તાહરે, એહથી એવડો શો આં-ટો રે; અઘટિત કહેતાં તુજ જીભડીએ, કાંઈ ન લાંગે કાંટો રે. મંં ૧૧ તૃષ્ણ પણ એ ન લિયે અણુદીધું, શું કરે ઝાલીને લેઈ રે; એણે તો પરિહારી મહી દીધા, મણિ માણિકની પેઈ રે. મંં ૧૨ એ વ્રતધરણી સૂધી કરણી, એહનો ભ્રમ કો નાણે રે; ચોળી વાડવ ભમતા સરખા, રખે એહને કરી જાણે રે. મંં ૧૩ એહના ઉપશમ-

પાછી વળી, પછી મોતીનો ધાળ હાથમાં લીધો એટલે તેમાં પરાવેલી મોતીની ઝાલ ન લીધી. તેણે નૃપપુત્રીને કહ્યું કે—“આમાંથી તમે ઝાલ લીધી જણાય છે તે લાવો, એમ હાંસી શું કરો છો? તમારે જોઈતી હોય તો આ બીજી પણ દ્યોને. તમારાથી મારે વધારે શું છે? એમ તમે છેતરો છો પણ હું છેતરાઈશ નહીં, આમ કંઈ છવતી માખ ગળાશે નહીં.” રાજપુત્રી બોલી કે—“હું એવી હાંસી કરું નહીં કે જેમાં પરિણામે ખેદ ઉત્પન્ન થાય. મેં તારી ઝાલ લીધી નથી, પણ જ્યારે તું ઘી લેવા અંદર ગઈ ત્યારે તારી ગુરૂણીએ લઈ લીધી છે, તે મેં નજરોનજર જોઈ છે, પણ તને દુઃખ લાગે માટે હું બોલી નથી, પણ તેં તો મારે માથે ચોરી નાખતાં વિચારજ ન કર્યો આ તો ‘ચોરે કોઈ અને પકડાય કોઈ’ એવું થયું. બાકી મેં લીધી હોય તો મને તારા સોગન છે. તું મારા ઉપર બીલકુલ શંકા રાખીશ નહીં” રૂપમતી બોલી કે—“અરે બહેન! મારી ઝાલ તેં ન લીધી હોય તો ભલે, પણ તું મારી ગુરૂણી ઉપર જોડું કલંક સામાટે મૂકે છે? એવાં વચન બોલવાં કરતાં વગરબોલી રહેતી હોય તો શું જોડું છે? તને વગર લેવેદેવે મારી ગુરૂણી સાથે શું દ્રેષ જાગ્યો છે કે તું તેના આવા અઘટતા અવર્ણવાદ બોલે છે? આવું બોલતાં તારી જીભ કેમ અટકી પડતી નથી? જે એક તૃષ્ણ વગરદીધું ન લેય તે ઝાલ કેમ લેય અને તેને લઈને શું કરે? એણે તો ધરના મણિ માણેક તણને દીધા લીધી છે. ૪-૧૨. એ મહા ઉત્તમ વ્રતને ધારણ કરનારા છે. ઉત્તમ કરણીમાં લયલીન છે. એની ઉપર શંકા પણ ઠાઈને આવે તેમ નથી. એમને તું ભાગટા જોગી કે પ્રાણજ્વાલિકાની જેવી ભટકતી

ભૂપણ આગળ, એ ભૂપણ કિણ ગણતીરે; એહવી મહાસતીઓની વાતો, કહીએ નહીં અણખનતી રે. મંં ૧૪ ધન સાહસું નવિ જોયે થુકી, પગલાં માંડે ભુંધ થુકીરે; નવિ દીઠ કોઇ મતની ટુંકી, મંં તુજ જેવી અચૂકી રે. મંં ૧૫ ન્યાસ-રીયે પણ ગાંઠ ન રાખે, જાયે તિવારે આખે રે; હાથ ન ઝાલે દીધા પાખે, તો તું ધમ કાં ભાખે રે. મંં ૧૬ કહે નૃપપુત્રી રૂપમતીને, જો કહ્યું મારું ન માને રે; આ-પણ બિહું વસતીએ એહની, જઈને જોઈએ છાને રે. મંં ૧૭ એ પાસે જો ઝાલી લેઈ તો, મુજ સાખારી દીજે રે; આપણ વાત એ સાચી કીજે, જિમ મુજથી તું પતીજે રે. મંં ૧૮ તે બેહુ કન્યા સાધ્વી વસતી, આવી હસતી હસતી રે; ઢાળ પચવીશમી મોહને ભાખી, ચોથે ઉઘાસે ઉઘસતી રે. મંં ૧૯

હુહા.

ધર્યાપથિકી પાંડક્રમી, સાધ્વી ક્રિયાપાત્ર;
આલોએ છે ગોચરી, બોજન ભાડામાત્ર. ૧

એહવે તે બિહું કન્યકા, આવી વસતી મઝાર;
સચિવ સુતાએ સાચગ્યો, વદનાદિ વ્યવહાર. ૨

મુહડે દેઇ મુહપતિ, સાધ્વી કહે તિવાર;
બાહિર બેસો બેહુ તમે, કગ્ગો છે આહાર. ૩

જાણીશ નહિ વળી એના ઉપશમરૂપ ભૂપણ પામે આ ભૂપણ કોણ ગણત્રીમા છે ? એવી મહાસતીઓની વાતો તો કરી શકાય તેમજ નથી એ ધનની સામે તો થુકતા પણ નથી, અને એક પગ માટે છે તો તે પણ જોઈ પ્રમાણને માટે છે એના સખધમા આવી અઘટિત વાત કરનાર તો મે તાગ જેવી કોઇ દીઠીજ નથી એ લુગડે પણ ગાંઠ રાખતા નથી, માગી લાવે છે ત્યારે ખાચ છે અને કોઈના દીધા વિના કાર્પણ હાથ ચાલતા નથી તો એ મારી ઝાલ લે નહિ, માટે તારૂં કહેવું તદ્દન ખોટું છે ” ૧૩-૧૬

રાજપુત્રી બોલી કે—“ તુ વધારે શા માટે બોલે છે ? આપણે બન્ને તેના ઉપાશ્રયે જઈએ અને હું તને તેને લુગડે બાંધેલી ઝાલ મેળવી આપુ તો મને ખરી કહેજે ” મંત્રી-પુત્રીએ તે વાત કબુલ કરી અને તે બન્ને ઉપાશ્રયે આવી ચોથા ઉલ્લાસની ઉલ્લસિત પચીશમી ઢાળ મોહનાવજયજીએ કહી ૧૭-૧૯

હુહાનો ભાનાર્થ

ત્યા સાધ્વી ધર્યાવહી પરિસ્થિતીને ગોચરી આગોવતા હતા તે બન્ને અદર ગઇ મંત્રીપુત્રીએ વદનાદિ વ્યવહાર બજાવ્યો, એટલે મોઢે મુહપતિ રાણી સાધ્વી બોલ્યા કે—

અક્ષર જે લેવો હોયે, તો પડખો ઘડી એક;

આજ કરંતા એપણા, અસુર થયું છે છેક. ૪

મંત્રીપુત્રી તત્કાણે, જઈ બેઠી એકંત;

નૃપપુત્રી જાયે નહીં, હિયડે કપટ અનંત. ૫

બાહિર બહેની કિમ ગઈ, કામ છે વસતીમાંહિ;

આણી આલયમાં ફરી, સચિવસુતા ગ્રહી બાંહિ. ૬

સાધ્વી મન સંશય ધરે, એમ કેમ બેહુ એહ;

આજ તો કોઈક વાતનો, દીસે છે સદેહ. ૭

દાળ ૨૬ મી.

(કોઈ રાખે ૨, અર સુબટ કોઈ રાખે ૩.—જો દેશી.)

બોલી નૃપની પુત્રિકા રે, અજ્ઞાન મુણ મુજ વાણી રે; કહું છું એકાંતે
તુજને રે, રાખ તું તાહરું પાણી રે. કોઈ કોઈને રે, કહું કલંક ન દેશો રે. ૧ એ
આંકણી. એહવું તુજને વહોરવું રે, કિણ ગુરૂણીએ ભણાવ્યું રે; ગોચરી કરતાં
ચોરવું રે, એહવું ઉદય કિમ આવ્યું રે. કો. ૨ વૃત લેવા ઘરમાં ગઈ રે, રૂપમતી
એમ ભોળી રે; લીધી જાલી તેં એહની રે, તેહવે ભરતાં ઝોળી રે. કો. ૩ દીડી
નયણે માહરે રે, પણ હું તો નવિ ચોતી રે; ત્યારે જે જણત એવડું રે, તુજને જાવા
ન દેતી રે. કો. ૪ નહીં તો હું રથાને કહું રે, થઈને મુખની ફેરી રે; પણ તુજ

જરાવાર બહાર બેસો, અમારે આહાર કરવો છે, આને ગોચરી લાવતાં મોડું થયું છે, તમારે
અક્ષર લેવો હશે તો હું ઘડી પછી આપીશ. ” આ પ્રમાણેનાં શુરૂણીનાં વચનથી રૂપમતી
ઉપાશ્રય બહાર નીકળી એટલે રાજપુત્રી તેને કહે કે—“બહાર કયાં જાય છે, કામ તો અંદર
છે. ” એમ કહી તેને પાછી અંદર ઘસડી ગઈ. સાધ્વી તે બંનેનું આવું ધાંધલ જોઈ શંકાણા
કે ‘ આને આમ કેમ કરે છે ? શું કાંઈ નવીન છે ? ’ ૧-૭

દાળ છવીશમીના ભાવાર્થ.

એટલામાં તો રાજપુત્રી બોલી કે—“ હે સાધ્વી ! તમને આવું વહોરવાનું કંઈ શુરૂણીએ
શીખવ્યું છે કે વહોરતા જવું અને સાથે ચોરતા પણ જવું. આ મારી સખી ધી લેવા ઘરમાં
ગઈ ત્યારે તમે તેની મોતીની જાલ ઉપાડી લીધી છે, તે મેં મારી નજરે જોઈ છે, પણ
હું મારી સખીને દુઃખ લાગે તે માટે બોલી નથી. જો હું આમ જાણતી હત તો તરતજ
તેને કહી દેત. માટે હવે આની જાલ પાછી આપી દો, કેમકે આ તમારી જોડીએ મારે

ચેલીએ માહરે રે, માથે ચડાવી ચોરી રે. કોં ૫ બહેની ભુંડુ રખે માનતી રે, તે માટે હું ન બોલી રે; પણ હવે ઘર ઘર તાહરો રે, દેઈશ પડદો બોલી રે. કોં ૬ સાધ્વી કહો એમ કાં કહે રે, રે મુઘે અન્નણ્યું રે; મેં તો વિના આહારથી રે, બીભું કાંઈ નથી આણ્યું રે. કોં ૭ સંશય હોય તો સુખે ભુઓ રે, એ ત્રિપણીએ ઝોળી રે; ઝાલી કિસી વળી હું કિસી રે, એ મુજ ન ખપે બોળી રે. કોં ૮ નૃપપુત્રી રોષે ચઢી રે, ન કર અન્નજે મુજ ખોટી રે; આપ ભલી સન્નિધે કહું રે, મુજ બહિનીની અકોટી રે. કોં ૯ માંડિ માંડિ ઝોળી ભુએ રે, નૃપપુત્રી સુપ્રસિદ્ધિ રે; સાડીએ વળગાડી જિહાં રે, ઝાલી તિહાંથી લીધી રે. કોં ૧૦ આપી સચિવપુત્રી પ્રત્યે રે, સાધ્વી ભણી અવહેલી રે; આજ પછે તું એહને રે, ખેસીશ માં કહું ભેળી રે. કોં ૧૧ રૂપમતી કહે નૃપસુતે રે, એ સવિ કરણી તાહરી રે; કદીયે ચોરી કરે નહીં રે, ભદ્રક ગુરૂણી માહરી રે. કોં ૧૨ ગુરૂણીજ એહતું કહું રે, રખે મનમાંહિ આણો રે; એ છે મિથ્યાત્વી એહમાં રે, નથી સમજણ એક દાણો રે. કોં ૧૩ પય પ્રણમી ગુરૂણીતાણ રે, રૂપમતી ગૃહે આવી રે; નૃપપુત્રી ઘણીએ કળા રે, કીધી પણ નવિ ફાવી રે. કોં ૧૪ હવે આલોચે પ્રવર્તની રે, નૃપપુત્રીએ કયું કાયું રે; પણ નગરીના

માથે ચોરી નાખી ત્યારે અણછટકે મારે બોલવું પડ્યું છે એ વસ્તુ તત્ત આપી દેશો તો બીજી કોઈ જાણુશે નહીં, અને વિલગ કરગો તો હું શહેરમા જઈ તમારી ચોરી પ્રકટ કરીશ ” ૧-૬ સાધ્વી તેના આવા વચનો માલગીને ગભરાઈ ગયા તે બોલ્યા કે—“ અરે તમે રાજપુત્રી થઈને આવું અસત્ય શું બોલો છો ? હું તો કાંઈ લાવી નથી જોવું હોય તો આ તર્પણી, પાત્રા, ઝોળી જોઈ ત્યો તમારી ઝાલ કેવી અને હું કેવી ? અમારે એ વસ્તુ ખપેજ નહીં ” રાજપુત્રી રોષ ચડારીને બોલી કે—“ એમ શા માટે બેવરાવો છો ? સીધા થઈને આપી દો ” પણ સાધ્વી અન્નણ્યા હોવાથી કથાથી આપે ? એટલે રાજપુત્રીએ જ્યાં વળગાડી હતી ત્યાંથી અકોટી (ઝાલ) કાઢીને રૂપમતીના હાથમા દીધી, અને સાધ્વીની હીલણા કરતી સતી બોલી કે—“ હવે પછી આવોની સગત કરીશ નહીં ” રૂપમતી કહે કે—“ આ કર્તવ્ય બધા તારાજ છે, એ શક વિનાની વાત છે આમા આ સાધ્વી બીલકુલ જાણુતાજ નથી એ તો મહા ભદ્રસ્વભાવી છે, તે કદી ચોરી કરેજ નહીં ” પછી ગુરૂણીજ પ્રત્યે તેણે કહ્યું કે—“ આપ આના બોલ્યા કે ક્યાં માયું જોશો નહીં એ મિથ્યાત્વી છે અને જનમતની દેખી છે, તેથીજ તેને આવી દુર્ભતિ સૂજ છે ” ૭-૧૩ જ્યાં પ્રમાણે કદી ગુરૂણીને શાત કરી ત્યાંથી જન્ને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા રાજપુત્રીએ ઘણી ભારે કળા કેળવી, પણ તેનું પરિણામ તેનું ધાર્યું આનું નહીં

અહીં તે જન્નેના ગયા પછી સાધ્વીને પારાવાર ખેડ થયો તેણે નાણું કે—“ આ વાત શહેર બધામા વિખાર પામશે અને ગજપુત્રીનું કહ્યું કોણ નહીં માને ? મારે હવે આવા

લોકને રે, હિયડે વસશે સાચું રે. કોં ૧૫ રોષવશે તિહાં સાધ્વીએ રે, લીધો નિજ
ગળે ફાંસો રે; ચારિત્રિયા પણ ક્રોધથી રે, ન વિચારે નિજ વાંસો રે. કોં ૧૬ પાડોશણ
સુરસુંદરી રે, આવી તત્ક્ષણ દોડી રે; ફાંસો સાધ્વી કંઠથી રે, કરણ આણી
છોડી રે. કોં ૧૭ આહાર કરાવ્યો પાડોશણે રે, શ્રમણીને સમજાવી રે; સાધ્વી પણ
સમજ કરી રે, સમતાને ધર આવી રે. કોં ૧૮ સંયમ પાળે ભાવથી રે, અનુભવ
વિભવ વિલાસે રે; ભાખી ઢાળ છવીશમી રે, મોહને ચોથા ઉઘાસે રે. કોં ૧૯

હુહા.

ખિહું કન્યાને પરસ્પરે, અહર્નિશ વચન સંવાદ;
જિનમત રૌવીમતતણો, આલ્યો જાય વિવાદ. ૧
કોઇ કોઇના ધર્મને, માને નહીં લગાર;
ખિહુંએ અવસરે સાચવે, નિજનિજના આચાર. ૨
એહવે નૃપ વૈરાટનો, જીતશત્રુ વડવીર;
સુરસેન તેહનો તનુજ, સુગિરિ સમ વડવીર. ૩
તેણે મંત્રી મોકલ્યો, જિહાં તિલકાપુર નાહ;
કરવા તિલકમંજરીથકી, સુરસેન વિવાહ. ૪

કલકલુક્ત જીવનવડે જીવણ શા કામનુ ? ' આમ વિચારી રોપના વશથી તેણે ગળે ફાંસો
ખાધ્યો ' ચારિત્રિયા પણ રોપના વશથી અકર્તવ્ય કરી નાખે છે. ' આ હકીકતની
તરતર ઉપાધ્યના પાડોશગા રહેનારી સુરસુંદરી નામની સ્ત્રીને ખમર પડી એટલે તેણે
ત્યા આગળ આવીને ફાંસો છોડી નાખ્યો, સાધ્વીજીને સાવધ કર્યા, શાત કર્યા અને ઘોળન
કરાવ્યું પછી સાધ્વી પણ સમજ્યા અને પાછા મમતાના ઘરમા આવી નિરતિચાર ચારિત્ર
ખાળવા લાગ્ય આવા મહા માહા દુષ્કર્મથી રાજપુત્રીએ મહા નિવિડ કર્યોનો બધ કર્યો.
મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉ વાસની છવીશમી ઢાળ કહી ૧૪-૧૯

હુહાનો ભાવાર્થ

રાજપુત્રી અને મંત્રીપુત્રીને નિરતર જિનમત અને રૌવીમતને અગે વિવાદ આલ્યા કરે
છે એકબીજાના ધર્મને તેઓ જરાપણ માનતી નથી અને યોગ્ય અવસરે પોતપોતાના
ધર્મના આચારને જાનને જાળીએ જાળવે છે તેમા જૂલ આવવા દેતી નથી ૧-૨

એવે અવસરે વૈરાટના ગળ જિતશત્રુએ પોતાના પુત્ર સૂરસેનના વિવાહ માટે
તિલકમંજરીની માગણી કરવા તિલકાપુરીના રાજા પાસે પોતાના મંત્રીને મોકલ્યો, મંત્રીએ
રાજાને હકીકત નિવેદન કરી રાજાને તે વાત પસંદ પડી, એટલે તેણે પુત્રીને એકાતે

પૂછે જનક સુતા પ્રતે, પાણિગ્રહણ સ્વરૂપ;
હરખિત થઈ પુત્રી કહે, તાતને વચન અનૂપ.

૫

ને મંત્રીની પુત્રકા, વર એ વરે સુભણ;
તો માહરે પણ એહ વર, વરવો કરે પ્રમાણ.
અમે બિહું બાળાપણ્યકી, કીધો છે સકેત;
મળી બિહું જણીએ એક વર, વરવો વધતે હેત.

૭

ઢાળ ૨૭ મી.

(કાયાપુર પાટણ રચડો—એ દેશી.)

આપણા પ્રકૃતપુરૂષ પ્રતે, ભાષે મકરધ્વજ રાય રે; આળ્યો છે સચિવ
વૈરાટથી, કરીએ તસ કવણ ઉપાય રે. આં ૧ માહરી તાહરી પુત્રીએ, મન ધર્યો
એક ભરથાર રે; કહે તો બિહુનો એક વરથકી, કરીએ વિવાહ નિરધાર રે. આં
૨ નૃપ ભણી તામ મંત્રી કહે, તેડો વૈરાટ વકીલ રે; લગ્નનો દિવસ નિરધારીએ,
માહરી નથી કોઈ ઢીલ રે. આં ૩ તેડો વૈરાટનો મંત્રવી, નૃપ કહે આણી ઉચ્છાહ રે;
મેળવ્યો અમે સુરસેનથી, બિહું સુતા કરો વિવાહ રે. આં ૪ લગ્નનો દિવસ
નિશ્ચય કરી, આવળે મંત્રી વૈરાટ રે; જાઈ જીતરાત્રુને વિનવ્યો, પાણિગ્રહણ તણો.

પૂછ્યું. રાજપુત્રીએ અત્યંત આનંદપૂર્વક પોતાના પિતાને કહ્યું કે—“ મારી સખી મંત્રીપુત્રી
ને એ વરને પસંદ કરે તો અમે જાને તેને વરીએ, કારણ કે અમે જાને જાણ્યાવસ્થામાં
અર્યત હેતપૂર્વક એક વરને વરવાનો સકેત કરેલો છે. ” ૩-૭

ઢાળ સત્તાવીશમીના ભાવાર્થ.

રાજાએ તરતજ મંત્રીને જાણાવ્યો અને વાત કરી કે ‘ જો તમારી પુત્રી આ વરને
પસંદ કરે તો જાનેને સાથે વિવાહ નક્કી કરીએ ’ મંત્રીએ કહ્યું કે ‘ ખુશીથી તે પ્રમાણે
નક્કી કરો, એમાં મારે કાંઈ વાધો નથી. ’ એટલે તુરતજ વૈરાટના મંત્રીને જાણાવીને મકર-
ધ્વજરાજાએ કહ્યું કે ‘ અમે મારી અને મંત્રીની જાને પુત્રીઓનો વિવાહ તમારા રાજ-
પુત્ર શૂરસેન સાથે કરવાનું કબુલ કરીએ છીએ ’ આવેલ મંત્રી તે વાત સાંભળી બહુ
ખુશી થયો અને પછી પ્રવીણ જ્યોતિષીને જાણાવી વિવાહ દિવસ નક્કી કરી, મકરધ્વજ-
રાજાની રજા લઇને તે વૈરાટ ગયો અને પોતાના ગજાને તમામ હકીકત નિવેદન કરી તે
પણ બહુ ખુશી થયા ૧-૫

ધાટરે. આં ૫ દોય ગોરીતણો વાલહો, થાયશે કુંઅર સુરસેનરે; જાન બહુ માન હુંતી સજી, ઉજળી સાગર ફેનરે. આં ૬ આવીઓ તુરત તિલકાપુરી, સુરસેન વરરાજરે; નૃપસુતા મંત્રીપુત્રી વરી, મનતણાં સીધલાં કાજરે. આં ૭ બિંહુ સુસરે મિળી દાયજો, દેઈ મજ વાજી રથ જોયરે; તુરત સંમેડી લેઈ સાસરે, નૃપતિમંત્રી-સુતા દોયરે. આં ૮ કંત સાથે બિહું આવીયો, નગર વૈરાટ મઝારરે; સાસુએ સઘ વહુરો ભણી, સોંપ્યો ગૃહતણો ભારરે. આં ૯ વિલસે મુખ વિષયના કંતથી, તે બિહું વાધતે વેશરે; કદીએ લોપે નહીં કુળવધુ, સાસુ સસરાનો નિર્દેશરે. આં ૧૦ પણ બિહું માંડોમાંડે હુવે, વચન વિવાદ કોઈ વારરે; ચિત્ત ન મિલે એક એકનું, દોહિલો શોક વ્યવહારરે. આં ૧૧ શોકથી શૂળી રૂડી કહી, નહીં ઈલાં મીન ને મેપરે; બેહુ જો બહિન સગિઉં હુવે, તોહી પણ વહે દેષરે. આં ૧૨ દોય કોઈ એક વસ્તુનો, ચિત્તમાં ધરે અભિલાષરે; એહજ કારણ વૈરનું, છે બહુ શાસ્ત્રની શાખરે. આં ૧૩ શોકનો સંબંધ દોહિલો, કલહ કરતાં દિન જાયરે; બોલે મોસા ને કોસે ધણું, રોપ હીયડે ન સમાયરે. આં ૧૪ જેહને દોય

પછી મોટા આડંબર સાથે સાગરના ક્ષીણ જેવી ઉજળી જાન જોડીને વૈરાટના રાજ સુરસેનકુમાર સહિત તિલકાપુરીએ આવ્યા આનંદથી વિવાહ થયો. રાજાએ અને મંત્રીએ હાથી, ઘોડા, રથ, સેવકો, વસ્ત્રાભૂષણો વિગેરે પુષ્કળ દાયજો આપ્યો. તે સર્વ લઈને વૈરાટકુમાર જાનને સ્ત્રીઓ સહીત વૈરાટનગરે આવ્યો. સાસુએ જાનને સ્ત્રીઓ ઉપર ગૃહભારનું આદેશ પણ કર્યું. તે જાનને વહુ પણ સાસુ સસરાની મર્યાદા બાળવતી-ગૃહકાર્ય સંભાળતી પોતાના પતિની સાથે આનંદથી સુખલોભ લોભવવા લાગી ‘કુળવધૂનું એ કર્તવ્યજ છે.’ ૬-૧૦

આ પ્રમાણે જાનને સ્ત્રીઓ આનંદથી રહે છે પણ તેમને પરસ્પર ઘણી વખત વાદવિવાદ થયા કરે છે. ધર્મને અગે એકબીજાના ચિત્ત મળતા નથી વળી હવે તો શોકયનો વ્યવહાર પરસ્પર થયો છે એટલે ચિત્ત જુદા પડવાનું બીજું પણ કારણ મળ્યું છે. લોકો ‘શોકય કરતાં શૂળી પણ સારી’ એમ કહે છે તેમા કાર્ય જોટું નથી કારણ કે જોકે જે સગી બહેનો હોય તોપણ એક પતિને વરવાથી તેમના વચ્ચે અપૂર્વ દેષ જાગે છે કોઈપણ એક વસ્તુની જે જણને સરખી અભિલાષા થાય ત્યારે વૈર ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહેતું જ નથી કારણ કે એક વસ્તુ એક સાથે બેના ઉપલોગમા આવી શકતી નથી અને એક વખત કલહ ઉત્પન્ન થયો એટલે પછી તેને ચિન્તન મળતું જ નાય છે. શોકયનો સંબંધ જગતમાં કનિષ્ઠમા કનિષ્ઠ છે તેમા પરસ્પર સ્નેહનો અંશ પણ હોતો નથી, છતાં બહેન કહીને બોલાવાય છે. તેઓ એક બીજાને જુદા કલહ આપે છે, મહેલુ મારે છે અને દેષ વધારે છે ૧૧-૧૪.

હુવે કામિની, તાસ ફેકટ અવતાર રે; ઇશ પણ પાર્વતી જાનહવી, આદરી ભમેય સંસાર રે. આં ૧૫ મુરનૃપ મેમલુખે થકો, બિહું ભણી રાખે સમાન રે; જાળવે ચિત્ત બિહુંએ તણાં, જેમ તંબોળી નિજ પાન રે. આં ૧૬ ચોથે ઉલ્લાસે સત્તા-વીશમી, મોહને વર્ણવી ઢાળ રે; ભવિકજન ચિત્ત દેઇ સાંભળો, આગળ વાત રસાળ રે. આં ૧૭

દુહા.

તિલકમંજરીના તાતને, રમતી કિણે આખેટ;	
કાખર એક પરદીપની, આવી કિધી ભેટ.	૧
શ્યામ શિખા નયણાં અરણ, ચંચા કનક સમાન;	
પાંખો વિચ વિચ સિત અસિત, વાણી પીયુષ પાન.	૨
કાવ્ય કથા દોહા ભણી, ઘણી મુરંગી દેહ;	
રીઝયો ભૂપતિ પંખિણી, રાખી સોવનગેહ.	૩
પુત્રીને રમવા ભણી, ચૂકી પુર વૈરાટ;	
તિલકમંજરી હરખી ઘણું, દેખી પંખણી ઘાટ.	૪

કર્તા કહે છે કે-જે પુરુષને જે સ્ત્રી હોય તેનો અવતારજ નિષ્કૃણ છે, દુઃખમય છે, ઉપરથી સુખનો દેખાવ માત્રજ છે. જુઓ શિવે પણ પાર્વતી અને ગંગા જેને અંગીકાર કરી તો પછી તેને પરિભ્રમણ કરવું પડ્યું. શૂરસેન રાજકુમાર તો તંબોળી જેમ પોતાના પાનને એકસરખી રીતે જાળવે તેમ જાનને સરખી રીતે જાળવે છે, પણ જે કાટો પવનથી ઉઠ્યા નીચો થાય તેને સરખો રાખવા કોણ સમર્થ થઈ શકે? એટલે જાનને જોઈ 'વધતું' પડ્યા કરે છે. મોહનવિનયજીએ ચોથા ઉલ્લાસની સત્તાવીશમી ઢાળ વર્ણવી. હે ભવિકજન! તમે ધ્યાન દઇને સાંભળો. આગળ રસવાળી વાત આવે છે. ૧૫-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ

અહીં તિલકાપુરીમાં તિલકમંજરીના પિતાને કોઈ પારધીએ પરદીપથી આવેલી નવીન જાતની કાખર પકડીને ભેટ કરી. તે કાખરને માથે કાળી શિખા હતી, લાલ નેત્ર હતી, સુવર્ણ જેવી આંખો હતી, જે પાંખો વચ્ચે વચ્ચે કાળી ધોળી હતી, વાણી અમૃત જેવી મધુર હતી. વળી તે કાવ્ય, કથા, દુહા વિગેરે શીખેલી હતી, એટલે તે જોતીને અન્યના મનનું બહુ પ્રકારે રંજન કરતી હતી રાજા તે કાખરની વાણીથી બહુજ પ્રસન્ન થયો. પછી તેણે સોનાની સળીવાળા પાંજરામાં તેને રાખીને પોતાની પુત્રીને રમવા માટે વૈરાટ નગરે મોકલી તિલકમંજરી પણ તેને જોઇને બહુજ ખુશી થઈ ૧-૪

સદા રમાડે તેહને, પોપે નવલ આહાર;
નાપે રૂપમતી પ્રતે, રમવાને કોઈ વાર. ૫

રૂપમતી માગે યદા, કહે નૃપપુત્રી એમ;
પીયર હુતિ પંખિણી, તું ન મંગાવે કેમ. ૬

માહારે તાતે મોકલી, એ રમવાને કાજ;
પિયરથી મંગાવતાં, કિમ આવે તુજ લાજ. ૭

હાળ ૨૮ મી.

(ગગ સોજ. ગામેરી.)

મંત્રી હુહિતા અતિ વિલખાણી, શોકલડીને મોસે રે; પણ ભોળી
મનમાં નવિ જાણે, વિણસે જે કારજ રોપે રે. ૧ જાણે રે નહીં કોઈ કર્મની
ગતિને, એ આંકણી. કાખર એક મંગાવવા કારણ, પિયર મુક્યો કાગળીઓ રે;
મંત્રીએ પુત્રીનાં અક્ષર વાંચી, શોક સંબંધ અટકળીઓ રે. જા. ૨ વનમાં
ગીરમાં પુરમાં કાખર, જોઈ પણ નવિ લાધી રે; તાત વિચારે નહીં મુકું તો,
ન રહે સુતાની બાધી રે. જા. ૩ કોસી પંખિણી એક કર આવી, નીલે વરણે
રૂડી રે; અણજણ્યો અળગાથી જાણે, એહ છે જે સુંદર સુડી રે. જા. ૪ કંચન

હવે તિલકમંજરી તે કાખરને નિરંતર રમાડે છે, તેને નવી નવી વસ્તુ ખવરાવે છે
અને એકલી આનંદ મેળવે છે. રૂપમતીને એક ક્ષણ પણ રમવા આપતી નથી રૂપમતી
માગે તો કહે છે કે ' તું તારે પિયરથી શામાટે મંગાવતી નથી ? મને મારા પિતાએ
મોકલી છે તો તને મંગાવતાં શું લાજ આવે છે ? ' ૫-૭

હાળ અઢાવીશમીના ભાવાર્થ

મંત્રીપુત્રી રૂપમતી આવાં વચનો સાંભળીને ખડબળ વિલખી ધર્ષ, પરંતુ કાંઈક ભોળી
હોવાથી તેણે વધારે રોષ કર્યો નહીં, તેણે જાણ્યું કે રોષ કરવાથી કાર્યનો ઉલટો વિનાશ થાય છે.

અન્યથા તેણે કાખર મંગાવવા માટે પોતાના પિતાની ઉપર કાગળ લખ્યો તે પત્ર
વાંચીને મંત્રીએ શોકયના સંબંધની અટકળ કરી અને તેજ કારણથી મંગાવ્યાનું ધાર્યું.
પછી તેણે વનમાં, પર્વતમાં, નગરમાં અનેક જગ્યાએ એવી કાખરની શોધ કરાવી પણ તેવી કાખર
તો કોઈ કેદાણે મળી શકી નહીં. મંત્રીએ વિચાર્યું કે જો હું નહીં મોકલું તો પુત્રીને દુઃખ
ધશે, એટલે તેણે એક કોસી જાતની પક્ષીણી વણમાં લીધી અને દૂરથી જોતાં મુડીજ લાગે ૧-૪
તેવી સુંદર ગળી તેને સોનાના પાંજરામાં રાખીને પુત્રી ઉપર મોકલાવી. રૂપમતી તેને

પિંજરમાંહે ઘાલી, પુત્રીને પોહોચાડી રે; રૂપમતીએ પિંજરથી કાઢી, ખોળે લેઈ રમાડી રે. જાં ૫ રાખે પિંજર જતન કરીને, રક્ષક એક તસ રાખ્યો રે; દાસીએ તિલકમંજરીને જઘને, લેઈ પંખીણીનો ભાખ્યો રે. જાં ૬ શોકે પીયરથી પંખીણી અણાવી, નિસુણી રોપ ભરાણી રે; પારકી આંજિ દેખી ન શકે, અહો કાંઈ અકહ કહાણી રે. જાં ૭ કોઈદિન શોક ખેહુ મિલી ખેઠી, નિજ નિજ પંખી વખાણે રે; કોસી નાણી પણ જાણીએ આણ્યો, વીંછી ચઢાવી છાણે રે. જાં ૮ એક કહે મારી કાખર રૂડી, એક કહે મુજ કોસી રે; જિમ એક ગ્રાહક આવે વિલગે, પાડોશી ખેહુ ડોશી રે. જાં ૯ કહે ખેઉ જણીઉં જોઈએ કેહની, પંખિણી મીઠું ખોલે રે; વાદે ચઢીઉં હેઝ્યો પરડી, નિજ નિજ પિંજર ખોલે રે. જાં ૧૦ કાખર જિમ ખોલે નર વાણી, તિલકમંજરી તિમ કુદે રે; રૂપમતી ખોલાવે કોસી, જેહ છે પિંજર જુદે રે. જાં ૧૧ ખોલાવે પણ કિમહી ન ખોલે, નરની વાણી કોસી રે; રૂપમતીએ મનમાં જાણ્યું, એતો કુટરી ફોસી રે. જાં ૧૨ ખીજવે શોકડ રૂપમતીને, કાંઈ હસાડે પડોસી રે; માહરી કાખર

જોઈને ખહુ રાજ થઈ. તેને પાંજરામાંથી કાઢી ખોળામાં ખેસાડીને રમાડવા લાગી. તેને જાળવવા એક માણસ રાખ્યો, અને તેનું સારી રીતે જતન કરવા લાગી કોઈ દાસીએ જઘને આ વાત તિલકમંજરીને કરી. તે વાત સાંભળીને તિલકમંજરીને ઘણો રોપ ઉત્પન્ન થયો. તેણે માન્યું કે—‘ મારી ધર્મથીજ તેણે પંખીણી પીયરથી મંગાવી. ’ કર્તા કહે છે કે ‘ જુઓ ! શોકચની તો અકથ કહાણી છે કે જે ખીજનું સુખ કે ખીજનો આનંદ જોઈ શકતીજ નથી. તેના હૃદયમાં ધર્માનન સળગ્યાજ કરે છે. ’ ૫-૭

એક દિવસ જન્મે જણીએ પોતપોતાની પંખીણીને લઈને સાથે બેઠી છે, અને પોતપોતાની પંખીણીનાં વખાણ કરે છે. કર્તા કહે છે કે—‘ રૂપમતીએ આ કોસી આણી નથી, પણ છાણે ચઢાવીને વીંછી આણ્યો છે. ’ એક કહે કે મારી પંખીણી રૂડી છે અને ખીજ કહે કે મારી પંખીણી રૂડી છે. એમ બોલતાં જન્મે જણીએ વાદે ચડી અને સામસામી હોડ કરી કે ‘ જુઓ કેની પંખીણી મીઠું ખોલે છે ? એટલા ઉપરથી તેની પરીક્ષા થશે. ’ પછી તિલકમંજરીએ પોતાની કાખરને બોલાવી એટલે તે તો બધી વાતે પ્રવીણ હતી એટલે ઘણું મીઠું વાક્યો બોલી તેથી તિલકમંજરી કુદવા લાગી. રૂપમતીએ પોતાની કોસીને ઘણી બોલાવી પણ તે શું બોલે ? મનુષ્યની ભાષાજ તે બહુતી નહોતી તો મીઠું મીઠું કયાંથી બોલે ? એટલે રૂપમતી ખહુ ખેદાણી. તેણે બહુજું કે ‘ આ મારી પંખીણી તો માત્ર ઉપરથીજ કુટરી છે એટલુંજ છે, ખીજું કાંઈ નથી ’ ૮-૧૨ પછી તિલકમંજરી રૂપમતીને ખીજવવા લાગી કે ‘ આમ પાડોશીએને શમાટે સતાવે છે ? કયાં મારી કાખર અને કયાં તારી

ઉપર ઉવારી, નાંખું એહવી કોસી રે. જાં ૧૩ રૂપમતી હતી ઘણુંએ કાહી,
પણ પંખીથી રોધી રે; આગળ ભાવી કોઇ ન સમજે, કુણ જાણી કુણ જોશી રે.
જાં ૧૪ રક્ષકે કહી ઘણુંએ વારી, વાત તું ન કર કુમોસી રે; તો પણ રૂપમ-
તીએ કોસીની, પાંખો નાંખી ખોસી રે. જાં ૧૫ જોર ન આદ્યું કાંઈ પંખીનું,
સોળ પહોર દુઃખ પાવી રે; પોહોતી પરભવ આર્તધ્યાને, સ્ત્રી અવતારે આવી રે.
જાં ૧૬ ગિરિ વૈતાલ્યે ગગનવલ્લભપુર, પવનવેગ નૃપધન્ય રે, વેંગવતી રાણીની
કુખે, તે કોસી ઉત્પન્ન રે. જાં ૧૭ વીરમતી તિણે પુત્રી પ્રસવી, બહુ કોડે હુલ-
સાવી રે; વીર નૃપતિને આભાપુરીએ, આનંદે પરણાવી રે. જાં ૧૮ અપમ્બર-
હત્ત વિદ્યાએ સાધી, ક્રીધું રાજ્ય મુસાખી રે; અઠ્ઠાવીશમી ચોથે ઉદ્ધાસે, મોહને
દાળ એ ભાખી રે. જાં ૧૯

હહા.

રૂપમતીની દાસીએ, આણી મન ઉપગાર;

સંભળાવ્યો કોસી ભણી, મહામંત્ર નવકાર. ૧

કોસી બાહિર પરઠવી, રૂપમતી મન આપ;

પંખી વધ ક્રીધા તણો, માંડ્યો પશ્ચાતાપ. ૨

કોસી ? એવી કોસી તો હજારે ભારી કાળર ઉપરથી એવારી નાખું. ' આવાં તિલકમં-
જરીનાં અભિમાનનાં વચનો સાંભળીને રૂપમતી ઘણી સમજીને કાહી હતી, છતાં પોતાની
પંખીણી ઉપર તેને અત્યંત રોષ આવ્યો તેના રક્ષકે રૂપમતીને બહુ રીતે સમજાવી કે
તમે આ ગિચારી પંખીણી ઉપર શામાટે રોષ કરો છો ? તેમાં એનો શું દોષ છે ? '
આ પ્રમાણે બહુ રીતે વાર્યા છતાં પણ રોષમાં આવેલી રૂપમતીએ કાંઈ પણ વિચાર ન
કરતાં તે પંખીણીની પાંખો જોઈ કાઢી. નિરપરાધી પંખીણીનું કાંઈ જોર આદ્યું નહીં તે
સોળ પહોર પર્યંત દુઃખ ભોગવી આર્તધ્યાને મૃત્યુ પામીને મનુષ્યપણે જન્મી, એટલે તે
વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ગગનવલ્લભ નગરના રાજા પવનવેગની રાણી વેંગવતીની કુક્ષીમાં
પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે તેના જન્મ થયો. વીરમતી નામ પાડ્યું
અને આભાપુરીના વીરસેન રાજાની સાથે તેના પિતાએ તેને પરણાવી. તેણે અપ્સરાઓ
પામેથી વિદ્યાઓ મેળવી અને પોતાના પતિના વિરહે આભાપુરીનું રાજ્ય તે ભોગવવા લાગી.
મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની અઠ્ઠાવીશમી દાળ કહી ૧૩-૧૯

હહાના ભાવાથ

રૂપમતીની દાસીએ કોમીને અંત સમયે નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો અને તે મરણ પામી
એટલે તેને ગોચ્ય સ્થાને પરઠવી. ત્યારપછી રૂપમતીને પશ્ચીવધ સંભળી અત્યંત પશ્ચાન્નાપ

તિલકમંજરી મિથ્યાત્વિણી, જન્મથી દુષ્ટ સ્વભાવ;	
કોસિક ગતિ દીઠે વધ્યો, જિનમત નિદા દાવ.	૩
રેરે રૂપમતી નિસુણુ, એહવો તુજ જિનધર્મ;	
મુખે પોકારે છે દયા, એહવાં કરી કુકર્મ.	૪
પંખી વધતાં પાપીણી, કિમ આલ્યા તુજ હાથ;	
હું તો કદિએ નવિ હણું, એહવા જીવ અનાથ.	૫
શોકતણે વચને લહ્યો, રૂપમતી વિપવાહ;	
વાઘ્યો બેહુ શોકયો ભણી, નિજ નિજ ધર્મ વિવાહ.	૬
વારે ઘણુંએ વાલહો, તિમ વિમણીઉ થાય;	
જિમ પાવક જવાળા વધે, જિમ જિમ વૃત સીંચાય.	૭

ઢાળ ૨૯ મી

(બાપડલી ૨ જીભડલી તુ । નહિ બોલે મીઠુ—એ દેશી)

રૂપમતી ઘણુંએ પસ્તાવે, કોસીને દુઃખ દેઈ; પણ ક્રીધુ અણક્રીધુ' ન
હોયે, ના ન કહાયે કેઈ રે. ૧ બાપડલા રે જીવડલા તુ કરજે કામ વિમાસી. એ

થવા લાગ્યો તિલકમંજરી તો મહા મિથ્યાત્વી હતી, દુષ્ટ સ્વભાવવાળી હતી એટલે તેને તો આ પ્રમાણેની કેામીના મરણની હકીકતથી બોલવાનો લાગ મળ્યો તેણે તે નિમિત્તે જિનમતની ઘણી નિંદા કરી અને રૂપમતીને કહેવા લાગી કે—“ જોયો તારો જિનધર્મ ! જેમા મોઢે દયા દયા પોકારાય છે અને કાર્ય તો આવા થાય છે ! અરે પાપિણી ! તને આવી નિરપરાધી પખીણીને મારતા દયા કેમ ન આવી ? તારા હાથ કેમ આલ્યા ? હું તો કદી પણ એવા અનાથ જીવની હિંસા ન કરૂં. ” શોકયના આવા વચનોથી રૂપમતીને અત્યંત વિષવાદ થયો અને પોતપોતાના ધર્મ સંબંધી વિવાદ વૃદ્ધિ પામ્યો તેનો પતિ તે જન્મને ઘણું વારે પણ તેથી ઉવટો અગ્નિમા ઘી હોમ્યાની જેમ તેમની દેખજવાળા વધતીજ જતી હતી કોઈ રીતે તે જન્મને શાત થતી નહોતી ૧-૭

ઢાળ ઓગણત્રીશમીના ભાવાર્થ

રૂપમતી પોતાના મનમા કોસીને મારીને ઘણું પસ્તાવા લાગી પણ એકવાર વગર વિચાર્યું કાર્ય કરી નાખ્યા પછી તે ક્યું ન ક્યું થતું નથી તેથીજ વિચક્ષણ મનુષ્યો વગર વિચાર્યું કોઈ પણ કાર્ય રહસ્યવૃત્તિએ કરી નાખતા નથી કર્તા અહીં જીવને શિખા મણ આપે છે કે—“ હે જીવ ! તુ જે કર તે વિચારીને કરજે, તારા કાર્યથી તને નવા કર્મ

આંકણી. વિહડે જાતું આવતું વિહડે, કર્મ એ કરવત કાશી રે. બાં ૨ રૂપમતી
 જે મંત્રીપુત્રી, પંખી પાતિક પૂરી; પણ છે જિતમતની આરાધક, નહીં કોઈ
 વાતે અધુરી રે. બાં ૩ પૂરવ દેશે આલાનગરી, વીરસેન ધૃતધરણી; ચંદ્રચંદ્રા
 પણ અધિકી સુંદર, ચંદ્રાવતી તસ ધરણી રે. બાં ૪ ભોગવી જીવિત
 પૂરણ રીતે, રૂપમતી કોઈ દિવસે; આલાએ ચંદ્રાવતી ઉદરે, રૂંડે રિખે
 નિવસે રે. બાં ૫ પૂરણ માસે અંગજ પ્રસંગે, ચંદ્ર નામ તસ દીધું; કરો વિધે
 અથવા કરો અવિધે, ન મિતે ધર્મ જે કીધું રે. બાં ૬ હુતો જે કોસીતણે
 રખવાળો, તે થયો સુમતિ પ્રધાન; જે પંખીની કરૂણા આણી, એ તસ રૂળ
 અમલાન રે. બાં ૭ જે પોશાલતણી પાડોશણ, સુરસુંદરી હિતકરણી;
 તેહ થઈ નૃપચંદ્ર એ તાહરી, પ્રથમ ગુણાવળી ધરણી રે. બાં ૮ રાજસુતા જે
 તિલકમંજરી, હુંતિ મિથ્યાપચ્છી; વિમલપૂરીએ ભૂપતિપુત્રી, થઈ તે પ્રેમલા-
 લચ્છી રે. બાં ૯ અજળ જીવ થયો કનકધ્વજ, પૂરવ રોષે કોઢી; કોઈ
 અજ્ઞાની કિમપિ ન જાણે, કર્મતણી ગતિ પોઢી રે. બાં ૧૦ ધાવ એ કપિલા
 જીવ કાખરનો, જેણે વઢવાડ લગાડી; નટવર જીવ છે સુરસેનનો, પરણ્યો જે બેહુ

ખંધાશે અને તેને ચેહતાં પાછાં ખીજાં ખંધાશે, એટલે કાશીના કરવતની જેમ તે તો જતાં
 અને આવતાં જાંને વખત વેરશે-નિડંબના પમાડશે. 'રૂપમતીએ જો કે આ એક કાર્ય
 અઘટિત કરી નાંખ્યું, પરંતુ તે જિતમતમાં પ્રવીણ હોવાથી પશ્ચાતાપાદિવડે તે કર્મને
 ઘણું ક્ષીણ કરી નાંખ્યું અને જીવેદ દાળી પુરૂષવેદ ખાંધો. સાંધી આયુ પૂર્ણ થયે મરણ
 પામી આલાપુરીના વીરસેન રાજની ચંદ્રાવતી નામની રાણીની કુક્ષીમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થઈ.
 અનુક્રમે જન્મ થયો; એટલે ચંદ્રકુમાર નામ પાડ્યું. તે હે રાજ ! તમે પોતે થયા
 'નિધિપૂર્વક' કે અવિધિએ કરેલી પણ ધર્મ નિષ્ફળ જતો નથી.' ૧-૬

કોસીનો રક્ષક હતો તે મરણ પામીને હે ચંદરાજ ! તમારો સુમતિ નામે પ્રધાન થયો.
 પંખીણીની અંત અવસ્થાએ તેણે માત્ર કરૂણા આણી હતી તેનું શુભ ફળ તેને પ્રાપ્ત થયું.
 અને સાધ્વીના ઉપાશ્રયની પાડોશણ જે સુરસુંદરી નામે હતી જેણે સાધ્વીનો ગળાફાંસો ફર
 કર્યો હતો તે મરણ પામીને હે ચંદરાજ ! તમારી રાણી ગુણાવળી થઈ. રાજપુત્રી
 તિલકમંજરી જે મિથ્યાદષ્ટિ હતી તે મરણ પામીને પ્રેમલાલચ્છી થઈ. સાધ્વીનો જીવ
 મરણ પામીને કુષ્ટિ કનકધ્વજ થયો. 'અજ્ઞાની જીવો કર્મની ગ્રાહ ગતિને બાણતા નથી,
 પણ તેનું કેવું પરિણામ આવે છે તે જુઓ.' ૭-૧૦. કાખરનો જીવ, કપિલા ધાત્રી થયો કે જે
 કાખરના ભવમાં પરસ્પર કલેશનું નિમિત્ત થઈ હતી. આ ભવમાં પણ તેણે નિમિત્તપણે કામ
 કર્યું છે. સૂરસેન કુમાર જે રાજપુત્રી અને મંત્રીપુત્રીનો સ્વામી હતો તે મરણ પામીને

લાડી રે. આં ૧૧ રૂપમતીની પૂર્વે દાસી, તેહ થઈ નટખાળા; કર્મપ્રવાહ જેણે
દિશે આલ્યા, ન ગણે નદી કે નાળા રે. આં ૧૨ કુદીનો હિંસક જે મંત્રી, તે
કાબર રખવાળો; પાર ન આવે પૂરવલવનો, જિમ ગહીલીનો ગવાળો રે. આં
૧૩ શ્રી મુનિસુવ્રત જિનજીએ ભાખ્યા, ઇમ પૂરવલવ સહુના રે; આભાપતિ
સમજ સમજ તું, કહીએ તુજ કિંબહુના રે. આં ૧૪ પાંખો ઉખેડ્યાનો કોસીએ,
લીધો વૈર પ્રસિદ્ધો; ઇહ ભવ તુજને વીરમતીએ, મંત્રે કુકડ કીધો રે. આં ૧૫
કીધું કર્મ જે ઉદયે આવે, તિહાં નહીં કોઈનો ચારો; કાઢ્યો છે એમ સધળે
જીવે, આપ આપણો વારો રે. આં ૧૬ પૂર્વભવે સાધ્વીને ચોરી, દીધી થઈ
નિઃશંકી; પ્રેમલાલચ્છી તો કહેવાણી, વિષકન્યાથી કલંકી રે. આં ૧૭ પૂર્વે
જિમ કોસીક રક્ષકનો, કાંઈ ન રહ્યો ઝાલ્યો; ગુણાવળીનો એણે ભવ પાણુ, વીર-
મતીથી ન આલ્યો રે. આં ૧૮ દાસીએ કોસીક નીઝામી, પૂર્વભવે મનરગે;
ઇહ ભવ શિવમાળાએ કુકડ, દીધો પ્રેમલા સગે રે. આં ૧૯ ચંદનરેશે સુમતિ
વિશેષે, હીયડામાંહે આણ્યો; પૂરવભવ અધિકારને ભણ્યો, શ્રી જિનજીએ વખા-
ણ્યો રે. આં ૨૦ શ્રી જિનરાજતણા ચરણાંબુજ, પ્રણમ્યા ચંદભૂપાળે; મોહન
કહે રસ ચોથા ઉઘાસની, ઓગણત્રીશમી ઢાળે રે. આં ૨૧

શિવકુમાર નટ થયો રૂપમતીની તે ભવમા જે દાસી હતી તે નટપુત્રી શિવમાળા થઈ
' કર્મનો પ્રવાહ તો જે દિશિમા વહે તે દિશિમા વહનજ કરે છે, તેને નદી નાળા કે
કોઈ અટકાવી શક્તા નથી ' કાબરનો રક્ષક જે હતો તે હિંસક મંત્રી થયો " આ
પ્રમાણે શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીએ સર્વના પરભવ કહીને કહ્યું કે " હે અદરાજ ! તને
વધારે શુ કહીએ, તારા પૂર્વભવના ચરિત્ર ઉપરથી તું કર્મની વિચિત્રતા સમજ ૧૧-૧૪

કોસીની તે પાખ ઉખેડી નાળી હતી તેનું વૈર તેણે વીરમતી થઈને લીધું તેણે
આ ભવમા તને કુકડો કરીને ઘણા હેગન કર્યો કર્યા કર્મ સર્વને ઉદય આવે ત્યારે ભોગ
વવા પડે છે, તેમા કોઈનો પ્રયત્ન ચાલી શકતો નથી, તેમા તો વારા પછી વારો આવેજ
છે પૂર્વભવે સાધ્વીને માથે ખોટી ચોરી નાળી હતી તેથી પ્રેમલાલચ્છીને માથે આ ભવમા
કનકધ્વજ થઈને તેણે કુદી કરી નાખવાનું કલંક આપ્યું અને તે વિષકન્યા કહેવાણી પૂર્વ
ભવના કોસીના રક્ષકનું રૂપમતી પાસે ચાલુ નહોતું તેમ આ ભવમા ગુણાવળીનું વીરમતી પાસે
કાંઈ ન ચાલુ તે રોતી રહી, અને તેના સ્વામીને (તને) વીરમતીએ કુકડો કર્યો પૂર્વભવે
રૂપમતીની દાસીએ કોસીને નીઝામી હતી તે સ્નેહથી આ ભવમા શિવમાળાએ કુકડને લાવીને
પ્રેમલાલચ્છીને મોખ્યો અને તેનું રક્ષણ કર્યું " આ પ્રમાણે પરમાત્માએ ચંદગાન વિગેરેના
પૂર્વભવ સળધી કર્મોના જે દ્રુગદેશ ધ્યો તે માળગી તે સર્વ પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા શ્રી જિનરાજના
ચરણકમળને નમસ્કાર કર્યો મોહનવિનયજીએ ચોથા ઉઘાસની ઓગણત્રીશમી ઢાળ કહી ૧૫-૨૧

હુહા.

- જિનવાણી નિસુણી કરી, અંદ થયો બહુ દક્ષ;
મિટી ભ્રાંતિ નયણે નિરખી, પૂરવણવ પ્રત્યક્ષ. ૧
- કરજોડી છોડી કપટ, તોડી માયા ફંદ;
દોડી ભાવેથી નમે, શ્રી શ્રીજાનજિણુંદ. ૨
- તુજ જેહવો તારક મળ્યે, ભવસાગરનો પાર;
જો સ્વામી પામું નહીં, તો મુજ કવણુ આધાર. ૩
- કીધો મુજ પોતાતણો, દેખાડી ભવભીતિ;
હવે પ્રભુ મુજથી પાળવી, પોતાવટની રીતિ. ૪
- પૂરે ગજ પાછા હરે, સાહમાં ચાલે મીન;
જળ પણ પોતાવટ ગણે, ન ગણે દીન અદીન. ૫
- જિન કરે દેવાણુમિયે, મા પડિબંધ કરેહ;
અનુમતિ લેઇ કટુ બની, ચારિત્ર ચિત્ત ધરેહ. ૬
- કરી પ્રભુ ચરણે વંદના, આઠ્યો ભૂપતિ ગેહ;
ચરણ કરણ ગુણ ઉપરે, પ્રગલ્બો પૂરણ નેહ. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાજ જિનેશ્વર ભગવાનની વાણી સાંભળી ગહુજ સાવધ થયા અને કર્મજાળ-
માયાજાળ તોડીને પરમ ઉપકારી પરમાત્માના ચરણમા જઈને ગહુ ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો
હે પરમાત્મનું! તમારી જેવા તારક મળ્યા ઠતા જો હું ભવસાગરનો પાર ન પામું તો પછી
બીજો મારે કોનો આધાર છે? આપે આ સસારનો ગરેબરો ભય બતાવી અને તેનાથી
ઉન્મુખ કર્યો છે તો હવે મને પોતાના ગણીને આપે પ્રીતિની રીતિ પાળવી પડશે જે
પાણીના પૂરથી મોટા ફાળીઓ પણ તણાઈ જવાના બચથી પાછા હરે છે તે પૂરમા મા
છલાઓ સામા પૂરે આવે છે, પણ તેને પાણી પોતાના ગણીને ઘસડી જતું નથી. માટે
હે પ્રભો! મારી ઉપર પણ કટુતા કરીને મને આ ભવસાગરમાથી તારો " પ્રભુએ કહ્યું
હે—' હે દેવાનુમિય! જો તમારી જોવી સન્નિહ છે તો હવે ઉત્તમ કાર્યમા વિશેષ પ્રતિ
બધ ન કરવો 'ચંદરાજ' તહત્તિ' કહીને પરિવાર સહિત પોતાના નગરમા આવ્યો ૧-૭

હવે ચંદરાજ પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓને ત્રગભવીને ચારિત્રની અનુમતિ મેળવશે અને
મા સાથે આગ્રિ લેશે તે આપણે હવે પછી વાચશું ફાલ તો ઉપર કહેવામા આવેલી
જિનગાનની દેશના અને ચંદરાજદિકનો પૂર્વગત, તેમા રહેલું ગ્રહસ્થ વિચારીએ તેમજ
બની શકે તેટલું તેનું અનુકરણ કરીએ

દાળ ખાવીશમીથી દાળ ઝોગણ્વીશમી સુધીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યના પ્રારંભમાં ચંદરાબાના સાંસારિક સુખવૈભવનું વર્ણન કર્યું છે. સ્ત્રીસંબંધી સુખ પામ્યા પછી તે પુત્રસંબંધી સુખ પામે છે. બન્ને પુત્રો વૃદ્ધિ પામે છે અને ભણી ગણીને હુશિયાર થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ રાજ્યયોગ્ય થાય છે. ચંદરાબાનું રાજ્ય પણ વૃદ્ધિ પામે છે, અનેક રાજાઓ સ્વયમેવ-તેના પુણ્યપ્રતાપથી આવી આવીને નમે છે. ત્રણ ખંડમાં તેની આજ્ઞા પ્રવર્તે છે. વાસુદેવ નહીં છતાં પણ વાસુદેવ જેટલી રાજાશ્રદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ બધાં પુણ્યનાં ફળ છે એમ જાણીને ચંદરાબા આ ભવમાં અનેક પુણ્ય-કાર્ય કરે છે. ઉત્તમ પુરુષો નિરંતર કૃતજ્ઞ હોય છે. તે ઉપકારીના ઉપકારને ભૂલી જતા નથી. ધર્મ જેવો ઉપકારી કે જેણે આ ભવમાં અનેક પ્રકારનાં સુખ આપ્યાં તેને કૃતજ્ઞ મનુષ્ય કેમ વિસારે ? તે તો જેમ બને તેમ વિશેષ રીતે તેનું આરાધનજ કરે. ચંદરાબાએ પણ સાતે ક્ષેત્રનું પોપણ કરીને ધર્મની જેટલી જની તેટલી પુષ્ટિ કરી અને મળેલી સંપત્તિને અનેક પ્રકારે સફળ કરી.

પછી ઉત્તમ પુરુષને ઉત્તમ સંયોગો સહેજે પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રમાણે ચંદરાબાને પણ બને છે. ખરે વળતે શ્રીશુનિસુવ્રતસ્વામી પરમાત્મા ત્યાં પધારે છે વનપાળક વધામણી આપે છે અને ચંદરાબા પરિવાર સહિત પ્રભુને વાંદવા જાય છે. વંદન કરીને સર્વ પર્વદા યોગ્ય સ્થાને બેઠા પછી ભગવંત સમયને યોગ્ય દેશના આપે છે તેની અંદર કર્મનું સ્વરૂપજ વર્ણવે છે. કર્મના બંધહેતુની હકીકત જણાવીને પછી ત્યાં આ જીવનો અનાદિ નિવાસ હોય છે તે સૂક્ષ્મ નિગોદનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. પછી તેમાંથી નીકળીને આગળ વધતો વધતો જીવ મનુષ્યપણું પામે છે, પરંતુ મિથ્યાત્વે વાહ્યો થકે ત્યાંથી પાછો નિગોદાદિમાં જાય છે અને ભવજામણ કરે છે. અનુક્રમે સમકિત, દેશવિરતિપણું અને સર્વવિરતિપણું પામે છે, ઇત્યાદિ કહે છે. પછી અષ્ટાંગ યોગનું ટુંક સ્વરૂપ જણાવે છે. તેમાં તારાદિથી અનુક્રમે અમૃત અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ કર્યાનું કહે છે દૃષ્ટિ આઠ છે. મિત્રા, તારા, બલા, દીપ્તિ, સ્થિરા, કાંતા, પ્રભા અને પરા. છઠ્ઠી કાંતાદિનું બીજું નામ તારા પણ છે. અમૃતાનુષ્ઠાન આ છઠ્ઠી દૃષ્ટિમાંજ સંભવે છે. બીજી દૃષ્ટિઓમાં અશે અશે હોય છે અહીં તેની પૂર્ણતા જોવાય છે. આ સંબંધી વિશેષ માહિતી જ્ઞાનસાર, બાર ભાવના વિગેરે જોવા-જાંચવાથી મળી શકે છે. અહીંથી આગળ વધતો પ્રાણી ઘાતી કર્મોના ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે, અને આયુ પૂર્ણ થયે અઘાતી કર્મોના પણ ક્ષય કરી સિદ્ધાવસ્થાને પામે છે. પરમાત્માએ પોતાની દેશનામાં આ પ્રમાણેનો જીવની ઉત્ક્રાંતિનો ક્રમ ક્રમસર ચક્રો ચડતો યતાવ્યો છે આખી દેશનાજ રહસ્યમય છે, તેથી તેમાંથી રહસ્ય શોધવાની આવશ્યકતાજ નથી. તે દેશનાજ મનનપૂર્વક ફરી ફરીને વાંચવી અને પોતાના આત્માની ઉત્તત દશા કેવી રીતે થાય તેને માટે પ્રયત્નવાન થવું.

પરમાત્માની અમૃતમય દેશના સાંભળીને ચંદરાબા વિગેરેના દોમદોમ ઉદ્ધાસિત થયા.

તેમના હૃદયમાં વૈરાગ્યનો અપૂર્વ રસ જાગ્યો, પરંતુ તે રસની વિશેષ પુષ્ટિને માટે તેમણે પોતાનો અને પોતાના સગાંધર્મી આવેલા ગુણાવળી, પ્રેમલાલચી એ બે રમણીનો તેમજ કનકધ્વજ કુમાર, હિસક મત્રી અને કપિલા ધાવનો પૂર્વભવ પૂછ્યો, તે સાથે શિવકુમાર નટ અને શિવભાગા સાથે પણ પૂર્વ સગાંધર્મી હતા તેની પૃષ્ઠા કરી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા મુળ-દુઃખાદિકના નિર્મિત કારણો જાણવાની તીવ્ર ઇચ્છા પ્રભુને બતાવી, કે જે જાણ્યા પછી તે નિમિત્તોથી દૂર કે નજીક રહેવાનો પ્રયત્ન થઈ શકે. પોતાનું હિત-અહિત કરનારા કારણોને જે જોળખાવવામાં આવે તો પછી તેનાથી દૂર ચા નજીક રહી શકાય આ પ્રમાણેની ચદરાજની પ્રાર્થનાથી પરમાત્માએ તેમનો પૂર્વભવ કહેવાની શરૂઆત કરી એટલે તેમના બે પાત્રો ગુણાવળી, પ્રેમલાલચી વિગેરે ત્યાં હાજર હતા તે બધા એક ચિત્તે સાભળવા લાગ્યા

પૂર્વભવનો વૃત્તાત રાસના કર્તાએ બહુ વિસ્તારથી કહેલો છે, તેથીજ આ રહસ્યને લખાવણ પડ્યું છે પૂર્વભવના વૃત્તાતમાંથી બહુ રહસ્ય જોવા યોગ્ય છે તિલકમંજરી રાજપુત્રી મિથ્યાત્વવાસિત હોવાથી મત્રીપુત્રી સાથે ખીજી બંધી રીતે ભરપૂર પ્રેમ છતાં અને એક વર વરવાનો નિર્ણય કર્યા છતાં મત્રીપુત્રીની પાસે તેની શરૂઆત સાધ્વીની તે કેટલી બધી અઘરતી અને અસત્ય નિંદા કરે છે તે વિચારવા યોગ્ય છે મત્રીપુત્રી તો તેનો યથાર્થ ઉત્તર આપે છે અને તેની કહેલી દરેક હકીકતને પરાસ્ત કરે છે, તો પણ તેની ખીલકુલ રાજપુત્રી ઉપર અસર થતી નથી તે તો પોતાના વિચારનેજ દબાવળી રહે છે તેના મિથ્યાભાવની પ્રગળતા એટલે સુધી વધી જાય છે કે તે નિર્દોષ સાધ્વીની ઉપર ચોરીનું કલક મૂકવા માટે એક રાજપુત્રીને ન છાજે તેવું કામ કરે છે સાધ્વીને છેડે મત્રીપુત્રીનું કર્ણભૂષણ વળગાડી દે છે સરલ હૃદયના સાધ્વી તેનો ક્રિયાને કળી શકતા નથી તે તો ઉપાશ્રયે જાય છે પાછળ મત્રીપુત્રી પોતાનું આભૂષણ શોધે છે, એટલે રાજપુત્રી સાધ્વી ઉપર ચોરીનું કલક મૂકે છે બન્ને જણીઓ ઉપાશ્રયે જાય છે, પણ સાધ્વીના મુળ ઉપર નિર્દોષતા જોઇનેજ તેને છેડેથી બે કે રાજપુત્રી તે આભૂષણ કાઢી આપે છે, પરંતુ મત્રી પુત્રી તરતજ તે અપકૃત્ય રાજપુત્રીનું જ માને છે અને તેવા સ્પષ્ટ શબ્દો પણ કહે છે તિલકમંજરી આ અપકૃત્યથી એવું કિલક કર્મ ગાથે છે કે તેથી આગામી ભવે તેને વિષ-કન્યાનું કલક પ્રાપ્ત થાય છે, એટલું જ નહીં પણ તેને હણી નાખવા માટે વધભૂમિ પર્યંત લઈ જવામાં આવે છે માત્ર તે વળતે પૂર્વકર્મ ક્ષય થઈ જવાથી તેનો વધ થતો અટકે છે અને તેના પિતા તેની વાત જાણવાની હા પાડે છે તેને પરિણામે તે બચી જાય છે પ્રાણી કર્મ કરતા વિચારતા નથી, પણ તેના કૃણ કડવા ભોગવવા પડે છે ત્યારે પછી નિર્ધર્મક પારાવાર પસ્તાવો કરે છે

મત્રીપુત્રી ક્રોધના આવેશમાં કોસીપખીણીના પ્રાણ લે છે, પણ ધાર્મિક સંસ્કાર સારા પડતા રોવાથી પશ્ચાત્તાપાદિવટે તે કર્મને ઘણું ખપાવે છે અને અન્ય ધર્મકરણીવટે

શ્રીવેદને પણ ટાળી દઈ ચંદરાજા થાય છે. પૂર્વે બાંધેલું કર્મ ઘણું બપાવ્યાં છતાં પણ શેષ રહેલ કર્મથી આ ભવમાં કુકડા થવું પડે છે અને અસદ્દા કષ્ટ ભોગવવું પડે છે. વીરમતી કે જે પૂર્વ ભવમાં કોરૂંડી હતી તે ચંદરાજા પ્રત્યેનાં પૂર્વભવનાં વૈરને બદલે આ ભવમાં લે છે. ‘ કર્મનો વિપાક બરેબરે ધ્યાન આપવા લાયક છે, કારણ કે તે અતિ બળવત્તર છે. ’

પૂર્વભવના વૃત્તાંતમાં કર્તાએ શોક્યના સંબંધનું ચિત્ર પણ સારું આજેખ્યું છે. પ્રથમાવસ્થામાં રાજપુત્રી અને મંત્રીપુત્રીને અત્યંત સ્નેહ હતો, છતાં શોક્ય થયા પછી તે સ્નેહ કેવો દ્રેષ અને ઇર્ષ્યાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે તે જોવાનું છે. ‘ શોક્ય કરતાં શૂળી સારી ’ એ કહેવત કર્તા અહીં ઘટાવે છે. જે પૂર્વના સ્નેહવાળી સ્ત્રીઓની આ સ્થિતિ થાય તો પછી જેને પ્રથમની પીછાન પણ ન હોય તેનું તો શું પરિણામ આવે તે સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. જે સ્ત્રીના સ્વામીને કેવું સુખ હોય છે તેના પણ કર્તા અહીં થોડોક ચિતાર આપે છે, અને તેના મનુષ્ય અવતારનેજ ફ્રાગટ-નિષ્ક્રાન્ત-એળે ગયેલાં જણે છે. આ હકીકત ઘણા મનુષ્યોને તો અનુભવસિદ્ધ હોય છે અને કેટલાકને તેનું સ્વરૂપ યથાર્થ જાણવાથી અનુભવસિદ્ધ જેવી થયેલી હોય છે, છતાં પુત્રાદિકના નિમિત્તને અથવા બીજા નિમિત્તોને આગળ કરીને સમજી જણાતા મનુષ્યો પણ તે સ્થિતિ સ્વીકારે છે એ મોટા આશ્ચર્યની વાત છે

પક્ષીપણની સ્થિતિમાં પણ સંયોગ સારા મળવાથી કાળર જેવી લોકોમાં અમનોજ ગણાતી પક્ષિણી પણ કેવી વિચક્ષણ થાય છે તે જોવાનું છે અને તે દૃષ્ટાંત ધ્યાનમાં રાખીને મનુષ્યપણમાં સારા સંયોગ મેળવી અથવા મળેલાનો લાભ લઈ મનુષ્યે વિચક્ષણ થવાની કેટલી જરૂર છે તે વિચારવાનું છે એવી રીતે વિચક્ષણ થવું તે પણ સંસાર વધારવા માટે નહીં પણ સંસારનો ક્ષય કરવા માટે થવાની જરૂર છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે; નહીં તો એવા વિચક્ષણ તો જર્મન પ્રવ્રાની જેવાં ઘણાં હોય છે કે જે પોતાની વિચક્ષણતાનો ઉપયોગ મનુષ્યોના પારાવાર સહારને માટે અથવા તો અનેક પ્રકારનાં પાપારંભનાં કાર્યોની શરૂઆત કરવાને માટે કરે છે. એવી વિચક્ષણતા તેમનેજ સુખારક હો આપણે તેની જરૂર નથી.

પૂર્વભવનું વૃત્તાંત પૂર્ણ કરતાં પરમાત્મા કયા કયા જીવને કયા કયા કર્મનું ફળ પ્રાપ્ત થયું છે તે સ્પષ્ટ કરી જતાવે છે. આ ભવની સાથે તેમના પૂર્વભવનો સંબંધ જોડી આપે છે કે જે સાંકળ બરાબર જોડાવાથી સર્વ શ્રોતાના દિલમાં અનિવાર્ય અસર ઉત્પન્ન કરે છે. ચંદરાજા તો તે હકીકત સાંભળીને સર્વ કરતાં અધિક વૈરાગ્યરંગે રંગાઈ જાય છે. તે તો તેજ વખતે સંસારથી પરાદુરુગ થઈ જાય છે અને સંસાર છોડવા તત્પર થઈ જાય છે. તે પરમાત્માને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવાની અત્યંત પ્રાર્થના કરે છે અને પરમાત્મા શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરવાનું-પ્રતિબંધ ન કરવાનું તેને કહે છે; એટલે તરતજ તે પ્રભુને વાંદીને પરિવાર સાથે પોતાની નગરીમાં આવે છે.

હવે ચંદરાજ બન્ને સ્ત્રીઓ-ગુણાવળી અને પ્રેમલાલચ્છી કે જે ૭૦૦ રાણીઓમાં મુખ્ય છે તેની સાથે સલાહ કરશે, પોતાનો દૃઢ વિચાર જણાવશે અને તેમના દિલ પશુ વૈરાગ્ય-રંગે વાસિત કરશે; જેને પરિણામે બધા એક સાથે ચારિત્ર લેવા તત્પર થશે, એટલુંજ નહીં પણ ઘણા તો તેજ ભવમા સંપૂર્ણ આત્મહિત સાધશે તે આપણે હવે પછી વાચીશું. હવે પછીના રહસ્યમાં આ રાસની-ચંદરાજના ચરિત્રની પણ સમાપ્તિ થશે અને આપણો લેખક-વાંચકનો આ લેખને અંગે થયેલો સંબંધ પૂર્ણ થશે. હાલ તો આ રહસ્યમાં આવેલ પરમાત્માની દેશના અને ચંદરાજનો પૂર્વભવ-તેનું વારંવાર મનન કરવાનું સૂચવી વિરમવામાં આવે છે અને આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

હાળ ૩૦ મી.

(ધિર ધિર રે ચંદલા મ કરીશ વિહાણુ-એ દેશી)

દેવી ગુણાવળી પ્રેમલાલચ્છી, એ બેહુ ચંદે તેડી રે; માંડી એકાંતે વૈરાગ્યની વાતો, વિષયકથા નવિ છેડી રે. ૧ ધિર ધિર રે ચેતન સંયમપથે, ભલે કાં આવ્યે બાણ રે; પતિ પતિનું મન જો રાજ, શું કરશે તિહાં કાણ રે. થિં ૨. રે વનિતે અમે સંયમ લેશું, શ્રી પુરૂષોત્તમ પાસે રે; તૃપ્ત થયું મન રાજ્યલીલાથી, જિનવાણી વિશવાસે રે. થિં ૩ જીવિત અંજળીના જળ સરિખું, અથવા જળનો પરપોટો રે; કાયા અસતી માયા જેહવી, કરવો ભરૂંસો તે ખોટો રે. થિં ૪ માંસ રૂધિર ગારાથી કીધી, ખડકી હાડ લીતલડી રે; નસની

હાળ ત્રીશમીનો ભાવાર્થ

મુનિસુવ્રતસ્વામીની દેશનાથી અને પૂર્વભવના શ્રવણથી ચંદરાજનું દિલ અત્યંત વૈરાગ્યવાસિત થયું તેણે ઘેર આવી ગુણાવળીને અને પ્રેમલાલચ્છીને એકાંતે બોલાવીને કહ્યું કે—“ હે વિનયવંત સ્ત્રીઓ ! હું તો શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી પરમાત્મા પાસે ચારિત્ર શ્રદ્ધા કરીશ, કેમકે તેમના ઉપદેશામૃતથી રાજ્યલોભ ઉપરથી માફ મન સર્વથા ઉઠી ગયું છે, હવે મને તેની તૃપ્તિ થઈ ગઈ છે, મને એમા આનંદ આવતો નથી, મારી વૃત્તિ ઉદાસીન થઈ ગઈ છે આપણું આયુષ્ય અંજળીમાં રાખેલા જળની જેમ ક્ષણે ક્ષણે ઘટતું-ટપકતું છે, અને છેલ્લી સ્થિતિએ પાણીના પરપોટા જેવું છે પાણીના પરપોટાની જેમ તેને વિલય પામી જતા વાર લાગતી નથી આ શરીર પણ કુલટા સ્ત્રીની જેવું છે, તે ખરે વખતે પ્રીતિનો નિર્વાહ કરે તેમ નથી એટલે તેનો તો વિદ્યાસજ કરવા યોગ્ય નથી. ૧-૪ માસને રૂધીરરૂપી કર્દમથી આ હાડપીંજરરૂપ લીંત ઉભી કરેલી છે, તેમાં નસોરૂપી વળીઓ

વળીઓ રોમને ઘાસે, છાઇ કાયા ઝુંપડલી રે. થિં ૫ ભોજન પૂરણીએ પૂરાયે, પવનને થંભે થંભી રે; અભ્યંગનાદિકે લીંપી તોપણ, અવધે ન રહે ઉભી રે. થિં ૬ કાગળને નાવડલે બેસી, કિમ ઉંડે જળ તરીયે રે; તિમ એ કાયા કિમ ઠહરાયે, એ દુસ્તર ભવદરીયે રે. થિં ૭ મેળો આપણડો વાર અનંતી, હુવો નાવ્યો છેહડલો રે; અથિર એ મેળો કિમ કરી છાજે, ગહિલી માથે બેહડલો રે. થિં ૮ જે ધરણી ધરણી નૃપ કરણી, મણિકણ કોડી કમાવે રે; જેહ જિહાં હુએ તેહ તિહાં રહે, કોઇ કિણ સંગ ન આવે રે. થિં ૯ જગતતણી સ્થિતિ ક્ષણિક દેખીને, થયો હું ભવવૈરાગી રે; ઘો અનુભતિ તો લેઉં દીક્ષા, જિનવચ્ચને રદ લાગી રે. થિં ૧૦ કહેશો તો પણ ન કહો તો પણ, મારે સંયમ લેવો રે; કોઇને કહે કેમ ન ખાયે, મુખે આવ્યો જે મેવો રે. થિં ૧૧ રાણીએ વચ્ચન સુણી વાલિમનાં, રાખવાને ઘણું કીધી રે; વાર્યો ન રહો તવ કરબોડી, સંયમ અનુભતિ દીધી રે.

ગોઠવી છે અને વાળરૂપ ઘાસથી તે ઝુંપડી આગ્રહિત કરેલી છે, તે ઝુંપડીને નિરંતર ભોજનરૂપી પૂરણીથી પૂરવામા આવે છે, છતાં તે ખાલી અને ખાલીજ રહે છે, પૂરાતીજ નથી. શ્વાસોશ્વાસ અથવા પવનરૂપી સ્થલ ઉપર તેને ટેકાવેલી છે, અને સ્નાન વિલેપનાદિ-પડે નિરંતર તેને રીપેર કરવામાં આવે છે, છતાં મુદત પૂરી થયે એક ક્ષણ પણ તે ટકતી નથી એવી અસ્થિર કાચારૂપી કાગળની નાવાવાડે આ પારાવાર ભવસમુદ્ર શી રીતે તરી શકાય ? તે નાવા તેનો પાર પમાડી શકેજ નહિ આ શરીરનો અને આપણો (ભવ-જંતુઓનો) મેળો (મેળાપ) આ સંસારમા અનંતી વખત થયો છે, પરંતુ તેનું પરિણામ લાભદાયક આવેલું નથી સંસારમાં તો ઘેલીને માથે બેહું જેવું અસ્થિર હોય તેવું સર્વ અસ્થિર છે. વળી આ સંસારમા પ્રાણી પ્રયાસ કરીને હીરા, માણેક, ચોટી તેમજ રાજ્ય, પૃથ્વી અને સ્ત્રીપુત્રાદિક પુષ્કળ મેળવે છે, પરંતુ તે સર્વ અહીંનું અહીંજ રહે છે અને આ જીવ એકલો ખાલી હાથે પરભવમા આવ્યો જાય છે, તેમાંનું કાંઈપણ તેની સાથે આવતું નથી આ પ્રમાણેની આ સંસારની સ્થિતિ ક્ષણવિનશ્વર બેઇને માફ દિલ તેના પરથી અત્યંત ઉભય છે હવે હું સંસારમાં રહેવા ઇચ્છતો નથી, તેથી જો તમે મને રજા આપો તો હું ચારિત્ર લેવા ઇચ્છું છું, કારણ કે પરમાત્માના વચ્ચન ઉપર મને ગાઢ પ્રેમ થયો છે-વિશ્વાસ આવ્યો છે, તેથી છેવટે એમ પણ કહું છું કે તમે રજા આપશો તો સાફ અને નહીં આપો તો પણ હું તો ચારિત્ર લઇશજ કેમકે કુધાતુર એવો કયો માણસ મોઢા પાસે પડેલા ઘેબર ન ખાય ? મૂર્ખ હોય તેજ ન ખાય ” ૫-૧૧.

આ પ્રમાણેના ચોતાના સ્વામીના વચ્ચનો માંભળીને જન્મે ગણીઓએ તેમને સંસારમાં રાખવા પ્રયત્ન કરી બેયો, પણ જ્યારે તે પ્રયત્ન કિંચિત્ પણ ફળદાયક લાગ્યો નહીં

થિં ૧૨ રાજ્ય આભાનગરી નૃપચદે, ગુણશેખરને દીધું રે; મણિશેખરાદિક
અવર સુતોતું, મનડું રાજ કીધું રે. થિં ૧૩ સાતશે રાણી સુમતિ મંત્રીશ્વર,
શિવનટ સકળ સુવેશું રે; વિનવે ચદ લણી કરજેડી, અમે પણ સંયમ લેશું રે.
થિં ૧૪ હરખ્યો અંદ કરી આડંબર, દીક્ષા હિત પરવરિયો રે; નૃપ ચઢતે પરિ-
ણામે ચઢીઓ, સિંહ વળી પાખરીઓ રે. થિં ૧૫ શ્રી મુનિસુવ્રત ચરણે
આવ્યો, પ્રભુજીએ પણ સમજાવ્યો રે; તિમ ચદાદિકુ ભાવ ચારિત્રીયે, ભાવ
આધક મન આવ્યો રે. થિં ૧૬ અંદને ધન્ય ઇંદ્રાદિક ભાષે, નિરખીને ધન્ય
કરણી રે; ત્રીશમી ઢાળ એ ચોથે ઉઘાસે, કહી મોહને ભવતરણી રે. થિં ૧૭

હુહા

ગુણશેખર મણિશેખરે, નિરખી તાત વૈરાગ;
દીક્ષા લેવા અવસરે, કૃત મહોત્સવ મહાભાગ. ૧
સહુ સુત કરજેડી કહે, અહો પ્રભુ જગદાધાર;
શિવસુખ અર્થો ભૂપને, દીજે સંયમભાર. ૨
કાંસાપાત્રે નીરકણ, જીમ કદી નવિ ઠહરાય;
વિપચરંગથી નૃપહૃદય, કિમહી નવિ ભેદાય. ૩

ત્યારે પછી તેમણે તેને અનુમતિ આપી અંદરાળએ ગુણાવળીના પુત્ર ગુણશેખરને આભા-
પુરીનું રાજ્ય આપ્યું અને મણિશેખરાદિ ખીલ પુત્રોને ખીલ નાના નાના રાજ્યો વહેચી
આપીને રાજ કર્યા તે વખતે તેની સાતશે રાણીઓએ, સુમતિ મંત્રીએ અને શિવકુમાર
નટે અંદરાળને કહ્યું કે ‘ અમે પણ તમારી સાથે ચારિત્ર લેશું ’ તે સાંભળી અંદરાળ
ખૂબ ખુશ થયા પછી ગુણશેખર અને મણિશેખરે મોટી ધામધુમ સાથે દીક્ષામહોત્સવ
કર્યો અંદરાળ સર્વ પરિવાર સાથે મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસે મોટા આડંબરથી અઢગક દાન
દેતા દેતા આવ્યા પ્રભુને વદના કરી, પ્રભુએ તેમને કરીને પણ દેશના આપી, એટલે
તેમના ભાવ વિશેષ વૃદ્ધિ પામ્યા ઇંદ્રાદિક દેવો પણ અંદરાળને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા
ચોથા ઉઘાસની ત્રીશમી ઢાળ મોહનાવજયજીએ વર્ણવી જે ભવ તારવામા ઉત્તમ છે ૧૨-૧૭

હુહાનો ભાવાર્થ

પછી ગુણશેખરાદિ પુત્રોએ પરમાત્માને વિનંતિ કરી કે “ શિવસુખના અર્થો એવા
અમારા પિતા વિગેરેને ચારિત્ર આપો ”

પછી પ્રભુએ કાસાના પાત્ર ઉપર જેમ પાણીનું ટીપુ ટકે નહીં તેમ વિપચરંગથી
કિંચિત્ પણ ન લેવાય તેવું અંદરાળનું અત કરણ જોયા છતાં તેને હઠ કરવા માટે પોતાની

સુતને વચને જગતગુરુ, તેડી ચંદ નરેશ;	
ઉપદેશે સાંભળ નૃપતિ, દોહિલો છે ઋષિવેપ.	૪
પરિસહ સહિવા કઠિન છે, સંજમ ખાંડાધાર;	
કરવો દાંતે માણુને, લોહચણા આહાર.	૫
એ સંયમ વેળુ કવલ, પ્રથમથકી કહું તુજજ;	
વ્રતગિરિ શિખરથી બહુ પડ્યા, કહી દાખું છું ગુજજ.	૬
ચંદ કહે આહો જગતગુરુ, છે દ્રઢચિત્ત મુજ હેવ;	
કરો પ્રસાદ વ્રત ગુણરતન, જતન કરી સ્વયમેવ.	૭

દાળ ૩૧ મી.

(વીણુ વગ્નની કાનુકે જ એ દેશ)

ચ દે ભૂષણ પરિહર્યા જ, જાણી ભાર સમાન; કીધો વસ્ત્ર ઉતારતેજ, અહિ-
કંચુકી અનુમાન. અનુભવ યોગે આદર્યું જ, શુદ્ધ ક્રિયા અનુષ્ઠાન. એ આંકણી ૦
૧. હું ચન કીધો કેશનોજ, ચ દે થઈ અનુકૂળ; નાખ્યાં ઉખેડી નાણિએજ, એ તો

પાસે બોલાવીને કહ્યું કે—“ હે ચદનરેશ ! તમે ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થયા છો તે યોગ્ય છે, પરંતુ ચારિત્ર પાળવું બહુ મુશ્કેલ છે ખાડાની ધાર પર ચાલવાનું છે મીણને દાંતે લોહાના ચણા ચાવવાના છે વેળુના કોળીયા ભરવાના છે પરિસહ ઉપસર્ગાદિ સહન કરવા બહુ કઠણ છે એ વ્રતરૂપી ગિરિશિખરથી અધ્યવસાય લગ્ન થવાથી ઘણા જીવો પડ્યા છે કે જેનો પાછો પત્તો પણ લાગતો નથી, તેઓ દુર્ગતિમા ભ્રમ્માજ કરે છે માટે તમે સારી રીતે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછીજ જો કરો તે કરજો ” આ પ્રમાણેના પરમાત્માના વચનો સાંભળીને ચદરાજએ કહ્યું કે—“ હે સ્વામિન્ ! આપે કહી તે વાત ખરી છે ચારિત્ર પાળવું મુશ્કેલ છે તે પણ ખરૂં છે, પરંતુ તે બધું કાયરને માટે છે, જે શૂરવીર છે તેને માટે બીલકુલ મુશ્કેલ નથી ” પ્રભુએ તેની આવી દૃઢતા જોઈને ચારિત્ર આપવાની હા કહી ૧-૭

દાળ એકત્રીશમીના ભાવાર્થ

ત્યાર પછી ચદરાજએ સાપ કાચળી ઉતારે તેમ સર્વ આબૂષણો ઉતાર્યા અને જેમ કર્મવૃક્ષના મૂળ ઉખેડી નાખે તેમ મન્તકપરના કેશ ઉખેડી નાખ્યા (લેચ કર્યો) પછી શુદ્ધ ક્રિયા અનુષ્ઠાન આદરવા તત્પર વચા એટલે પ્રભુએ તેમને મુનિવેપ (બોધા મુદપતિ)

કર્મતરૂનાં મૂળ. અં ૨. ઠાવ્યો ચંદને મસ્તકેજી, શ્રી જિનજીએ વાસ; શિવવધૂ
વશ કરવા લાણીજી, ચૂર્ણ એ ક્રીધ પ્રકાશ. અં ૩. ધર્મધ્વજ અને મુહપતિજી,
આપે ચંદને નાથ; અંતરવૈરિ જીતવાજી, જાણે ખડગ ખેટક ગ્રહ્યું હાથ. અં
૪ શ્રી ચંદ રાજકપિ થયાજી, મુનિસુવ્રત ઉપદેશ; નરસુરે ક્રીધી વંદનાજી, કહે
ધન્ય ધન્ય સકળ સુરેશ. અં ૫ સુમતિ મત્રીએ લાવથીજી, લીધો સંયમ ભાર;
રાજકપિતું મંત્રીપણુંજી, તિણે રાખ્યું કરી નિરધાર. અં ૬. દીક્ષા લીધી
શિવનટેજી, નટગતિ પરહી મેલ; લોકવશના અગ્રનોજી, સહી માંડ્યો દુર્ધટ ખેલ.
અં ૭. ગુણાવળી વળી પ્રેમલાજી, શિવમાળા મનુહાર; બીજી પણ વળી
રાણીએજી, તિહાં લીધો સંયમ ભાર અં ૮. આભાપુરથી સ્વામીએજી, વિ
ધિથી કીધ વિહાર; ચંદ મહાકપિ પરવર્યાજી, લેઈ આપણો પરિવાર. અં ૯.
ગુણશેખરાદિ સંપ્રેડવાજી, આવ્યા જ્યા લગે સીમ; શ્રી જિનરાજતણે મુખેજી,
ધણે અંગીકર્યાં વ્રત નીમ. અં ૧૦. ગયકપિને કરી વંદનાજી, ગુણશેખરાદિક
તામ; કર જોડીને વિનવેજી, સહુ નિજ નિજ લેઈ નામ. અં ૧૧. માયા ઉતારી
સંચર્યાજી, રાજ્ય તજ્યું તૃણ જેમ; પણ અમથા મનડા થકીજી, તુમે વીસરશે

આખ્યો અને તેમના મસ્તકપર શિવવધૂને વશ કરવાના વશીકરણ સમાન ચૂર્ણનો દોષ કર્યો
(વાસશ્લેષ કર્યો) તે વખતે ઈલાદિકે પણ તેમના પર વાસશ્લેષ કર્યો પ્રભુએ પથ (ચાર)
મહાવ્રત ઉચ્ચરાવ્યા, એટલે ચંદરાજ રાજર્ષિ થયા પછી સર્વ સુરનરે તેમને વદના
કરી સુમતિ મત્રીએ પણ તેજ વખતે દીક્ષા લીધી અને પ્રથમની પેઠેજ રાજર્ષિતું
મત્રીપણું હાથમ રાખ્યું શિવકૃમારે પણ સાસારિક નટપણું છોડીને લોકકરૂપ વશના
અગ્રભાગે ચક્રવારૂપ દુર્ધટ ખેલ જેવવા સાડ અપૂર્વ નટપણું સ્વીકાર્યું, અર્થાત્ તેણે
પણ નટપણું છોડી આરિત્ર લીધું શુભાવળીએ, પ્રેમલાલત્રીએ, શિવમાળા નટપુરીએ અને
બીજી ચંદરાજની અનેક રાણીઓએ પણ આરિત્ર અંગીકાર કર્યું જીન અનેક બાબ
જીવોએ પ્રભુની પાસે અનેક પ્રકારના વ્રત નિયમો સ્વીકાર્યા. ૧-૮

પછી પ્રભુએ આભાપુરીથી વિહાર કર્યો અને ચંદરાજર્ષિએ પણ પરિવાર મદિત
વિહાર કર્યો શુણ્ણશેખરાદિ કર મુખી વળાવવા આવ્યા પછી પાછા વળી વખતે તેમને
વંદના કરી ચોતપોતાના નામ જણાવીને બોલ્યા કે-“તમે તો અમારા પરનો ન્નેહ સર્વથા
તજીને ચાલી નીકળ્યા, પણ અમાગથી તમાના પરનો ન્નેહ ગી રીતે તજી શકાશે? તમે
અમને ભૂલી જશો પણ અમે તમને રી રીતે ભૂલશું? તમે તો રાજ્યને તુલુ રી જેમ
તજી દીધ પણ અમારાથી ત કેમ તજશે? તમે તો અગનો એવ તજી દે તેની જેમ

કેમ. અં ૧૨ આવળે વહિલા વંદાવવાજી, રખે મૂકોજી વિસાર; અંગતણા મળની પરેજી, તુમે પરિહરી માંડયો વિહાર. અં ૧૩. ધર્મશીખ દેઈ કહેજી, રાજકપિ તેણિવાર; ધર્મધમ કરજે સહુજી, એ અથિર જાણી સંસાર. અં ૧૪. માત પિતા સુત કેહનાજી, કેહના રાજ્ય ભંડાર; મ ધરશો પ્રતિબંધ કોઈથીજી, નિત્ય પાળજે કુળાચાર. અં ૧૫. ચંદ્રમુનિની શીખથીજી, પુત્રાદિક પરિવાર; આંસુ વમતા આવીયાજી, એમ આભાનગરી મઝાર. અં ૧૬. ચંદ્ર મહા-મુનિ જગ જયોજી, ઉપશમ ધરી સુવિશાળ; મોહને ચોથા ઉઘાસનીજી, કહી એકત્રીશમી ઢાળ. અં ૧૭.

કહા

મહાકપિ શ્રી ચંદ્રવર, વિરમી સકળ સંતાપ;	
સ્થવિર સમીપે અભ્યસે, ચારિત્ર ક્રિયા કલાપ.	૧
સુમતિ કપિ શિવકુંઝર કપિ, કરે શાસ્ત્ર સુપ્રસંગ;	
રાજકપિના વિનયમાં, નિતપ્રતે રહે અભગ.	૨
ગુણાવળી આદિ સકળ, સાધ્વીનો પરિવાર;	
વિનયે પ્રવર્તણીઓ કને, શીખે મુનિઆચાર.	૩

સર્વને તજી દઈને અપૂર્વ વ્યવહાર આદર્યો છે, પરંતુ અમારી સર્વની એકજ અરજ છે કે-આપ અમને ભૂલી જશો નહીં, અને આ તરફ પાછા પધારી અમને દર્શનનો લાભ આપજો ” ચંદ્રાજર્ણિએ સૌને ધર્મલાભરૂપ આશીર્ આપીને કહ્યું કે—“ નિરંતર ધર્મ-ધમ કરજો, અને આ મઝારને અન્થિર જાણી તેના મૃગજળ જેવા સુખોમા આસક્ત ધર્મ જશો નહીં વળી આ રાજ્યભંડાર કે માતા-પિતાદિ સ્વજનોને પોતાના માનશો નહીં, તેનામા વધારે પ્રતિબંધ કરશો નહીં અને નિરંતર ઉત્તમ કુળાચાર પાળજો ” આ પ્રમાણે હિતશિક્ષા આપીને ચંદ્રાજર્ણિ આગળ આઠ્યા, એટલે ગુણશેખર કુમાર વગેરે આગમથી આસુ સારતા પાછા વળ્યા મહા વિશાળ ઉપશમને ધારણ કરતા ચંદ્ર મહામુનિ જગતમા જયવતા થયા ચોથા ઉઘાસની એકત્રીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી ૬-૧૭

કહાનો ભાવાર્થ.

હવે ચંદ્રાજર્ણિએ સર્વ સતાપ (ઉપાધિ) તજી દઈને સ્થવિર મહાગળ પાસે જ્ઞાના-ભ્યાસ કરવા માહ્યો, તે સાથે ચારિત્ર સળધી ક્રિયાકલાપમા પણ કુશળતા મેળવી સુમતિ મુનિ અને શિવકુમાર મુનિ પણ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા લાગ્યા, અને સાથે સાથે ચંદ્રાજર્ણિનો વિનય સાચવવા લાગ્યા ગુણાવળી વગેરે સાધ્વીઓ પ્રવર્તિનીની પાસે મુનિનો આચાર શિખ્યા,

એમ સહુએ પઠનાદિકે, રહે સદા લયલીન;	
ચઢતે પરિણામે કરી, તપ જપ ક્રિયા નવીન.	૪
સંયમ સિંહપરે ગ્રહો, પાળે થઈને સિંહ;	
કદિયે કોઈ લોપે નહીં, શ્રી જિનઆણા લીધ.	૫
શ્રુતસાગર તરતાં થકાં, લેખે થયો પ્રયત્ન;	
કરતલ આવીને ચઢ્યું, અધ્યાતમનું રતન.	૬
પરનિંદા તેમ અપ્યયુધ, સ્વપ્રધોપ હઠવાદ;	
એહ નિવારીને રમે, ગુણઠાણે અપ્રમાદ.	૭

ઢાળ ડર મી.

(વાધાના જ્ઞાનની દેશી)

શ્રી ચંદ્રરાજપિ શુભ સંયમ, નિરતિચારે પાળે હે; સસનેહા ભવિજન,
પરમનાણુ ખપ કીજીએ. એ આંકણી. એ ખટકાયમે' દયા પરિણામે, નિજ
નિજ રૂપ નિહાલે હે. સં ૧ પુદ્ગલદળે ખુતા ચેતનને, સૂલ ગુણે ગ્રહી આણે
હે; સં ભેદ વિજ્ઞાનથકી સમતાગુણ, નિજ હેતુઆ કરી જાણે હે. સં ૨ આઠે
પ્રવચન માતા કરા, જોળામાંહે ખેલે રે; સં ખંતિતણે ખડગે કરી સહિજે, મોહ

જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા અને તપ જપ વિગેરે ક્રિયાનુષ્ઠાનમા તત્પર થયા સિંહની જેમ
આશિન લઈને સિંહની જેમ પાળવા લાગ્યા સર્વે યત્કિંચિત્ પણ આશિનમાં હૃષણ લગા-
ડતાં નહોતા અને પરમાત્માની આણા અખડ પાળતા હતા એ પ્રમાણે શ્રુતસાગરનું અવ-
ગાહન કરતા તેમાથી અધ્યાત્મ રતન તેમને પ્રાપ્ત થયું પછી આત્મસ્તુતિ અને પરનિંદા
વિગેરે મર્વંથા તણ દઈ અપ્રમાદીપણું ધારણ કરી સાતમે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે વિશેરે
વિહરવા લાગ્યા ૧-૭

ઢાળ બત્રીશમીના ભાવાર્થ.

ચંદ્રરાજપિ નિરતિચાર આશિન પાળે છે, પરમજ્ઞાનનો ખપ કરે છે, પટકાય જીવની
ઉપર અવિચ્છિન્ન દયાવાળા પરિણામે વર્તે છે, સર્વ જીવોને પોતાની સમાન લેખવે છે,
પુદ્ગલ દ્રવ્યની આસક્તિમા ખુચી ગયેલા ચેતન દ્રવ્યને મૂળ ગુણવટે ખેચીને ઉપર લાવે છે,
તેદજ્ઞાન થવાથી જડ ચેતન્યનો ભેદ યથાર્થ સમજે છે અને સમતા પ્રમુખ ગુણનેજ પોતાના
ખરા હેતુ સમજે છે ૧-૨ આઠ પ્રવચન માતાના જોળામાં ખેલે છે, ક્ષમારૂપ ખડ્ગવટ મોહ-

મહામદ કેલે છે. સં ૩ અંતર સંવેગની તટિનીએ, પરમાનંદધન ઝીલે છે; સં કાયા રથને સુવિધે આણ્યો, યોગપંથને ચીલે છે. સં ૪ જૈન વિવેકશૈલથી લીધી, અનુભવ રસની કુંપી છે; સં સુભગ સંતોષતણા મંદિરમાં, ક્ષાયિક ભાવને સુંપી છે. સં ૫ પંચ મેરૂસમ પંચ મહામત, અતુલભળે ઉપાડે છે; સં પંચ-કરણ પંચાનનની પરે, લાવે સંવર વાડે છે. સં ૬ પરિસહથી આતમગુણ પુષ્ટિ, મુક્તિની પ્રાપ્તિ વિચારે છે; સં જિમ તાપાદિક સહનથી કંચન, ભૂષણપણું નિરધારે છે. સં ૭ જિમ જિમ શાંતિરસ હ્રદયામે, આત્મપ્રદેશને ભેદે છે; સં તિમ તિમ તામ્રતા ત્યજી ચિદ્રૂપા, પરમ મંગળતા વેદે છે. સં ૮ જ્ઞાનાદિક ગુણે નિત્યાનંદે, આનંદતા વિધિ જાણે છે; સં પરમાનંદ તણી આસણીઓ, કરિ કરિ સુભગ પ્રમાણે છે. સં ૯ ક્ષપકચ્રેણી તણી ઋષિરાયે, રમવા માંડી બાજી છે; સં મોહજેહની અભંગ જે સેના, તે પણ નાહી લાજી છે. સં ૧૦ કર્મ પ્રદેશ ધનઘાતી સંકુચ્યા, પરમ પ્રદેશે ઉલ્લસિયો છે; સં જાણી પ્રભાતે રવિ આગમ જિમ, દર્શનિશા તમ ખસિયો છે. સં ૧૧ એકાદશ ચિહ્નણ ગુણઠાણું, લંઘ્યો લાઘવ યોગે છે; સં ઇહાં અહતા પ્રાણી કેઇ પડિયા, નડિયા મિથ્યા ભોગે છે. સં

રાજને પરાજય પમાડે છે. અંતરંગ સંવેગરૂપ નદીમાં પરમાનંદના સમૂહરૂપ આ આત્માને સ્નાન કરાવે છે. કાયારૂપી રથને રત્નત્રયીના યોગરૂપી સુપંચે ચલાવે છે. (ઉન્માર્ગે જવા હેતા નથી.) જૈન ધર્મના વિવેકરૂપી પર્વતમાંથી અનુભવરૂપી રસકુંપિકા પ્રાપ્ત કરીને સૌભાગ્યવંતા સંતોષના મંદિરમાં રહેલા ક્ષાયિકભાવને તે સોંપી લીધી છે. પાંચ મેરૂ સમાન પાંચ મહામતને અતુલભળી ઘડને ઉપાડે છે. પાંચે ધ્વિયોરૂપ મૃગને સિંહની જેમ કળજે કરી સંવરરૂપ વાડામાં રૂંધે છે, પરિસહાને સમભાવે સહન કરે છે અને તેના વડેજ આત્મશુભની પુષ્ટિ અને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ માને છે. જેમ અગ્નિતાપાદિક સહન કરવાથી સુવર્ણ ખરા કંચનપણાને અથવા આભૂષણપણાને પામે છે, તેમ પરિસહ ઉપસર્ગાદિ સહન કરવાથીજ આત્માનું શુદ્ધ કચનત્વ પ્રગટ થાય છે વળી જેમ જેમ આત્મામાં શાંતરસ પ્રસરે છે, આત્મપ્રદેશો તેનાવડે ભીંજાય છે, તેમ તેમ આત્માનું તામ્ર સ્વરૂપ પલટાઈને તે સુવર્ણપણાને પામે છે અને પરમ પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધ સ્વરૂપનો આત્માને અનુભવ થાય છે. જ્ઞાનાદિક શુભોપડે નિત્યાનંદમાં વર્તવાથી પરમાનંદપણાને અનુભવ કરે છે. ૧-૯.

આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ચંદ્રાવર્ણિએ ક્ષપકચ્રેણીની બાજી રમવા માંડી, એટલે મોહરાજાની અભંગ સેનામાં ભંગ પડ્યો, અને તેની આખી સેના લલ્લત પામીને ભાગીજ ગઈ. (નાશ પામી) ૩-૧૧. પછી બાકીના ત્રણ ધનઘાતી કર્મોનો નાશ કરવામાં તત્પર થયા અને અને અગ્યારમું જે ચીકણું (લપસણું) શુભઠાણું છે ત્યાં પગ ન મૂકતાં ગારમે ક્ષીણમોહ શુભઠાણેજ ચડ્યા, અને ત્યાં ચારે ધનઘાતી કર્મોનો સર્વથા ક્ષય કરી તેરમે શુભઠાણે

૧૨ દ્વાદશ ગુણઠાણે સ્થિતિ માત્રા, અનિત્ય દશા ગુણ ભાવ્યા હે; સં રાજઋષિ તેરમે ગુણસ્થાનક, રૌલેશીએ આવ્યા હે. સં ૧૩ ધાતીકર્મતણા આવરણા, જે થઈ ગયા પરમાણુ હે; સં કાર્ય તણ પામી કારણતા, ધન્ય એહ ગુણઠાણુ હે. સં ૧૪ ઉદયો કેવળનાણુ દિવાકર, યથાખ્યાત ગુણ પ્રગલ્બો હે; સં લોકા-લોક પ્રકાશ થયો તવ, આત્મ પ્રબળ દળ ઊલલ્યો હે. સં ૧૫ સસારી પ્રાણીના દીકા, ગત્યાદિક ગુણ ભારી હે; સં બણી કર્મતણી વિચિત્રતા, સઘળી જ્ઞાંતિ નિવારી હે. સં ૧૬ દીકી સમકિતદષ્ટિ દેવે, ધાતી કર્મની ક્ષપણા હે; સં કેવળજ્ઞાન ઉદય અનુમાની, કીધી કમળની રચના હે. સં ૧૭ ચંદ કેવળી કમળાસન બેસી, અદ્ભુત દેશના દીધી હે; સં ભવિકે વિષય તૃષા ઉપશમવા, અતિ આદરથી પીધી હે. સં ૧૮ જંગમતીરથ અતિ સુખકારી, શ્રી ચંદ કેવળનાણી હે; સં ઢાળ બત્રીશમી ચોથે ઉલ્લાસે, મોહનવિજયે વખાણી હે. સં ૧૯

હહા.

શ્રી શ્રીચંદ કેવળ લહી, ભૂતલ કરે વિહાર
પ્રતિબોધે ભવિજનભણી, આણી મન ઉપગાર.

૧

દેખે કેવળદર્શને, લોકાકાર સ્વરૂપ;
તેમ પ્રરૂપે ભવિકને, મૈત્રીભાવ અનૂપ.

૨

પહોચી તેમણે કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણને આવરનારા જે કર્મપુદ્ગળો કાર્યરૂપ હતા તે કારણરૂપ થઈ ગયા, અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોથી છુટા પડીને કર્મપરમાણુ થઈ ગયા તેમને યથાખ્યાત ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ કેવળજ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થવાથી લોકાલોક પ્રકાશક થયા તેનાવડે સર્વ સસારી જીવોના ગતિ આગતિ વિગેરે સર્વ ભાવો હસ્તામલકવત્ બણ્યા અને જ્ઞાતિમાત્ર ટળી ગઈ ૧૦-૧૬

તે વખતે નજીકમાં રહેલા સમાકતદષ્ટિ દેવોએ ધાતીકર્મની ક્ષપણા થયેલી જાણી કેવળજ્ઞાનના ઉદયતું અનુમાન કર્યું, અને જ્ઞાનોત્સવ કરવા માટે તેને યોગ્ય પ્રયત્ન કયો સુવર્ણ કમળની અપૂર્વ રચના કરી, ઝોટલે તેના ઉપર બેસી ચંદકેવળીએ અદ્ભુત દેશના આપી કે જે દેશનાનું વિષયતૃષા શ્યાત કરવા માટે ઘણા ભવ્ય જીવોએ પાન કર્યું ચોથા ઉલ્લાસની બત્રીશમી ઢાળ શ્રી મોહનોવજયજીએ કહી ૧૭-૧૯

હહાનો ભાવાર્થ.

જગમ તીર્થરૂપ ચંદકેવળીએ જુતળ પર વિહાર કરી અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાણ્યો જાળ, મધ્યમ, ઉત્તમ વિગેરે જીવોને યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો અને કેટલાક

બાળાદિક નરને હિતે, ઘે તેહવા ઉપદેશ;	
અગમ અગોચર ભાવના, ભેદ કહે સુવિશેષ.	૩
આવ્યા અનુક્રમે વિહરતા, પાવન સોરઠ દેશ;	
ફરસ્યો વિમલાચલ વિમળ, ભાવી ભાવ વિશેષ.	૪
એ ગિરિ ઉપર મુનિ થયા, સિદ્ધ અનંતાનંત;	
તીર્થ એહ સંભારતે, છૂટે કર્મ દુરંત.	૫
શ્રીચંદ્ર પંચમનાણુધર, પરમ ધરમ દાતાર;	
ભાસતણી સંલેપણા, કીધી એ વ્યવહાર.	૬
ભોગવી ખૂરણ આઉખું, હાચન ત્રીશ હજાર;	
તેહમાં વર્ષ સહસ્ર એક, પાળ્યો સંયમભાર.	૭

ઢાળ ૩૩ મી.

(ગગ ધનાશ્રી.)

શ્રીચંદ્ર કેવળી જોગ નિરંધી, પંચ સ્વરસ્થિતિ જાણેજી; શેષ કર્મ તજી
ચઢ્યા અજોગી, ચૌદસમે ગુણઠાણેજી. ૧. અનંત વીર્ય ૧ અખેદ ૨ અર્તોદ્રિય
૩, અક્ષયતા ૪ એ ચારેજી; જેહમાં લોલી થઈને ઊરધ, કરી ગતિ શ્રીચંદ્ર પ્યા-

અગમ અગોચર ભાવ સમજાવ્યા એ પ્રમાણે વિહાર કરતાં અનુક્રમે સિદ્ધાચળ તીર્થ પધાર્યા
એ તીર્થ પોતાને પ્રથમ પણ ઉપકારી થયેલ હોવાથી અને પ્રાતે પણ તેજ ઉપકારક થવાનું
છે એમ જ્ઞાનવડે જાણીને, તેનાપર અનંતાનંત મુનિમહારાજાઓ સિદ્ધિપદને પામેલા છે, એ
તીર્થને સંભારવાથી પ્રાણીના કર્મોનું ઝુટે છે, ઇત્યાદિ સ્વરૂપનો અનુભવ કરી તે સ્થાનકેજ
તેમણે એક માસની સંલેપણા કરી ચંદ્રરાજર્ષિએ એકંદર એક હજાર વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય
અને ત્રીશ હજાર વર્ષનું સર્વાયુ પાળ્યું ૧-૭

ઢાળ તેત્રીશમીનો ભાવાર્થ.

શ્રી ચંદ્રકેવળી સર્વ કર્મનો નાશ કરી, સર્વ યોગનું રૂંધન કરી જ્યાં માત્ર પાંચ
હસ્વાક્ષર જેટલું કાળમાન છે એવા ચૌદમા અજોગી ગુણ સ્થાનકે ચઢ્યા અનંતવીર્ય,
અખેદપણું, અર્તોદ્રિયપણું, અને અક્ષયતા એ ચારે મય યર્મને વહાલા ચંદ્ર રાજર્ષિએ
ઊર્ધ્વ ગમન કર્યું. ૧-૨

યે, અદ્વૈતર સો ઢાળેજી; ગાયો ચંદ ચરિત્ર સુરગો, ચરિત્ર વચન પરનાલેજી.
૧૯. કીધો ચોથો ઉદ્દાસ સંપૂર્ણ, ગુણ વસુ સંયમ (૧૭૮૩) વર્ષેજી; પોષમા-
સ સિતપંચમી દિવસે, તરણિજ વારે હર્ષેજી. ૨૦. રાજનગર ચોમાસું કરીને,
ગાયો ચંદ ચરિત્રજી; શ્રવણ દેઘ શ્રોતા સાંભળશે, થાંશે તેહ પવિત્રજી. ૨૧. જે
કોઈ ભણશે ગણશે સુણશે, તસ ધર મંગળ માળાજી; દિન દિન વધતી વધતી
થાંશે, નિર્મળકીર્તિ વિશાળાજી. ૨૨. અધિકું ઓછું જે કહિવાણું, મિચ્છા કુ-
ઠકડ તેહજી; ધ્રુવ જીભ અચલ હોજો ધરણી તલ, ચંદતણા ગુણ એહજી. ૨૩.

કળશ.

એ ચરિત્ર સાગર હુંતી નિરખી, યતન સુરગિરિ આચર્યો,
ચંદ નૃપ સંબંધ શશિ જિભ, અતિહી પ્રભાકર ઉદય્યો;
શ્રી વિજયક્ષેમ સૂર્યે રાજ્યે, કરી પરમ ગુરુ વંદના,
કવિ રૂપસેવક મોહનવિજયે, વર્ણવ્યા ગુણ ચંદના. ૧

इति श्रीमोहनविजयविरचिते चंदचरित्रे प्राकृतप्रबन्धे चंदप्रकटन १, वीरमतीवध २,
आभागमन ३, संयमग्रहण ४, शिवपदप्राप्तिरूपाभिश्चतुर्भिः कलाभिः समर्थितोऽयं
चतुर्थोऽध्यायः संपूर्णः ॥

તેમના શિષ્ય મોહનવિજયજીએ એકસો ને આઠ ઢાળોએ કરી પૂર્વના ચરિત્રને અનુસારે
આ ચંદરાજનું ઉત્તમ ચરિત્ર ગાયું. આ ચોથો ઉદ્દાસ હર્ષ સહિત સંવત ૧૭૮૩ ના પોષ શુદ્ધ ૫
અને શનિવારના રોજ સંપૂર્ણ થયો. રાજનગર (અમદાવાદ) માં ચતુર્માસ કરીને ચંદરાજનું
ચરિત્ર વર્ણવ્યું. જે શ્રોતા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળશે તે પવિત્ર થશે. આ ચરિત્રમાં મારાથી જે
કોઈ ન્યૂનાધિક કહેવાયું હોય તે સંબંધી હું ગિચ્છામિ દુઃકડં માયું છું, અને ચંદરાજના
શુભનું આ ચરિત્ર પૃથ્વી ઉપર ધ્રુવના તારાની જેમ અચળ રહેજો એમ ઇચ્છું છું. ૧૬-૨૩.

પૂર્વના ચરિત્ર રૂપ મહાસાગરમાંથી યતનરૂપી મેરૂ પર્વત વડે મંચન કરી, ચંદરાજના આ
ચરિત્રરૂપી અભૂત પ્રકાશ કરી, ચંદ્રને પ્રાપ્ત કર્યો. શ્રી વિજયક્ષેમસૂર્યેન્દ્રના શાસનમાં પરમ
કૃપાવંત શુદ્ધ શ્રી રૂપવિજયજીને વંદના કરી મોહનવિજયજીએ ચંદરાયના શુભનું વર્ણન કર્યું. ૧.

આ રાસમાં પ્રથમ ઉદ્દાસમાં ઢાળ એકવીશ ગાથા ૫૧૪, દ્વિતીય ઉદ્દાસમાં ઢાળ
ત્રેવીશ ગાથા ૫૮૫, તૃતીય ઉદ્દાસમાં ઢાળ એકત્રીશ ગાથા ૭૫૩, અને ચતુર્થ ઉદ્દાસમાં
ઢાળ તેત્રીશ ગાથા ૮૨૭, સર્વ મળી ઉદ્દાસ ચારમાં ઢાળ એકસો આઠ, ગાથા ૨૬૭૮ છે.

શ્રી ચંદરાજનો રાસ સહિત. ચતુર્થ ઉદ્દાસ સંપૂર્ણ.

ઢાળ એકત્રીશમીથી ઢાળ તેત્રીશમી સુધીનું રહસ્ય.

પ્રારંભમાં ચંદરાબા પોતે તો સંપૂર્ણ વૈરાગ્યવાસિત થયેલા છે, પરંતુ પોતાની બે મુખ્ય સ્ત્રીઓને વૈરાગ્યવાસિત કરવા માટે સંસારની અસારતા બહુ સારી રીતે સમજાવે છે. પોતાનો ચારિત્ર લેવાનો વિચાર જણાવી તેમની અનુમતિ માગે છે, અને છેવટે એમ પણ કહી દે છે કે 'તમે અનુમતિ નહીં આપો તો પણ મારે તો ચારિત્ર લેવું જ છે. હું હવે આવા અસાર સંસારમાં એક ક્ષણ પણ રહેવા ઇચ્છતો નથી, કેમકે આત્માને અહિંત-કારક શું છે તે ચોક્કસ સમજાયા પછી રાત્ર્યન્નદિ કે પુત્ર-કલત્રાદિના રનેહમાં ઠાણ આ-સક્ત થાય ?' શુભાવળી અને પ્રેમલાલબ્ધી ચંદરાબાના ઉગારો બાદમાં છતાં કાળક્ષેપ કરવાની વૃત્તિથી કાંઈક પ્રયત્ન કરે છે, પણ જ્યારે તેમનો નિશ્ચય અચળ જણાય છે ત્યારે તેઓ પણ સંમતિ આપે છે, અને પોતે પણ તેમની સાથે ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થાય છે. સુશીલ અને પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનો એજ ધર્મ છે કે, પતિને સત્કાર્યમાં અનુસરવું. પતિના મૃત્યુ બાદ તેની સાથે બળી મરવું (સતી થવું) તેને જૈન શાસ્ત્ર અજ્ઞાનકદ કહે છે, અને તેને પતિવ્રતા સ્ત્રીના કર્ત્વ્ય તરીકે લેખવતું નથી; પરંતુ પતિના માર્ગને અનુસરવું, પતિ જે જે વ્રત નિયમાદિ ગ્રહણ કરે તે પોતે પણ ગ્રહણ કરવા, સાથે રહીને પાળવા અને પળાવવા, પતિ કરે તેટલો અથવા તેથી અધિક તપ કરવો, અને પતિ ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થાય તો તેને ન રોકતાં પોતે પણ તેના માર્ગને અનુસરવું એજ ખરેખર પતિવ્રતા સ્ત્રીનો ધર્મ છે એમ કહે છે. કોઈ પણ રીતે સંસારનાં દુઃખમાથી છુટેલા પતિને તેણે ચારિત્ર લીધા પછી પણ પાછો સંસારમાં ખેંચી લાવવો, અને સસારી અવસ્થામાં પોતા પ્રમાણે દુઃખ લોગવવાથી વ્રતભંગ કરાવી દુર્ગતિએ પહોંચાડવો એ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો ધર્મ નથી. અહીં એક વાત આજીવિકાના સાધનની આડી આવે છે, પણ જ્યાં પતિ કરે તે કરવાનું જ હોય ત્યાં પછી તે આડી આવતી નથી. કહિ સંતતિના રક્ષણના સાધન માટે સવાલ થતો હોય તો તેનું નિરાકરણ કરવાની અપેક્ષા રહે છે, પરંતુ તેવી ગોઠવણ કદી બની નજ શકે અને પોતાના પરિણામ સંસારમાં ટકતા નજ હોય તો ચારિત્ર લેવું. અને આકસ્મિક દેહ છુટી ગયા પછી જેમ તે સંતતિની સંભાળ લેનાર બીજા નીકળી આવે છે, તેમ એવે પ્રસંગે પણ તેનો જન્મ બદલાઈ ગયેલો માની અન્ય ધર્મિક જનોએ તેની સંતતિની યોગ્ય સંભાળ લેવી. શ્રીમંત અને સહધર્મી ગણાતા સભ્યોને માથે એ ખાસ ફરજ છે એમ ચોક્કસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, કારણ કે તેથી પોતાના પણ ચારિત્રાવરણીય કર્મ ત્રુટે છે અને કાળાંતરે પોતાને ચારિત્ર ઉદયમાં આવે છે.

ઉત્તમ મનુષ્યનો પરિવાર પણ ઉત્તમજ હોય છે, અને અનુત્તમ પણ ઉત્તમના પ્રસંગમાં આવવાથી ઉત્તમ થઈ જાય છે તેજ પ્રમાણે ચંદરાબાની તમામ સ્ત્રીઓ, મંત્રી, નટ, નટપુત્રી, એ સર્વે ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થઈ જાય છે. ચંદરાબા પુત્રોને રાત્ર્ય વહેંચી આપે છે, પુત્રો નિષ્કમલોત્સવ-દીક્ષોત્સવ કરે છે, અને પ્રભુ પાસે આવી ચંદરાબા પોતાને ચારિત્ર આપવાની

રેળ. ૨. સંવહસિદ્ધથી બારહ જોયણે, ઇસિંપભારા પુઠવીજી; તિહાં જોયણુ ચોવીશમે ભાગે, અવગાહના સંભવવીજી. ૩ એ લોકાગ્ર અલોક છે આગળ, ઇહાં છે સકળ અદેહીજી; જ્યોતિ જ્યોતિમાંહે જઈ મિલીયા, શ્રીચંદ સિદ્ધ સનેહીજી. ૪ સાહિઅપર્યવસિતતા પામી, ભવબ્રમણા સવિ છુટીજી; પામ્યું પૂર્ણ નિરંજનનું પદ, લીલા સહજે અપૂટીજી. ૫. સુમતિસાધુ શિવસાધુ ગુણાવળી, પ્રેમલાલચ્છી સાહુણીજી; લહી કેવળ શિવસંપદ પામ્યા, પસરી કીર્તિ પ્રગુણીજી. ૬. શિવમાળાદિક અવર સાહુણીઓ, સંવહસિદ્ધે પહોતીજી; મહાવિદેહમાંહે અવતરીને, લહેશે તે પણ મુક્તિજી. ૭. એહવા શીખતણે આધકારે, ચંદતણા ગુણ ગાયાજી; ઇણિપરે જે પાળે પ્રલયર્થવ્રત, તે લહે સુખ સવાયાજી. ૮. નવ વાડે કરી શીલ જે રાખે, જે વિમળાયળ ફરસેજી; તે નર ચદ સમોવડ થઈને, શાંતિ મુધા આકર્ષેજી. ૯. શ્રી શ્રીચંદ તણા ગુણ ગાઈ, રસના પાવન કીધીજી; શીલવ્રત દ્રઢ કરવા કારણ, ભવિને શિક્ષા દીધીજી. ૧૦. કોઈ સુકવિ એ ચરિત્ર

સર્વાર્થ સિદ્ધ નામના પાત્રમા અનુત્તર વિમાનથી બાર ચોજન ઉપર ઇપત્ પ્રાગુભાર નામની પૃથ્વી જે ચિદ્દશિલા નામે પીસ્તાળીસ લાખ ચોજનની છે ત્યાં એક ચોજનના ચોવીશમા ભાગે અવગાહના કરી રહ્યા એ બાગ લોકનો અગ્રભાગ સહુથી ઉંચામા ઉંચો છે, તેની ઉપર અલોક છે લોકાગ્રમા સર્વ અદેહી-સિદ્ધ છે જ્યોતિમા જ્યોતિ મળે તેવી રીતે સિદ્ધમા શ્રીચંદ મળી ગયા ૩-૪

સાહિ અપર્યવસિતતા એટલે મોક્ષ પામ્યા તે આદિ અને હવે પછી ત્યાંથી પડવાનું નથી તેથી અનત એવી સાહિ અનત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી સસારમા જન્મ-મરણથી છૂટ્યા પૂર્ણ નિરંજન પદ પ્રાપ્ત કર્યું અને સસારી લીલાનો અભાવ થતા સહજ આત્મસ્વરૂપની લીલા અપૂટપણે પ્રાપ્ત થઈ સુમતિસાધુ, શિવસાધુ, ગુણાવળી અને પ્રેમલાલચ્છી સાધ્વીઓ દેવગજાન પામી મોક્ષપદ પામ્યા, તેઓની કીર્તિ જગમા ગહુજ પ્રસરી ૫-૬

શીવમાળા પ્રમુખ બીજી સાધ્વીઓ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવગતિ પામ્યા, ત્યાંથી ચવી મહાવિદેહમા અવતરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે એવી રીતે શિયળવ્રતના અધિકારને વિષે ચદ રાજાના ગુણની સ્તવના કહી એ પ્રમાણે જે જે જીવો પ્રલયર્થવ્રત પાળશે તેઓ બીજા કરતા સવાયા સુખ મેળવશે ૭-૮

નવ વાડે કરીને જે પ્રલયર્થવ્રત પાળે તથા જે સિદ્ધગિરિરાજને ફરમે તે પ્રાણી ચદરાજની જેવો થઈ શાતરસરૂપી અમૃતનું આકર્ષણ કરે, અજરામર થાય એ પ્રમાણે ચદરાજના ગુણ ગાઈને આ જિહ્વા પવિત્ર કરી, તેમજ લવ્ય જીવોને પોતાનું શિયળવ્રત દઢ કરવા માટે હિતશિક્ષા આપી ૯-૧૦

સાણને, મુજ હાંસી મત કરજોજી; હોયે અવરિત પદ જો એહમાં, તે સજ્જન ઉદરજોજી. ૧૧. નહીં પરિચય સંયોજનગતિમાં, મુજ કવિહાયે વ્રીડાજી; મારા મનથી મેં તો કીધી, જેહવી બાળક કીડાજી. ૧૨. જે મેં મોટાના ગુણ ગાયા, એહજ લાભ મુજ મોટોજી; નિદે જો કોઇ મુજ કવિતાઇ, તો પણ નથી કોઇ તોટોજી. ૧૩. પામે સંપદ પાવન થાયે, ચરિત્રનો સાંભળનારોજી; ન હોયે કિમ તો શુચિ કહિણારો, મુગુણહાર અવધારોજી. ૧૪. કાયા પાકા મહાન્કપિના ગુણ, ગાતાં કહો કુણ લાજોજી; વાંકી તો પણ ગહુની પૂષા, લાગી ભુખ તે ભાંજોજી. ૧૫. તપગચ્છનાયક ગુણગણ લાયક, વિજયસેનસૂરીદાજી; પ્રતિબોધો જિણે દિલીનો પતિ, અકબરશાહ ભૂમીદાજી. ૧૬. તાસ ચરણ શતપત્ર સુમધુકર, કીર્તિવિજય ઉવઝાયાજી; તાસ શિપ કવિકુળમુખમંડન, માનવિજય કવિરાયાજી. ૧૭. તસપદ સેવક મતિશ્રુત સાગર, લખિય પ્રતિષ્ઠ કહાયાજી; પંડિત રૂપવિજય ગુણ ગિર્યા, દિન દિન સુયશ સવાયાજી. ૧૮. તેહને બાળકે મોહનવિજ-

કોઇ પણ ઉત્તમ કવિ આ ચરિત્ર સાંભળીને, કૃપા કરી મારી હાસી કરશે નહીં પળુંતું જો તેમાં કોઇ અવરિત પદ કહેવાયાં હોય તો તેને સુધારીને વાંચવાપૂર્વક ઉદ્ધાર કરજો ઉત્તમ કવિમાં હોય તેવી મારામાં વાક્યરચના, પદલાલિત્ય, અથગૌરવ આદિ લાવવાની શક્તિ નથી. મારી કવિતા તે સારા કવિની દૃષ્ટિમાં હામી જેવી છે તો પણ જેમ બાળક કીડા કરે તેવી રીતે મારા મનથી મેં આ રચના કરી છે. ૧૧-૧૨.

મેં જે કાંઈ કર્યું છે તે માત્ર ઉત્તમ પુરૂષના ગુણની સ્તવના કરી છે, અને તેજ અને મોટો લાભ થયો છે. એટલું છતાં જો કોઇ મારી કવિતાની નિંદા કરશે તો તેમાં અને કાંઈ શુકસાન નથી, જો આ ચરિત્રનો સાંભળનારો સંપત્તિ પામે અને પવિત્ર થાય, તો પછી આ ચરિત્રનો કહેનારો કેમ પવિત્ર ન થાય અથવા સંપત્તિ ન પામે ? આ વાત શુશ્રૂષંત પુરુષો મનમાં અવધારજો ૧૩-૧૪

મહર્ષિના શુભો કાચી રીતે કે પાકી રીતે ગાવામાં કેને લક્ષ્મ આવે ? કોઇને આવે નહીં વાકો-ચુકો પણ ઘઉંનો પૂડલો લાગેલી ભૂખ જરૂર ભાગે ૧૫

અનેક શુભોના સમૂહથી યુક્ત અને તપગચ્છના નાયક આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિ થયા, જેમણે પૃથ્વીપતિ દિલ્લીના સ્વામી અકબર જાહશાહને પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ૧૬.

તેમના ચરણ કમળને વિષે ઉત્તમ બ્રમ્મ સમાન શ્રી કીર્તિવિજય ઉપાધ્યાય થયા, તેમના શિષ્ય કવિકુળના સુખના શૃંગારરૂપ શ્રી માનવિજય કવિગાય થયા તેમના ચરણના ઉપાસક, મતિજ્ઞાન અને ક્ષુત્તજ્ઞાનના સાગર તથા લખિયે કરી પ્રતિષ્ઠિત અને શુભમાં ગરિષ્ઠ એવા પંડિત શ્રી રૂપવિજયજી થયા, જેમનો ઉત્તમ યશ દિવસે દિવસે સવાયો થયો. ૧૭-૧૮.

પ્રાર્થના કરે છે. પુત્રો પણ તે કાર્યમાં પોતાની સંમતિ પ્રભુને જણાવે છે. અવસરે પ્રભુ ચંદરાજ વિગેરેને દંડ કરવા (નહીં કે શિથિલ કરવા) ચારિત્રની સુરક્ષેલીઓ જણાવે છે, પરંતુ એ સર્વ સુરક્ષેલીઓ કાયરને માટેજ છે, શૂરવીરને કાંઈ સુરક્ષેલજ નથી એમ જણાવી ચંદરાજ પોતાનાં વચ્ચાળખણો અને મસ્તક પરના કેશને પણ તણ દે છે. પછી પ્રભુ સ્વહસ્તે તેમને મુનિવેષ આપે છે અને મસ્તક પર વાસણેપ કરે છે, કરેમિ બાતે ઉચ્ચ રાવે છે. ચારિત્રનો લાભ મળતાં કાંઈ અપૂર્વ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેવાં ચંદરાજ વિગેરેને હર્ષ થાય છે. સાથે ચારિત્ર લેવામાં સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વ જાળવે છે, મંત્રી મંત્રીપણ જાળવે છે, ત્યારે નટ નટપણ પણ જાળવે છે. તે દીક્ષા લઈને એમ સૂચવે છે કે 'આજ સુધી નાટક કરીને જગતને રીઝવ્યું, હવે ભવનાટકના સ્વરૂપને જરાજર સમજીને તેનાથી છુટા પડી આત્માને રીઝવશું'. અન્ય રાજાઓ રીઝીને લક્ષ્મી આપતા હતા, તેમ આત્મ-રાજાને રીઝીને તેની પાસેથી અનાદિ કાળથી ઠટાર્થ ગયેલી આત્મસંપત્તિ-જ્ઞાનાદિ શુભો મેળવશું, અને કૃતાર્થ થઈશું.

પ્રભુ આભાપુરીથી વિહાર કરે છે એટલે ચંદરાજર્ષિ પણ સાથેજ વિહાર કરે છે. તે વખતે તેમનો પરિવાર પાછા દર્શન દેવાની પ્રાર્થના કરે છે. ચંદરાજર્ષિ તેના યોગ્ય ઉત્તર આપે છે અને પરિવાર પાછો વળે છે. ચંદરાજર્ષિ સ્થવિર પાસે પ્રથમ દ્વિયાકલાપ શીખે છે, અને પછી જ્ઞાનાભ્યાસ કરે છે. જીના સાધુ-સાધ્વીઓ પણ પોતપોતાના કર્તવ્યમાં તત્પર થાય છે.

ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા માત્રથી ખાટી ગયા એમ માનવાનું નથી, કારણ કે એવું દ્રવ્યચારિત્ર તો આ પ્રાણી ઘણી વખત ગ્રહણ કરે છે; પરંતુ ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ ન થવાથી ભવમાં ભટક્યા કરે છે. ભાવચારિત્રની તો ઉત્કૃષ્ટી આઠ વારજ પ્રાપ્તિ થાય છે. આઠમી વખત તો તે અવશ્ય મોક્ષે જાય છે. ચારિત્ર સિંહની જેમ લેવું અને સિંહની જેમ પાળવું એમાંજ મહત્તા સમાયેલી છે. ચારિત્ર લીધા પછી નિરતિચાર પાળવું અને અહર્નિશ જ્ઞાનાદિ શુભો વિશેષ વિશેષ પ્રગટ કરવા એજ કર્તવ્યશુદ્ધ ચારિત્ર, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ જાણેને પ્રકાશિત કરે છે. ચંદરાજર્ષિ એવુંજ ચારિત્ર પાળે છે, અને આત્માને કર્મમંજ રહિત-નિર્મળ કરવાનો સતત પ્રયત્ન આદરે છે. જ્ઞાનશુભની લીનતાથી કર્મોનું ધરૂં સ્વરૂપ સમજી પ્રથમ મોહશત્રુનેજ છૂતવાની તે આવશ્યકતા માને છે, અને શાસ્ત્રમાં બતાવેલા તેના મર્મસ્થાનો ઉપર એવા દંડ પ્રહારો કરે છે કે જેથી તે નિર્જાળ થઈ જાય છે, એટલુંજ નહીં પણ અંશે અંશે પ્રાણ રહિતજ થઈ જાય છે. અંશે અંશે એટલે મોહનીય કર્મની અમુક અમુક પ્રકૃતિઓ ક્ષયભાવનેજ પામતી જાય છે. છઠ્ઠે સાતમે શુભકાણે વર્તતા મુનિરાજ ત્યાંથી અપૂર્વકરણ (આક્રમે) શુભકાણે આવી અપૂર્વ વીર્ય ફેરવી જેમ પ્રથમે અપૂર્વકરણરૂપ કુહાર વડે મોહનીયકર્મની સાત પ્રકૃતિઓનો વિનાશ કર્યો હતો તેમ અહીં અપૂર્વકરણરૂપ વજ્ર વડે મોહનીયકર્મની ચારિત્રને આવરણ કરનારી (૨૧) પ્રકૃતિઓનો વિનાશ કરવા માંડે છે. આક્રમાથી નવમે દશમે શુભકાણે જઈ અગ્યારમે ન જતાં બારમે શુભકાણેજ જાય છે, અને ચારિત્રાવરણીય સર્વ પ્રકૃતિઓનો વિનાશ કરી

બાકીનાં ત્રણ ઘનઘાતી, કર્મોનાં પણ આત્મિક અભાવ કરે છે. અગ્યારમે ગુણકાણે તે બેણે ઉપશમચ્છેણી માકી હોય તેજ જાય છે, ક્ષપકચ્છેણીવાળા માટે તે પગથીયુંજ નથી, તે તે દશમેથી બારમેજ આવે છે. જ્યારે ચાર ઘનઘાતી કર્મોના ક્ષય થાય છે, ત્યારે તેને અનંતર સમયેજ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેરમું ત્રયોગિકેવળી ગુણકાણું પ્રાપ્ત કરે છે. શુક્લધ્યાનના પ્રથમના બે પાયા એવી આ ગુણકાણે આવે છે, એટલે અહીં ધ્યાનનો અભાવ છે—ધ્યાનાંતર દશ વર્તે છે શુક્લધ્યાનના બાકીના બે પાયા તેરમા ગુણકાણાને અંતે અને ચૌદમા ગુણકાણામાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે બે પાયા વડે યોગનિરોધ કરી શૈલેષી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી દેહના ત્રીજા ભાગને સંકોચી એટલે કે આત્મપ્રદેશોનો દેહના કે ભાગમાં ઘન કરી એક સાથે દેહમાંથી નીકળે છે, અને જે સમયે નીકળે છે તે સમયેજ સાત રાજ બૌર્વગમન કરી મિદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે ત્યાં તેમની અક્ષયસ્થિતિ હોય છે. ત્યાંથી ફરીને સંસારમાં આવવાપણું નથી; કારણ કે સંસારનાં બીજરૂપ કર્મોનાં સર્વથા નાશ થયેલો હોય છે. આવી ચૌત્તમ દશા ચંદરાજ પ્રાપ્ત કરે છે, અને બીજા પપ્તુ કેટલાક છવો તે સ્થિતિ મેળવે છે. બાકીના સર્વોર્થસિદ્ધ વિમાનમા એકાવતારી દેવ થાય છે અહિં ચંદરાજનું ચરિત્ર સમાપ્ત થાય છે.

આ બધી હકીકત ઉપરથી જે માર્ગે—જે રીતે તેમણે (ચંદરાજએ) મોક્ષસુખ મેળવ્યું તે માર્ગજ અવિનાશી સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો છે એમ આપણે સમજવાનું છે પરમાત્માએ એજ માર્ગ બતાવ્યો છે, પરમાત્મા પોતે પણ એજ માર્ગે સિદ્ધ થયા છે, તે હવે આપણે કાળક્ષેપ ન કરતા એ માર્ગે ધીમુ કે ઉતાવળું પણ ચાલવા માંડવું એ આપણું કર્તવ્ય છે ગૃહસ્થધર્મ અગીઠાર કવો તે ધીમું ચાલવું છે, અને સુનિપણું સ્વીકારવું તે ઉતાવળું ચાલવું છે જે ખરેખર અવિનાશી સુખની પ્રમુખા ઉદ્ભવી હોય—વર્તતી હોય તે એ માર્ગે ગમન કરવાથીજ આ ભવમા અથવા આગામી ભવમાં કાર્યસિદ્ધિ થવાની છે એમ સમજવું આ સળધમાં અનેક શાસ્ત્રોમાં પૂર્વપુર્યો આપણા એકાંત સુખમા આસક્ત થઈ, કપાયોને વશ થઈ, અવિરતિને આગળ કરી, તે માર્ગને યથાશક્તિ પણ સ્વીકારીએ નહીં તે પછી આપણો આ ભવદુઃખમાથી નિસ્તાર કેમ થાય ? નજ થાય માટે ભવ્ય પ્રાણીઓએ આ આજ્ઞા ચરિત્રને અને તેના રહસ્યને હૃદયમાં અવધારી, તેના પરમ રહસ્ય તરીકે તેના છેલ્લા રહસ્યોમા બતાવેલો માર્ગ સ્વીકારી, આત્મહિત કરવા તત્પર રહુ આ પ્રમાણેની વારવાર સૂચના—પ્રેરણા—ઉત્તેજના કરી આ ચરિત્રનું રહસ્ય પ્રાપ્ત કરવામા આવે છે, અને આ રહસ્ય લખતાં કાંઈ પણ મિથ્યા લખાણું હોય તેને માટે મિચ્છામિ દુષ્ટકં આપવામા આવે છે

ઉપસંહાર.

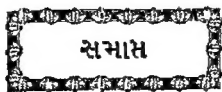
ઉપર પ્રમાણે શ્રી ચંદરાજનો રાસ સંપૂર્ણ કરતાં તેના કર્તા શ્રીમોહનવિજયજી કહે છે કે-મેં આ રાસ રચીને મારી રસનાને પવિત્ર કરી છે, અને શિયળત્રતને હઠ કરવા માટે ભવ્યાત્માએને શીખામણ આપી છે. આ રાસ વાંચીને કોઈ કવિએ મારી હાંસી ન કરવી, તેમણે તો એમાં કોઈ અદ્યતિત પદરચના હોય તો સુધારવી, કેમકે હું કાંઈ મોટો કવિ નથી, મેં તો એક આ જાળકીડા કરી છે. મેં એમાં મહાપુરૂષોના શુભ ગાથા છે તેથી મને તો લાભજ છે. મારી કવિતાને કોઈ નિંદે તો તેથી મને કાંઈ પણ નુકસાન નથી. જો કોઈ પણ આ ચરિત્રનો સાંભળનાર પવિત્ર થાય અને આત્મસંપત્તિ મેળવે, તો પછી તેનો કહેનારો પવિત્ર કેમ ન થાય ? આત્મસંપત્તિ કેમ ન મેળવે ? મેળવેજ. મહાપુરૂષોના શુભ જેવી આવડે તેવી ભાષામાં પણ કથન કરવાથી લાભજ થાય. ભુલ્યો, ગમે તેવો વાંકો ચુકો પુડો હોય, પણ તે ખાવાથી કુધાતું હાથ તો દૂર થાયજ.

આટલું કહેવા વડે કર્તા પોતાનું નિરભિમાનપણું સૂચવે છે, અને ઉત્તમ પુરૂષોના શુભ ગાવાની ઉત્તમતા ઇચ્છક જનોની ફરજ પણ સૂચવે છે.

હવે કર્તા પોતાની પ્રશસ્તિ-શુરૂપરંપરા વર્ણવે છે. તપગચ્છના નામક શ્રી વિજયસે-નસૂરિ થયા કે જેમણે અકળર જાદશાહને પ્રતિજોધ્યો. તેમના ગિધ્ય કીર્તિવિજય, તેમના માનવિજય, તેમના રૂપવિજય, અને તેમના શિષ્ય મોહનવિજયે ૧૦૮ લાખો વડે ચંદરાજ, ચંદરાજર્ષિ અને ચંદકેવળીના તેમજ તેમની સાથે તેમના ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવા-સંબંધમાં આવેલા સંબંધીઓનાં ચરિત્રોનું વર્ણન કર્યું છે. આ રાસ સંવત્ ૧૭૮૩ ના પોષ શુદ્ધિ ૫ અને શનિવારે રાજનગર (અમદાવાદ) માં પૂર્ણ કર્યો છે.

કર્તાએ પ્રાંતે આ રાસનું પઠન-પાઠન કરનાર અને સાંભળનાર-સંભળાવનારને આશિષ આપી છે, અને રાસની અંદર જે કાંઈ એાણું વધતું લખાણ હોય તેને માટે ભચ્છામિ-હુક્ક આપ્યો છે, તેમજ આ રાસને અને ચંદરાજના શુભાનુવાદને અચળ રહેવારૂપ-દીર્ઘ-કાળ પર્થત ટકવારૂપ આશીર્વાદ આપ્યો છે.

શ્રી ચંદરાજના રાસના ચતુર્થ ઉદ્દાસનું રહસ્ય સંપૂર્ણ.

સમાપ્ત

શ્રી ચંદરાજના રાસમાં આવતા મુખ્ય મુખ્ય પાત્રોની ઓળખાણ.

પુરૂષ વર્ગ.

ચંદરાજ—આલાપુરી નગરીનો મહારાજા, વીરસેન રાજાનો પુત્ર

વીરસેન—ચંદરાજનો પિતા

પદ્માશેખર—ચંદરાજની માતા ચંદ્રાવતીનો પિતા

પવનદેવ—ચંદરાજની સાવકી માતા વીરમતીનો પિતા, અને ગગનવલ્લભ નગરનો વિદ્યાધર રાજા

શુભુશેખર—ચંદરાજની પદ્માણી શુભાવગીનો પિતા.

મકરધ્વજ—ચંદરાજની રાણી પ્રેમલાલક્ષ્મીનો પિતા, અને વિમળાપુરી નગરીનો રાજા

કનકધ્વજ—સિંહલરાજ કનકરથનો ઠોઢીથો પુત્ર, જેને બદલે ચંદરાજ પ્રેમલાલક્ષ્મીને લાડે પરણ્યા હતા

કનકરથ—કનકધ્વજનો પિતા, સિંહલપુરીનો રાજા.

શુભુશેખર—ચંદરાજનો શુભાવગી રાણીને પેટે જન્મેલો પુત્ર

મણિશેખર—ચંદરાજનો પ્રેમલાલક્ષ્મી રાણીને પેટે જન્મેલો પુત્ર

શિવકુમાર—નાટ્યકલામાં પ્રવીણ નટ, જેણે કૂકડો બનેલા ચંદરાજને ચોતાની સાથે રાખ્યા હતા

સુમતિ—ચંદરાજનો પ્રધાન

સુભુદ્ધિ—વિમળાપુરીના રાજા મકરધ્વજનો પ્રધાન

મદનબ્રમ—પ્રેમલાલક્ષ્મીના પૂર્વભવનો છવ જે તિલકમજરી, તેણીનો પિતા, અને તિલકાપુરી નગરીનો રાજા

ચૂરસેન—શિવકુમાર નટના પૂર્વભવનો છવ ચંદરાજનો પૂર્વભવ મત્રિપુત્રી રૂપમતી અને પ્રેમલાલક્ષ્મીનો પૂર્વભવ રાજપુત્રી તિલકમજરી, એ બન્નેનો સ્વામી

સુભુદ્ધિ—ચંદરાજનો પૂર્વભવનો છવ જે રૂપમતી, તેણીનો પિતા, અને મદનબ્રમ રાજાનો મત્રી